This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

B 974,365

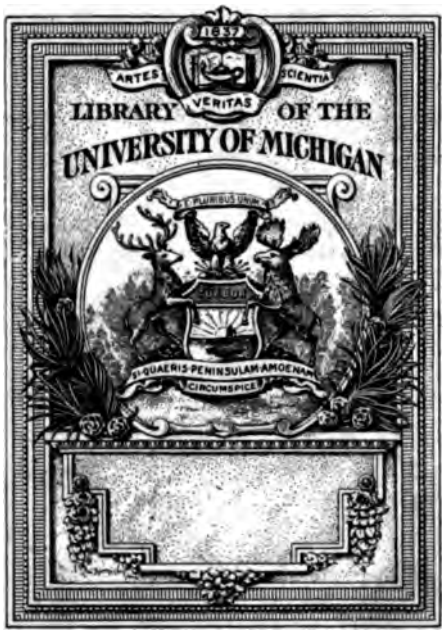
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

GEORG BRANDES

SAMLEDE SKRIFTER

SYTTENDE BIND

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG
KJØBENHAVN OG KRISTIANIA
GRÆBES BOGTRYKKERI
1906

INDHOLD

Undertrykte Folkeslag

	Side
Armenien	3
Armenien og Evropa	11
Makedonien	21
Det Georgiske Folk	25
Ruthenerne	30
Nutidscivilisation	34
Polens Kvinder	39
Til Skoleungdommen i russisk Polen	42
Folkekvaler og Utopier	47
Mano negra	51
Transvaal	55
Finland	60
Til de tyske Studenter	64
Den Svageres Ret og Pligt	68
Hunnertalen	74
Missionærer	77
En Kinesers Brev om Krigen	86
Kineserbreve	89

Rusland

Urussof og Saloviof	95
Nadjesjda	98
Unge russiske Piger	102
Peter Krapotkin I og II	107
Dmitri Meresjkovski I og II	115

Side
Jan de Bloch ... 123
Anton Tsjekov ... 125

England

Shakespeare-Bacon ... 130
Gykia ... 135
En Faust-Opførelse ... 140
Henrik IV ... 143
Roy Devereux ... 148
Bernard Shaws Teater ... 154
Manden med Æselshovedet ... 159

Assyrien

Hammurabi's Lovbog ... 164

Ungarn

Arthur Görgei ... 169

Nordamerika

Helen Keller ... 174

Holland

Jozef Israëls ... 180
Den lille Johannes ... 186

Sverig

Baron Bildt og Dronning Kristina ... 190
Per Hallstrøm ... 195
Henning von Melsted ... 199
Harold Gote ... 204
Sven Adolf Hedin ... 209

Finland

Michael Lybeck ... 212
Albert Edelfelt ... 216
Kvindehad før og nu ... 218

Norge

Side

Kristiania ... 225
Henrik Ibsen
I. I Tyskland ... 228
II. I Frankrig ... 253
Norske Kvindeskikkelser hos Collet Vogt og Johan Bojer ... 270
Johan Bojers Brutus ... 274
Knut Hamsun ... 279
Thoralv Klavenæs ... 282

Tyskland og Østerrig

Forord til den tyske Udgave af mine Samlede Skrifter ... 285
Breve ... 289
Therese Huber ... 293
Heinrich Heine I og II ... 297
Heine og Napoleon ... 304
Louis Betz ... 308
Max Stirner ... 312
Karl Vogt ... 316
Ludwig Büchner ... 320
Friedrich Spielhagen ... 322
Theodor Billroth ... 326
Hermann Grimm ... 327
Bertha von Suttner ... 329
Goldmann og Lançkorowski ... 335
Arno Holz ... 340
Arthur Schnitzler ... 344
Paul Heyse ... 349
Et Sørgespil af Paul Heyse ... 352
Et Sørgespil af Arthur Fitger ... 356
Wedekind og Schlajkjer ... 360
Jacob Wassermann ... 365
Ludwig Jacobowski ... 369
Gabriele Reuter ... 375
Georg Reicke I—III ... 379
Dr. Hermann Türck ... 392
Otto Weiss ... 396
Tyske Romanforfattere
I. Wolfgang Kirchbach ... 401
II. Max Kretzer ... 408

Side
Morgenstemning 414
Magnet for Gale 417
Colberg 422
Arkona 424

Schweiz

Schweiz, Frihed og Fremskridt 429
Davos 432

Efterskrift 436

SKIKKELSER OG TANKER

TREDIE BIND

UNDERTRYKTE FOLKESLAG

ARMENIEN

(1900)

I

Armenien er Lilleasiens Schweiz, et Bjergland som Evropas, men ufrit, mishandlet, martret, Massemordets Land. Det er Landet Ararát, der beherskes af det majestætiske Snebjerg, Massis, det dobbelttindede, omkring hvilket Lilleasiens, Mesopotamiens og Persiens Bjergrækker mødes, Ararát, om hvilket hvert Barn har lært, at Noahs Ark strandede derpaa. Landet har en Mangfoldighed af Søer, hvoriblandt tre mægtigt store; men især er det de talløse Kilders Land. Rene og friske udspringer de overalt, risler overalt. Og allevegne er der Bække og Floder; ved hvert Skridt øjner man dem; ad alle Klippesider strømmer de ned. Der er vidtstrakte Enge og rige Kornmarker, Æble- og Pæretræer, Vin og Granatæbler i Overflod. Og allevegne synger Nattergalene, allevegne soler Fasaner og Paafugle sig; i Skovbrynet standser den yndefulde Gazelle, paa Bjergskrænterne den vilde Stenged; men ogsaa Bjørne, Ulve, Hyæner og Sjakaler kreser om Landsbyerne.

Her levede, om end under stadige Forfølgelser og i hyppige Kampe, indtil Aarhundredets sidste Tiaar uden Fare for Udryddelse og med forholdsvis høj Kultur, et lille Folk paa nogle Millioner, et af Jordens ældste, med en vel 4000 Aar gammel Historie, et arisk og tidligt kristnet Folk, hehersket af troende Muhamedanere, der foragter og afskyer det for dets Trosbekendelses Skyld og for dets overlegne Civilisation.

80 af 100 Armeniere er Bønder; men deres Købmænd er vidtbekendte for Handelsgeni, og Folket har Lærde, Skribenter, Digtere som Evropas fremmelige Folk.

Ved Berlinerkongressen 1879 blev de armeniske Kristne ligesom de rumænske Jøder — for at der endelig kunde raades Bod paa deres Lidelser — stillede under Stormagternes Beskyttelse, og naturligvis lovede saavel Rumænien som Tyrkiet Bedring. Alt var Skrømt og Skin. De, som gav Løfterne, tænkte ikke et Øjeblik paa at holde dem; de, som modtog Løfterne, ikke et Øjeblik paa ved Vaabenmagt at fremtvinge deres Opfyldelse. Følgen var, at de rumænske Jøder siden da har levet i et Helvede, mod hvilket Dantes er et køligt og fredeligt Opholdssted, og at i de sidste syv Aar henved 300,000 Armeniere er blevne slagtede under Torturer, som Inkvisitionens Bødler hidtil mentes at have havt Eneret paa.

For den almindelige Spidsborger og Spidsborgerinde, Skribent eller Journalist, siger dette uhyre Tal netop paa Grund af sin Storhed slet intet. Det giver intet anskueligt Billede. Hvem kan forestille sig nogle Hundrede Tusinder af Lig eller de Rædsler, efter hvilke de skændede og mishandlede Kvinder endelig udaandede, eller de Sultens Kvaler, som de lænkede Fanger led i St. Jean d'Acre's Fængsler, før de døde?

En ung, dansk Forfatter har endog set sit Snit til at være vittig i den Anledning, fundet, at Armenierne «kunde have faaet Tid til at skille sig af med Livet paa en mere smertefri Maade end ved at overlade Arbejdet til deres Bødler». Hvilket Humør i det unge Danmark!

Sagen er vel, at i Danmark interesserer intet uden Kjøbenhavn med Forstæder, i Norge intet uden Norge, dets Selvstændighed og den Anseelse, Riget og dets store Mænd nyder; i de skandinaviske Lande er det hidtil kun Dr. Hans Kaarsberg, der har røbet nogen større Interesse for Armenierne, men da han er af den Mening, at man kan hjælpe dem ved Avisartikler, er hans uskyldige Tro ikke mindre forbavsende end Andres gode Humør.

Det nittende Aarhundrede vil selvfølgelig for Fremtiden staa som de naturvidenskabelige Opdagelsers og Opfindelsernes store Aarhundrede, vil synes lige saa beundringsværdigt i den Henseende, som Tidsrummet omkring Aar 1500 i Henseende til Billedkunst. Men i næsten Alt, hvad der angaar Politik, vil det

staa som en rent barbarisk Tid. Neppe et Haarsbred kan dette Aarhundrede siges at være forud for Historiens mørkeste Tidsrum med Hensyn til Frihedsberøvelse, Udsugning, Tortur og Massemyrderi. Neros Blodsudgydelser er rent ud Barneleg i Sammenligning med Abdul Hamids; Neros Grusomhed er Dilettanteri i Sammenligning med Abdul Hamids Virtuositet i Martring og Slagtning. Og nu betænke man, at paa Neros Tid den store Morder, om end straffri, dog i de Kristnes Øjne gjaldt for Dyret i Aabenbaringen, medens i vore Dage alle kristne Magter staar i det venskabeligste Forhold til Abdul Hamid, og ingen har lagt ham et Halmstraa i Vejen. Man betænke endvidere, at det samme kristne Evropa, der uden at røre en Finger har set 300,000 Kristne blive pinte og slagtede i det evropæiske og asiatiske Tyrki, er ømt bekymret for den jammerlige og latterlige Missionsvirksomhed i Kina, og man vil have en Maalestok for den Chimborazzo-Højde, det politisk-religiøse Hykleri ved Aarhundredskiftet har naaet.

Da dette udløbende Aarhundred i Aaret 48 drejede sig om sin Akse, indbildte man sig, at dets sidste Halvdel vilde blive brugt til Drøftelse af de vanskeligste og fineste, mest tidssvarende Spørgsmaal, sociale, politiske, filosofiske; Opdragelsesspørgsmaalene for de Enkelte og Menneskeheden. De gamle, simple, grove Spørgsmaal om Folkenes Selvbestemmelsesret og Selvstyre, om Folkeslagenes og de Enkeltes Ukrænkelighed, om Pressefrihed og Frihandel, om Religionsfrihed og Tænkefrihed, om Tale- og Forsamlingsfrihed osv. osv. betragtedes som Spørgsmaal, der nu var besvarede en Gang for alle, og som Ingen længer burde spilde Ord paa.

Og mere end halvhundred Aar derefter sidder i Rusland 130 Millioner trælbundne og retløse, følgelig for deres Omgivelser farlige Mennesker, der ikke tør læse en Bog eller en Avis, langt mindre skrive en Bog eller en Avis, som ikke deres Formyndere har fundet uskadelig for dem; og bare det, at de mer end hundrede Millioner finder sig i denne deres Skæbne, har demoraliseret Halvdelen af det Evropa, der var tilovers, i Bund og Grund. Rundt omkring undertrykkes Nationaliteterne endnu, rundt omkring optager de gamle Bekendelses- og Stammestridigheder, som skulde været endte, og om hvilke det er umuligt at sige et nyt eller forstandigt Ord, endnu de Bedstes Tanker, vækker Begejstring, fremkalder Helte og Forrædere, for-

anlediger Stordaad, som hørte hjemme for hundrede Aar siden, og afstedkommer Ulykker og Rædsler, der burde være forbi med Middelalderen. De nulevende Slægters Liv og Tanker spildes for Millioners og atter Millioners Vedkommende paa rent forældede Ting, paa udfægtede Spørgsmaal. Hver Enkelt har kun det ene Liv, og Halvdelen af hvad der sker er Forsinkelse og atter Forsinkelse af Menneskeheden.

Naar man i lang Tid har sysselsat sine Tanker med Armeniernes Skæbne, naar man kender enkelte af deres bedste Mænd og Kvinder, har været Vidne til, hvilke Lidelser der er udstaaede, hvilke Ofre der er bragte, hvad Heltemod der er vist, og hvorledes Alt efter de mange Aars Kampe er endt med den almindelige Nedslagtning, saa kan det maaske synes underligt eller hjerteløst, at det Ord, hvori Ens Tanker udmunder, er det ene, kolde: Forsinkelse.

Men da Alt umuligt kan være Kaos, eftersom de videnskabelige, intellektuelle og industrielle Fremskridt uafladeligt ophobes, udbredes og formerer sig ved Berøring med hverandre, da der, trods Alt, trods Folkeundertrykkelse og Klasseundertrykkelse og religiøs Forfølgelse og Sejgpining af enhver selvstændig eller fremragende Enkelt, ja, trods Massemord af Hundredetusinder i et ulykkeligt Folk, nødvendigvis, uundgaaeligt finder et Slags Fremskridt Sted, saa bliver Nedslaget i Ens Sind til allersidst dog netop Indtrykket af den forfærdelige Tidsspilde, den umaadelige verdenshistoriske Forsinkelse, som den uoplyste, religiøse Enevælde foraarsager, hvad enten den stammer fra den røde Morder i Syd eller den hvide Czar i Nord eller fra Konger paa bitte smaa Troner eller fra Mandslinger paa endnu mindre Taburetter.

II

Dr. Hans Kaarsberg er en varmtfølende, dristig og djærvt frisindet Mand, og det var ønskeligt, at der var mange som han. Saa vilde Livet i Norden altid være en Smule mindre slattent, end det er. Den, der ser mindre lyst, kan imidlertid ikke andet end finde, at han i meget høj Grad overvurderer Pressens Betydning. Han tror paa noget, han kalder den frie, uafhængige evropæiske Presse som Magt. Det er dog vel neppe paa Jour-

nalistkongresser, han har mødt den. I Evropa turde de Blade, der kan siges at tilhøre den, i Tal komme Marinetidsskrifternes i Schweiz temmelig nær.

Dr. Kaarsberg henviser til Pressens Magt i Dreyfussagen. Men man kan aldeles ikke sammenligne Armeniernes (eller de rumænske Jøders) Stilling med Fangens paa Djævleøen. Dèr gjaldt Spørgsmaalet en enkelt Mand, hvem man havde paaduttet en Forbrydelse uden at levere ringeste Bevis for, at han havde begaaet den. Saa snart Opmærksomheden var bleven vakt, kom, da hans Familie var rig og anset, hans Broder en uforfærdet Mand, der ikke skyede noget Offer, et saa overvældende Antal af Løgne om den Ulykkelige, af Retsbrud, Falsknerier, Bedragerier, Sammensværgelser mellem hans Fjender, hans Anklagere og hans Dommere for Dagen, at det lykkedes nogle tapre Mænd i Frankrig, deriblandt en Helt, Oberst Picquart, og tre store Forfattere, Zola, France og Clemenceau, at gøre Magthaverne Sagen besværlig, idet de satte hele deres Energi ind derpaa. Det tænkende Evropa var snart overbevist, hele den diplomatiske Verden vidste Besked, Esterhazys Breve laa og ligger opbevarede i Bunker i Krigsministeriet i Berlin, og naar enkelte danske og russiske Blade undtages, var i Evropa den hele Presse klar over Tilstanden og tog Bladet fra Munden. Ikke desmindre er nu næsten fire Aar derefter Dreyfus ikke en frikendt Mand, hvem der er tildelt Oprejsning, men en to Gange for Landsforræderiforbrydelse dømt Tugthusfange, hvem man for den værste Skams Skyld har benaadet; Zola har mistet en overvældende Del af sine Læsere og er en af Frankrigs mindst populære Personligheder; Picquart er bleven straffet med Fængsel og udstødt af Hæren, er ikke engang endnu den Dag i Dag bleven genindsat i sin Post som Oberstløjtnant, han, som var udset til Frankrigs Overgeneral. Der er ikke ét Regiment, hvor Officererne vil tjene sammen med ham.

Dette er Pressens Magt, naar den stiller sig i en god Sags Tjeneste i et af Evropas mest udviklede Lande.

Hvis vi ikke netop vil blive til Børn igen, bør vi da tale lidt sagtere om Pressens Magt. Den er yderst ringe, naar det da ikke netop gælder Reklame eller personligt Æreskænderi, Udbredelse af kraftige Bagvaskelser eller lignende. Derpaa kan et Blad faa tusind Abonnenter for hver ti, som en Artikel om Armenierne indbringer det. Artikler om Mordgerninger i asia-

tisk Tyrki gaar, selv naar de er skrevne af en bekendt Forfatter, slet ikke Evropa rundt. De interesserer hverken Redaktionerne eller deres Læsere. — Det nytter dog ikke at lade, som vidste vi ikke, hvad en Slavesjæl er, og at de tælles i Millionvis.

Det er imidlertid ejendommeligt for de ulykkelige Folkeslag, der i Pinen griber efter ethvert Halmstraa, at de tillægger det, der skrives om dem, en overordentlig Betydning. Man ser det nutildags med Finner som med Polakker, og der er vel neppe nogen evropæisk Skribent (om hvem det vides, at han ikke staar i Magtbanditternes Tjeneste), som ikke er bleven overvældet med Bønner om at bruge sin Pen for de rumænske Jøders Sag. Naar jeg for min Del skriver lidt om Armenierne, er det sandelig ikke, fordi jeg indbilder mig, at mine Ord har ringeste Betydning eller Indflydelse, men kun for at holde givne Løfter.

Jeg kender en armenisk Kvinde, der i 1895 fra Piræus sejlede til Ægypten for derfra at gaa til Lilleasien, alene baaren oppe af Troen paa sit Ideal; thi endnu lød i hendes Øren hendes Smaabørns Stemmer, den lille Piges, der ved Afrejsen havde sagt: «Mo'r, glem ikke at bringe mig en Dukke med!» og den lille Drengs: «Og nogle Billeder, Mo'r!» Men hun skulde og vilde gaa ad den stenede Vej til rædselsfulde Steder; hun skulde kæmpe med Vanskeligheder, der forekom uovervindelige, udføre Planer, der var saa dristige, at de syntes forrykte, og udsætte sig for Farer, der formelig hang over hendes Hoved. Og imens tænkte hun paa de Smaa, hun havde efterladt syge, pinte sig med, at de maaske var sygere nu. Al Slags Angst greb hende; hun saa Børnenes blege Ansigter for sig og sin Mands Fortvivlelse ved at være efterladt i Grækenland og nødtvungent ørkesløs, da han som kendt Revolutionær paa tyrkisk Grund straks vilde være bleven fængslet.

Hun begreb næsten ikke, at hun havde kunnet forlade sine Smaa med Begejstring, tilmed maaske for bestandigt, og det for Menneskers Skyld, som hun aldrig havde set, som hverken kendte dem eller hende. Aldrig kunde jo disse en Gang ane, hvilket Offer hun havde bragt dem. Kan hænde de mødte hende med Utaknemmelighed. Og dog fortsatte hun sin Rejse for at være med til at skabe Jordens nye Frihedsliv, de frie Menneskers forjættede Land. Hun troede derpaa midt i al sin Sorg, vel vidende, at den Dag, hendes Ideal nærmede sig sin Virkeliggørelse, var hun og hendes

forlængst en Haandfuld Støv. Hun sad ved Nilens Bred og hørte i Luften Moskito-Massernes metalklingende Summen; og denne Lyd, der blandede sig med Solnedgangstidens mangfoldige Lyd, var for hende som en barbarisk Hymne, der steg mod Himlen og de hemmelighedsfulde Stjerner. Tilsidst var det hende, som hørte hun i alle disse fjerne Lyd Suk, Skrig og Hulken, fortvivlet indtil Hjertebristning, fra et helt, ulykkeligt, jammerfyldt Folk, der raabte ud over Jorden om Hjælp, skreg til Himlen om Befrielse, led og stred med Heltemod for Frihedens Sag. Hun hørte i denne Skumringens Summen Stemmers Kald. Og saaledes gik det til, at hun handlede som i Henrykkelse, og dog sikkert som en Søvngængerske. Hun naaede Jean d'Acre, skaffede sig under vilde Paaskud og ved umaadelig Bestikkelse Adgang til de frygtelige Fængsler, fik ikke faa Fanger befriet, trøstede Andre som den gode Engel, hun er, talte Frimurersprog med de Lænkede for Øjnene af deres Fangevogtere. Derfra gik hun til Cilicien og bidrog ved sin Energi til at organisere Opstanden der. Da i Efteraaret 1895 den hæderfulde Opstand brød ud i Zeitun, som Maaneder igennem besejrede tyrkiske Tropper og kurdiske Bander, da havde armeniske Regimenter der og i enkelte andre ciliciske Egne antaget hendes Navn. Disse Vovehalse og Frihedsdrømmere gav hende hvad Hæder, Oprørsmænd formaar at meddele. En almindelig evropæisk Rejsende, der har nydt Gæstfrihed i hendes Hus, er desværre ikke i Stand til at hylde hende med andet end med sin beskedne Beundring.

Avetis Nazarbék, der har udgivet en levende og vistnok rigtig Skildring af Livet i Armenien, er en ung Mand, Kriger og Poet, ualmindelig smuk med kulsort Haar og Skæg, der længe har udgivet det armeniske Revolutionspartis Tidsskrift *Huntchak* (Klokken).

Hans Værk *Trough the Storm*, er ikke nogen Roman, skønt Navnene for deres Vedkommende, der ved Udgivelsen 1899 endnu var i Live, ikke er de rette. Nu vilde han ved en ny Udgave rimeligvis kunne anbringe de rette Navne overalt. En Række Virkelighedsskildringer, der giver en fyldestgørende Forestilling om alle Livsforhold i Armenien før Oprørets Udbrud, er frit knyttede til hinanden, og kun Hovedpersonerne kommer stadigt igen. Om egenlig Sprogkunst kan her ikke være Tale, da Forfatteren, skønt levende i London og vel hjemme i det engelske Sprog, ikke formaar at skrive Engelsk, men har maattet nedskrive sin Bog paa Fransk

for derfra at faa den oversat til Engelsk. Det er da kun i de levende Beskrivelser og i Samtalernes naturlige Gang, at han har kunnet lægge Kunst for Dagen. Dog højest staar vistnok hos ham selve Personskildringen med dens Modsætninger mellem Menneskene af den befalende og den undertrykte Race, og med Modsætningen mellem de underdanige, mod Sultanen «loyale» Medlemmer af denne sidste og saa dem, hvem det bliver umuligt at finde sig i Alt. Hans Hjerte bløder ved Tanken paa hans Landsmænds Skæbne; men han skaaner dem ikke. Alle Typer af Armeniere forekommer i hans Værk: de haarde og fejge Pengemænd, Matadorerne, blandt dem ypperst den Pengemand, der for ikke at tilsidesætte sin Anseelse paa højere Steder angiver sin egen Søn som tilhørende Oprørspartiet; den flade og flove, armeniske Journalist fra Konstantinopel, der blander franske Ord i sin Tale og anbefaler Underkastelse; den gamle Bonde, der, skønt tvungen til Udvandring, under Vandrefærdens Elendighed haaner sine Sønner som Oprørere, hvis Handlemaade kun vil gøre Alle dobbelt ulykkelige; den unge Pige, Arusdak, der forlader sin Elskede, fordi hun ikke har Mod til at trodse Forældrene, og som gifter sig med en fejg og fredelig Person. Og som næsten altid i Livet faar Spidsborgerne, Aagerkarlene, de Affældige, den valne Journalist og den karakterløse, unge Pige Ret; de Bedre gaar forsmædeligt til Grunde.

Der er ogsaa mange ædle og besluttede Mænd i Bogen, Dokarbejdere og Lærde, Krigere og Skolelærere, der kæmper Aar igennem som prøvede Soldater. Der er morsomme, humoristiske Skildringer af uvidende, brutale og bestikkelige, tyrkiske Embedsmænd; der er rædselsfulde Skildringer af de Torturer, som anvendes under Kurdernes Skatteopkrævning, eller naar Tyrkerne paa Politikammeret forhører Armeniere. Og dog er Tyrker som Kurder fremstillede uden Had, snarere i overlegen Medynk med deres Raahed og Uvidenhed, kun med anklagende Holdning mod den Regering, der har sluppet disse Halvvilde løs paa et højtbegavet lille Folk.

Der er Kampscener, som Carit Etlar vilde fryde sig over, og vægtige, tankerige Repliker, der opkaster alle de Grundspørgsmaal, som saadanne Begivenheder og Skæbner i vore Dage tvinger den Tænkende til at stille.

Men intet af alt dette Gode og Smukke, Armeniere har skrevet, har kunnet forhindre den foreløbige Udryddelse af deres Folk.

Dr. Kaarsberg mener, jeg har angivet Tallet af de Myrdede for lavt; jeg nævnte 300,000; han troer, at Millionen længst er naaet. Det forekommer mig usandsynligt, især fordi Pierre Quillard, der stadig leverer Bulletinen over dem, der endnu hver Uge myrdes, ikke gaar stort ud over Tallet 300,000. Men selv naar Tallet sættes lavest, og jeg for min Del satte det med Vilje saa lavt som muligt for ikke at beskyldes for Overdrivelse — selv da raaber dette udgydte Blod med saadan Vælde til Himlen, at kun et Evropa som vore Dages har kunnet overhøre Raabet.

ARMENIEN OG EVROPA

Foredrag holdt i Berlin den 2. Februar 1903

Den Omstændighed, at jeg er en af de evropæiske Skribenter, som tidligst har løftet deres Stemme for Armenien, tidligst har forsøgt at henlede den offenlige Opmærksomhed paa den skrækkeligste og mest oprørende Folketragedie i den nyere Tid, skylder jeg den Ære at være bleven opfordret af de armeniske Studenters Forening i Evropa til iaften at tage Ordet her.

Jeg er ikke tilbøjelig til at overvurdere en simpel Forfatters mundtlige Ord og véd meget godt, at i storpolitiske Spørgsmaal ligger Afgørelsen hos Magthaverne. Men endog Magthaverne er i vore Dage tvungne til at tage Hensyn til en stærk og enstemmigt udtalt offenlig Mening, og det gælder derfor om at raabe, til en saadan offenlig Mening vaagner i alle Lande.

Dog især i det tyske Rige.

De véd allesammen, at det tyrkiske Armenien i de sidste ti Aar har været Skuepladsen for saadanne Rædsler, at den stadfæstede Verdenshistorie neppe melder om lignende fra de raaeste Tider. Ingen havde, før vi oplevede det, holdt det for muligt, at en hel Befolkning saaledes kunde blive Genstand for Udsugelser, Tortur og Massemord. Blodet fra Hundredetusinder raaber til Himlen.

Jeg véd, at Tyrkiet er en med Tyskland venskabeligt forbunden Magt. Netop dette har givet den tyrkiske Regering frie Hænder. Jeg vil ikke med en Stavelse omtale Sultanens Personlighed. Men det Venskab, der er hans Lykke, kan ikke afholde Menneskelighedens Talsmænd fra at træde frem for det tyske Publikum.

Ungarn er ved Stammeslægtskab og Overleveringer, der strækker sig over Aarhundreder, venskabeligt forbundet med Tyrkiet. Ikke desmindre blev den tapre Forkæmper for Armeniens Sag, Pierre Quillard, hørt med Opmærksomhed i Budapest, da han nylig, i Midten af December, fremlagde for Ungarerne Kendsgerninger af Armeniens nyeste Historie.

Det tyske Folk staar Tyrkiet meget fjernere end det magyariske, og det er som Helhed langt mægtigere. En Rejsning af den offenlige Mening i Tyskland for den armeniske Sag vilde maaske nu have afgørende Betydning.

Dersom Armenierne slet ikke havde Andet for sig end deres Ulykke, saa var det umuligt at negte dem Deltagelse. De har lidt, hvad næsten ikke kan siges, end mindre beskrives, fordi Tilhørerne vilde holde for deres Øren. Siger man: Tre hundredetusind Liv er blevne udslukte, dels ved Voldsgerninger, dels ved Hungersnød og Kulde, saa gør dette et ringe Indtryk; det sætter ikke Indbildningskraften i Bevægelse.

Hvad nytter f. Eks. den Meddelelse, at i August 1894 fandt der i Landsbyerne ved Musj et Massemord Sted, der varede tre Uger, at Mænd, Kvinder, Børn uden Forskel blev nedsablede, at der overalt blev øvet Vold mod Kvinderne før de døde, at man først overgav snart to hundrede, snart tre hundrede Kvinder ad Gangen til Soldaterne, før de blev dræbte med Bajonetter og Sabler!

Hvad nytter det at meddele, hvad en tysk Rejsende har erfaret paa Stedet: I Kendránz havde Kurderne givet hverandre Ord paa at voldtage ethvert kvindeligt Væsen fra Femaarsbørn og opefter!*) Eller at sige: Paa et andet Sled blev henved tresindstyve unge Koner og Piger indelukkede i en lille Kirke, udleverede til Soldaterne og endelig dræbte af dem! En Blodstrøm randt ud under Kirkedøren.

Vil man gøre et uforglemmeligt Indtryk, saa maa man gaa

*) Paul Rohrbach: *Vom Kaukasus zum Mittelmeer* S. 74.

i det Enkelte. At hundredtusind er blevne myrdede, virker mindre end hvorledes en Enkelt blev det.

En Kone faldt paa Knæ og bønfaldt Soldaterne om at skaane hendes Liv — i Virkeligheden to Liv. — Er det en Dreng eller en Pige? raabte Soldaterne. Og de væddede syv Medsjidié paa en Dreng. — Lad os se efter! — Og man splittede Bugen op paa hende. Den, som fortæller det, kan angive alle Omstændigheder og nævne Vidnernes Navne. Andensteds har Kurderne væddet, om de med ét Slag kunde hugge Hovederne af fire Smaabørn, og har gjort det for Mødrenes Øjne.

I Trebisund gik paa Blodbadets første Dag en Armenier ud af et Bageri, hvor han havde købt Brød til sin syge Hustru og sine Børn. Han blev overrasket af en rasende Bande. Han beder om Naade. Man lover paa Skrømt, ikke at tilføje ham noget ondt. Han tror det og takker inderligt. Men man gjorde sig kun lystig over ham. Man binder hans Fødder sammen. Man afhugger hans ene Haand og slaar ham i Ansigtet med denne blodige Haand. Saa hugger man den anden Haand af. Man opfordrer ham derpaa til at gøre Korsets Tegn, medens andre anmoder ham om at raabe højere, for at hans Gud kan høre ham. — En skærer Ørerne af ham, stopper dem først ind i hans Mund, og kaster dem saa i Ansigtet paa ham. En anden raaber: Effendí'ens Mund maa straffes, fordi den har vraget en saadan Lækkerbidsken. Og man skærer hans Tunge ud. — Nu kan han ikke mere føre gudsbespottelig Tale. — Med Spidsen af en Dolk lader En hans Øje springe ud af Øjehulen. Det frygteligt fortrukne Ansigt, det stakkels Legems Trækninger gør disse Fanatikere endnu vildere; de lader ogsaa det andet Øje springe og hugger Fødderne af ham, før de med et Dolkestik i Struben giver ham Naadestødet.

[Mange Damer græder; andre staar op; ikke faa forlader Salen.]

I en Rapport fra den engelske Konsul i Erserúm beskrives der en Scene fra Landsbyen Semál endnu før Blodbadet. Armenieren Azó havde vægret sig ved at angive nogle af Stedets bedste Mænd. Dommeren Talib Effendí og to tyrkiske Kaptajner lod ham saa martre en hel Nat igennem. Først fik han Bastonade. Saa bandt man ham nøgen med udbredte Arme til to Bjælker, og Gennempiskningen begyndte. Den ulykkelige kunde ikke røre et Lem; Trækningerne i hans Ansigt røbede hans Lidelser. Jo

mere han skreg, des mere slog man. Han bønfaldt sine Bødler om dog at dræbe ham. Han forsøgte at slaa sin Hjerneskal i Stykker mod Bjælkerne. Det blev forhindret. — Da han endnu ikke vilde aflægge Vidnesbyrd mod sine egne, ikke vilde besmitte sig med uskyldigt Blod, lod Talib først hans Skæghaar rive ud med Tænger, saa begyndte man at behandle hans Legem med gloende Jern, brændte ham paa Hænderne, i Ansigtet, paa Fødderne og endnu paa andre Dele af Legemet. Med en glødende Tang brændte man hans Tunge. Tre Gange besvimede han, men forblev standhaftig. I Naboværelset hørte hans Hustru og hans Børn, stivnede af Skræk, hans Jamren*).

Og nu Opholdet i Fængslerne, i Bitlis f. Eks., hvor de Fængslede, der var stuvede sammen i hundredevis, undertiden hverken kunde ligge eller sidde i det frygtelige Smuds, dertil sultede og ofte underkastedes Tortur.

Jeg véd det og har meget godt følt det: De har ugerne hørt paa mig. De har maattet gøre Vold paa Dem for ikke at raabe op til mig: Nok! Nok!

Jeg har ogsaa godt lagt Mærke til, at mange Damer har forladt Salen. Det har været Dem græsseligt at høre paa dette. Jeg beder Dem da at mangfoldiggøre de Rædsler, jeg har meddelt Dem, med nogle hundredtusind og at betænke:

Hvad Berliner-Damerne ikke har kunnet taale at høre, det har Armenierne udstaaet hundredtusindfold.

Dette er sket i vor Tid, i det sidste Aarti, omtrent fire til fem Dagsrejser herfra — og vi har ladet det ske, har ikke gjort noget for at afværge det.

Længst var Evropa advaret. Forberedelserne til Myrderiet i Sassún blev drevne saa offenligt, at den engelske Konsul i Erserúm i en lang Indberetning anmodede om Beskyttelse for den armeniske Befolkning. England vilde «ikke blande sig i en venskabelig Magts indre Anliggender». Det er bestandig Formelen.

Og hvad der er det Uhørte: Efter at Evropa ikke mere svæver i Uvidenhed, varer denne Rædselstilstand endnu stadigt ved. Endnu bestandig bliver Armenierne berøvede deres Frihed, plyndrede, mishandlede, nedsablede enkeltvis eller i Hobetal.

Jeg kunde anføre Eksempler i hundredvis. Jeg nævner et: 3. Juli 1900 omringede fem hundrede Kurder Landsbyen Spaghánk.

*) G. Godet: *Les Souffrances de l'Arménie* S. 19. 20, 26, 27.

Med Kugler, Sabler, Bajonetter tog de fat. Kvinder og Børn løb bønfaldende Soldaterne imøde. De smaa Børn blev, endnu levende, skrigende, løftede i Vejret paa Bajonetspidserne; Kvinderne blev afklædte, skændede, myrdede. Paa Landsbypræsten, en firsindstyveaarig Olding, blev langsomt begge Sider af Munden spaltede og Kæberne revne ud. Bugen blev skaaret op paa en frugtsommelig Kone, ved Navn Timene, der var gift med Sogneforstanderen; Barnet blev skaaret i Stykker og Kvinden dræbt med halvtresindstyve Knivstik*).

Vi har altid vidst, at vor Kultur ikke udelukkede Ugerninger, ikke Enkeltmands eller forbryderiske Banders Rovlyst og Blooddaad. Saa beklageligt dette var, syntes det os ikke Modbevis mod den Kulturhøjde, vi mente at have naaet.

Vi har ligeledes altid vidst, at vor Kultur, selv i de mest civiliserede Stater, ikke udelukker den sociale Ulykke, Fattigdommen og Forsømmelsen af de Fattige. Men endog de uslest Stilledes Elendighed syntes os ikke at tale mod Nutidskulturens høje Stade.

Vi har altid vidst, hvad Krig vil sige, hvorledes den hidser Lidenskaberne, hvilke Rædsler den medfører. Men vi fører ikke nu til Dags Krig, som man førte den i tidligere Tider. Ugerne volder Hærførerne den fredelige Befolkning Fortræd; mod Kvinder og Børn føres kun paa visse Vilkaar Krig, naar f. Eks. Byer bombarderes. Heller ikke Krigen taler da mod vor Forvisning om at staa paa et meget højt Civilisationstrin.

Selv om vi altsaa maatte indrømme de hyppige Forbrydelser, den sociale Uretfærdighed og Grusomhed, Racefjendskabet og Religionshadet, Krigenes Gru, saa blev der dog altid Udaad tilovers, der i vore Dage syntes os utænkelig og der blev stemplet som tilhørende Oldtid eller Middelalder.

Vi maa ophøre dermed. Efter at Europa ikke har hindret de Rædsler, der iværksættes i Armenien og nu til Dags ogsaa i Makedonien, kan det umuligt paastaas, at vor Tid i etisk Henseende har noget Væsentligt forud for Historiens mørkeste Tider.

Jeg sagde: Dersom Armenierne slet ikke havde andet for sig end deres Ulykke, saa fortjente de vor Deltagelse, vor Hjælp.

Men Armenierne er et af Jordens ældste Kulturfolk med en næsten 4000 Aar gammel Historie, der har gjort Civilisationen store Tjenester i deres Land og end mere udenfor deres Land.

---

*) Pierre Quillard: *Pour l'Arménie* S. 4.

Som Polakkerne er Armenierne delte mellem tre store Magter. De er underkastede Rusland, Persien og Tyrkiet, hvis tre Sprog de Dannede i dette Folk ikke sjældent behersker foruden deres eget, mens de ofte desuden forstaar og taler et evropæisk Sprog.

Dette er det af Østens Folk, der mest af alle har tilegnet sig evropæisk Menneskelighed; det har, som en af dets bedste Sønner, Archag Tchobanián, har sagt, været «den evropæiske Civilisations Fortrop i Asien».

Skønt dets Land, der laa paa Vejen for Asiens Erobrerfolk, stadigt paany er blevet oversvømmet og undertrykt af Fremmede, (alt i Oldtiden fra Assyrere og Medere til Araberne) har det lagt en ganske ualmindelig Modstandskraft for Dagen, og en ikke meget ringere Evne til at optage det Fremmede i sig. De parthiske Konger, der regerede Armenien fra det 2. Aarhundrede før Kristus, var blevne Armeniere. Det synes som om de tildels udmærkede Konger af Slægten Bagratruní, der fulgte dem, var armeniserede Jøder; dog Sagen er ikke sikker, da det i hin Tid ansaas for en Ære at stamme ned fra «Davids Hus».

Fra den ældste Tid til vor har Armenien forsynet fremmede Folkeslag med store Mænd. I det byzantinske Kejserrige var Armeniere fremragende Krigere, fornyende Tænkere, og mere end en halv Snes af Kejserne var af armenisk Æt. I det tyrkiske Kejserdømme beholdt de deres Stilling som livbringende Element; de havde Handelen i deres Hænder, udmærkede sig som Kunstnere, F -etningsmænd og Statsmænd. Nubár Pasja, der saa længe regerede Ægypten, var en Armenier, og en Armenier var den russiske Diktator Loris Melikov.

Da det armeniske Folk først af alle antog Kristendommen, er desværre dets gamle hedenske Poesi for Størstedelen gaaet tabt. Ikke blot de antike Templer, men ogsaa de Digtninge, der forherligede Guder og Helte, blev tilintetgjorte. Vi har kun Brudstykker tilbage, der aflægger Vidnesbyrd om Folkets lyriske Evne; men dog tilstrækkelige til at kunne genopføre de armeniske Guddommes Pantheon. De har hverken de asiatiske Guddommes Kæmpeforhold eller de græske Guders Ynde; de er, som de Mennesker, der avlede dem, arbejdsomme, ædru og gode.

Ogsaa i Landets gamle Bygningskunst, der var saa rig, findes der en Blanding af assyriske og persiske Former med hellenisk Stil.

Kristendommen blev for Armenierne et nyt Kulturelement, og det et nationalt. Da Armenien mistede sin politiske Uafhængighed, blev Kirken de nationale Overleveringers Sindbillede og Vogter, omtrent som sidenhen i Polen.

Literaturen blev nu dels historisk, dels stærkt kirkelig, bestod af religiøst farvede Krøniker og mystiske Digte, men beholdt en mørk og ejendommelig Poesi. Der forekommer gyldne Hymner til Lyset. En stor Plads indtager Moses Khorenazí's digterisk ildfulde Historieskrivning; han havde studeret i Grækenland og kendte Iliaden. Han priser Heltenes Tapperhed. Og han elsker sit Land. Han har forherliget Egnens vidunderlige Skønhed ved Van, der af Semiramis blev kaaret til hendes Sommeropholdssted: «I et Land, sagde hun, hvor Klimaet er saa mildt og Luften saa ren, maa vi bygge en By og et kongeligt Slot for at bo midt i al denne Herlighed.»

En anden berømt Historiker fra den gamle Tid, Jerisjé, der har fortalt Armeniernes Krige mod Perserne, lovpriser i et berømt Brudstykke de armeniske Kvinder, der til alle Tider har bevist et sjældent Mod — senest for nogle Aar siden i Sassún, da halvtresindstyve unge Kvinder styrtede sig i en Afgrund for ikke at falde i Tyrkernes Hænder, og i Palú, hvor tredive af samme Aarsag sprang i Eufrat, syngende en Hymne. Jerisjé har beskrevet Enkernes Alvor og Forsagelse i Krigens haarde Tid.

En Krønike, der er forfattet af Vartabed Lasdivertsí, fortæller om Tatarernes og Persernes Indfald og skildrer, allerede for 900 Aar siden, Armenien «nøgent, liggende ved Vejens Rand, traadt under Fødder af alle Folkeslag, jaget ud af sit Hjem, som Fange og Slavinde».

Fra det 15. Aarhundrede til det 19. var den armeniske Folkeaand fuldstændig undertrykt, som tilintetgjort. Kun Kirken stod oprejst. I Klostrene slumrede de gamle Haandskrifter.

En Munk ved Navn Mechitár, som indsaa, at der ikke i Tyrkiet lod sig opføre noget aandeligt Arnested for armenisk Aandsliv, bragte de værdifuldeste Haandskrifter til Venedig, hvor han grundede hint Kloster San Lázaro, der gjorde Tjeneste som en Art armenisk Universitet og i hvilket Lord Byron begyndte at lære det armeniske Sprog.

Dette Klosters Beboere udfoldede en uhyre Virksomhed som Oversættere og gjorde saaledes deres Landsmænd bekendte med

alle det gamle og nye Evropas aandelige Skatte, fra Homer over Racine og Alfieri til Schiller.

Man begyndte nu at anvende det moderne Armeniske isteden for det gamle i Literaturen, og Følgen blev det armeniske Aandslivs store Blomstring i det 19. Aarhundrede. Unge Mænd, der vendte hjem fra Evropa, medbragte den evropæiske Romantiks Frembringelser og grundede i Konstantinopel et Nationalteater. Digtere som Gabriel Sundukiánz og senere Avetis Nazarbék har i deres Skuespil angrebet Spidsborgerlighed og Fordomme hos deres Landsmænd med Vid og Lidenskab.

Aanden fra 1848 blev forplantet til Armeniens Bjerge. Den armeniske Folkesjæl blev stedse mere evropæiseret. Paa russisk Grund opstod under Indflydelse af den russiske Roman og Tyskernes socialdemokratiske Arbejder en anden armenisk Literatur, der vakte Folket til Oprør mod de tyrkiske Overgreb. Nalbandián gav det armeniske Folk dets Frihedssang.

Den talentfulde Raffi skrev sin paa Fransk og Tysk oversatte Roman *Dsjellal-ed-din*, der skildrer Tilstandene i Armenien ved Aar 1877 og giver et gribende Billede af Folkemartyriet dengang (og nu). Hvad vi nyligt har oplevet af Rædsler, Overfaldene og Voldsgerningerne, alle Jammerskikkelserne, de, der er spiddede paa Pæle, de, der martres med glødende Jern — Alt forekommer allerede her.

Romanen virker omtrent som de Breve, der er blevne skrevne fra Ulykkesstederne i Aarene 1894—1896.

Nazarbéks paa Engelsk udgivne *Gennem Stormen* behandler i Romanform det armeniske Oprør, som Rædslerne fremkaldte og som blev Anledning til nye Rædsler.

Under Folkets aandelige Søvn havde Folkevisen altid holdt sig frisk og sat nye Skud, og intet Folk har moderne Folkeviser som det armeniske, de Landflygtiges klagende Sange, de Forelskedes lidenskabelige Vers.

En Ungdom voksede op, der paa en Gang var velbekendt med det gamle Armenien og der, moderne sindet, nedlagde Indsigelse mod Regeringens Uretfærdighed og Kurdernes Grusomhed*).

Saaledes kunde Patriarken Nersés 1878 sende Mænd med

---

*) Archag Tchobanian: *L'Arménie, son Histoire, sa Littérature, son rôle en Orient. — Poëmes Arméniens,* traduits par A. Tchobanian.

Fuldmagt paa Armeniernes Vegne til Kongressen i Berlin. Og han havde Held med sig, udvirkede Artiklen 61, der syntes at sikre Armeniens Fremtid, denne Artikel, til hvis uopfyldte Løfter endnu den Dag i Dag enhver Ven af den armeniske Sag maa klamre sig.

Evropa syntes at have taget det undertrykte Folk under sin Beskyttelse.

Desværre var det ikke Alvor med Magternes Deltagelse. Og selve den Omstændighed, at Armenierne havde vovet en Henvendelse til Evropa, ophidsede den tyrkiske Regerings Forbitrelse til det Yderste imod dem.

Det armeniske Teater i Konstantinopel blev lukket, Undervisning i Armeniens Historie, Forsamlinger, Fester, Forelæsninger osv. forbudte. Pressen blev underkastet den skarpeste Censur. Fængslinger og Forfølgelser begyndte at forekomme hyppigere end forhen. Kurderne blev organiserede imod Armenierne som Kavaleriregimenter under Navnet Hamidiéh. Sultanen gav disse irregulære Tropper sit Navn og slap dem løs paa deres ulykkelige Naboer for at udplyndre dem og slaa dem ned.

Da Armenierne paa flere Punkter begyndte at sætte sig til Modværge, havde man Paaskuddet til ved Masse-Tortur og Masse-Slagteri at udrydde denne vantro ɔ: kristelige Befolkning.

Paa Berlinerkongressen havde den ottomanske Regering ved Artikel 61 forpligtet sig til at indføre de nødvendige Reformer, indestaa for Armeniernes Sikkerhed over for Tsjerkesser og Kurder, og fra Tid til anden aflægge Magterne Regnskab derfor. Der var indrømmet de underskrivende Regeringer Retten til at vaage over de tyrkiske Forholdsregler.

Femten Aar igennem holdt derpaa Tyrkiet Magterne hen med tomme Ord.

Og hvis Tyrkiet derefter, langtfra at begynde med Indførelse af Reformer, omvendt mandede sig op til at besvare de indtrængende Noter fra de engelske, russiske og franske Gesandtskaber med Anordningen af et Masse-Blodbad, saa fik det kun Mod dertil — en saa ivrig tysk Fædrelandsven som den velunderrettede Rejsende Paul Rohrbach indrømmer det — fordi «det udmærkede Forhold til Tyskland» gjorde det muligt for den tyrkiske Regering *).

*) Paul Rohrbach: *Vom Kaukasus zum Mittelmeer* S. 160.

Over for en enstemmig Optræden af Magterne havde Tyrkiet maattet give efter. Det havde været blokeret fra alle Sider. Det venskabelige Forhold til Tyskland gav det Luft. Den Blokade, for hvilken det havde set sig udsat, var ikke effektiv.

Det smuttede igennem og kunde ufortrædiget bringe Armenierne til Tavshed med Bajonetter og Lanser, med skarpe Sabler og gloende Jern, med Voldtægt og Ildebrand.

Ingen vil negte, at enkelte Tyske, Kvinder som Mænd, efter den værste Rædselstid har vist sig hjælpsomme. Tysk Offervillighed har taget sig af de forældreløse Børn og ladet dem opdrage. Enhver kender ogsaa Eduard Bernsteins Tale, og Enhver véd, at en Mand som Lepsius, der betegnende nok mistede sit Præste-Embed derfor, har sat Alt ind paa at aabenbare sine Landsmænd Sandheden angaaende de armeniske Forhold.

Ikke desto mindre havde uden det hjertelige Forhold mellem det tyske Rige og det tyrkiske Kabinet det sidste Aarhundredes groveste politiske Forbrydelse været en Umulighed. Derfor gælder det om, fremfor Alt i Tyskland at fremkalde Stemning for det armeniske Folk.

I den berømteste gammelislandske Saga kaster en Kvinde sin ihjelslagne Mands helt med Blod overstrømmede Kappe om en Slægtning, der ikke er ret tilbøjelig til at tage Parti i hendes Sag, for derved at bevæge ham til Optræden som Hævner af den Døde. Paa Hævn tænker Ingen her. Men dersom det var muligt at kaste de slagne armeniske Ofres af levret Blod ganske stivnede Kappe om Skuldrene paa det tyske Folk for at bevæge det til af den tyske Regering at kræve Sikkerhed og Frihed for de Overlevende af den gamle, ærerige armeniske Stamme, saa vilde dette være en nyttig Gerning.

MAKEDONIEN

(1902)

Medens Klassekampen som Kamp om Brødet raser i Evropas og Amerikas højest civiliserede Lande med umaadelige Arbejdsnedlæggelser og Indgriben af Tropperne imod de Sultende, saasnart dette kan betegnes som nødvendigt, hersker i Evropas mindre civiliserede Stater ved det tyvende Aarhundredes Begyndelse de Tilstande, man plejer at kalde middelalderlige, Religionsfanatisme som Næveret med daglige Udsugelser og Drab, med Mordbrand, Voldtægt og enhver Art Tortur. De tyrkiske Rædsler i Makedonien, de rumænske Skændsler imod den jødiske Befolkning bliver for hver Dag, der gaar, mere oprørende, og samtidigt synes Evropa, der stadigt med Sindsro er Vidne til Armeniernes Udryddelse, med hver Dag at blive mere ligegyldigt for, hvad der i Makedonien og Rumænien sker for Alles Øjne.

At de nordamerikanske Fristater har sendt Rumænien en meget skarp Note i Anledning af denne Stats Forfølgelser mod de rumænske Israeliter, har hidtil ingen anden Virkning havt, end at Rumænien barbarisk har standset en hel Skare Emigranter, der allerede forsynede med Rejsepas havde solgt hver Smule, de ejede, og som nu tvinges til paa rumænsk Grund at opspise den lille Sum, der var bestemt til Overfart og Bosættelse i det fremmede Land, for derefter forsmædeligt at gaa til Grunde.

I Makedonien har Evropa endnu ikke gjort nogen Indflydelse gældende, skønt det ikke kunde have stærkere Opfordring dertil.

I Foraaret begyndte den makedoniske *Intelligens* til Vejledning for den Læseverden, hvis Interesser ikke indskrænker sig til det Land eller den By, den bebor, paa Fransk Fjortendagsskriftet *Le mouvement macédonien*, der (paa samme Maade som det af Armenierne udgivne *Pro Armenia* og Ungtyrkernes Organ *Medcheret*) har oplyst det tyrkiske Rædselsstyres Bedrifter fra Uge til Uge. Adskillige Gange har Bladet føjet Illustrationer til Teksten, saaledes i Juli Billedet af en af de paa Tyrkernes Bud i Adrianopel hængte makedoniske Førere, *Slavi Merdjanof*, en ung Mand af sjældne Evner og sjældnere Karakterstyrke, der

blev taget tilfange med tre Saar; saaledes i Avgust Billedet af tyrkiske Politisoldater, støttede paa deres Sabler, der i Monastir har ladet sig fotografere med fire afskaarne Hoveder af fangne Oprørere liggende foran sig paa et lille, aflangt Bord.

I de Organer af den evropæiske Presse, som dels er frivilligt servile, dels honoreres af de tyrkiske Gesandtskaber, skildres gennemgaaende de Voldshandlinger, der af regulære og irregulære tyrkiske Tropper begaas mod de Kristne, som Gengæld for visse Rebellers forbryderske Overfald. De Undertryktes fortvivlede Nødværge fremstilles som Udæskninger. I Virkeligheden martres Makedoniens bulgariske Befolkning. Grækerne, der gør Krav paa Landet, støtter desværre tidt Tyrkerne. De oprørske Flokke, af hvilke Makedonien for Øjeblikket er bedækket, har ikke dannet sig efter de revolutionære Udvalgs Ordre. De er opstaaede af sig selv paa den simpleste Maade. En eller anden Bonde, hvis Kvinde er blevet voldtaget for hans Øjne, mens han var bagbundet, eller hvis Børn er blevne underkastede Tortur i Timevis for at de skulde røbe Ting, de ikke vidste eller ikke vilde sige, eller som endelig selv har faaet Bastonade til han var Døden nær, samler en Flok ligesindede Ulykkesfæller, der gaar ud paa at tage Hævn. En eller anden Hyrde, hvis Hjord Basjibozukerne har bortført og der ikke ejer andet end sit Gevær, som han for en Sikkerheds Skyld har nedgravet etsteds i Skoven, samler en lille Skare af andre Fortvivlede omkring sig. Hyppigere endnu er det en ung Lærer eller Læge, der efterlyses af det tyrkiske Politi, og som flygter op i Bjergene, fordi han foretrækker Døden for den Tortur, der sikkert venter ham i Fængslet. Om ham flokkes saa en halv Snes, der er forfulgte eller truede som han, unge Mænd, som er blevne lænkede og piskede til Blods som alle de Mistænkte, der er faldne i Tyrkernes Hænder. Hvem kan undre sig over, at de bliver vilde, naar de undslipper Torturen! Fem Bønder i Landsbyen Eksji-Su og Skolelæreren i Zelemitsje, Natsef, blev (for at aftvinge dem Tilstaaelser) efter Bastonaden underkastede den Tortur, som bestaar i, at Hovedskallen presses sammen med Tænger, til den knager. Derpaa blev de begravede til Halsen i Uhumskheder, forblev i denne Tilstand tre Dage, og ophængtes saa med Hovedet nedad. To af dem døde deraf, de fire andre blev førte til Monastir og undslap.

Og Sligt foregaar bogstaveligt hver Dag i Aaret over hele det makedoniske Land.

Naar Bladet *Den makedoniske Bevægelse* i de sidste Uger ikke er udgaaet, maa det sikkert forklares ved, at Landet nu staar i Flammer.

Igennem det østerrigske Blad *Die Zeit* er man i den seneste Tid bleven underrettet om de vigtigste Begivenheder i den makedoniske Sag.

Generalmajor *J. Zontsjef* af den bulgariske Generalstab ansøgte nylig om Afsked som General for at kunne tage Ledelsen af det makedoniske Oprør i sin Haand. Han havde kæmpet med Udmærkelse i den serbisk bulgariske Krig. Regeringen, der var tvunget af Diplomatiet til at gøre sit til Forhindring af Oprørets Udbredelse, lod ham sætte fast i hans Fødeby Drenovo, og da han, forklædt som Bonde, vovede et Flugtforsøg, blev han kendt i Sofia, anholdt og atter indespærret i Drenovo. Nu er han derfra flygtet til Makedonien og har, 8de Oktober, i et Brev til *Die Zeit* udviklet Bevæggrundene til sin Handling. Hans Brev begynder:

«Festdagene i Schipka-Passet er nu til Ende. Dèr og i Sofia er alt blevet sagt, hvad man kunde sige, og endnu adskilligt mere.» Og han haaner de Patrioter, der venter paa, at de stegte Duer skal flyve dem ind i Munden. «Nu er Øjeblikket kommet, hvor det bulgariske Folk og den bulgariske Regering endog imod deres Vilje maa rette Blikket mod Syden, hvor daglig Hundreder opofrer sig i Frihedens og Menneskelighedens Navn. Disse Mænd, der er viede den sikre Død, begejstres hverken for den længst begravne foreløbige San Stefano-Freds Bestemmelser eller for Idealet, et Storbulgarien; de har kun den ene Tanke at afryste det forsmædelige Tyranni og at tilkæmpe sig de Menneskerettigheder, man «sikrede» dem for et kvart Aarhundrede siden (ved Berlinerkongressen 1878). . . . Den bulgariske Regering og den underkøbte bulgariske Presse kan fordreje Kendsgerningerne som de vil, men det er ubestrideligt, at nu har den makedoniske Træl rejst sig med Vaaben i Haand. Enden paa det blodige Drama kan man allerede nu forudsige med Sikkerhed; det bliver den fuldstændige Tilintetgørelse af de Kristne i Makedonien og i Vilajetet Adrianopel. Men af Ofrenes Knokler vil opstaa en Hævner . . . Den Tanke, at der gives en of-

fenlig Mening og en offenlig Samvittighed, vil indgyde Kæmperne Mod i den ulige Kamp.»

Saaledes taler den Mand, der som en Helt har stillet sig i Spidsen for alle de spredte oprørske Bander.

Lærerigt er det, med hans Sprog at sammenligne Sproget i den en Uge senere fra Konstantinopel udstedte officielle Kundgørelse:

«Efter telegrafiske Meddelelser fra Ibrahim Pasja, fra Kommandøren over 9. Division i Serres, Kommandøren over 3. Korps og fra Vali'en i Saloniki trængte for otte Dage siden bulgariske Bander ved Razlog og Dokumabala ind i Makedonien og tvang den bulgariske Befolkning i flere Landsbyer til at slutte sig til dem. Indvaanerne i andre Landsbyer flygtede af Frygt op i Bjergene. Derefter fik Ibrahim Pasja med et tilstrækkeligt Antal Tropper Befaling til Forfølgelse af Banderne, hvilken blev energisk og planmæssigt gennemført. Banderne blev dels tilintetgjorte, dels fangne eller adsplittede. Størstedelen af den flygtede Befolkning begynder nu at vende tilbage og at udlevere sine Vaaben; dem, der af Frygt for Straf ikke vover at komme igen, bliver det betydet af den stedlige Øvrighed og Gejstligheden, at Alle, som beder derom, benaades.»

Hvorledes det forholder sig med denne Benaadning bliver indlysende, naar man læser det af *Stojan Michailovsky*, Formanden for det makedonisk-adrianopolitanske Udvalg, undertegnede Opraab af 17. Oktober. Det begynder: «De blodige Voldsgerningers Tidsrum er indtraadt paany i Tyrkiet. I Distrikterne Dsjuma, Malesjovo, Melnik og andre er Kvinder og Børn blevne skudte ned af Basjibozukerne og de regulære Tropper.»

Det første, de tyrkiske Tropper gør, naar de ankommer til en makedonisk Landsby, er at forlange alle Vaaben udleverede. Er man frygtsom nok til at udlevere dem, begynder Soldaterne Plyndringen. Paa den anden Side er Oprørsflokkes Ankomst i en Landsby ogsaa en Vanskæbne for den. Thi Understøttelse af disse hævnes af Tropperne, og Banderne nedskyder uden Medlidenhed enhver Medkristen, i hvem de ser eller formoder en Spion. Saaledes lever den ulykkelige Befolkning under et sandt Rædselsstyre.

Og selve Kampen mellem Soldaterne og Guerillabanderne føres med en Lidenskab og en Dødsforagt, som i Krigshistorien er ualmindelig. I Kadino, nærved Perlepe, blev en lille Flok

Oprørere overrumplede af Tyrkerne i et gammelt Taarn. De forsvarede sig der en hel Dag og en Del af Natten, og da de havde udtømt deres Forraad af Krudt og Kugler, dræbte de sig med Cyan-Kalium. Da Tyrkerne ved Daggry trængte ind i Taarnet, fandt de syv Lig. Gruppens Høvding var *Metodi Patsjef*, en ung Lærer i Okrida, livfuld, energisk, højttalende, som var kendt for sine Meninger om det tyrkiske Herredømme, og som man havde dømt til tre Aars Fængsel for begaaet Drab, skønt han havde bevist sit Alibi. Da han kom ud af Fængslet, hvor han havde lært andre unge Mænd at kende, der var indespærrede saa uretfærdigt som han selv, havde han kun det ene Ønske, at hævne sig paa sine Bødler. Han fandt sin Død ved Forsøget. Mon det vil gaa alle de andre tapre Førere som ham?

Mon vi vil komme til at se Makedonierne dele Armeniernes Skæbne?

DET GEORGISKE FOLK

(1903)

For en Menneskealder siden kunde det se ud, som vilde for Fremtiden Klassekampen afløse Nationalitetskampene. Klassekampen foregaar allevegne i stedse stigende Omfang; men samtidigt har Spændingen mellem undertrykkende og undertrykte Folkeslag i vore Dage naaet en Styrke, som i tidligere Tider neppe kendtes.

Bestandig nye Nationaliteter træder frem for det evropæiske Forum med deres Klager, nye, ikke i den Mening, at disse Nationaliteter skulde være Nydannelser, thi de hører til Jordens ældste historiske Folkeslag, men i den, at de i Aarhundreder har lidt i Tavshed. Efter Polakkerne kom Bulgarerne, efter Bulgarerne Armenierne, efter Armenierne Finnerne, efter Finnerne Makedonerne.

Alle disse Folkeslag og adskillige andre stræber ved Udgivelsen af Skrifter paa Verdenssprogene at henlede den evro-

pæiske Bevidstheds Opmærksomhed paa sig. Alle har de deres oftest paa Fransk, men ogsaa paa Engelsk eller paa Tysk regelmæssigt udkommende Organer. De russiske Flygtninges Organ er engelsk, de jødiske Sionisters Organer franske og tyske; Polakker, Armeniere, Finner, Makedoner har hver sit franske Organ.

I den allersidste Tid har nu et af de smaa Folkeslag, der som Armeniere og Jøder ser tilbage paa en fleretusindaarig Historie, skaffet sig sit Organ i Paris og stræbt at interessere det ligegyldige Evropa for sin Vanskæbne og sin nationale Stræben.

Dette Folk er det Georgiske Folk.

Indtil den russiske Regering for et Aarhundrede siden ved et Brud paa Tro og Love erklærede Georgien for russisk Provins, havde den georgiske Nation fra den fjerneste Oldtid hævdet sin Selvstændighed. Den første indfødte Konge af Georgien Farnobazes regerede i det 3dje Aarhundrede før vor Tidsregning, og naar det undtages, at Georgierne blev overvældede af arabiske Kalifer mellem det 7de og det 10de Aarhundrede og af mongolske Horder i det 13de og 14de, har dette lille tapre og velbegavede Folk, der ved den sidste Tælling 1897 talte $2^1/_2$ Million, haandhævet sig som uafhængigt lige til Aaret 1801.

Georgien er det Land, der syd for Kavkasusbjergene strækker sig fra det sorte Hav til det Kaspiske Hav, et Bjergland med talrige Floder, med mildt Klima, der tillader Dyrkningen af Vin, Bomuld, Ris, Tobak og Te og med en Rigdom af Mineralier som Nafta, Kul, Sølv og Kobber. Hovedstaden er Tiflis, i de Indfødtes Sprog *Tiblisi*, saakaldt af sine varme Kilder, af det georgiske Ord *tbili* (varm). Landet, der er omtrent 1200 Kvadratmile stort, udgør de to russiske Guvernementer Tiflis og Kutais. I det georgiske Sprog kaldes Landet *Sakartvelo* og Beboerne *Kartvelitomi*. Selve Sproget er saa særegent, at det af nogle Lærde opfattes som arisk, af andre som turansk.

Landet er det, som Oldtidens Grækere kaldte *Kolchis*, og naar det nævnes, dukker Sagnene om Jason og Medea, om det gyldne Skind og Argonautertoget op i deres Erindring, som husker den hellenske Myteverden. Disse vil ogsaa ved Kavkasuslandet mindes Prometheus, som udspændtes over dets Bjerge. Men dette vil i Reglen være alt, hvad Navnet Georgien genkalder i moderne Evropæeres Erindring. Og der er langt fra Pro-

metheus, Jason og Medea til vore Dages georgiske Mænd og Kvinder.

I Aaret 312 allerede blev Landet kristnet og fik sin egen Kirke; i de følgende Aarhundreder søgte det navnlig i Byzants Modvægt mod den persiske Nabos Bestræbelser for at indføre Muhamedanismen. 1088 blev Tiflis erobret af Tyrkerne, men umiddelbart derefter fik Georgien (omtrent paa samme Tid som Danmark) sin Storhedstid. Den georgiske Konge *David II Fornyeren* (1089—1125) fordrev Tyrkerne og sikrede sit Herredømme mellem de to Have. Hans Datter *Tamara*, hvis sagnomspundne Navn er forherliget i talrige Folkesange, bevarede ikke blot Arven efter sin Fader, men kastede gentagne Gange muhamedanske Hære tilbage og udstrakte sine Erobringer indtil Trebisond. Under hende naaede den georgiske Literatur, der var bleven paavirket af tre Civilisationer, den arabiske, persiske og byzantinske, sin ypperste Højde, og store Digtere, hvoriblandt Rustaveli gennem Oversættelser er bleven berømtest, bragte det georgiske Sprog til klassisk Fuldkommenhed.

Mongolerne oversvømmede i det 13de Aarhundrede Landet, Tamerlan hærgede det henimod Aar 1400. Efter Konstantinopels Indtagelse af Tyrkerne begyndte en stadig Række Krige mellem Tyrkiet og Georgien. Fra det 15de Aarhundrede træder Riget i Berøring med Rusland, der nu begynder at kappes med Tyrkiet og Persien om at udøve Indflydelse paa det omstridte Land, som paa den Tid delte sig imellem flere georgiske Konger og saaledes frembød ringere Modstandsevne.

I Aaret 1761 underkastede ikke desmindre en af disse Konger Herakli II, der forenede to af Georgiens tre Kroner paa sit Hoved, sig en Del af Persien, som dengang var et Bytte for indre Kampe, og i 1783 sluttede han et Forbund med Rusland, ved hvilket Herakli lovede at give de russiske Tropper fri Gennemfart gennem sit Land under Krigen mod Tyrkiet og Persien, medens Katharina II til Gengæld forpligtede sig til at beskytte og forsvare Georgien mod disse Magter.

Traktaten var ærligt ment fra Heraklis Side, men ikke fra Katharinas. Rusland vilde løsrive Georgien fra Tyrkiet og Persien, vilde give det til Pris for disse Magters Forbitrelse for at kunne bemægtige sig det des lettere, naar det var svækket i den ulige Kamp. Umiddelbart før et Slag mod Tyrkerne trak den russiske General Totleben sig tilbage med sin Hær, og skønt

Herakli alene vandt Slaget ved Aspinza, formaaede han ikke i 1795 at modstaa 50,000 Persere, der belejrede, plyndrede og opbrændte Tiflis. Vel erklærede nu Katharina Persien Krig, men da hun døde, kaldte Paul I Hæren tilbage.

I 1798 modtog Georgi XIII det hærgede Rige efter sin Fader, og Aaret efter nødtes han af sin Svaghed til at søge Støtte i en ny Overenskomst med Rusland, i hvilken den russiske Overhøjhed anerkendtes, dog saaledes at der højtideligt sikredes Georgien fuldt Selvstyre og Bevarelsen af det nationale Herskerhus.

Men endnu før Traktaten var underskrevet, døde Georgi, og uden Blu udstedte nu i Januar 1801 Kejser Paul en Kundgørelse, i hvilken han troløst forkyndte Georgiens ubetingede Tilknytning til Rusland. Tronarvingen David nedlagde forgæves Indsigelse i St. Petersborg, og da Alexander I ved Pauls Mord samtidig besteg Tronen, tvang hans Omgivelser ham, trods hans Ulyst, til at besætte Landet og tilintetgøre den Selvstændighed, som det havde hævdet i 21 Hundrede Aar.

Et Aarhundrede igennem maatte Georgien saa politisk forstumme. Nu, da et almindeligt Frigørelsespust gaar over det umaadelige russiske Rige, melder Georgierne sig paany, og det viser sig, at deres *Intelligens* er en fuldtud moderne Ungdom, lige saa praktisk som frisindet.

De nærer ikke nogetsomhelst Ønske om Genindsættelse af det nationale Kongehus; de har ingen middelalderlige Idealer. De attraar end ikke nogen fuldstændig Uafhængighed for den gamle Georgiske Stat, der jo ikke vilde være mulig, med mindre Rusland opgav Kavkasien, en Betingelse, der selvfølgelig aldrig vil indtræde.

Hvad de kræver, er dette ene: Georgiens nationale Selvstyre.

For det Første forlanger de at stilles paa lige Fod med Provinserne i det russiske Riges Midte. De har jo nemlig end ikke det Mindstemaal af Rettigheder som disse: De har ingen Provinsialforsamlinger *(Zemstvo'er)* og ingen Nævningeretter. Dernæst er deres Modersmaal ubetinget forvist fra alle Skoler i Landet, og som en nys opsnappet Skrivelse fra Pobjedonostsef til Georgiens øverste Gejstlige aabent erklærer: Meningen med Skolerne i Georgien er ikke den, at de skal give Børnene Undervisning, men at de skal virke for Udbredelsen af det russiske Sprog, som Børnene til Dato forstaar saa ufuldkomment, at en

Præst, hvem Pobjedonostsef vil have straffet, har erklæret den Undervisning, de faar, for «opdragelsesfjendtlig, uretfærdig og brødefuld». I Virkeligheden er Skolerne saa faa og slette, at ikke en Fjerdedel af Børnene kan læse og skrive.

Men dernæst kræver de i ubetinget Tilslutning til det hele russiske Modstandsparti, som nu har løftet sit Hoved, ikke blot en konstitutionel Forfatning for Riget, men en Midtpunkter og Statsmagt fordelende Forfatning, under hvilken alle de hidtil undertrykte Nationaliteter kan aande op, og de skitserer, hvorledes de i det enkelte tænker sig, at Georgiens Forfatning skal komme til at se ud, saa at ingen af de i Landet indvandrede Folkeslag, Armeniere, Russere eller Tatarer kommer til at lide Uret. De beviser, at under den nuværende Forvaltning anvendes $67^1/_2$ pCt. af Kavkasiens Indtægter til Formaal, som er Kavkasien ganske fremmede. De klager over, at deres Sønner i Hæren ikke, som det lovedes 1801, forbliver i Kavkasien, men sendes til Siberiens fjerneste Egne.

Georgiernes nærværende Optræden er især lærerig, fordi den er et blandt talrige Vidnesbyrd om, at Enevælden i Rusland i vore Dage staar for Fald. Saa meget kan man sige, at mer end faa Aar endnu kan dette ikke vare.

Et efter det andet melder de undertrykte Folk og Samfund sig med deres Krav. En Klasse i Folket efter den anden rejser sig til Nødværge. De tidligere vidt adskilte finder hinanden. Ingen Kløft kunde være større end den som for blot ti Aar siden skilte Finnerne fra det russiske Oprørsparti, Finnerne, Kejserens trofasteste Undersaatter. Nu er der ikke en Fingersbred dem imellem. Ingen Kløft kunde være dybere end den som for blot en Snes Aar siden skilte den russiske *Intelligens* fra Ruslands Arbejderstand og Bønder. Nu er Studenter og Arbejdere aandeligt Et, og Bondestanden i en truende Gæring.

For det enkelte Menneske er den Tid, inden hvilken en Omvæltning maa komme, maaske lang, og de Ældre oplever den kanske ikke. Men den lader sig saa sikkert forudse som i Vinterens Midte et Foraar.

RUTHENERNE

(1904)

Blandt de Folkeslag, af hvilke det russiske Rige bestaar, er der som vel bekendt enkelte, der føler sig lidet lykkelige under Czardømmet, og der med blandede Følelser følger den Krig mellem Rusland og Japan, hvori de nødtvungent deltager. Enhver vil nævne Polakker, Finner, Jøder, Georgiere, Armeniere. Underligt nok har Vestevropa hidtil næsten ganske manglet Blik for, hvorledes et meget større Folk under russisk Scepter, end noget af de nævnte, i denne Krise er sindet. Og dog foreligger der utvetydige Vidnesbyrd derom.

Dette Folk er Ruthenerne, Evropas sjettestørste Folk, af hvilket 25 Millioner staar under russisk, 3 Millioner under østerrigsk, en halv Million under ungarsk Herredømme. Man plejer at kalde dem Lille-Russere, en Benævnelse, de selv forkaster, saa meget mere som de med Rette hævder, at de er de egenlige oprindelige *Russere*, medens Moskoviterne, der er af anden Stamme, har meget Tatarblod i deres Aarer. Undertiden ser man dem kaldt *Russinere*, undertiden simpelthen *Sydrussere*. De er et Folkeslag med selvstændigt Sprog, der bebor et Fladerum, som er mer end dobbelt saa stort som Østerrigs. Deres Hovedland er *Ukraine*. Deres gamle Hovedstad er Kiev.

Den, der opmærksomt læser den *Ruthenske* (senere *Ukrainske*) *Revue*, et Tidsskrift, som det ruthenske Folks *Intelligens* (for at komme i Berøring med Evropa) begyndte at udgive paa det tyske Sprog i Maj 1903, han vil erfare, at Ruthenerne betragter Faren for Panmongolismen — den gule Fare — som ganske indbildt og dem ligegyldig; Alrusservælden derimod som Hovedfaren, som Grundulykken for de under Czardømmet knægtede Folk. Og Ruthenerne hævder, at en Ukas som den, der i 1876 gav deres Aandsliv det afgørende Knæk, saavidt de véd, ikke findes og aldrig er bleven givet i nogen Mongolstat.

Den russiske Ukas af 5. Juli 1876 forbød med ét Slag 25 Millioner Mennesker at læse og at høre deres eget Sprog. Den lyder ordret saaledes:

Kejseren har behaget naadigst at befale:

1. Det er forbudt — uden særlig Tilladelse af Over-Presseøvrigheden — at indføre indenfor Rigets Grænser nogensomhelst Art af Tryksager i det ruthenske Sprog, der maatte være udgivne i Udlandet.

2. Indenfor Monarkiet er Trykning og Udgivelse af Originalarbejder og Oversættelser i dette Sprog forbudne, med Undtagelse a) af historiske Aktstykker, b) af skønlitterære Arbejder, der dog vel at mærke kun tillades, ifald den russiske Retskrivning er anvendt i dem. Desuden kan Bevilling til Trykningen af ruthenske Bøger kun gives af Over-Presseøvrigheden efter Prøvelse af Haandskriftet.

3. Ligeledes er Teaterforestillinger af hvadsomhelst Art og Foredrag i det ruthenske Sprog saavel som Trykning af ruthenske Tekster til Musik forbudne.

Fra da af var det ruthenske Sprog som dødt i Rusland. En Gang imellem tilstededes Udgivelsen af en større Samling Fortællinger og Vers (dog at Ordet *ruthensk* ikke forekom deri); men enkelte Noveller og enkelte Digte, der kunde finde større Udbredelse, var og er helt forbudte. Ifjor forbødes det sidste ruthenske Tidsskrift *(Den videnskabelige literære Revue)*. Ikke et eneste ruthensk Blad maa trykkes i Rusland, ikke et eneste kommer over Grænsen. I dette Kæmperige, hvor der trods Censuren idetmindste udkommer rensede Tidsskrifter og Blade i det russiske, tyske, franske, polske, litauiske, hebraiske, finske, svenske, armeniske, georgiske Sprog, tør der ikke trykkes en Avis paa Ruthensk, ikke holdes en Tale paa Ruthensk. Kan det undre, at det i det tyvende Aarhundrede gærer i de fem og tyve Millioner, over hvem hin kejserlige Ukas ruger som en Gletscher, under hvilken intet levende kan gro?

Dr. Puluj, Professor ved den tekniske Højskole i Prag, udgav i 1881 det ny Testamente i Wien paa Ruthensk, 1902 det gamle Testamente. Da han i Aaret 1881 ansøgte om Tilladelse til at udbrede det ny Testamente paa Ruthensk i Ruthenernes Land, *Ukraine*, fik han et ubetinget Afslag. Nu har han fornyet sin Ansøgning, støttende den med, at paa 36 Sprog er det ny Testamente at faa tilkøbs i Rusland, endog paa Muhamedanernes Sprog, saa Tatarerne tør læse det i deres. Et fornyet Afslag vil sikkert sætte ondt Blod. Galt nok er det allerede, at udmærkede ruthenske Oversættelser af Shakespeare og Byron er forbudne.

I *Indtryk fra Rusland* er det skildret, hvilke Kvaler Ruthenernes største Digter i den nyere Tid *Taras Sjevtsjenko* (1814—1861) led, han, efter hvem nu den betydeligste ruthenske Institution, det videnskabelige Sjevtsjenko-Selskab i Lemberg er opkaldt. Han fødtes som Livegen og blev først, efterat han havde godtgjort sin store kunstneriske Begavelse, løskøbt af Beskyttere. Han blev paa Grund af Digtet *Kavkasus* i 1847 dømt til Knutning, anden Gang knuttet 1848 paa Grund af Frihedsdigte; han blev paa Nikolaj I's udtrykkelige Befaling sendt som menig Soldat i et Straffekompagni til de kirgisiske Stepper og kom først løs i 1858; hans Helbred var da undergravet, og han døde tre Aar efter. Hans Minde er nu forgudet, saa vidt det ruthenske Sprog bliver talt.

Offenligt tør det jo imidlertid ikke tales paa russisk Grund. Dette Forbud blev stillet i et besynderligt Lys ved den største nationale Fest, der i den nyere Tid har været fejret i Ukraine, Festen i Poltava 12. og 13. September 1903 ved Afsløringen af Mindesmærket for den ny-ruthenske Literaturs Stifter, Digteren *Ivan Kotljarevski*, der (med et besynderligt Værk, naar Talen er om en Grundlæggelse, med en Travesti af Æneiden, Ruthenernes *Peer Paars*,) lagde Grunden til den moderne Literatur i Ukraine. Her kunde det ikke forbydes de ruthenske Talere fra Galizien og Ungarn at anvende deres eget Sprog; derimod blev det strengelig forment de indfødte Talere at bruge det samme. Og dog var det ikke uden Betydning, at Ruthenerne saaledes under Tilstrømning af Repræsentanter for alle slaviske Stammer fejrede deres Nationalfest netop i den By, ved hvilken Peter den Store i sin Tid knækkede deres Nationalhelt *Mazepa's* Magt, da han havde indgaaet Forbund med Karl XII. Den nationale Genfødelse fejredes, hvor Nationens Fører var bukket under. Der blev nedlagt 80 Kranse, hvoriblandt 8 af Sølv ved Mindesmærkets Fod.

Talerne holdtes længe paa Russisk, først af Myndighederne, saa af ukrainske Ruthenere. Men da Forfatterinden *Fru Koszaczewa* anførte en Sætning paa Ruthensk, lød et Jubelraab, og da det østerrigske Rigsraadsmedlem *Julian Romanczuk* begyndte sin Tale paa Ruthensk, larmede Folkemasserne med rentud stormende Begejstring. Man havde i en Menneskealder ikke hørt sit eget Sprog offenligt talt.

Fra da af har Ruthenerne grebet enhver Anledning til Sindelags-Tilkendegivelser. Man har kunnet forfølge det i disse Dage.

Maaden, hvorpaa den nationale Komponist *Nikolaj Lyszenko's* 35 Aars Jubilæum er bleven fejret i By efter By, først i Galizien, saa i Bukowina, endelig i selve Ukraine, røber, hvilken Højde den nationale Selvstændighedsfølelse har naaet hos Gogols og Sjevtsjenkos Folk.

Lyszenko (født 1842) er som Musiker særligt yndet, fordi han kunstnerisk har harmoniseret Hundreder af ukrainiske Folkeviser og overhovedet har viet hele sit Liv til Dyrkelsen af Ruthenernes nationale Musik. Han har bl. A. skrevet Melodier til Sjevtsjenkos Sange og komponeret tre Operaer. Man sammenligner blandt Ruthenerne hans Betydning for Ukraine med Griegs for Norge.

Han blev hyldet i Podwoloczyska, i Tarnopol, i Lemberg, Galiziens Hovedstad, tre Dage i Træk. Blot i Lemberg fik han 42 Lavrbærkranse og utallige Adresser. Man gav tre Koncerter, hvor der alene opførtes hans Musik. Man sluttede med Nationalsangen, som han har komponeret. Saa blev han endnu i Galizien hyldet i tre Byer Stanislaw, Kolomea og Czernowitz. Men deres Højde naaede Festlighederne dog først i Ukraines Hovedstad, Kiev, i December 1903. Blandt Andet foræredes der her Lyszenko en Villa. Der var ingen Ende paa de Adresser, der blev overbragte, og de Festtaler, der blev holdte. Og hvad der er mærkværdigt, Stemningen var saa voldsom, saa uimodstaaeligt trodsig, at den russiske Ukas' Forbud her stiltiende blev taget tilbage. Alle Talerne udtrykte sig paa Ruthensk, og Myndighederne vovede ikke at tage til Genmæle.

Under disse Omstændigheder har det nogen Vægt, at den ledende Artikel i det sidste Hefte af den *Ruthenske Revue* slutter med disse Ord: «Vi tror, at Sejr for Japanerne i denne Krig vilde være en Lykke for Ruslands Folk; thi det officielle Rusland vilde, krænket i sine asiatiske Instinkter, nødes til at behandle sine Folkeslag noget mere evropæisk og vilde for en Tid idetmindste maatte lade sine asiatiske Planer fare».

NUTIDSCIVILISATION

(1901)

Alle polsk talende Befolkninger i Tyskland, Østerrig og Rusland befinder sig for Øjeblikket i en stærk national Ophidselse paa Grund af Begivenheder, der har fundet Sted i den prøjsiske Provins Posen.

Forberedende virkede to Retssager af politisk Natur; den ene mod en stor Gruppe polske Skoledrenge i Thorn, den anden mod polske Studenter i Byen Posen, som man gerne vilde overbevise om Høj- eller Landsforræderi — Ord, der klinger ilde, naar de forsøges anvendte overfor halvvoksne Skolediscipler og unge Studenter. I begge Byer fandt man ikke andet at straffe denne Ungdom for end «Deltagelse i en hemmelig Forening», hvis Formaal kun var det uskyldige: Vedligeholdelse og Styrkning af polsk Nationalfølelse ved Læsning og Samtaler.

For at kunne dømme Skolebørnene til Fængselsstraf maatte man vride Loven saaledes, at man tillagde deres Lærere Bestemmelsen: Statsøvrighed. De med Fængsel Straffede blev desuden bortviste og saaledes satte ude af Stand til at udvikle deres Kundskaber; ja dem iblandt dem, som var berettigede til kun at gøre ét Aars Soldatertjeneste, berøvede man denne Ret «paa Grund af manglende sædelig Modenhed».

Studenterne i Posen kunde man ogsaa kun dømme for at have holdt deres Forening hemmelig. Paa Spørgsmaalet, hvorfor de havde gjort det, svarte de: Fordi man havde forbudt dem Stiftelsen af enhver *offenlig* Forening og fordi de følte Trang til nærmere Samliv; man undertrykkede med Vold og Haan deres Nationalitet; til de 200 Millioner Mark, der var overladte Regeringen til Opkøbelsen af polsk Jordegods, havde de polske Undersaatter jo maattet bidrage saa vel som de tyske. — Der blev da idømt dem Fængselsstraf.

Den Opsigt, som hine Retssager gjorde, var dog ringe i Sammenligning med den, som en tredie Proces har afstedkommet i hele Evropa og udenfor Evropa.

Indtil 1. April 1901 var i prøjsisk Polen (som den Dag i Dag endog i russisk Polen) Religionsundervisningen i Skolerne

bleven givet i det polske Sprog. Pludselig bestemte en Forordning, at den for Fremtiden skulde gives paa Tysk. Rundt om vægrede Børnene efter Tilskyndelse af deres Forældre sig ved at svare paa Spørgsmaal af Katekismen eller fremsige Bønner paa Tysk. For saa hurtigt som muligt at bryde denne Modstand blev der rundt om i Skolerne gjort yppig Brug af Lærerens Stok. Det haglede ned med Stokkeprygl over de genstridige Børn. I Byen Inowrazlaw blev en lille Dreng pryglet helt fordærvet, andensteds holdt flere Lærere paa én Gang en Dreng, medens en Lærer gennempryglede ham med Stokken. Som venteligt var forøgede denne Adfærd ikke Agtelsen for Skolestyret; men de mange spredte Tilfælde kom ikke til den store Offenligheds Kundskab.

Da besluttede Myndighederne i den lille By Wresnia at give et advarende Eksempel ved massevis Afstraffelse. Det blev bestemt, at den 20. Maj skulde Undervisningen erstattes med en almindelig Bastonade under Medvirkning af hele Egnens Lærerpersonale. Man lod fjorten polske Smaabørn af begge Køn stille sig op i Række og førte dem saa et for et ind i et Sideværelse, hvor Revselsen foregik. Skønt det første Barn kom tilbage med blodige Fingre, gav ingen af de andre tabt, blev staaende i Rækken og lod sig gennemprygle af disse Skolebødler uden at ville gøre Afbøn.

Men Skrigene hørtes udenfor Skolen, og Forældrene styrtede nu til for at beskytte deres Børn. Mødrene var ivrigst, fordi de harmedes mest over Massepryglingen. Den havde da ogsaa været saa grundig, at Børnene derefter ikke kunde krumme Fingrene. Et Barn maatte blive hjemme i fire Dage. En Dreng blev saa nervøst angrebet, at han kom til at stamme og ikke har faaet sit naturlige Mæle igen. En af de Pryglede fik Blindtarmsbetændelse og døde et Par Dage efter.

Da Mødrene foer ind i Skolen, udbrød de i harmfulde og forbitrede Klager og Beskyldninger, men de lagde ikke Haand paa noget Menneske. Deres hele Forseelse bestod i nogle Skældsord og syntes saa ringe og ligegyldig, at Landraaden i Wresnia slet ikke tænkte paa at anlægge Sag. Først efter at ophidsende Artikler i den prøjsiske Presse var gaaede forud, greb Statsadvokaten ind. Seks af Mødrene og nogle Fædre blev anholdte og stævnede for Domstolen i Gnesen. For at ingen af de Anklagede skulde kunne undslippe, ophobede man de Forbrydelser,

hvori de skulde have gjort sig skyldige: Forstyrrelse af offentlig Orden, Trusler mod Embedsmænd, mens de virkede i deres Kald (som Stokkesvingere), Opfordring til Mord, Angreb paa en offenlig Bygning osv. Forsvareren havde anmodet om at Enken Wiasetzka, der var Moder til syv Børn, maatte blive løsladt af Fængslet, da hun led af en haard Sygdom. Lægen stadfæstede Forsvarerens Ord. Statsadvokaten krævede Anmodningen afvist og Retten gik ind paa hans Krav. Denne Enke svarte for Retten: «Hvad vi vil, er kun, at vore Børn skal lære Religionen paa Polsk, fordi vi ellers ikke kan bede sammen med dem». Syg som hun var, blev hun dømt til to og et halvt Aars «haardt Fængsel». De andre Anklagede blev idømt lignende Straffe. En Mand, der havde tilladt sig en Vittighed om en af de haandfaste Lærere, fik to Aars Fængselsstraf.

Da disse Domme forleden blev kundgjorte, gik der en Storm gennem de polske Sind i alle tre Dele af den fordums Stat. I den første Hede søgte Studenterne baade i Warszawa og i Lemberg at storme det kejserlige tyske Konsulat; Ruder blev slaaede ind og Konsulatsskilte knækkede — med andre Ord, der fandt den Art ukloge og unyttige Sindelags-Tilkendegivelser Sted, som kun bringer Ulykke over de Forbitredes Hoved. Dog samtidigt blev der ogsaa rundt om i Prøjsens Nabolande afholdt harmfulde Møder og taget til Genmæle i heftige Taler; det er blevet meget bemærket, at en af Kongeriget Ungarns Ministre Piatek har taget Del i et saadant Møde.

Henryk Sienkiewicz, der som Polens mest beundrede, ældre Forfatter er dets selvskrevne Talsmand overfor Evropa, gjorde saa Begyndelsen til en Indsamling til Bedste for de i Gnesen Dømte og har aabnet den med et veltalende Opraab. Det er for langt til her at gengives; men det begynder:

> Vi staar overfor en forbavsende Retskendelse. Ingen Haand har løftet sig mod smaa Skolebørns Bødler, intet Angreb er blevet rettet mod dem; dog er Forældrene til disse Smaabørn, der er Ofre for Prøjsens Skolebødler, blevne dømte til lange Aars Fængsling. Hvorfor? Fordi de i et Anfald af Ophidselse og Medlidenhed altfor højt har udtalt deres Harme over en saadan Skole og saadanne Lærere. Overalt hvor den vanartede Civilisation ikke er bleven omdannet til viid Tilstand, selv hos Tyskerne, der dog helst vilde spille en anden Rolle end den at være prøjsisk Politi, vil denne Dom vække en Følelse af Rædsel og Foragt.

Sienkiewicz selv gav hundrede Kroner; Byen Lemberg tusind; Grev Stanislaw Badeni, Galiziens Stormarskal, gav sit Bidrag

øverst paa Listen. Polakkerne i Østerrig, der under den lidenskabelige Nationalitetskamp i Riget i den senere Tid havde holdt med Tyskerne dèr, er blevne kastede voldsomt tilbage til Polakkerne i de andre Delingsstater, og neppe nogensinde har Alle, hvis Sprog er polsk, følt sig i den Grad som ét Folk. De siger sig selv til deres Trøst, at som det lykkedes Flandern at afkaste det mægtige Spaniens Aag, og som det lykkedes Russerne efter 260 Aars Trældom at afryste Tatarernes Herredømme, saaledes kan ogsaa en Gang deres Time slaa.

Der kan da ikke være Tvivl om, at dette prøjsiske Fortyskningsforsøg er slaaet fejl og har havt en ganske anden Virkning end den tilsigtede. Men fra et almenmenneskeligt Standpunkt er dette det underordnede. Det Afgørende er, at her holder 1901 Evropas Civilisation. Videre er vi ikke.

Meget betegnende er i den Henseende Rigskansleren Grev Bülows Svar paa Fyrst Radziwill's Forespørgsel om denne Sag: Der var ikke Grev Bülow det Ringeste bekendt, om at den skulde have skadet det tyske Riges Anseelse i Nabolandene; tvertimod Ruslands og Østerrigs Udenrigsministre havde gjort Undskyldning for Opløbene mod de tyske Konsulater, ja paa deres Bekostning ladet de knækkede Skilter istandsætte. Han forbavsedes over, at Nogen kunde tro, at Tysklands indre Politik eller den ledende Ministers Holdning i ringeste Maade lod sig paavirke af udenlandske Stemninger, Strømninger eller Meningsytringer. Og han sluttede: «For mig gælder ikke andet end dette Lands Statsræson og min Pligt overfor Tyskheden» — mindeværdige Ord, Summen af vor Tids Begreb om Statskunst, hilst med Bifaldsraab.

Man mærke vel disse Ord! Det Eneste, hvortil der tages Hensyn er Statsræson'en og Tyskhedens Interesser. Uden forsætlig Skamløshed overspringes saa forældede Begreber som Menneskelighed eller Retfærd.

Og Situationen er allevegne den samme.

Da Frankrig ligegyldig for Spørgsmaalet om Dreyfus's Skyld eller Uskyld hævdede, at Frankrigs Statsræson krævede hans Forbliven paa Øen, stod hele Evropa det imod og skreg op mod Frankrig, ingen ivrigere end England og Tyskland. Det var jo netop Forbrydelse dette, at stille Statsræson'en over Retfærdighedskravet. Frankrig afviste med Forbitrelse Udlandets Indblanding.

Da Chamberlain forleden udspurgtes om Englands Krigsførelse mod Boerne og om de berygtede Concentrationslejre, indskød han sig paa sin Side uden videre under Statsræson'en, afviste Udlandets Indblanding i Englands Forhold, og talte, ogsaa han, under drønende Bifald den nationale Selvfølelses Sag.

Ingen er harmfuld over Englands Krigsførelse som Tyskerne. Overalt i den tyske Presse skummer Forargelsen over de Stærkes Ubarmhjertighed mod et Mindretal, der vil hævde sin Nationalitet trods den umaadelige Overmagt. Ikke et Øjeblik ændrer Tyskerne imidlertid af den Grund selv deres Holdning i Slesvig, Elsass eller Posen.

Polakkerne er nu Fyr og Flamme over Skolestyret i Wresnia. De har ingen Stat, derfor ikke nogen Statsræson. Men hvor de selv har Magten, i Galizien nemlig, og hvor de har Herredømmet over en anden Nationalitet, den ruthenske, er Landets to Sprog ingenlunde ligestillede som f. Eks. de tre Hovedsprog i Schweiz. Og Retten til Grundejendom, der i Galizien retsligt er sikret Jøder som Katoliker, bliver i Praksis Jøderne negtet. Ligefuldt er naturligvis en Fremgangsmaade som den prøjsiske utænkelig fra Polakkernes Side.

De Danske er jo kun et lille Folk, men at det danske Herredømme, naar Statsræson'en talte, ikke vilde være mildt overfor Fremmede, derpaa tyder den Omstændighed, at en Gruppe af dem ret nylig behandlede en anden større Gruppe af dem ganske som et erobret Folk med Sprængning af Forfatningen, lovstridig Oprettelse af Gendarmkorpser, Majestætsforbrydelses-Sager, Fængsling af politiske Førere og en Virksomheds-Iver fra Domstolenes Side, som uden Overdrivelse kan kaldes evropæisk eller maaske nærmere: prøjsisk. —

Det er saa temmelig ens overalt.

POLENS KVINDER

(1901)

En polsk Dame, Fru Jósefa Klemensiewiczowa, der i Kraft af sin Sprogkundskab følger med hvad der offenliggøres i de nordiske Sprog, har givet mig nøjere Underretning om Forholdet mellem Polakker og Ruthenere, som er dette:

Galizien har 7,350,000 Indvaanere, hvoraf over 4 Millioner er Polakker. Disse har 2084 Almueskoler; Ruthenerne har ikke mindre end 2144 Almueskoler med ruthensk Sprog. Ruthenerne har fire Latinskoler, men foretrækker de polske, da de mangler Lærebøger. Universiteterne er i Østerrig afhængige af Regeringen. I Lemberg har Polakkerne længe kæmpet for at opnaa et polsk Universitet og fik det først i 1872; hidtil havde Universitetet været tysk. Ruthenerne maa da ogsaa selv sørge for at faa et Universitet; Polakkerne har intet derimod. Nu har de ruthenske Studenter i deres Sprog mange Forelæsninger i Teologi, Lovkyndighed og Filosofi; kun ikke Forelæsninger i Medicin, da meget faa Ruthenere studerer dette Fag (i Aar har der været ti).

Brevskriverinden tilføjer — hvad der er kendt — at Polakkerne føler sig krænkede over Ruthenernes fjendtlige Holdning overfor dem. Lithauerne, der senere blev forenede med den polske Stat, smeltede jo sammen med Polakkerne. Hun taler ikke om Valgretten til Landdagen og om hvorledes den udøves; paa dette Omraade vilde hun ikke kunne negte, at Ruthenerne har god Grund til Klage. Men selv om ikke Ugyldigheden af enhver Anklage er paavist, som er bleven rettet mod Polakkerne af deres Fjender, kan Sindene med fuld Medfølelse dvæle ved den Skæbne, som i Kraft af en tragisk Situation, der nu varer paa andet Aarhundrede, er blevet Polens, og som Skolebarbariet i Wresnia (tysk: Wreschen) paany har afsløret saaledes, at Skræk og Harme er gaaede som en Løbeild gennem alle Polakker, ja, har meddelt sig til den hele slaviske Verden, saa selv Russere og Czecher med Lidenskab har taget Polakkernes Parti. De store, russiske Blade har faaet Lov til at bringe Artikler, som er højst mærkelige Tidens Tegn, siden de røber, dels at det gamle, russiske Nationalhad mod Polak-

kerne er mildnet eller glemt, dels at den russiske Regering er betænkt paa større Mildhed overfor dem, da den ellers ikke kunde bebrejde Prøjserne, hvad den hidtil selv ansaa for nødvendigt. Efter Beretninger, der dog endnu ikke er tilstrækkeligt stadfæstede, har der ogsaa for faa Dage siden fundet alvorlige Sindelags-Tilkendegivelser Sted udenfor det tyske Konsulat i Moskvà. En stor Menneskemasse skal have nedrevet Konsulatskiltet og slæbt det i Skarnet.

Sikkert er det imidlertid, at i Prag, hvor man hidtil — Himlen véd det! — ikke var Polakkerne gunstig, men betragtede dem som heldige og snedige Rivaler, har man paa voldsom Maade givet sit slaviske Sindelag til Kende for at vise Polakkerne sin Medfølelse. Et Medlem af det østerrigske Rigsraad, Klofak, holdt i Prag et Foredrag om det prøjsiske Rædselsstyre i Skolerne i Posen, hvorefter den czechiske Ungdom ilede til det tyske Konsulat og udstødte Trusler. I Forhørene udtalte de grebne udtrykkeligt, at deres Vrede ikke gjaldt den alment agtede tyske Konsul i Prag, men de prøjsiske Myndigheder i Wresnia og Gnesen.

Ikke blot i Galizien, men iblandt Polakkerne i Amerika (saaledes i Buffalo) er der blevet taget Beslutninger om ikke mere at købe tyske Varer, Beslutninger, der dog neppe kan faa mer end forbigaaende Betydning.

Der har imidlertid dannet sig Kvinde-Udvalg over hele Polen, og i disses Navn (udtrykkeligt i alle polske Kvinders Navn) har en af Galiziens ypperste unge Damer, Fru Maryla Wolska, henvendt sig til mig med Anmodning om i nordiske Blade at offenliggøre følgende Skriftstykke, som jeg hermed tillader mig at anbefale den nordiske Presse til Optagelse:

Appel til Evropas Kvinder!

Under de syv Aarhundreder, i hvilke den polske Nation har kæmpet med Teutonerne, er det nu anden Gang, at en kvindelig Røst hæver sig for det forfulgte Folk imod tysk Uretfærdighed. Første Gang skete det, da Dronning Hedvig truede den tyske Ordens Stormester med den guddommelige Vrede, og kort Tid derefter led Ordenen det afgørende Nederlag ved Grünwald.

Nu appellerer for anden Gang alle polske Kvinder, alle polske Mødre deres Sag imod det tyske Barbari og imod den uretfærdige Tugtelse, der er tilføjet deres Børn — hvem véd om ikke Fremtidens Skygger skjuler et nyt Grünwald.....

Det er ikke blot i vor nationale Strævens Navn. men i Menneskelighedens, at vi henvender os til alle Folkeslag, til alle de Kvinder, der har et Moderhjerte.

I deres nationale Hovmod tillægger Prøjserne sig Ret til at civilisere; de tilsteder ikke, at et Folk, der er underkastet deres Aag, har anden Attraa, andre Forhaabninger end deres; de krænker de helligste Følelser endog i Smaabørns Hjerter.

Vi æsker i den uhørte Sag, der fylder vort Sind med Harme, alle de Folkeslags Dom, der selv har kæmpet for deres Ret og Frihed.

I den katolske Skole i den lille Landsby Wresnia i Storhertugdømmet Posen, en polsk Provins under Prøjsens Aag, befaler man de polske Børn at bede og at lære Katekismus paa Tysk. Børnene, som fra deres spædeste Aar er vante til at bede i deres Modersmaal, kan ikke lyde Lærerens Bud. Man indelukker dem da i Skolen; man pisker dem til Blods. Paa en lille Pige river Læreren med sine Fingre Munden itu for at faa hende til at fremsige Bønnen paa Tysk. De Skrig, som udstødes af de saaledes martrede Børn, faar en Hob Mennesker til at samles under Skolens Vinduer. Børnenes Forældre og Værger bryder ud i Klager. Men de Klageskrig, der udstødes af Mødrene, fornærmer de prøjsiske Myndigheder; de betegner dem som Oprør og forfølger for Domstolene de ulykkelige Kvinder og alle, der har villet skride ind til Fordel for Ofrene. Trods Forældrenes og andres Vidnesbyrd, der stadfæstede, at Børnene var saarede, saa at de ikke kunde holde en Bog i deres Hænder, blev de tyve Anklagede, der mødte for Retten, sidst i November dømte til at sættes bag Bolt og Jern for en Tid, der gaar fra et halvt Aar til halvandet.

Men hvad der er uhørt og enestaaende: Statsadvokaten nedlagde kun Fordring paa en ringe Straf; Domstolene brød sig ikke derom, men dømte endog en dødssyg Kvinde, Moder til syv Børn, til det højeste Maal af Straf.

Hvilket Hjerte opbringes ikke ved Tanken om de Lidelser og den Tortur, der paalægges disse ulykkelige Mødre, hvis eneste Forbrydelse er den at være Mødre .. og polske Kvinder!

Vi, der er disse Ulykkeliges Søstre, vi rejser os som en levende Billedstøtte af Grædmmelsen overfor alle andre Folk og udstøder Raabet: Retfærdighed!

Gid vort Raab maatte finde Genklang i alle Hjerter og brændemærke vore Bødler med Vanærens Stempel!

Polens Kvinder.

Dette Opraab bliver sendt til alle større Byer i Evropa og Amerika. At det, som Evropas Dannelsestrin er, skulde gøre noget dybere Indtryk, vilde det være dristigt at antage, saalænge Folkeslagene i Reglen selv begaar, hvad de stærkest fordømmer hos andre, og saalænge der er et saa langt Stykke Vej fra den offenlige Mening i Landene til Regeringernes Handlemaade. Men det burde ikke lade noget Hjerte urørt.

Efter at det med ikke ringe Møje var lykkedes at indbanke de Opvakte i Landene, at deres Deltagelse ikke burde stanse ved Fædrelandets Grænser, men at der var en Verden udenfor, naaede man en Tid lang til den modsatte Yderlighed, at de saakaldte Frisindede i Landene forfaldt til en fuldstændig Ligegyldighed i nationale Spørgsmaal, hvad der da atter havde til Følge, at de Reaktionære bemægtigede sig dem og som Nationalister, Chauvinister, Jingoister gjorde al Slags Mørkets Gerning dækkede af Nationalflagene. De Frisindede blev da ganske ligegyldige for den nationale Værdighed. Saaledes oplevede vi forleden at se Georges Clemenceau beskyldt for Nationalisme af Jaurès. Men i en Tid som vor, hvor de mindre stærke Folkeslag som Boerne eller Armenierne udryddes med Ild og Sværd, og hvor intet Heltemod, forbavsede det end Evropa, synes at kunne frelse dem, medens undertrykte Nationaliteter som Polakkerne, Finnerne, Sønderjyderne lever i en uafbrudt, om end passiv Modstand mod Undertrykkelsen, er vi naaede til et Punkt, hvor de Frisindede ikke mere nogetsteds paa Jorden kan nære Tvivl om, at de undertrykte Folkeslags og Frihedens Sag er én.

TIL SKOLEUNGDOMMEN I RUSSISK POLEN

(August 1905)

Kære Børn!

Jeg véd, at der mellem Eders Forældre og Værger er adskillige, som haaber, det vil lykkes at bryde Eders Modstand og faa Jer til at træde ind i de russiske Skoler paany. Jeg véd, at saa betydelige Personligheder som Forsoningspartiets Hoved, Grev Adam Krasinski, og Erkebispen Popiel har stræbt ved Formaninger og virksommere Midler end Formaninger at tvinge Jer til Opgivelse af Jer Beslutning.

Men vær forvissede om, at de fleste og bedste blandt Eders

Forældre og Foresatte af hele deres Sind er med Jer, med Sorg vilde se Eders Viljer knækkede, som de Voksnes Viljer altfor tidt er blevne knækkede saavel i Polen som i Rusland.

Iblandt de polske Mænd, som følger Jer med de bedste Ønsker, er der nogle, som har henvendt sig til mig, en Fremmed, hvis Navn dog er Jer bekendt, for at bede mig sige Jer et opmuntrende Ord, anraabe Eder om ikke at fortryde Eders Foretagende og om fremfor alt at holde ud. Uden en saadan Opfordring fra polsk Side kunde min Henvendelse til Jer tage sig ud som en ukaldet Indblanding i Anliggender, der kun vedrører Eders Landsmænd og Landsmandinder. Nu vil Ingen opfatte den saadan uden de, paa hvis Dom der hverken for Eder eller for mig ligger nogen Vægt.

I maa ikke tro, at den civiliserede Verden, der i fyrretyve Aar har været uvirksom overfor Eders Fædrelands Skæbne, i vore Dage med Ligegyldighed er Vidne til de spredte og fortvivlede Befrielsesforsøg, som finder Sted i Kongeriget Polen.

Tro mig, den aandelige Adel i alle frie Lande følger med Spænding Begivenhedernes Gang, og de unge Væsener, Piger som Drenge, der først og modigst har stanset den russiske Regerings Tvangsherredømme i de polske Skolers Undervisningsvæsen, vil hverken i Evropa eller Amerika gaa i Glemme. I har lagt Øksen ved det store Ondes Rod. I Børn har beskæmmet de Voksne ved at give dem Eksemplet. De civiliserede Folk, som beundrer Eders Evne til Handling og den Fasthed, I nu saa længe har vist, taber Eder ikke af Syne, ønsker Eder med Hundredtusinder af Røster Held og Sejr.

I véd, at I har gjort et stærkt Indtryk paa Skoleungdommen i frie Stater. Det smukke om end barnlige Brev, I modtog fra Skolebørnene i Schweiz, har forvisset Jer derom. Men voksne Mænd og Kvinder har ikke ringere Samhu med Eders dristige Handlemaade end Børn, som endnu kun aner, hvad Livet er.

I selv er unge af Aar, men Eders Fædrelands Ulykker har modnet Jer hurtigere end andre Børn af Jer Alder, og da I saá Tyranniet vakle, har I med Eders spæde Hænder villet give Afskyeligheden det første Stød ned i Afgrunden. Ære være Jer derfor!

I har handlet ud af Eders bedste og sikreste Naturdrift, af Begejstring for den utvivlsomste Menneskeret, den til at tale og læse sit Sprog, af Begejstring for selve dette Sprog, hvori udøde-

lige Værker er skrevne, af begejstret Kærlighed til Eders Folk, Eders Land og dets Historie, men især til dets Fremtid.

Med ét Ord, I har handlet af Begejstring uden Hensyn til Eders Handlings nærmere og fjernere Følger, til de Straffe, der truede og ventede Jer. For koldblodige og endnu mer for fjendske Iagttagere tog Jer Adfærd sig ud som et Udslag af Galskab, og forstandig Beregning laa visselig heller ikke i den; men der gives en heroisk Galskab, som er værdifuldere og virksommere end Fornuften, naar Fornuften er fejg.

Venner af Jer Sag og Jert Folk har overfor Eders Handling mindet om Middelalderens Børne-Korstog. Det er dog kun den barnlige Ildhu, som frembyder et Lighedspunkt. Ellers er Uligheden paafaldende. Hine Børn blev ledede af Munke. I har selve Erkebiskoppen imod Eder. Hine Børns Handling var unyttig og deres Maal fantastisk. Eders Handling gør Gavn, idet den er Hyldest af Retten, Genmæle mod Undertrykkelsen. Den er et Spyd, kastet ind i Fjendens Lejr, som de Voksne maa hjælpe Jer at hente tilbage. Den er en skinnende Fane med den hvide Ørn, hejset højt over Polen, synlig i alle Lande. Eders Landsmænd kan slet ikke være bekendt at lade den Fane falde igen ved Overgivelse. Og som Eders Handling er nyttig, saaledes er Jert Maal en Virkelighed: polsk Sprog klingende fra alle Læber i russisk Polen, Mickiewicz's Sprog, sat som Dronning paa Tronen ved Universitetet i Warszawa som i alle Skoler, og dermed hint højeste aandelige Gode, Frihed for alle Aldersklasser og Samfundsklasser, grundlagt og sikret.

For de mange, der paa Afstand har fulgt det russiske Riges Krise i Østasien og i Evropa, har heftige Indtryk af vidtrækkende Begivenheder jaget hverandre: Kampene tillands og tilvands, der var ligesaa mange Nederlag, Belejringer, Fæstningskrig, Forpostsammenstød, uhyre Slag i aaben Mark, Generaler, der faldt eller overgav sig, Admiraler, der sank eller toges til Fange. Dernæst i det Indre: Drab af Fyrster, Ministre, Guvernører, Politimænd, høje og lave, umaadelige Strejker, Myrderierne i Petersborg, i Tomsk, i Kursk, i Sjitomir, i Baku, i Lodz, i Warszawa, i Odessa, i Nisjni Novgorod; Bonde Opstande og Arbejder-Oprør, Mytteri paa Flaaden og Uro i Hæren, et blodigt Anarki i stødvis Fremskriden og afskyelige Tilbageførelser af den gamle Tilstand, alt dette har nu paa andet Aar

saaledes bedøvet, blændet og fortumlet de læsende Masser, at de har tabt Maalestokken for, hvad der i disse Gerninger og Rædsler er væsentligt, og hvad der, om end skrækkeligt nok, kun har forbigaaende Betydning.

Saa meget er vist, at blivende Betydning har den polske Skoleungdoms Oprør mod den russiske Skole.

Jeg kender Alt, hvad der indvendes mod Jer: At den Uvilje mod Skoleundervisningen, som oprindeligt var et Udslag af Begejstring, holder sig paa Grund af Dovenskab og Lyst til Lediggang. At russisk Undervisning altid er bedre end ingen Undervisning. Endelig, at I nu netop handler i den russiske Regerings Aand, thi hvad ønsker Regeringen mere end en polsk Ungdom, som Uvidenhed gør udygtig til Livet!

Men disse Indvendinger gør intet Indtryk paa mig. Naturligvis er der dem iblandt Jer, hvem Bruddet med Skolen afgiver et Paaskud til Lediggang og til Lediggangens Laster. Men de skal og maa være Undtagelser. I andre maa søge Kundskab af yderste Evne, om end ad hemmelige Veje og skjulende Eders Bøger. Selvfølgelig var Intet værre end en uvidende og paa Grund af sin Uvidenhed afmægtig polsk Ungdom. Kundskab er ikke blot i al Almindelighed Magt, men den er for Jer selve Overmagten over Jere Fjender, det skarpeste Vaaben, det ypperste Værn, Kilden til aandelig og økonomisk Rigdom. Eders Stræben gaar jo derfor ogsaa blot ud paa at sikre Eder den nødvendige Kundskab tilført i Modersmaalet. Og nu har I gjort det til den store Æressag for Polens voksne Mænd og Kvinder, ikke at raste, før de har tilkæmpet Jer det første store, almenmenneskelige Gode, Sprogets Brug, som vil have den politiske Frihed til Følge.

I Almindelighed er det en sund politisk Regel, at man stiller ikke Børn i Brèchen. Dog, det er Jer selv, der har stillet Eder i Brèchen og det er stort. I Polen har det vist sig, at de senest fødte, de, som ser tilbage paa den længste historiske Erfaring, hvor kort deres personlige Erfaring end er — at disse Yngste i Virkeligheden er de ældste. Et Pust af henfarne Heltes og Heltinders Mod er faret hen over Eders Hoveder og har revet Eder med sig.

Et Folk, hvis Børn er saa fremskredne, som I er, har nødvendigvis Fremtiden for sig. Et Sprog, der elskes saa højt,

som det polske Sprog bliver elsket af Eder, har nødvendigvis en mægtig Udvidelseskraft. Det viser sig da ogsaa, at trods to Stormagters Undertrykkelsesforsøg, tager dets Omraade til fra Dag til Dag og med rivende Hast.

I har følt det, at den helligste Ret er den, at bruge sit Modersmaal, at undervises i sit Modersmaal, at lære sit Fædrelands Fortid og Nutid at kende i Modersmaalet. I har begrebet det Forbryderske hos en Regering, der behandler som Brøde hos Eder, hvad den priser som Dyd hos sine egne, Kærligheden til Fædrelandet og dets Sprog. I har indset, at Skolens sproglige Omformning, det var alle Forholds Omformning fra Grunden af. Og saa har I ladet Eders Indsigt bestemme Eders Vilje og har lagt Eders Vilje utvetydigt for Dagen. Russerne har ikke kunnet bryde denne Eders Vilje. Lad da end mindre Polakker formaa det! Svar de Ældre, der forsøger derpaa: Vor Retssans er stærkere og finere end Eders!

Efter sit Væsen er Barnet svagt og blødt. Ifald det er stridigt, varer i Reglen dets Modstand kort, og naar det trodser, er det som oftest af ond Vilje, fordi det ikke vil give Afkald paa en eller anden skadelig eller adspredende Fornøjelse, hvortil det har Lyst. Aldrig før er det set i Verdenshistorien, at Børn har sat sig op mod deres Lærere, ja imod Øvrigheden i Kraft af en Idé, en sædelig og en politisk.

En politisk. Thi ikke blot Nationalfølelse og Retssans har den polske Skoleungdom vist, men den har lagt politisk Finfølelse for Dagen. Den har forstaaet, at nu var Øjeblikket der, nu eller aldrig! Den har set, at kan russisk Polen ikke frigøre sig nu, da Nederlagene har haglet ned over Czardømmet og da det er rystet i Evropa, som det er slaaet i Asien, da kan Polen paany for et Aarhundrede klæde sig i Sorg og strø Aske paa sit Hoved.

Men det vil ikke ske.

Nu, netop nu er det store Øjeblik kommet. Nu galer alle Haner. Snart synger alle Lærker. Nu flammer alle Hjerter, hvori der blot var en Gnist af Frihedskærlighedens hellige Ild. Selve Frihedens Sol staar endnu kun blodrød i Horisonten. Men snart vil den stige, lysende og gylden, over alle de undertrykte Folkeslag i det store russiske Land.

I, Polens Ungdom, har troet derpaa. Eders Tro som Eders Vilje gør Jer Ære. Leve det Polen, som genfødes i Eder!

Leve den Frihed, I vil opnaa at se grundlagt! Og gid den Begejstring, som I i Eders tidligste Ungdom fornam, maa bevares ren og usvækket i Eders Sind, saa I meddeler den til kommende Slægter!

FOLKEKVALER OG UTOPIER

(1903)

Unge Amerikanere, der er opfyldte af de nordamerikanske Fristaters store Fremtidssendelse, fremhæver gerne som et betydningsfuldt Tidens Tegn det Statsbrev, som Statssekretæren Mr. Hay ifjor 11. August rettede til de forenede Staters Repræsentanter hos de Magter, der underskrev Traktaten i Berlin 1878, og hvori der gøres Rede for de Grunde, som har bevæget Fristaterne til en Henvendelse til den rumænske Regering. Nordamerika lagde Rumænien indtrængende paa Hjerte, ikke længer at negte de i Kongeriget fødte og boende Jøder Indfødsret og dermed Menneskerettigheder. For Magterne fremstillede den nordamerikanske Regering den uforskyldte og haabløse Elendighed, hvori de fra Rumænien Flygtede ved deres Ankomst til Fristaterne er sunkne, og meddelte, at denne Elendighed gør Amerika det umuligt fremdeles at modtage disse Indvandrere, hvor stor end Fristaternes Langmodighed hidtil har været.

Denne Henvendelse til Rumænien og den Note til Magterne, som forklarede den, har imidlertid øjensynligt to Sider, dels en teoretisk — Nordamerika optraadte som Taalsomhedens og Menneskelighedens Talsmand — dels en praktisk — Nordamerika stræbte at skaffe sig en Indvandring af hjælpeløse, ludfattige Mennesker fra Halsen, lukkede for dem deres sidste Tilflugtssted. Saaledes har jo i Storpolitik de fleste Tildragelser et Dobbeltaasyn.

Imidlertid vokser i Rumænien Elendigheden fra Uge til Uge; den nye Haandværkerlov har bragt den jødiske Befolkning

til Fortvivlelse, og paany tænker den kun paa for enhver Pris at komme over Grænsen — hvorfra den da i Reglen atter og atter med Magt bliver drevet tilbage.

Da i det russiske Rige, hvor vel omtrent de tre Fjerdedele af alle eksisterende Jøder er bosatte, Forholdene ikke er synderligt bedre, kan det ikke undre, at de forpinte østevropæiske Jøder klamrer sig til Sionismens Idé. Det er neppe nogen Overdrivelse, at i Rusland som i Galizien og Rumænien foresvæver Haabet at grunde et nyt, frit, lykkeligt Samfund paa Palæstinas Grund Massen af de bedst opdragne og mest sværmerisk anlagte blandt den yngre Slægt. Enhver, der paa Rejser er kommen i Berøring med denne Ungdom, vil have gjort Erfaringen. Efter al menneskelig Sandsynlighed vil da ogsaa i Løbet af det 20. Aarhundrede Palæstina blive opdyrket og bebygget med det Maal for Øje at afgive de Fortvivlende og Fordrevne et Tilflugtssted og et folkeligt *stronghold*. Det Selskab, der har dannet sig under Navnet *Jewish Company* havde ved Udgangen af Aar 1900 allerede en Kapital af tolv Millioner Pund Sterling samlet til dette Øjemed.

I undertrykte Folkeslag kommer den Art Planer ligesom med Naturnødvendighed til Orde i vore Dage. Medens i Halvfemsernes Begyndelse de armeniske Revolutionære i London, unge og harmfulde som de var, oversaa Vanskelighederne, tænkte sig Muligheden af at forbedre deres Landsmænds Stilling ved Oprørsforsøg, var der dengang andre besindigere Armeniere, som drømte om Oprettelsen af en Folkekasse, der skulde opkøbe de udyrkede Strækninger og de muhamedanske Ejendomme, der kom til Salg rundt om de armeniske Hovedpunkter i Cilicien. Saaledes vilde det armeniske Folk lidt efter lidt befinde sig i en strategisk Stilling, der lignede Montenegro's. Man havde da havt en fast Kerne i det muhamedanske Land, og fra Zeitun og Hadjin var den armeniske Folkestrøm da maaske lidt efter lidt gaaet over sine Bredder i Retning af Adana, Mersina og Havbugten ved Alexandrette. Man haabede, at Armenierne da efterhaanden her allevegne vilde blive Flertal, og naar de først havde en Havn, stod de jo i stadig Forbindelse med Evropa. De forfærdelige Massemyrderier i 1894 til 1896 gjorde Planerne til Intet.

Jødiske Planer af beslægtet Art har havt bedre Fremgang.

Den store Kolonisationsbank for Palæstina er oprettet, ikke faa Kolonier er grundlagte og trives; aarligt afholdes i Basel sionistiske Sammenkomster. Fornylig er den almindelige Opmærksomhed paany bleven stærkt henledet paa Foretagendet, idet Sionismens Ophavsmand Dr. Theodor Herzl har udgivet en Roman *Gammelt-nyt-land*, der i digterisk Form — øjensynligt for lettere at skaffe Idéerne Indpas — giver Sionisternes Program, som var det allerede virkeliggjort.

Rammen er meget simpel. Friedrich Löwenberg, en ung Jøde i Wien, juridisk Kandidat, der ser alle Veje spærrede for sig og hvis Elskede lige har foretrukket for ham en dum, rig Frier, hun slet ikke kender, er ved at opgive Ævred, da han i en Avis læser denne Bekendtgørelse: «Man søger en dannet og fortvivlet ung Mand, som er rede til at gøre et sidste Forsøg med sit Liv».

En evropatræt Rigmand søger en Ledsager til et Ophold paa en ubeboet Sydhavs-Ø. Den unge Mand faar netop Tid til at hjælpe en jødisk Familie, der lever i den jammerligste Fattigdom, ud af dens Kval og følger saa sin Beskytter. Paa Henvejen anløber de Jaffa og besøger Palæstina, som de træffer ødelagt, forsømt, uvejbart. Men da de efter tyve Aars Ophold udenfor Civilisationen vender tilbage og kommer til Haifa, er Alt forvandlet. Rheden mellem Akka og Karmels Fod er fuld af Kæmpeskibe, og Kysten dækket af pragtfulde Villaer. Bjerget er kranset af glimrende Bygninger, og Jordsmonnet synes en eneste Have.

Straks ved Landstigningen modtages de ved et heldigt Tilfælde netop af den jødiske Dreng, hvis Velgører Löwenberg før sin Afrejse fra Wien har været, og som nu er vokset op til en ualmindelig dygtig, indflydelsesrig Mand. Gennem ham lærer vi nu det ny Palæstina helt at kende.

Det er blevet Mønsterlandet blandt Jordens Lande, Midtpunktet for alt Handelssamkvem mellem Evropa og Asien, et Land, der har anvendt alle de i det 19. Aarhundrede gjorte Opfindelser og indhøstede Erfaringer til uden besværende Fortidsballast at opbygge fra nyt af et uafhængigt og helt fordomsfrit Borgersamfund uden Stat, hvor alle Fremskridt er foretagne, alle skønne Fremtidsdrømme er virkeliggjorte og Utopien er bleven Livets daglige Brød. Alle Religionsbekendere trives her stilfærdigt ved Siden af hinanden; Samfundet regerer fredeligt sig selv, vælger

frit sine Tillidsmænd, indtil den højeste, men har ingen Statsorden at trækkes med, erlægger kun den tyrkiske Regering en aarlig Afgift.

I Romanen er det udviklet, hvorledes Skridt for Skridt, Trin for Trin denne nye Tilstand har udviklet sig af den gamle. Forretningsmænd og praktiske Kendere af østerlandske Forhold maa dømme om, hvorvidt det, der her er skildret som opnaaet, ogsaa virkelig lader sig opnaa, om ikke i tyve Aar, som det sker i Romanen, saa dog i hundrede Aar; thi i saa stor en Sag er Tidsspørgsmaalet jo ikke det vigtigste. Dr. Herzl har paa sit Titelblad sat Ordene: «Hvis I vil, er dette intet Æventyr», og kun den Indsigtsfulde har Ret til at kalde ham Fantast eller Profet. Paafaldende er det imidlertid i ethvert Tilfælde, at i hans Bog den tyrkiske Regering, ja selve den tyrkiske Overhøjhed, har gjort sig usynlig, kun glimrer ved sin Fraværelse. Den har i Utopien varsomt trukket sig tilbage for ikke at forstyrre; det kristne Evropa ligedan. Ingen af Parterne plejer at være saa beskedne. Den tyrkiske Regering har i dette Tilfælde ikke været det; den har afslaaet at afhænde Jøderne Palæstina.

Dog Vægten ligger ikke paa de talrige Vanskeligheder, som staar Sionisternes Planer i Vejen, men paa, at Millioner af sultne og intelligente Mennesker er bragte til at føle nationalt. Det vil gaa med Sionismen som med Socialismen; Bevægelsen vil vise sig betydningsfuldere end Maalet. Selv om den socialistiske Fremtidsstat mere og mere tabes af Syne, har Bevægelsen virket til at organisere en Stand, og selv om den sionistiske Fremtidsstat ikke lader sig virkeliggøre, har Bevægelsen givet Masserne Mod og Hold. Der er imidlertid altid en Mulighed for, at der endnu en Gang indenfor hint snevre Landomraade kan udvikle sig en Art jødisk Kultur, og denne Gang en moderne.

Foreløbig er de forskellige Folkeslag, Stammer og Konfessioner navnlig optagne af at gøre hinanden Livet surt. Medens den tyrkiske Metode med større Djærvhed anvender Tortur og Mord, gaar den tyske i Overensstemmelse med Folkets høje Kulturtrin næsten kun ud paa Sprogforfølgelse, og det maa siges, at deri den højeste Virtuositet og yderste Konsekvens er naaet. I forrige Uge er al polsk Sprogundervisning blevet forbudt i Berlin. Allerede for tre Aar siden blev alle polske Børneskoler forbudte, nu har et Forbud fulgt mod enhver Undervisning i det polske Sprog for Voksne. Provinsial-Skolekollegiet, der af

Politipræsidenten havde faaet Afgørelsen overdraget, og som havde bragt i Erfaring, at «unge Mennesker under tyve Aar» fordristede sig til at søge Undervisning paa Sproglærer- og Videredannelses-Kursus, har ladet den sidste Undervisningsanstalt lukke.

Dette er jo for Intet at regne i Sammenligning med, hvad der sker i Sassún eller i Jassy. Men det er godt alligevel.

MANO NEGRA

(1903)

I noget mere end et Aar har det spanske Arbejderparti, i henved et halvt Aar Evropas oplyste og fremskredne Mænd, været underrettede om en Justitsforbrydelse, som for Tiden drøftes allevegne, og i Anledning af hvilken der i Februar Maaned alene er afholdt ét offenligt Møde i Paris, to i London. Fra Spanien naaede Bevægelsen for de uskyldigt Dømte Frankrig, fra Frankrig Italien, og siden da har engelske, belgiske, hollandske Organer, Schweizerblade og et enkelt tysk, *Frankfurter Zeitung*, løftet deres Stemme i Sagen, medens samtidigt de, der stræber at udvirke de Ulykkeliges Frigivelse, har henvendt sig til alle Mænd i Evropa, hvem de tiltror en Indflydelse paa den offenlige Mening, og bedet dem bidrage deres til at danne en saadan.

Æren for fra først af at have rejst Sagen tilkommer en modig og udholdende spansk Kvinde, *Soledad Gustavo*. Men evropæisk er Bevægelsen først blevet, siden nogle af de ypperste Franskmænd har taget den i deres Haand.

For tyve Aar siden gik det Budskab gennem Pressen, at man i Spanien havde opdaget et vidtudstrakt Forbryderforbund *Mano negra* (*Den sorte Haand*), der begik Mord, Tyveri og Brandstiftelse og som man alene havde kunnet overvælde ved Massefængslinger, talrige Dødsstraffe og talrige Domme til Lænkning for Livstid.

For kortelig at meddele Læserne Resultatet af den senere Tids samvittighedsfulde Forskning i Retssagerne, som disse nu tager

sig ud, især i Belysning af det ikke ringe Antal Breve, det er lykkedes de i Sagen indviklede, endnu Levende at smugle ud af deres Fængsler — saa har *la Mano negra* aldrig eksisteret, skylder kun et Politikneb sit kunstige Liv og har ingen anden Rolle spillet end den at afgive Paaskud til Undertrykkelse af Arbejderforbund og til borgerlig Død eller Død paa Retterstedet for de ledende Mænd blandt Arbejderne, der forekom de stedlige Myndigheder selvstændigst og derfor farligst.

Det Land, hvor disse Begivenheder er foregaaede, er det af talrige romantiske Digtere besungne Andalusien, et i sig selv frugtbart Land, men hvis Jord tilhører en faatallig, ørkesløs Godsejerstand, medens en hel Befolkning af Landarbejdere, der med Møje frister Livet for en ussel Løn, atter og atter er udsat for Hungersnøden, der i lange Tider bragte den til at fortvivle, saa fik den til at slutte sig sammen i Foreninger, der varetog dens Interesser. Disse Foreninger var de Herskende en Torn i Øjet, som de for enhver Pris vilde rykke ud. *Internationale* var forbudt, men de stedlige Foreninger var det ikke, og den Mand, der først besluttede at knuse dem og som derved har ført en Mangfoldighed af Mennesker i Ulykke, var «Landkommandanten» (Befalingsmanden over Landdistriktet) i *Jerez de la Frontera* Don *Tomas Perez Monforte.* Paaskudet var nogle tilfældige Drabshandlinger og nogle Overgreb og Brandstiftelser, som til alle Tider finder Sted, men især i Egne, hvis Befolkning er ophidset ved Hungersnød.

Monfortes Handlemaade foreligger bedst afsløret i det Vidnesbyrd, en simpel men gennemdannet Arbejder *Manuel Sanchez Alvarez* har sendt til det spanske Blad *Tierra y Libertad.* Han fortæller her, hvorledes han en Dag, da han arbejdede i en Vingaard, af en Gendarm blev hentet til Kommandanten i Jerez, og hvorledes denne, efter at have vist ham Opmærksomhed, bedt ham sidde ned, budt ham Cigar osv., lovede ham fire eller fem Gange den almindelige Arbejdsløn om Dagen, i Fald han vilde opgive ham de politisk mest fremtrædende Arbejderes Navn og Bopæl, dernæst vilde give Politiet det fornødne Vink, og saa overtale disse til at sætte Ild paa en Kornmark eller til at overskære Vinstokkene i en eller anden Plantage. Monforte sendte Alvarez hjem med Opfordring til vel og nøje at betænke sit Svar. Kommandanten havde mange kattevenlige Talemaader: «Vi kan tale sammen, som en Søn taler med sin

Fader, men glem blot ikke, at jeg er Faderen!» Dog næste Gang, da Alvarez kom for at bringe sit Afslag, mindede Kommandanten ham om, at han havde Midler til at tvinge ham. Og virkelig begyndte et Par Maaneder efter en Retssag i Anledning af Ildspaasættelse paa Kornmarker og Overskæring af Vinstokke med tredive til fyrretyve Anklagede, hvorunder Alvarez blev holdt tyve Maaneder i Varetægtsfængsel.

Saa var det at *Mano negra* traadte i Virksomhed. Hvori den bestod, har Ingen af dem, der anklagedes som tilhørende dette Forbund, nogensinde vidst. Det eneste sikre er, at man i Villamartin, et af de Sogne, hvor den saakaldte «revolutionære» Bevægelse blandt Landarbejderne var stærkest, en Dag paa en Mur saa to eller tre Gange aftrykt en sort Haand — hvad i og for sig ikke skulde synes at bevise mere, end at En eller Anden havde dyppet sine Fingre i en Farvepotte. Men Monforte hævdede, at denne sorte Haand var Tegnet for Landboernes «hemmelige Ret», hvis Formaal var Mordbrand og Nedsabling af de Besiddende, og denne Formodning bekræftedes, da han selv og hans Kaptajn Oliver «under en Sten fandt det hemmelige Selskabs Vedtægter med Tilstaaelse af alle de Forbrydelser, hvortil Medlemmerne forpligtede sig, Tyveri, Ildspaasættelse og Mord». At noget sluttet Samfund skulde skjule sine Love under en Sten paa Marken, var allerede et ret barnligt Paafund, men at det dèr skulde nedlægge Tilstaaelsen af sine Forbrydelser, var et Paahit, der skulde synes i alt for høj Grad at stole paa Almenhedens Godtroenhed. Og dog blev det troet. Og fra det Øjeblik havde Myndighederne et Middel til at knytte alle Arbejderforeningerne i Andalusien til det foregivne Forbryderforbund *Mano negra*.

I Virkeligheden udstedte i Aaret 1882 den «liberale» Guvernør i Cadiz, *Lonja y Santos*, en Forordning, i hvilken han i Strid med Forfatningen erklærer, at med Hensyn til alle Ejendomsbeskadigelser og Ildebrande, som ikke bevisligt er opstaaede ved et Tilfælde, skal som de formodede Ophavsmænd betragtes Stedets Folk eller i Mangel af dem *den stedlige Bestyrelse for den saakaldte Arbejderforening*.

Der fulgte tre store Retssager, Processen *Parilla*, Processen *Arcos* og Processen *Værtshuset: De fire Veje*, der alle tjente det Formaal at tilintetgøre Arbejderbevægelsen under Paaskud af at straffe et begaaet Mord.

Processen Parilla var den, som vakte størst Opsigt. En Arbejder ved Navn Bartolomeo Campos blev i December 1882 slaaet ihjel under et Slagsmaal med hans Fætter Manuel Gago; begge havde været Medlemmer af den stedlige Arbejderforening; men Campos var bleven udvist af den, da man var misfornøjet med hans Forhold til et andet Medlems Hustru. Mordsagen havde da en rent privat Karakter. Skønt Gago kun havde havt én Ledsager, blev ikke mindre end *hundrede* Arbejdere i den Anledning fængslede, og den offenlige Anklager, Don *Manuel Azcutia*, krævede fulde *femten* Dødsdomme. Det er Umagen værd at studere hans Tale for Domstolen Sætning for Sætning. Et modbydeligere Stykke officiel Veltalenhed skal man lede om. For en Kritiker er dette Aktstykke et af de lærerigste i sin Art. Det burde trykkes i en Bog, der tjente til Stilundervisning, som Prøve paa alle de Fejl, en Taler bør undgaa. Der er sjældent et Tillægsord, som ikke forekommer i Superlativ, aldrig et Hovedord uden et Slæb af Tillægsord. Ikke én Lejebiblioteksvending er forsmaaet, ikke én Godtkøbseffekt er vraget. Stilen er denne: «Det drejer sig her om det gyseligste, det frygteligste, det mest umenneskelige og mest ugudelige Mord, som er optegnet i Forbrydelsens Aarbøger, om et Mord, som, udført med det mest raffinerede Overlæg, den grusomste Troløshed osv.

Hele Statsadvokatens Stræben gik ud paa at bevise, at Stedets Arbejderforening og *Mano negra* var ét og samme forbryderske Forbund, en Skræk og Rædsel for hele Egnen. En af de Anklagede, der i et nu offenliggjort Brev har vidnet om sin Uskyldighed, blev gal under den anvendte Tortur og fik først efter nogen Tids Forløb sin Fornuft tilbage. Seks blev dømte til at lænkes paa Livstid. Syv blev *garotterede*, det vil sige henrettede paa den i Spanien anvendte Maade, ved hvilken Offeret sættes paa en Stol med Ryggen mod en Stang, hvorfra en Jernbøjle gaar ud, der bagfra skrues sammen om hans Hals.

De nu offenliggjorte Breve fra Antonio Valero, Jose Ortega og Salvador Morena, skrevne henholdsvis fra Fængslerne i Gomera, Puerto de Santa Maria og Alhucemas, er rent ud forfærdende Aktstykker til den menneskelige Uretfærdigheds og Raaheds Historie.

De to andre Retssager har ganske samme Type som denne første, og Resultatet er blevet, at endnu den Dag i Dag hensidder i spanske Tugthuse, dels i Puerto de Santa Maria, dels i Ceuta,

otte endnu Levende, der er straffede for Deltagelse i Forbryder-Sammenrottelsen *Den sorte Haand* — denne Sammenrottelse, som aldrig har været til.

Ved Mødet til Bedste for de Uskyldige, som holdtes 29. Januar i Paris, gjorde Jaurès med sædvanlig Veltalenhed opmærksom paa, hvorledes Dreyfussagen havde aabnet de Nulevendes Øjne for de Muligheder, Retsplejen rummer. Med en Hentydning til den Dobbeltbøjle, hvori Fangen paa Djævleøen blev lagt, udraabte han: «Hvor kan vi undre os over, at Tortur er bleven anvendt i Inkvisitionens Land, naar den saa nylig er bleven anvendt i Revolutionens! . . . Den Forbrydelse, som hos os blev udøvet af de Herskende, har udstraalet en prægtig Klarhed, den hævnende Sandheds, og vil fjernt i Verden oplyse baade Ofrenes og Forbrydernes Aasyn».

I London er Møder for de uskyldigt Dømte holdte 7. Februar i Athenæum Hall, 14. Februar i Liberty Hall (Eastend); desuden paatænkes et almindeligt Folkemøde paa Trafalgar Square.

I Frankrig har Pierre Quillard og Georges Clemenceau skrevet for Sagen, i London Krapotkin talt for den.

Navnene paa de otte, der i tyve Aar uskyldigt indespærrede har baaret Lænker, er disse: Jose Ortega, Augustin Martinez, Antonio Valero, Salvador Moreno, Cristobal Gil, Diego Morales, Francisco Prieto, Jose Doblado.

TRANSVAAL

(1903)

Atter og atter har jeg modtaget Opfordring til at anraabe det danske Folks Barmhjertighed om Hjælp til de Ulykkelige, der dør af Sult nede i Transvaal. Naar jeg ikke desmindre i to Maaneder har forholdt mig tavs, er Aarsagen den, at dansk Velgørenhed paa mangfoldige Maader tages i Beslag og af Opgaver,

der ligger Danmark langt mere nær. Mine Korrespondenter synes desuden ikke at forestille sig, hvor lille Danmark er. De véd, at der her er indsamlet en betydelig Sum til de armeniske Forarmede og Mishandlede, og slutter deraf, at dansk Velgørenhed rækker vidt. Da de trods Alt maaske har Ret, bør den danske Almenhed idetmindste erfare, hvorledes det for Tiden ser ud i Transvaal.

Hvem tænker imidlertid nu paa Transvaal, hvem udenfor Holland! Krigen dernede hører Fortiden til, og netop nu da Rædslerne i Makedonien overgaar Alt, hvad Evropa i de sidste 90 Aar har set, og da man ikke kan aabne et vestevropæisk Blad uden at møde det bulgarsk-makedoniske Udvalgs *Appel til den civiliserede Verden*, kan Øjeblikket synes daarligt valgt til at ville minde om, hvad Krigen har sat for Spor paa de sydafrikanske Marker. Men der kommer neppe i det første Aar et Øjeblik, som frembyder færre Rædsler andensteds.

Oplysningerne om den nærværende Tilstand i Transvaal skyldes den modige unge Dame, Frøken *Emily Hobhouse*, der endnu under Krigen meddelte England, hvad de saakaldte Concentrationslejre i Virkeligheden var. Hun har i det sidste Halvaar gennemrejst Transvaal paa kryds og tvers, de mest afsidesliggende Egne saa vel som de kendte, det hele i Bund og Grund ødelagte Land. Elendigheden er overalt forfærdende; Brød, Klæder, Husly, Agerdyrkningsredskaber mangler allevegne. I Bladet *South African News* har hun beskrevet Tilstanden. Dog stærkere virker de Breve fra hende, som ikke har været bestemte til Offenliggørelse, men rettede til hendes Slægtninge i England, og som hendes Tante Lady Hobhouse har ladet trykke i *Manchester Guardian* og *The Daily News*. Af dem har jeg for mig den Række, som indeholder hendes Dagbog fra en Rejse gennem Oranje Flods Kolonien, vel at mærke de bedst stillede Egne, fra hvilke hun agtede at rejse til bestandigt værre medtagne, hvor alt er Elendighed og Ruin.

Det første Punkt, hun oplyser, er, at den Godtgørelse, som af den engelske Regering var lovet de skadelidte Indbyggere, har vist sig at være Illusion.

Hun kommer til en nedbrændt Bondegaard; den ene Halvdel af den en Gang velstaaende Familie lever i det bageste tagløse Værelse, som man har tækket nogenledes med Siv, den anden Halvdel i Vognskuret; Jorden er dækket med Sække og

nogle Gedeskind. Familien har i to Maaneder modtaget Rationer, som den har maattet hente mellem 3 og 4 danske Mile derfra, desuden et Tilbud om Okser til Pløjning, naar en anden Familie havde brugt dem først. Men denne beholdt Okserne saa længe, at Tilbudet blot medførte Skuffelse. Iøvrigt ingen Erstatning eller Hjælp. Maaltiderne bestod af Kaffe, Brød og noget Syltetøj, man spiste til Brødet; det var alt. Da hun spurgte Husherren, om han ikke ventede den lovede Erstatning, mødte hun hos ham som overalt et vantro Smil. Hustruen kunde Engelsk og havde i Bloemfontein-Lejren i 23 Maaneder ernæret sig ved Syning.

I en anden Gaard samme Tilfælde. Erstatningskravet var indsendt, men ikke en Penny var kommen. Folkene levede ogsaa her i nogle hastigt opklinede Rum; de havde ingen Okser at pløje med og havde af den Grund to Gange maattet forsømme Pløjetiden.

I det næste Bondehus havde de ikke engang Kaffe at byde den menneskekærlige Gæst, «og det er skrækkeligt for en Boer ikke at kunne byde Kaffe». Da denne Familie forlod Lejren, fik den Rationer for ti Dage; det var alt. Folkene dèr havde ingen Køer. De havde nogle Høns; men disse lagde ikke Æg af Mangel paa Ernæring. Folkene levede af Gedemælk og af Harer og Fugle, naar de kunde fange dem. Skyde dem kunde de ikke, da de ikke havde Bøsser. Man har jo berøvet Boerfolket alle dets Geværer. En sjælden Gang skød de ikke desmindre Antiloper, som ellers udgjorde deres Hovednæring. Det var, naar de engelske Gendarmer kom paa deres Runde. Saa siger Boeren til Gendarmen: «Laan mig dit Gevær og en fem, seks Patroner, saa skal jeg vise dig, hvordan man skyder Antiloper og give dig en». Antiloperne er nemlig vendte tilbage efter Krigen, og da Alt ellers er slagtet, gør det godt at se Veldtet befolket med noget Levende igen. Men sørgeligt er det for Bønderne, der sulter, at se Markerne bedækkede med Føde for dem og være ude af Stand til at bemægtige sig den.

Overalt viste Boerfamilierne sig saa gæstfri, at de overlod Frk. Hobhouse deres eneste beboelige Rum og selv laa under aaben Himmel; overalt var de yderst religiøse; de bad og sang om Morgenen, bad ved deres saa magert besatte Bord, bad og sang før de gav hende noget at spise, saa hun undertiden var en Afmagt nær af Sult.

I den næste Gaard var Huset brændt, Udhusene nedbrudte,

28 Heste dræbte og mellem 4000 og 5000 Faar blevne slagtede. De blege Knogler og Hjerneskaller laa der, som alle Vegne, i Hobe eller spredte langs Vejen. Familien havde ikke engang kunnet faa en Vogn tillaans af det engelske Raad til at køre Bygnings-Raastof derud. Børnenes Helbred havde været helt ødelagt siden deres Ophold i Concentrationslejren.

Hands Uppers kalder man de Mænd, der overgav sig efter Lord Roberts Kundgørelse. Dem har man stillet fuld Erstatning i Udsigt. En havde havt et Tab paa 250 Pund Sterling og fik i Erstatning en Chek paa 15 Pund; men da han tidligere havde modtaget Rationer for en Maaned, blev dette trukket fra, og Summen, han modtog, blev 8 Pund 5 Shilling. Boerne har nu erfaret, at ved Fordelingen af de tre Millioner Pund, som ved Fredslutningen blev dem lovet, vil saa godt som Ingenting komme dem til Gode. Allerede er den anden Saatid efter Fredslutningen forbi, og intet har kunnet saas.

Om selve Rationerne siger Frk. Hobhouse, at de er endnu værre end dem, der gaves i Concentrationslejrene; de bestaar alene af Mel og raat Oksekød i Tindaaser, men der gives hverken Kaffe, Sukker eller Mælk. Mange lever da i Maaneder af hine to Ting.

Tropperne gav i sin Tid Beviser for Modtagelsen af, hvad de forlangte. Man indsendte Beviserne efter Freden, men modtog Ingenting. Da saa Chamberlain havde holdt sin store Tale og hævdet, at der vilde blive givet fuld Godtgørelse for ethvert militært Bevis, indsendte man dem alle Vegne fra. Frøken Hobhouse har imidlertid aldrig hørt Tale om nogen Mand, der har faaet Betaling for et saadant Bevis, men vel om nogle faa Tilfælde, hvor Smaasummer er blevne givne.

En Skolelærer i Bultfontein var bleven ført til Concentrationslejren i Brandfort, levede siden i Paardeberg. Hans Krav blev indsendt. Da hans tidligere Hjem havde været i Bultfontein, blev der svaret ham, at han maatte indfinde sig i Hoopstad. Det var 17 Timers *trek* med Muldyrsvogn. Det kostede ham tolv Pund at rejse og mere end to Pund til Foder for Muldyrene. Han ventede tre Dage, fik saa den Besked, at hans Chek var sendt til Bultfontein. Han rejste derhen og erfor, at hans Chek nu var sendt til Paardeberg; vendte da hjem igen og fandt en Chek paa 1 Shilling 9 Pens. Man havde kun betalt ham for nogle Æg, og denne Betaling havde kostet ham over fjorten Pund

for Rejsen alene. Han benyttede ikke Chek'en, men beholdt den til Erindring.

Værre endnu end Bønderne er Forpagterne stillede, som ikke har nogen Jord at stille i Sikkerhed og som staar der den Dag idag uden en Penny. Den laveste Klasse, Landarbejderne, de saakaldte *Bijwoner*, dør af Sult uden Redning.

Rede Penge er næsten ikke til at opdrive i Landet; den Sikkerhed, man kan stille, tilfredsstiller ikke. En forhen velhavende Bonde gik paa sin Fod otte danske Mil til Hoopstad for at se, om han kunde købe lidt Kvæg. Da han ingen Penge havde, kunde han ikke faa Natteleje, sov paa den aabne Mark i Vinterkulden og vendte næste Dag tilbage med uforrettet Sag.

En *Bijwoner* af Slægten de Wet havde med sin Familie Husrum i en Stald uden Vinduer, hvor han laa syg af Gigtfeber. Stalden, hvori hverken Luft eller Sol havde Indgang, var saa fugtig og kold, at Frk. Hobhouse ikke kunde udholde at staa derinde, hvor den hele Familie boede Dag og Nat. To Børn var døde for Familien i Concentrationslejren, den ældste Datters Helbred var blevet aldeles ødelagt dèr, og nu sad de Tiloversblevne og fortæredes af Sult.

Rundt om i Egnen var endog raske Børn udtærede af mangelfuld Ernæring. Ulykken gjorde saa undertiden Husfaderen opfindsom og snild. En Bonde, som tidligere havde været rig og ejet uhyre Faareflokke, havde nu tilkøbt sig en halv Snes Faar, som han havde faaet billigt, fordi de havde Skab, og havde derefter plejet dem saa godt, at de var helbredte. Han havde syv smaa Munde at fylde, og havde forgæves saaet Kartofler, da Tørken dræbte dem.

Medens Befolkningen saaledes er uden Tag over Hovedet, saá Frk. Hobhouse ved den nærmeste Lejr Dynger af Telte liggende paa Jorden, raadnende op uanvendte, og man afstaar dem ikke, med mindre der betales for dem, hvad de Nødlidende selvfølgelig ikke kan.

Saaledes ser det ud i den Egn af Transvaal, som bevisligt har lidt mindst. Man kan da slutte sig til, hvordan det ser ud i de andre Egne. Men selv i dem er Tilstanden dog kun, som den bliver i en Befolkning, der har været i Krig med Englændere, ɔ: med et af Jordens højest staaende Folk. Man kan da videre slutte, hvorledes den er i Lande som Armenien eller

Makedonien, hvor Landsbyerne er blevne nedbrændte og Befolkningen efter Evne udryddet af tyrkiske Tropper, Kurdere og Albanesere.

FINLAND

(1904)

Store politiske Retsbrud, Voldshandlinger udførte mod hele Folkestammer, gaar i vore Dage som i Fortiden i Reglen upaatalte hen. Staterne blander sig ikke i hverandres indre Anliggender; den Enkeltes Stemme er betydningsløs, i Fald han ikke er en Voltaire eller en Tolstoj, og vi har set, at selv talrige Stemmer fra de forskelligste Kulturfolk, som de i sin Tid løftede sig for Finland, kan overhøres af den, til hvem de rettes, om de end ellers hørtes allevegne.

Den Anskuelse bliver daglig mere udbredt, at Intet er mere unyttigt end et Genmæle, som ingen Magtmidler har bag sig.

Den megen ørkesløse Tale, som føres, avler hos dem, der vil se klart og derfor ikke kan se lyst, den Forestilling, at den blotte Tale som saadan er unyttig. Kan man ikke afbøde Uretten, er det værdigere at tie til den end at skrige eller skælde, og selve den harmfulde Indsigelse forekommer da overflødig.

I Fald denne Opfattelse fik stedse større Raaderum, vilde dette være alle mægtige Voldsmænd en sand Tilfredsstillelse. Thi de vilde faa Lov til at begaa ethvert Retsbrud i dyb Ro. De, over hvem det gaar ud, er jo kneblede, og alle saakaldte Uvedkommende vilde nøjes med i varsom Tavshed at se til.

Ifald denne Opfattelse blev stedse mere udbredt, vilde dernæst de Forurettedes Lod blive dobbelt haard. Enhver, der har lidt et Tab, véd, at ogsaa den Deltagelse, der er ganske ude af Stand til at oprette Tabet, bringer den svage Lindring af Smerten, det lille Glimt af Glæde, man kalder Trøst. Og for den, der mishandles, er det en frygtelig Forøgelse af Kvalen, at Omgivelserne ser udeltagende til.

Af disse Grunde burde man hverken i de skandinaviske Lande eller udenfor dem blive træt af at udtale sig til Fordel for Finland. Det bør i Rusland vides, at man agtpaagivende følger den stedse stigende Undertrykkelse, som paa finsk Grund sættes i Værk, og at man føler sig samfast med dem, hvem Retsbruddets stedse voldsommere Følger rammer.

Det gaar ikke an, at den Skæbne, som nu sidst har truffet Helsingfors' Universitet, i Evropa modtages med en Tavshed, der ligner et Samtykke. Alle Evropas Universiteter burde føle sig ramte ved det Slag, der har ramt et enkelt, og fra dem alle burde Indsigelser lyde, saa den offenlige Mening ingen Tvivl kunde nære om, at de, som efter deres Idé betegner den frie, sandhedskærlige Forskning, Folkenes højeste Stræben efter Kundskab og Indsigt, ogsaa føler sig som Retsbevidsthedens Vogtere, Fremmere og Talsmænd.

Visselig er den Uret, som i Finland er udøvet mod de Mænd udenfor Universitetet, som uden Lov og Dom er blevne fordrevne eller sendte som Fanger til det indre Rusland, ikke mindre stor end den, som er udvist mod Universitetslærere som Baron Wrede, Professor Homén og Dr. Estlander, men her foreligger et bestemt omskrevet Tilfælde, der som Krænkelse af det finske Universitet krænker alle andre.

Anledningen til den russiske Regerings voldelige Indskriden foreligger i dette Tilfælde mere utvivlsom end i noget andet, og denne Anledning er ene og alene til de af deres Virksomhed udrevne Universitetslæreres Ære.

I hvilken Grad kan kun den dømme om, der har læst de finske Professorers enstemmigt vedtagne Henvendelse *Til Kanslerembedet ved det kejserlige Alexander-Universitet*, det Aktstykke, som er Paaskuddet til Voldshandlingerne.

Denne Skrivelse, som er affattet med hensynsfuldt Maadehold i Udtrykkene, men med mandig Fasthed i Bevisførelsen, har følgende Indhold:

Den hævder, at naar siden Militærforordningen af 1901 et ikke ringe Tal Studenter har undladt at møde ved Sessionen og Andre vil gøre det i 1904, da beror dette ikke paa ungdommeligt Overmod eller Trods; her er ikke Tale om Enkeltmands Luner i Strid med det i Landet raadende Retsbegreb. Nej, Studenterne har været ledede af det hele finske Folks Begreber om Ret og Pligt, som ogsaa Folkets Repræsentanter utvetydigt har

udtalt. Konsistorium maa derfor udtale som sin Overbevisning, at den studerende Ungdoms Handlemaade, hvad politisk Maalestok man end vil anvende paa den, i moralsk Henseende ikke indeholder nogetsomhelst Strafværdigt.

Den i Livet indtrædende Ungdom mødes fra Øvrighedens Side med Kravet paa, at den skal handle anderledes end efter dens Opfattelse Ret og Pligt byder, og dersom de Unge følger deres nedarvede Følelse for Retsordenens Hellighed, ser de sig ikke blot udespærrede fra offenlig Virksomhed i Fædrelandets Tjeneste og hindrede i at indgaa Ægteskab; men der stilles dem det Tvangsvalg, enten at flygte ud af Landet eller at efterspores og indfanges som Forbrydere for derefter paa kortere eller længere Tid at fængsles og tilsidst stikkes ind i et eller andet Straffekompagni blandt Tropperne udenfor Finland.

Konsistorium fremhæver ikke, hvad Opholdet i et saadant Straffekompagni vil sige — det er omtrent enstydigt med Dødsstraf, og værre end simpel Dødsstraf.

Men Konsistorium fralægger sig Ret til for Universitetets højeste Styrelse at dølge den Frygt, som disse Forhold indgiver det med Hensyn til Universitetets Opgave. Dels er nødvendigvis Ungdommens Sind stedt i en Uro, der er højst ugunstig for Studier og aandelig Uddannelse; dels er det vanskeliggjort Universitetet at vække og befæste de Unges Kærlighed til Sandhed og Ret, naar de ser pligttro Handlinger straffede som svære Forbrydelser.

Konsistorium tillader sig da at anmode Kanslerembedet om at bringe disse dets alvorlige, af alle dets Medlemmer delte Bekymringer til Hs. Maj. Kejserens Kundskab i Tillid til, at han, som saa ofte har bevist Universitetet Velvilje og Interesse, vil skænke denne dets Fremstilling Opmærksomhed.

Det er paa denne Henvendelse, at Plehve som Kansler har svaret med at lade Universitetslærere, valgte mellem de indflydelsesrigeste Tillidsmænd, voldeligt bortføre til det indre Rusland.

Dette Skridt gaar videre end noget tidligere mod Finland foretaget, idet Universitetet i Helsingfors og dets Lærere udtrykkeligt var undtagne i den Diktaturforordning som gav Generalguvernøren (Bobrikov) Tilladelse til forøvrigt at skalte og valte i Finland ganske efter Behag. I to Forordninger, den, der indførte, og den, der nærmere bestemte Diktaturet, blev Universi-

tetet i utvetydige Udtryk stillet udenfor Vilkaarligheden — maaske af en vis Ærbødighed for Landets højeste Undervisningsanstalt, dog vistnok mest fordi dets Love, der har Grundlovsbestemmelsers Uantastelighed, har russiske Kejsere til Ophav.

Nu har saaledes Regeringen overtraadt endog den Grænse, den selv nødtvungen havde draget for Diktaturets Vilkaarlighed.

Den burde ikke have Fornemmelsen af, at Evropa med Ligegyldighed følger dens Færd.

Maaske udsætter Den, der protesterer, sig for den Misforstaaelse, at han nærer Uvilje mod Rusland eller det russiske Folk. Der gives ikke destomindre neppe noget andet Folkeslag, hvis Mænd og Kvinder, tagne enkeltvis, fængsler og vækker Deltagelse som Ruslands. Og jo mere En kender til de enkelte Russere, desmere vil han i Reglen føle sig tiltrukket af dem, des højere vil han vurdere dem. Levende Kærlighed til det russiske Folk lader sig da saare vel forene med Sorg og Harme over dets Regerings Fremfærd i Finland. Men der kan i ethvert Tilfælde ikke tages Hensyn til en mulig eller forsætlig Misforstaaelse.

Hvad der burde ske, er dette:

Den studerende Ungdom i de tre nordiske Lande og disse Landes Universitetslærere burde udtale deres Medfølelse med Studenter og Lærere ved Universitetet i Helsingfors og nedlægge deres Indsigelse imod den Vold og Mishandling, som øves imod dem. Da tør det haabes, at Bevægelsen forplanter sig videre, saa andre Landes Universiteter, først og fremmest Englands og Tysklands, maaske ogsaa Frankrigs, sikkert Italiens, slutter sig til Protesten og den altsaa ruller videre over Jorden, stedse mere flerstemmig. At en saadan Udtalelse af Evropas mest oplyste Klasse Mænd ikke af Kansleren Plehve vilde betragtes som noget, han kan tage sig let, det har han tilfulde bevist, da han i sin Tid selv greb til Pennen for i det finske Spørgsmaal at imødegaa Stead, og det er desuden tilstrækkelig godtgjort ved den russiske Regerings Omsorg for gennem visse franske Blade at sikre sig Tilhold i Evropas offenlige Mening.

Det er en Opgave at bringe den russiske Regering til at føle sig isoleret. Den bliver det stedse mere.

Frankrigs Parlament staar i Begreb med efterhaanden i Voldgiftsagens Interesse at indbyde Medlemmer af alle Landes Parlamenter til Paris. Begyndelsen skete med Medlemmer af

det engelske Parlament, nu kommer Turen til Nordens. Men der er ét Land, til hvilket ingen Indbydelse kan udgaa, fordi det ikke har noget Parlament, det er Rusland, Frankrigs eneste Forbundsfælle — det Land, fra hvilket selve Forslaget til Oprettelse af en Voldgiftsdomstol udgik.

Det er en lignende Følelse af Isolerthed, som det nu gælder om at fremkalde hos Ruslands ledende Mænd, Følelsen af, at de af Evropas aandelige Adel stilles udenfor Evropas Civilisation. Denne Regering har udvist Finlands bedste Mænd af deres Fædreland. Evropa udviser den til Gengæld af Kulturen.

TIL DE TYSKE STUDENTER

(Oktober 1904)

Opfordringen fra Redaktionen af *Tyske Studenters frie Almanak*, der giver mig Lejlighed til for første Gang i mit Liv at vende mig til tyske Studenter, volder mig en uventet Glæde; jeg har netop noget noget paa Hjerte, som jeg gerne i jævne Ord vilde bringe til den rigtige Adresse.

Skønt de tre nordiske Riger ikke udgør noget politisk Hele, og skønt alle Forsøg paa at gøre dem dertil maa betragtes som strandede, er Landenes Aandsliv dog nær beslægtet. Et stort Antal fællesskandinaviske Indretninger, Selskaber og Foreninger er i Virksomhed; Literaturerne staar hverandre nær; Kunstnerne er personligt saa gode Venner, at de i Udlandet betragter hinanden som Landsmænd.

Navnlig finder et uafbrudt aandeligt Samkvem Sted mellem det skandinaviske Nordens og Finlands Universiteter. Det ene Universitets Lærere besøger som Foredragsholdere Nabolandenes Universiteter; de lærde Skolers og Folkeskolernes Mænd afholder i Hovedstæderne Fællesmøder; Kaldsfæller er ofte saa nær forbundne som det ellers kun er Tilfældet indenfor Landets Grænser.

I tidligere Tider var almindelige skandinaviske Studentermøder hyppige i de forskellige Universitetsbyer. Efter den dansk-tyske Krig 1864 er de blevne sjældnere, fordi den snart aabent udtalte, snart stiltiende vedtagne Forudsætning for hine Møder var den, at de tre Lande ogsaa krigerisk vilde staa forbundne overfor den Danmark truende Tyskhed. Da denne Forudsætning ikke holdt Stand, fattedes Stemningen, og man har sidenhen kun mødtes med længere Mellemrum. Ikke desmindre er de gensidige Følelser i den akademiske Verden meget hjertelige og lægges ofte for Dagen.

Sprogforholdene gør saadanne Sammenkomster mellem danske Studenter og dem fra andre Lande end de nordiske meget vanskelige. I de sidste Aar er her jævnlig om Sommeren ankommet engelske Gæster, og der er blevet holdt Foredrag for dem paa Engelsk af danske Universitetslærere. Franske Journalister og franske Kunstnere har til forskellige Tider gruppevis besøgt Kjøbenhavn og er blevne modtagne her med stor Udmærkelse. Hvert Aar holdes her franske Forelæsninger og oftere har ogsaa franske Teaterforestillinger her fundet talrige Tilskuere.

Kun tyske Forelæsninger holdes aldrig i Kjøbenhavn og vilde ikke finde nogen Tilhørerkres; kun tyske Malere og Billedhuggere har ikke udstillet i Kjøbenhavn og vilde neppe sælge noget her; kun tyske Studenter har aldrig været danske Studenters Gæster og vilde ikke være velkomne.

Alligevel gives der intet fremmed Sprog, der bliver saa godt forstaaet og saa taaleligt talt i Danmark som det tyske; Handelsforbindelsen med Tyskland er yderst livlig, og uden Tvivl har videnskabelige Bøger fra Tyskland her større Afsætning end fra noget andet Land.

Aarsagen til den vedblivende Kulde er Dem bekendt. Ved Fredsslutningen 1864 kom en dansk Befolkning under prøjsisk Herredømme, og skønt denne lille Befolkning aldrig har tænkt paa Oprør, og skønt Danmark er altfor svagt til at kunne tænke paa en Tilbageerobring, formaar den prøjsiske Regering ikke at overvinde sig til en retfærdig, endsige en højhjertet Behandling af den nordslesviske Befolkning.

Mod det danske Sprog føres der en formelig Krig; overalt fordrives det af Kirken og Skolen. Udvisninger, Plagerier,

Fængselsstraffe, uafbrudt Spioneri gør de nordslesvigske Bønder Livet vanskeligt og kan dog ikke bryde deres Modstand. I de sidste fem Aar er Fortyskningsbestræbelserne bestandig blevne drevne mere hensynsløst. Den tyske Kejsers Besøg ved det danske Hof i forrige Aar, hvortil Enkelte knyttede store Forventninger, har ikke bragt nogen Forandring. Vel telegraferede Kejseren, neppe hjemvendt, til den danske Konge, at han for Fremtiden betragtede sig som Søn af Huset i Danmark; men umiddelbart derefter begyndte nye Forfølgelser i Nordslesvig.

Denne Politik er jo kun et Led i den, som Prøjsen overhovedet fører i erobrede Grænseprovinser med andet Sprog. Ved voldsomme Forholdsregler bliver det ikke-tyske Sprog bekæmpet og, om muligt, Jorden bragt i tyske Hænder. Man gør Livet surt for dem, der i deres Hjerte hænger ved deres Sprog og ved deres nationale Erindringer; man forsømmer intet Middel til at ydmyge dem, til at krænke det, der er dem helligst, og fremstille de Følelser, de inderst inde nærer, som forbryderiske.

Det er et Udslag af den Imperialisme, der er bleven overmægtig i Tyskland og der betragter og behandler de ikke-tyske Folkeslag som andenrangs. Med andre Ord, dette bliver ikke gjort af den tyske Regering mod det tyske Folks Vilje og Ønske; nej, denne Politik bliver godkendt af Nationens store Flertal og — det maa frygtes — især af de akademisk dannede Klasser.

I ældre Tid havde i alle Lande Studenterkresene endnu Menneskeheds-Idealer; nutildags er disse i ikke faa Lande, og især i Tyskland, fortrængte af nationale Idealer, og trods alle folkeforenende Opfindelser og Samfærdselsmidler bliver saaledes den Kløft, der skiller endog stammebeslægtede Folk, ikke dækket med nogen Bro, nej stadigt dybere og videre.

Det vil vare en uoverskuelig Tid, før de herskende Klasser i Tyskland ændrer deres Grundopfattelse, før f. Eks. det gode Forhold til et lille Land som Danmark bliver dem saa vigtigt, at de selv ivrer for en Behandling af de dansktalende Slesvigere i Stil med den Behandling, Schweiz giver sin italienske Befolkning. Men meget var allerede vundet, ifald den studerende Ungdom, dens Nationalstolthed ubeskaaren, her blev en Forløber for den offenlige Mening.

Da kunde den Dag være nær, da Kjøbenhavns Studenter broderligt vilde modtage Studenterne fra de tyske Universiteter som Kamerater, og hvor ogsaa Ungdommen fra alle andre nor-

diske Universiteter vilde indse og føle, at den gamle Misstemning var overvunden.

At den ærede Redaktion denne Gang har henvendt sig til en Mand som mig, tør jeg betegne som et godt Varsel.

Anledningen dertil gav, som De véd, den Opfordring, jeg for nogen Tid siden rettede til Evropas Universiteter. Jeg stræbte at foranledige Studenter og Universitetslærere til en Henvendelse til Universitetet i Helsingfors, som af den russiske Regering mishandles saa stygt ved Forvisning og Fængsling af uskyldige Professorer og Studenter.

Siden hin Opfordring offenliggjordes, har ved Universitetsaarets Begyndelse de finske Studenter fuldtalligt taget til Genmæle, og Studentersamfundet i Kjøbenhavn har fulgt mit Opraab og sendt en Adresse til Studenterne i Helsingfors. Skønt de franske Studenter og Professorer er tvungne til at tage Hensyn til Sympatierne for Rusland og den russiske Alliance, er der saavel fra Studenterkrese som fra Professorkrese i Frankrig kommet mig private og offenlige Erklæringer i Hænde, der ikke aabner Rum for nogen Tvivl om at Franskmændene er villige til ildfuldt at protestere mod russisk Uret.

I Tyskland har man hidtil været tavs. De eneste Meddelelser, jeg før Modtagelsen af Deres Opfordring har faaet fra tyske Byer, var saadanne, der fraraadede mig at regne med tyske Studenters Frisind. En Korrespondent skrev f. Eks. til mig:

«I Sommeren 1901 trængte igennem Evropa Efterretningen om værgeløse, demonstrerende, russiske Studenters Nedhugning med Knipler. Det civiliserede Evropas — især den akademiske Ungdoms — opblussende Harme ytrede sig i begejstrede Udtalelser af Samfølelse med Czardømmets Ofre. Det skete endog i politisk tilbageliggende Lande som Østerrig.

Kun i Tyskland var der stille.

Det oprørte mig og jeg offenliggjorde et Opraab: Hvor bliver den tyske Studenterungdom af? Følgen var, bortset fra latterlige Øvrigheds-Chicaner imod mig, den, at den studerende Ungdom listede sig bort, negtede mig en Imødegaaelse i sit Blad, og at Resten var Tavshed. Man sagde mig, at af Sympati-Erklæringer kom der dog ikke noget ud — hvor realt Tyskerne kan tænke! ikke sandt? — der var blevet truet med Opløsning af Organisationen, Undertrykkelse af Bladet. — Det var Stenen i Sumpen, hvorom Goethe taler.»

I de smaa nordiske Stater udøver for Tiden de russiske Gesandter allevegne et stærkt Tryk paa Regeringerne, og disse trykker saa videre, idetmindste ved den venskabelige Bøn om ikke at skabe dem Vanskeligheder med Rusland, paa Universiteterne og Bladene. Det er allerede nu vanskeligt for Finlænderne at finde en nordisk Avis, hvori man tillader dem at komme til Orde. Tyskland staar som jævnbyrdig Magt overfor Rusland. Russiske Gesandtskaber vil ikke kunne optræde bydende der. Tyske Aviser som tyske Universiteter kan, dersom de vil, vogte deres Uafhængighed. Tyske Studenter kan det bedst og lettest.

Den skandinaviske Kultur bliver angrebet fra to Sider, i Slesvig sydfra, i Finland nordfra.

Mit Ønske overfor de tyske Studenter er dette: Gid de vilde betænke, at engang var Tyskhed og Humanitet næsten enstydige Ord, og at ogsaa en kraftig tysk Nationalfølelse meget godt lader sig forene med Velvilje for de smaa Kulturfolk og derfor med levende Uvilje mod deres brutale eller barbariske Undertrykkere.

DEN SVAGERES RET OG PLIGT

(1905)

I

I Efteraaret 1904 hændte det mig, at Udgiverne af *Den fri Almanak for tyske Studenter* (Tyskland, Østerrig, Schweiz) i Anledning af det Opraab, jeg havde rettet til Evropas Universiteter om Støtte for Universitetet i Helsingfors, bad mig om at sende dem en Henvendelse i lignende frisindet Retning til den studerende Ungdom i det tyske Rige.

Der frembød sig for mig en enestaaende Lejlighed til at faa Tysklands Studenter i Tale. Der kunde ikke være Tvivl om, hvad jeg havde at tale til dem om; jeg betragtede det som Pligt at benytte mig af den givne Anledning.

Det kunde, skrev jeg, vare uoverskuelig Tid, før de herskende Klasser i Tyskland ændrede deres Synsmaade, saa det gode Forhold til et magtesløst Land som Danmark blev dem vigtigt. Men meget var vundet, i Fald den studerende Ungdom her vilde forberede en offenlig Mening.

Dette mit Opraab var et Eksperiment. Jeg ventede mig visselig ikke meget deraf. Men jeg tænkte mig Muligheden af, at der mellem forskelligartede Svar ogsaa kom et velvilligt, et imødekommende, et ungt.

Der kom overhovedet kun ét Svar (i *Kölnische Zeitung*), et hidsigt nationalistisk; men det blev aftrykt Tyskland over fra By til By, fra Blad til Blad, rungende som fra Millioner Struber, og til dette første Svar føjedes senere kun nye Ukvemsord og flere personlige Udfald: Det manglede blot, at der paa tyske Universiteter skulde agiteres mod Landets egen Regering til Bedste for danske Interesser.

I de tyske Socialisters Program, skrevet eller uskrevet, staar, i alt Fald saa længe de endnu ikke har Magten, Nationaliteternes lige Ret. For de herskende Stænder gælder derimod kun den Stærkeres Ret. Vi véd allesammen, hvad den Stærkeres Ret vil sige. Udtrykket er forsaavidt paradokst, som dermed menes noget, der intet har med Retstilstand at gøre, nemlig selve det Overtag, som den større Styrke giver.

Tidsalderen nærer bestandig mere paafaldende Samhu med den Stærkeres Ret. Den Tid er længst forbi, da man haanligt kaldte den Næveretten. En moderne Opfattelse ser i Folkeslagene som i de Enkelte Kraftvæsner, hvis Attraa er Selvhævdelse ved stedse mere udvidet Magt. Det attende Aarhundrede udformede Retsidealer, hævdede Menneskerettigheder og dannede Ordet: Humanitet. I det nittende Aarhundrede opstod og dyrkedes Nationalitetsprincipet, der virkede dels samlende, dels sprængende paa Staterne og indførte helt nye Retsbegreber. Henimod Aarhundredets Slutning dukkede saa Imperialismen op, der overhovedet har udvisket Modsætningen mellem Magt og Ret. I dens særlig tyske Form gaar den ud paa at berøve de undertvungne Polakker, Franskmænd og Danske deres Sprog og deres nationale Selvfølelse. Af disse Folkeslag er de to talrige nok: der er tyve Millioner Polakker, fyrretyve Millioner Franskmænd. Vi Danske alene er faa.

Hvad kan vi vel stille imod den Stærkeres Ret? Først hvad jeg vilde kalde den Svageres Ret, der idetmindste teoretisk endnu er anerkendt i Evropa: Retten til at bedømmes og behandles ikke efter sin udvortes Svaghed, men efter sin indre Kraft, sin Værdi for den almindelige Civilisation, det Eksempel, man giver, den Kulturhøjde, man har naaet.

Det nytter visselig ikke stort at pukke paa en Ret til Hensyn eller Skaansel; dog gaar det heller ikke an at ophøre med at gøre sin Ret til Agtelse gældende udadtil. Indadtil maa der føres en anden Tale, den om den Svageres Pligt.

Har vi Retten til at hævde og udvikle os, saa er dette dog i endnu højere Grad vor Pligt. Har vi Ret til ikke at tabe Danskheden i Sønderjylland af Syne, saa er dette dog i endnu højere Grad vor simple Skyldighed. Jo mindre Landet og jo svagere Folket er, i des højere Grad maa det værne om sit Sprog og dets Omraade. Ligegyldighed her er Udartning.

Vi Danske har ikke lagt Evne for Dagen til at regere Ikke-Danske. Da Norge var forbundet med os, forstod vi hverken at meddele Nordmændene Selvstændighed eller at gøre deres Fællesskab med os kært for dem. Dengang Omvæltningen kom, skiltes de fra os uden Smerte. Da vi havde Slesvig og Holsten under den danske Krone, forstod vi ikke at bevare Slesvig som dansk og siden hen ikke at bevare Sydslesvigernes Velvilje. I Aarhundreder har vi misregeret Island, kun brugt det til at skaffe nogle danske Handelshuse rigelige Indtægter, og først nu har Øen faaet alle fornuftige Krav opfyldte. Den Dag idag regerer vi det arme Grønland, saa vi maa skamme os derover.

Vi har jo i lange Tider end ikke forstaaet at regere os selv. Hele Slutningen af det forrige Aarhundrede igennem holdt det herskende Parti sig kun ved at indskrænke eller afskaffe Pressefrihed, Forsamlingsfrihed, Bevillingsret og knegte Befolkningen ved et ulovligt oprettet Gendarmkorps.

I alt dette har vi handlet mod den Svageres Pligt. Thi den Svage, som stadig maa appellere til Retssans og Menneskelighed imod Brutaliteten, har langt mere end den Stærke Forpligtelsen til ingensinde, hvor han tilfældig har Magten, at vise sig herskesyg og brutal.

Vi maa huske, at vi ikke er alene i Verden, og at selve vor Stræben efter Selvhævdelse overfor Tyskland skærper Tysk-

lands Kritik. Bærer vi os uværdigt ad, saa bliver Tysklands Holdning overfor Danskheden ikke blot berettiget, men fortjenstfuld.

II

Vi tror, vi ustraffet kan tillade os saadan noget som Pryleloven, ustraffet udsætte os for de civiliserede Folkeslags Foragt. Rundt om i de italienske Blade meddeltes Nyheden under Overskriften: *En Tilbagevenden til Middelalderen.* I det tyske Blad *Der Tag* stod følgende:

De Danske er i Grunden altid blevne pryglede. Paa de danske Øer var Landbefolkningen (skønt den allerede i det 17. Aarhundrede kunde læse) livegen i en Mening, hvori man endog i Mecklenburg aldrig har været det. Til 1848 prygledes der barbarisk i den danske Hær. Selv paa Landkadet-Akademiet prygledes der; Moltke beklagede sig altid over Raaheden der. Børnene straffes i Danmark for smaa Tyverier med Rottingslag af Politiet.

Paa Grund af den mærkværdige æstetiske og literære Overforfinelse i Danmark har man der ofte troet at kunne se ned paa vor tyske Simpelhed. Nu viser det sig, hvad denne Dannelse betyder.

I Rusland har det højere Selskab siden Peter den Stores Tid som bekendt spændt Forspandshestene fra og er galopperet afsted, mens Karren med hele den store Befolkning blev stikkende i Snavset. Danmark har politisk længe været en russisk Filial. Men ogsaa kulturpolitisk har den mindste skandinaviske Stat nu paany godtgjort sin Lighed med det russiske Kæmperige.

I et Brev, jeg modtog fra en Verdens-Omsejler, dateret San Francisco 9. Marts, hedder det Ord for Ord:

I fire Maaneder har jeg intet kunnet erfare om Forholdene i Danmark. Naar vi erkender vor egen Lidenhed i Altet, tror vi dermed at give et Eksempel paa den Beskedenhed, som skyldes Visdom. Men ak! Hvor forbavses man ikke, naar man gør Rundrejse om Jorden, ved at erfare, hvor lidet Danmark er. Man læser Verdensblade — af umaadelig Størrelse — hver Dag, men ser aldrig sit Fødeland nævnt. Kun en eneste Notits om Danmark er jeg stødt paa, og det var et Telegram med spærret Skrift, at den danske Regering havde forelagt sin Rigsdag et Forslag om Indførelse af Knutstraffen. Det var i Honolulu, og Bladets Redaktør lod mig udspørge for, som han sagde, at Hawaii-Øernes 70,000 Japanere ikke skulde tro, Danmark hørte under Rusland. Men da jeg gav ærligt Svar paa hans Forespørgsel, undlod han at gengive Samtalen.

Han forstod simpelthen ikke, at en Stat med Love kunde have Uro stiftere, som Loven ikke kunde tæmme, og han vilde ikke bringe den hvide Race yderligere i Vanry hos den gule.

Skorter det os nogensteds paa national Selvstændighed, er Tyskerne til Rede med en Paavisning deraf, ja endog hvor vi har udmærket os, vil de gerne godtgøre, at den Danskhed, vi pukker paa, er lidet original.

En Tysker ved Navn Alfred Lichtwark har nylig i en Bog (der forøvrigt ikke er i Handelen) betitlet *Sommerfart paa Yachten Hamburg* prist Danmarks Kultur, særligt den æstetiske, stærkt paa Tysklands Bekostning. I *Hamburger Nachrichten* for 8. Marts, hvor hans Skrift bedømtes og forsøgtes gendrevet, beskyldtes han for at se den danske Kultur med *Brandesianske* Øjne. Medens det at se noget med slige Øjne i Danmark betyder at ringeagte det Hjemmefødte, betyder det altsaa andetsteds omvendt Overvurdering af det Danske.

Det lille Skrift *Danskheden i Sønderjylland*, som jeg udgav 1899, angrebes nu i 1905, seks Aar efter. Hvad jeg havde anført som «Bevis paa urdansk Kultur», var af tysk Oprindelse. Jeg havde bl. A. sagt, at det i den tysktalende Verden ikke vilde være muligt at udskille en Gruppe paa to Millioner Mennesker, som besad alle en selvstændig Kulturs Organer, fra Landvæsen og Søfart og levende politisk Interesse til Maler- og Digtekunst af Rang. — Jeg havde skrevet: «Der er desuden intet Sted i Tyskland, hvor man kan drive et Mejeri eller male et Stykke Porcelæn eller indbinde en Bog som i Danmark.»

Hvad Søvæsnet angaar, gjordes gældende, at en Hr. K. J. Clement ved indtrængende Undersøgelse af det danske Sømandssprog havde godtgjort dets tyske, nærmere frisiske Oprindelse. Hvad Mejerivæsnet angaar, skulde Tilskyndelsen dertil være udgaaet fra det tyske Slesvig-Holsten; en Hr. J. G. Kohl havde i en Bog *Rejser i Danmark* fra 1846 meddelt, at han overalt traf holstenske Mejerister, der havde bragt Kunsten at mergle til Danmark, og at de danske Godsejere overalt anerkendte Holstenerne som dygtigere Agerdyrkere end de danske Bønder. Endvidere svarede man:

Med de danske Malere og Digtere kan de tyske Kaldsfæller maaske vove en Væddestrid, og saa højt man sluttelig vil skatte kjøbenhavnsk

Porcelæn og Bogbind (af hvilke Porcelænet er paavirket fra Japan, Bindene fra England), saa kan Sligt dog ikke betragtes som bestemmende for en Kultur. — Hvor inderligt de Danske elsker Alkoholen, viser sig i, at en Brygger netop paa Grund af denne Kærlighed har kunnet optræde som Mæcen.

Kyndige vil rimeligvis kunne gendrive, hvad her er sagt om vort Sømandssprog, der synes mere hollandsk end frisisk, og hvis Fremmedord ikke hindrede os i at være Tyskerne overlegne til Søs indtil 1864, dette Aar indbefattet. Det er ogsaa ret ligegyldigt, om holstenske Mejerister 1846 stod over vore, i Fald blot vore nu staar over dem. At vort Porcelænsmaleri er paavirket af Japans, er sandt. Men Japans er atter afhængigt af Kinas. At vore Bogbindere har lært af England, er utvivlsomt, men hvad gør det, naar de nu staar paa Tidsalderens Højde! Aldrig har jeg talt om en *urdansk* Kultur eller troet paa den.

Hvad Malerne og Digterne angaar, er en Sammenligning mellem to Millioner Mennesker og 60 Millioner ikke billig. Naar der ikke desto mindre blot kan rejses Tvivl om, hvem Palmen tilkommer, saa er idetmindste saa meget utvivlsomt, at de to Millioner er mere kunstnerisk anlagte.

I ét Punkt skulde vi helst staa over Tyskerne, hvis vi ikke gør det. I Skræk for Selvtilfredshed; i Blikkets Aabenhed for vore Svagheder og Nationalfejl; i den Selvkritik, som er Sporen til Selvudvikling.

Den opvoksende Ungdom maa være gennemtrængt af, hvor stærkt vor Svaghed som Statssamfund forpligter Regering og Repræsentation til værdig Holdning i vor indre Politik, og hvor stærkt den forpligter hver Enkelt af os til at gøre det mest mulige ud af sine Evner og i alle Forhold udadtil at føle sig sam-ansvarlig med Danmark.

HUNNERTALEN

(28. Juli 1900)

I Dag bringer alle tyske Blade i deres Spidse den Tale, som Kejseren af Tyskland igaar holdt i Bremerhafen til de der indskibede Tropper, der frivillig har meldt sig til Kinatoget, og Talen kan betegnes som en af de for Kejserens Væsen og Tankegang mest ejendommelige blandt de mange Taler, han har holdt. Den er maaske noget yngre end hans Aar, men i højeste Grad personlig.

Den er baaren af en overordenlig Harme mod Kina, og gør, paafaldende nok, ikke ringeste Forskel paa den kinesiske Regering og den kineske Pøbel. Kina er i Almindelighed for Kejseren *den gule Fare*. Man mindes det bekendte Maleri, han allerede for flere Aar siden har inspireret, hvor Evropas Magter under Korsets Tegn staar samlede med dragne Sværd til en Forsvarskrig mod et Rige, hvis Væsen er betegnet ved en fredelig Buddha, der sidder paa Hug i Skyerne med Benene overkors, men som paa Maleriet skal opfattes som yderst truende for Kristendommens «hellige Gode». Den Gang havde Evropas Stormagter ikke endnu kastet sig som Rovfugle over Kina og tilrevet sig hver sit Stykke, og man havde forsaavidt Grund til at undres over Maleriet, som jo Kina under sin mange Tusinde Aar gamle Eksistens aldrig har paaført Evropa nogen Krig, men blot har villet være i Fred for Evropa og have saa lidt dermed at gøre som muligt; medens den Krig, Evropæere for 40 Aar siden paaførte Kina, egenlig ikke havde nogen Karakter af Forsvarskrig, men foretoges for, trods den kinesiske Regerings haardnakkede Modstand, at tiltvinge Frankrig og England Retten til at jage saa store Masser af Opium, de formaaede, i Kroppen paa de elendige Kinesere, som havde faaet Smag paa denne Gift. Opiumskrigen havde efter almindelige Forestillinger ikke noget religiøst eller moralsk Øjemed.

Den Fanatisme og det Barbari, hvormed Kineserne nu søger at blive de indvandrede Fremmede kvit, og særlig Mordet paa den tyske Gesandt forklarede da neppe tilfulde Idéforbindelserne i den kejserlige Tale.

Efter at have mindet Tropperne om, at Kineserne har vovet at omstyrte al gammel Folkeret og haanet Gesandters og Gæsterets Hellighed, siger Kejseren:

«I kan deraf se, hvorhen en Kultur kommer, der ikke er bygget paa Kristendommen. Enhver hedensk Kultur, hvor smuk og god den end er, gaar til Grunde, naar den stilles over for store Opgaver».

Den kinesiske Kultur kunde jo vanskeligt bygge paa Kristendommen, da den er saa meget ældre. Ikke desmindre ligger heri intet mindre end en hel ny Historiens Filosofi. Ingen har hidtil tænkt sig, at hedenske Kulturer, som den græske eller romerske, havde vist sig ude af Stand til at løse store Opgaver; man mente, de hver paa sin Vis paa Statslivets, Kunstens, Tænkningens, Videnskabernes, Retsvæsnets Omraader havde løst ganske overordenlige Opgaver. Nu træder den helt nye Opfattelse En i Møde, at de gik til Grunde, saa snart de sattes paa Prøve.

Umiddelbart efter Udviklingen af, hvorledes enhver Kultur kommer tilkort, der ikke er bygget paa Kristendom, rettede Kejseren dernæst til Tropperne disse Ord:

«I skal fægte mod en velbevæbnet Magt; men I skal ogsaa hævne . . . . Kommer I til at staa overfor Fjenden, saa bliver han slaaet; *Pardon bliver ikke givet; der bliver Ingen tagen til Fange; hvem der falder i Eders Haand, han være i Eders Haand*».

Disse Ord er vel egnede til at ændre det tidligere Begreb om Kristendom, som de forudgaaende den gængse Forestilling om Historien.

Man har hidtil ikke ment, at den paa Kristendom opførte Kultur medførte den Beslutning, fuldstændigt at udrydde de Fjender, man efter en øjensynlig stærkt forældet Lære skulde elske. Man ansaa det for umenneskeligt (endsige ukristeligt) paa Forhaand at fastslaa, der ikke maatte gives Pardon, ikke tages Fanger osv. De kejserlige Ord aabner Perspektiver ind i en helt ny, hidtil ukendt Kristendom.

Det er en Lykke, at den afdøde Kejser Wilhelm ikke før det franske Felttog forkyndte denne nykristelige Fremgangsmaade. Det vilde have været forbundet med store, praktiske Vanskeligheder at skære Halsene over paa de 120,000 og 180,000 Franskmænd, der overgav sig ved Sedan og Metz. Heldigvis bliver Tyskerne i Kina faa og Kineserne mange.

Kejseren fortsætter:

«Som for tusinde Aar siden Hunnerne under deres Konge Attila indlagde sig et Navn, der endnu staar som vældigt i Overleveringen, *saaledes* skal I gøre det tyske Navn i Kina bekendt . . .»

Atter denne Passus i Talen aabner En en ny Horisont. Ingen har før Kejser Wilhelm II jevnført Bærerne af en kristelig Kultur med Attila og hans Hunner. Disse ansaas hidtil, selv i Ungarn, for dygtige alene til at træde sporløst ned, og vore Dages Magyarer fralægger sig alt Slægtskab med dem. Nu er de komne til Ære paany i det krigerske Tyskland.

Man mindes, at Napoleon foran Venedig truede Staden, hvis den ikke føjede sig, med at komme over den, som Attila i sin Tid over Aquileia (hvad nok gav Anledning til Venedigs Opførelse); men dels var Truslen ikke alvorlig ment, dels var Napoleon den Gang meget langt fra at optræde som Bærer af nykristelig Kultur; han opfattede sig den Gang endnu kun som Revolutionen i Menneskeskikkelse.

Kejseren sluttede:

«Giv, hvor I kommer hen, Beviser paa Eders Mod, og Guds Velsignelse vil hefte sig til Eders Faner og forunde Jer, *at Kristendommen ved Jer finder Indgang i hint Land.*

Man lærer af disse sidste Ord, at Tropper, der nedsabler Alt og Alle og ingen Sinde bebyrder sig med nogen Fange, ikke blot udgaar fra en kristelig Kultur i Hjemmet og beviser dens Kraft, men tilmed baner den Vej i Fjendelandet, bringer den med sig og udbreder den der. Her er Missionsvirksomheden da forstaaet, som den forstodes af Karl den Store og Olaf den Hellige. Man indbildte sig, at den i vore Dage var opgiven, eller at den i det mindste aldrig blev vedgaaet officielt. Det ny Aarhundrede, der lover saa godt, vil øjensynligt vise, at de gamle Metoder, som Herskerne for 1200—1000 Aar siden anvendte til Ære for Gud og Lyksaliggørelse for Menneskene, staar i fuld Kraft endnu.

Kejserens Tale funkler af Nyhed og røber, ligervis som Lyssøjlen i Ørkenen, hvor vi holder og hvorhen vi gaar.

Den er betegnende for Nutidens Tyskland; thi Tyskerne er efterhaanden blevne optugtede til et krigersk Folk, medens Franskmændene, der altid taler Dolke, er nær ved at blive Jordens mest fredelskende Revue-Beskuere og Generals-Beklappere. Da man i Paris lod Nationalisterne vide, at Fædrelandet var i Fare

og at det kinesiske Oprør krævede Hævn, meldte 120 Mand sig til Fanerne, og Officererne krævede og fik forøget Lønning foruden den allerede forøgede, som Kolonikrigen medførte. I Tyskland har paa samme Opfordring 130,000 Mand meldt sig frivilligt til Kinatoget, og Officererne kappes om uden Gageforøgelse at turde tage med, alene med Undtagelse af enkelte nygifte Reserveofficerer, der holder sig en Smule tilbage.

Men hos dem, der sidder hjemme, hersker Uro. Det er jo herligt for et Land at have en Mand med Temperament i Spidsen; men . . . Det er fortræffeligt at se højt til Hest eller paa Kommandobroen en Mand, der tager sig ud i enhver Uniform, tilhest som tilsøs; alligevel . . . Det er en stor Glæde, at have en af Aarhundredets ordrigeste Talere til Hersker og samtidig en Mand, der som General, Admiral, Prædikant, Komponist, Maler, Jæger osv. er lige stor; ikke desto mindre . . .

MISSIONÆRER

(1901)

I

Betingelsen for at se og lære noget paa et stærkt besøgt evropæisk Badested er den, at man kommer i Kast med, hvad der for Øjeblikket findes dèr af Mennesker, der tænker og véd noget. Men i den Henseende kan man ikke være fordelagtigere stillet, end naar man bor sammen med en berømt fransk Ven, der søges af de fleste, som kender hans Navn.

Vi havde i nogen Tid i Karlsbad lagt Mærke til en Orientaler, meget høj og rank med et tænksomt Ansigt, der viste sig paa Promenaden, klædt i en fodsid, violet Dragt af meget svær Silke med et guldbroderet Skærf om Livet, Turban om Hovedet, og over Silken en lang, sort Kaftan. Forleden søgte han min franske Ven. Det viste sig, at han var en asiatisk Fyrste, Muhamedaner af Religion. Han bad ham offenlig fremsætte Tanker,

der opfyldte ham selv, og som han ønskede kendte i Evropa, og han udtrykte sig til vor Forundring paa flydende Fransk, om end med stærk fremmed Betoning.

Det var de evropæiske Missionærer i Asien og Afrika, som var Genstand for hans Forbitrelse og Afsky og mod hvilke han bønfaldt min indflydelsesrige, franske Ven om at aabne et Felttog. Han talte som den, der tilbunds kender det Æmne, der sysselsætter ham.

Han hævdede til en Begyndelse, at Evropæerne i Reglen befandt sig i tyk Uvidenhed om en Muhamedaners Følemaade overfor dem, at de med ganske urimelig Selvfølelse mistænkte Muhamedanerne for at beundre dem i Smug. Det gjorde disse ikke af den simple Grund, at de troede paa Gud og kun paa én Gud. Den Omstændighed, at de Kristne tror paa en Treenighed, én Gud i tre eller tre i én, forekom dem som Gudsbespottelse, som en Art hykkelsk Flerguderi. De troede ikke paa, at de Kristne for Alvor smeltede de tre Sider af Guddommen sammen: Forestillingerne om Gud som «Brudgom», som Fader, som Søn; Afbildninger af Gud som Lam, som Due osv. var dem en Rædsel og en Afsky. Det var den sande Muhamedaners Pligt at udrydde Afgudsdyrkere, og kun fordi Islam i Øjeblikket ikke har Styrken paa sin Side, skrider den ikke ind imod dem.

De kan da forstaa, sagde han, med hvad Øjne vi Muhamedanere ser paa kristne Missionærer. Og (henvendt til Franskmanden) i Grunden véd man det jo godt i Frankrig. Hvad betyder det ellers, at man der har nedlagt det strengeste Forbud mod, at nogen som helst Missionær, af hvad Navn nævnes kan, Jesuit eller Dominikaner, Lazarist eller Marist, maa vise sig paa fransk Afrikas Grund. Det er nu overmaade forstandigt, at man forbyder dem Udøvelsen af deres Gerning i Algier; men det er rigtignok den rene Nødvendighed, man lyder. Man véd for godt, at i modsat Fald stod hele fransk Afrika i én Oprørsflamme; thi den, som lærer, at Guddommen under nok saa hemmeligshedsfulde Former kan nydes som en Ret, fortjener efter vore Begreber Døden.

Des underligere er det, fortsatte han, at Frankrig ved Hjælp af Jern og Ild understøtter de Missionærer i Kina, som det ikke taaler i sine egne Provinser.

Jeg véd meget vel, at det store Flertal af de Kristne i Ev-

ropa og Amerika følger disse Missionærer med Deltagelse, tildels maaske med Beundring. De fortjener imidlertid hverken det ene eller det andet. Evropas offenlige Mening er med Hensyn til dem ganske vildledt; underligere er det, at endog Deres Diplomater bilder sig ind, at Missionærerne gør Nytte, baner Vejen for det Lands politiske Indflydelse og økonomiske Interesser, som de tilhører. Hvad den politiske Indflydelse angaar, saa forbereder de den ikke af den simple Grund, at Kineserne næsten aldrig véd, hvilket Folk Missionærerne tilhører, da disse for at kunne øve deres Hverv er nødte til at antage kinesisk Dragt og kinesiske Vaner samt tale det kinesiske Sprog. Man véd om dem, hvorvidt de er Katoliker eller Protestanter; men aldeles ikke, om de er tyske eller franske eller italienske. Hvad Staternes økonomiske Interesser angaar, saa fremmes disse saa lidet af Missionærerne, at Ingen har skadet den evropæiske Handel paa Kina mer end de.

De har drevet Handel for egen Regning og ved deres Fremgangsmaade bragt den evropæiske Maade at drive Handel paa i stærkeste Vanry. Den Omstændighed, at de Kristne gennem Krig og Voldshandlinger havde sikret sig, ikke at kunne dømmes efter Landets egne Love, blev af Missionærerne gennemgaaende misbrugt til at berige sig ved Svig; i hele Kina er man overbevist om, at ingen kan stole paa en Evropæers Ord og det i et Land, hvor Tilliden til det givne Ord i Reglen gør Underskrift overflødig; et mundtligt Tilsagn erstatter den.

Ganske bortsét fra den kristne Læres mer eller mindre berettigede Krav paa at gælde for Sandhed, er det en ren Overtro, at Missionærerne skulde have udbredt Kristendommen i Kina. Den, der blev Kristen, kom derved ind under evropæisk Ret, og Missionærerne sørgede for, at i enhver Retstrætte mellem en Nyomvendt og en kinesisk Hedning blev der hæget om den Nyomvendte. Den evropæiske Ret har da i Kina ikke havt andet Hverv end det at sikre Forbrydere Straffrihed. Kan det undre, at de Omvendte, der gennemgaaende betragtes som Forrædere mod Land og Folk, som har solgt sig for at undgaa Dødsstraf for Mord eller for ustraffede at kunne beholde tilranet Bytte, er ligesaa forhadte som de Fremmede, der beskytter dem paa gode, indfødte Borgeres Bekostning?

Taabelig er den evropæiske Forestilling, at Missionærerne har udbredt Oplysning i Kina. For et halvt Hundrede Aar

siden havde de lært de Folk at læse og skrive, som senere gjorde det skændige Taiping-Oprør; i vore Dage staar den offenlige Undervisning paa et saa meget højere Trin i Kina end i Evropa, at Missionærer, der vil indføre Oplysning, kun er latterlige.

Men rent urimelig er den evropæiske Opfattelse af Missionærerne som Fredens Mænd. Det er dem og dem alene, som er Skyld i Blodsudgydelsen i Kina. Deres Virksomhed har i Fortiden været og vil endnu mere i Fremtiden blive Pigkæppen, der drejes rundt i det aabne Saar. De bringer Befolkningen til Raseri, og naar Kina først efter Japans Eksempel har faaet moderne Hærvæsen indført, vil dette Raseri blive blodigt og gøre kort Proces.

Den eneste Gavn, Missionærerne har gjort Kina, og det en utvivlsom, indeholder en Fare for Evropa, der ikke kan anslaas højt nok. De har lært Kineserne Evropas Teknik at kende. Det vil sige, at medens man hos Dem i Frankrig som andetsteds rundt om i Evropa indbilder sig, at Missionærerne har aabnet Kina som Afsætningsomraade for den evropæiske Industris Overproduktion, der behøvede og behøver nye Afløb, har de i Virkeligheden, længe før det var nødvendigt, aabnet Kinesernes Øjne for de Fordele, den evropæiske Produktionsmaade medfører. Følgen heraf er, at inden længere Tid vil Kineserne have oprettet Fabriker, der frembringer alle evropæiske Industrigenstande langt under evropæiske Priser, saa omvendt Evropa bliver Afsætningsomraadet for den kinesiske Overproduktion. Hvorledes Følgerne heraf vil arte sig, kan De sige Dem selv.

Dog dette er et Fremtidsperspektiv. Hvad der ligger for, er den ubetingede Nødvendighed af, at Evropas Missionærer lader Kina i Fred ligesaa fuldt, som de i vore Dage er tvungne til at lade Algier i Fred. Og dersom de evropæiske Stater, der jo alle er under Kirkens Indflydelse og for deres Undersaatters Fordommes Skyld ikke vover at frigøre sig, paa ingen Maade vil tage mod Fornuft og aldrig vil indrømme, at de gør Uret ved at sende Missionærer til Asien, da dog ingen af dem vil taale asiatiske Missionærer i deres eget Land, saa er der én Forholdsregel, som er uomgængelig nødvendig. Missionærerne og de omvendte Kinesere maa staa under kinesisk Ret; at Gesandterne har Undtagelsesret, er en Sag for sig, som alle Lande finder sig i og som ingensteds bliver misbrugt, men

denne Ret tør ikke længer blive udstrakt til den skrækkelige Pøbel, som, for at komme ind under den, omvender sig til de evropæiske Religioner.

Da Fyrsten havde sagt disse Alvorsord, rejste han sig med et artigt Smil og bad om Undskyldning for sin Djærvhed. Men Sagen laa ham paa Hjerte, og han haabede, at en højtbegavet Mand kunde oplyse den offenlige Mening i Evropa. Hans Ansigt havde faaet et usædvanligt Liv, hans brune Kinder brændte. Han gik hen til et af Vinduerne, hvorfra man, da vi bor højt, har Udsigt over hele den lavtliggende By, der ligger som en Tragt, omsluttet af Bjerge. Hvor smukt her er! sagde han med den rolige Værdighed og det tankefulde Blik, der slaar En, blot man møder ham paa Gaden. Jeg har gjort den lange Rejse hertil for at genvinde mit Helbred. Men selv om det ikke lykkes mig, har jeg ikke foretaget Rejsen forgæves, i Fald mine Ord er faldne i god Jord.

II

De evropæiske Missionærers Fremgangsmaade i Kina er den at danne Menigheder, det vil sige smaa, af Præster styrede Samfund, der stræber at tilrive sig saa stor Myndighed som mulig paa den fremmede Grund under Beskyttelse af en eller anden evropæisk Nationalitet, der stadigt truer den kinesiske Regering med dens Regerings Indgriben. Allerede i min Bog om *Berlin* (1885) har jeg gengivet en Samtale med den kinesiske Gesandt, hvori han levende beklagede sig over dette*). Befolkningen opirres ved at se Fremmede nedsætte sig paa kinesisk Grund og unddrage sig kinesisk Lov, som den selv maa bøje sig under, blot fordi disse Fremmede tilbeder en Gud, angaaende hvem de ikke engang er enige, da Protestanterne og Katolikerne gensidigt nedsætter hinanden, ja endogsaa stræber at tage de «Omvendte» fra hinanden. Missionærerne har Eksterritorialret, og alle Kinesere, der som gode Fædrelandsvenner vil se Kina uafhængigt, oplever til Stadighed det for dem harmelige Skuespil, at de kinesiske Kristne ved Missionærernes Beskyttelse unddrager sig Mandarinernes retslige Myndighed og drager Fordel deraf. I Retstrætter

*) Saml. Skrifter XIV 119.

for kinesiske Domstole kræver Missionæren, at Renegaten faar Ret. «Jeg skriver ellers til min Minister», siger han, og Mandarinen giver nødtvungen efter.

De Kristne rekruteres blandt Befolkningens mindst hæderlige Personer. Den Rejsende Giquel bruger det Udtryk: «De Nyomvendte findes ikke længer uden blandt Folk af de laveste Klasser». Som Paul Boell skriver i Charles Guieysses *Pages libres*, har kinesiske Embedsmænd forsikret ham, at Røverbander i samlet Tal har omvendt sig til Katolicismen for at undgaa Lovens Straf: «Næsten altid, siger han, er det rent udvortes Fordele (uhyggelige Retssager, Pengelaan osv.) der foraarsager Omvendelserne. Undertiden bliver Familierne i hele Landsbyer Katoliker mod deres Vilje, fordi de er ude af Stand til at tilbagebetale de Laan, de har faaet af Missionærerne, saa de maa vælge mellem Elendighed og Daab». Men Hovedaarsagen til Uenigheder mellem den kinesiske Mandarin og Missionæren som Mandarin er Udstrækningen af Eksterritorialretten til de Nyomvendte, hvorved der skabes en Stat i Staten. I *Revue blanche* fortalte Alexander Ular nyligt med stor Udførlighed Historien om en Kinesers Harme over en Amerikaner, der groveligt havde bestjaalet ham og som, skønt ikke Missionær, slap for Straf og beholdt sit Bytte.

Det er et af de Forhold, der forklarer Kinesernes Afsky for Missionærerne. Thi Kina er et Land, hvor religiøs Ufordragelighed ikke trives. *Echo de la Chine*, de katolske Missionærers Organ i Shanghai, skrev den 24. Oktober 1900: «I Kina gives der ingen religiøs Fanatisme. Den næsten almindelige religiøse Ligegyldighed gaar saa vidt, at den tillader enhver Trosbekendelse at prækes ustraffet, og tilsteder enhver Form af offenlig Gudsdyrkelse».

Det er da altsaa ikke, fordi Missionærerne har en anden Religion, at man i Kina nærer et dødeligt Had til dem. Det er bl. A., fordi Dyrkelsen af de Døde, af Forfædrene, er en Hovedsag for Kineserne, og fordi Missionærerne, saavel de protestantiske som de katolske, med Lidenskab modsætter sig denne uskyldige, ja rørende Kultus.

Lord Curzon, den nuværende Vicekonge over Indien, skriver derom i sin Bog *Problems of the Far East:* «Kineseren som er fuldt tilfreds med sin Religion og kun ønsker, at man skal lade ham i Fred, ser sig angreben af en Propaganda, hvis første

Handling er at nedsætte, hvad der er ham dyrebarest . . . Man kræver af ham en Omvendelse, som er uforenelig med selve hans Egenskab som Borger i Landet; han skal fornegte det, som for ham er al Morals sikre Støtte . . . Dersom Prædikanter, som lærte en ny Tro, Folk af en Race, som ringeagtede os, steg i Land i England, og de begyndte deres Agitation med at angribe Biblen og lyse Forbandelse over Apostlenes Tro, hvad Modtagelse vilde de vel faa?»

Pierre-Leroy-Beaulieu skriver i *Revue des Deux-Mondes*: «Opgivelsen af Forfædredyrkelsen er i Kinesernes Øjne en afskyelig Helligbrøde, et Attentat paa Moralen og Lovene».

Missionærernes aandelige Indflydelse er nødvendigvis ingen; den evropæiske Overtro, de indfører, preller af paa ethvert udviklet kinesisk Gemyt og kan kun vække Ringeagt. En fremragende Kineser har udtalt sig derom. Det er Ku-Hung-Ming, Næstkommanderende under Vicekongen over Provinserne Hu-Tchang-Che-Tung. Han skrev Juli 1891 i *North China Herald, Shanghai* om de protestantiske Missionærer bl. A.: «Missionæren siger til sine Elever, at det er taabeligt af Mandarinerne at komme i Bevægelse over en Maaneformørkelse. Men samme Missionær siger en Time senere til dem, at Sol og Maane standsede paa Befaling af en hebraisk General, Josva, og at den Bog, hvori denne sande Historie er optegnet, er en hellig Bog, bleven til efter Diktat af Verdensaltets almægtige Skaber. Kan noget være mere videnskabsfjendsk end dette aandelige Taskenspilleri, for ikke at bruge et meget haardere Udtryk? . . . Sandelig, for enhver Mand, der kender blot noget til Kampen for Ideernes Fremskridt i Evropa, er det latterligt at se disse Religionens Mennesker, der i Evropa har brændt og forfulgt Videnskabsmændene, komme her til Kina og stille sig op som Videnskabens og det aandelige Fremskridts Forkæmpere . . . Naar en dannet Kineser ser denne Missionærernes uforskammede og angribende Holdning og ser en slig Lære understøttet af Rædslen for de fremmede Kanonbaade, saa føler han for de Fremmede et Had, som kun de kan forstaa, der har set deres Folks dyrebareste Arv udsat for den Fare at blive forvansket og forødt».

Denne Kineser har lysende Ret. Hele denne Missionsvirksomhed er en Vanære for Evropas Kultur og intet andet.

Paa Forhaand allerede maatte det undre, om Missionærerne, særlig de katolske, ikke drev Handel og Industri i Kina, da de

samme Mænd i saa overordenlig Grad driver Industri og Handel i deres Hjemland. Under Forhandlingerne nylig i Frankrig om Kongregationerne, d. v. s. Munke- og Nonneordenerne, blev det oplyst og bevist i den tykke Bog, som omdeltes til Kamrenes Medlemmer af Finansministeren, at de religiøse Stiftelser, der drev Handel, var i Antal 2500. Der var 604 Ordener, som drev Skrædderforretning, 238 Klostre, som solgte Plante-Ekstrakter, 42 Klostre, som drev Vaskeri, 95, som drev Apotekerforretning. Hvad Alkoholforretningerne angaar, solgte 5 Kongregationer Vin en gros, 2 kun ren Alkohol, 7 Klostre Likører en gros, 4 i Detail, 7 havde Værtshushold, 2 Værtshus med Billard, 5 udlejede tillige møblerede Værelser, 14 havde Hoteller, 15 Hôtel garnis osv.

Og nu skulde alle disse hellige Mænd og Kvinder give Afkald paa Forretningslivet, blot fordi de saa sig hensatte til Kina?

Enhver, der følger det mindste med, har fulgt Afsløringerne af, med hvilken Skamløshed Søstrene i Bon Pasteur i Nancy har forstaaet at udnytte forældreløse Børn. Endog en Biskop angav deres Færd. — Allerede i 1875 fandt Missionæren Fader Aubrey, som havde Opsyn med Shanghai og Omegn, en lignende Stiftelse for Forældreløse i Li-Ka-Ve. Han skriver derom: «Der er talrige Værksteder: Snedker- og Skomagerværksted, Fabrikation af Stoffer og Billeder, Trykkeri osv. Alle disse frembringer nyttige Sager, *som sælges godt*».

Missionæren Fader Robert sidder i Bestyrelsesraadet for et stort amerikansk industrielt Selskab. Han frygter, skønt Munk, ikke Berøring med Protestanternes Penge.

I Han-Keu underholder Lazaristerne en Cigarette-Fabrik, der gør udmærkede Forretninger. I Shanghai, hvor Jesuiterne ejer en Grund, der indbefatter to Trediedele af den franske Koncession, fortjener de godt ved Udlejning af Huse. Dog dette er forsvindende i Sammenligning med følgende:

24. Februar 1901 rettede Georges Clemenceau i sit Blad *Le Bloc* følgende Spørgsmaal til den franske Udenrigsminister:

«Véd Hr. Delcassé, at imellem de Huse, som de gode Fædre udnytter i Shanghai, findes flere Utugtshuse, og at Prokurøren for Kongregationen — det er denne fromme Embedsmands Titel — regelmæssigt hver Maaned kommer og hæver Kirkens Indtægt af disse Huse?»

Saasnart denne Forespørgsel var offenliggjort, telegraferede

Hr. Delcassé til en Embedsmand i Shanghai, hvis Navn jeg har lovet at fortie, om dette var sandt, og fik Svaret, at det var det desværre.

I Marts bragte Zevaès denne Sag frem i det franske Kammer fra Tribunen. Det var umuligt at negte den. 8. Marts 1901 skrev saa Jesuiten L. Tournade, Prokurøren for Missionen i Shanghai, som da opholdt sig i Paris, et løgnagtigt Dementi, som blev meddelt Kamret, hvor Eugen Fournière under Latter og Applavs fra Venstre svarede, at en hellig Fader havde givet en af hans Venner den oprigtige Besked, at Jesuiterne var dækkede, da Huset ikke lød paa deres Navn. Selvfølgelig havde den franske Konsul i Shanghai, Hr. Bezaure, ligesom Formanden for Byraadet dèr, altfor ringe Lyst til at lægge sig ud med de hellige Fædre til at aflægge Vidnesbyrd i Sagen. Men en fremragende Embedsmand i Shanghai, hvis Navn jeg kender, men ikke kan nævne, skrev i *Le Bloc* for 17. Marts 1901: «Af *ti* uafhængige Vidner vil de *ti* bekræfte, at de kinesiske Utugtshuse er installerede i Kongregationens Bygninger».

Missionærerne gælder endelig for Fredens selvopofrende Apostle. Man har set dem under den evropæiske Besættelse af Kina betagne af en eneste Forestilling, Hævn og Blod. Paul Boell, et Øjenvidne, skriver paa ovenanførte Sted: «Ved de sidste Henrettelser i Peking saa jeg Missionærer i første Række, mættende deres Øjne med det hæslige Skuespil. Det er dem, der har organiseret saavel Plyndringerne som Myrderierne». I Bladet *Le Savoyard* for 21. Februar 1901 fortæller en fransk Officer, hvorledes General Bailloud, der havde mødt nogen Modstand, sendte en Kolonne i Retning af Chen-Chen, ledsaget af Jesuiten Ducrey, som sagde til Soldaterne: «Brænd den Landsby; den har ikke betalt Afgift til os. Skaan den der; den har underkastet sig.»

I de mere end hundrede Breve fra franske Soldater, der har været offenliggjorte i *L'Aurore*, og som fuldstændiggøres ved «Hunnerbrevene» fra de tyske Soldater i *Vorwärts*, er det ufravigeligt Missionæren, som giver Anvisning paa, hvor der skal myrdes og brændes. Da Soldaterne fortæller dette ganske naivt, uden ringeste Misbilligelse, er deres Vidnesbyrd sikkert nok. Og hvilke Myrderier har ikke under Missionærernes Opsyn fundet Sted! Man læse, hvad *Le Temps's* Reporter G. Donnet i sin Tid skrev

om Marsjen til Kejsergravene. Artiklen begynder: «Vi har slaaet tre Hundrede Boksere ihjel, *som maaske slet ikke var Boksere*» — betegnende Ord: «Man greb dem i Haarene, i Mavehuden eller tog dem ved Benene, trak dem, stødte dem; deres Kroppe slog mod Fliserne, deres Hovedskaller stødte mod Stenene. Børnene hylede, Kvinderne hylede. Nogle af disse rev deres Klæder itu og tilbød sig i Fortvivlelse nøgne til Tropperne. Da man skaanede dem, blev de staaende og stirrede i Rædsel. Mændene strakte Armene ud, blottede Brystet, og Bajonetterne begyndte deres Hverv. Saa vaklede de og døde, den ene ovenpaa den anden, med Ansigtet mod Jorden.»

Hvorledes Plyndringen blev iværksat, har man kunnet læse i den franske Officer Stephane Lausannes Fremstilling i *L'Illustration*. Han skildrer Plyndringsraseriet, der greb alle, «høje Embedsmænd, Medlemmer af Gesandtskaberne, *ja Missionærerne selv*».

I *New-York Herald* findes et Telegram fra Peking, som lyder: Lu-Sens Familie, den kinesiske Embedsmands, der blev henrettet for at have bifaldet den fremmedfjendske Bevægelse, har meddelt den mellemfolkelige Regering i Peking en Anklage mod Biskop Favier for Dagen efter Byens Befrielse at have bemægtiget sig alt det Sølv og alle de Kostbarheder, som opbevaredes i dens Hus, en Værdi, der anslaas til en Million Tael.

Missionærerne er da ligesaa lidt fremmede for Plyndringens ædle Kunst som for Mordets.

EN KINESERS BREV OM KRIGEN

(1901)

Nedenstaaende Brev, hvis Ægthed er utvivlsom, ejes af Hr. Alexander Ular, en af de første nulevende Kendere af det kinesiske Sprog og kinesiske Forhold. Han har offenliggiort det i *Revue Blanche* og i *Le Bloc*, hvis Redaktør, Georges Clemenceau, har haft Originalen i sin Haand.*

Privatbrev, sendt fra Tchang-Tzia-Gu-Ting (250 Kilometer fra Peking) 10de Decbr. 1900 til Hr. U-Se-Gong, Repræsentant for Huset Bao-Tchuang-Chang i Mai-Mai-Tcheng i Urga (Hovedstad i Mongoliet).

Ærværdige Svigerfader! I mere end et halvt Aar har al Postforbindelse gennem Sandhavet [den store mongolske Ørken], der skiller os, været umulig, da, som De véd, det vestlige Havs Barbarer har foretaget en krigerisk Indvandring i Midtens Rige. De har tvunget Kejseren til at forlade Residensstaden, og de har styrtet Regeringen; saaledes har ingen af Forvaltningens Embedskrese mere kunnet udføre sit Hverv. Derpaa har de under Mord og Plyndring oversvømmet det forsvarsløse Land. Disse Helvedes Forbrydere erklærer, at de staar i Fredsunderhandlinger med Kejseren, men samtidigt vedbliver de med at martre Folket paa en uhørt Maade, med frygtelig Grusomhed og en djævelsk Glæde. I Sammenligning med disse begærlige Horder af rasende Hunde maa man næsten kalde de Ræve af Missionærer menneskelige, der har foraarsaget alle disse Ulykker, fordi deres nederdrægtige Handelsforetagender gik saa daarligt.

Disse er ikke Soldater som de russiske Tatarer; de er Røvere, Plyndrere, Tyve, Kæltringer, Mordere, Bødler, der slagter Oldinge og Børn, voldtager Koner og Piger, lyver og martrer Slaver — kort sagt, de er djævelske Kristne.

Jeg har villet sige Dem dette, før jeg har vovet at gøre Dem den frygtelige Meddelelse, jeg nu maa nedskrive. Thi Raseri er bedre end Fortvivlelse.

Denne By og vort Hus er ikke blevet forskaanet for nogen Rædsel. Og jeg har længe været i Tvivl, om det ikke var bedst, at jeg nu frivilligt gjorde Ende paa mit Liv... Ærværdige Svigerfader, Himlen beskytte Dem og bevare Deres Liv og Deres Kræfter! Jeg er ene tilbage af hele min Familie. Deres fortræffelige Datter, min Hustru, er, næsten for mine Øjne, bleven voldtaget af de dyriske Bander og derpaa myrdet, idet man opskar hendes Bug. Deres lysende Dattersøn, min stakkels Søn, er bleven dræbt af et Revolverskud, fordi han græd altfor stærkt. Og det spæde Barn, hvis Fødsel jeg meddelte Dem i mit sidste Brev, og som laa, skælvende af Kulde, mens jeg var bunden paa Hænder og Fødder, døde kort derefter af Kulden. Deres fortræffelige Datter, min Svigerinde, blev ligeledes voldtaget i Huset, men undgik Døden saavel som hendes Børn. Hendes Mand er i Fare, thi han er bleven slæbt til Peking af Barbarerne og holdes der tilbage som Kusk for de Karrer, hvorpaa de har læsset Byttet. Jeg selv er bleven grusomt mishandlet, fordi jeg et Øjeblik satte mig til Modværge mod Plyndringen af vort Silketøjsmagasin — jeg havde allerede overbragt Amtmanden næsten alt, hvad jeg havde af Penge — jeg véd ikke, hvorfor netop jeg er undsluppen Døden, da saa talrige andre er blevne myrdede.

Ligesaa mange har mistet deres Ejendom, som de der har mistet Livet. Plyndringen gik saaledes for sig:

Der kom Flygtninge fra Hsiuen-hoa, som fortalte, at Barbarerne rykkede frem under Plyndring og Myrderier. Man lukkede alle Butiker, Nogle gik til Amtmanden, andre hjem. Snart ankom Barbarerne. De, der kender Peking, siger, at det var Pu'erne (Tyskerne). Amtmanden gjorde ingen Art Modstand. Befalingsmanden over Barbarerne, en Mand, der var

meget for ung til den Stilling, og hvis Ansigt skinnede af Hovmod og spotsk Grusomhed [Grev York af Wartenburg, senere falden] lod sig vise Amtmandens Hus og traadte ind uden at lade sig melde. Soldaterne spredte sig gruppevis paa Gaderne og trængte ind i de Huse, der syntes dem velhavende. Hvem der satte sig til Modværge, blev dræbt med Revolverskud eller Sabelhug. Intetsteds respekterede de Tærskelen til den indre Bolig. Alt Tyende, alle Underordnede i Forretningerne og andre, som kunde det, tog Flugten; ofte raabte man noget efter dem, og naar de saa ikke vendte om, skød man paa dem.

Vort Kvarter var det sidste, hvor de brød ind, men man kunde ikke forlade Byen uden at falde i deres Hænder.

Anføreren havde forlangt 20,000 Unzer Sølv (63,000 Kr.) af Amtmanden. Kassen var tom. Saa truede man ham saavel som alle rige Mænd med Døden og fuldstændig Plyndring. Amtmanden sendte da rundt og bad alle Forretningsmænd om Penge. I dødelig Angst gav Enhver, hvad han havde. Jeg gav 250 Unzer af de 350, jeg havde i Kassen. Snart havde Amtmanden mere end 20,000; men Barbarernes Anfører tog det Alt. Vi var nu roligere; vi troede, at vi havde friet os ved dette Sølv. Det var en sørgelig Vildfarelse.

Vi havde ikke regnet med, at de Tusinder af Soldater endnu ikke havde faaet deres Del. De fandt Brændevins-Oplagene og plyndrede dem. Mange af dem var aldeles drukne. De trængte ind i Husene. De tvang Enhver til at angive, hvor der fandtes Varer eller Kostbarheder, dersom han ikke vilde mishandles paa den gyseligste Maade. Et stort Antal Mennesker, der gjorde Modstand imod Plyndringen, blev myrdede i deres egne Huse. Alle Værdigenstande blev baarne ud paa Gaden. Man svinebandt alle Mænd.

Deres Datters, min Svigerindes Mand vilde forbyde disse Djævle Adgangen til det indre Hus. Man huggede los paa ham med Geværkolberne og bandt ham til en Pæl. Fire af disse Hunde traadte saa ind. Tjenestepigerne forsøgte at flygte, men blev indhentede af otte andre Røvere, som under Latter tog dem med Vold. Deres Datter, som blev forfærdet, synes hurtigt at have tabt Bevidstheden; man fandt hende senere besvimet, øjensynligt som Følge af den skændigste, forsmædeligste Behandling. I mit Hus gik det værre til endnu. De trængte ind, slog mig til Jorden, snærede mig sammen med Reb. Alt blev plyndret. Jeg var i Raseri; thi jeg havde jo givet Penge. «Jeg har betalt; jeg har betalt», raabte jeg paa Engelsk. «I har ikke Ret til at tage dette.»

Den ene af dem forstod mig og sagde med et frygteligt Grin noget til mig. Jeg begreb, det skulde sige, at de havde Befaling af deres Kejser til at myrde alle og enhver og stjæle alt muligt. Jeg vred mig i mine Reb. Fem trængte ind i de indre Værelser. Jeg hørte Kvindernes Skrig og skrækkelig Latter. Fortvivlet kaldte jeg paa min Hustru. Hun svarede med et Raab om Hjælp. Og jeg kunde ikke rive mig løs. Man affyrede et Bosseskud. Min Hustru udstødte et frygteligt Skrig. Jeg hylede som en Vanvittig. Jeg fik et voldsomt Spark i Bugen og tabte Bevidstheden.

Da jeg vaagnede, var det mørkt. Jeg raabte om Hjælp. Hr. Y hørte mig og kom med en Lampe. Han løste mine Baand. Morderne var borte. Men hvilken Rædsel! I det inderste Værelse laa min Hustru,

død, med opskaaren Bug, efter at have udstaaet skændig Vold. Der laa min Søn med knust Hjerneskal, og de to Husjomfruer, dræbte med Sabelhug, begge voldtagne. Der laa ogsaa det spæde Barn, sygt. Jeg kunde ikke græde Jeg var gal af Raseri. Jeg raabte paa Hævn. Aldrig før er uskyldige Mennesker blevne martrede saadan...

Hr. Y tog mig med sig og skjulte mig i sit Magasin, der nu var tomt. Der blev jeg syg. Men jeg aflagde det Løfte at martre og langsomt at dræbe saa mange af disse Barbarer, som jeg formaaede.

Iøvrigt er alt, hvad jeg ejede, nu mistet. Røverne belæssede 230 Vogne med alle de Sager, de havde ranet, og tvang selve de Bestjaalne til at køre disse Vogne til Peking. Ogsaa min Svoger blev bortført paa denne Maade. Der er blevet begaaet mere end tusind Mord her i Byen. Hvorfor tillader Himlen Sligt?

Hvad Deres hæderlige Søn angaar, saa véd jeg ikke, hvor han er, eller om han endnu er i Live. Efterat han havde gennempryglet den Aagerkarl af en Missionær i Paoting, som han havde svoret, er han flygtet. I Sommer var han i Tai-juan. Efterat Kejseren er rejst til Tai-juan og derpaa til Hsi-ngan, har jeg ikke mere Efterretninger fra ham.

Tsien-Lao-Gong.

KINESERBREVE

(1901)

Naar man nogen Tid har fordybet sig i de Breve fra Kinesere til Kinesere, som Hr. Alexander Ular har bragt med til Evropa og offenliggjort i fransk Oversættelse, opnaar man et Indblik i moderne kinesisk Tænkemaade, der er lærerigt nok. Thi om selve Krigens Rædsler siger de En ikke meget, som jo de i Bladet *L'Aurore* i hundredevis offenliggjorte Breve fra franske Soldater i Kina allerede havde underrettet En om. Hr. Ular kender personlig Brevenes Adressater, af hvilke den ene, hvis Datter myrdedes, blev saa nedslaaet af Græmmelse, at en Sygdom, han led af, tog en farlig Vending og rev ham bort.

I disse Breve er der naturligvis stadig Tale om det Forbund, som i Evropa kaldes Bokserne, og som Kineserne kalder *Det store Selskab* eller *De store Næver*, eller *Den retfærdige Harmonis Næver*. Selvfølgelig omtales det altid med Sympati. Man

ser unge Mænd søge Optagelse deri af Harme over Evropæernes Landeran og Missionærernes Frækhed, og man roser Forbundet for, at det endelig er gaaet over til «Afstraffelsen af de oversøiske Forbrydere». Dog fremhæves det stadigt, at Forbundet helst ønsker Befrielsen af Landets Grund uden Blodsudgydelse. Saaledes hedder det etsteds om det buddhistiske Kloster i Lianghsien: «Klosteret blev dèr i Egnen den gode Sags Tempel. Munkene vilde, som sømmeligt var, ikke besmitte sig med Mord. De vilde jage Aagerkarlene (Missionærerne) ud ved blotte Trusler.» Det hedder saa videre: «Deres Godhed blev Gift for dem. De oversøiske Hære ankom. Folkets Raseri tog til, og Missionærerne drog bort. Men før de rejste, aflagde de Besøg hos Klosterets ærværdige Prior, takkede ham, fordi han havde beroliget Befolkningen, og lovede at beskytte Klosteret til Gengæld, naar senere den vestlige Hær kom for at straffe *Det store Selskab;* men de tilføjede, at de behøvede 10,000 Unzer Sølv til Bestikkelse af deres Landes Generaler. Prioren gav dem Pengene. Samme Dag kom saa ogsaa de andre, Katolikerne, og gentog det Samme; de sagde, de var fra et andet Land og maatte have samme Sum. Prioren, som vidste, at Styrtesøen fra Vest er uimodstaaelig, gav.» Det skildres, hvorledes man derefter i Byen ansaa sig for tryg. Man blev roligt boende; Ingen skjulte sine Ejendele. Klosteret, hvor der levede 87 Munke, var særlig bekendt for sit prægtige Bibliotek. Men da «Barbarerne» havde erobret Peking, kom de ogsaa til Liang-hsien, og Missionærerne ledsagede dem som Tolke. Barbarerne myrdede alle Mennesker, plyndrede Husene og satte Ild paa dem. Prioren lod hastigt Portene lukke. De fremmede Tropper brød dem op, og de vaabenløse Munke blev allesammen skudte, paa nær en, man troede død; Klosteret blev brændt, og naturligvis var de Penge, Munkene havde havt til Opbevaring, derefter forsvundne. Missionærerne synes efter Brevets Meddelelser at have angivet Tropperne Klostret som Tilholdssted for Boksere, efter først at have ladet sig betale af Munkene for at sikre disse mod de evropæiske Hære.

I dette Brev fremhæves især Missionærernes Uordholdenhed. Et andet, et Forretningsbrev, drejer sig om deres Pengeafpresningskunster.

Vi ser her en ung Bankmand, der er undflyet fra Peking, tilbagevist overalt, hvor han søger Ansættelse, fordi han er Med-

lem af *De store Nœver*; da Bankerne staar i Forretningsforbindelse med Missionærer, vover de ikke at give ham Plads af Frygt for at disse, som vil udrydde *De store Nœver*, da skal slippe «de oversøiske Barbarers blodtørstige Horder» løs paa dem. Han drager fra By til By, til han i Staden Khuang-yang, hvortil han har Anbefalingsbreve, bliver optaget som Parthaver i en Forretning, hvori han stikker de tusind Unzer Sølv, han har kunnet redde. Men da alt Forretningsliv i Kina er standset, befinder det iøvrigt solide Hus sig i en meget vanskelig Stilling. Under disse Omstændigheder bliver det bragt til Fallittens Rand, ikke blot ved at en Missionær afpresser Huset en Chek paa Banken Baocheng, lydende paa 5000 Unzer af de 6000, det har staaende deri, men ved at Missionærerne dèr fra Egnen, som forlod den, da de urolige Tider kom, har vedblevet at betale alle de Varer, de købte, og som de lod sende ned til Kysten, med Chek'er paa denne Bank, selv efter at den Sum, de havde tilgode i Huset, længst var udtømt. Saaledes bestormedes da Banken med Et af Missionærernes Gældsherrer, og Brevskriveren søger nu i sin Nød et Laan hos en fjernere Slægtning.

Skildringen af private Ulykker og Mishandlinger indtager naturligvis en stor Plads i Brevene. I et fortælles en ung Mands Skæbne, der kommer i Besøg til Peking, og hvis Heste og Vogne de fremmede Tropper berøver ham, hvorpaa de bemægtiger sig hans Person. I dette Brev som i de andre er det paafaldende, med hvilket lidenskabeligt Had Tyskerne omtales og hvilken Velvilje, ja Taknemmelighed der næres mod Russerne. Hvert Øjeblik forekommer Vendinger som denne: «Alene U'erne ligner Mennesker, Pu'erne opfører sig saa afskyeligt som de Tatarer, om hvem der fortælles i Aarbøgerne fra Dynastierne Kin's og Yan's Dage.» Man ser af Brevet, hvorledes Fremmedhæren behandlede Kinesere, den uden videre tog i sin Tjeneste; man gav dem intet at spise og pryglede dem. Brevskriveren fortæller om sin unge Svoger: «Barbarerne, sande kødædende Dyr, der ikke engang forstaar at spise paa en sømmelig Maade, brugte ham som Slave, behandlede ham, som aldrig en kinesisk Herre har behandlet sit Tyende. De tillod ham ikke engang at forrette sin Nødtørft, og da han om Natten blev syg, smurte de Soldater, som bevogtede Fangerne, ham under afskyelig Latter hans Urenlighed i Ansigtet. Nogle af hans Ledsagere forsøgte at undfly; de blev skudte ned. I Peking blev de Silketøjer,

han ejede, solgte til den Højstbydende, saaledes, at Stykker, der kostede 23 Unzer (90 Kroner), købtes af en Præst for en Flaske Brændevin.» Om Tyskerne fortæller Brevet, at de gør Klapjagter to, tre Dage i Træk efter Kinesere, som de antager for at tilhøre Boksernes Selskab. Naar de har indfanget to til tre hundrede, opstiller de dem langs Floden Hunho, styrter sig løs paa dem med Bajonetterne, spidder dem eller støder dem ud i Vandet. Som i alle Krige meddeles ogsaa her skrækkelige og naive Rygter om den fjendtlige General: «Barbarernes General Ua da-sze (Waldersee), en Helvedes Bøddel, har befalet sine blodtørstige Pu'er at gribe alle Kinesere og skyde dem som Oprørere. Han er grusom i den Grad, at U'erne er oprørte derover.» Og i dette Brev som i de andre udtales nu Haab om russisk Beskyttelse. Man forfølger tydeligt, hvorledes de russiske Officerer til Kineserne skildrer de tyske Tropper som grusomme, de russiske som gode og venligt sindede, og hvorledes Kinesernes Haab mere og mere klynger sig til Haabet om Ankomsten af en stor Kosakhær, som U'ernes Kejser vil sende gennem Sandhavet (Ørkenen) for at beskytte det himmelske Riges Børn.

Medens de evropæiske Hæres Færd efter enkelte Brevskriveres Mening genkalder Middelalderens Tatarer, minder de efter andres om de Mongoler, hvorom Aarbøgerne taler under Dynastiet Ming. Og det Oprørende fremhæves i, at medens hine Mongoler idetmindste optraadte som aabne Fjender, kommer disse Evropæere efter eget Sigende som Venner og er dog neppe gaaede i Land, før de begaar de værste Brud paa al Folkeret.

Etsteds fortæller en ung Mand, hvorledes han som glødende Dyrker af Buddha har ladet sig melde ind i *De store Nævers Selskab*, har aflagt Ed paa de seks Stavelser og derefter har maattet flygte, da de Oversøiske overalt martrer og dræber *De store Næver*. Han priser sig lykkelig over, at hans Ægteskab med Frøken Tchu med den gyldne Lilje endnu ikke har fundet Sted, da han er udsat for saa store Farer. Tydeligt nok føler han ganske som paa Napoleonstiden de tyske Ynglinge, der under Frihedskrigen meldte sig ind i Schill's Frikorps eller i Lützows vilde Jagt, og det er meget betegnende, at de samme Mennesker, der i Tyskland beundrer Friskaremændene og i Frankrig *les francs-tireurs*, kun har Foragt og Afsky for Boksernes Forbund.

Meget ejendommelig er i et af Brevene Skildringen af Fransk-

mændenes Ankomst til Byen Tching-ting. (Det kinesiske Navn for dem er Fat.) «De Oversøiske naaede en Aften Byen. Det var dem, som kalder sig Fat og som kendes paa Faner, der bestaar af tre vandrette Striber af forskellig Farve.» Deres General sender Amtmanden sit Visitkort og tilføjer beroligende Forsikringer. Kort, der bliver givet Befaling til at aabne Byens Porte. Franskmændene hisser deres Fane op allevegne, forlanger Mad og Drikke, gør ingen Fortræd. Tre Dage efter kommer Tyskerne, hvis Kejser «ogsaa kommanderer over Fat'erne, og hvis Formaal er at udrydde Folket Han» (Kineserne). Da lader Amtmanden udraabe, at alle de, som af en eller anden Grund maa frygte Tyskerne, men især alle *Store Næver*, i al Hast bør forlade Byen. En almindelig Flugt finder Sted, og paa den følger Plyndring og Brand. Brevskriveren haaber paa Kosakkerne som Frelsere. Czaren er Kinas Beskytter og Ven.

De nærmeste Følger af Krigen har øjensynligt været, i Kina at fremkalde Frygt for Tyskland, Ringeagt for Frankrig og England, Tillid til Russerne, der — hvad de end i Mandchuriet har forbrudt — som selv halvt østerlandske Naboer forstaar Østens Beboere, og som Mænd, der ikke kommer over Havet, men over Land, synes langt mindre fremmede, desuden klogt har forstaaet at fremstille sig som dem, der dybt beklagede den Uret, Kina led af Vestens Folk.

Det næste Aarhundredes Dom om Kinakrigen, der har aabnet dette, vil neppe blive mild. Mere end af alle Rædslerne vil man vistnok føle sig slaaet af den utrolige Uforstand, hvormed Magterne er gaaede tilværks.

Dersom man ser tilbage over det 19de Aarhundrede og f. Eks. undersøger en enkelt Krigs Oprindelse og Gang, er det, som nutildags slaar En mest, nemlig ikke Fejlene, der i Krigen begaas, men de Fejlgreb, hvoraf den udspringer. For den, der har sysselsat sig med Krimkrigen, f. Eks. har læst en Del engelske Parlamentstaler angaaende den, er det Forfærdende nu halvthundrede Aar efter endda ikke saa meget Myrderiet som den Grunddumhed, der laa bagved det Hele. Er der nogensinde ført en vanvittigere, unyttigere Krig? Milliarder blev bortødslede, Hundredetusinder af Mennesker lemlæstedes og døde uden ringeste paaviselig Nytte for Frankrig, England, Tyrkiet eller Sardinien, som førte denne Krig mod Rusland uden at kunne udrette mer end efter Aars Anstrengelser og uhyre Møje at nedskyde en enkelt

Fæstning i en Udkant af Landet. Man har kunnet indbilde sig, at Krigen idetmindste kom den Smule Sardinien til Gode. Men selvfølgelig var Italien blevet samlet ogsaa uden at Cavour havde stillet sin lille Hærstyrke. Og med hvilken Patos blev der ikke i sin Tid i Evropa talt om den politiske Visdom, der gav sig Udslag i Krimkrigen!

Vil Fremtiden finde den Visdom større, af hvilken Togtet til Kina udsprang?

RUSLAND

URUSSOF OG SALOVIOF

(1900)

I en og samme Maaned har Døden berøvet Rusland to ualmindelige og højst originale Personligheder, polære Modsætninger, som Ingen, der har kendt dem, vil kunne glemme.

Den ene var en Fyrste, der ernærede sig som Advokat, den anden en Lærd, der levede som Vandringsmand, fortabt i dybsindige og hemmelighedsfulde Grublerier — den ene et Nydelsesmenneske, den anden en Asket, begge frisindede, uden en Fordom.

Alexander Ivanitsch Urussof var en Fyrste med tatarisk Blod i sine Aarer, smuk og elegant, med rig og kraftig Haarvækst selv i fremrykkede Aar, en af de Mænd, der næsten ikke ældes. Der var i hans Øjne noget af den Glans, de øvede Magnetisører har i deres, og disse Øjne virkede betagende paa Kvinder, mest paa fine Kvinder, med Sans for Vid og Aand. Faa af disse modstod ham, ifald han gik ud paa at vinde dem, og han gik ret hyppigt ud derpaa. Han var kunstnerisk anlagt, uden dog at være Kunstner; men han var en ypperlig Taler og han havde Fornemhedens saa sjældne Egenskaber, Holdning, Ynde, Uigennemtrængelighed. Hans Hoved var ligesaa fint som skarpt.

Rusland knækkede ham i hans Ungdom, som det knækker enhver uafhængig Kraft. Han havde etsteds i Udlandet i en halvt privat Kres holdt en politisk Tale af frisindet Art. Det blev indberettet, og ved sin Hjemkomst blev han forvist fra Petersborg til en Landsby i Estland, hvor man lod ham blive

fulde tolv Aar, udelukket fra alt Samkvem med aandeligt Jævnbyrdige, som fra al Virksomhed og alt Erhverv.

Han vendte tilbage saa smuk og elegant, at Ingen kunde ane, han kom fra et landligt Forvisningssted; men han var grundigt helbredet for Lysten til Udtalelser om Politik. Regeringen gav ham en Ansættelse som offenlig Anklager, tvang ham altsaa til ret hyppigt at tage Ordet mod de Overbevisninger, han hidtil havde hyldet. I denne Stilling blev han stadig koldere, stadig ligegyldigere for Stats- og Samfundsanliggender, Materialist i Alt, hvad der angik materielle Spørgsmaal. I Literaturen hævdede han Grundsætningen: Kunsten for Kunstens Skyld; i Livet gik han ud paa, stilfærdigt og uden overflødige Ord at prøve enhver Art Nydelse, der var ham overkommelig. Han blev en lidenskabelig Samler. Han samlede paa Bøger, paa berømte Mænds Haandskrifter, paa Broncearbejder og paa Kvinder. Han havde en egen Maade at opdrage de Kvinder paa, som sluttede sig til ham; han kunde stole paa dem, mere end de kunde stole paa ham. De brændte hans Breve, fordi han krævede det af dem, men de skrev dem af og læste dem i Afskriften atter og atter. Han lærte dem at udrydde enhver Følelsesspire hos sig som en Spire til Ulykke; men de formaaede ikke at gøre det*).

Vladimir Sergeitsch Saloviof, der nu har fulgt Urussof i Døden, var en offenlig Personlighed af hvem der gik Ry. Faa har sysselsat, undret, interesseret, forarget og vundet Medmennesker som han. Ogsaa han var en meget smuk Mand, men hans Skønhed af anden Art. Han var høj og mager, med hvidsprængt Haar, mægtige Øjenbryn, dejlige, straalende Profetøjne og et stort, brunt Skæg, der dækkede hele Brystet. Der var en underlig Misklang i hans Væsen. Han havde en kraftig, dyb Stemme, men naar han lo — og han lo ikke sjældent — var det paa en besynderlig brudt og pudsig Maade, med en høj og sprukken Barnestemme. Han var i sin Uverdslighed og Oververdslighed halvt Vismand, halvt Barn.

Han var Søn af Ruslands berømteste, nyere Historiker og blev i en ung Alder selv Universitetsprofessor i Petersborg. Men det forblev han ikke længe. Hans Studier havde ført ham ind paa teologiske Omraader, og dèr tyede han fra al officiel Kirkelighed tilbage til religiøs Mystik. Hans kætterske Meninger skin-

*) Samlede Skrifter X 368.

nede igennem i hans historiske og filosofiske Foredrag, og det blev ham forbudt at tale ved Universitetet. Veltalende, som han var, og meget yndet i de højeste Krese fandt han fornemme Huse nok, der indrømmede ham en Sal at tale i. Det blev ham derfor ogsaa forbudt at tale i Privathuse. Snart efter blev det ham forment at have Ophold i Petersborg.

Og nu begyndte det Afsnit af hans Liv, hvor han lagde hele sin Originalitet for Dagen, hans Vandrelivs Dage. Han aflagde alle den ordnede Tilværelses Vaner og fulgte kun sin Individualitet, udviklede alsidigt den ægte og redelige Menneskelighed, som var hans Væsen. Fra hans 32te Aar til nu, han er død, 47 Aar gammel, har han ikke havt Hus eller Hjem, har levet paa Rejser, har snart siddet og arbejdet i Maaneder paa et Hotelværelse, hyppigere opholdt sig etsteds i Rusland eller Frankrig hos en Ven. Han har stundom arbejdet Nætterne igennem og holdt sit første Maaltid om Aftenen Kl. 10; han var evigt paa Farten, og han førte ingen Klæder med sig, saa ren og ordenlig han end var. Naar den Dragt, han bar, begyndte at slides, købte han en ny. Hans Venner vidste aldrig, hvor han var. Naar han meldte sit Komme, saa indfandt han sig tidt en Maaned efter*).

Der var noget prærafaelitisk rent og purt ved hans Væsen, der fængslede talrige Disciple til ham. To af hans Elever, hvoriblandt (den siden berømte) Fyrst Trubetskoj, blev Professorer ved Universitetet i Moskva. Deres Holdning overfor ham var en Ærefrygt, der nærmede sig til Andagt. Jeg har ogsaa hørt en af Ruslands ypperste Kendere, Anatole Leroy-Beaulieu, nævne ham med beundrende Venskab. Hans Visdom betog og hans Særheder rørte.

Men naar man gik ene med ham i en Skov og han aabnede sit Inderste, forbavsedes man over alle de besynderlige Hemmeligheder, han rugede over. Han indbildte sig at faa Meddelelser fra Stjernehimlens Beboere; han levede i Samkvem med Aander osv.

Intet Fællesskab skulde synes muligt mellem Urossof og ham. Og dog var der et grundigt. Samme Kvinde havde længe fængslet dem. Saloviof havde kendt hende tidligst, alt fra hun var en ganske ung Pige. Han sværmede en Tid lang romantisk

*) Se Saml. Skrifter X 558.

for hende. Da hun var ugift, fulgte han gerne efter hende paa de Rejser, hun foretog med sin Fader. En Gang, da han ved et Fald paa en Bjergvandring brækkede et Ben, lod han sig paa Baaren først bringe hen til hendes Hus, før han gav sig i Lægepleje. Og sidenhen, da hun længst var gift, tilbragte han gerne en Sommermaaned, hvor hun end var, paa Krim eller i Finland. Var man i hendes Nærhed, var man sikker paa, at han ikke var fjern.

Urussof havde fængslet hende i længere Tid, indtil hun, dristig og selvstændig, som hun var, frigjorde sig. Men heller ikke han kunde slippe hende, vendte atter og atter tilbage til hende og søgte at vinde hende paany. Det græmmede og harmede hans Forfængelighed, at han mødte haardnakket Afslag. Hun fængslede Urussof ved den verdslige Side af sit Væsen som Salovióf ved sin aandelige Overlegenhed. Hun har nu paa en Gang mistet begge sine Beundrere, som Rusland paa en Gang to betydelige Mænd.

NADJESJDA

(1901)

Saa tidt Talen kommer paa Muligheden af et rent intellektuelt og dog inderligt Forhold mellem Mand og Kvinde, maa jeg tænke paa en Ting, som en bekendt engelsk Forfatter en Dag fortalte i London.

Jeg traf ham ved et Formiddagsselskab hos en gammel og nær Bekendt; men der var jeg saa fængslet af Samtale med en ganske ung, neppe femtenaarig Hinduerinde, der var i England for at studere og stod paa samme Modenhedstrin som en fireogtyveaarig Kvinde i Norden, at vi kun kom til at veksle faa Ord. Da vi skulde hjem, tilbød han mig imidlertid en Plads i sin Vogn; vi kom i saa dyb Samtale, at han foreslog mig, vi skulde spise til Middag sammen, og ved Desserten fortalte han følgende:

Jeg var for fjorten Aar siden i Moskvà, hvor jeg offenligt

læste nogle af mine Noveller højt paa Fransk. Da jeg kun var nogenlunde kendt af det brede Publikum, var den Lykke, jeg gjorde, beskeden; men der blev dog naturligvis snakket en Del i Byen om min Tilstedeværelse, jeg blev meget bedt ud i Selskaber, og jeg fik ikke faa Besøg.

En Formiddag, som jeg sad paa mit Værelse i Hotel Dusaux, bankede det paa Døren og en ganske ung, vel sytten- eller attenaarig Pige traadte ind og sagde lidt forlegent, at hun haabede, jeg ikke vilde finde det Ærinde, hvori hun kom, altfor besynderligt. Hendes Navn var Tatjana S. Hun havde en lidt ældre Søster, Nadjesjda, en meget opvakt Pige, som interesserede sig levende for mine Noveller og allerede i mange Aar havde læst dem paa Tysk; hun var syg, meget syg og stadig sengeliggende; derfor havde hun ikke kunnet høre mine Oplæsninger, og det havde været hende en virkelig Sorg. Nu kom hun, Søsteren, for at bede — hvis det ikke var altfor meget forlangt — om jeg en Dag vilde finde Tid til at gøre den Syge blot et kort Besøg, saa hun kunde faa talt med mig; det var nu i Sygdommen hendes højeste Ønske.

Jeg svarte, at da jeg i de nærmeste Dage var meget optaget, forekom det mig simplest, at vi tog en Vogn og ligestraks kørte derhen.

Derfor var der Intet i Vejen; kun var der én Omstændighed, som den unge Pige maatte gøre mig opmærksom paa. Med hendes Søsters Tilstand fulgte den Ejendommelighed, at hun ved enhver pludselig Sindsbevægelse tabte Mælet; dersom jeg vilde have en Samtale med hende, maatte jeg paa ingen Maade straks sige, hvem jeg var, overhovedet vælge mine Ord med stor Lemfældighed og Forsigtighed. Jeg lovede at beflitte mig derpaa, og vi kørte.

De kender Moskvà, ikke sandt? Denne underlige, umaadelige Landsby, hvor lave Huse ligger omsluttede af rummelige Haver, saa Gaderne undertiden ligner gammeldags Landeveje. Ad saadanne kørte vi, og under Farten satte Tatjana mig en Smule ind i Forholdene, hvorunder hun levede. De var tre forældreløse Søstre, der boede sammen. Faderen, en lærd Mand, havde kun efterladt dem, hvad der var nødvendigt til Livets Ophold. Hun, den yngste Søster, var sværmerisk knyttet til den syge Nadjesjda; de kunde daarligt undvære hinanden, og

den ældres langvarige og stadige Sygelighed var den yngres store Sorg.

Jeg traadte ind i Sygeværelset. Jeg vilde lyve, om jeg sagde, det stod levende for mig nu. Hvad jeg husker er kun, at Lyset var dæmpet og at jeg satte mig ved Sengen, hvori der laa en ung, blond Pige, der betragtede mig med Forundring. Jeg sagde til Nadjesjda at jeg var en fremmed Læge, at hendes Læge, som kendte mig, havde bedet mig gøre hende et Besøg, og at jeg derfor bad hende, til en Begyndelse beskrive mig sin Tilstand. Hun gjorde det roligt og stilfærdigt, lod mig ogsaa forstaa, at jeg indgød hende Tillid. Saa ledede jeg Talen hen paa andre Ting, og efter ti Minutters Forløb bemærkede jeg, at jeg iøvrigt mere var Psykolog end egenlig Læge og sagde, hvem jeg var, hvorpaa i andre ti Minutter en meget hjertelig Samtale kom i Stand.

Under mit Ophold i Moskvà saa jeg den unge Pige kun denne ene Gang og, som De hører, kun tyve Minutter i Alt. Jeg har aldrig genset hende, og ikke desmindre har vi fra det Øjeblik af været i stadig Forbindelse med hinanden, og det er sikkert, at denne Forbindelse vil vedvare uopløselig, indtil en af os døer; fjorten Aar har den allerede holdt. Vil De indrømme mig, at Tilfældet er ret ualmindeligt?

— Under hvilke Former har da den Forbindelse varet?

Saasnart jeg var vendt tilbage til England, fik jeg et Brev fra Nadjesjda, hvori hun takkede mig for mit Besøg. Dette Brev var paa Tysk, og jeg svarte i samme Sprog. Men kun to Maaneder senere modtog jeg et Brev fra hende paa næsten fejlfrit Engelsk. Med de slaviske Kvinders forbavsende Nemhed for Sprog havde hun ganske alene, uden Lærer, blot ved Hjælp af en Ordbog og en Grammatik, sat sig saaledes ind i Engelsk, at hun ikke blot forstod det, men skrev det. Igennem de Breve, hun nu sendte mig, opdagede jeg, hvilket sjældent Menneske hun var, og efterhaanden lærte jeg hende helt at kende. Hun har ingen Hemmeligheder for mig; vort Forhold er jo som et Forhold mellem Aander, og hun udsætter sig ikke for nogen Fare ved at betro sig fuldstændigt til mig.

Hendes Helbred har i de mange Aar ikke bedret sig; hun er bestandig en Lidende; men hun tænker meget og føler dybt, følger Alt, hvad der aandeligt foregaar i som udenfor Rusland, og det er næsten hendes eneste Adspredelse at nedlægge Resul-

taterne af sine Livsindtryk og Overvejelser i Breve til mig. Nogen ydre Nytte har hun (som jeg) ogsaa havt af hendes grundige Kendskab til Engelsk. Hun har oversat en stor Del af mine Noveller fra Originalsproget til Russisk, saa jeg skylder hende bl. A. Tak for, at hun har gjort mit Navn bekendt. Dog denne udvortes Fordel er for mig forsvindende i Sammenligning med den Glæde, jeg stadig har havt af min Forbindelse med hende. Det *er* mig, som var der ude i Verdensrummet paa et fjernt Punkt en Stjerne, som var min Stjerne og vaagede over mig. Jeg har en Søster, som er for mig, hvad sjældent en Søster er for sin Broder, som er usynlig og ubevægelig, men fra hvem der aldrig kommer andet til mig end godt, hvor ondt hun saa selv har det.

— Oplever hun slet intet?

Hvad en Syg kan opleve. Somrene, de korte russiske Somre, tilbringer hun paa Landet med sine Søstre, og har hun blot sin yngste Søster i sin Nærhed, er hun glad. Hendes Vintre er triste. Hun lider som Patient under den moskovitiske Vinters frygtelige Strenghed.

— Og er hun i al den Tid ikke traadt i Forbindelse med nogen anden Mand?

Ja og Nej, ikke som med mig. I en ung Læge, der plejede hende paa et Hospital, og forstod at vurdere hendes sjældne Væsen, opstod der en broderlig Følelse for hende, og han indviede en Del af sit Liv som Læge til at lindre hendes Kvaler og bidrage til hendes Vel. Der er i ham øjensynligt noget af det samme Følelsesvæld og den samme Følelsesmystik som i hende. Og enhver Kur, han anvender, virker stærkere paa hende end nogen, der forsøges af en hvilkensomhelst anden Læge. Han har f. Eks. med Held forsøgt en elektrisk Behandling af hendes Lidelser, uden dog at kunne helbrede hende fuldstændigt.

Der er iøvrigt sikkert noget Smittende ved Nadjesjdas Følelsesmystik. Den har betaget selv mig, der som Englænder ikke just er meget modtagelig for Mystik. Men er ikke vort Forhold forunderligt? Jeg har i hele mit Liv set Nadjesjda en eneste Gang i tyve Minutter, og det er saa længe siden, og det gjorde i Øjeblikket saa ringe Indtryk paa mig, at det er mig umuligt at genkalde mig endog blot hvorledes hun saa ud. (Hun har senere engang sendt mig et Portræt, men det sagde mig intet.) Ikke desto mindre har jeg, siden vi lærte hinanden

at kende, levet et uafbrudt Samliv med hende; jeg hører vel fra hende omtrent hver fjortende Dag. Hvad er der ikke hændt mig siden jeg saa hende første Gang, siden jeg traadte ind til hende som Fortælleren i Turgenievs Novelle træder ind til den syge Pige, han saa gribende betegner som *den levende Reliquie!* Talrige Bekendtskaber har jeg indgaaet og sluppet; plejet Venskabsforbindelser, som er endte med Brud; Lidenskaber opstod i min Sjæl, fandt Næring, og brændte højt for saa at slukkes ved Forræderi eller Glemsel, og imens — i al den Tid har dette ujordiske, oversanselige Forhold til Nadjesjda uden ringeste ydre Næring, endog uden et Gensyn, overlevet Bekendtskaber, Venskaber og Lidenskaber, brændt med en stille, lys, lille Flamme som en Tempelild, der aldrig faar Lov at gaa ud.

UNGE RUSSISKE PIGER

(1904)

Igennem to af Fru F. Kopowski udførte Oversættelser er den russiske Forfatter *J. N. Potapenko* bleven indført hos os. Fortællingerne hedder *Kurerens Datter* (den rette Gengivelse vilde være *Ministerialbuddets Datter*) og *Mánitschka*. Hovedpersonerne i dem begge er unge Piger.

I en Oversættelse gaar nødvendigvis meget af Kunsten tabt — alle Samtaler f. Eks. gengives i Bogsprog — men tydeligt nok er det ikke i det rent Kunstneriske, at Potapenko (bekendt omtrent siden 1891) bringer os noget Nyt. Hans Fortællemaade er fordringsløs og simpel. Det er som Kulturhistorie, at disse Noveller fængsler Læseren, saa meget stærkere, som nutildags Opmærksomheden stedse mere er henvendt paa Rusland i spændt Forventning om, hvorledes det vil gaa ud af den Krise, hvori det for Tiden er stedt.

Russiske Mænd har Verdens Øjne fæstede paa sig i mange Egenskaber, som sjæleforskende Forfattere, som behændige Stats-

mænd, som bestikkelige Embedsmænd, som Folkebødler, som videbegærlig og oprørsk Ungdom, som organiserede Sammensvorne. Denne Skribent Potapenko henleder sin Læsers Interesse paa Ruslands Kvinder, dets unge Piger især.

Ifald man i sin Erindring genkalder sig de Kvinder, man har kendt af forskellige Nationaliteter og sammenligner dem indbyrdes, viser det sig, at det sjælelige Omfang, som de russiske omspænder, er større end de andre Folkeslags. Man kender Verdensdamer og Kunstnerinder, Kvinder af Almuen og af Aristokratiet, udenfor Rusland som i Rusland; man træffer dumme og kloge, ærgerrige og følsomme, eventyrsøgende og trofaste, varme og kølige Naturer blandt alle Landes Kvinder, om end med forskellig Afskygning af Følelseslivet, dog i Hovedsagen uden Forskel; men kun russiske Heltinder har man kendt. Vistnok kan man allevegne træffe Kvinder, hvem man vilde tiltro Udviklingen af overordenlige Egenskaber eller Udførelsen af storstilede Handlinger under overordenlige Forhold. Men i Reglen fremtvinger Forholdene jo ingenlunde slige Handlinger. Kvinder som Vera Sassulitsj, der i sin Tid aabnede de revolutionære Drabshandlingers Række og som er forbilledlig ved sit Hjertes Fasthed og sin Følemaades Adel, eller Kvinder som Marja Zebrikova, der rettede de to aabne Breve til Czaren om Uretten og Voldshandlingerne i Rusland og derefter i sin stolte Uvilje mod at undgaa Ansvaret rejste fra Paris til St. Petersborg for at lide sin Straf — og lider den endnu paa fjortende Aar — slige Kvinder staar i hvers Erindring, der har kendt dem, paa en Plads for sig, til hvis Højde Kvinder af andre Folkefærd ikke er naaet*).

Om saa blot af Censurhensyn forekommer denne Kvindetype ikke i russiske Romaner og Noveller, allermindst hos en Forfatter som Potapenko, der kærligt dvæler ved det Smaa og Hverdags og skyr det paafaldende Store.

I *Ministerialbuddets Datter* bliver Sønnen af en Ekscellence forelsket i sin Søsters Veninde og Studiekamerat, Datteren af Buddet i et Ministerium. Han er ung, trohjertet og dybt grebet; Darja er ved Forfatterens Kunst bleven en henrivende Skikkelse. Aandeligt rager hun højt op over de beskedne og burleske Omgivelser i hendes Hjem og forstaar ikke desmindre eller netop

*) Saml. Skrifter X 589, XI 328.

derfor at lempe sig efter dem og være Forældrenes Glæde. Saalænge hun i det fornemme Hus kun er Datterens Universitetsfælle, bliver hun dèr behandlet ganske som jævnbyrdig og med velvillig Finhed. I hendes Sind er Stolthed og Ydmyghed sammensmeltede paa den mest harmoniske Maade. Og hun vinder de unge Mænd ved sin Dejlighed. Først da Husets unge Søn er fast besluttet paa at ægte hende, skifter Situationen Præg. Selve Veninden, der har ført hende ind i Huset, rejser Modstanden imod hende, og Forældrene, hvis Frisind syntes stort, men var meget betinget, gør saa mange Vanskeligheder gældende, at den tapre unge Pige, trods hendes Forlovedes uforandrede Hengivenhed, trækker sig tilbage fra ham og vier sit Liv til i en fjern Landsby at oplyse det menige Folk, hvortil hun ved sin Fødsel hører.

Vi ser hende i en Mængde forskellige Forhold, saa Skikkelsen bliver mangesidigt belyst, og saaledes kommer den til at staa for Læseren i al sin Karakterfasthed og uskyldige Kærlighed udrustet med en sikker Skønhed, en simpel hjertevindende Ynde. Man sammenligne hende i sine Tanker med de mange unge Kvinder i yngre nordisk Literatur, og man vil føle, hvor forskellig hun er fra dem. I russisk Skæbnetro giver hun tabt overfor sin Livslod; men med russisk Selvopofrelse sætter hun sig en Opgave og forsvinder i den.

At de to Unge, der stadigt og hemmeligt ses, aldrig kommer til at tilhøre hinanden, regnes dem af Forfatteren til Ære, men minder nærmest om Miss-Noveller og virker lidet trovær digt. Det forklares ved Elskerens store Agtelse for Darja. Men paa selve hendes Skikkelse er intet at sige, fast og fin som den er.

I *Mánitschka* er Hovedpersonen af vidt forskellig Art. En ung Hovedstadsfrøken, forvænt i Adspredelser og tilsyneladende Rigdom, drager, efterat hendes Hjem er styrtet sammen, bitter og fuld af Menneskeforagt, ledsaget af sin skikkelige, men tomme Moder, ud paa Landet for at tjene sit Brød som Almueskolelærerinde. Faderen levede højt for betroede Penge, skød sig saa en Dag en Kugle for Panden og efterlod Hustru og Datter i Elendighed og Vanære. Den smukke unge Embedsmand, med hvem Mánitschka var forlovet, sendte et deltagende Telegram og forsvandt. Saa snøres Datterens Hjerte sammen i Afsky for alt og alle, hun har kendt. Med den godlidende, ganske verdslige

Moder, der i Fyrretyveaarsalderen er behagelysten og fornøjelsessyg, har hun intetsomhelst tilfælles; og hun møder dennes kærlige Henvendelser med isnende Kulde. Uelskværdig og haard, frastødende overfor alle, ankommer hun saaledes til det Hul af en Landsby, der skal være hendes fremtidige Opholdssted. Endog den gamle skikkelige Chivri, der opvarter hende, skræmmer hun fra sig ved sit utaalelige Væsen, og Skolebørnene, hun har faaet til Optugtelse, behandler hun med Barskhed og giver dem af Linealen.

Saa møder hun hos Alle det atter og atter udtalte Savn af hendes Forgængerinde, der var en Engel af Godhed. — En gammel Kvinde formodenlig, der var færdig med Livet? — Ak nej, revet bort af Svindsot som ung og smuk. — Virkelig smuk? — Hun faar et Billed at se; den Afdøde var blændende dejlig. Den gamle Chivri, der ikke selv kan læse, bringer saa den Afdødes Optegnelser om sit Liv.

Og fra nu af flettes den afdøde Lærerindes Levnedsløb ind i den levendes, altsom denne i smaa Partier lærer Haandskriftet at kende. De to staar fra først af for Læseren som Modsætninger, den af Børnene og den hele Landsby Forgudede, og den sure, bitre, ensomme Pige, der straffer Børnene og holder sig for sig selv. Men det viser sig, at der fra først af har været Lighedspunkter imellem dem.

Ogsaa Klava har som Barn af rige Forældre ført et tomt og forfængeligt Liv i Velvære. Hun har endog lagt ringere og værre Egenskaber for Dagen. Da hendes ældre Søster, en god og elskværdig ung Pige, bliver forlovet med en Fyrste, giver hun sig af pur Misundelse til at kokettere med Fyrsten for om muligt at erobre ham fra Søsteren, og hun ødelægger en Dag i Ondskab Søsterens Balkjole for at hindre denne i at glimre paa et Bal. Fyrsten er ikke uimodtagelig for hendes Opmærksomhed, men bliver dog ved den ældre Søster. Saa rives denne pludselig bort ved en Sygdom, og Fyrsten, hvem Klava behager, som desuden i sin Fattigdom jager efter Medgift og véd, at Klavas efter Søsterens Død bliver dobbelt saa stor, frier en Maanedstid derefter til hende. Hans Frieri understøttes af Forældrene, der bliver yderst opirrede over hendes Afslag. Men hun, der længst har angret sin tidligere Holdning, gennemskuer nu Fyrstens Bevæggrund og Forældrenes raa Snobberi, betragter derfor dette Frieri som dødelig Fornærmelse, og i Lede

over Omgivelsernes Hulhed undflyer hun fra Hjemmet og tager ud til Ensomheden i den stille Landsbyskole. Her er det, hun udvikler sig til Stedets gode Aand og snart bliver ligeligt tilbedt af Børn og Voksne. Saa følger Sygdom og Død.

Paa Mánitschka har denne Læsning en gennemgribende Virkning. Hendes Væsen ændres; hun ser Mennesker og Forhold i et andet Lys, bliver god mod den gamle Chivri, væmmes mindre ved de smudsige Børn, bliver mindre uvenlig og mere overbærende mod den overfladiske Moder, støder ikke mere Egnens Præstefamilie og dens Fattigfolk tilbage. Egenlig Næstekærlighed kan hun vel ikke udvikle hos sig; men hun stræber af al Magt derefter. Hun gaar saa vidt, at hun endog vil paatage sig Plejen af en gammel syg Bonde, hvis Svaghed medfører modbydelig Urenlighed. Dog, hun føler, at dette langt overgaar hendes Kræfter, og at Selvopofrelsen ingen Glæde skænker hende.

Da hun tilmed ser, hvor lidet selve Moderen behøver hende, eftersom denne føler sig højligt fristet til at overtage Husbestyrelsen hos en Ungkarl og kun holdes tilbage af Sky for Datterens Strenghed, saa gaar hun frivilligt i Døden.

Sammenligner man den Afdødes Sjælehistorie med Mánitschkas langt mere udførte, maa man give den sidste Fortrinet. Klavas er mindre sandsynlig. Den unge Kvinde, der af skinsyg Misundelse stræber at fordreje Hovedet paa Søsterens Forlovede, vil ikke føle sig dødelig krænket ved hans Frieri seks Uger efter. Den, der har klippet Huller i Søsterens Kjole for at hindre hendes Triumfer paa et Bal, kan daarligt med ganske kort Frist tænkes forvandlet til Landsbyhelgeninde. Mánitschkas Historie er anderledes følgestreng trods dens dramatiske Omslag.

Hovedsagen er dog, at der i Potapenko's Bøger er fremstillet Typer af unge russiske Piger, som ikke ligner andre Folkeslags. Han anbringer dem i Situationer, der gør aabenbart hvad de inderst inde er. Han hæver dem over deres Stand eller han lader dem synke under deres Stand. Han lader dem derved i de første Ungdomsaar gøre Erfaringer, som andre i et helt Liv, og det Erfaringer, som udriver af enhver lys og skuffende Indbildning. Han prøver deres Modstandskraft, deres Væsens Bærevne, deres Levedygtighed, Styrken af deres Stolthed eller deres Godhed eller deres Elskov, omtrent som man prøver en ny Ma-

skines Styrke, og viser saa Læseren, paa hvilket Gradmaal Viseren peger. Stolte er de alle; Kærligheden til Livet er af forskellig Styrke hos dem; Godheden højst ulige, men den opfattes snarere som et Talent, der kan haves eller savnes, end som en Egenskab, der kan kræves.

Hver russisk Forfatter viser os et forskelligt Rusland.

PETER KRAPOTKIN

I

Gensidig Hjælp.

(1903)

I Anledning af Saint-Simons Udbrud, da han omkring Aar 1800 forlod England, at han ikke der havde fundet nogen ny Tanke paa Stabelen blev allerede for syv Aar siden i nogle Rejse-Erindringer fra London bemærket, at dersom Saint-Simon i vore Dage rejste i England og hans Øje blot faldt paa den Række Artikler som *Peter Krapotkin* i Aarene 1890—1896 har offentliggjort i *Nineteenth Century* under Titlen *Mutual Aid*, saa vilde han her have fundet den ny Tanke, han søgte.

Nu er disse Artikler, gennemsete og forøgede, udkomne i Bogform, og Bogen har bevaret Navnet: *Gensidig Hjælp*. Smuk og lærerig som den er, burde den som Forfatterens Selvbiografi, hurtigt blive oversat paa alle Sprog. Thi den er mere værd end hans dog saa værdifulde Selvbiografi; den indeholder en større Part af hans aandelige Væsen, en Del af det, som udgør hans Naturs velgørende Originalitet, og naar den engang fuldstændiggøres med et Skrift, der indeholder hans Tanker om den Enkeltes Betydning, Ret og Krav, vil Krapotkin have skænket Læseverdenen ikke blot en Kundskabsberigelse, men det alsidige, aandelige Billede af en af Tidsalderens ædleste og selvstændigste Mænd.

Krapotkin begynder sit Værk med den Meddelelse, at under

de Rejser, han i sin Ungdom foretog i Østsiberien og det nordlige Mandsjuri, modtog han to stærke Indtryk, det ene af de umaadelige Ødelæggelser, for hvilke Plante- og Dyrelivet stadig var udsat paa Grund af Naturens og Klimaets Barskhed, særligt de frygtelige Snestorme, det andet, et negativt, af at han slet ikke her, end ikke paa de faa Steder, hvor Dyrelivet var yppigt, fandt den bitre Kamp for Eksistensmidlerne mellem Dyr af samme Art, der af de fleste Darwinister betragtes som Grundtrækket i Kampen for Livet og som Udviklingens Hoveddrivfjeder.

Da nu Fattigdom paa Liv, Underbefolkning, er Særmærket for Nordasien, fattede han alvorlig Tvivl med Hensyn til Virkeligheden af hin som Troesartikel antagne frygtelige Kamp for Føde og Liv indenfor hver enkelt Art, der skulde spille en saa fremherskende Rolle ved Udformningen af nye Arter. Han iagttog i mangfoldige Tilfælde, at naar Dyr har at lide under Mangel paa Føde, kommer de alle ud af denne Skærsild saa svækkede med Hensyn til Helbred og Kraft, at ingen fremskridende Udvikling af Arten kan grundes paa saadanne Tidsrum af skarp indbyrdes Kappestrid.

Da senere Krapotkins Opmærksomhed blev rettet paa Forholdet mellem Darwinisme og Samfundslære saa han vel i alle de Skrifter, der behandlede dette Forhold, indrømmet, at Mennesket i Kraft af Fornuft og Indsigt *kunde* mildne den indbyrdes Krig af Alle mod Alle i Menneskeheden; men selve denne Kamp om Livsfornødenhederne betragtedes som en Naturlov. Krapotkin kunde ikke gaa ind herpaa, fordi han var overbevist om, at Antagelsen af en saadan ubarmhjertig indre Krig indenfor Arten dels ikke altid var i Overensstemmelse med Kendsgerningerne, dels umuligt kunde være en Betingelse for Fremskridt.

En Forelæsning af den russiske Naturforsker Kessler bragte ham paa den Idé, at foruden Loven om *indbyrdes Kamp* var der i Naturen Loven om *indbyrdes Hjælp*, som med Hensyn til Udvikling og Fremskridt var af langt større Vigtighed end den første.

I tidligere Værker af andre er Dyrenes Sammenslutningsdrift blevet opfattet blot som et Vidnesbyrd om den førmenneskelige Oprindelse af de moralske Instinkter. Hos Krapotkin er gensidig Hjælp hos Dyrene fremstilt som Udslag af en Naturlov og som en Drivkraft i Udviklingen. Han fører ingenlunde Dyrenes

Samfundsdrift tilbage til Kærlighed eller Sympati, men giver den en langt bredere Grundvold, og ligedan viser han, at Hjælpsomheden hos Mennesker ikke beror paa Kærlighed til Næsten, hvem man ofte slet ikke kender, men paa den langt almenere Følelse af Sam-Ansvar og Samfundsaand.

I Bogens første Kapitler gennemgaar dens Forfatter dels paa Grundlag af egne Iagttagelser, dels paa Grundlag af andre Videnskabsmænds Resultater, Ytringer af gensidig Hjælpsomhed hos Dyrene fra de lavere til de højst staaende. Derpaa kommer han til de talrige Institutioner for gensidig Hjælp hos Vilde og Barbarer. (Han staar med Hensyn til Spørgsmaalet om Familiens Oprindelse paa Mac Lennan's og Morgan's Side imod Starcke og Westermarck). Han efterviser slige Institutioner saavel i Menneskeslægtens Clan-Tidsalder som i Landsby-Fællesejets Tid, og den Indflydelse, som de ældste Tiders Samfundsindretninger har øvet og øver længe efter, bringer ham til at føre sine Undersøgelser ind i den historiske Tid, Han studerer Middelalderens frie Republiker, Gilde- og Lavsvæsnet i Middelalderens Byer, Forholdet mellem Byerne og Bønderne, mellem Byerne og Herrerne, den moderne Stats Dannelse og Indretningerne til gensidig Hjælp i den, de talløse Foreninger, Selskaber, Klubber til indbyrdes Beskyttelse eller fælles Formaals Fremme.

Selvfølgelig indrømmer Krapotkin, at gensidig Hjælp, selv om den er én af Udviklingens Grundkræfter, kun svarer til én Side af de menneskelige Forhold og at der er en anden fremaddrivende Grundkraft i den Enkeltes Selvhævdelse netop overfor den gensidige Hjælps Institutioner: Stammen, Slægten, Landsbyen med Selvstyre og Fællesjord, Byen, Samfundet, hvis Baand han søger at udvide eller sprænge. Men Krapotkin dvæler i dette Værk kun ved det første Element, og han finder det dobbelt nødvendigt at gøre det, fordi man i umindelige Tider har beskrevet og forherliget den Enkelte eller Grupper af Enkelte i deres Kamp for Oprettelsen af Præstevælde, Krigervælde, Enevælde eller Rigsmandsvælde, saa at det nærmest er derom at det, vi kalder Verdenshistorie, handler, medens derimod, særligt i de sidste Slægtled, hvor alle Tanker har været optagne af Eksistenskampens Haardhed, den Grundkraft i Udviklingen, som den indbyrdes Hjælp udgør, har været ganske tilsidesat og overset.

Vistnok kan en eneste Krig gøre mere Skade end et Hun-

dredaars gensidig Hjælp har kunnet gøre Gavn, men selv under fri Kappestrid eller aaben Krig viser det sig, at den sejrende Part har været stærk i Forhold til som den indbyrdes Hjælps Ledetanke har været udviklet indenfor den.

Krapotkin hævder, at Studiet af det indre Liv i den græske Oldtids Byer og i den middelalderlige By lærer En, at gensidig Hjælp, som den øvedes indenfor den græske Clan og Middelalderens Gilde, i Forbindelse med personlig Fremfærd, som den her var levnet den Enkelte og Grupper af Enkelte, har skænket Menneskeheden de to største Tidehverv af dens Historie, den græske og den middelalderlige Stadstats — hvad der betegnes med Navnene Athen og Florents. Han hævder endelig, at det sidste Aarhundredes overvældende industrielle Fremskridt, der i Almindelighed betragtes som den frie Kappestrids og Individualismens Triumf, grunder langt dybere, i det fjortende Aarhundredes Opdagelser, og udtaler den Mening, at om den middelalderlige By havde faaet Lov at bestaa, vilde de sædelige Følger af Dampkraftens Opdagelse, der nødvendigt fulgte paa Opdagelsen af Luftens Tryk, været blevne ganske andre. De frie Stæders Ødelæggelse, der medførte en umaadelig Tilbagegang af Vindskibelighed og Kunst, har efter hans Opfattelse forsinket saavel Dampmaskinens Konstruktion som den nyere Udvikling af Kunsten. James Watt spildte tyve Aar af sit Liv, fordi han ikke i det attende Aarhundrede kunde finde, hvad han med Lethed havde fundet i Middelalderens Florents eller Brügge, Haandværkere, der var i Stand til at arbejde i Metal med den Finhed og Nøjagtighed, som en Dampmaskine kræver.

Krapotkin minder til Slutning om, at hver Gang Menneskeslægten er vendt tilbage til den gensidige Hjælps Ledetanke, er selve denne Forestilling blevet udvidet. Efterhaanden er Hævntanken blevet ganske opgivet. Godt for Godt og Ondt for Ondt betragtes ikke mere som skyldig Gengæld.

Der har dannet sig et højere Begreb end det blotte Lige for Lige, dette den snevre Retfærdigheds Løsen — et Begreb, der leder dels til ikke at tage Hævn for begaaet Uret, dels til frit at give langt mere end vi kan vente at modtage af vor Næste. Saaledes vil da den gensidige Hjælpsomheds Ledetanke, der ligger bagved alle vore Moralbegreber, ogsaa afgive den bedste Sikkerhed for en fremtidig højere Udvikling af Slægten.

— ——— —

II

Haandens og Hjernens Arbejde.

I sit Levnedsløb udvikler Krapotkin, hvorledes han kom til at skrive den Bog, der paa Engelsk har Titlen, *Marker, Fabriker og Værksteder* (Fields, Factories and Workshops), paa Dansk den mindre betegnende Titel *Haandens og Hjernens Arbejde*:

Det var ham paafaldende, at de fleste Socialister hidtil havde fundet, vi i Nutidens civiliserede Samfund frembragte mere end der var nødvendigt til at sikre det almindelige Velvære; de mente, det alene var Fordelingen, som var mangelfuld, saa hvis en social Omvæltning fandt Sted, vilde der kun udkræves, at Samfundet satte sig i Besiddelse af det Overskud, som nu tilfalder Kapitalismen. Han derimod tænkte, at under de nuværende private Ejendomsforhold var det selve Frembringelsen, med hvilken det var galt fat, idet man forsømte, ja tidt forhindrede Frembringelsen af ligefremme Livsfornødenheder i tilstrækkelig Mængde. Ingen Livsfornødenhed frembragtes i større Maalestok end der udkrævedes til det almindelige Vel, og den Overproduktion, hvorom der saa ofte taltes, vilde ikke sige andet end at Masserne var altfor fattige til at købe endog blot det, der nu betragtes som nødvendigt til en menneskeværdig Tilværelse. Men i ethvert civiliseret Land kan Frembringelsen baade i Agerbrug og Industri med Lethed forøges ganske umaadeligt, saa den sikrer Livsophold for alle. Dette bragte ham til at overveje Fremtidsmulighederne for moderne Agerdyrkning og ikke mindre Muligheden af en Opdragelse, der vilde sætte Enhver i Stand til paa én Gang at give sig af med tilfredsstillende legemligt Arbejde og med Hjernearbejde.

Dette er da Modertankerne til denne fortræffelige Bog.

Et af Krapotkins Udgangspunkter er Iagttagelsen af, at i England, hvor han lever, stedse mere Jord gaar ud af Dyrkning. Skønt i Frankrig en Trediedel af al Jorden anses for «ikke dyrkelig», nærer Jorden dèr dog paa hver (engelsk) Kvadratmil fyrretyve Mennesker mere end i England. Ved grundige Studier af Landbruget, som det drives paa Øen Jersey eller paa de over-

rislede Enge ved Milano, erfor han, at et lille Antal Mænd (uden synderlig Understøttelse af Videnskaben, der især har sin Opmærksomhed henvendt paa Industriens Opgaver) havde skabt et nyt System af Agerbrug, som stod højt over det moderne Jordbrug. For disse Mænd eksisterer ikke Begreberne god eller daarlig Jord, fordi de selv *laver* den Jord, de har Brug for, og det i saadanne Mængder, at de hvert Aar maa sælge noget af den, da deres Haver ellers vilde blive løftede en halv Tomme i Vejret om Aaret.

Det Udbytte, der er naaet, og som først fremstilledes for den almindelige Læseverden, da Krapotkin i 1898 meddelte det, gjorde sikkert et meget dybt Indtryk paa enhver uforberedt Læser. Det blev i Ens Erindring, selv efterat Bogens øvrige Enkeltheder var glemte. Der er selvfølgelig ingen Tvivl om, at det er velbekendt for det videnskabelige Agerbrugs Mænd hertillands, men det vil interessere Almenheden.

Krapotkin hævder, at hvis Jorden i England gennemgaaende blev behandlet, som den allerede nu drives paa de bedste Gaarde i Landet selv eller i Lombardiet og Flandern, saa vilde England kunne brødføde 80 Millioner Indbyggere istedenfor 17 som nu.

Handelsgartnerierne om Paris viser Vejen; de forsyner ikke blot to Millioner Parisere med Grøntsager, men sender ogsaa en Mængde til London. De trodser ikke blot Jordens Beskaffenhed — de vilde kunne avle samme Høst paa Asfalten — men ogsaa Klimaets, idet de ved Hjælp af Mure, der opfanger Solens Straaler og beskytter mod Nordenvinden, ved Læbælter, Skyggerammer, Glastag og Planteskoler har flyttet Paris to Bredegrader længere mod Syd. De forsyner Aaret rundt Byen ikke blot med hele Bjerge af Vindruer og Frugt, men med de mest almindelige Grøntsager.

Dog er Parisergartneren ikke Krapotkins Ideal af en Havebrugsmand. Det er dette: en Arbejder, der frembringer endnu mere end Parisergartneren, men med Anvendelse af saa meget mindre Arbejdskraft, at han kan faa Tid til at nyde alle Livets Goder. Og dette Ideal kan naas.

Grundtanken i Systemet er den, at skabe en nærende og porøs Jord, som indeholder baade det fornødne organiske, forraadnende, Stof og den uorganiske Blanding, og at holde denne Jord og Luften over den passende varm og fugtig — altsaa fremkalde Betingelser, som ikke kan naas i fri Luft alene. Ved Til-

virkningen af Kunstgødning bedrages og forfalskes der nu i stor Maalestok; men derpaa kan raades Bod. Varmtvandsledninger giver samme Resultat som gærende Gødning og kræver betydeligt mindre Arbejde, og ved dem kan man forhøje et Areals Frembringelsesevne mer end hundrede Gange.

Øerne Jersey og Guernesey er i Norden nærmest bekendte som Opholdssteder for den forviste Victor Hugo, og kun Jersey særlig kendt som de smukke og mælkerige Køers Hjemsted. Disse Øers Bønder er imidlertid sande Foregangsmænd. De betragter Drivhuset, der hidtil ansaas for Luksus, som uundgaaelig Nødvendighed. De har lagt en stor Del af Øerne under Glastag. De anvender Glashuset ikke blot til Dyrkning af den Art Planter, der ikke kan trives i fri Luft, men til næsten alle Haveurter i Begyndelsen af disses Vækst.

Paa Jersey frugtbargøres Jorden, der oprindelig bestaar af forvitret Granit, dels ved Tang, dels ved al Slags Affald, og man har især lagt sig efter Kartoffelavl. Allerede sidst i April begynder man at høste Kartofler; man har dem modne saa tidligt paa Aaret, at man for en Ton (20 Centner 32 Pund) faar 360 Kr. Fra Jersey, der Klipperne iberegnede, kun har 21,000 Tønder Land, udføres der — fraset Forbruget — aarlig for $4^1/_2$ til 9 Millioner Kr. Kartofler. Og neppe har man paa Jersey faaet Kartoflerne op, saa saar man uden at lade en Dag gaa unyttet hen, Runkelroer eller en særlig Afart hurtigt voksende Hvede. Øen har et Kvæghold af 12,300 Stykker Hornkvæg, mer end 2,300 Heste og udfører aarligt 100 Heste, 1600 Køer og Kvier. De Pærer, der avles paa Øen og som er vidt bekendte, dyrkes i fri Luft, men hver enkelt Frugt bliver paa Træet ombundet med en Hætte, for at skærme den mod Blæsten.

Kanaløerne og Belgien gaar i Spidsen med Hensyn til Udviklingen af Vækstkultur. I et enkelt Gartneri paa Jersey, var, da Krapotkin skrev, femten Tønder Land lagte under tykt Glas. Allerede den 3. Maj begyndte dèr Druehøsten og varede til ind i Oktober. Klaserne var saa tunge, at Ejeren i Juni Maaned for tre Klaser fik 72 Kr. Naar Ærterne var plukkede, lod man Tomater eller Meloner indtage deres Plads. Udførselen af Frugt og Grøntsager fra Guernesey er betydelig ringere end den fra Jersey, men indbringer dog aarlig omtrent 1,800,000 Kroner.

Resultatet af Krapotkins Iagttagelser og Studier med Hensyn til Landbruget er da 'det, at hvis kun en lille Del af den

Tid, som nu af ethvert Folk bruges til Markkultur, anvendtes til vel gennemtænkt og socialt udført Forbedring af Jorden, saa vilde der ikke engang behøves fjorten Dages Arbejde aarligt til at skaffe en Familie paa fem Medlemmer dens daglige Brød.

Udbyttet af hans Forskning forøvrigt er, at der ved en passende Arbejdsdeling neppe behøves to Aars Arbejde af en Mands Liv til at skaffe en Familie paa fem Medlemmer en sund og bekvem Bolig.

Særlig har han havt sin Opmærksomhed henvendt paa Opdragelsesvæsnet, og dèr er det, han kraftigt slaar til Lyd for en Forening af Haandens og Hjernens Arbejde. I et fortræffeligt Kapitel (Værkets ottende) paaviser han, at Fortidens store Videnskabsmænd og Opdagere (Galilei, Newton, Leibniz, Linné) alle var praktisk opdragne Mænd med stor Færdighed i at bruge deres Hænder, og at de moderne Videnskabsmænd har opfundet forholdsvis lidet, medens de største Opfindelser som Dampmaskinen, Lokomotivet, Telefonen, Vævemaskinen, Fyrtaarnet, Kulfotografiet, det farvede Fotografi osv. ikke er opfundne af faglige Videnskabsmænd, men af Mænd som Instrumentmageren Watt, Fyrbøderen Stephenson, Guldsmedelærlingen Fulton, Maskinbyggeren Rennie, Mureren Telford o. m. f.

For at godtgøre, hvorledes han tænker sig Opdragelsen ledet, skildrer han saa den, som i hans Ungdom blev givet i Moskva's tekniske Skole, en Undervisning, som senere er bleven efterlignet i Chicago's og Boston's Skoler af samme Navn. Han viser, hvorledes man skyede al Udenadslæren, men energisk fremmede Elevens selvstændige Arbejde, og hvorledes stadigt den praktiske Anvendelse gik Haand i Haand med Undervisningen i Videnskabens Teori. Eleverne formaaede, naar de forlod Skolen, ikke blot at løse de vanskeligste matematiske Opgaver, men at lave fejlfri Dampmaskiner, lige fra den svære Kedel til den finest drejede lille Skrue, desuden Landbrugsmaskiner og videnskabelige Instrumenter. Han oplyser, hvad Fremgangsmaade man fulgte for at naa et saa udmærket Udbytte. Og han mener, at som den græske og middelalderlige Kunst udgik fra Haandværket, saaledes maa den moderne Videnskab gøre det; en Adskillelse af Videnskab og Haandværk betyder Forfald for begge Parter.

Udtrykket «anvendt Videnskab» er for ham vildledende. Det er Opfindelsen, som skaber den ny Videnskabsgren, som Krud-

tets Opdagelse førte til Læren om Sprængstofferne, og som de amerikanske Kæmpebroer langt fra at være Eksempler paa Læren om Spændkraften, gik forud for Teorien.

Arbejdsdelingen, som vi har den, har tvunget Masserne til Slid hver eneste Dag Livet igennem med samme trælsomme Arbejde. Men naar Krapotkin betænker, hvor faa der virkelig frembringer noget, som fremmer Velstand og Velvære, saa kommer han til samme Slutning som Franklin, at fem Arbejdstimer om Dagen i Reglen vilde være tilstrækkelige til at forsyne hver enkelt med alle de Goder, der nu er tilgængelige for de faa — forudsat naturligvis, at enhver i den Henseende gjorde sin Pligt.

I det Fremtidens Samfund, han tilstræber og forbereder, vil der ikke findes Fattigdom ved Siden af Rigdom. I det vil Enhver uden at plages af nogen Næringssorg kunne forfølge de højeste Maal, Menneskeheden overhovedet er i Stand til at naa.

DMITRI MERESJKOVSKI

I

Digteren

(1903)

Hvad Henrik Ibsen i *Kejser og Galilæer* kaldte *det tredie Rige* har fundet sin Apostel i en af det yngre Ruslands mærkeligere Mænd, betydelig som Digter, sær som Kritiker, Dmitri S. Meresjkovski. Som ægte Slaver er han paa én Gang skarpsindig og hemmelighedsfuld. Saa lidet som Dostojevski eller Tolstoj nøjes han med Kunsten for Kunstens Skyld; han føler sig som en religiøs Forkynder, og der er i hans Sjæl ingen Tvivl om, at det bliver Rusland, hvem Menneskeheden kommer til at skylde den Fremtidens Messias, der besvarer det religiøse Spørgsmaal og sammensmelter Hellas og Palæstina, Hedenskab

og Kristendom, i den højere Enhed, hvori baade Hjertet og Forstanden finder Tilfredsstillelse.

Hans Venner har i Petersborg stiftet et religiøst filosofisk Samfund, hvori Mænd fra de forskelligste Lejre, Biskopper og Fritænkere, mødes.

Da nylig en af hans Romaner er bleven oversat paa Svensk (af E. Weer) og hans kritiske Hovedværk næsten samtidig er udkommet paa Fransk (i Oversættelse ved Grev Prozor og S. Persky), er han rykket den evropæiske Læseverden nær. Begge disse Bøger er Led i det store Arbejde, Meresjkovski betitler *Kristus og Antikrist.* Det indeholder tre Dele, af hvilke de to første i Romanform har Undertitlerne *Gudernes Død* og *Gudernes Opstandelse* og behandler Antikens Opløsningstid og dens Genfødelse, idet de samler Skildringerne om de to Hovedfigurer *Julianus Apostata* og *Lionardo da Vinci.*

Det er Romanen om Kejser Julian, der foreligger paa Svensk og vel snart vil foreligge paa de fleste evropæiske Sprog, thi den staar højt over Sienkiewiczs Roman fra den romerske Oldtid *Quo vadis,* der har gjort saa uhørt Lykke, men som rigtignok havde det Held, at den katolske Kirke, der med Føje kunde tage den til Indtægt, har gjort sit for dens Udbredelse. *Gudernes Død* vil trænge igennem ved sit indre Værd alene.

Tidsskildringen er udført med Sikkerhed og Styrke; det føles, at Meresjkovski bl. A. er en fin og lærd Hellenist, der i Grundsprogene kender de græske og latinske Værker, som er Kildeskrifterne om Datiden, og han har formaaet at indpuste dem Liv. Eksempelvis kan anføres, at han har formet bevægede og dramatisk spændende Optrin ud af Ammianus Marcellinus' korte og flygtige Bemærkninger om de Spioner, Gallus underholdt for at erfare Folkestemningen om ham. Hvad han skildrer, er altid set, lige fra de Optrin, i hvilke Julians og Gallus's forskræmte og forpinte Drengeaar skildres i Macellum i Kapadokien, til Strabadserne under den parthiske Krig, i hvilken Kejseren finder sin Død. I Henrik Ibsens Spor gengiver Meresjkovski Julians tvungne Hykleri i Ynglingeaarene, da han for at læse Platons *Symposion* maa have Bogen forsynet med Titelbladet *Den hellige Paulus' Breve,* og da hans Studiefæller Gregor og Basil kaster to store, sorte Skygger paa Parthenons hvide Marmor. Med Deltagelse udmales det glødende Sværmeri, han i Smug nærer for den græske Oldtids Guder og Aandsliv,

medens den Løgn, hvori han med sin Fremhyklen af kristelig Ydmyghed gaar, svider ham som en Æselshud vilde svide Løven.

Med digterisk Fantasi har Meresjkovski skabt Arsinoe, den stolte Athenerinde, der ved Arv fra en Slægtning, som ejede en Purpurfabrik i Sidon, er rig og uafhængig som hun er skøn; en ung Billedhuggerinde, der som Oldtidens spartanske Kvinder øver sig nøgen paa Palæstraen. Hun lever ligesom Julian for det gamle Hellas' Idealer, men aabent og frit, og hun træder ham i Møde som hans dulgte Drømmes Genius, ansporende og overlegen. Det er ikke unaturligt, at hun ikke desmindre i Fortællingens Løb, uvilkaarligt følgende Tidsalderens Strøm, lader sig paavirke af sin unge, brystsvage Søster, der er bleven Kristinde, opgiver sine Idealer, bliver Eneboerske og tilsidst som Nonne er ved at kaste Tvivl i Kejserens Sjæl, da han staar paa Højden af sin Magt og sit Ry.

Stærk Vægt er hos Meresjkovski som hos Ibsen lagt paa det Slægtskab, der er mellem Julian og Galilæerne, idet de, overensstemmende med Tidsalderen, har Askesen og Troen paa Undere tilfælles. Alligevel gør Julian, naar man læser hans Historie hos Ammianus Marcellinus, et mangefold friskere hedensk Indtryk end hos de to moderne Digtere, der uvilkaarligt samler Skyer af Romantik om hans Hoved. Man føler ikke hos nogen af dem, hvor ung og hvor ungdommelig han er, han, der efter at have udført de største Bedrifter faldt kun 32 Aar gammel, endnu yngre end den store Aleksander.

Som opdragen i den kristne Verden og tidligt opfødt med Kristendom lader den russiske Digter som den norske det fornegtende Forhold til Kristendommen indtage en større Plads i den græske Fyrstes Liv end det Ja, han siger til Apollon og Dionysos. Herved turde han imidlertid være set fra et forvrængende Synspunkt.

Et godt Eksempel er hos dem begge Forholdet til hans Gemalinde, en ham ganske ligegyldig Fyrstinde, hvem han efter Kejserens Befaling for en Forms Skyld tog til Ægte. Begge de moderne Digtere lader ham i sin Stilling til hende fornemme Jesus som Medbejler. Hos Ibsen undslipper der Helena i Vildelse Udbrud, hvoraf Julianus slutter, at hun har hengivet sig til Galilæeren, idet hun har ment at omfavne ham selv i hans Tjener Præstens Skikkelse. Hun er her en yppig Kvinde,

der Julian uafvidende har svælget i Vellystens Mystik. Hos Meresjkovski er hun omvendt i Ægteskabet med den for hende ligegyldige Julian forbleven Jomfru, har kysk og from i al Stilhed viet sig til Kristi Brud og lever som Nonne. Men Julian føler da en djævelsk Fornøjelse ved en Gang at gøre sine Rettigheder som hendes Ægteherre gældende og saaledes med Vold berøve den himmelske Brudgom hans Brud. I begge Tilfælde hader da den store Hedning Galilæeren som Medbejler, og i begge Tilfælde er Indfaldet aandrigt. Men Oldtiden véd intet derom.

En Digter, der stod Hedenskabet nærmere end de begge, vilde give os en roligere og mere Ærefrygt indgydende Julian.

En saadan vilde ogsaa have skaanet os for det opdigtede Udbrud, da Julian er bleven saaret af den parthiske Pil: *Du har sejret, Galilæer!* Han raaber saadan baade hos den russiske og hos den norske Digter, men ikke hos Ammianus. Ordet er af samme Beskaffenhed som Kosciuszko's *Finis Poloniæ!* i Dødsstunden — opfundet af Fjenderne.

Meresjkovski indbilder sig, kulturelt at være en ret moderne Skikkelse i vore Dages russiske Literatur. Han kalder sig Symboliker, religiøst som literært, idet han gør opmærksom paa det tilsvarende Udsagnsords Grundbetydning, at sammenholde eller sammenfatte. Han sammenfatter Hedenskab og Kristendom, endda paa den mest forbavsende Maade, medierer dem, som man sagde paa Hegels Tid. Han betegner sig selv som en Lærling af Nietzsche, men er samtidigt efter sin Overbevisning god Kristen — større aandeligt Kunststykke er ikke i det sidste Tiaar blevet udført.

Arsinoe gør i Romanen overfor Julianus gældende, at der ingen virkelig Spaltning er mellem Hellas og Galilæa, da Grækenlands Vise nærmede sig den store Galilæer, som elskede Børnene og Friheden og glade Fester og hvide Liljer, og hun ender da ogsaa som Billedhuggerinde med at modellere en Statue, der halvt ligner Dionysos, halvt Jesus. Paa lignende Maade har Meresjkovski nylig paa en Forelæsning i Petersborg forfærdet sit Publikum ved at erklære Venus og Jomfru Maria for nærbeslægtede Skikkelser.

I Nietzsches Skrift om den græske Tragedies Oprindelse med dets Dionysosdyrkelse finder Meresjkovski ret sindssvagt Enhedspunktet for hedensk og kristeligt Liv og altsaa et Varsel om Fremtidsreligionen. Men naar han hos Ammianus Marcellinus

har fundet den Skitse af den store Kejsers Personlighed, han kunde lægge til Grund for sit med yderste Omhu i Lys og Skygger gennemførte Maleri, beror det paa en Ejendommelighed hos den gamle hedenske Historiker, som Meresjkovski med nogen Overdrivelse har fremhævet i Bogens Slutning. «Det er nu over fire Maaneder siden, jeg gjorde dit Bekendtskab, siger Anatolios, og jeg véd endnu ikke, om du er Hedning eller Kristen.» — «Jeg véd det ikke selv», svarer Ammianus simpelt.

Meresjkovski selv tror at vide, hvad han er. Han er udi egen Indbildning Kristen.

II

Kritikeren

Det store Arbejde, Meresjkovski har offenliggjort om Tolstoj og Dostojevski, overgaar dels ved indtrængende Kendskab til Stoffet, dels ved skarpsindig Fordybelse i betegnende, let oversete Enkeltheder, Alt hvad ikke-russiske Kritikere har skrevet om disse Mænd. Ikke destomindre skæmmes disse grundige Undersøgelser af talrige grove Fejl: vilkaarlig Fremdragen af halvt tilfældige Ytringer, der blæses op til afgørende Vidnesbyrd, forsætlig Overseen af Aktstykker, der modsiger hvad Forfatteren vil have frem, en forudfattet Uvilje eller Velvilje udfra den uklare Livsanskuelse, hvortil Forfatteren som Poet og som slavisk Mystiker bekender sig.

Skønt Kritiken uden Tvivl kræver nogen digterisk Evne, kan det i Almindelighed siges, at ikke faa Egenskaber, der kommer Digteren til Gode, vil forvirre og forringe Kritikeren, og Meresjkovskis digteriske Egenskaber er af den Art.

Nationalt er han hildet. En saa overstrømmende Nationalfølelse som hans formindsker en Kritiker og gør hans Domme vildledende. Af Russernes Holdning afhænger efter hans Anskuelse Evropas Skæbne. Og saa ubarmhjertig hans Dom end er over det nuværende Ruslands aandelige Forfald, saa sikker er han paa, at det er Russerne, hvem det Hverv paahviler at

løfte Evropas Kultur og udbrede den sande Religiøsitet; thi her om nogensinde gælder det for hans Landsmænd, at gør *de* det ikke, saa gør Ingen det, og hans Værk udmunder derfor i Ordene: Vi eller Ingen!

Religiøst er han hildet. Saa usædvanligt han end er inde i græsk Kultur, og saa meget han har stræbt at tilegne sig Renæssancens; saa dyb en Dukkert, han har taget i Nietzsches Filosofi, den eneste Filosofi, han synes at kende, og som han i Tide og Utide nævner — med alt sit moderne Væsen virker han paa en evropæisk Læser som saaledes gennemtrængt af byzantinsk Kristendom, at hans inderste Tankegang, hans Følemaade, hans Kunstudtryk synes at stamme fra græsk-katolsk Rettroenhed. Dette falder En for Brystet, naar man gennempløjer hans Kritik.

Man har lige med Behag fulgt en skarpsindig Sjæle- eller Stil-Granskning, har nu og da følt den behagelige Overraskelse ved at møde slaaende Rigtighed — saa støder man paa en af disse Sætninger, der stammer lige fra Byzants, og man fornemmer sig paa én Gang pinligt skuffet og opirret over det hule Dybsind: en Sætning som denne f. Eks. i Kapitlet om Sjælen i Dostojevski's Livsværk: «Verden har aldrig været saa moden for Religion, som den nutildags er; Verden stræber henimod den endegyldige Religion, der vil afslutte den historiske og almene Udvikling, en Religion, der tildels er virkeliggjort ved den første Menneskevorden af Ordet, og om hvilken det er forudsagt os, at den vil blive fuldkommengjort ved Ordets anden Menneskevorden».

Naar man læser Sligt hos Meresjkovski, føler man at man hos denne Russer som hos andre Samtidige blot behøver at skrabe den fine Hellenist en lille Smule for at møde Barbaren. Hans Byzantinisme er den Form, hvorunder den religiøse Reaktion, der er om end ikke moderne, saa dog paa Moden, optræder i Rusland, medens den i Frankrig tager Form af romansk Katolicisme, i Norge af gammel opvarmet Deisme og Fornuftkristendom.

Meresjkovski føler sig frastødt af Tolstojs Personlighed, tiltrukket af Dostojevskis, medens han lader begges Talent vederfares fuld Retfærdighed — og derover; thi som Russere er de Jordens første Fortællere. Men Kritiken af Tolstoj former sig bestandig som Angreb, den af Dostojevski faar uvilkaarligt Præg

af Forsvar. Og skønt Samfølelsen skulde synes en langt bedre kritisk Vejleder end Uviljen, staar Meresjkovskis indtrængende Kritik af Tolstoj flere Steder højt, medens hans Arbejde om Dostojevski ikke indeholder synderlig nyt.

Det er lykkedes Meresjkovski med en Sikkerhed, som Ingen før har naaet, at skildre Naturkærligheden, den faunagtige, satyragtige Naturglæde, hos Tolstoj og den umaadelige Selvkærlighed, som er hans Væsens Grundsum, Kærligheden til Sundhed, kraftig Legemlighed, Hæder og det patriarkalsk-idylliske Liv paa Landet. Med Tolstojs Glæde ved Livet hænger hans Rædsel for Døden sammen, der bryder frem rundt om i hans Værker. Meget rigtigt har Meresjkovski set, at Tolstojs Omvendelse, som den efter hans egen Opfattelse foregik for en god Snes Aar siden, ingenlunde betyder noget Brud i hans Livs Historie. Han var og blev i alle sine Dage ubevidst Hedning og bevidst Kristen, og Forskellen mellem hans to Livsafsnit er ene den, at i det første Tidsrum underordnede han sit bevidste Liv under det ubevidste, i den anden det ubevidste under det bevidste. Men Spaltningen i hans Indre har varet og fornemmes overalt.

Den kommer tydeligst frem i hans Forhold til Ejendomsbesiddelse, som han engang har erklæret for en simpel Fordom, saa let at tilintetgøre som Spindelvæv. Han har da ogsaa tænkt paa at skille sig af med alt sit Gods; dog, da hans Hustru paa Børnenes Vegne lidenskabeligt modsatte sig denne hans Plan, ja endog truede ham med Umyndiggørelse, faldt han tilføje og nøjedes med en Ordning, ved hvilken han beholdt sine Penge, men lukkede Øjnene for dem, og opnaaede et Vellevned under Form af Savn. Han levede personligt med største Tarvelighed, bevarede imidlertid sin Frihed og Ro, Stilhed om sit Arbejd, bekvem og særegen Klædedragt, Linned som altid gennemtrænges med Vellugt, rigelige Vegetarianer-Maaltider, et bevæget Familieliv paa Landet og i Byen.

Tolstoj afslører med Lidenskab Modsigelserne i det borgerlige Samfund; men jo ivrigere han forkynder Afholdenhedens Lære, desmere indbringende bliver Udgaverne af hans Bøger. Der uddeles ganske vist fra Jasnaja Poljana 2—3000 Rubler om Aaret; dog Ejeren selv er Millionær. Dette er Velgørenhed, men ikke netop Kristendom, og Meresjkovski gør dette Tolstojs Forhold til Ejendommen, der staar i saa stærk en Strid med

hans kommunistiske Lære, til Midtpunkt for hele sin Fremstilling af hans Væsen som Menneske og Geni.

Med sin Sygelighed som Epileptiker, med sit Liv i evindelig Fattigdom og under de haardeste Ydmygelser danner Dostojevski den polære Modsætning til Tolstoj med dennes robuste Sundhed og trygge økonomiske Stilling. Som Folkets Barn er han modsat Adelsmanden Tolstoj. Som Tugthusfangen i Sibirien, der gennemgik enhver Art legemlig og aandelig Kval, er han Modpol til Tolstoj, den rige og lykkelige Godsejer. Som Kristen af Instinkt er han modsat Tolstoj, der er Kristen af møjsomt tilkæmpet Overbevisning. Medens den gamle Blusemand paa Jasnaja Poljana stræber at undgaa Pengene, der ukaldede kommer og søger ham, har Dostojevski stadig været paa Jagt efter den Mynt, der kunde dække hans Gæld og sikre ham og hans Livets Ophold, men stadig forgæves, indtil hans anden Hustru i hans allersidste Tid ordnede hans Forhold. Medens for Tolstoj Døden er den bratte og skræmmende Afslutning paa Livet, dør Dostojevski saa at sige hele sit Liv, gennemlever stedse paany Dødsangsten, hvori den i hans Ungdom ham forkyndte Dødsdom satte ham.

Det er Dostojevski, som har Meresjkovskis Hjerte. Kritikeren fremhæver alle hans Fortrin og trænger alle hans Laster tilbage, saa de kun skimtes. Ærbar som Digteren Meresjkovski er, og varsom i alt Kønsligt som overhovedet den russiske Literatur, skulde man tro, at Dostojevskis uhyggelige (om end forsigtige) Forhold til det Kønslige maatte vække Uro og Uvilje hos ham. Men nej, meget bliver Dostojevski tilgivet, fordi han har et kristeligt Grundhang. Endog det sædelighedsforbryderske Træk i hans Fantasi, endog de Afgrunde af usunde Lyster, som hans Læser ser ned i, behandles af Meresjkovski med Overbærenhed. Til Gengæld roses Dostojevski med Rette for det aabne og vide Blik, hvormed han omfattede evropæisk Literatur, medens Tolstojs gudsforbarmelige Fordømmelsesdomme over de mest forskelligartede Bøger og Kunstværker med ikke ringere Ret gives til Pris for Læserens Misbilligelse.

Ypperligt oplyses Modsætningen mellem de to Digteres Fremstillingskunst, naar det fremhæves, at hos Tolstoj med hans Naturs Mangel paa Tusmørke og hans Stils Mangel paa Elegance, men med den drøje Legemlighed som alt hos ham antager, hører vi Personerne, fordi vi ser dem; medens vi hos den ulegem-

lige Dostojevski med hans Mesterskab i Samtalekunst, alene ser Personerne, fordi vi hører dem.

Interessant er ogsaa Paavisningen af, at Nietzsches tomme Tanke, Jordelivets evige Tilbagevenden i nøjagtigt samme Form, allerede er udtalt af Djævlen i Dostojevskis *Brødrene Karamasof*, som lærer, at Verdensløbet maaske allerede har gentaget sig en Billion Gange — ganske særligt nyder Meresjkovski, her at kunne bringe sine to kæreste Navne, Dostojevski og Nietzsche, i Forbindelse med hinanden.

Næst Trivialitet er den tvungne Aandrighed den værste Fare for en Kritiker. Meresjkovski er aldrig tviviel, men altfor ofte søgt og tvungen. Mon det virkelig skulde synes hans russiske Læsere naturligt, at han haardnakket sammenstiller Pusjkin med Raffael, Tolstoj med Michelangelo og Dostojevski med Lionardo? Man maa i ethvert Tilfælde være Russer for at kunne anstille Sammenligningen eller nyde den.

JAN DE BLOCH

(1902)

Ingen, der har kendt Jan de Bloch, vil høre, at han er død, uden smertelig Sindsbevægelse. En sjælden Mand var han og en af de klogeste Mænd, man kunde møde, desuden hjertensgod og en af dem, hvis Stilling udpeger dem til Raadgivere og Hjælpere for Mangfoldige. Han var vistnok russisk Polens rigeste og indflydelsesrigeste Mand.

Sine Millioner havde han fortjent sig ved Anlæg af Fabriker i Polen og af Jernbaner i Rusland. Han havde Forretningsgeniets praktiske Blik og har neppe nogensinde havt Uheld med et Foretagende. Af sin umaadelige Formue gjorde han den bedste Brug. Rolig som han var, med et vidtskuende, over-

skuende Blik, fandt han sig ligegyldig i, at mange uden at føle Taknemmelighed tærede paa ham.

Mig personligt har han imponeret ved sin rastløse Lærelyst paa de forskelligste Omraader. En Dag i 1885 søgte han mig op i Warszawa for at bede mig sætte ham ind i, hvorledes jeg byggede mine Foredrag. Han gennemgik Udarbejdelsen med mig i Enkeltheder, laante mine Haandskrifter af mig, udspurgte mig angaaende dem Sætning for Sætning. Da jeg i Sommer traf ham i Karlsbad, bemærkede han, at denne Kundskab nu var kommen ham til Nytte, da han forskellige Steder i England, Frankrig og Schweiz holdt Foredrag om Fredssagen, der, som bekendt, var bleven hans Livs Hovedtanke nu, da han var gammel.

Allerede Alexander III havde i sin Tid kaldt Bloch til sig for at høre ham udvikle sine Idéer om Nødvendigheden af Fred mellem de evropæiske Stormagter. Kejseren bad ham derefter nedskrive sine Grundtanker og de Kendsgerninger, hvorpaa han støttede dem. Han gjorde det, lod det Skrevne trykke, og det blev lagt paa Kejserens Arbejdsbord. Denne bladede en Dag lidt deri, fik det ikke læst igennem og gav derfor den Ordre: Dette Hefte skal blive liggende paa mit Bord. Naar Kejseren har givet en saadan Ordre, bliver den Ting, Talen er om, ikke mere fjernet uden udtrykkelig Befaling, og da denne aldrig kom, hændte det, at hint Hefte i Aarevis blev liggende paa det kejserlige Arbejdsbord. Saaledes gik det til, at Nikolaj II som Barn daglig havde det for Øje og blev saa at sige hypnotiseret deraf. Da han havde læst det, lod han Bloch kalde, underholdt sig længe og oftere med ham derom, og af disse Samtaler fremgik Planen til Kongressen i Haag, der vel ikke har bragt noget praktisk Udbytte, men altid har en vis demonstrativ Betydning.

Bloch, der var en helt igennem ædru og praktisk Mand, overvurderede ikke hin Kongres blot et Fnug. For Fredsapostle som saadanne havde han ikke det Ringeste tilovers. Enkelte meget ofte nævnte iblandt dem tog han slet ikke alvorligt. Han tog Sagen praktisk og finansielt og vilde kun afskrække fra den evropæiske Krig ved Godtgørelse af de i Bund og Grund fordærvelige Virkninger, den maatte afstedkomme. Til det Øjemed afholdt han paa egen Bekostning sin Udstilling i Paris, hvor han for sine Penge rejste en Bygning, som ellers kun et helt

Land. Ifjor holdt han en saadan Udstilling i Lausanne og talte i Schweiz for sin Idé.

Men han var syg og følte sit Liv truet. Han kom i Avgust til Karlsbad for at tilbringe nogen Tid med sin Datter og Svigersøn, den bekendte polske Politiker Jozef Koscielski; men den Hjertesygdom, hvoraf han led, var allerede da saa udviklet, at han neppe kunde gaa hundrede Skridt uden at sætte sig. I September satte han nogle russiske Damer, hvoraf den ene var hans Guddatter, Stævne i Basel; da de efter Aftale kom, maatte han lade dem vente et Par Dage paa sig; han var for syg til at kunne rejse mere end nogle faa Timer om Dagen. De blev forfærdede ved Synet af ham, da han endelig ankom; thi de forstod, at han havde ønsket dette Møde for at tage Afsked; men han viste sig ved denne sidste Sammenkomst som hele sit Liv fuld af Omsigt for dem, der var ham kære, forsigtig, hensynsfuld, vidtskuende.

Udenfor Polen vil han mindes som den Første, der ad Forstandsveje og uden nogen Appel til Følelseslivet arbejdede og stred for Fredstanken. Det store Værk, han har skrevet derom, er en Mindesten paa Menneskedens Vej.

ANTON TSJEKOV

(1904)

I disse Dage har Rusland mistet en af sine allerypperste Digtere, Anton Tsjekov, der er død paa et fremmed Badested, 44 Aar gammel, efter længe at have været berømt som Fortæller og Skuespilforfatter.

Fra først af var han Læge, og der er i hans Sjæleforskning noget af Lægens Sygdomsskøn. Han kendte sit Land som faa, og Rusland var ham det store Sygehus, hvis Patienter han saa for sig, Klasse for Klasse, medens han stræbte, saa sanddru

og ærligt som muligt, at bestemme, hvad de fejlede, og forklare sig deres Sygdoms Oprindelse. Flere af Ruslands andre Forfattere har i første Linje villet helbrede; den største af dem har i den Hensigt anbefalet den Hestekur, at kaste Evropas Kultur over Bord og vende tilbage til Naturtilstande; Tsjekov har først og fremmest gaaet ud paa at faa Sygdomsbillederne tydeligt frem.

Ikke at der er Hospitalsluft i hans Livsværk. Det Hospital, hvori han færdes, omfatter en Sjettedel af Jordkloden, og han er en Landskabselsker og Landskabsmaler, der har sin Styrke i at gengive den russiske Steppe, vidtstrakt under den dybe Himmel, farvefattig, svagt smilende. Ikke heller, at Stilen i hans Skildring af russiske Lyder og Laster er følsom, end mindre begrædelig. Tsjekov begynder som literær Karikaturtegner, kaad indtil Overstadighed, saavel i sine Novelletter som i sine Vaudeviller.

Han forsmaar ikke at fortælle lystige Historier som den om Enkemanden Strijkin. Strijkin kommer for silde hjem, er i sin Fuldskab tørstig efter mere; han véd, at hans Svigerinde har Brændevin staaende i et Skab, vil da bemægtige sig Flasken uden at vække hende ved at tænde Lys, men tager i Stedet vældige Slurk af en Flaske Petroleum, føler sig tilmode som bidt af tusind Igler, og vækker i sin Angst Svigerinden. Denne skriger i sit Raseri: Véd du, hvad Petroleum nutildags koster?, skælder ham ud og beklager skraalende Tabet. Strijkin oppebier ængstelig sin Dødsstund; men da han op ad Morgenen endnu er i Live, føler han en vis Stolthed: Over den, der fører et ærbart og regelret Liv, formaar Giften ikke noget. — Snak! raaber Svigerinden, Petroleum'en har været daarlig. — Og saa hulker hun paany over det.

Dog selv hvor Tsjekovs Lune er mest overgivent, som i Historien om den Embedsmand, der, forfærdet over sine Underordnedes Uvidenhed, kræver af dem, at de skal dyrke Læsning, er Indtrykket ikke ublandet lystigt. En af de dummeste af dem kaster sig over Dumas' *Montechristo*, læser Nat og Dag, forstaar Ingenting deraf, beder da om at turde holde op, men faar Befaling af sin Foresatte til at blive ved. Saa gaar han af den megen Lærdom fra Forstanden, kommer paa Kontoret og anklager sig for indbildte Forbrydelser, paastaar, han har druknet et lille Barn i en Brønd. Overfor dette Resultat af Studierne

erklærer alle de andre, at nu vil de ikke læse mere. De har set, hvortil det fører.

Med Aarene svarede Tsjekovs Fremstilling nøjere til det vemodige Indhold.

Hvad disse mange Bøger handler om? Om det, som glipper, som svigter og som klikker. Man siger: Kræfterne glipper, Grunden svigter, Vaabnet klikker. For ham er Rusland den Grund, som svigter, det Sted, hvor Kræfterne glipper, den Skydebane, hvor Bøsserne slaar Klik.

Og dog er for ham som for Ruslands andre tænkende Aander Landet rigt paa Hjælpekilder, Evnerne frugtbare, Alvoren stor, Begejstring og Offervillighed nok saa hyppigt forekommende som andetsteds.

Naar i hans Fædreland ikke desmindre Alt synes ham at strande, saa man marsjerer paa Stedet istedenfor at komme frem, saa giver han sig lidet af med at søge Grunden dertil i Samfundsordenen eller i de politiske Forhold. Han gaar dybere. Han finder Grunden til selve Samfundets og Statens Beskaffenhed i Sjælenes Art og Tilstand.

Han bekræfter en Iagttagelse, som den, der undertiden har siddet et Steds, hvor Mennesker af mange Folkeslag gaar forbi (som f. Eks. paa Paris's Bulevarder), kommer til at formulere saaledes: Andre Mennesker gaar; den typiske Russer *sjokker*.

Hvad der hæmmer den russiske Bonde, er hos Tsjekov ikke blot hans forfærdelige Uvidenhed, men hans Skødesløshed og Udygtighed, hans af Skæbnetro forøgede Ligegyldighed, der falder i Traad med Omgivelsernes Slendrian. Tsjekov har f. Eks. en herlig Historie om en Bonde, der som Studehandler rejser til Markedet i den store By med sine Kreaturer. Han spilder en umaadelig Tid med selve Jernbaneturen paa Grund af den Uorden, der hersker paa Linjen. Hans Kvæg bliver opholdt paa alle Stationer og dèr sat i Baas. Han forsinkes yderligere ved sin vidtløftige Passiaren med alle de Stationsforstandere, der er Skyld i, at han opholdes. Saa sælger han sine afkræftede Stude med Tab, men trøster sig let derover. I Byen, hvor ellers Ingenting interesserer ham, køber han sig en Del Ting, han kunde faa lige saa billigt i sin Landsby, og vender saa ligeglad hjem.

Bonden, som Tsjekov skildrer ham, staar raadvild, naar der om Natten udbryder Ild i Landsbyen, mander sig i sin Maaben

end ikke op til at slukke Ilden, og fryser om Dagen i sin Stue, naar en Snestorm rusker Døren op, fordi ingen af Familien gider rejse sig og lukke den igen.

I de højere Klasser den samme Evneløshed til at udfolde Energi i det Øjeblik, hvor der trænges til den. I dem er der Iver og Virkelyst nok; men hos Tsjekov bliver Udbyttet deraf det samme som af Bondens Dorskhed.

Selv de Ypperste mangler indre Ligevægt, ja, hvad værre er, de lider under en indre Modsigelse; deres Tilbøjeligheder og Anlæg udjævner hinanden og ophæver hinanden. De har f. Eks. Begejstring, heftig, smittende Begejstring; men Begejstringen skifter Genstand, før den har udrettet noget for sit oprindelige Formaal. De har Mod, ikke blot som Tapperhed, men som Mod paa Livet, som Handledrift; men under dette Mod lurer Modløsheden, der ender med at opsluge al Handlekraft. De har stadigt Hang til Rejsning, til Modstand og Oprør mod Alt, hvad der knuger dem, men samtidigt Mangel paa Evne til en Rejsning, der kunde føre til noget. De føler kogende Forbitrelse; men efter nogle Aar er deres hele Vrede fordampet. De sværmer for et Ideal; men faa Aar efter har dette Ideal tabt sit Værd for dem, og de tilbeder et forskelligt. Og én Bestræbelse følger paa en anden, ét Forsøg paa et andet, til Virksomhedsdriften er udtømt.

Saa forsager de fuldstændigere og grundigere end Mænd af andre Folk, undertiden saa grundigt som Hovedpersonen i den (paa Dansk oversatte) Novelle, der hedder *Værelset Nr. 6*. Lægen Andreas Efimovitsj, en god og uverdslig Mand, sørger over det meget Gruelige, der gaar i Svang i hans lille Bys Hospital, men formaar ikke at afhjælpe det. Han har desuden i Byen ikke et Menneske, hvem han agter nok til at kunne samtale med ham; den eneste, med hvem han kan udveksle Tanker, er en gal Mand i Nr. 6. Dog Byens anden Læge har al mulig Interesse af at faa ham selv erklæret for gal. Og han, der er som et Barn i alle verdslige Anliggender, lader sig først sin Smule Formue franarre, strækker saa Gevær overfor Omgivelsernes Fjendtlighed, og lader sig tilsidst uden Modstand indespærre som sindssyg. Alt er dog ligegyldigt, Ævred overhovedet opgivet.

Kvinderne hos Tsjekov har Hjertets Fortrin, men gaar i Reglen ganske op i disse viljesvage, uselvstændige, ustadige Mænd. De følger dem gennem Tykt og Tyndt med en Hengi-

venhed, der aldrig fornegter sig, og med et Hang til Selvopofrelse, som var de fødte Slavinder. De er lutter Medfølelse. Elskov har for dem et Kryderi mere, naar den medfører Ydmygelser og Ofre. Og de elsker med Forkærlighed netop den Mand, for hvem Evnerne glipper og Bøssen klikker, den utilstrækkeligt udrustede Mand; thi han har Kvinden mest behov, trænger haardest til Trøsterinden, til den, der trods Alt ser op til ham, gaar op i ham.

Tsjekov har Sans for Heltemodet og Selvfornegtelsen i denne Holdning, men har dog i sin Skildring en enkelt Gang en Ræv bag Øret. Saaledes i Fortællingen om Dusjenka (Kælenavnet: lille Sjæl). Først bliver Dusjenka gift med en Teaterdirektør; hun er med i al hans Sysselsættelse, taler alle Vegne om den Gavn og Glæde, Teatrene gør. Efter hans Død gifter hun sig med en Købmand og udbreder sig da, til hvem der vil høre det, over Verdenshandelens Nytte og den Dristighed og Kløgt, en Handelsmand har nødig. Da hun anden Gang bliver Enke, trøster hun sig med en Veterinær; og nu udvikler hun, at Befolkningens Helbredstilstand afhænger af Kvægets omhyggelige Røgt. Da Veterinæren lader hende i Stikken, forbliver hun en Tid lang ganske tanketom og umeddelsom, indtil hun adopterer en lille Dreng og nu bliver uudtømmelig med Hensyn til denne Drengs sjældne Evner og Fremskridt i Skolen.

Kvindens Elskov er hos Tsjekov Underkastelse. Mændenes Venskab bestaar hos ham i, at de i Forening roser sig selv og taler ondt om andre. Lykken opnaas hos ham kun af de ganske sløve. Derimod synes han at tro paa Fremskridtet. Alle hans mere udviklede Personer trøster sig over deres mislykkede Liv med, at ingen Bestræbelse gaar helt tilspilde; enhver mislykket Rejsning bidrager sit til at forberede en bedre Fremtid.

Han overlader imidlertid Ruslands talrige fremtidstroende og socialistisk anlagte Forfattere at udmale denne lysere Fremtid. Han selv har i sit Livsværk kun gengivet Rusland, som han i sin Levetid har set det. Og saaledes ligner det en af disse umaadelige Vandmænd, som om Efteraaret viser sig ved Kysterne og undertiden kastes i Land: en geléagtig Masse med lange Fangearme og Fangetraade, der opsuger og sluger og brænder. Medusa kaldes den; thi den forfærder; den har jo ogsaa lange Arme, hvis Berøring svider. Men den har ingen Rygrad.

ENGLAND

SHAKESPEARE-BACON

(1902)

I de sidste to Maaneder er den engelsktalende Læseverden gennem et umaadeligt Antal Artikler, tidt fire eller fem, ofte ni, i hvert Nummer af *Times* paany blevet sat i Bevægelse af et Spørgsmaal, som de naive Sjæle, der troer paa Muligheden af at kunne kvæle en Galskab saa grundigt, at den ikke giver nye Livstegn, har betragtet som dødt. Spørgsmaalet er det pikante, om ikke Lord Bacon har skrevet de Værker, der i 300 Aar har gaaet under William Shakespeares Navn.

Med Fare for at frastøde et Antal Læsere, der med Rette ynder, at man stiller Argumenterne i Spidsen, Skældsordene, hvis de er nødvendige, tilsidst, føler jeg mig tvungen til det Udbrud, at hver Gang jeg paany med Aars Mellemrum fordyber mig i «Baconianerne»s Dybsind, er det mig, som saa jeg en flammende og dansende Daarekiste for mig.

Efter saaledes at have lettet mit Hjerte, skal jeg forsøge paa, sindigt at udvikle, hvad der for Øjeblikket sysselsætter Millioner af Mennesker af den angelsachsiske Stamme, saa de er nær ved at glemme Boerkrigen derover.

Efter talrige Forgængeres og særlig Forgængerinders Eksempel har for kort Tid siden en Fru Gallup, der hurtigt fik Beundrerinder i Fruerne Gay og Bird og mandlige Forsvarere i Herrerne Mallock, Sinnett, Whittwell, Theobald, Hookham og mangfoldige andre, i en Bog, kaldet *Bacons tvesidede Ciffer*, meddelt

Menneskeheden sin Opdagelse af en Cifferskrift, som Lord Bacon har nedlagt i den første Folio-Udgave af Shakespeares Dramer 1623 og desuden i Fortalen til en Digtning af Spenser fra 1591, ved Hjælp af hvilken han betroer Efterverdenen, at det er ham og ingen Anden, som har skrevet saavel al Spensers som al Shakespeares Poesi.

Tiltalende hos Fru Gallup er blandt meget andet, at hun ikke klatter med det. Naar Bacon foruden Alt, hvad han har skrevet og virket i eget Navn, ogsaa skal have skrevet alle Shakespeares Værker, saa kan han saa udmærket have skrevet Spensers med. Ignatius Donnelly havde allerede i 1888 bevist ved Hjælp af et andet Ciffer, «det store Kryptogram», at Bacon foruden alle Shakespeares Stykker ogsaa havde skrevet alle Kristoffer Marlowes. Fru Pott havde lidt tidligere bevist, at Bacon foruden Shakespeares og Marlowes Dramer ogsaa har skrevet alle dem, der hidtil er gaaet under Navnene Marston, Massinger, Middleton, Greene, Shirley og Webster. Det er da vanskeligt at begribe, hvorfor Bacon, naar han allerede var i Gang med Arbejdet, ikke skulde have skrevet Spensers Værker med det samme. Der er overhovedet ingen Grund til at standse i saa smuk en Fart. Derfor kommer ogsaa en særligt bitter og giftig Fjende af Shakespeare, Hr. Eugen Reichel — hvem jeg engang har kendt som en ung stræbende Mand, der endnu ikke eftertragtede herostratisk Ry — og lærer os i sin Bog *Shakespeare-Litteratur* ikke alene at vor Shakespeare var en blot Straamand, men at Lord Bacon heller ikke var andet og mere, ja ovenikøbet var Bedrager og Svindler, idet ingen af dem begge har skrevet et Ord af de Værker, der tillægges dem, hvilke alle er forfattede af en og samme Mand, en ubekendt Storhed, om hvis Liv vi Ingenting aner. Det ene er saa klogt som det andet. Men man skulde forsværge, at Mennesker udenfor Sindssyge-Anstalterne kunde føre Vanviddets babyloniske Taarnbygning op til disse Højder.

Dog tilbage til den ædle Frue, hvis Skarpsind for Øjeblikket har den Forret at sysselsætte England og Nordamerika. Det Ciffer, Fru Gallup har fundet, dannes kun af de Bogstaver, der i Bacon's, Shakespeare's og Spenser's Bøger er i Kursivskrift, og der udkræves fem almindelige Bogstaver til at danne et af Cifferskriftens. Hun har formentlig gjort den Opdagelse, at Kursivbogstaverne i hine Bøger tilhører to forskelligartede Alfabeter, vi kan betegne som *a* og *b*, af hvilke Alfabet *a* hyppigst er an-

vendt. Forbindelsen *abaaa* betyder *i*, Forbindelsen *baaba* betyder *t*, *baaab* betyder *s* osv.

Dette Ciffer har Bacon benyttet til at gøre os Efterlevende hemmelighedsfulde Meddelelser. Der er herimod allerførst at gøre den Grundindvending, at der i Virkeligheden slet ikke er anvendt to forskelligartede Alfabeter, hvor Fru Gallup tror at kunne paavise det. Det eneste Bogstav, der forekommer i to lidt afvigende Former, øjensynlig fordi den ene Beholdning var sluppet op, er *w*; iøvrigt er der ikke større Forskel paa Bogstavernes Form og Stilling end der nødvendigvis maatte fremkomme ved Datidens mangelfulde Støbe-, Sætte- og Trykkemaade. Det er da fuldstændig vilkaarligt, om Fru Gallup henfører et lidt tyndere eller lidt tykkere *t* til det ene Alfabet eller til det andet. En Korrespondent til *Times*, der i Nummeret for 6. Januar har faaet seks store Spalter overladt, har der ved Hjælp af tre Gange forstørrede Kursivbogstaver fra Spenser's Tilegnelsesbrev bevist Umuligheden af at skelne Bogstaverne af det ene Alfabet fra Bogstaverne i det andet; de er allesammen i det Væsenlige ens og allesammen en lille Smule forskellige, saa der snarere kunde tales om seks eller otte Alfabeter end om to. Fruen har da altsaa (forhaabentlig ubevidst) med fuldkommen Vilkaarlighed ordnet Bogstaverne i Grupper og faaet en Mening ud. Den Mening, hun har faaet ud, er opbyggelig og underholdende. Ud af Indholdslisten over Dramerne i den første Folio-Udgave af Shakespeare læser hun f. Eks. en Tekst, der begynder:

Dronning Elisabeth er min sande Moder, og jeg er lovlig Arving til Englands Trone osv. F. Bacon.

Francis Bacon, Søn af Elisabeth! det er allerede ikke daarligt, lovlig Arving til England! det lader sig høre. Men at Lordkansleren ikke fandt noget bedre Sted til at skjule og røbe denne anstødelige Hemmelighed end i Indholdslisten til Shakespeares Stykker — det er unegtelig sært. Og var ikke Fru Gallup kommen til Verden og ikke bleven benaadet med sit hartad overnaturlige Gætningsgeni, saa vidste den Dag idag ingen af os noget derom, og Hemmeligheden var forbleven en evig Hemmelighed. I Tilegnelsesbrevet til Spenser's *Ruine of Time* klager Bacon i Cifferskriften (desværre i en meget daarlig Stil) over, at han ved slige «lidet kendte og lidet mistænkte Midler» maa udøse sit Hjerte for en Ven og forraade ham sin for Verden skjulte Digtervirksomhed.

Det som rører Ens haarde Hjerte overfor Fru Gallup, det Lam, er, at hun dog har meddelt os sit Bacon-Ciffer, altsaa muliggjort os Kontrollen med hendes Opdagelse. Herved adskiller hun sig fordelagtigt fra sin amerikanske Forgænger, den frække Kumpan Donnelly, der har tjent en Formue paa *sin* Ciffer-Bog, men haardnakket negter at meddele os Nøglen, han benytter. Og han fandt dog, at Bacon i den første Shakespeare-Folio lige ud meddelte: «Cecil (Elisabeths Førsteminister) sagde, at Marlowe eller Shakespeare aldrig havde skrevet et Ord deraf». Det sagde Bacon lige ud; thi hos Shakespeare staar S. 76 Sp. 1 som 182. Ord *seas*; S. 75 Sp. 1 som 121. Ord *ill*; S. 76 Sp. 2 som 247. Ord *said*; S. 75 Sp. 1 som 408. Ord *that*; S. 76 Sp. 1 som 391. Ord *More*; S. 74 Sp. 1 som 226. Ord *low*; S. 76 Sp. 1 som 22. Ord *or*; S. 75 Sp. 2 som 28. Ord *Shak'st*; S. 75 Sp. 1 som 121. Ord *spur*; S. 76 Sp. 1 som 441. Ord *never*; S. 76 Sp. 2 som 220. Ord *writ*; S. 76 Sp. 1 som 327. Ord *a*; S. 76 Sp. 1 som 317. Ord *word*; S. 74 Sp. 2 som 115. Ord *of*; S. 74 Sp. 1 som 53. Ord *them* — hvilket bliver: *Seas ill said that More low or Shak'st spur never writ a word of them* — som man ser er Skrivemaaden af Navnene Cecil, Marlowe og Shakespeare original. Jeg gad vide, hvad i al Verden man ikke skulde kunne faa ud af en hvilkensomhelst Bog paa Jorden, naar man fik Lov til at læse den saadan! Hr. Donnelly beviser da ogsaa paa denne Maade, at Shakespeare var en i alle Maader ussel Karl, desuden syg og nedbrudt fra Ungdommen af.

Og dette har gjort Indtryk paa Hundredtusinder af Mennesker i Jordens mest civiliserede Lande. Høje Tanker om Menneskeheden giver det ikke.

Spørger Læseren nu, hvorfor Bacon, der dog i sit Inderste ikke skammede sig over ret meget, men systematisk svigtede sine Velgørere, krøb for de Mægtige, lod sig bestikke, bøjede Retten osv., i den Grad skammede sig over at have skrevet *Sommernatsdrømmen*, *Romeo og Julie* og *Kong Lear*, i den Grad krympede sig ved at have skabt Falstaff og Hamlet, at han kun turde betro dette til sin Datids Sættere og til dem af Shakespeares Venner, der udgav hans Værker efter hans Død, men ellers til intet Menneske i Datiden — saa lyder Baconianernes Svar, at hans Moder, hvem han ærede, og Dronning Elisabeth, hvis Velvilje var ham nødvendig til hans Løbebane, ringeagtede Skuespildigtning. Forgæves har man indvendt imod dem, at af Datidens

Skuespildigtere var John Bale og John Still blevet Biskopper, ja Thomas Sackville af Elisabeth blevet udnævnt til Lord Skatkammerkansler. Og forgæves har man spurgt, hvorfor Bacon da ikke sagde Sandheden rentud i 1623, da baade hans Moder og Elisabeth længst var døde.

Bag det Hele ligger den taabelige Tvivl om, at en Mand med William Shakespeares mangelfulde Skoledannelse har kunnet lægge de Kundskaber for Dagen, som Dramerne udviser, og det er forfærdende, hvilke Mænd der har været indskrænkede nok til at ytre en saadan Tvivl. Nietzsche er iblandt dem. Det er ikke udmærkede Skolekundskaber, som gør digteriske Genier; der skal andet til; og hvad Hovedsagen er, der findes ingen udmærkede Skolekundskaber i Shakespeares Skuespil. I *Coriolan* anføres Cato, der levede Aarhundreder senere; i *Troilus og Cressida* anfører Hektor Aristoteles. I *Julius Cæsar* tales om Uhre, i *Kong Johan* om Kanoner, i *Henrik IV* om Pistoler. Det vrimler af Sligt.

Den Art Fejl havde Bacon med Lethed undgaaet; men om han havde kunnet købe sit Liv derfor, han havde ikke kunnet skrive én Shakespearesk Scene.

Man havde tænkt sig Muligheden af, at Baconianerne nu var bragte til Tavshed, siden Videnskabsmænd i forskellige Lande var begyndt at fare ret ublidt frem imod dem. Jeg for min Del bestyrkedes i den Tro, da jeg nylig modtog et Brev fra Baconianernes bedste Mand i Nordamerika, den lærde Appleton Morgan, i hvilket han bad mig ændre et ham berørende Sted i nye Udgaver af min engelske *Shakespeare*, da han ikke længer hyldede den Baconianske Anskuelse. Og nu ser jeg mig under Dagens Strid endog taget til Indtægt for Baconianismen af en blandt Indsenderne i *Times*, Hr. Theobald.

Saa nedslaaende den hele Sag maa kaldes, saa lærerig er den. Den viser for det Første, at endog velbegavede, stundom højtbegavede Mennesker staar ganske vildfarende paa Omraader, de ikke behersker, naar først den sunde Sans hos dem er gjort usikker. Selv om alle Evner ellers er i Orden, kan Mangel paa historisk Kundskab eller Mangel paa psykologisk Indsigt eller endog blot Mangel paa kunstnerisk Kultur gøre en veludrustet Mand eller Kvinde til Bytte for grove Vildfarelser.

Den viser for det Andet, hvor tilbøjelig Menneskeheden er til falske Slutninger. Man slutter f. Eks.: Da mange af de under

Shakespeare's Navn udgivne Bøger ikke er af ham, hvorfor skulde saa de andre være det! Eller: Da Mosebøgerne ikke er skrevne af Moses, hvorfor skulde saa Shakespeare's Stykker være skrevne af ham! Eller: Da det er et Tegn paa Aandsfrihed ikke at tro paa Overleveringen, hvorfor skal vi saa tro paa den her! Eller: Da Shakespeare og Bacon vel paa halvhundrede Steder bruger lignende Vendinger (f. Eks. at man maa krybe, før man kan gaa, eller at Krokodillen græder for at lokke Mennesker til sig) er saa dette ikke et Tegn paa, at Bacon er Dramernes Ophavsmand!

Saaledes har man snart lagt de Udannedes, snart de Halvdannedes og snart de Vanvittiges Skarpsindighed for Dagen. Mest den sidste.

GYKIA

(1901)

I Kejser Konstantin VII Porfyrogennetos' Bog om Rigets Forvaltning, hvori han Aar 952 efter vor Tidsregning til Brug for sin Søn samlede al politisk, historisk og geografisk Kundskab, som udkrævedes for Styreren af det Byzantinske Kejserrige, fortæller han i Værkets Slutning en Del om den græske By Cherson paa Krim, der laa omtrent hvor i vore Dage Sebastopol ligger, og som indenfor sine Mure havde det Artemistempel, hvorved Ifigenia var Præstinde. Han beretter udførligt om Krige, som Beboerne af Cherson førte med de Sarmatiske (slaviske) Fyrster over Bosporus paa Østsiden af Krim, nær vore Dages Kertch.

Da Bosporus's Befolkning, fortæller han, havde lidt Nederlag i Krig mod Chersoniterne og havde mistet et stort Stykke af deres Land, nærede de Hævnplaner. De lod da, som om de ønskede Forsoning og foreslog Chersons Folk, at Gykia, Datteren af deres Stads første Øvrighedsperson, Lamachos, skulde indgaa Ægteskab med Sønnen af Bosporus's Konge, Asander. Cher-

soniterne indvilligede deri paa det Vilkaar, at Brudgommen skulde tage Ophold iblandt dem og under Dødsstraf aldrig vende tilbage til Bosporus. Ægteskabet fandt da Sted; men medens Asanders Søn tilsyneladende overholdt de stillede Vilkaar, søgte han kun en Lejlighed til at forraade Cherson til sine Landsmænd. Efter to Aars Forløb døde Lamachos, og Gykia, som arvede hans Rigdomme, indstiftede en aarlig Festlighed til Minde om ham, ved hvilken hun beværtede sine Medborgere paa sin egen Bekostning og foranstaltede Dans, Lege og Idrætsøvelser. Imidlertid lod hendes Husbond fra Tid til anden et Antal unge Mænd fra Bosperus komme ridende over Grænsen under det Paaskud, at de bragte Gaver fra deres Fødeby, og dækkede af Nattens Mørke stansede disse paa Hjemvejen i Landet, gik ombord i Baade i Havnen Leimon (maaske det nuværende Balaklava) og blev hemmeligt bragte tilbage til Cherson, hvor de skjultes i Slottets Hvælvinger. Efter to Aars Forløb var der saaledes samlet to hundrede Mand, der var rede til at bryde ud og sætte Ild paa Byen under Lamachos-Festen, naar Chersoniterne laa i dyb Søvn med en Vinrus og var ude af Stand til Selvforsvar.

Det hændte imidlertid at om Aftenen før Festdagen en lille Tjenestepige, der for en eller anden Forseelses Skyld var blevet indelukket i et Værelse, som laa lige over de Hvælvinger, hvori Mændene fra Bosporus var skjulte, kom til at tabe Spidsen af sin Ten ned i en Sprække i Gulvet, løftede en Sten for at faa fat paa den og opdagede, at Rummet nedenunder var fuldt af bevæbnede Mænd. Hun meddelte sin Herskerinde Opdagelsen, og da denne selv havde overbevist sig om Rigtigheden af Pigens Udsagn, kaldte hun hemmeligt Byens første Borgere sammen og paalagde dem at afholde Festen som sædvanligt, men vogte Befolkningen for Overmaal af Drik og, naar Mørket faldt paa, lægge Brændsel rundt om Paladsets Mure. Saasnart hun selv var gaaet ud af Slottet, skulde de sætte Ild derpaa og lade det brænde ned til Grunden.

Festen blev afholdt i Overensstemmelse med Gykias Anordning. Hun selv opfordrede sin Mand til at drikke rundeligt og gav ham Eksemplet ved hyppigt at tømme et purpurfarvet Bæger, der rigtignok kun indeholdt Vand. Saasnart han havde trukket sig tilbage til sine Værelser for straks derefter at bryde ud i Spidsen for sine Landsmænd, gik Gykia ud med alle sine Terner og Husfolk: Veddet blev øjeblikkelig antændt og Slottet med dets

Beboere lagt i Aske. Chersoniterne ønskede at genopbygge det paa offenlig Bekostning, men Gykia afslog det og satte igennem, at det Sted, hvor man havde ruget over Forræderi mod Fædrelandet, skulde forvandles til Losseplads for alt Byens Snavs og Affald.

Hun havde faaet sine Landsmænds Løfte om, at hun som Statens Velgørerinde skulde blive begravet indenfor Byens Mure. (En saadan Begravelse var i den hedenske Tid i Reglen strengt forbudt, men attraaet som Forret, oprindeligt i den Hensigt at sikre den Dødes Legem og Efterladenskaber mod den meget udbredte Plyndring af Grave.) Nogle Aar efter da Stratofilos, Søn af Filomusos, var Arkont, besluttede hun at prøve, hvad hint Løfte var værd, gav sig ud for død og blev straks bragt ud af Byens Port for at jordes paa den sædvanlige Begravelsesplads. Hun rejste sig da fra Baaren og satte sine Landsmænd saa djærvt og veltalende i Rette, at de enstemmig bad hende om at tilgive og selv straks vælge sig et Gravsted i hvilken Del af Byen, hun vilde. For at forebygge al fremtidig Uvished blev Gravmælet opført i hendes Levetid og til yderligere Sikkerhed forsynet med en Statue af Heltinden i Bronce foruden de to, som allerede var opstillede af hende paa offenlige Pladser.

Der er især to Træk, der stempler denne Fortælling som antik. Først Gykias Helhed i Sindet og Handlekraft: ingen Vaklen mellem ægteskabelig Kærlighed og patriotisk Pligt. Hun kommer, ser og beslutter. Allerede Dagen efter brænder hun Forræderen inde med alle hans Mænd og forfølger Sagen saa grundigt, at hun end ikke tillader nogen Genopførelse af Slottet. Antik er dernæst den Vægt, hun lægger paa sin Begravelse, et i Oldtiden staaende Træk, som den Dag idag genfindes hos Almuen.

Den engelske Digter Sir Lewis Morris har gjort en Tragedie ud af Æmnet og derved begaaet den Besynderlighed at henlægge Historien til omtrent Aar 970, elleve Aar efter dens Hjemmelsmands, Kejser Konstantins Død. Denne selv, der fremfører en Mængde Tidsbestemmelser angaaende Chersons Historie, antager, at Begivenheden er hændt mere end seks hundrede Aar tidligere, nemlig omkring Aar 380.

Det er imidlertid først nu lykkedes at fastslaa den rette, meget tidligere Datum, og den Mand, som har gjort det, er en af Englands lærdeste og fineste Skribenter, *Richard Garnett*, den

tidligere Overbibliotekar over *British Museums* Bogsamling. Hans Slutningsmaade er denne:

Gykia kan ikke have levet i det fjerde Aarhundrede, da Kristendommen var Statsreligion; thi hine Dages Kristendom vilde ikke have tilladt hende at indstifte en Fest til hendes Faders Minde med Dans og Lystighed; den havde krævet Præsters Nærværelse og Hymners Afsyngelse. Hendes Ønske om at jordes i selve Byen maatte ligeledes da have været forbundet med Ønsket om at hvile i en eller anden Basilica. Historien tilhører da tydeligt nok den hedenske Tid.

Men hertil kommer, at de Navne, der anføres, er aldeles uforenelige med det fjerde Aarhundrede: Lamachos, Asander, Filomusos, Stratofilos. Slige Navne med *Filos* og *Stratos* er hyppige i Grækenlands bedste Tid, men saare sjældne i det fjerde Aarhundrede, og svarer ingenlunde til de utvivlsomt ægte Navne, som Konstantin anfører fra Cherson: Chrestus, Papias, Themistus, Byscus osv. Lamachos er et gammelt athenæisk Navn, berømt fra den peloponesiske Krig, Asander er et makedonisk Navn, der blev gængse under Alexander den Store. Dog har begge Navne en gammel Sammenhæng med chersonesisk Historie. Lamachos forekommer som Navnet paa en af de mest indflydelsesrige Borgere i Heraklea paa Mithridates's Tid i Fotius's Udtog af Herakleas Historie, der oprindeligt var skrevet af Memnon; Asander er Navnet paa en Konge af Bosporus, der regerede fra 47—16 før vor Tidsregning. Ingen anden Konge ved Navn Asander har sit Navn opbevaret paa Mønter. Der er altsaa en Sandsynlighed for, at det er denne Konge, hvem Konstantin omtaler og hvis Levetid han bestemmer galt. Dette bestyrkes ved en Iagttagelse, der ganske uafhængigt af nogen Tanke paa Gykias Historie er gjort af den lærde Boekh i hans Værk om græske Indskrifter, nemlig at Chersoniterne har anvendt en særegen Tidsregning, enten fra Aar 36 eller Aar 21 før Kristus, sandsynligst fra det sidste Aar. Men begge disse Data falder under Asanders Regering. Allerede Boekh har sluttet, at hin Datum maa have betegnet et vigtigt Tidspunkt i Chersons Historie, rimeligvis Tidspunktet, da Byen generobrede sin Frihed, efter at have været underkastet Kongerne af Pontus. Asander, som kun var Vicekonge, havde gjort sig selv uafhængig efter at have myrdet sin Herre Farnaces. Sandsynlighed taler for at Chersoniterne har benyttet Tidspunktet, da de havde faaet en Smaakonge over sig

i de mægtige Pontinske Kongers Sted, til at afkaste Aaget, der trykkede dem. Vi kan da med nogen Sikkerhed henføre Gykias Historie til Asanders Tid (mellem 36 og 16 f. Kr.) med hvilket Tidsrum baade Navnene og de i Fortællingen beskrevne Sæder stemmer.

Vi er saa ogsaa i Stand til at forklare, hvorledes Fejltagelsen hos Konstantin er opstaaet. Asander var Morder og Efterfølger af Farnaces; men Historien om hans og Sønnens Komplot følger i Konstantins Værk umiddelbart paa Skildringen af den Chersonitiske Sejrherre over en Konge af Bosporus, Farnacus. Øjensynligt har Navneligheden faaet Konstantin til at bestemme Tiden for Gykias Historie saa urigtigt.

Den, der længe har elsket Gykia, fordi hun var en Kvinde efter hans Sind, vil være Richard Garnett taknemmelig, fordi han har givet hende en sikker Plads i Historien og umuliggjort det at kalde hende en Sagnfigur. Og den, der længe har elsket Richard Garnett, vil glæde sig over, at han endnu engang har lagt en Filologs og en Digters Skarpblik for Dagen. Er der i hele Englands Literatur i vore Dage en mere indtagende Lærd end Garnett? Han forener de tilsyneladende mest uensartede Egenskaber. Som Lyriker (*Poems*) er han en af de første og mest melodiøse nutildags, som Oversætter af Digte (Dantes, Petrarcas, Camoens's Sonetter) har han legende overvundet sproglige Vanskeligheder uden Mage, som Novellist (*Twilight of the Gods*) er han ved sin græske Aandsform og sit leende Vid de ypperste Hellenisters og de muntreste Spøgefugles Lige, som Essayist (*Den italienske Literaturs Historie*, Bøgerne om Carlyle, Emerson, Milton, *Essays af en Eks-Bibliotekar*) er han paa én Gang sprænglærd og simpel. Men i Alt, hvad han skriver og siger, er han Manden, der indviedes til Tænker og Digter af Shelley.

Det var en Lykke at studere i *British Museum*, saa længe man modtoges der af Garnetts Haandtryk og Smil. Nu da han ikke mere øver sit kongelige Herredømme der som en stille Prospero paa en fortryllet Ø, nu er det, som om dette dejlige Opholdssted, *British Museum*, havde mistet det meste af sin Tiltrækning. Jeg véd den, der med megen Vemod tænker paa at gense Museet og ikke mere finde Garnett der.

EN FAUST-OPFØRELSE

(1896)

—

For en lille Kres af vel omtrent 800 Indbudne opførtes her i London iaftes (d. 2. Juli) et Skuespil af enestaaende literær Interesse. Selskabet *Elizabeth Stage Society* spillede – for første Gang i 300 Aar — Marlowe's berømte Drama *Doctor Faustus*, der har ligget hen siden Digterens Dage, og han faldt som bekendt allerede i 1593 for et Daggertstik, fældet af en Rival i en ussel Trætte om købte Kys, 29 Aar gammel.

I *St. George's Hall, Langham Place*, var bygget en Scene, der nøjagtigt gengav den i det gamle Skuespilhus *Fortune*, og fra først til sidst var der tilsigtet den nøjagtigst mulige Genfrembringelse af det allerede ved sit Æmne saa mærkværdige førshakespeareske Dramas Aand og udvortes Form. Alle Skuespillerne var Amatører, alle kunde deres Roller paa en Prik og udførte dem med en Begejstring og derfor med en Helhedsvirkning, som efterlod et dybt og berigende Indtryk. Om Spil i højere Forstand var der ikke megen Tale, man deklamerede Marlowe's Jamber frem i Overensstemmelse med Dramaets Art i en halvt syngende Stil, der lod Versenes Skønhed komme til deres Ret. Iøvrigt virkede Stykket som en teatralsk Parade i de gamle *Moraliteters* Maner, og ganske forbavsende var det her at opdage, hvor nær Marlowe endnu her staar disse det engelske Teaters første Begyndelser, i hvilke hellige og profane Figurer indførtes mellem hverandre. Allerede Personlisten henpeger derpaa, idet den først anfører en Række af *Dødelige*, derpaa af *Udødelige* (som Lucifer, Belzebub, Mefistofilis, gode Engel, onde Engel, de syv Dødssynder osv.). Det engelske Drama før Elisabeth-Tiden er et Produkt af Reformation og Renæssance i Forening. Begge spejler sig i Faustsagnet, der fremstiller et enkelt Menneskes Oprør mod Gud og giver dette Oprør paa en Gang tragisk Værdighed og titanisk Karakter.

Det var iaftes min første Aften paa engelsk Grund. Efter et tre Ugers Ophold i Paris kom jeg over Kanalen netop tidsnok til gennem Øjet at modtage en Belæring om gamle engelske

Teaterforhold, som maaske ikke ret mange af de Indbudne havde Forudsætninger til at modtage saa fyldigt.

For første Gang saa jeg en Shakespearesk Scene for mine Øjne eller rettere de fem Scener i én: Pladserne paa begge Sider af Scenens Midterbygning, Gangen foran den, og den indre Scenes to Etager . . . Overraskende var det mangfoldige Liv, som ved denne Inddeling af Rummet Handlingen modtog; Personer kunde tvangløst komme og gaa, usete af andre. Uden Sceneforandring skiftede Scenen dog hvert Øjeblik Præg, alt eftersom Forhængene blev trukne sammen for en af de to indre Scener eller aabnede sig for en eller anden Aabenbaring, eller hang sammentrukne, mens Koret fortalte.

Den indre Scenes nederste Etage udgjordes af Helvedes Gab, en uhyre Kæft med store Tænder — den, som beskrives iblandt Datidens Kulisse-Rekvisiter — og ud af dette Gab kom, og i det forsvandt atter, alle de Personer, der steg op fra Helvede og altsaa hørte Underverdenen til. Mefistofilis vandrede stadigt ud og ind ad dette Gab; ud af det kom ogsaa Alexander og Helena; frem af det dansede de syv talende Dødssynder — eller rettere sagt de seks; thi af engelsk Snerperi var Vellystens Rolle udeladt. I Fremstillingen af Synderne og af de faa andre kvindelige Figurer i Stykket fandt den eneste Unøjagtighed i Rekonstruktionen Sted, thi de udførtes af Kvinder, medens de jo i gamle Dage er blevne fremstilte af unge Mænd.

Men Skønhedsindtrykket vandt betydeligt derved. De unge Damer — lutter unge Kvinder af det gode Selskab, Dilettanter i Skuespilkunsten — saa unegtelig mange Gange bedre ud, end Drenge i Kvindeklæder havde kunnet. De havde for ret at gøre Dødssynderne farlige blottet sig med en Lidenskab for Opgaven, der bragte dem til at glemme alle Hensyn, og kun enkelte af dem (som *Vreden* og *Fylderiet*) virkede med Forsæt overmaade komisk. Den gode og den onde Engel var kostymerede aldeles som Engle er det paa Botticelli's Malerier, og de bar deres røde eller sorte Vinger med megen Anstand. Den melodramatiske Ledsagelse af deres Bevægelser og Dans udførtes efter gammel Musik, tagen fra Fitzwilliams *Virginal Book* fra Anno 1600.

Som Kuriosum var Forestillingen overordenlig i sin Art. Ikke sjældent blev man henreven til høj Beundring, som da fra Scenen lød de vidtberømte, af Shakespeare laante Vers, hvormed Faust tiltaler Helena. Undertiden blev man ogsaa slaaet af Ind-

bildningskraftens Barnlighed, saaledes hvor Faust usynlig snapper først en Tallerken, saa et Bæger fra Paven. Udeladt var Stedet, hvor han ligeledes usynlig giver Paven et Ørefigen. Faustdramaet er afgjort antipapistisk, men denne Maade at udtrykke Frigørelse fra Katolicismen paa staar dog vore Dages Følelser for fjernt.

Alligevel bør det ikke forglemmes, at det er Marlowe, som først af Alle har lagt Oprørsaanden ind i Faust. I Sagnet er denne kun en Maner og Besværger, der ledes af sin Attraa efter verdslig Lyst. Hvad Marlowes Faust attraar, er Magt, en jordisk Almagt; Tidsalderens og Marlowes hele Energi stikker deri, som senere Humanitetsperiodens rent aandelige Stræben ligger bagved Fausts Indsigt i Videns Utilstrækkelighed og Stykværk hos Goethe.

Iøvrigt gjorde den berygtede Religionsspotters Digterværk som Helhed et saare fromt Indtryk. Marlowe har ikke vovet at forme sin Helt i sit eget Billede fra først til sidst. Faust bevarer ingenlunde til sin Død den mandige Kraft, hvoraf han selv roser sig; tværtimod, han angrer og vaander sig ret ynkeligt, da det Tidspunkt nærmer sig, hvor han skal hentes af Djævelen. Dette beror vel nok for en ringe Del paa, at Marlowe kun i et eneste af sine Dramer (*Edvard II*) har formaaet at bevare den digteriske Inspiration udover Værkets første Halvdel; men mest beror det paa Teatercensuren i hine Dage, der aldrig havde taalt en Faust, som forblev trodsig mod Himlen indtil sin Død. Den Mand, som mest havde paavirket Marlowe i religiøs Henseende, hans unge Kollegiekammerat *Francis Kett*, blev 1589, altsaa netop samtidigt med Faustdramaets Fremkomst, levende brændt i Norwich for nogle letsindigt udtalte Kætterier med Hensyn til Treenigheden og Kristi Guddom. Marlowe udsatte sig for samme Død, ifald han ikke tog forstandige Hensyn.

Det Publikum, som overværede Forestillingen, var saare forskelligt fra det, som for 300 Aar siden var tilstede. I den Henseende kunde ingen Reproduktion finde Sted. Herrer i Kjole og hvidt Slips, Damer i Toilette, unge, smukke Skuespillerinder i Fantasidragter, der lignede Morgenkjoler. Af Kendere var der bl. A. Furnivall, Archer og Feis, der har skrevet en besynderlig Bog om Shakespeare og Montaigne. Swinburne havde forfattet en versificeret Prolog, der blev foredraget af Edmund Gosse.

En stor Pietet mod Digteren og Værket gav Forestillingen dens Præg.

HENRIK IV

(1896)

Med tre Maaneders Mellemrum saa jeg det bedste historiske Drama, der eksisterer, i Berlin og i London.

Skønt første Del af Shakespeare's *Henrik IV* ikke netop som dramatisk Bygning naar den allerhøjeste Rang, hæver Stykket sig dog som poetisk Værk over alle de Arbejder, det vilde være muligt at sammenligne dermed, og det er i sig selv saa rigt og saa storstilet baade i sine alvorlige og sine komiske Partier, at en Beundrer deraf vil søge til enhver fremragende Scene, paa hvilken det spilles, med Haab om gennem Opførelsen at indvinde et nyt Syn paa en eller anden hidtil ikke tilstrækkeligt paaagtet Enkelthed eller hidtil anderledes opfattet Person.

I Berlin spilledes *Henrik IV* paa *Deutsches Teater*, som under Direktør *O. Brahm's* fortræffelige Ledelse har udviklet sig til en mønstergyldig Anstalt, en af de faa i Verden, der i første Linje har Kunsten for Øje og først i anden Linje Indtægterne. Teatret har fra første Færd sat sin Ære i at spille de ypperste tyske og udenlandske Skuespil. Brahm har fra det Øjeblik af, da Gerhart Hauptmann dukkede op, været hans energiske og begejstrede Herold i den tyske Presse, og han har i mange Aar hørt til Ibsen's mest Trofaste indenfor det tyske Rige. Han maatte i Fjor bøde for sin Hengivenhed for Hauptmann; thi Kejser Wilhelm blev højlig forbitret over Opførelsen af dennes *Væverne*, hvori han mærkværdigt nok saa et mod ham eller det monarkiske Princip fjendtligt Kunstværk, skønt det ikke indeholder et Ord om Monarkiet, og skønt det spiller i Fyrretyverne af det 19. Aarhundrede under Broderen til hans Majestæts Bedstefader. Wilhelm II gav efter den første Opførelse Ordre til at inddrage hans Kejserloge i *Deutsches Teater*, lod Ørnene tage bort og tilføjede saaledes Teatret det store Tab, som foraarsagedes ved, at ikke blot den kejserlige Familie, men hele Hofselskabet og Officersstanden som en Følge af Kejserens Demonstration ikke mere satte deres Fødder deri. Skønt *Deutsches Teater* ikke hører til de Scener, der gør glimrende Forretninger, har det dog staaet Dysten ud, og saavel Direktøren som

Skuespillerne er ved det bedste Mod og arbejder med ualmindelig Energi. Blandt de Stykker, jeg saa spillet der med fuldendt Kunst, maa jeg nævne det lille beundringsværdige østerrigske Sørgespil *Liebelei* af *Arthur Schnitzler*, den af alle østerrigske Digtere, hvis Talent er ejendommeligst og sikrest.

I *Henrik IV* spilledes Kongen af *Emmanuel Reicher* og Prins Henrik af *Josef Kainz*, Grund nok til at ofre det Par Timer derpaa, som Forestillingen tager. Man havde i Berlin ukunstnerisk nok sammendraget de to Dele af *Henrik IV* til et eneste Skuespil og saaledes givet Reicher en højst sammensat Opgave at løse; thi i Begyndelsen er han her Magtraner-Kongen i dennes fulde Kraft, i Slutningen er han helt brudt og knækket. Reicher er en saa forstandig Skuespiller, at han magtede ogsaa dette; alligevel var han neppe her saa overordenlig, som han var i sin Egenskab af Faderen i *Liebelei*, en Fader, der har Agnes Sorma til Datter. Han var ypperst i sit Udtryk for Kongens Sorg over Sønnens Uværdighed og i de Repliker, hvor han afslører sin daarlige Samvittighed og sin snedige Statskunst. Alt, hvad Reicher rører ved, modtager et Præg af hans oprindelige og sunde Dannelse; han har dog ikke det Mod som Kainz til at bryde med al Overlevering og give sig sit Naturel i Vold.

Denne sidste var ubeskriveligt indtagende som Kongesønnen. Han er jo af de Faa, hvem næsten Alting klæder, og hvilken Rolle kunde ligge bedre for ham end denne! Kainz selv er i Privatlivet ikke mere nogen Yngling, men en værdig Familiefader med to voksne Stedbørn, for hvis Skyld han fører et stort, smukt Hus i Berlin; men paa Scenen er han stadig tyve Aar gammel.

Han magtede Alt, hvad der maa fordres af den unge Prins. Han var udskejende med Gratie, overgiven med Anstand, rig paa indre Ild; overfor sin Fader sønlig og lovende, overfor Hotspur ærbødig, kamplysten og ærgerrig, efter Faderens Død med ét udrustet med fuld kongelig Værdighed. Selv de Steder i Teksten, som det er vanskeligt at forsone sig med, saaledes det, hvor den unge Prins i Monologen sammenligner sig selv med Solen bag Skyer, gav han ved en ny Fortolkning virkelig Ynde; han sagde, halvt siddende paa Værtshusbordet med hængende Ben, Repliken med et Skælmeri, som lo han selv ad Ordenes Højtidelighed, medens disse samme Ord i London udprækedes med den allerhøjtideligste Mangel paa Intelligens.

De to andre Hovedroller, Hedspore's og Falstaff's, faldt igennem i Berlin. Paa Hedspore var det umuligt at agte. Falstaff spilledes af en ganske ung Mand, der havde taget tyske Billeder af den tykke Ridder til Mønster, og som hele Tiden lo i Stedet for at faa Andre til at le. Derfor indtraadte det højst uheldige Forhold, at saa snart Falstaff aabnede Munden, vred alle Skuespillerne paa Scenen sig i en larmende Latter, der var Ekko af hans egen, medens der paa Tilskuerpladsen ikke var et levende Væsen, der lo.

I London spilledes første Del af *Henrik IV* (alene med Indfletning af Falstaffs Rekruteringsscene), saaledes som Shakespeare har skrevet Stykket, paa det kongelige *Haymarket Teatre* under Direktion af Mr. *Herbert Beerbohm Tree*, der selv udførte Falstaffs Rolle. Iscenesættelsen var historisk nøjagtig, Kostymerne mønsterværdige, og det lader sig ikke negte, at Stykkets teatralske Effekter kom langt bedre til deres Ret i den engelske Ordning end i den tyske. Det var underligt nok fulde 30 Aar siden, at Stykket var blevet spillet i London, og saa lidet stolede man paa Publikums Kendskab dertil, at der med Programmet blev omdelt en Indholdsoversigt over de i Skuespillet forekommende Begivenheder. Det var ogsaa tydeligt af Maaden, hvorpaa der nu og da blev lét, at Situationer og Vittigheder var en stor Del af Tilhørerne fuldstændigt nye.

Mr. Tree, som indtil Juli har fortjent over 50,000 Pund, altsaa henved en Million Kroner, paa *Trilby*, der reddede ham ud af en stor Forlegenhed, spiller nu afvekslende dette Stykke og *Henrik IV*. Han har Hovedroller i begge, er Svengali i Trilby, Falstaff her. Han stod himmelhøjt over den tyske Falstaff; men Opgaven løste heller ikke han. Hans Naturmidler var ham i altfor høj Grad imod. Tree er høj, snarere mager end bred. For at spille Falstaff har han selvfølgelig maattet udpolstre sig, og saa umaadeligt, at han lider derunder og i hvert Øjeblik maa huske paa alle sine Puder og al sin Udstoppethed. I Sommervarmen er denne uhyre Oppakning i og for sig et Besvær. Tree hører til de udmærkede Skuespillere, hvis Omfang er stort; det strækker sig fra det Tragiske til det Burleske. Men under hans Omfang falder Humoren ikke, og det er dog den, hvorpaa her Alt kommer an. Falstaff maa have Smilehuller, maa besidde det Lune og den uimodstaaelige Elskværdighed, der afvæbner. Tree besad ikke den. Han gjorde sig vel aldrig skyl-

dig i Rollens tyske Fremstillers Fejl, selv at lé først; han fremkaldte Latteren ved en velberegnet og gennemført Alvor; men der savnedes de Solglimt, der ubetinget af og til maa glide over Falstaffs udtryksfulde Ansigt. Skuespillerens høje Intelligens viste sig især i Indretningen af de sceniske Virkninger. I første Akts Slutning bringes der Falstaff paa hans Forlangende et mægtigt Krus Sekt. Han sætter det staaende til Munden. Kældersvenden venter for at tage det tilbage. Men Falstaff sætter det ikke fra sig; han vedbliver at drikke, og Kældersvenden spiler forundret Øjnene op. Han vedbliver at drikke, og Værtinden begynder forbavset at stirre. Han tager ikke Kruset fra Munden, og Prinsen, Poins, Bardolph, alle Mennesker i Kroen samler sig efterhaanden i en Gruppe som Øjenvidner til denne stille og store Idræt. Saa vender Falstaff Bunden i Vejret, og Tæppet falder, idet han roligt sætter Kruset paa Bordet.

Ligesaa virksomt var Falstaffs Agéren Konge anordnet. For at bestige sin Trone med tilbørlig Værdighed og iføre sig sin Krone, lader den tykke Ridder sin Lænestol sætte op paa Værtshusbordet og lægger en Pude med fire Kvaster paa sit Hoved. Medens han fra sit Højsæde taler og gestikulerer, gør disse fire Kvaster en meget underholdende Effekt. — Langt anderledes og bedre end i Tyskland var endelig det Optrin formet, hvor Falstaff opdages sovende og hans Lommer undersøges. Et Forhæng trækkes tilside, og man ser ham i Scenens Baggrund udstrakt paa Ryggen paa en Løjbænk med højt fremspringende Topmave og Kruset fastklemt i Haanden. Man rusker først i ham uden at kunne vække ham, saa læses de Regninger højt, man finder i hans Lommer. Atter tumler man med hans svære Krop. Men det lykkes lige saa lidt nu som før at kalde ham til Bevidsthed. Alt, hvad man opnaar, er, at han triller fra Løjbænken ned paa Gulvet, stadigt holdende Kruset i Haanden, dernæst ruller nogle Gange rundt om sig selv uden derved at vækkes og endelig højt snorkende bliver liggende paa Maven i Scenens Forgrund uden endog da at slippe Taget i sit Krus. Endnu da Tæppet er faldet, høres hans Snorken bag det. — Det er ufornødent af sige, hvad en Skuespiller med Tree's sceniske Øvelse kunde gøre ud af det Optrin, hvor Falstaff, der har ligget død, forsigtigt begynder at lette paa sig for at se, om Banen er fri, indtil han endelig siddende paa Hug betænksomt

ser sig om for at overveje, hvad der lader sig gøre ud af Situationen med den faldne Percy.

Kongen paa den londonske Scene var en Middelmaadighed, og Prins Henrik var slet, uden Gratie, uden Naturgaver, taalelig kun i Sammenspil med Kongen, særlig i den lange Udtalelse, hvor han lover at indlægge sig den højeste Ære. Han havde det ene Fortrin for den uforlignelige Kainz, at han unegtelig saa mere engelsk ud end han. Poins, der i Tyskland var en elegant og morsom Kavaler, var i England ganske mislykket og flov. Kun de lavkomiske Værtshus-Optrin havde i England et djærvere Præg, Kældersvenden var passelig fjollet, Madammen rap og kaad, Ostade's Aand svævede derover.

Men den engelske Forestillings store Fortrin for den tyske var Fremstillingen af Henrik Percys og hans Frues Skikkelser.

Hr. *Lewis Waller* vidste ikke blot, hvad Shakespeare havde ment med Percy, men havde adskillige Betingelser for at kunne gengive det. Han var et Billede paa Energi, uden Prunk som uden Hensyn. Men den fødte Percy var han alligevel ikke. Naar han stundom stammede eller imellem trak paa Foden, følte man, at Skuespilleren nu lavede sig til at stamme og halte, fordi Øjeblikket syntes ham at være kommet dertil.

En Person, paa hvem man ved Opførelsen i Tyskland intet Øjeblik agtede, blev i den engelske Forestilling en Hovedperson, hvis Skikkelse indbrændte sig i Erindringen; det var Lady Percy, spillet af Direktørens Hustru, Fru *Tree*, en høj, slank Englænderinde, meget smuk og meget smidig. Saavel Ømheden og Bekymringen for Percy som den kække Tone overfor ham fik hun mesterligt frem. Hun fyldte Scenen, saa snart hun stod der. Maaske var hun et Gran for moderne, for indtagende paa Nutidens Maade; men for moderne var naturligvis i Virkeligheden alle Skikkelserne, og hun berigede En i det mindste med et nyt Syn paa Personen. Nydelig var ogsaa den engelske Iscenesættelse, hvor Hotspur lægger sit Hoved i sin Katharinas Skød, mens Mortimers Frue, der ikke kan Engelsk, synger sin walisiske Sang for sin Mand. Sangen var smuk og blev dejligt sunget. Paa ikke engelske Teatre gaar nødvendigvis hele dette Optrin tabt, da man ikke véd, i hvad Sprog man skal lade Lady Mortimer synge. Her kom Modsætningen frem mellem de to Par. Saasnart Ladyen begynder at synge, giver Henrik Percy Tegn til Utaalmodighed; saasnart hun har sunget et Par Strofer,

falder hans Øjne til, og han vaagner først med et Ryk, da Sangen er til Ende.

Hvad Opførelsen i Tyskland skænkede Tilskueren var da i det Væsenlige det smukke Billede af Kainz som den unge Prins; den engelske Opførelse gengav bedre Aanden i Stykket som Helhed.

ROY DEVEREUX

(1900)

(Roy Devereux: *The Ascent of woman.* — Sidelights on Southafrica).

Efter Sagnet var Dronningen af Saba al kvindelig Skønheds Ideal, Kvinden uden Lyde og med alle Fortrin, helt igennem dejlig og saa klog som smuk, endda Salomon gættede alle hendes Gaader. I Første Kongernes Bog staar den arabiske Dronning for En mod en Baggrund af hundrede og tyve Centner i Guld og som i en Sky af Vellugt: «Der kom aldrig mere en saadan Mangfoldighed af vellugtende Urter, som Dronningen af Saba gav Salomon». Araberne vil vide, at hun har hedt Balkis eller Belkis, og under dette Navn blev hun siden en Fe og besunget blandt mange Andre af Charles Nodier; i Flauberts *Den hellige Antonius' Fristelser* optræder hun som den bedaarende Skønheds Indbegreb.

Naar nu Mand og Mand imellem Talen falder paa Dronningen af Saba — og det sker — saa er det en stor Fornøjelse for en stakkels Dødelig at kunne sige: «Jeg kender hende; jeg har set hende». Man kender i London Mændene af Fru Roy Devereux's Omgangskres paa, at de ved slige Lejligheder siger netop saadan og da nævner hendes Navn. Er der Damer tilstede, antyder disse Mænd maaske ogsaa, at de har havt den Lykke en Gang at skue Sabas Dronning; men de lader da viselig Navnet unævnt for at aabne Fantasien et Spillerum, lade

Muligheden skimte til, at samme Dronning ikke er fjern, og saaledes undgaa at saare og fornærme.

Fru Roy Devereux er Englænderinde af halvt skotsk, halvt spansk Afstamning, og Blandingen er utvivlsomt faldet meget heldigt ud. Hun har givet Anledning til mange poetiske Drømmerier og Sværmerier, men er saare langt fra at være en Drømmerske eller Sværmerske selv. Mon det ikke overhovedet i Reglen er saadan med de meget smukke Kvinder? Der gives for det meste ikke mere ædru Skabninger paa Jorden. Det poetiske Sværmeri har sit Yndlingsopholdssted i en og anden lille kvindelig Grimrians Sjæl. Afrodites Døtre har kolde Hoveder og faste Hjerter. Oldtidens Dronning af Saba var, efter Bibelens Vidnesbyrd, selv alt andet end erotisk, en Pallas Athene i Kløgt, en Sfinks, der gav Gaader at gætte, en Dame med Hjernen paa rette Sted. De senere Dronninger af Saba har taget Evnen i Arv.

I sin første Bog om *Kvindens Opkomst* har Fru Devereux lagt sit inderste Væsen for Dagen. Bogens Kærne er antydet ved det Motto af Renan, der indleder dens anden Del: «For en fuldstændig Filosofi er Skønheden, langt fra at være en overfladisk Fordel (eller en Fare, en mislig Omstændighed) tvertimod en Gave af Gud ligesom Dyden. Den er ligesaa meget værd som Dyden; den Kvinde, som er smuk, udtrykker ligesaa fuldt et af Guddommens Formaal som den geniale Mand eller den dydige Kvinde. Kvinden, der pynter sig, fuldbyrder en Pligt, udøver en udsøgt Kunst, i en vis Forstand den mest henrivende af alle Kunster.»

Disse Ord af den gamle, fromme Tvivler udtrykker Roy Devereux's Religion.

Saa selvstændig hun er, maa hun naturligvis, som alle kvindelige Forfattere, der skriver om deres eget Køn, begynde med den Erklæring, at Mændene ikke har Begreb om, hvad en Kvinde er, eller hvad der virkelig foregaar i hende; skriver Mændene om Kvinder, har de aldrig andre Kilder end de Kvinder, de har kendt, hvad kun betyder lidet, og har de en enkelt Gang ved en sjælden Forening af noget vist kvindeligt i Sindelaget med et simpelt, mandligt Hjerte opsnappet noget Rigtigt og Væsenligt om Kvinden, saa siger de det ikke, undtagen en Gang imellem efter Middagsbordet, og skriver det under ingen Omstændigheder ned. Fru Devereux vil da aabenbare os, hvor-

ledes *den ny Kvinde* (som man siger paa Engelsk), vore Dages Kvinde, den unge Slægts Kvinde, virkelig er, og hun gør det i en fortræffelig Stil, i et klart, skarpt Engelsk, med en Dristighed, der er dæmpet ved Finhed, og med en Art Vid, som slet ikke findes saaledes paa Fastlandet, men er aldeles nationalt. Hun mener f. Eks., at det er ligesaa nødvendigt at sætte en Kvinde til at opfatte en Kvinde, som (undertiden) at sætte en Tyv til at gribe en Tyv.

Skønt Roy Devereux maa regnes til Kvindefrigørelsens ubetingede Tilhængerinder, tegner hun intet idealt Billede af *den ny Kvinde*, som denne for Tiden er. For denne Kvinde betyder efter hendes Mening Mandens Kærlighed ikke det samme som for tidligere Tiders. Manden har kun den ene Kærlighedsret at byde, som han har budt paa fra Tidernes Morgen. Det er den eneste Ret, han kan tillave, og nu har Kvinden for første Gang ingen Madlyst. At Retten er daarlig kogt og har kogt altfor længe, falder ikke Manden ind. Til Vanskeligheden for Kvinden af at tro sin Elsker, en Vanskelighed, som tidligere Tider kendte godt nok, er nu kommet den, at hun endnu mindre kan tro paa sig selv. Hun føler ikke Troskabsdriften i sig som Fortidens Kvinde. Det, som morer hende, er at blive tilbedt; det nyder hun som en Kat, der ligger i Solen.

Roy Devereux viser endelig, hvorledes den ny Kvinde bliver Mændene stedse mere imod, jo mere hun optager og parodierer hans Laster og Talemaader, hans Gang og hans Klædedragt, saa at selv de tidligere mest begejstrede Talsmænd for Kvindens Rettigheder, nu hellere vilde se hende indtagende end fri.

I sin sidste, værdifuldere og overordenlig lærerige Bog om Sydafrika lægger Roy Devereux alle sin Aands rent mandlige Evner for Dagen. Man tro ikke her at finde en følsom Rejsebeskrivelse, Skildringer af Landskabsskønheder snarere end praktiske Iagttagelser. Vel giver hun stundom mesterlige Stemningsbilleder, som det af Nætternes Skønhed ved Mozambique; men denne Forfatterinde er praktisk som sjældent nogen Mand. Hun forstaar sig paa Tal og Penge og Finansoperationer, som var hun Bankier. Hvem der har set den Mund, hvormed hun taler, og den Haand, hvormed hun skriver, vil atter og atter forbavses over, at Skatteberegninger og Sammenligninger af Beskattelsesmaader udgaar af denne Mund, og at denne Haand har nedskrevet de Tal, som betegner *The Chartered Company's* Penge-

spekulationer og Aktieforetagender. Dog de, som kender hende nøjere, har dette ikke undret; de har længe vidst, at Londons Børs ikke har flere Hemmeligheder for hende end det mest forfinede kvindelige Toilette.

Fru Devereux rejste i sin Tid til Afrika i Cecil Rhodes' Følge som særlig Korrespondent for *Morning Post.* Hun har berejst Kapstaten, Transvaal, Oranje Fristaten, Bechuanaland, Rhodesia, det Portugisiske Territorium, opholdt sig paa det af Franskmændene erobrede og ødelagte Madagascar, i det Britiske og Tyske Østafrika Ikke blot hendes glimrende Anbefalinger, men hendes Dejlighed har dernede aabnet hende alle Døre. Der er ingen betydelig Mand i alle disse Stater, han være Englænder eller Hollænder, Tysker eller Araber eller Portugiser, med hvem hun ikke har talt, og hvem hun ikke har beskrevet. Et tilføjet Kort tydeliggør hendes Rejserute.

Størst Interesse har vel, hvad hun siger om de ledende Personligheder, Mænd som Paul Krüger og Cecil Rhodes. Roy Devereux er en aandsfri Englænderinde; hun kalder Imperialismen en Blanding af et stort Ideal og et taabeligt Bedrageri (*that blend of sublime ideal and fatuous sham*) og hun har skarpt Blik for Englændernes svage Sider; men hun deler i Et og Alt det engelske Grundsyn paa Boerne, og enhver Iagttagelse, hun umiddelbart før Krigen paa Stedet gør, bestyrker hende deri. Kun én Indrømmelse gør hun. Udlændingene i Transvaal har enstemmigt meddelt hende, at de ikke i ringeste Maade bekymrede sig om den Stemmeret, som England førte Krig for at faa dem tildelt nogle Aar før Krüger vilde give dem Indfødsretten; deres eneste Tanke var at tjene Penge og komme hjem som Nabobber. Men i alle de andre engelske Ankepunkter overfor Boerne giver hun England Ret. Hendes forfinede Sans for Skønhed og Elegance har vistnok bidraget sit til at gøre Krüger saa antipatisk for hende. Hun skildrer med Afsky det store, nøgne Værelse, hvori han modtog; dets grimme Mahogni-Møbler med Hestehaarsbetræk. For Enden af Værelset viste sig en gammel Mands tunge Skikkelse, siddende i en Armstol med Øjnene dækkede af uhyre, blaa Briller. Han hilste ved at tage hende i Haanden, bød hende et haardt Sæde ved sin Side, og Samtalen fandt Sted ved Hjælp af Tolk — en daarlig Maade at samtale paa. At Onkel Paul stadig sad bøjet over sin Spyttebakke, har sikkert skadet ham nok saa meget i Roy Devereux's Øjne som

nogetsomhelst af det Undvigende, han svarte. Han manglede Værdighed og Finhed, siger hun, og hun skildrer ham som en uvidende Bonde, der har ført et plagende, sejgpinende Styre over velopdragne Folk. Han har for hende kun havt den Styrke at sidde stille og holde ud, fordi han har manglet Kundskaber og Indbildningskraft. Da hun samtidigt fortæller paalidelige Anekdoter om hans Ungdoms ret eventyrlige Dristighed og Færdigheder i Idræt og paa Jagt, maa det undre, at hun ikke har faaet Øje paa de store Egenskaber hos denne Personlighed, saa meget mere som hun taler med formelig Begejstring om Steijn, Oranje Fristatens Præsident, hvis herkuliske Skikkelse, patriarkalske Værdighed og fuldendte Dannelse har gjort et meget stærkt Indtryk paa hende.

Langt værdifuldere og i sin Art mesterlig er hendes Karakteristik af Cecil Rhodes, hvem hun rigtignok ogsaa kender ganske anderledes nøje. Hun bedømmer ham upartisk, endda hun beundrer hans Viljekraft og Evner. Til Upartiskheden har maaske en Omstændighed bidraget, som hendes smukke Læber engang formulerede saaledes: «Cecil Rhodes har intet, som kan behage en Kvinde».

Hun hører ham tale til en Skare af politiske Modstandere, ja Fjender i Bechuanaland. Oratorisk er hans Tale saa daarlig, som tænkes kan; han har ikke Gnist af Veltalenhed, har til sin Raadighed hverken Satire eller Begejstring. Alligevel strømmer noget af Mandens Kraft og Energi ud over Forsamlingen gennem hans Staccato-Udbrud.

Hun kender tilfulde Beskyldningerne mod Rhodesia's Erobrer. Men hun advarer sine Landsmænd mod at maale en Handlingens Stormand ikke med Filosofens, men med Moralistens Maal, og gør gældende, at der neppe er en eneste stor Erobrer eller Politiker, som vilde staa sig ved at maales dermed. Hun mener, at Engelskmænd er særligt tilbøjelige til smaaligt at bedømme de Mænd, der har skabt Englands Storhed, og hun har i visse Maader Ret; thi en skændigere og dummere Holdning end Englands overfor Mænd som Lord Clive og senere Warren Hastings, da de var vendte tilbage fra Indien, maa man gaa til smaa Nationer for at finde.

Hun viser, at det engelske Folk altid ender med at berømme slige Mænd og at holde det engelske Vaabens Valgsprog «Gud og min Ret» som et Skjold for Løvens og Enhjørningens Rovdyr-

Drifter, som ligefuldt er afgørende engelske Drifter, siden Landets stærke Befolkning trænger til Afløb i andre Verdensdele for sin Energi. Hun hævder i Cecil Rhodes' Karakter, ved Siden af hans utvivlsomme finansielle Talent et Element af virkelig Storhed: *England*, skrevet tvers over Afrika, er for ham en Kultus, ikke en Kæphest. Han har samlet sin umaadelige Formue i den Hensigt at lade den tjene hans Ærgerrighed og at bruge Guldet som Vaaben, hvor intet andet Vaaben vilde naa hen. Han vedkender sig den dybt rodfæstede Overbevisning, at Menneskene lettest regeres gennem deres Laster, og han regerer da selv ved Hjælp af de andres. Der er ingen Originalitet i hans Aand; han har faaet alle sine Idéer fra andre; men Roy Devereux finder ægte engelsk, at en original Idé betyder lidet i Sammenligning med den Kraft, der udfører den, og denne virksomme Kraft har Rhodes i saa høj Grad, at den hos ham faar et dramatisk, næsten heroisk Præg. Hun indrømmer, at for ham helliger Hensigten Midlet, at han mangler Evnen til at vinde Sympati, mangler Ynde og fuldstændigt mangler Lune, at han pinligt berøres af den letteste Kritik og af sine Omgivelser kræver Tro paa sin ubetingede Ufejlbarhed. Men hun hævder, at det Værste, Fremtidens Historikere kan sige om ham, er, at han hverken saa til Højre eller Venstre, og var ganske ligegyldig for en Handlings moralske Beskaffenhed, naar den blot bidrog til at lægge Syd-Afrika under England; hun finder ikke, at dette var et uværdigt Maal for en Mands Ærgerrighed, og mener, at Rhodes til Opnaaelsen af dette Maal har helliget en Sjæls- og Viljes-Styrke, som man i Mangel af et bedre Navn plejer at kalde Geni.

Hvorledes er det, det hedder i Kongernes Bog: «Da Dronningen af Saba havde fornummet al Salomons Visdom, Huset, han havde bygt, Retterne paa hans Bord, Boligen for hans Tjenere, hvorledes hans Tjenere stod, hvorledes de var klædte osv. osv., da sagde hun: det var et sandt Ord, jeg hørte i mit Land om dine Rigdomme og din Visdom». — Vægten af det Guld, der kom til Salomon i ét Aar, var 666 Centner — hvad er det mod det Guld, der aarligt strømmer ind til Cecil Rhodes, og hvad er det lille Palæstina, som Salomon ved sin Død efterlod delt, i Omfang mod det Rige, Cecil Rhodes vil efterlade samlet! Hvormed ikke skal være sagt, at Cecil Rhodes er saa interessant som Kong Salomon, eller at Rhodesia nogen-

sinde kan tænkes i aandelig Betydning at naa op ved Siden af Pælæstina. Denne Gang er det imidlertid Dronningen af Saba, der har gættet den Herskers Gaade, hun gæsted, den Gaade, hans eget Væsen var.

BERNARD SHAW'S TEATER

(1902)

Den engelske Forfatter Bernard Shaw, irsk af Fødsel, 46 Aar gammel, der som Musikkritiker har kæmpet for at indføre Richard Wagner, som Literaturkritiker for at indføre Henrik Ibsen i England, er en mangesidig Mand. Han har ikke blot i en halv Snes Aar skrevet Kritiker, men er i endnu længere Tid optraadt som socialistisk Agitator, først af den Karl Marx'ske Retning, senere i engelsk, strengt parlamentarisk Stil. Han er som Kunstelsker den italienske Renæssances Beundrer og de engelske Prærafaeliters Talsmand. Endelig er han i dette Øjeblik det britiske Riges ejendommeligste Skuespildigter.

Det er ikke meget, der indføres i Norden af engelske Skuespil, nu og da en Farce som *Charley's Tante*, et enkelt værdifuldt Drama som Arthur Pinero's *Den anden Fru Tanqueray*, og et Par sentimentale Ubetydeligheder som *Trilby* og *Da vi var enogtyve*. Man burde opføre et Par Stykker af Bernard Shaw for at faa et Indtryk af, hvor det fremskredne England holder dramatisk.

Henrik Ibsen ligger bagved, men saa kraftige rimeligvis de Sindsbevægelser har været, som han oprindelig fremkaldte hos Bernard Shaw, om Paavirkning i det Enkelte kan der ikke være Tale. Dertil er Shaw altfor sær og altfor grundigt engelsk. Hvad han skylder Ibsen, hvis Herold han har været, synes nærmest en Tilskyndelse til Fordybelse i stærkt sammensatte Menneskesjæles personlige Liv og Stødet til Afrystning af almenanerkendte Fordomme, dramatiske som menneskelige.

Iøvrigt har Shaws Form som hans Tankeindhold lidet med Ibsen at gøre. Formen frembyder ved første Blik den Ejendommelighed, at Digteren i umaadelige Aktindledninger som Iscenesætter angiver Bohavets Beskaffenhed indtil de mindste Enkeltheder, f. Eks. opregner, hvilke Bøger der skal findes i Bogskabet, og nøjagtigt bestemmer Udsigten gennem Vinduet, dernæst den Ejendommelighed, at Digteren som Scene-Instruktør paa det nøjeste foreskriver hvorledes Minespil og Haandbevægelser skal veksle og hvilket Udtryk der skal lægges i dem. Undertiden snakker han paa den særeste Maade med. Saaledes forekommer i en meget lang Anvisning af hvad der skal ske under en Opbruds-Pavse disse Ord: «Fru Dudgeon, der nu er blevet en Fremmed i sit eget Hus, staar ubevægelig . . . Hun føler sin egen Betydningsløshed; thi desværre var paa dette Tidspunkt Mary Wollstonecraft kun en ung Pige paa atten Aar, og der maatte endnu gaa fjorten Aar hen, før hun skrev sin Bog om «Kvindernes Rettigheder». Undertiden benytter Shaw denne Manér til at vove i og for sig neppe forstaaelige Repliker, som de forekommer i Livet, og saa forklare dem i Parentes f. Eks.: Ikke . . . (hun mener: De maa ikke spøge!).

Hvad Bernard Shaw's Æmner angaar, mærker man den moderne Kritikers Smidighed i Valget; han kan føle sig ind i forskelligartede Tider og i Mennesker af forskellige Folkeslag, skildrer ikke blot Nutids-Englændere, men Amerikanere fra 1777 og Bulgarere fra 1885. Rigtignok kan Forsøget alligevel ikke tages helt alvorligt. Øjemedet med Stykket bestemmer i altfor høj Grad Personernes Handlemaade til at der skulde foreligge virkelig Folkepsykologi.

Fra 1894 stammer et Skuespil af Shaw, som godt spilt sikkert vilde kunne gøre Lykke paa en nordisk Scene, lystigt som det er, og dog ikke overfladisk; det er en sand Karakterkomedie og teatralsk i Ordets gode Forstand. Det foregaar under den bulgariske Krig med Serbien, spiller blandt de sejrrige Bulgarere og indeholder en munter Satire over usandt Heltevæsen og usund kvindelig Begejstring for Krigsromantik.

Stykkets Titel er *Vaaben og Manden* (efter Begyndelsen til Vergils Æneide: *Arma virumque cano)* og Hovedpersonerne en ung bulgarisk Frøken, hendes Fader og Forlovede, begge Officerer, dog nærmest Dilettanter i Krigshaandværket, endelig en Schweizer, der som Kriger af Profession er gaaet i serbisk

Tjeneste og som ved sit Væsens fuldendte Jævnhed, sin overlegne Indsigt, sit djærve Lune er Stykkets Midtpunktsfigur.

Meget fint er de bulgariske Officerer, som ofres Hovedpersonen, ikke storpralende Soldater, men brave Folk, lidt opstillede, naar de tror, det klæder dem, og den yngste af dem desuden ret indskrænket og løs i Støbningen. (Desværre er han ogsaa lidt løs i Forfatterens Støbning). Der er gjort vel dristige Løjer med Balkanhalvøen, hvor de fineste Folk er stolte af at vaske sig «næsten dagligt» og af at eje et «Biblioteksværelse», det eneste i Egnen. Kammerjomfruen og Tjeneren har Shaw tillagt en halvasiatisk Fripostighed eller Underdanighed. Stykket er rigt paa Spænding, rigt paa godt Humør.

I Sammenhæng med dette Stykke maa nævnes den Aaret derefter (1895) skrevne Akt *The man of destiny* (Skæbnens Mand), i hvilken Shaw, som gør sig til af sin Respektløshed, indfører Napoleon som ungdommelig Krigshelt i den Hensigt at latterliggøre ham. Hans Underordnede lystrer ham ikke og han formaar ikke at imponere dem; han bliver overlistet af alle, med hvem han kommer i Berøring. Hans Repliker til èn kvindelig irsk Spion, er sande Foredrag. Kort sagt, han har intet af den virkelige Napoleon, og det lille Stykke Arbejde er sørgeligt mislykket.

Candida fra Aar 1900 er det Stykke, hvori Bernard Shaw har villet grave dybest og anvende færrest Midler. Det Stilfærdige i Handlingen, der opløser sig i Samtaler, er her beslægtet med Stilfærdigheden hos Ibsen. Skuespillet fremstiller en engelsk Præst fra vore Dage, hans udmærkede unge Hustru, og en attenaarig Adelsmand og Digter, som Præsten har taget til sig og som har forelsket sig i Præstefruen. Der er meget Dybsind i dette Stykke, en Sjælekundskab, der aldrig spiller paa Overfladen.

Præsten er en kristelig Socialist, evigt talende, evigt prækende, lutter fagmæssig Retorik, ligefuldt hjertensgod og alvorlig. Skønt forkælet af sin tilbedende Menighed forstaar han sin Hustrus Værd og kan ikke leve uden hende. Da det kommer til Stykket, bryder hans Følelse af hendes Uundværlighed for ham sejrrigt igennem det Professionelle hos ham. Digteren er en umoden Dreng med et utaaleligt Væsen; uverdslig, halvtfærdig, frygtsom, genert og uforskammet, indbildsk og genial. Da han begriber, at Præstefruen elsker sin Mand, trækker han sig med

mandig Sjælsstyrke tilbage. Han vil utvivlsomt blive til noget, og Shaw havde ikke behøvet at ende Stykket med denne Parentes: (Candida og James omfavner hinanden; men Hemmeligheden i Digterens Hjerte, den kender de ikke).

I to Skuespil som *Widowers Houses* og *Mrs. Warrens Profession* rammer Shaw's blodige Satire den engelske Middelstands Respektabilitet, den sociale Fordærvelse og Samfundshykleriet. Han vover at fremdrage Laster og Skader, som det behagesyge engelske Skuespil plejer at lade urørte. I det første Stykke viger den unge Frier tilbage, da han erfarer, at den strenge og ærbare Svigerfaders Rigdom opstaar ved Udsugning af Fattigfolk; men tilsidst affinder han sig med Forholdene. I det andet, betydeligere og værdifulde Skuespil erfarer den rene unge Pige, der har taget sine Eksaminer med Glans ved Universitetet og er en duelig Matematikerinde, at hendes Moders rundelige Indtægter stammer fra offentlige Huse. Hun isolerer sig helt fra Moderen, forlades af sin Bejler, hvem hun forud har gennemskuet, og bliver under ensomt Arbejd et dygtigt Menneske. Saavel Moderen som dennes Venner er mesterligt tegnede og uden forudfattet Uvilje. De udtrykker sig naturligt.

Paa Grund af Æmnet kan et Stykke som dette ikke blive almenyndet.

Almindeligst tiltalende af Bernard Shaw's Skuespil turde et være, som allerede 1897 har gjort megen Lykke i Nordamerika og fra 1899 opførtes i London. Titelen *Djævelens Discipel* kunde bedst gengives ved *En Satan*. Det er et Mesterværk, staar lige højt som Sjælestudium og som Teaterstykke, maa godt spilt kunne gøre Furore.

Det foregaar i en lille By i Nordamerika paa Uafhængighedskrigens Tid, og den Fordomsfrihed, hvorom det bærer Vidne, er saa stor, at man snarere skulde tro det forfattet af en Amerikaner end af en Brite. Rigtignok er denne Brite en Irlænder. Blot det Historiske heri er beundringsværdigt, det Studie af Datids-Puritanismen, som her er givet, og af det Sammenstød mellem den engelske Statsmagt og Hærmagt paa den ene Side og Ny-Englands Temperament paa den anden, hvorved det moderne Amerika fødtes. En historisk Skikkelse som den engelske General Burgoyne, der dog kun er en Bifigur, staar med et spillende, gnistrende Liv, som kun virkelige Digtere forstaar at meddele deres Figurer.

Hovedpersonen her er en ung Mand, der som enkelte af de unge Helte i ældre engelske Komedier, Sheridan's f. Eks., nyder det sletteste Ry for daarligt Levned og for en Hensynsløshed, der i denne puritanske Kres vækker Rædsel og Frygt. Dog har han (omtrent som Schweizerofficeren i det andet Stykke) alle de mandlige Egenskaber, Forfatteren sætter Pris paa, og er i Stand til at vise Heltemod paa prunkløs Maade under Udbrud af en Humor, der mest gaar ud over Andre. En Sammenknytning af Omstændigheder gør, at da Stedets puritanske Præst skal skydes som Oprører, lader Richard sig arrestere i Stedet for ham, og nu vises det med en overlegen Blanding af dyb Følelse og høj Ironi, hvorledes den puritanske Præstefrue, der har hadet Richard, af hans Heroisme forledes til at elske ham og foragte sin Mand, som har benyttet sig af den begaaede Fejltagelse til at flygte. Der er i denne Fremstilling et Kendskab til Kvindehjertet, som tilfredsstiller. Men endnu mere tilfredsstilles Læseren, naar det viser sig, at Præsten ingenlunde, som det i Øjeblikket synes, i Fejghed har fornegtet sit hele tidligere Livs Idealer: Faren har kun forvandlet ham til en praktisk Mand, en Soldat, der ikke vil ofre sig til ingen Nytte, men som ved Energi, stor Snildhed og tappert Mod retfærdiggør den gode Mening, vi fra først af dannede os om ham, og som nu, da han har fundet sit rette Kald, kaster Præstekjolen for bestandig.

Man spiller endnu rundt om paa Teatrene saa tomme Effektstykker som *Kean* og deslige. Her har man i dette Skuespil *En Satan* et Effektstykke med lutter sindsbevægende Optrin (Testamentsaabning, Arrestation, Krigsret, Optrin under Galgen), som vilde kunne lokke det brede Publikum og samtidigt fornøje det bedste.

MANDEN MED ÆSELSHOVEDET

(1904)

I Shakespeares *De lystige Koner i Windsor* maa Falstaff som Elsker krybe i en stor Kurv og udsættes saaledes for tilsyneladende Fare. I Heibergs *Aprilsnarrene* bringes Snedkeren som Elsker ind i Huset i en umaadelig Kurv, og Hr. Zierlich skjuler sig senere i den. I H. C. Andersens *Store Claus og Lille Claus* anbringes Degnen som Bondekonens altfor nære Ven i en Dragkiste.

Tilskuerne i Teatret saa lidt som Læserne af Andersens Eventyr véd af, at disse Kurve og Kister som Teaterrekvisiter har vel halvtredie Tusind Aars Hævd og stammer fra den græske Oldtids folkelige Farcer, hvor Ægteskabsbruds-Mimen var utænkelig uden disse Skjulesteder.

Hele Oldtiden igennem holdt disse Folkeskuespil sig, der efter det gamle Grækenlands nationale Forfald fortrængte det klassiske Sørgespil saavelsom den klassiske Komedie. De gik først i Glemme, da man under Renæssancen genopdagede Tragikerne, Aristofanes og Mellemkomedien.

I vore Dage er Brudstykker af dem blevne genfundne; man har samlet Alt, hvad der hos Oldtidens og Middelalderens Forfattere forekommer om dem, og en tysk Lærd ved Navn *Hermann Reich* har saaledes paa et Grundlag, der er langt rigere end Forgængernes, kunnet udarbejde sit fortjenstfulde Værk *Der Mimus*.

Hvad der særlig interesserer ham, er allerede i Oldtidens Mimer at finde Træk, der skulde synes ejendommelige for nye Tiders Kunst, som f. Eks. den uskadelige Giftdrik fra *Romeo og Julie* og *Cymbeline*. Om en bestemt paafaldende Enkelthed, Væveren med Æselshovedet i *Skærsommernatsdrømmen*, har han skrevet en hel Afhandling i det sidste Hefte af den tyske Shakespeare-Ordbog. Det har moret ham at forfølge denne Forestilling tilbage til den græske Oldtid.

I

For hundrede Aar siden stillede man i Tyskland og det af Tyskland afhængige Norden Grækernes dramatiske Kunst — med

dens Ensartethed i Alvor som i Spøg — i afgørende Modsætning til det romantiske Drama, der blandede gribende og skemtende Elementer sammen og for hvilket Shakespeare stod som den ypperste Repræsentant. Grækernes Drama havde været enten Tragedie og som saadan alvorsfuld eller aristofanisk Komedie og som saadan vildt overgiven. Man mente da, det havde været de Moderne, i Datidens Sprog Romantikerne, forbeholdt, i et enkelt Værk at omspænde Tilværelsen med begge dens Sider.

Det har i vore Dage vist sig, at man forvekslede Oldtidens klassiske Kunst med den hele græske. Alt klassisk er stilstrengt og ensartet. Men der fandtes i Oldtiden fra den tidligste Tid ved Siden af det klassiske Drama, ja før dets Opstaaen, sceniske Forestillinger, der holdt sig anderledes nær til Dagliglivets Virkelighed end Euripides eller Aristofanes nogensinde gjorde, og i hvilke efterhaanden alle de Grundtræk traadte frem, der senere gjaldt for den romantiske Digtnings Væsensmærker, derimellem Blandingen af Alvor og Løjer.

Af de ældste mimiske Danse udviklede sig i det gamle Grækenland et lille lystigt Skuespil i Prosa, en Art Bondefarce, opført paa Torve og Gader, hvor fire Pæle kunde rammes ned og et Bræddegulv lægges derover. Disse Farcer havde i Hellas og de græske Kolonier forskellige Navne; paa Sicilien fik de Navnet *Mimer*, der fortrængte de andre Navne.

Farende Folk bemægtigede sig Mimen, der nu udførtes af vandrende Trupper. Der gaves ved Siden af de talte Mimer ogsaa sungne, og i den alexandrinske Tid udformede de græske Digtere, hvoriblandt Filistion blev berømtest, et stort nyt mimisk Skuespil af den gamle folkelige Farce. Dette Skuespil var umiddelbar Tidsskildring.

II

I de første kristelige Aarhundreder fortrængte Mimerne de klassiske Tragedier og Komedier fra alle Scener. Skuespillerne bar hverken Kostymer eller Masker, men Tidens almindelige Dragt; kun Narrene — der spillede en lignende Rolle som halvandet Tusind Aar derefter i England — havde en særegen Narredragt. I de store mimiske Skuespil var, som fundne Brudstykker viser, Prosa, Vers og Sang sammenblandede ligesom

hos Shakespeare. Narren talte paa Prosa, men sang Vers. Fløjter, Pauker og Cymbler udgjorde Musikledsagelsen.

Der toges intet Hensyn til Tidens eller Stedets Enhed; Handlingen spændte over et helt Stykke Liv. Giftblanderi, Drabs-Optrin og Rets-Optrin var hyppige, ogsaa Aandesyner, der bragte Bud fra Underverdenen, al Art Trolddom, deriblandt Menneskers Forvandling til Dyr.

For ikke lang Tid siden blev et Brudstykke fundet af en græsk Mime, der spiller i Indien, og det er sandsynligt, at græske Skuespillere, som optraadte dèr, med deres Stykker lagde Grunden til det saa romantiske indiske Drama. I Østen trivedes Mimerne, indtil Tyrkerne indtog Bysanz. Saa levede de der videre under Form af Skyggespil med Polichinellen *Karagøz* til Hovedperson, af hvem i sin Tid Théophile Gautier havde saa stor Fornøjelse. Overalt i det romerske eller gotiske Vestevropa var Mimerne udbredte; Karl den Stores Ven Alkuin advarer f. Eks. en Yngling mod Mimerne i Italien, Theodorich den Store giver Mimeforestillinger for at vinde Romernes Velvilje.

Saaledes gaar de over i Middelalderen. Karl den Store og hans Efterfølgere kan ikke tænke sig nogen Hoffest uden en Mime.

De mimiske Skuespillere fik til Efterkommere Middelalderens Jonglører (Joculator lig Spøgefugl). I deres Skuespil optræder de faste Standstyper, Skomager og Skrædder, Kedelflikker og Møller, Fiskerkone og Grøntsælgerske, Lægen, Skolemesteren, Advokaten, Soldaten. I den franske Farce, om hvilken hos os J. P. Jacobsen den Anden har skrevet en saa fortræffelig Bog, bevares Narren (Sot, Badin). I nogle franske Farcer kaldes Hovedskuespilleren *Mester Mime*. Tidligt er det ogsaa blevet indset, at den italienske *Commedia dell' arte's* Zanni (Harlekin og Polichinel) kun er den gamle Clown fra Oldtidens Mimus. Og de engelske *Players of interludes*, som Shakespeare i sin Opvækst maa have set i Stratford, stammede ligeledes ned fra Sydevropas Mimer.

III

Er der hos Shakespeare en burlesk Opfindelse, der synes helt ejendommelig for ham, saa er det Væveren med Æselshovedet i *Skærsommernatsdrømmen*. Og som lige lystig og dristig Satire over en romantisk Forelskelses Forvildelser afgiver den visselig det saa at sige krævede Højdepunkt for Urimeligheden; Alfedronningen selv i glødende Attraa og Beundring for Æselsmennesket.

Imidlertid viser det sig, at Forestillingen er ældgammel. For syv Aar siden opgravedes sønderbrudte Lervaser med Afbildninger, der, som Fabrikmærket viser, stammer fra det første Aarhundrede efter vor Tidsregning. Pasqui har udgivet Billederne paa dem. Og her støder vi paa Gengivelsen af et Optrin fra den første Kejsertids Mimer af burlesk-erotisk Beskaffenhed: Manden med Æselshovedet svinger i stærk erotisk Ophidselse sin Kæp mod en anden Skuespiller.

Hos Oldtidens Forfattere tales om Æsels-Mimer og senere om Æsels-Atellaner, i hvilke Æselsmennesket optraadte som Elskovshelt, først sejrede, saa blev beskæmmet. Disse Mimer hørte til de mange Tryllemimer og Forvandlingsfarcer, der var saa yndede, og i hvilke Mennesker optraadte med Rotte-, Abe- eller Æselshoveder.

Æselsmennesket forekommer ogsaa hos den græske Forfatter Lukian, og Afrikaneren Apuleius skrev som bekendt paa Latin en hel Roman om det, *Det gyldne Æsel*, hvori den berømte Fortælling *Amor og Psyche* forekommer som Indskud. Den blev i sin Tid oversat paa Dansk af Frederik Nutzhorn, der i Indledningen udtømmende har skildret Apuleius som Forfatter og Træk for Træk Romanen om Æselsmennesket. Denne Roman har Shakespeare temmelig sikkert kendt. Den var udkommet paa Engelsk i Oversættelse af Adlington allerede i 1566 og blev i den Grad læst og yndet, at der kom nye Udgaver 1571, 1582, 1596. Her forekommer en Dame, der med rasende Kærlighed elsker Æselsmennesket, omfavner og kysser det. Enkelte Smaatræk i *Skærsommernatsdrømmen* minder endog en Smule om Situationen her. Begge Steder bereder fire Personer Elskovslejet; begge Steder belures Elskovsparret af to Personer. Det er sandsynligt, at en svag Mindelse om Apuleius' Roman

har rejst sig i Shakespeares Sind under Udarbejdelsen af dette hans første helt vellykkede Festspil.

Sammenhængen mellem Oldtidens Tragedie og Shakespeares gennem Seneca har længe været følt. Umiddelbart eller middelbart fra Seneca stammer Aanden i Hamlet. Men ogsaa fra de gamle Mimer og den antike Roman gaar altsaa betegnende Enkeltheder igen i hans Dramer.

ASSYRIEN

HAMMURABI's LOVBOG

(1903)

Frantz Delitsch, der har vundet den tyske Kejser for Tilgængeliggørelse af den gammeltestamentlige Bibelforsknings Resultater, hævder Babylon Tids-Forrangen med Hensyn til en Mængde i det gamle Testamente berørte Forestillinger, Overleveringer og Indretninger. Meget deraf har allerede forud været kendt; men de seneste Forskninger har udvidet vor Kundskab. Længe har man forfulgt de israelitiske Sagn om Verdens Skabelse, om de ældste Patriarker, om den store Vandflod, om Nebukadnezar, tilbage til rigere babyloniske Myter; længe har man vidst, hvor mange Kulturelementer i Bibelen (som Ugens Inddeling, som Vægt og Maal), der stammer fra Babel, skønt den store By i det gamle Testamente faar et daarligt Skudsmaal. Ny er den Begejstring, hvormed Delitsch vil hævde Babylon den Tro paa én Gud, som er Israels Stolthed, medens Jahve-Navnet som Navnet paa denne Gud allerede længe har gældt for babylonisk. Det viser sig imidlertid, at Flertallet af hans Kaldsbrødre her gør Front imod ham og mener, at han har skudt over Maalet. Utvivlsomt er det desuden, som senere Udgravninger af Megiddo har godtgjort, at ægyptiske, fønikiske og græske Kulturelementer har øvet lige saa megen Indflydelse i Palæstina som Babylons.

Det, som i denne nyere Forskning har gjort stærkest Indtryk paa Sindene, er dog, at en stor Del af de Lovbestemmelser,

der i Bibelen udgør den efter Overleveringen *aabenbarede* Moselov, forefindes, fem hundrede Aar før Moses skal have levet, som Dele af det gamle Babylons i Kile-Indskrifter opbevarede Lovsystem.

Ved Udgravninger i Persien er det lykkedes Franskmændene at finde den babylonske Konge *Hammurabi's* Lovbog, det største Fund, som Arkæologien i de sidste Aartier har gjort. Hammurabi levede 2500 Aar før Kristus, altsaa for omtrent 4400 Aar siden, og hans Lovbog er saa fremmelig, at der nødvendigvis maa ligge en tusindaarig Retsudvikling bag den.

Den har vakt den største Opsigt rundt om i Evropa; i det danske *Ugeskrift for Retsvæsen* har Hr. *Frantz Dahl,* der synes at have grundige Studier paa Retsarkæologiens Omraade, givet en Udsigt over dens Indhold, under Titlen: *Verdens ældste Lovbog.* Den fortjener at kendes ikke blot af Jurister, men af den alment dannede Læser.

Blandt de Mindesmærker, som persiske Sejrherrer bortførte fra Babylon til Susa, var ogsaa det over Kong Hammurabi med et Relief af Kongen, der af Solguden modtager Love, og med selve disse Love i en Indskrift, af hvilken paa Forsiden seksten, paa Bagsiden otte og tyve Rækker er bevarede, medens fem Rækker, der er blevne bortmejslede, fattes.

Hammurabi erklærer her, at hans Lovbog skal vare til evig Tid for at sikre Enker og Faderløse, og for at den Svage ikke skal have at lide under den Stærke, men Retfærdigheden herske og den Ængstede prise Hammurabi som sine Undersaatters Fader, der har Hjerte for sit Folk. Af de ikke mindre end 282 Paragrafer, der er os bevarede, og som angaar Familieret, Arveret, Formuesforhold, Strafferet, faar vi et sammenhængende Billede af hin fjerne Tids Kulturtilstand, der var forholdsvis høj.

I Statens Spidse stod den enevældige Konge, der styrede gennem en Hærskare af Embedsmænd, som tillige var hans Lensmænd, og hvis Len gik i Arv til den ældste Søn.

Befolkningen levede fortrinsvis af Agerbrug, Kvægavl og Handel. Ejeren dyrkede selv sin Jord eller forpagtede den (snart helt snart halvvejs) bort. Kvæget passedes af en Sognehyrde; i den milde Aarstid græssede det paa Fælleden. Handelen foregik ad Floderne; Skibene gik i Fragtfart; der er Regler for Redernes Hyrekontrakter med Skibsførerne og for hvem der

ved Sammenstød mellem Skibe skulde bære Tabet. Som det af Bestemmelserne ses, har man da allerede forstaaet at løfte sunkne Skibe. Lykkedes dette, formindskedes Skibsførerens Ansvar. — Købmanden havde undertiden til at afsætte sine Varer en Fuldmægtig, som da delte Indtægten med ham.

Familieforholdene var i det Hele ordnede med stor Forstand. Ægteskabet var oprindeligt Brudekøb. Hvis en Forlovelse gik tilbage ved at Svigersønnen pludselig modsatte sig Indgaaelsen af Ægteskabet, mistede denne det Gods, han havde ladet bringe ind i Svigerfaderens Hus. Kom Vanskelighederne derimod fra Brudens Fader, fik Brudgommen sin Ejendom tilbage; men havde en Ven af Brudgommen sat ondt for ham, da forbødes det Bruden at gifte sig med denne Ven.

Manden havde én retmæssig Hustru, hvem han havde ægtet ved Indgaaelse af en Overenskomst for de Ældste. *Tirkatu* kaldes den Sum, han har erlagt Faderen for hende, *Shiriktu* kaldes hendes Medgift, d. v. s. de Foræringer, hun har modtaget af sin Familie og som udgør hendes Særeje. Mand og Hustru kunde ordne deres Formuesforhold saaledes, at Mandens Fordringshavere ikke turde gøre Retsforfølgning gældende mod hende. Da havde hun heller intet Ansvar for den Gæld, Manden havde stiftet før Ægteskabet.

Manden kunde have en Medhustru, hvis Børn blev ægte, uden at Medhustruen derfor betragtedes som Ægtehustruens Lige; hun vedblev at være Slavinde og solgtes, ifald hun ikke fik Børn.

Moderens Medgift arvedes af Sønnerne; døde hun sønnerløs, faldt den tilbage til hendes Fædrenehjem, ifald Brude-Købesummen for hende blev tilbagebetalt; ellers blev denne Sum trukket fra Medgiften. Medhustruens Børn arvede kun, ifald Faderen havde lyst dem i Kuld og Køn ved at kalde dem sine Sønner; men de kunde under ingen Omstændigheder blive deres Halvbrødres Slaver. Der var i det Hele sørget for Børnene med Omtanke. Vilde en Enke med mindreaarige Børn gifte sig paany, saa blev Børnenes Formue opgjort og bragt i Sikkerhed til dem.

Slaverne synes ikke at være blevne haardt behandlede. Ret til at dræbe dem som i det gamle Rom havde Herren ikke. Kongens Slaver kunde gifte sig med frie Kvinder. Kon-

gens Tjenestefolk udgjorde en Mellemklasse mellem Slaverne og de Frie.

Slavinderne kunde Manden tage til Medhustruer, hvis han vilde. De unge, frie Kvinder kunde deres Fader bestemme til Tempeltjeneste, idet de da enten blev indlemmede i Tempelprostitutionen, eller blev Præstinder, som forpligtedes til Kyskhed og som blev brændte, ifald de aabnede et løsagtigt Herberge eller betraadte et saadant. For begge Klasser af unge Kvinder traadte da Tempeltjenesten istedenfor Ægteskab, og de modtog af Faderen et Tempeludstyr.

Strafferetten var streng; Dødsstraf hyppig, uden synderligt Hensyn til Forbrydelsens Storhed efter moderne Begreber. Dog var Kulturen allerede saa udviklet, at Blodhævn var afskaffet og dermed ogsaa hellige Tilflugtssteder. Paa dette Punkt er Kulturtrinet højere end det gamle Testamentes.

Derimod ligner Hammurabi's Lov Moseloven i sit Forsøg paa Gennemførelse af den strenge Gengældelsesret: Øje for Øje og Tand for Tand. Dersom imidlertid En med sin Ed bekræfter, at han *ufrivilligt* har tilføjet en anden Saar, er han blot nødt til at betale Lægen. Dør den ufrivilligt Saarede, har Angriberen kun at betale Bøder.

Der findes overhovedet trods Straffebestemmelsernes Oldtids-Strenghed hos Lovgiveren en stærkt udviklet sund Forstand, der gør Tjeneste som Humanitet. Den Hustru, der gribes med en Elsker, kastes i Vandet og Elskeren med hende. Men den første kan benaades af Ægtemanden, den anden af Kongen. Er Manden taget tilfange i Krig og Hustruen «gaar ind i et andet Hus», da frikendes hun, ifald der ikke længer var Livsfornødenheder i hendes eget Hus, og vender Manden hjem, skal de Børn, hun har født den anden Mand, forblive hos denne, og hun selv vende tilbage til den første Mand.

Af overtroiske Forestillinger er der ikke saa mange som i den evropæiske Middelalder. Mest paafaldende er de Gudsdomme, man opnaaede ved Vandprøven. Den, der rives bort af Strømmen, hvori man lader ham eller hende stige ned, gælder for skyldig.

Skønt Hammurabi, efter den kunstneriske Fremstilling paa Mindesmærket over ham, har modtaget alle disse Love af Solguden, betragtes det i vore Dage som udelukket, at Baby-

lonierne ved en særlig Aabenbaring skulde være naaede til deres Retssystem. Deres Menneskefornuft anses for tilstrækkelig dertil. Des besynderligere er det, at der den Dag idag endnu kan staa Strid om, hvorvidt den langt senere Moselov maa tænkes at være kommet til Verden ved særlig guddommelig Aabenbaring. Delitzsch angribes endog af sine egne Elever, fordi han her forsigtigt har henvist til Aabenbaringen i hans Hjerte, der for ham gør en skreven Aabenbaring overflødig.

UNGARN

ARTHUR GÖRGEI

(1900)

For et halvt Aar siden havde jeg en Dag i Budapest, umiddelbart før man skulde gaa tilbords, en stor Overraskelse. En høj, smuktbygget, kraftig Mand med hvidt Haar og Skæg nærmede sig mig, og da Husherren forestillede os for hinanden, sagde han: General Görgei. Jeg studsede og sagde: General Görgei, dog vel ikke den fra 1848? — Smilende svarte den Tiltalte: Ganske vist ham. — Og det var virkelig ham, om hvem jeg i min Uvidenhed ikke vidste, at han endnu var i Live, og med hvem jeg saa uformodet stod Ansigt til Ansigt. Rank som en Kerte stod han der, bærende sine 83 Aar saa let, at han saa ud som en Mand i Halvtredserne, og hurtig var han i sine Bevægelser, livfuld i sin Samtale.

Görgei, Revolutionens Overgeneral, en Tid lang Ungarns Diktator, stod der som en anden stille Dødelig i sort Frakke og satte sig tilbords overfor mig. Intet i hans Ydre mindede om hans bevægede Fortid, uden det, at han tvers over Hovedet havde en dyb Spalte af en russisk Sabel.

I Tankerne maatte jeg gennemløbe hans Liv. Først Officer i den ungarske Adelsgarde i Wien, saa Husarløjtnant, saa af Lede ved Fredstjenesten udtraadt af Hæren og bosat som Kemiker i Prag. Han bliver Videnskabsmand og skriver bl. A. en Afhandling om Kokosnød-Oliens flygtige Syrer, der vinder et vist

Ry og trykkes af Wiener Akademiet. Da Revolutionen udbryder, opretter han en Fænghættefabrik og besørger Oprørsregeringens Vaabenindkøb i Belgien, vender hjem, bliver Kommandant over en Del af den mobile Nationalgarde, forhindrer Kroaternes Donau-Overgang og slaar den slappe Del af Befolkningen med Rædsel, paa samme Tid som han bliver Revolutionens populæreste Mand ved at lade den rige Magnat Eugen Zichy hænge som Forræder. Han tvinger 10,000 Kroater til Overgivelse i aaben Mark, men maa vige for den østerrigske Hær, og ligger fra nu af længe i aaben Strid med selve den ungarske Regering, hvorunder han staar, idet han i aabne Kundgørelser giver Kossuth's urigtige Befalinger Skyld for Krigsførelsens uheldige Gang. I Januar 1849 nødes han til at rømme Hovedstaden, men forener sig med de andre ungarske Tropper under Klapka, og bliver, da Dembinski taber et Slag, i hans Sted udnævnt til Overgeneral over den hele Hærstyrke, omtrent 50,000 Mand. Med dem slaar han først Windischgrätz i et flere Dages Slag, besætter saa paany Budapest, slaar General Wohlgemut og undsætter Komorn. Da i Midten af April 1849 Ungarn erklæres for uafhængig Republik, overtager Görgei Krigsministeriet ved Siden af Overledelsen i Felten.

Tredive Aar gammel staar han da paa sit Livs og sin Berømmelses Højde med Evropas Øjne fæstede paa sig.

Med Russernes Indrykken i Ungarn forlader Lykken ham som hans Land. Han lider Nederlag paa Nederlag imod den overmægtige, forenede russisk-østerrigske Hær, og da han tilsidst i Avgust 49 lader sig udnævne til Ungarns Diktator, efter at Kossuth har givet Afkald paa Magten, kan han kun bruge denne Magt til at indgaa Underhandlinger med den triumferende russiske Styrke.

Efter Haynau's Sejre var fortsat Modstand umulig. Ved Világos maatte han overgive sig til Russerne. Han bad ikke om nogen Naade for sig selv, men han formaaede ikke at udvirke gunstige Betingelser for Ungarn. Og herpaa beroede det, at da Østerrigs frygtelige Straffedomme brød ud over det ungarske Folk, vendte den offenlige Mening, der havde baaret ham oppe, sig saaledes imod ham, at han stempledes som Landsforræder endnu medens han holdtes fængslet i Klagenfurt. 1868 vendte han tilbage til Ungarn for der at føre et tilbagetrukkent Liv. Men først i vore Dage er den taabelige Beskyldning imod ham

for Landsforræderi tilintetgjort og glemt, og Görgei nyder i sit Fædrelands Hovedstad nu den dybe Agtelse, han fortjener.

Samtalen ved Bordet drejede sig om Dagens Begivenheder. Der holdtes Taler for Husets Herre, hvis Fødselsdag det var, og for en af Gæsterne, men før og efter talte Görgei muntert, livligt, fordringsløst og var en lige saa opmærksom Tilhører som god Fortæller. Konversationen drejede sig dog, som naturligt i et Middagsselskab, kun om Smaating og Skemt.

Der er nu visselig intet Overordenligt i at en stor Mand er jævn og stille som Menneske i det daglige Liv. Kun et Barn tænker sig de store Mænd bestandig i Funktion som store. Kun ganske uudviklede Mennesker venter rent udvortes at kunne se paa dem, hvorledes de var og handlede i deres Livs afgørende Situationer. Men alligevel paavirkede Görgei's Aasyn der ved Bordet mig besynderligt. Jeg søgte uvilkaarligt deri den Soldaterstrenghed, der for at statuere et Eksempel dømte den mægtige Magnat til Galgen, søgte den herriske Trods, der bragte ham til som Overgeneral med samtlige sine Officerer at undertegne Anklagerne mod Landets Revolutionsregering, i hvis Tjeneste han stod. Han havde været Videnskabsmand, snild Taktiker, koldblodig Hærfører i Sejre og Nederlag, sit Lands Diktator, saa Fange, saa Landflygtig, saa i vel fyrretyve Aar hadet som Landsforræder eller ilde set som mistænkt Personlighed; alle disse Uvejr var udgaaede fra ham eller farne hen over hans Hoved, og nu sad han her, rank og simpel, som stilfærdig Gæst.

Dog dette gav mindre at tænke paa end dette Forunderlige: Kun 30 Aar gammel havde denne Mand svunget sig i Vejret fra simpel Løjtnant til sit Lands højeste Stilling, og kun 31 Aar gammel havde han havt al sit Livs Bedrift bag sig, sin sikre Plads i Verdenshistorien, og havde derefter levet til nu som en af Verden ganske upaaagtet Privatmand — og dette uden at blive hverken bitter eller sløv.

Sligt forekommer undertiden i de ualmindelige Menneskers Liv, der er ganske anlagte paa Handling. Den tapre og stolte Vera Sassulitsj er et lignende Eksempel. I Januar 1878, da hun affyrede sit Pistolskud paa General Trepov, der havde ladet en politisk Fange piske, blev hun med ét Slag saa berømt Jorden over som Charlotte Corday. Da hun frikendtes af Nævningeretten, og da Regeringens Forsøg paa at bemægtige sig hendes Person mislykkedes, voksede om muligt endnu Deltagelsen for

hende i Evropa. Fra da af steg hun frivilligt ned i Forglemmelsen. Det er ikke blot fordi hun nødtvungen lever under et falsk Navn i London, at hun er saaledes traadt tilbage i Mørket, heller ikke fordi hun skulde mangle Evner til at gøre sig gældende; thi hun er saa evnestærk som kundskabsrig og gennemdannet. Men hun er simpel af Hjerte, arbejdsom, virksom for sit Livs Idé, uden nogensomhelst personlig Ærgerrighed. Hun var anlagt til Handling, til den dybeste Besluttethed, som uden et overflødigt Ord sætter Livet ind. Hendes Sjæls Oprindelighed har senere hen ikke kunnet naa nogen fuld Udfoldelse, fordi den behøvede ualmindelige Omstændigheder for at vise sig i hele sin Styrke, ganske som Görgei's. Hun er endnu den Dag idag kun lidt over 40 Aar gammel, livfuld som faa, hvad hendes Haandbevægelser og ildfulde Talestrøm tilstrækkeligt beviser, men skønt hun visselig er et nyttigt Menneske, der i de Flyveskrifter, hun udarbejder over økonomiske Spørgsmaal, udfører en Del af Oplysningsværket i Rusland, saa har hun dog Begivenheden i sit Liv uigenkaldeligt bag sig.

Parodien paa denne Foreteelse kendes af dem, der i sin Tid har omgaaedes Høedt, som i 1851 spillede Hamlet og derefter, hvor talentfuld han forøvrigt inderst inde var, levede paa den Begivenhed til ind i Firserne.

Ordets Mænd maa tit misunde Handlingens Mænd. Sjældent eller aldrig naaer de blot tilnærmelsesvis den Magt som de, der kan befale, belønne, straffe, sejre ikke blot i Ordets overførte Mening, men i ganske bogstavelig Forstand. De fredeligt begavede Kvinder maa ofte misunde Heltinderne, hvis Navn ved en eneste Daad kan faa en Glans, som ingen velskreven Bog og intet vellykket Teaterstykke nogensinde kan give, og med hvis Ry — forunderligt nok — kun enkelte Skuespillerinders kan kappes. Men den Mand eller Kvinde, som helt er anlagt paa Handling, behøver til Gengæld et helt Knippe af overordenlige Omstændigheder, der gennembryder Dagliglivets Forhold, for at lægge sit Væsen for Dagen. De kunstnerisk eller videnskabeligt anlagte Mennesker trænger kun i ringe Grad til Omgivelserne, og ifald de fra Navnkundighedens Glans hurtigt træder tilbage i Mørket, er Fejlen deres egen og ikke de ydre Forholds.

Sammenligningen laa nær, da jeg Dagen efter at have tilbragt nogle Timer med Görgei, sad ved den Mands Bord, der vel enstemmigt nævnes som Ungarns første. Maurus Jokai (eller

som hans Navn magyarisk skrives Jokai Mor) er nu 75 Aar gammel og var som Görgei alt under Revolutionen 1848 berømt. Men siden da er Glansen om hans Navn aldrig bleven formørket, er kun stadigt taget til. Hans Indbildningskraft var overdaadig og hans Lune uudtømmeligt. En uafbrudt Frembringelsesdrift, der har forslaaet til Udgivelsen af vel tre hundrede Bind, har holdt hans Nations Beundring i Aande. En ganske særegen Art Fantasi og dennes forunderlige, uensartede Styrke har tidligt stillet denne Mand, der ved 1848 var Pétöfi's Ven og Kammerat, paa den første Plads i hans Land og har holdt ham dèr indtil Oldingealderen.

Alt i Alt har da Ordets Mænd og Kvinder intet at lade Handlingens høre.

NORDAMERIKA

HELEN KELLER

For Øjeblikket studerer ved det berømte Harvard Universitet i Cambridge (Massachusetts) en ung Pige paa 24 Aar, som ved sine Kundskaber og ved sin stilistiske Evne hører til de fremmeligste amerikanske Studenter. Med Deltagelse følger hun de literære og politiske Begivenheder fjern og nær; hun behersker det franske og det tyske Sprog som sit engelske Modersmaal; det skulde derfor ikke undre en fremmed Kritiker, at hun kendte ham af Navn. Og dog véd jeg den, som blev rørt, da han aabnede den Bog, hun nylig sendte ham for at æske hans Dom. Thi de Vanskeligheder, som denne unge Pige ved sin Sjæls Energi (og ved udmærkede Menneskers Bistand) har overvundet for at naa saa vidt, som hun er kommet, er saa overordentlige, at hun i Menneskeslægtens Historie indtager en lille Plads for sig selv.

Miss Helen Keller, der er født den 27. Juni 1880 i Tuscumbia, en ubetydelig By i Sydstaten Alabama, var kun nitten Maaneder gammel, da en voldsom Sygdom, en Underlivs- og Hjernebetændelse, berøvede hende Syn og Hørelse for bestandigt. Blind og døvstum voksede hun da op, blind og døv er hun vedbleven at være. Ikke desto mindre har hun bragt det saa vidt, som nogen anden ung velbegavet Pige i hendes Alder, og videre end de fleste. Og det ved et Mirakel af Energi.

Aldrig har hun set Himmel eller Jord eller Mennesker og Dyr, aldrig hørt en menneskelig Stemmes Klang eller Musik

eller blot de Lyd, der fylder Luften. I uafbrudt Stilhed og Mørke har hun været indesluttet som i et dobbelt Fængsel. Og dog er hun brudt igennem Fængslets Mure, lever og aander frit, fryder sig ved sin Tilværelse, dyrker Skønhed og tilegner sig Skønhed, gaar op i virksom Videbegærlighed og virksom Menneskekærlighed, har haardnakket Mod, hvor andre forknyttes, sætter sig ærgerrigt fjerne Maal og naaer dem.

I en Bog, *Mit Livs Historie*, der samtidigt er udkommen paa Engelsk og Tysk, har hun fortalt, hvorledes hun trods Lydløsheden og Mørket, der indesluttede hende, fandt Vej til Samkvem med andre Mennesker, ja med Menneskeheden. Hun lader os følge hendes aandelige Udvikling fra Cellen af.

Hun havde jo i sit Livs første Aar set Glimt af Himmelblaat og Naturens Grønt, hørt Lyden af Stemmer, ja selv kunnet sige et Par Ord. Rimeligvis har dette ikke været helt uden Betydning for hendes senere Tilværelse, om end denne Kundskab efter Sygdommen sank dybt under Bevidsthedens Vandspejl, saa dybt, at hun som lille Barn slet intet vidste om sine Mangler i Sammenligning med andre Børn. Foreløbig forsvandt altsaa denne første Kundskab sporløst, og efter Krisen var hun et lille vildt Dyr, stumt og blindt, der sad paa Moderens Skød eller klamrede sig til hendes Kjole, befølte Alt og fandt paa simple Tegn for at gøre sig forstaaelig, sige Nej eller Ja, Kom eller Gaa.

Fem Aar gammel kunde hun lægge det rene Linned sammen, naar det kom fra Vask, og skelne sit fra de andres. Hun kunde af Maaden, hvorpaa hendes Slægtninge var klædte, skønne, naar de vilde gaa ud, osv. Men hun var meget uartig. Da hun opdagede, hvortil en Nøgle brugtes, lukkede hun sin Moder inde i Spisekamret og lod hende blive dèr fulde tre Timer, medens hun lo af fuld Hals, naar Moderen slog paa Døren. Ogsaa senere lukkede hun en Dame inde, skjulte Nøglen under et Klædeskab og var ikke at bevæge til at røbe, hvor den var, saa hendes Fader maatte sætte Stige til Huset og hjælpe Damen ud af Vinduet. Hun var endnu helt Naturvæsen uden Maadehold som uden Hensyn i sine Udbrud af Vrede, Kærlighed eller Skinsyge. Da man en Dag havde lagt hendes lille Søster i en Vugge, hvori hun plejede at have sine Dukker, kastede hun i Raseri Søsteren ud af Vuggen og kunde have dræbt Barnet, om Moderen ikke havde grebet det.

Man følte da Nødvendigheden af at lade hende oplære, men

hvorledes? Saa fandt man i Dickens' *Amerikanske Skitser* en Beretning om Laura Bridgman, der skønt blind og døvstum havde faaet Undervisning, og begyndte nu at rejse rundt med Barnet for at indhente Oplysninger hos Lærere og Læger. Man opsporede en Lærerinde, der nylig helbredt for Blindhed var villig til at paatage sig Helens Opdragelse, og der blev i hendes Liv sat Tidsskel 3. Marts 1887, tre Maaneder før hendes syvende Fødselsdag, da Frøken *Anne Mansfield Sullivan* kom til hende. Denne unge, skønne og mærkværdige Kvinde blev ved sin overlegne Fornuft og sjældne Opofrelse det vanskelige Barns Frelserinde, erstattede hende Lys og Lyd, meddelte hende Glæder, vakte hendes Evner, gjorde hende til det forholdsvis lykkelige Menneske, hun nu er blevet.

Hun gav hende en Dukke og bogstaverede langsomt Ordet Dukke *(doll)* i hendes Haand — Barnet begyndte at efterligne dette Fingerspil —; Frk. Sullivan lagde da endnu en Dukke, en større og forskellig, i hendes Skød, og gjorde hende begribeligt, at Ordet svarede til begge Dukker.

Hun gav hende et Bæger med Vand og bogstaverede de to Ord for hende; men Barnet forvekslede bestandig Ordet *Bæger* og Ordet *Vand*. Saa tog Frk. Sullivan hende med sig ud i Skoven til en Kilde, lod den længe risle over hendes Haand, og da hun saa bogstaverede *water* i Haanden, forstod Barnet hende med Jubel.

Vanskeligere var det naturligvis med de abstrakte Begreber, Kærlighed f. Eks. Lærerinden anvendte Ordet; Barnet spurgte: Hvad er Kærlighed? Lærerinden viste paa Hjertet. Barnet spurgte, om det var Violernes Duft, Solvarmen osv., kunde ikke forstaa det. Men en Dag, da hun skulde lære at trække Perler paa en Snor, afvekslende to store og tre smaa, og stadigt gjorde Fejl og ikke kunde komme ud af det, skrev Lærerinden i hendes Haand *Tænk!* og rørte samtidig ved hendes Pande. Barnet forstod da med ét, at Ordet var Udtryk for det, som foregik i hendes Hoved, og fik sin første Forestilling om et abstrakt Begreb.

Aar igennem lærte hun saadan. Hun kunde jo ikke høre Stemmens Klang eller den Tonehøjde, der giver Ordene deres rette Mening, ikke heller se Mundens Bevægelser eller den Talendes Ansigtsudtryk, der forklarer Alt. Men hun gjorde sikre Fremskridt.

Først lærte hun at læse, ved Hjælp af ophøjede Bogstaver paa Papstrimler, senere ved Hjælp af højtrykte Bøger, lærte at kende alle Naturting — fra Roserne, hun tog om med et sagte Tryk af sin Haand, til den lille Hest, hun red paa. En Samling Forsteninger fra Urtiden gav hende et Begreb om Geologi. Et Ferieophold ved Oceanet lærte hende at kende og elske Havet. Efter sit første Svømmeforsøg spurgte hun: Hvem har drysset Salt i Vandet?

I Foraaret 1890 lærte hun at tale. Det gik saaledes til: En Dame der kom fra Norge, fortalte hende om Ragnhild Kaata, en døvstum og blind Pige dèr, som faktisk havde lært at tale, og nu blev Helen Keller Fyr og Flamme. Hun havde kun elleve Undervisningstimer nødig hos Frk. Sarah Fuller for at tale i sammenhængende Sætninger, og følte Henrykkelse, naar den lille Søster nu kom løbende paa hendes Tilraab, eller hendes Hund nu adlød en mundtlig Befaling.

Hun skrev, elleve Aar gammel, med sin Braillegriffel Alt ned, hvad der faldt hende ind. I dette Aar forekom en Begivenhed, der for lang Tid nedslog hende og der virker som et forbavsende Vidnesbyrd om menneskelig Uforstand. Hun havde skrevet et Eventyr, *Kong Frost*, som hun efter sin egen Mening selvstændigt havde opfundet; Frk. Sullivan, der troede nøjagtigt at kende enhver Bog, hun havde læst, var overrasket over Eventyrets Fortrin, og sendte det til en Hr. Anagnos (en Græker), Forstander for det Perkinsske Blinde-Institut, som lod det trykke. Det udviste imidlertid en paafaldende Lighed med et Eventyr af en ældre Dame, en Frk. Canby, og nu fulgte overfor det elleveaarige Barn en Beskyldning for literært Tyveri med pinligt Forhør i hele Institutets Overværelse. Det oplystes sluttelig, at hun havde hørt Eventyret fortælle tre Aar tidligere af en amerikansk Dame, og nu indbildte sig, selv at have opfundet det. Den eneste, som tog Sagen fornuftigt, var Frk. Canby selv, som tilskrev Helen Keller det hjerteligste Brev og erklærede Eventyret i Barnets Tekst for bedre end i hendes egen.

Mark Twain, der hører til den unge Piges hengivne Venner, har paastaaet, at det nittende Aarhundredes interessanteste Karakterer er Napoleon og Helen Keller. Navnesammenstillingen er ikke heldig, selv om den kun har skullet betone den unge Kvindes Energi.

Men snart vakte hun Opsigt allevegne, og kun tretten Aar

gammel blev hun indført hos Præsident Cleveland og foretog Rejser, «saa» paa sin egen Maade Vandfaldene ved Niagara og Verdensudstillingen i Chicago, der berigede hende med en Masse Indtryk. Gennem Berøring iagttog hun Alt, fra den meksikanske Oldtids raa Stenarbejder til græske Statuer og japanske Broncer.

Hun lærte Historie og Fransk, blev hjemme i Molière, Lafontaine, Racine, lærte Latin og læste i sit fjortende Aar Cæsars *Galliske Krig*, blev dygtig i Aritmetik og Geometri, i fysisk Geografi og i det tyske Sprog, læste seksten Aar gammel Shakespeare, Edmond Burke og Macaulay, fik saa ogsaa Undervisning i Græsk, og forberedte sig til Universitetets Adgangseksamen.

Hvilke Vanskeligheder der frembød sig for hende ved Løsningen af de skriftlige Opgaver, som var fremstillede i et andet System af Brailleskrift end det, hvortil hun var vant, vilde det være for vidtløftigt at udvikle. Men hun overvandt dem, som hun hidtil har overvundet enhver Vanskelighed paa sin Vej.

Naar hun skriver med Skrivemaskine, lider hun under, at hun ikke kan se det for sig, som hun har skrevet, altsaa ikke overse det Hele og foretage Rettelser. Imidlertid er hendes Stil klar, hendes Engelsk almindeligt beundret, og lidt efter lidt er hun bleven i Stand til at udskille enhver Vending, der er formet af Folk, som har normale Sanser, og udelukkende anvende Ord og Lignelser, der svarer til, hvad hun har oplevet personligt og sanset paa sin Maade.

Hendes Sind er lyst og frit. Af og til kommer Glimt af den gamle Vildskab op i hende, og hendes Blod koger af Harme over, at hun visse Dage trods den mest anspændte Opmærksomhed maa anvende Timer paa at læse hvad en anden kan overse i Minutter, og overhovedet maa anvende saa langt mere Tid paa at gøre et Fremskridt end andre unge Piger. Men hun trøster sig. Hun siger til sig selv, at som Plantens Rødder dybt nede i Mørket dog har Del i Kronens Glæder, og paa deres Vis fornemmer Solskinnet, saaledes har ogsaa hun et aandigt Syn paa de Ting, fra hvilke hun er udelukket.

Hendes Domme om de store Digtere og Skribenter er altid interessante; man begriber, de maatte falde saaledes ud. Homer er hende øjensynligt dobbelt kær, fordi han efter Sagnet var blind og er det paa sin Byste. Hun kunde for Sindsbevægelse neppe læse det Optrin i *Lear*, hvor Glosters Øjne rives ud. Hun fremhæver ved den tyske Poesi dens kyske Tilbageholdenhed

som særligt tiltalende og henrives af Goethes Ord om det Evigtkvindelige, fordi disse Ord efter hendes Opfattelse anerkender den forløsende Magt i Kvindens selvopofrende Kærlighed. De lyder nemlig paa Engelsk: *The Woman Soul leads us upward and on.* Ellers er hun uberørt af nogen Art Mystik, staar fremmed overfor Udødelighedstro som overfor Dogmer, men lever i Forestillingen om guddommelig Fadergodhed, selv om hun undertiden ikke er i Stand til at forsone den med hvad der sker uden at denne Godhed griber ind. Al Haardhed og Grusomhed oprører hende. I Politik som i andet er hun begejstret Idealist; hun stod under den nylig endte Krig med al sin Sympati paa Boernes Side.

Hun er meget selvstændig i sine Domme. Saa højt hun sætter Burke som Politiker paa Grund af hans Fremsyn, saa streng er hun mod Macaulay, hvem hun beskylder for som Historiker at tilsidesætte Sandheden for Effektens Skyld. En ung Kvinde, hvem man saa systematisk har holdt fjern fra alt Urent, kan ikke forventes at dømme retfærdigt om Gengivelser af det moderne Liv. Alfred de Musset skriver efter hendes Mening umulige Ting.

Hun viser en stor Uvilje mod Pedanteri og finder øjensynligt ikke Universitetsforelæsninger uberørte deraf. Hun er tilbøjelig til at henregne al filologisk Behandling af Fortidens store Digtere, al Fortolkningskunst af hvad der efter hendes Mening lader sig forstaa uden nogensomhelst Fortolkning, til den overflødige og unyttige Lærdom.

Naar man betænker, hvor forholdsvis lidet af Verdensliteraturen der er trykt med Blindeskrift, maa man forbavses over hendes Kundskabsfylde, og naar man betænker, hvorledes hun har maattet holde Hus med sin Tid for at naa til de Højder, hvorpaa hun staar, begriber man, at saare meget af det, hvortil andre Mennesker anvender Tid og Kræfter, synes hende unyttigt og overflødigt.

HOLLAND

JOZEF ISRAËLS

(1904)

Som vel bekendt er den nu mere end 80-aarige Maler Jozef Israëls den Mand, der i vore Dage har opretholdt Hollands Ry paa Malerkunstens Omraade, og der trods sin Alder i sit Fædreland staar uovertruffen. Daglig arbejder han med usvækket Iver i sit Atelier, hyppigst paa to Billeder ad Gangen. Og saa lidt som hans Arbejdskraft er hans Rejselyst svækket. Endnu i dette Foraar saa han begge de to store Pariserudstillinger grundigt igennem, og for ganske faa Aar siden foretog han den Rejse gennem Spanien, som han har beskrevet og forsynet med en Række indtagende Illustrationer af sin Skitsebog. *Spanien* er foruden paa Hollandsk udkommet i smuk Udstyrelse paa Tysk og Engelsk.

Den Paastand ligger nær, at det er Gengivelsen af Forfatterens Haandtegninger, som meddeler Bogen dens egentlige Værd. Men det forholder sig ikke saadan, skønt Israëls som Skribent selvfølgelig ikke staar i Højde med, hvad han er som bildende Kunstner. Den forunderlige Tiltrækning, Bogen udøver, beror paa Forfatterpersonlighedens dybe Elskværdighed. Israëls lever i den Bog, som han staar og gaar, ser og opfatter, føler og tænker, fordringsløs og klog, med sit stille Lune og sin lette Selvironi, varmt begejstret og dog jævn, lidenskabelig alene som Skønhedselsker og som Fædrelandselsker, dette sidste vil sige

som Elsker af Fædrelandets Skønhed og dets Kunst. Et Barns Hjerte har den gamle Skønhedstilbeder, en ung Mands Kærlighed til Livet og en Oldings rolige, fredelige Overbærenhed. Ingen, der er traadt Israëls menneskeligt nær, kan undlade at fornemme ham selv i hvert nok saa lille Afsnit; men Bogen er saa personlig, at den rimeligvis vil gøre samme Indtryk ogsaa paa dem, der aldrig har set ham.

Der er en stille Livsglæde i Indledningen, som skildrer Malerens hollandske Hjem en tidlig Aprilmorgen med Udsigten derfra og Udsmykningen derinde, en Livsglæde, som overvinder den Vemod, der faar Udtryk, idet Forfatteren mindes den Afdøde, der stod ham nærmest, og hvem han vier denne sin eneste Bog. Rejselysten indfinder sig, og Planen til en Rejse gennem Spanien lægges i Forening med Forfatterens Søn, der er en dygtig Maler, og den ansete hollandske Digter Erens. De forsyner sig med Bøger om Spanien til Rejselæsning og tager sammen afsted.

Israëls ser, trods Bøgerne, lidet af Spanien med historiske Erindringer som Baggrund. Hans Kundskab til Fortidens Kastilianere gaar ikke ud over, hvad Enhver, der har lidt historisk Læsning, véd. Hvad han straks opfatter selvstændigt og skarpt, det er, hvad Malerøjet er modtageligt for, det stærke Sollys, Bjergenes Linjespil, Farvernes Sammenspil i de forfaldne Byers maleriske Gader, de svære Okser med deres Driver, de unge Kvinders Skikkelser med de store sorte Øjne og det glansfulde Haar, dejligt flettet og bundet, hvori der stikker en Rose. Han fortaber sig i et fint tegnet Kvindehoved, der, omringet af mørke Lokker, skuer ud af et Bundt Pjalter og Lapper, dvæler overhovedet mest ved den Skjønhed, der aabenbarer sig hos Smaakaarsfolk i Armod og Ringhed.

Betegnende for Israëls er det nu først, at skønt han er rejst ud for at søge og se det ham Nye, det for Spanien Særegne, har han sin Hovedglæde af det Almenmenneskelige, som møder ham paa spansk Grund. Han forbavses selv derover i Toledo.

Han gaar om i Byens krumme Gader mellem Huse fra Maurertiden, saa tillukkede, at man skulde tro dem ubeboede. Vinduerne naaer næsten ned til Jorden og er forsynede med et fremspringende Gitterværk. Bag et saadant hører han et lille Barn skrige og en Kvindestemme nynne for at berolige det. Saa

ser han, omringet af Gitterværket som af en Ramme, der former Billedet til et Knæstykke, hvis varme, mørke Baggrund Værelsets Dybde udgør, en ung Kone med smukt glattet sort Haar, hvori den uundgaaelige højrøde Rose pranger. Hun har en simpel graa Kjole paa, bærer et gult, blomstret Tørklæde korslagt over Brystet og trøster syngende det grædende Barn paa hendes Arm, medens hun slaar Takt til Sangen med en stor Vifte imod Jerngitteret. Det roligt tonende Lys, der omgiver hende, har noget rørende ved sig. Saa hører Israëls svære Skridt i Gaden, en Mand, der synes Købmand, bærer en stor Kurv dækket med Gedeskind; en stivskygget spansk Hat beskytter hans Ansigt; hans Benklæder er snørte fast med Seglgarn. Da han nærmer sig Vinduet, begynder han at synge. Moderen holder Barnet op mod Gitteret, saa Faderen kan naa det med sine Læber under det lange Overskæg. Han gaar ind i Huset, hvor Hustruen anretter det simple Maaltid til ham, medens han lykkelig løfter sit Barn i Vejret.

Og Israëls studser ved, at det er Sligt, han faar at se i Toledo, et Skuespil, han ligesaa godt kunde iagttage i Haag. Her haabede han at møde sorte Riddere med Toledoklinger og gamle Jøder med høje, spidspullede Huer eller Optog af hvide Munke med Fakler. Men Sagen er, at det, som uvilkaarligt griber ham, det er ikke det Spanien, som fængsler f. Eks. en Théophile Gautier, ikke det rent ydre, som denne har skildret i sin *Tra los montes* saaledes, at hans Veninde, Fru de Girardin, maatte udbryde: Men, Théo, findes der ingen Spaniere i Spanien? — Nej, Israëls standser ved alt det Maleriske, hvori noget Menneskeligt faar Udtryk, og nyder endog Idyllen.

Det for Israëls endvidere Ejendommelige er nu det, at selv om hans Æmner en Gang imellem er blide, idylliske, næsten sødladne, bliver Behandlingsmaaden det aldrig, tvertimod streng og fast, stilfuld, med Sky for det Bløde.

Dette Grundtræk i hans Væsen træder literært meget tydeligt frem, hvor han i sin Bog giver sin Kunstbetragtning og Kunstglæde Udtryk.

I Spanien er Velazquez den Mester og Herre, han over alle andre beundrer. Han forstaar at vurdere ikke blot hans umaadelige Dygtighed, men det Storladne og Træffende hos ham, hans Ringeagt for den smaalige Nøjagtighed. Velazquez var jo ikke som saa mange Moderne en søgende Aand, ikke en Mand, der

fortvivlet arbejdede for at naa et Maal, men en sikker og overlegen Mand, malende med en lykkelig Haand snart kraftigt og haardt, snart fint og ømt, opmærksomt studerende Modellen og gengivende Naturen i dens Bredde.

Derimod er det Israëls umuligt at forsone sig med Murillo. Han vil studere ham i hans Fødeby Sevilla, fordi Murillo i Madrid altfor stærkt overstraales af Velazquez; men han stødes tilbage først af Enstonigheden i den tilsyneladende Fylde, dernæst og mest af det afrundede, behagelige i Farve som i Form. Murillo er ham som Bagværk med altfor meget Sukker. Han ledes ved denne Oversødhed og foretrækker Enfoldigheden og Alvoren hos en Morales for Murillos indsmigrende Behag.

Men paa samme Tid er Israëls Hollænder nok til ikke at finde Kunstens højeste Udviklingstrin hos Velazquez. Med Hentydning til den Mode at stille Velazquez over Rembrandt hævder han først, at Rembrandt er mer end en Maler; thi havde han aldrig taget en Pensel i sin Haand, vilde han ved sine Raderinger alene være en Kunstner af allerførste Rang. Og naar han dernæst i sine Tanker med Velazquez' Mesterværk *las Lanzas* sammenligner Rembrandts *Nattevagt*, saa synes dette ham et Underværk imod Mesterværket. Han føler, at hos Rembrandt er det digterisk Hemmelighedsfulde i den nordiske Aand forenet med Sydens Varme og Virtuositet. Velazquez' Arbejde straaler roligt og stille; thi Velazquez har arbejdet, men ikke kæmpet, har ikke kendt til Rembrandts Anstrengelser for at naa det Uendelige og Gaadefulde. Saa vidt har Israëls Ret. Gaar han videre, bliver han partisk. «Velasquez' Kunst, siger han, omfatter kun hans egen Kres; Rembrandts lever med i ethvert Menneskeliv og stræber lige fuldt efter det Historiske og Usynlige». Ordene er omhyggeligt valgte, men er lige fuldt ingenlunde retfærdige Ord. Velazquez har visselig ikke mindre end Rembrandt sprængt den Kres, hvori han historisk var stillet; ogsaa han er med i vort Menneskeliv, det vil sige i alle deres Liv, der er artede som han. Han har lært deres Øjne at se, uddybet og skærpet deres Virkelighedssans, meddelt dem en Glæde over Formens Adel og Holdning, som laa Rembrandt fjern.

Ikke desmindre er Rembrandt som Aand og Geni sikkert Velazquez overlegen. Men selv om han ikke var det, vilde Israëls, der i sin Medfølelse med de Fattige og Smaa har

Berøringspunkter med Rembrandts Følelsesliv, slet ingen med den aristokratiske Velazquez, foretrække Hollands ypperste Maler for ethvert andet Lands. Det kan man ogsaa slutte deraf, at han i Grunden foretrækker Hollands Natur for Jordens skønneste Egne, og gerne sammenstiller hollandsk Kvindeskønhed med den videst berømte. Venus fra Milo, sagde han en Dag, er som Skikkelse den typiske Hollænderinde. — O Holland, Holland! tænker han i Omegnen af Sevilla, hvor herlige er dine Træer, Marker og Vande! Her er Alt tørt, afsvedet af Solen. — Den, der i Fællig med Hollændere og Hollænderinder har skuet Sydevropas beundringsværdigste Bjergegne, kan vidne, at for dem Intet var skønnere end et Land, fladt som en Pandekage; hvis de mødte Modsigelse, paastod de, at i ethvert Fald intet Steds i Verden var Himlen med dens Skyer dejlig som i Holland.

Israëls, der ikke har en Alma Tademas historiske Lidenskab, men elsker Livet, bliver tungsindig i det skønne, fine Alhambra. Han er til Mode, som havde han gjort en Rejse for at opsøge en højt beundret Kvinde og fandt hende som Lig. Dog, alle Vidnesbyrd om en uddød Kultur har jo dette Fællestræk af det Livløse, og de kan henrive endda. Israëls er undertiden for ømtaalig til ret at kunne nyde. Han har ikke Kritikerens Glæde ved enhver stærkt udpræget Kulturform, ved lærerige Kontraster, modsatte Stilarters Optræden paa et snevert Rum. Saaledes har han oppe paa Alhambras Højder kun onde Ord for Karl V's ufuldendte Palads. Han ser i det alene en Forstyrrelse af det mauriske Helhedsbilled. Hvor er det uretfærdigt! Endog Side om Side med Alhambra gør denne ædle Renæssancekunst sin Virkning. Hvad skader det, den er Ruin. Heidelberg Slot er ogsaa kun Ruin og næsten skønnere derved. Dejligt er Karl V's Slot heroppe, og denne Prøve paa en med den mauriske Stil uensartet Kunst fremhæver yderligere Arabernes yndefulde og saa aldeles ejendommelige Finhed.

Israëls har som Maler ikke en Kritikers Hang til oplysende Sammenligninger. Aldrig sammenligner han f. Eks. Spaniens Natur og Kunst med Italiens beslægtede, mangfoldigere, men alene med Hollands, som den ikke har noget Forhold til. Hver Rejsende ser jo sit Spanien, og der gives et, som Israëls ikke har havt Øje for, paa den ene Side et stoltere og stejlere, paa den

anden et løsagtigere og grundigere opløst. I Spanien hænder det, at Manden, som slaar sin Kappe om sig med en storladen Haandbevægelse, og hvem den med sin Bræmme af det Fløjels Purpurfoer klæder, saa han minder om en Oldtidens Romer, aabner sin Mund og tilbyder den Rejsende Kvinder. Zigøjnerhøvdingen i Granada, der hævder sig en Konges Værdighed overfor sine egne, gaar om i en overlæsset Maskeradedragt og sælger tiggende sit Fotografi.

Maaske har Israëls ikke ret havt Øje for Modsætningen mellem Holdningens Grandezza i Spanien og den Fornedrelse, hvortil man dèr er sunken.

Men han er god, som han er. I Spanien søger han det Overordentlige og finder det Fællesmenneskelige, som er hans Krongods. Han gengiver det med Fasthed under Afsky for alt Udglattet og Sødladent. Han vurderer Formens romanske Adel og Holdning mindre højt end Rembrandts nordiske Mystik og nordiske Medfølelse, som ogsaa er hans, har ikke som andre kunnet lære af Velazquez, leve med Velazquez. Men han føler og siger, hvad Velazquez er værd. Hans Synsmaade spænder ikke helt over de historiske Modsætninger i Arkitektur og Kultur paa Spaniens Grund, neppe heller helt over de menneskelige Modsætninger af Højhed og Lavhed. Dog han rammer Kærnen.

Han holder sig til det Grundmenneskelige og aabenbarer sig i Opfattelsen deraf som den sjældne og mesterlige Kunstner, han er.

DEN LILLE JOHANNES

(1903)

I Aar er den hollandske Digter *Frederik van Eeden's* Bog *Den lille Johannes* næsten paa én Gang udkommet paa Svensk (oversat af Frøken Jane Lindblad) og paa Dansk (oversat af Frøken Gerda Vedel). Det er et ret mærkeligt Træf, da Bogen udkom i Originalsproget i 1887 og alt et Aarstid derefter forelaa paa Engelsk, oversat af Edmund Gosse.

Ingen er vistnok kommen' i Berøring med Familien van Eeden uden at have følt sig slaaet af denne Families rige Begavelse og høje Kulturtrin. Faderen, som i 1891 var (maaske endnu er) Direktør for Kolonialmuseet i Haarlem, gjorde Indtryk af at sidde inde med den højeste Dannelse, som forekommer i Holland, og det vil sige noget. Gennem ham lærte en Fremmed tilfulde at forstaa, hvad Kolonierne betyder for Holland og hvilken Skole Opholdet paa de asiatiske Øer Sumâtra eller Java er for Hollands unge Mænd. Han kunde ikke blot, som alle Hollændere af de højere Stænder, de evropæiske Hovedsprog, men læste Islandsk og kunde (som iøvrigt hele Familien) læse Dansk.

Til Digteren Frederik van Eedens rige Dannelse har da ogsaa Indtryk fra Norden bidraget for en lille Del. Hans Hustru, født van Vloten, har oversat Andersens Eventyr paa Hollandsk; han selv er vel bekendt med nyere skandinavisk Literatur. Af Livsstilling er han Læge, af Overbevisning ivrig Socialist og Menneskeven, dette saaledes forstaaet, at han med anderledes gennemført Følgestrenghed end Tolstoj har omformet sit Liv efter sine Ideer. Han er i dette Øjeblik 43 Aar gammel.

Den lille Johannes er en Bog om et Barn, nøjere om det indre Liv i en Barnesjæl, og tydeligt nok om Frederik van Eedens eget Stemnings- og Følelsesliv som lille. Her er i den første Spire givet et digterisk anlagt Menneske, aandigt og vedtægtsfjernt som faa, hemmelighedsfuldt sammenvævet med Planternes og Dyrenes Verden som endnu færre; en Kunstner af den mest uverdslige Art. Helt igennem er sat i Modsætning til hinanden Menneske-Undervisningen, Skole-Undervisningen som pedantisk og

tør, og Naturens egen Lære som rummende al Livets Rigdom. Megen gammel Naturromantik fra det 19. Aarhundredes Begyndelse er her opfrisket, men fornyet.

Den Naturverden, i hvilken Johannes indføres af sin gode Ven og lille bitte Skytsaand Snerlealf, er en Verden, fra hvilken der, omtrent som i den fra Carl Ewalds *Eventyr* bekendte, aabnes mange skemtsomme og satiriske Indblik i Menneskefordomme og gængse Taabeligheder. Der er dog den Forskel paa Ewalds og van Eedens Behandlingsmaade, at Ewalds Fantasi aldrig slipper det naturhistoriske Grundlag, men strengt moderne finder tilstrækkelig Næring i Virkeligheden; hos van Eeden ligger endnu *Skærsommernatsdrømmens* Alfeleg bagved.

Meget morsomt er hos den hollandske Digter gennemført Smaadyrenes Afsky for Menneskenes Grusomhed, Plumphed og Forfølgelseslyst. Denne Afsky er van Eedens egen. I sin Medfølelse med Lidelser har han Hjerte for alt, hvad Dyrene maa lide af Mennesker, som for alt, hvad Menneskene maa lide af Undertrykkere og Voldsmænd. Man sporer her i Eventyrverdenen det Hjertelag, der fik Frederik van Eeden til at skrive sit bekendte aabne Brev til Kejseren af Rusland — et Brev som ikke havde den Virkning at fremkalde et Svar. Men Kejseren af Rusland har jo ogsaa en stor Korrespondance.

Van Eeden kan maaske nok saa godt sætte sig ind i en St. Hans Billes Fornemmelser og en Oldenborres indre Liv som netop i den russiske Kejsers. Nærmest er han vel uden at ville det kommen en saadan Kejsers Tænkemaade i sin Skildring af den for Verdensfred mellem Myrerne begejstrede Bladlus, som samtaler med Johannes om det Felttog, der forberedes. — Hvorfor foretager De det Felttog? spurgte Johannes. Det er ikke kønt af Dem. — Vist saa, sagde Bladlushyrden, det er et meget godt og rosværdigt Togt; De maa huske paa, at det er Krigsmyrerne, som vi vil angribe; vi vil udrydde deres Slægt, og det er en god Gerning. — Er De da ikke Krigsmyre? — Naturligvis ikke! Hvad tænke De paa? Vi er Fredsmyrer.

Van Eeden skemter en Smule med, at Mennesket gaar til Myren for at blive vist.

Meget nydelig er i Bogens første Halvdel Skildringen af den Forstyrrelse, en Prædikant med sin Menighed afstedkommer ude i Naturen; hvorledes Mos og Græs, som løftede sig frit, trykkes ned, Cigarrøg svøber sig om Kaprifolierne og fordriver deres

Duft; Menneskene synger, saa Kragerne skriger og Kaninerne løber. Den blege Prædikant paa Højen raaber af alle Kræfter for at Enhver skal høre, hvor umaadelig venligt det er, han siger. Han kalder Menneskene Brødre og Søstre, taler om den dejlige Natur og Skabningens Vidundere, om Guds klare Sol og om de kære smaa Fugle og Blomster. — «Hvad skal det betyde? spurgte Johannes. Hvordan kan han tale om det? Kender han dig, er han en Ven af dig? — Snerlealf rystede foragtende paa det lille, bekransede Hoved. Han kender ikke mig og endnu mindre Solen, Fuglene og Blomsterne. Det er Løgn, Alt, hvad han siger».

Saa slaar Regn og Myrer og Vesper sig sammen om at fordrive disse Mennesker fra Skoven, og det lykkes omtrent som i Heibergs *Nøddeknækkerne*. Men Vreden mod dem, som vanhelliger Naturen, er alvorligere her.

Da Johannes endelig er saa vidt, at han af Snerlealf har lært Insekters og Fugles Sprog og har lært at tyde Blomsternes Blikke, erfarer han endnu af Alfen, at Menneskene i Fremtiden vil kede ham, støde hans fintfølende Natur og pine ham ved deres Raahed — vel tydelige Udtryk for Bogens Mening. Men fra Omgang med Alferne glider han nu over til Omgang med Nisserne; den snilde Nisse Viderik, der bliver hans Følgesvend, svarer til barnlig Videbegærlighed. Snerlealf, som forsvinder for Johannes, tror han at genfinde i en lille Pige ved Navn Robinetta, hvem han forelsker sig i, men som i Længden ingenlunde svarer til det Overjordiske, han ser i hende.

Kort efter indtræder Bogens Vendepunkt, vel massivt betegnet af Forfatteren med Udbruddet: «Ak, nu gik det sørgeligt med den lille Johannes. Jeg vilde ønske, at hans Historie sluttede her». Fra nu af skildres alle Johannes' Sammenstød med den virkelige Verden, af hvilke det første og pudsigste er dette: Saasnart han lader sig forstaa med, at han kender Dyrenes og Planternes Sprog, udbryder Menneskene i Kor: «Det lader til, at han har læst Andersen», hvortil En føjer: «Hvis du kender Andersen, min Dreng, skulde du se at lære noget af ham: Ærbødighed for Gud og hans Ord».

Nu ser vi Johannes i Kast med de *illusionsfordrivende* Magter i Tilværelsen, fremstillede i Skikkelser, som vel meget er kun Sindbilleder og Allegorier, saaledes den svagt mefistofeliske Vampyr. Mere vellykket er Døden som Skikkelse, der optager meget af Bogens sidste Halvdel, forsaavidt Drengen ogsaa maa gøre sig

fortrolig med den. «Jeg har jo ikke noget indtagende Ydre, siger Døden; men jeg mener det dog godt». Under disse Skæbner udvikles Johannes til Medlidenhed med Menneskene og til en stærkere Menneskekærlighed end den, som ellers vises eller læres, indtil han møder en stor Skikkelse, et Menneske med blegt Aasyn og mørke dybe Øjne, der nærmer sig ham, gaaende over Havet. Skikkelsen peger ind mod den store, mørke By, og siger: «Hvor den lidende Menneskehed hører hjemme, dèr gaar mine Veje». Og Johannes følger ham. —

Hvor alvorligt Frederik van Eeden har ment denne Slutning, det har ikke blot hans senere Frembringelser, men hans Livsførelse vist.

SVERIG

BARON BILDT OG DRONNING KRISTINA

(1901)

I *Palazzo Capranica* i Rom bor en nordisk Diplomat, som med en Verdensmands ualmindelige Kultur forener en Historikers Kundskaber og Forskningsmaade. Det er Sverigs og Norges Minister i Italien, Baron *Bildt*. Det er en halvtredsindstyveaarig Mand, elegant og smuk, der ser ud, som var han i Trediverne. I elleve Aar har han nu været Minister i Rom, og han har mere end én Gang for at kunne forblive dèr afvist Tilbud om en Stilling som ledende Minister i Sverig. Den kunde friste en Mand med mere udvortes Ærgerrighed, der ikke i samme Grad formaaede at vurdere Fordelene ved Opholdet paa et Sted, hvor der er Anledning til at fordybe sig i rige Fortidsminder som neppe noget andet Sted paa Jorden, og hvor paa samme Tid Samkvemmet mellem Diplomaterne og med det højere Selskab tilfredsstiller enhver Attraa efter fyldige Indtryk af Nutidslivet.

Baron Bildt kender efterhaanden Rom ud og ind, dets Historie som dets moderne Samfund; kundskabstørstig og fordomsfri har han benyttet de mange Anledninger, som gaves ham, til at opnaa en grundig Indsigt i italienske Sæder og i Italiens historiske Forhold til hans Fædreland. Det er Skade, at danske Diplomater saa sjældent lægger en finere Videbegærlighed for Dagen. Bildt's Eksempel viser, at en Diplomat, naar han tillige er Historiker, formaar ved sine Standsfællers Imødekommen at

faa ellers tillukkede Arkiver til at aabne sig, og ellers spærrede Kundskabskilder til at flyde. Hertil kommer, at Historikeren af Fag er udsat for i sin Bedømmelse af Personer og Forhold at forraade den Stuelærde, enten Universitetsprofessoren, der plejer at tage et opdragende Hensyn, eller (som den afdøde A. D. Jørgensen i sin Opfattelse af Griffenfeld) den seminaristiske Arkivar, hvis smaaborgerlige Maalestok ikke slaar til. Diplomaten er vant til at tumle med levende Personer af den Art, han som Historiker møder i Fortiden.

Af de to Bøger, som Bildt i de sidste Aar har udgivet, henvender den, som er skrevet paa Svensk, sig særlig til Forfatterens Landsmænd. Dens Titel er *Svenska minnen och märken i Rom*, og den gennemgaar paa underholdende og udtømmende Maade alle Mindesmærker, Kunstværker, Indskrifter osv., der i Rom angaar Sverig. Disse Minder samler sig især om tre store Personligheder: den hellige Birgitta, Dronning Kristina og Gustaf III. Bogen er efter sin Natur en beskrivende Bog, beregnet paa svenske Rejsendes Oplysning. Dansk Literatur har vistnok ikke for nogen Bys Vedkommende noget tilsvarende Skrift, mindst et, hvori saa stor en Kundskabsfylde paa en saa fordringsløs Maade er lagt for Dagen. Bogen er smukt trykt og forsynet med talrige og gode Illustrationer.

Langt større og almen Interesse har det andet historiske Arbejde af Bildt, dette skrevet paa Fransk med Titlen *Kristina af Sverig og Kardinal Azzolino*.

Kristinas Personlighed og Historie har i en Aarrække været Genstand for Bildt's Forskning. Han fremtræder ikke blot som Udgiver af de talrige Breve, Kristina skrev til Kardinal Azzolino under sin Rejse i Nordevropa 1666—1668, men som Skildrer af hendes hele Personlighed og Livsførelse. Efter Kristinas Død tilintetgjorde Azzolino, hvem hun havde indsat til Universalarving, saavidt han kunde overkomme det, den hele imellem dem førte Brevveksling. Den Omstændighed, at han straks derefter selv blev syg og at hans Død fulgte kun to Maaneder efter hendes, har øjensynligt alene reddet denne Brevpakke med dens uforbeholdne og rigelige Oplysninger om Kristinas Karakter og Stilling til Samtiden.

Kristina er et gaadefuldt Væsen. Højtbegavet, uforstandig, abnorm, uelskværdig har Gustaf Adolfs Datter som herskesyg og forfængelig Dronning, der frivilligt giver Afkald paa Tronen; som

granskende og fritænkersk Kvinde, der bliver Katolik; som oprigtig og fanatisk Katolikinde, der er aldeles blottet for Inderlighed og Fromhed; som politisk Intrigant, der er i uafbrudt Virksomhed og aldrig opnaar et Resultat, noget ved sig, der pirrer Videlysten og sætter Fantasien i Bevægelse.

I Bildt's Fremstilling bliver hendes Væsen letfatteligt; vi øjner den indre Logik i hendes mange ufornuftige Handlinger. Man tillod som bekendt ikke Gustaf Adolf at følge sit Hjertes Valg og ægte Ebba Brahe, hans Ungdomselskede. Kristina var det eneste Barn af hans Ægteskab med Marie Eleonora af Brandenburg, en køn, men dum Prinsesse med svagt og sygeligt Nervesystem, fra hvem Datteren har arvet sine uregelrette Nerver. Ved sin Fødsel blev Barnet først antaget for Dreng, hvad der synes at tyde paa en vis kønslig Uregelmæssighed; man opdagede først Fejltagelsen, da man allerede havde meldt Kongen, at der var født ham en mandlig Arving. At Kristina var Kvinde, det er imidlertid sikkert nok; men hun kom til Verden som et ganske uharmonisk Væsen, som Barn af en genial og handlekraftig Fader, en svag og nervelidende Moder, var som Kønsvæsen slet udrustet, og gav tidlig Tegn paa et usædvanlig godt Hoved og en saare vanskelig Karakter. Kun seks Aar gammel var dette Barn faderløst og skilt fra sin Moder, der efter Faderens Død hemmeligt forlod Sverig for at tage Ophold i Tyskland. Dets Opdragelse gik især ud paa ved Studiet af Sprog, Historie og Teologi at udvikle Evnerne til at lære og huske, derimod slet ikke paa Udvikling af Virkelighedssansen eller Dømmekraften, og af den store Statsmand Oxenstjernas Undervisning lærte den unge Kristina kun at tale om *sine* Hære, *sine* Sejre, *sine* Nederlag og *sit* Folk, som havde hun selv grebet ind i Trediveaarskrigen.

Atten Aar gammel bliver hun myndig og begynder at regere med fuld Selvstændighed. Hun lægger en saadan Naturbegavelse for Dagen, at hun fra alle Sider alene hører sin Lovsang; hun er Nordens Minerva, indaander som Livsluft blot Smiger. Hendes Selvfølelse stiger til Højhedsvanviddets Grænse. Uafbrudt siger hun *min Storhed*, *min Hæder*. Senere skriver hun om sig selv saaledes: «Fra hun blev myndig, syntes ikke blot hendes Riges, men Evropas Skæbne alene at afhænge af hendes Vilje. Hun helligede sig med utrættelig og uhørt Flid til store, meget

forskellige Hverv, og ranede fra sine Maaltider og sin Søvn de Øjeblikke, hun gav til sine ædle og heroiske Adspredelser».

For at forstaa, at en 28aarig Kvinde med en saadan Selvfølelse kunde frasige sig en Krone, maa man betænke, at Kronen allerede havde givet hende al den Glans, den kunde give. Det daglige Pligtarbejde, der ventede hende som Regentinde, skræmmede hende tilbage. Storhed var for hende ikke Pligtopfyldelse, end ikke med Hensyn til høje Pligter, men det at fylde Verden med sit Navn. De protestantiske Præster havde med deres lange Prækener kedet hende tildøde, og ingen Handling kunde gøre hende mere navnkundig end den for sin Tros Skyld at give Afkald paa en Trone. Det vilde give et Ry og en Reklame uden Mage, at Gustaf Adolfs Datter nedlagde Kronen for at antage den katolske Tro. Og saa kunde hun leve fri, lykkelig og mer berømt end nogensinde under en sydlig Himmel, som hun længtes efter, omgivet af Kunstværker, der lokkede hende, og af Videnskabsmænd, der vilde prise hende. Ærefrygt for hendes Fader holdt hende ikke tilbage; han stod ikke for hende da saa stor, som han henimod 300 Aar senere er bleven, endnu mindre fastholdtes hun af Kærlighed til sit Folk og Land; det var en Følelse, som bestandig forblev hende ganske fremmed. Overfor de Provinser, hun ved Tronfrasigelsen forbeholdt sig, har hun aldrig havt anden Tanke end den at presse saa mange Penge ud af dem som muligt; thi tankeløst ødsel og ganske ligegyldig for Menneskevel var hun hele sit Liv.

Det er ved sin Ankomst til Rom i 1654, at hun, dengang 28 Aar gammel, lærer den 31aarige Kardinal Azzolino at kende, der straks bliver Manden i hendes Liv, hvem hun beundrer og elsker med en ydmyg og aldeles hengiven Kærlighed fra da af og lige til hun døer, 63 Aar gammel. Saa hovmodig hun er, ham underkaster hun sig helt; saa selvraadig hun er, af ham lader hun sig lede; og bestandig er hans Bifald den Løn, hun attraar, ligesom hun sætter Alt ind paa at fremme hans Planer og tjene hans Formaal. Azzolino var hendes Hengivenhed værdig. Han var ikke blot en smuk Mand med sjældne Evner til at behage og vinde, men mandig, ærgerrig, retsindig, en ægte romersk Prælat fra Datiden, forfaren, rolig, i forstandig Ligevægt. De ubetydelige Forelskelser, Kristina i sin tidlige Ungdom havde næret — for Karl Gustaf, hvem hun dog gøs tilbage for

at ægte, eller for den unge Grev de la Gardie — var intet i Sammenligning med denne Lidenskab, der varede fem og tredive Aar.

De udgivne Breve, der er fuldstændig frimodige og tillidsfulde, har dog ingensomhelst lidenskabelig Karakter. At Kristinas og Azzolino's Fortrolighed imidlertid har været stor, derpaa tyder en pudsig og aabenmundet Bemærkning af den sidste, da han anbefaler Kristina til Valg som Dronning af Polen. Han skriver 13. April 1669 til Pavens Nuntius i Warszawa, at Dronningens Alder — 42 Aar — ingenlunde udelukker Muligheden af at hun kan faa Børn, «thi hendes Temperament er endnu saa blomstrende, at man kan tro hende frugtbar ti Aar endnu, medens tidligere maaske Temperamentets overordenlige Hede vilde have forhindret en Undfangelse».

Allerede af dette Kristinas nære Forhold til Azzolino vilde man kunne slutte sig til Usandfærdigheden af Sagnet om, at Monaldesco's Drab havde sin Aarsag i et af et Elskovsforhold opstaaet skinsygt Raseri. I Virkeligheden er der ikke det ringeste Romantiske ved dette Mord, som Dronningen vilde give Karakter af en Henrettelse. Kristina, der lige siden sin Tronfrasigelse var i en uafbrudt Pengeforlegenhed, da hendes Indtægter fra Sverig kun indløb langsomt og vanskeligt, havde tilmed den Skæbne, stadig at blive bedraget af utro Tjenere. En saadan utro Tjener var Grev Santinelli, hvem hun med sin Mangel paa Skønsomhed nærede blind Tillid til, og som paa den frækkeste Maade bestjal hende, satte hendes Diamanter ud, solgte hendes Sølvtøj, hendes Tallerkener og Kandelabre, brændte hendes Broderier for at frigøre Guldet og Sølvet deri etc. En anden Italiener i hendes Tjeneste ved Navn Monaldesco var bleven underrettet om alle disse Bedragerier, men istedetfor aabent at anklage Santinelli, gav han sig til at skrive falske Breve med dennes Haandskrift for at de kunde blive opsnappede af Kristina, der var stærk i at læse sine Underordnedes Breve, og han har desuden øjensynlig forraadt til Spanierne Kristinas vilde Plan om med en Hær at falde ind i Neapel og fraerobre den spanske Krone Landet. Hun lod ham da støde ned uden Lov og Dom i Kraft af sin formentlige Suverænitet, og roser sig med stor og umenneskelig Raahed af denne Handling, der vakte levende Misbilligelse hos Mazarin og rundtom i Evropa. Det er besynderligt, at denne uinteressante Monaldesco (under Navnet Monaldeschi) er bleven

Helten i saa mange Digteres middelmaadige Fortællinger og Dramaer.

Der optræder et ikke ringe Antal underholdende Personligheder i Kristinas Breve, blandt andre den fæle Charlatan, Guldmageren Borri, i Danmark bekendt af Frederik III's Historie, af Jacobsen indført i *Fru Marie Grubbe*, der af sin Samtid lod sig dyrke som «den Højeste, hvis Rige skulde komme», og som havde modtaget en Aabenbaring, der gik ud paa, at Vesta, Noah's Hustru, var bleven forført af Salamander, Ildens Fyrste, og med ham havde faaet Børnene Zoroaster og Egeria.

Det er en Fornøjelse at iagttage, med hvilken sikker Haand Bildt opreder Traadene i Kristinas Væsen og Levned. Man føler helt igennem, at Forfatteren er en Mand, der tilfulde kender Suveræner, Hoffer, Diplomater, Prælater og Kvinder.

PER HALLSTRÖM

(1901)

Afdøde Professor Carl Lange paastod haardnakket, at Svenskerne var Jordens mest begavede Folk. Han begrundede det ikke tilstrækkeligt overbevisende for Ikke-Svenske, saa Sætningen maa staa for hans Regning; han vidste imidlertid nok, hvad han sagde.

Vist er det, at Svenskerne er ypperlige Kunstnere og indtager en høj Rang i Poesi som i bildende Kunst. Blandt Digterne har i de nordiske Lande især Strindberg og Geijerstam, Heidenstam og Levertin naaet fortjent Anerkendelse. Per Hallström og Tor Hedberg er maaske mindre kendte, men burde læses lige saa opmærksomt. *Per Hallström*, der nylig vakte ikke ringe Opsigt ved sit lystige Intrigestykke *En veneziansk Komedie*, begynder at trænge igennem ogsaa udenfor Sverig.

Den venezianske Komedie viser, saa gratiøst den end er anlagt og saa behændigt den er ført, kun en Overfladeside af

Hallströms Væsen. Langt mere deraf kommer frem i den vægtige og alvorsfulde Bog *Thanatos*, som han udgav ifjor. Han har overhovedet mere end en halv Snes Bind bag sig.

Han debuterede med Vers, og for Den, som inderst inde holder mere af Vers end af Prosa, vil intet senere Bind af ham kunne fortrænge Erindringen om disse Digtes malende Evne og indsmigrende Melodier. De er overordenlig mangeartede, snart kunstnerisk anskuelige som Digte af Gautier, snart stemningsfulde og sværmeriske, snart satirisk-skelmske, og de skalkagtige er maaske de for Hallström mest betegnende. Et sandt Mesterværk blandt dem er Digtet *Fra et Kirkebesøg i Amerika*, som skildrer den nøgterne amerikanske Gudstjeneste med forstandig Præken, Kirkeconcert, der synes at kræve Applausen, og den ivrige Penge-Indkrævning rundt om i Kirken:

Allt djupare tycks basen falla
i sorg, förtviflande och ädel;
då hörs sopranens budskap skalla
i milda tonfall: «Gif en sedel!»

Kamelen stormar himlens fästen
och genom nålens öga svingar,
med samma grace som cirkushästen
igenom pappersklädda ringar.

For de ikke faa, der er Narre efter smukke og gribende eller begejstrede Vers, være endnu henvist til Digtene *Falkeneraren*, *Den underbara harpan* og *Lefve Irland*.

Betegnende for Hallströms Farveglæde er den Titel *Purpur*, som han gav en Samling Fortællinger. Titlen svarer til Bogen, der bl. A. indeholder en lille Historie paa et Par Blade, *Falken*, som vil blive staaende gennem Tiderne. Den handler kun om en fattig Dreng med Ridderlyster, som stjæler en stor Herres Ædelfalk af Begejstring for Dyret. Den Falk er ham som hans egen Sjæl, hans egen Længsel med brede Vinger og med sejersikkert Blik i disse Øjne, der «glimrer af Glæde og af Heltesagns gule Sol». Da Tyveriet opdages, bliver han straffet ved, at man lader den forhungrede Falk hakke Hjertet ud af hans Bryst efter at Huden er ridset op. Middelalderen med dens Idealer og dens Grusomhed er deri.

Undtages Digtene fra 1891 (*Lyrik og Fantasier*) og tre Skuespil, er Alt, hvad Hallström har skrevet, kortere eller længere

Fortællinger. En af dem, den yndefulde Roccoco-Novelle *En gammel Historie*, er udkommen paa Dansk i en fortræffelig Oversættelse ved Julius Clausen. Samlingen *Thanatos* er en Gruppe af otte Noveller og Novelletter, der, som det græske Titelord siger, til Fællestitel har *Døden*. De fleste foregaar i Sverig i vore Dage, to i Florents i Middelalderen, en i Frankrig under den store Revolution; de spiller i alle Regnbuens Farver, er lyse og mørke, enkelte og sammensatte, handler om Sorg, Hævn, Festglæde, Følesløshed, Grusomhed, Sky, Menneskekærlighed, Mod og Ridderlighed, Fattigdom og Ydmygelse, om Børns Studsen overfor Døden og hurtige Glemsel af den Døde, om en fra Verden ved Sygdom udelukket lille Piges Syn paa de Forhold, hun halvt forstaar, om en Løves majestætiske og en Gøgs halvt tragiske Død. Forfatteren kreser om Dødstanken som Livets Krydderi snarere end om Døden som Livets Ophør. Om Døden selv gælder jo den gamle Grækers Ord, der betragtede den som sig uvedkommende: «Naar jeg er, er den ikke, og naar den er, er jeg ikke»; men Forestillingen om Døden kan frugtbargøres i Livet.

Over den første lille Fortælling *Thanatos* er der en Stemning af henrivende Finhed. Mens Børnene er samlede paa Landet i de Ældres Fraværelse, ankommer tilhest en Fremmed, der har elsket Husets ældste Datter, som for Maaneder siden er død. Han har opholdt sig i Udlandet, véd Intet om det Skete, haaber at se sin Elskede vende tilbage med de Andre fra Spadsereturen, da den næstældste lille Pige, et henrivende Barn, alvorligt og sommerfugleagtigt, for at forslaa Tiden fører den Fremmede ud til Kirkegaarden og dèr viser ham Søsterens Grav. Saaledes faar han pludselig sin Skæbne at vide. Alle Børnene staar omkring og er Vidner til Udbruddet af hans Sorg. Med en sikker Ynde, der overtræffer Charles Nodiers i Skildringen af lignende Skikkelser, er her den lille, neppe halvvoksne Pige tegnet. Man fornemmer hendes Ubevidsthed, hendes Alvor, der dog længst har afstrejfet Indtrykket af Dødsfaldet, og noget Luftigt, Modstandssvagt i hendes Væsen, der varsler om, at hun snart vil følge sin Søster. Et Modstykke til hende er den lille, syge Pige i *Törnrosa*, en Fabrikarbejders Datter, der hele sit Liv har været sengeliggende uden dog at føle sig egenlig ulykkelig, og som lever i halvt eventyrlige, halvt virkelighedstro Forestillinger om Verden udenfor hende, i Stil med disse: Bageren er fed og hvid,

Slagteren er blodig og vild og prygler undertiden sin Kone, som dog gerne finder sig i denne Behandling for alle de røde Kjoler, hun faar. Denne lille Pige har en ældre Søster, som for mange Aar siden er forsvunden fra Faderens Hus, og hvem denne aldrig vil gense mere for det Liv, hun fører. En Dag kommer nu denne Søster tilbage, udtæret, ulykkelig, dødssyg, banker frygtsomt paa Døren og træffer den syge, lille Pige og hendes smaa Søskende alene. Da Faderen halvt drukken vender hjem og i sin Forbitrelse over Gensynet skælder og slaar sin fortabte Datter, bliver den Syge i sit Væsens Renhed og Finhed det forsonende Element.

En stor Del af Hallström's Digtning har altid søgt sit Fodfæste i Italien. Han som saa mange Andre trøster sig i Nordens Slud og Taager, i et formfattigt og karakterløst Nutidsliv, med det Florents, han bevarer i sit Indre. For alle dem, der ikke har set Athen, er jo dog Florents det evige Udtryk for det Varme, Tørre og Fine i Kunst som i Liv, der glæder Øje og Sind. Af de to Historier fra Florents er den ene, der øjensynligt blot gengiver en gammel, italiensk Krønike (som Beyle i sin Tid gengav dem), nærmest en samvittighedsfuld Studie; Historien om Løven derimod er meget mere: en sand Genfrembringelse af det middelalderlige Florents' Aand, højst poetisk opfundet, stor i sin Stil. Fortræffelig og dybsindig er Skildringen af Løvens Holdning, da den er sluppen ud af sit Bur:

«Den laa, som den plejede at ligge, med Hovedet meget højt, Blikket meget langt borte. Drømte den, tænkte den? Havde den set sig om og mærket, hvorledes alle disse graa Huse næsten stængte Synskresen i alle Retninger, saa man ikke kunde finde Vejen ud, og Verden var forvandlet og ikke længer til at aande i, ikke dens Verden? Var der Vemod i dens store, gyldne Øjne med det knivsmalle Blink, var der Længsel efter store, gule, lysende Vidder, der indfattedes af en uendelig Linje imod noget Blaat, der flammede af gnistrende Lys og gled over i Purpur og Kobberglød? Var der Stolthed, stor og aaben Stolthed, som ophører at ville i en Verden af idel Smaahed, og lader Alt synke ved Siden af sig og drømmer, uden en Gang at bekymre sig om at forme sin Drøm?»

Højst indtagende er den lille Historie fra Revolutionstiden om den unge, republikanske Skriver, der med Livsfare giver den fornemme, unge Pige, hvem Skafottet forestaar, ifald hun findes,

Husly i sit simple Kammer, ridderligt deler Værelse med hende uden ringeste Imødekommen, endsige Paatrængenhed overfor hendes Person, derved bliver hendes Redningsmand, siden efter Farens Ophør modtager et Tilbud om hendes Haand og Rigdom, men afslaar Tilbuddet for at blive sit Væsen tro og ikke vanhellige sin Lykkedrøm.

Skønt Hallström ingenlunde er Pessimist, snarere hører til dem, hvis Blik paa Livet er lyst og som ikke skriver ud fra Utilfredshed, synes han tilbøjelig til at opfatte den Forhøjelse af Livsfølelsen, man kalder Lykke, som en, der trives bedre i Haabet eller i Erindringen end i den daglige Virkelighed, saa at ogsaa om Lykken hin Grækers Ord kunde gælde: «Hvor den er, er jeg ikke, og hvor jeg er, er den ikke.» Der findes iblandt hans Digte et ganske ypperligt, betitlet *Lykke*, i hvilket Digteren tiltaler sin Lykke, sin fjerne Lykke, salige Timers Syn, og skildrer den som Eventyrets Tornerose, slumrende i Lyset fra farvede Ruder, i Duften fra talrige Roser, den Fe, han aldrig vil formaa at faa vakt. I hans Fortællinger skildres Lykken som flygtig og truet; men der dvæles ikke egenlig ved det Nedslaaende heri. Hallström skriver ud fra en Følelse af Sundhed, der i og for sig er Lykkens Betingelse og Grundlag, ud fra et Livssyn, der alt efter Æmnets Beskaffenhed er kølig og skelmsk Overlegenhed eller stærkt bevæget Sympati, og ud fra en Sysselsættelse med Døden, der er saa langt fra at være en Stirren paa Dødningehovedet med de korslagte Knokler, at denne Sysselsættelse omvendt udmunder i forøget Glæde ved Solens Lys.

HENNING VON MELSTED

(1903)

I de fleste Literaturer findes der Forfattere, hvis Bøger udelukkende drejer sig om Erotik, og andre, der ikke mindre stadigt er sysselsatte med Elskovsforhold mellem Mand og Kvinde,

men som samtidigt forholder sig angribende til de gængse Samfundsforestillinger om, hvad Art Forbindelser der er tilladte eller forbudte. I den norske Literatur eller paa dens Rand er Hans Jæger Typen paa en saadan Forfatter, i den svenske er *Henning von Melsted* det, en Erotiker, der tillige er en Revolutionær.

Det er vist ikke mere end seks Aar siden, Henning von Melsted optraadte, men han har allerede skrevet en god Del Bind og i ethvert Tilfælde skrevet nok til at meddele et bestemt Indtryk af sin Personlighed.

I hans to første anonyme Bøger *Georg Dahna* og *Leo Dahna* er denne Personlighed endnu kun lidet udpræget; søger blot sin Vej. Hans *Noveller i Dialog* fra 1901 udtrykte allerede en til Overspænding heftig Afsky for Samfundets officielle Dom angaaende kunstneriske og erotiske Forhold. Hovedstykket deri *Arkitekten Kristian Rolf* behandler den Selvforagt, en højtbegavet ung Arkitekt fortaber sig i, fordi han ved en Indrømmelse til Publikumssmagen har faaet sin Tegning til et storartet Folkets Hus antaget og prisbelønnet. Da man vil hædre ham med et Festmaaltid af Taknemmelighed for Udkastet til Bygningen, gaar han af Ophidselse fra Forstanden, siger i sin Vildelse Stadens vise Fædre frygtelige Ukvemsord og maa anbringes paa en Sindssygeanstalt, hvor han kun meget langsomt ved omhyggelig Pleje nærmer sig Helbredelse. Lige saa meget som hans vilde Adfærd mod Avtoriteterne gøres imod ham gældende den fri Forbindelse, hvori han lever med sin Elskede, Hildur, der er hans gode Aand. Tilsidst maa han og hun udvandre fra det «Barbarsamfund», hvori de forsmægter. Som oprindeligt for Maurice Barrès foregaar nemlig for Henning von Melsted alle bedre Væsners Kampe og Nederlag «under Barbarernes Øjne».

I Aaret 1902 udgav Melsted to mærkelige Bøger, i hvilke hans Særpræg for første Gang fremtraadte med al ønskelig Tydelighed. Den ene indeholder efter en noget taaget filosofisk Fortale to moderne Skuespil, som ikke er anlagte paa Teatervirkning (skønt de maaske kunde opnaa den) men lægger al Vægten paa Sjælsudfoldelse. Betydeligst er *Stærkere end Livet*, et virkeligt Digterværk, tendensfrit, der mindre vil give et Livsbillede fra vore Dages Stockholm end udmale bevægede Følelser og uundgaaelige Skæbner, som de opstaar og udvikler sig i Ægteskabet mellem den unge Videnskabsmand Hugo Sakko og hans Hustru Helga, en lille yndig Pige af ringe Stand, hvis Hjerte er

saa rigt som hendes Tankeliv er fattigt, en fin og sjælden Skabning, efterstræbt af mange, fuldt vurderet af faa, som elsker Hugo med Lidenskab og af ham elskes med Ømhed. Men hun binder ham og holder ham nede; hun er helt fremmed for hans Tankeverden, og han bringer hende Ofre af Frihed og Foretagsomhed, som gør ham til en bedre Ægtemand og en ringere Mand. Mary, en kvindelig Studiefælle af Hugo, der efter aarelangt Ophold i Udlandet vender hjem og hemmeligt altid har elsket ham, aabner hans Øjne for det i Helgas Væsen, der er blevet ham en Hindring, og smitter ham nogle Øjeblikke med sin Lidenskab, saa det forekommer ham, at det er hende, han elsker. Han beslutter at bryde med Helga. Men denne, som forud er syg og som smerteligt aner det Forestaaende, tager sin Død derover. Højst naturligt synker Hugo sammen, da han ved hendes Lig paany faar den fulde Følelse af Alt, hvad hun har været for ham. Adskilligt mindre naturligt springer han ud ad Vinduet fra Mary og sin Livsgerning af Sorg over Tabet.

Med det andet Drama *Brydninger* er man nærmere ved Kærnepunktet i Melsted's Digtning. Et ungt elskende Par, der i lige Grad er gennemtrængt af det Mislige ved Aflæggelsen af erotiske Fremtidsløfter, beslutter at indgaa en aaben Forbindelse uden at lade sig vi. Skuespillet udfolder de Vanskeligheder, der møder dem, og viser den Ensomhed, hvorfor de udsætter sig, især den Sorg, dette Forhold bringer over Mandens Forældre. Da hans gamle indskrænkede Fader er nær ved at græmme sig ihjel over den Afstand, han selv har lagt mellem sig og Sønnen, giver det unge Par tabt og indvilliger efter nogle Aars Samliv i at indgaa Ægteskab. I sit Hjertes Bitterhed lader Forfatteren det gamle Samfund saa lidet afvæbne overfor dette af ædle Hensyn modstræbende bragte Offer, at alle Faderens gamle Venner sender Afbud til det Bryllup, hvortil han har indbudt dem.

I de Bøger, der helt bestaar af Samtaler, kommer hverken Henning von Melsteds ypperste Egenskaber som Stilist eller hans uheldigere Egenskaber som pretiøs og pretentiøs Forfatter til Udfoldelse.

Noget af det, hvorved han staar højest, er hans Gave til at gengive en Lokalitets, særligt Stockholms, Stemning og Livsluft. Han elsker og forstaar sin By, næsten som Hjalmar Söderberg; han maler den som enkelte af Sverigs bedste Malere formaar det. Og Erotiker som han er, udlægger han stadigt dens

Lys og dens Dis, dens Skumring og dens Mørke med Stjerner og Lygter, erotisk. Men kun i hans større Fortællinger kommer denne sandt digteriske Evne til sin Ret.

Noget af det, som omvendt støder endog en Fremmed hos denne Forfatter, er det Kunstlede i Tankens Udtryk, den megen søgte Aandrighed, særligt i Brevstilen, som jo iøvrigt kun er et Udslag af hans saare prisværdige Lidenskab for Selvstændighed og Selvegenhed. Men noget mere Udarbejdet end de vidtløftige, stundom afhandlingsagtige Elskovsbreve, der forekommer i hans Bøger, skal man søge om. I *Kærlighedsrejsen* skriver den unge Mand til sin Elskede:

> Gid vi maa kunne kue vor Fornuft, der for enhver knækket Forhaabning vil forbande Livet som et grusomt Spil af Tyranner. Gid vi altid maa kunne se Sandhederne og hilse dem med et Fredskys, selv om de fra først af synes os hadværdige. Vor Hilsen skal meddele dem vore egne Sjæles Skønhed. Gid vi altid maa stræbe efter Indsigt; de tunge Sandheders bedste Gendrivelse er den hensynsløse Vilje til Livet. Naar Alt kommer til Alt, er der kun et, jeg kræver, at du skal være mig voksen; men det gør jeg for Alvor.

Dette er halvt Præken, halvt Pedanteri, og det fæle tyske Kunstudtryk *Vilje til Livet*, der lige saa lidt er Svensk som Dansk (det maatte vel hedde Livsattraa) er her ret paa sin Plads.

Af de to Romaner, som Melsted har udgivet sidst, *Kærlighedsrejsen* 1902 og *Stormtider* 1903, er den første den betydeligste og grimmeste, den anden mest værdifuld ved to vellykkede Kvindeskikkelser, men mindre betydelig ved sit Sigte.

I *Kærlighedsrejsen* lever og aander Forfatteren med sin erotiske Gourmandise og sine erotisk-revolutionære Kamplærdomme, og hvor han udtaler de sidste, virker han ungt, derfor friskest og bedst. I Bogens to første Partier *Elskeren* og selve *Kærlighedsrejsen* er der digteriske Skildringer og skarpe, selvstændige Overvejelser. Det sidste Afsnit *Digteren* virker ulideligt som umiddelbart Udslag af den Selvfordobling, som havde kunnet ligge bag Bogen, men indført i den hos Læseren vækker en krabat Uvilje mod Helten.

Da Elskeren afbryder sin Kærlighedsforbindelse for at give sig til at bedigte den, saa vi forstaar, at han overhovedet halvvejs har fordybet sig i den for at faa nyt Stof at digte om, deler vi den unge Kvindes Opbragthed, som ser sig udsat for poetisk at forarbejdes. Og alt det Veltalende og Dybsindige,

hvormed Digteren i Bogen godtgør sin Ret, vækker Lede uden Hensyn til dets mulige Værd som Psykologi og Æstetik. Højst betegnende lyder en af Heltens Strøtanker: «Et er at skrive gode Breve til en Kvinde, et andet at sende dem af; thi saa snart jeg har skrevet et Brev, *bliver det til Manuskript.*» Ja, det er Ulykken. Der er gaaet Literatur i hans Følelsesliv. Og det virker paaklæbet, naar han tilsidst ikke blot opbrænder sit Manuskript, men endog tiltrods for sine Lærdomme slutter sig til Elsa for bestandigt og tilmed omvender hende saa fuldstændigt, at hun udnævner ham til deres Kærligheds Digter.

Den, der vil lære Henning von Melsted at kende, bør imidlertid begynde med hans sidste Roman *Stormtider.* Der er langt færre Tanker i den Bog end i *Kærlighedsrejsen*, men det er en finere Bog. Medens den forrige indlededes med et Anslag af forbavsende Smagløshed, en i dunkle Ord klædt Antydning af en fysiologisk Foreteelse under Heltens Søvn, er dette en følt og velskreven Bog. Ogsaa her bredes ganske vist en Del Hovedsagen uvedkommende erotiske Erfaringer og Iagttagelser ud under Læserens Næse, men der er Sjæl i den Bog, baade hvor Hovedpersonens lovløse Forbindelse og hvor hans Ægteskab skildres. Det er et sandt og genialt Træk, at Fortælleren gifter sig af en Slags medlidenhedsblandet Ømhed, fordi han ikke kan taale at se de første Tegn paa Ungdommens Vigen faa Magt med den unge Pige, der er vokset op under hans Øjne, og som altid har holdt af ham. Den Tanke, at hun kunde ældes uænset og uelsket, rører og skrækker ham saaledes, at han knytter hende til sig.

Henning von Melsted er endnu kun et Par og tredive Aar gammel. Han har fundet sit Felt som Oprørsmand; han har endnu ikke helt opdyrket det som Kunstner.

HAROLD GOTE

(1903)

De mange, hvem det vil more og fængsle at gøre Bekendtskab med en ung, uforfærdet Skribentinde, der har Tanker og Form, Talent og Smag, bør læse de Bøger, som en svensk Dame, Fru *Frida Steenhoff*, fra Aaret 1897 til nu har udgivet under Navnet *Harold Gote*.

Her i Danmark er Stemningen for Tiden ikke de yngre Forfatterinder gunstig. Et Par Bøger, der indeholdt nogle smagløse og unødigt udæskende Sider, har været tilstrækkelige til at raabe den Spidsborger i Gevær, der hertillands slumrer i den yngste Forfatters som i den ældste Onkels Hjerte. Idealet for Almenheden er jo en Literatur saa artig som den, de tammeste engelske Dameromaner udgør, med lidt større Frihed for enkelte mandlige Forfattere (først og fremmest for Enhver, der vender sig mod det skrivende Kvindekøn), men naar dette Ideal ikke virkeliggøres, naar de optrædende Forfatterinder skriver som de føler og tænker, og som Tusinder af unge Kvinder i Virkeligheden tænker og føler med dem, saa løfter sig stedse paany Degnekoret over deres oprørende Usædelighed. Man saa det sidst med Forbavselse i Anledning af Fru Palline Bagger Weis's Fortælling *Høj Luft*.

Og meget betegnende er Kvinderne, hvis Interesse syntes at maatte kræve Ørenlyd for de stilistisk begavede af deres eget Køn, gerne de ilsomste til at fordømme, eftersom de ved Fordømmelsen giver sig selv et Vidnesbyrd om uanfægtet Dyd og sund Konservatisme. Det er utroligt, hvad Skaberi der i saa smaa Forhold kan formumme sig som kritisk Strenghed.

Tilstanden er vel neppe bedre i Sverig, hvor man i sin Tid nær havde stenet Mathilda Malling, og hvor man for fuldt Alvor angriber Ellen Key som Forkæmperinde for Usædelighed.

Harold Gote har skrevet *Løvens Unge*, *Sin Næstes Hustru*, *Erkefjenden* (alle Skuespil), *Den hellige Arv* og *Ørkenen* (Fortællinger) og et Flyveskrift *Feminismens Moral*, og hun viser sig som en fjern, men ægte Ætling af George Sand i dennes første Manér. Bag Alt, hvad hun har skrevet, ligger Kvindefrigørelsens

Idé eller, som hun med det nyere Udtryk kalder den, *Feminismen*. Det er betegnende, at Sverig paa én Gang i Henning von Melsted og i Harold Gote har faaet en mandlig og en kvindelig Repræsentant for dristige og sunde Tanker angaaende Forholdet mellem de to Køn. Melsted er mere Digter end Fru Steenhoff, men han har ikke tænkt skarpere og klarere end hun. Og ægte kvindelig tænker hun ubebyrdet af nogen historisk Synsmaade og dømmer Tilstandene uden ringeste Fortids-Pietet. Det spores maaske skarpest i hendes Skuespil *Erkefjenden*, som er et Slag, leveret den katolske Kirke, i hvilken Forfatterinden med en brændende Nidkærhed ser det første Ophav til alle Trælleforhold i det moderne Samfund, og som hun angriber uden at gøre en eneste Indrømmelse. For hende er det, hun kalder *Feminismen*, ikke blot Hævden af Kvindens fulde Ret over sin Person, men Kamp for den frie Tænkning mod Kirkevælden, for Fredsbevægelsen mod Militarismen og overhovedet i Kraft af Løsnet: *Ret imod Vold!* Kamp for Nydannelser i Samfundet mod Klasse- og Kapital-Herredømme.

Skuespillet *Løvens Unge* har en tiltalende Friskhed. Hovedpersonen deri er en ung Billedhuggerinde, Saga Lejre, hvis afdøde Fader har været Landets store radikale Skribent, Talsmand for Omvæltninger paa de forskelligste Omraader, ikke mindst med Hensyn til Forholdet mellem de to Køn, i levende Live forkætret, men efter sin Død anerkendt ikke blot som Landets ypperste Stilist, men ogsaa som Bebuder af Fremskridt, hvis Virkeliggørelse begyndes eller skimtes. Datteren, der helt er gennemtrængt af Faderens Tanker, er paa Grund af en modtaget Bestilling plumpet ned i en svensk Smaastad, ja i selve Biskopshuset, hvor Biskoppen er konservativ og fordomsfuld, men en brav Mand og human, Bispinden en oprørsk Aand, som læser den afdøde Lejre med Sympati, og hvor Husets Adoptivsøn, Adil (der i Virkeligheden, som det tilsidst erfares, er Bispindens Søn før Ægteskabet), flammer op i lidenskabelig Tilbedelse af den smukke og kække Saga Lejre, der vel ikke udæsker nogen, men uden Blinken staar ved sine Kætterier.

Bispinden, der har været for frygtsom til at være sin Søn bekendt, men som forøvrigt hævder sit Standpunkt ikke blot overfor sin kærlige Mand, men overfor den højkonservative Rektor (der er lidt i Slægt med Rektoren i *Rosmersholm*), er en fint gennemført Skikkelse; den unge Sværmer er levende nok med

en svag Mindelse om den unge Mand i *Leonarda*; men Saga Lejre er, med saa lette Streger Skikkelsen end er tegnet, en ny Figur, Arvtagerinden til et Navn og til Ideer, og Stykket ender harmonisk med de Unges Sejr.

Sin Nœstes Hustru er et Drama af mørkere Art. Som i Reglen i de Bøger, der skrives ud fra Kvindesagens Standpunkt, er den Kvinde, Dramet samler sig om, her et udsøgt Væsen, der vækker ubetinget Hengivenhed hos dem, der træder indenfor hendes Tryllering. Efra, en jødisk Danserinde, som i Udøvelsen af sin Kunst har fejret Triumfer, har ladet sig føre bort fra Storstaden og sine Beundrere til et ensomt Sted paa Landet af den unge Godsejersøn Ivar, der ganske er gaaet op i Dyrkelsen af hende som af et højere Menneske. Hun fulgte ham, fordi hun længtes efter idyllisk Fred.

Ivars gamle strenge Fader har i Forbitrelse negtet sit Samtykke til Mesalliancen, og saaledes er Parret kun viet til venstre Haand. Den Gamle har gjort Alt, for at vriste sin Søn løs fra Efra, men forgæves. Alligevel har hun i Grunden ikke elsket ham, men genelsker hans Broder Atle, der fra første Færd viser sig henrevet af voldsom Lidenskab for hende. Skønt hun i Almindelighed hylder Atles Synsmaade, at Kærlighedens Ret er den højeste, binder Medlidenheden hende saa fast til Ivar, at hun afviser Atle, om end med en Sorg, der efterhaanden undergraver hendes Helbred. Hendes Liv er truet af en Hjertelidelse.

Da Faderen kommer for endelig at give sit Samtykke til Ivars Bryllup med Efra, møder han til sin Forundring Modstand fra hendes Side; han opdager Atles Lidenskab og at den er gengældt, fremkalder saa ved sine ustyrlige Udbrud af uberettiget Foragt den Krise, der gør Ende paa Efras Liv. Da Ivar i sin Fortvivlelse vil følge hende i Døden, meddeler Faderen sin Søn den ham skjulte Sammenhæng. Men Ivar rokkes ikke derved i sin Beundring for den Afdøde, sørger kun over at hun af Skaansel ikke sagde ham Sandheden og ikke aabent gav ham sit Venskab, Atle sin Kærlighed.

Stykket er skrevet med en sand Tyrketro paa, at denne sidste Kærlighed er den ene rigtige, derfor ene berettigede. Læseren føler sig ikke ganske overbevist. Han kan ikke afvise den Mulighed, at dersom en tredie Broder kom til, vilde Atle forfremmes til Ivar Nr. 2 og Spillet begynde forfra — en Mulighed, som ingen god Læserinde nogensinde vil skimte.

Erkefjenden er et Skuespil, som maa kaldes energisk ved sit Sigte, mindre energisk i sin Personlegning. Dog har det megen Holdning. Det er vellykket som Situationsbillede af en fin Schweizerfamilie, der trods den mandlige Hovedpersons Frisind, i Kraft af Pieteten hos ham og Kvindernes Kirketro, hel og holden befinder sig i Hænderne paa en katolsk Præst. Denne bruger sin Magt til at holde sammen paa et ulykkeligt Ægteskab, og til at forstyrre et ganske lykkeligt, idet han attraar at give en fritænkersk Moders Barn en religiøs Opdragelse. Da rejser denne, en ung Amerikanerinde, sig imod ham.

Det Middel, den katolske Præst vil anvende i denne Kamp, at indføre i Huset en ung Kvinde, Manden tidligere har staaet i Forhold til, er altfor giftigt et Vaaben og virker tendentiøst, da Præsten her er holdt ganske typisk, forestiller selve den katolske Kirke og anskueliggør dens Magt. Dette fik endda være, ifald der dramatisk var gjort noget udaf dette Motiv. Men da det ved gode Menneskers Mellemkomst bliver forhindret, at Ægtemanden og hans tidligere Elskerinde overhovedet faar hinanden at se, er Motivet paa én Gang frastødende og dramatisk uvirksomt.

Ulastelig som Kunstværk er Harold Gote's begejstrede Fortælling *Den hellige Arv*. Den er mere end et velskrevet og varmtfølt Indlæg for Personlighedens erotiske Uafhændelighed; de vigtigste Skikkelser i Bogen, særligt et Ægtepar, hvis Skæbner staar i Forgrunden, er sikkert tegnede, den skærende Slutning sand.

Det er forbavsende, hvilke Fremskridt Drøftelsen af de Spørgsmaal, som angaar Forholdet mellem de to Køn, har gjort i de nordiske Literaturer, siden i Aarene 1885 og 1887 de sidste saakaldte Sædeligheds-Debatter fandt Sted. Dengang stødte mest højkonservativ Forstokkethed sammen med løssluppen Kaadhed, og man tabte under Skældsord-Skyllen Grundtankerne af Syne. Siden da har i de forskellige Lande Skønliteraturens Forfattere og Forfatterinder givet Ideerne digterisk Form og da de fremtraadte som levende Skikkelser, ikke mere som blodløse Spørgsmaal, har de vundet i Virkelighedskraft paa samme Tid som der faldt Klarhed over dem.

Fortællingen *Ørkenen* (*Öknen*) tager sit Æmne socialt. Det er en udmærket dygtig Bog, sand i sin Skildring af det Tryk, under hvilket ung Kvindelighed i finere Familier paa Grund af herskende Samfundsfordomme undertiden staar, modig i sin stil-

tiende Protest mod disse Fordomme og tungsindig i sin Fremstilling af den Ørkenvandring, Livet for saa mange Kvinder bliver.

Harold Gote synes mere anlagt for Skuespillet end for Romanen; thi det, som foregaar i Sindene, er det eneste, hvorpaa der hos hende lægges Vægt. Aldrig hos hende et Glimt af Naturomgivelser, aldrig et Landskab, aldrig engang et Gadeparti. Handlingen foregaar i abstrakte Rum, uvist paa hvad Aarstid. Forfatterinden giver ingensteds et malerisk Billed eller en fra Omgivelserne udgaaende Stemning. Alt er hos hende Replik som i et Drama.

Hendes Bøgers Anlæg er betinget af hvad hun bevidst vil have frem; de er forsaavidt Læredigte; men Skikkelserne staar levende for Læseren, og man følger med Spænding Handlingens Gang.

Denne sidste Bog drejer sig om en ung Kvinde, en duelig, men pludselig forarmet Læges ugifte Datter, der, skønt 32 Aar gammel og ernærende sig selv ved en Kontorplads, endnu har Hjemmets Tyngde over sig og ingen Frihed til nogetsomhelst. Faderens Sneversind og hans gammeldags Strenghed — han sidder i Sædelighedskommissionen — er des mere uvillig til i nogen Henseende at gaa paa Akkord, som denne Strenghed er Bod for et overmaade letsindigt Ungdomslevned, paa hvilket han nu med stærk Misbilligelse ser tilbage.

Datteren gør tilfældigt Bekendtskab med en yngre Forfatter, hvis Arbejder hører til den Literatur, som Faderen, uden at have læst den, afskyr og foragter. Hun træffer hemmeligt sammen med sin Ven, skønt deres Møder er blot kammeratlige og deres Forhold rent sjæleligt; men Samlivet med ham bliver al hendes Lykke, det eneste Gode, hun har havt i sit Liv. I ham udvikler sig da snart en kærlig Attraa; men den viger for den Tilbageholdenhed, hendes Opdragelse har avlet hos hende.

Da Familien erfarer deres Bekendtskab, opbyder den Alt for at vriste hende løs fra ham, og svag som hun er i sin Modstandskraft ikke mindre end i sit Driftsliv, giver hun knækket og viljeløs efter. Men forinden har et Øjeblik en fremmedartet Skabning glimtet i Faderens og Datterens Eksistens; det er en ung Sangerinde, Faderens uægte, fornegtede Datter, der hjemkommen paa et kort Besøg fra Udlandet (omtrent som Magda hos Sudermann) blot optræder for at afvises af Faderen trods

den paafaldende Lighed med hans ægte Datter; hun forbliver ukendt af denne, for hvem hun kun forestiller sig som fjern Slægtning. Men da hun paa sin Side hensynsløst forelsker sig i den af Faderen saa haanligt fjernede moderne Skribent, drages han ved Ligheden med Søsteren til hende, og de rejser bort med hinanden.

Yderligere er den utilfredsstillende Ordning af Kønnenes Forhold her oplyst ved Sønnens Levned. Hans Forlovedes franskfødte Moder, der ikke vil vide af noget personligt Samliv i Forlovelsestiden, forlader for længere Tid Sverig med sin unge, stærkt forelskede, Datter. Dette har den dobbelte Følge, at den unge Mand henvender sig til en lille smuk Tjenestepige, og at den unge af Savnet fortærede Pige tilsidst anser sin Kærlighedslængsel for Synd, kaster sig over Bønnen, under den tror at faa Besøg af den Helligaand, selv bliver hellig og aandig. Hun beslutter at gøre sin fjerne, letfærdige Brudgom til et Guds Barn og gennemføre et kristeligt Ægteskab med ham. — Der er meget Vid i Maaden, hvorpaa denne Omvendelse er beskrevet. Den franskfødte Moder, som er lutter nøgtern og radikal Forstand, gør utvivlsomt et ægtere romansk Indtryk end den ligeledes franskfødte Moder i Bjørnsons *Daglannet*.

SVEN ADOLF HEDIN

(1905)

I den udmærkede Mand, *Sven Adolf Hedin*, om hvis Død Telegrafen har bragt Bud, stak noget af det ypperste Svenske. Der var Malm i hans Væsen, Jern i hans Karakter, en ganske sjælden Manddom. Han var, som det næsten officielt hedder i Fortegnelsen over Medlemmerne af Sverigs Andet Kammer, *Frisindets første Talsmand i Sverig*, — man skal lede om en skønnere Titel.

Rent politisk anlagt som han var, hørte han, skønt selv historisk Forfatter, ikke til dem, som var synderligt modtagelige for kunstneriske Indtryk eller som betragtede Udvidelsen af Literaturens ældre Omraade med Sympati; han kunde se ret fordomsfuldt paa Nybegyndelser i svensk Literatur. Men paa Statens og Samfundets Omraade var hans Frisind af lødigste Art, og et krigersk Frisind var det — angribende, oppositionelt, tilbøjeligt til at give sig Udtryk i djærve Ord og skærende Udtryk. Som Taler var han stor; hans Stemme havde Metalklang, og hans Sprog var formfuldendt; hans Væsen var Alvor, og hans Smil var smukt; hans Patos var ægte og hans Spot havde Fynd. En Kampnatur var han.

Han var født 1834, og 1870 kom han i Sverigs Andet Kammer. Siden da har han med ganske faa Afbrydelser tilhørt Sverigs lovgivende Forsamling. Som Repræsentant for Stockholms tredje Valgkres har han været Medlem af 32 Rigsdage og har stadigt kæmpet for Frihandel og for udvidet Valgret.

Hedin var en gammel, trofast Skandinav, der til det sidste blev sin Ungdoms Overbevisning tro. Danmark havde ingen varmere Ven i Sverig end han, og ved talrige Lejligheder lagde han dette sit Sindelag mod Danmark for Dagen, endog ved saadanne, hvor han ikke kunde vente at se noget Resultat af sin Stræben, saaledes senest, da han som paa Trods hævdede, at Sverig kun burde lade det tyske Rige beholde Wismar, ifald det gav Nordslesvig tilbage.

Hvad Sverigs Forhold til Norge angaar, kan man sige, at Ingen mere end han har arbejdet for, at der ikke skulde ske Norge nogen Uret, og at det skulde kunne føle sig tilpas i Unionen. Allerede 1885 indgav han et Forslag om at tilstaa Norge større Indflydelse paa Udenrigspolitiken. Et Tiaar senere var det ham, der formede Ordet *Kriminelle Daarer* om dem, som vilde paaføre Norge Krig. I et Brev, han sendte en indflydelsesrig norsk Minister, skrev han, at man kunde stole paa, han skulde bruge «de Par Maaneder, han endnu havde at leve i», til at gøre Sit for at hindre, det kom til fjendtligt Sammenstød mellem Sverig og Norge, og i sin sidste Tale paa Urtima-Rigsdagen tog han med Varme Ordet for en fredelig Afvikling af Unionen. Denne Tale betegnede han selv udtrykkeligt som den sidste, han kom til at holde i den svenske Rigsdag. Han vilde ikke mere søge Valg; men under Indtryk af den truende Ven-

ding, Forholdene tog, erklærede han ikke desmindre, at han paany vilde stille sig til Valg i September. Døden har revet ham bort forinden; men Stormagternes Virksomhed og Tingenes Fornuft har heldigvis gjort hans videre Manen til Fred overflødig.

Om ham var de ofte anførte og oftere misbrugte Ord Sandhed: Han var en Mand.

Adolf Hedin havde smukke, regelrette Ansigtstræk; hans Blik var ualmindelig fast, og fast var hans Haandtryk. Tro som Guld mod sine Venner var han en stridbar Mand mod sine Modstandere, overlegen og hvas. Men Hjerte havde han, og naar han traadte ind i Ens Stue, var det, som faldt et Solglimt derind. Han var storsindet, storstilet, en Høvding og en sand Riddersmand.

FINLAND

MICHAEL LYBECK

(1901)

En ung finsk-svensk Forfatter, der hidtil kun var optraadt som Lyriker og Novellist, *Michael Lybeck*, har udgivet en Roman, *Den Stærkere*, som fortjener Opmærksomhed ved sit Æmne og dets Behandlingsmaade. Æmnet er dette: en ung Mand ser sig i Løbet af kort Tid berøvet først sin Moder, med hvem et langt aandeligt Samliv i Frisind har forenet ham, saa sin Forlovede, en ung, smuk Dame med kunstneriske Anlæg, med hvem han længe har været forbunden i gensidig Kærlighed, ved den Indflydelse, der udøves af en klog, raa, falsk, temperamentsstærk Tartuffe, der forøvrigt saa lidt som Molières Tartuffe er egenlig Præst.

Dennes Erobring af Moderen hører nærmest til Bogens Forhistorie. Moderen skal være en ualmindelig Kvinde med stærk Karakter, udviklet Forstand og Glimt af Storhed. Ikke desmindre bukker hun i sin Ensomhed under Sønnens Fraværelse, svækket af Alder og Sygelighed, under for Mordforsøget paa hendes Fornuft. Den unge Pige er trods sit skønne og friske Ydre forkvaklet fra Barndommen af, opdraget med lutter livsfjendske Forestillinger, senere paavirket af en religiøst-hysterisk Søster, endelig nervøst rystet ved et frygteligt Ulykkestilfælde, under hvilket begge hendes Forældre omkom; saaledes er hun, saa kæk hun end synes, forberedt til at kunne imponeres og

hypnotiseres af en Syndsprædikant og til af ham at blive indlemmet i den store Lemmestiftelse af Syndere og Synderinder, vi alle kender, idet hun vristes bort fra den Mand, hun hidtil har elsket.

Ämnets Behandling er dygtig uden at være fuldt tilfredsstillende. Forfatteren er ikke gaaet tilstrækkeligt tilbunds deri. Vi ønskede finere og nøjagtigere sjælelige Udredninger for den unge Piges Vedkommende. Vi ønskede ogsaa at se større Kræfter i Bevægelse hos den Kurt Hedelius, der i en eneste Samtale overvælder hende og forandrer hendes Liv. Hr. Lybeck har ganske vist formaaet at give en Forestilling om den uhyggelige Magt, der for Ubefæstede ligger i hans Fagter og hans Fraser, hans Selvtillid og hans Bibelveltalenhed; men da Forfatteren med Vilje samtidigt har malt ham som meget forfalden til Drik og til Kvinder, saa denne Stærkere maa appellere til Medfølelsen og Overbærenheden, medens han dog vil fremkalde Ærefrygt, Rædsel og blind Hengivelse, har Forfatteren selv skabt sig Vanskeligheder, han ikke overvinder helt.

Den unge Piges iøvrigt yndefulde Skikkelse er ligeledes noget let skitseret. Hvad der betager hende, er blot det, at hun i Kurt møder hvad hendes Elsker, som den retsindige Mand han er, ikke var hende, en Autoritet, der tilmed i hvert Øjeblik kan beraabe sig paa den højeste Autoritet og taler i dens Navn. Saaledes magtstjæler han hende, og hun tilfalder ham og hans, skønt hun i ham har opdaget Drukkenbolten og Pigejægeren. Det er antydet, at hun ikke mere kan vende tilbage. Sikrest og tilstrækkeligst er Brudgommen, hun forlader, tegnet; han er den typiske, moderne Videnskabsmand og Tekniker, fast af Karakter, simpel af Optræden, men med sin ærlige Tilstaaen af at han ikke har slugt al Verdens Visdom udsat for at komme tilkort overfor en Herre, som optræder med overnaturlig Myndighed og hensynsløs Frækhed.

Den finske Forfatter havde ikke behøvet at gøre sin Lægprædikant til Dranker og Hykler for at indgyde os Uvilje imod ham; naar han har gjort ham dertil, er det naturligvis fordi han, som Sindene i Norden engang er udviklede, godt kan være dette og endda udfolde sin Magt. Tilfældet vilde dog have fængslet mere, ifald han ikke havde været saa lastefuld ussel. Og Bogens Hovedinteresse beror paa, at den rører

ved selve den nordiske Kulturs (tør man sige Smule Kulturs?) Grundproblem, ved selve Kulturfaren.

Hvorlænge skal det med Hensyn til den religiøse Opdragelse og Paavirkning, den saakaldte Aabenbarings Magtudfoldelse, dens Beskyttelse fra oven, dens Understøttelse fra Mellemklasserne, dens Overvælden af Børn og Fruentimmer, af Fiskere og Bønder, vedblive at gaa som det gaar?

Saalænge der i de nordiske Lande slet ikke gives læg Undervisning, men det ene Kuld af Børn efter det andet fra den spædeste Alder af faar 2—3000 Aar gamle Forestillinger om det Oversanselige indprentede, er der ikke ringeste Udsigt til nogen radikal Forbedring af de aandelige Forhold. Og til en gennemgribende Omordning af Undervisningsvæsnet er der paa den anden Side ikke ringeste Udsigt, saalænge Magthaverne i alle Nordens Lande principielt staar paa Vankundighedens Side.

I det attende Aarhundrede var dette som bekendt ganske anderledes. Aarhundredets største Hersker, hvem andre Fyrster efterlignede, Frederik den Store, gav Eksemplet paa et Fritænkeri, der tog Bladet fra Munden. Han sammenknyttede for Samtid og Eftertid sit Navn med Voltaires. Katharina af Rusland tænkte som han og beskyttede Diderot. Josef den Anden af Østerrig var hans Beundrer. Rundtom i alle Lande var de ledende Ministre besjælede af samme Aand. Selv i Danmark dukkede den som bekendt op i en Udlændings Lignelse, der da ogsaa mistede Haand og Hoved paa Nørrefælled. Det afgørende er imidlertid blot dette: dengang kunde det tænkes, at en Konge og hans Ministre stillede sig i aaben Modsætning til aabenbaret Religion.

I vore Dage er dette utænkeligt. Frederik den Store var ingen Kristen; men hans nuværende Efterfølger er Kirkens frommeste Søn. Og selv Bismarck, der i mangt og meget brød med sin Tidsalders Vedtægt, erklærede sig altid i sit militære Kunstsprog for «en stramttroende Kristen». I Norden har Konger og Ministre som bekendt bestandig udmærket sig ved «en dyb og ægte Religiøsitet».

Saalænge Menigmand endnu gennemsnitligt var troende, kunde Adel og Borgerstand tillade sig en elskværdig og skemtsom Vantro. Men efterat med Haandværkernes og især Industriarbejdernes Organisation ogsaa er fulgt en Art Organisation af Menigmands Kamp for aandelig Frigørelse, er det ude med den elskværdige Skemt, og de herskende Klasser, som føler deres

Overmagt truet og har Brug for alle Midler til deres Værn, har da kastet sig over Religionen og blandt Andet anvendt den som Bolværk. Saaledes kan Adelens og Borgerstandens genvakte Religiøsitet i den sidste Menneskealder betragtes som et Udslag af Kapitalismens Selvforsvar imod den truende Socialisme. Kapitalismen, der alt længst — fra 1830 af — havde taget Kongemagten i sin Tjeneste, har omtrent fra 1870 taget Religionen i Brug og bedækket de nordiske Lande med Kirker, ligesom Frankrig med gejstlige Stiftelser og Ordener. I de romanske Lande har derved Jesuitismen taget et mægtigt Opsving, saa den alene i Frankrig har underlagt sig baade Hær og Flaade, idet de højere Befalingsmænd er udgaaede fra Jesuiternes Skoler og handler i deres Aand. I de lutherske Riger, mindst i Tyskland som det verdsligt oplyste Land, særligt i Skandinavien (og Finland) har den mest lysfjendske Form af Protestantisme efterhaanden faaet Overtaget og strækker sin Indflydelse fra Hoffernes Kvinder til Almueklassens Mænd. Overalt lærer denne Lysesluknings Forkyndere de Lidende, at de selv er Skyld i deres Kval, bedøver dem ved Uforstaaelighed, svækker dem ved selvsikker Overlegenhed og slaar dem med Rædsel. Saaledes har vi oplevet, at endog Fantasier, der synes opstaaede i en Hottentot-Bøddels Hjerne, som den om evige Pinsler, endnu den Dag idag forkyndes af Prædikanter, drøftes og hævdes af Biskopper og opretholdes af Kirkeministre, som gerne straffer hver den med Afskedigelse, der indenfor Kirken vover et Genmæle mod Hottentotbøddel-Standpunktet.

Under disse Omstændigheder har en stilfærdig Betragter af Verdensløbet, som endnu har sin Fornuft i Behold, ret jævnligt Indtrykket af at være Tilskuer ved en mere eller mindre sindrigt kombineret Abe- og Hundekomedie.

Man kommer ikke Ondet radikalt tillivs ved Romaner, det er vist. Men at Romaner berører det, røber idetmindste, at tænkende Aander i et Land har Øjnene aabne derfor, som det saas i Frankrig da Brødrene Goncourt skrev *Fru Gervaisais* og Alphonse Daudet *Evangelistinden*, den første om en Omvendelse til Katolicismen, den anden om en Omvendelse til Protestantismen. Men i Frankrig som i alle romanske Lande er der to Lejre, Kirkevældens og en, som ligger i aaben Kamp mod den. I de nordiske Lande er der kun én Lejr og nogle Ubevæbnede, der holder sig udenfor den og i Afstand fra den.

ALBERT EDELFELT

(1905)

Der er mange, hvem Sørgebudskabet om Albert Edelfelts Død vil træffe som et Slag. Faa Mænd syntes bestemte til et længere og daadrigere Liv.

Selv om man ikke hører til dem, der kendte ham nøjest, kun til de mange, der elskede ham, kan man vidne, at man neppe har truffet nogen Mand, der af Naturen var saa indtagende, og hvem Hjerterne saaledes maatte flyve imøde.

At naa ind til Trolddommen i hans Væsen ved Opregning af de enkelte Træk er ugørligt. Han var statelig og meget smuk; han havde Anstand og Imødekommen, var aristokratisk velopdragen og paa en yndefuld Maade høflig; han var helt frisindet og frigjort, Kunstner indtil Marven, rastløst stræbende i sin Kunst og dog selvbehersket, tilsyneladende en smidig Verdensmand, hjemmevant i Saloner og ved Hoffer, dog følelsesfuld, dybt medynksom, og som Finne granitfast af Karakter.

Han havde vel ikke gjort saa dybt et Indtryk som Menneske, om man ikke havde beundret ham saa stærkt som Kunstner. For mangfoldige Aar siden saas i Kjøbenhavn paa en Udstilling Portrætet af hans Moder, og man kunde næsten ikke løsrive sig fra det. Ædlere Kunst skulde man søge om, og dette første Indtryk blev for mangen En bestemmende for alle senere Indtryk af hans Kunst med dens fornemme Sjælfuldhed.

Hans Maleri i Luxembourg-Samlingen, *Gudstjeneste i den Nylandske Skærgaard*, hans Portræter af Pietro og Mario Krohn, af Aino Ackté og af Pasteur, hans *Kristus og Magdalena*, endelig hans Illustrationer røbede, at han var Adelsmanden som Realist.

Albert Edelfelt havde et Hjem i Kjøbenhavn paa Grund af det broderlige Venskab, der forenede ham med Pietro Krohn, et Venskab, der stærkt og sjældent gjorde begge lige megen Ære.

En Gang for længe siden talte han indtrængende om sine Erfaringer som Portrætmaler ved det russiske Hof, fremhævede enkelte lysere Indtryk og dvælede udførligt ved besynderlige

Tilsidesættelser. En enkelt højfornem Dame havde vist, at for hende var en Maler, endog en Maler af Edelfelts Rang, en Lakaj, man oversaa, og hvis Hilsen man ikke gengældte.

En Aften, da Coquelin spilte for tomme Bænke i Kjøbenhavn, kom Edelfelt til mig paa min Plads i Parkettet og sagde mig fra Coquelin, at denne gerne vilde se mig; jeg burde sige ham nogle Ord til Trøst i hans Uheld.

Edelfelt tog mig da med op paa Scenen til den nedslaaede Skuespiller, der sad dèr i sin Mascarille-Dragt, paa én Gang ærgerlig over det Pengetab, han led, og krænket ved det kjøbenhavnske Publikums Udeblivelse. Denne forklaredes ved, at Kunstneren havde indfundet sig nøjagtigt med samme Skuespilforraad og udførte nøjagtigt samme Roller som Aaret forud.

Edelfelt skilte sig mesterligt fra sit Hverv som Trøster. Han mindede Coquelin om Alt, hvad der kastede Glans over hans Person, ikke mindst om hans Billedsamling, hans Stilling som Kunstelsker og Mæcenas, og lidt efter lidt klarede det bekymrede Ansigt op, og Tilfredshed vendte tilbage.

Overfor Coquelin var Edelfelt ganske den adopterede Pariser.

Men fra Finlands første Trængselsaar var Edelfelt kun den ivrige, af en eneste Tanke opfyldte Fædrelandsven. Hele hans Udtryk havde skiftet Karakter; hele hans Væsen var Forsvar mod Undertrykkelsen. Han bragte mig en Tegning af de Bønder, der som Deputation havde skullet overbringe Czaren den finske Adresse.

Allerhelst mindes man ham som personlig Ven. Da i Foraaret 1903 Foreningen *Den franske Kritik* gav en Fest for mig i Paris, var Edelfelt en af de første i Salen og forklarede med nogle hjertelige Ord sin Nærværelse der.

Jeg gav ham halvt for Spøg en attenaarig Russerinde til Dame, idet jeg gjorde gældende, at de netop paa Grund af Nationalforskelligheden passede fortræffeligt sammen. Og Edelfelt forklarede hende artigt, at der var ingen, med hvem han bedre kom ud af det end med unge russiske Piger. Han var dobbelt smuk den Aften, fordi han var oprømt og fordi det altid klædte ham at være i Festdragt. De gode og dog korte Taler af en Franskmand, en Russer, en Armenier, en Nordbo og en fransk Dame frembragte en livlig og løftet Stemning, en Art mellemfolkelig Begejstring, der syntes at slette Grænseskel og

indrømme fuld Frihed, saa den nogle Øjeblikke fik En til at glemme den sørgelige Virkelighed og til at tro paa bedre Tiders Nærhed.

Ifjor i Kjøbenhavn var Edelfelt særlig oprømt. Han talte paa Tomandshaand grundigere og om dyberegaaende Æmner end nogensinde før; dog springende, som en Samtale gaar. Han talte om Finland og Rusland, om Kærlighed mellem Mand og Kvinde, om Forholdet mellem fransk Kunst og tysk, og om hvad Tyskerne i Reglen har at overvinde, før de naaer en god og enkelt Smag.

Han viste sine Venner en Række farvede Raderinger, som han havde udført efter den ny, i Frankrig opfundne Metode. Saa talte han tilsidst om fælles Bekendte, og man skiltes sorgløst med et Haandtryk og et *Paa Gensyn!* Saadan skilles man jo hyppigst, naar man aldrig mere ses igen.

Ja, han var som Kunstner og som Menneske lige uerstattelig og lige værdifuld.

Han var Finlands berømteste Mand, sad, ogsaa som Maler, inde med de Verdensborger-Egenskaber, der udkrævedes til at repræsentere hans Fædreland i Evropa, og han var samtidigt paa dettes egen Grund Fædrenejordens ægte Søn, fordybet i finske Æmner, opfyldt af finsk Aand, med Blik for Særhed og Træghed som for Kanter, skønt han selv var ildfuld Virkedrift, kraftig uden Særhed, ejendommelig uden Kantethed, lige fin og stærk.

KVINDEHAD FØR OG NU

(1904)

I det finske Videnskabernes Selskabs Skrifters 32. Bind findes af en ung Lærd, Dr. *Hjalmar Crohns*, en Afhandling om Antoninus fra Florens's *Summa Theologica* og Opfattelsen af Kvinden i *Heksehammeren*. Den gaar ud paa, at det Munkehad til Kvinden, som faar sit frygtelige Udslag i den berygtede Bog

Malleus maleficarum, der indleder Hekseprocesserne og rejser Heksebaalene Aarhundreder igennem, ikke er ejendommeligt for de to pavelige Inkvisitorer, Dominikanermunkene Institoris og Sprenger, som 1487 udgav Bogen. *Heksehammeren* drager kun den sidste Følgeslutning af det Kvindehad og den Kvindeforagt, i hvilken Middelalderens Munkeforsagelse søgte Støtte. Det var den Afsky for Kvinden, som saalænge kunstigt var bleven næret og til hvilken saalænge Præster, Skriftefædre, Moralister og skolastiske Tænkere havde ophidset, der nu i Middelalderens Slutning førte til, at Kvinder i Tusindvis hele Evropa over blev levende brændte.

I

Ti Aar før *Heksehammeren* udkom det Værk, hvori den teologiske Vurdering af Kvinden, hvorpaa Heksefordømmelsen bygger, er udviklet i sin kjetede Raahed. Antoninus fra Florens var en i Datiden fejret Etiker, der i sin Teologi optog den hele Lærdom angaaende Kvinden. som fandtes i et nu tabt Skrift af hans beundrede Lærer, Dominikaneren Johannes Dominici.

Anset og hyldet for sine Studier som for sin asketiske Iver var denne bleven Erkebisp af Ragusa og snart derefter Kardinal; han døde som Pavens nærmeste Tillidsmand i 1419 og blev i Aaret 1826 erklæret for optagen i de Saliges Tal. Fiesole har malet ham i San Marco Klosterets Kapitelsal tilvenstre for Dominikanerordenens Stifter. Det er da denne hellige Mands Lærdomme, som ligger til Grund for Hekseprocesserne med deres Følger.

I alfabetisk Orden opregner Antoninus alle de fæle Bestemmelser og Egenskaber, som maa tillægges Kvinden, og fra A til Z mangler intet Bogstav sit Hovedord og Tillægsord. Det begynder *Avidum animal, Bestiale baratrum* (et begærligt Dyr, en bestialsk Afgrund) og gaar videre gennem en udsøgt Række Skældsord.

Disse har jo ingen Interesse. Hvad der interesserer, er Maaden, hvorpaa deres Berettigelse bevises, og det sker kun ad Omveje paa Grundlag af selvstændig Iagttagelse, umiddelbart alene ved Citater dels af Oldtidens græske og latinske Forfattere, dels af Biblen, de Kirkefædrene tillagte Skrifter, Helgenlegender

og kristelige Sentenser. Kilderne er Aristoteles, Theofrast, Cicero, den ældre og yngre Seneca, saavelsom Prædikeren, Jesu Sirach, Evangelierne, Origenes og Chrysostomus. Allevegne er Udtalelser om Kvindens almindelige Skadelighed og om slette Kvinders Slethed pillede ud.

Af og til træffer man midt i de kedsommelige Dynger paa en nogenlunde fornuftig Bemærkning eller paa et pudsigt Citat: Havesyge er en Kvindelast; thi Kvinderne er hjælpeløse, smaalige og sig vel bevidst, at de selv kun kan erhverve saare lidet. Kvinden er en Afgrund af dyrisk Ufornuft; thi Salomo har i sine Ordsprog sagt, at en smuk, men taabelig Kvinde ligner en Guldring i et Svins Tryne. Kvinden er lutter kødeligt Begær; thi Jesu Sirach siger: «En Kvinde tager tiltakke med en hvilkensomhelst Mand». Fortællingen om Potifars Hustru har godtgjort, at der overfor Kvindens Efterstræbelser ikke er anden Udvej end Flugt. Forskrækkelige Historier om Kleopatras og Semiramis's Sanselighed drages dernæst frem for at stemple Kvindekønnets uværdige Attraa.

At der altid maa herske Krig mellem Kønnene, godtgøres ved, at Mandens Væsen er ligefrem, men Kvindens dannet af et Ribben, som af Naturen er krumt. At Kvinden af Naturen er vantro, røbes af Ordet *femina* (Kvinde), som udledes af Lydene *fe meno* (ringere i Tro). Det viser sig da ogsaa, at allerede Eva tvivlede paa Guds Ord.

Paa den barnagtigste Maade sammenblandes Udsagn af den hedenske Oldtidsliteratur med Fortællinger hentede fra Bibelen. Saaledes bevises den Sætning af Cato, at Kvindegraad er et Udslag af List, derved, at Samsons Hustru bad ham forklare hende sine Gaader og derefter røbede Hemmeligheden.

Forekommer nu og da et levende eller slaaende Træk som i Skildringen af kvindelig Snaksomhed eller Misundelse, saa skyldes det i Regelen en hedensk Filosof. Men til Bevis for Kvindens Afskyelighed maa altid en bibelsk Historie tjene:

Kvinden er værre end vilde Dyr; thi Løverne skaanede Daniel, men Jezabel dræbte Naboth. Hvalen bevarede Jonas i sin Bug; men Dalila udleverede Samson, og Herodias lod Døberen henrette.

Det ellers ganske morsomme Afsnit om Kvindernes Misundelse og Had, der bl. a. oplyses ved Jesu Sirachs Ord: Tal ikke med en Kvinde om hendes Medbejlerinde! ødelægges ved

gode og slette bibelske Eksempler mellem hverandre: Sara hadede Hagar, Mirjam hadede Moses for Æthioperindens Skyld og — Martha misundte Maria. Til Bevis for Kvindernes Løgnagtighed anføres uskyldige, ja fortjenstfulde Løgne som Sefora's og Fua's Løgn til Farao, at de ikke havde *kunnet* myrde de hebraiske Smaabørn, eller Rahabs Usandhed til Kongen af Jericho, at de jødiske Mænd ikke længer var i hendes Hus. Herimellem kommer saa træffende og vittige Udsagn om ægteskabelige Genvordigheder af græske Konger eller latinske Forfattere; men de drukner i Strømmen af det halvt vanvittige kristne Kvindehad.

Betydningsfuldest viser dette sig hos Antoninus, naar han kommer til den Magt, Kvinderne som Afgudsdyrkere besidder, saasnart de griber til Trolddom. Her fremdrages først alle den klassiske Oldtids Sagn: Medeas magiske Kunster, Meroes Evne (hos Apulejus) til at udtørre Kilder og jævne Bjerge, Kirkes Evne til at forvandle Mennesker til Svin. Saa følger bibelske Eksempler: Spaakvinden i Endor, til hvem Kong Saul søgte. Prædikeren har da Ret: «Kvinden er bitrere end Døden»; thi den dræber kun Legemet, hun Sjælen.

Overgangen til Hekseforfølgelsen gøres af Institoris og Sprenger saaledes, at de efter en indledende Hyldest til den hellige Jomfru viser, hvorfor Helvedeskunster hyppigere udføres af Kvinder end af Mænd. Kvinderne er mere lettroende og modtageligere for Paavirkning; derfor angriber Djævelen helst dem; dernæst anvender de, som er for svage til at hævne sig, gerne Trolddom for at gøre dem ondt, hvem de vil ilde, og saaledes giver de sig Hekseriet i Vold.

Ud fra denne Bevisførelse naaer da Inkvisitorerne til den Slutning, at Troldkvinder bør opspores ved alle Midler og udryddes ved Baal og Brand.

II

Det moderne Kvindehad er unegteligt af langt uskadeligere Karakter. Ringeagten for Kvinden virker hos Filosofer og skønliterære Forfattere nutildags nærmest som et underholdende Element. Schopenhauer er morsomst, naar han lader sit Vid gaa ud over Kvinderne, Eduard v. Hartmann følger ham trofast med

noget plumpere Bevægelser, men dog med mangen god Iagttagelse. Schopenhauer forblev idetmindste ugift; en ægte nordisk Kvindehader gifter sig derimod nødigt mindre end tre Gange. Dette beror bl. a. paa den Tiltrækning, som den professionelle Ringeagt for Kvinden udøver paa det smukke Køn. At fængsle og tæmme en Kvindehader er større Triumf end den at vinde et almindeligt Mandfolk. Man kan da ogsaa i Literaturen spore, med hvilken Agtelse og Beundring Kvinden ser op til de Mænd, der paa Prent har sagt Kvindekønnet frygtelige Sandheder. Disse Prygl af en kraftig Haand vækker hos Kvinden ældgamle og nedarvede Følelser af den ømmeste Art. Strindberg har aldrig manglet begejstrede Læserinder. Og der er Bæven i Stemmen, naar den fortræffelige Ellen Key siger: *Nietzsche.*

Blandt alle Antifeminister turde i Øjeblikket Nietzsche være den typiske og interessante. Ikke at han har siddet inde med noget dybt eller omfattende Kendskab til Kvinder, ikke heller, at hans Udtalelser om dem er særligt lærerige — mindst naar han med en Henvisning til det gamle Asiens uhyre Urfornuft anbefaler Kvindeslaveriet — men fordi der er Hold i hans Opfattelse af Kvinden, naar den ses i Sammenhæng med Grundopfattelsen af Tilværelsen hos ham. I den er der nemlig stor Stil og en mægtig Personlighed, der ikke kan for, at løsrevne, brutale Ytringer af ham efter hans Død kopieres af smaa Vigtigperer.

Selv de, der ikke kender andet til Nietzsches Udtalelser om Kvinden, har set anført Slutningen af det nittende Kapitel i *Zarathustra*'s første Del, hvor den gamle Kælling til Tak for Zarathustra's vise Ord vil skænke ham en lille Sandhed: »— Giv mig, Kvinde, din lille Sandhed! sagde jeg. — Og den gamle Kælling sagde saadan: »*Du gaar til Kvinder? Glem ikke Pisken!*«

Hvor mange Hundrede Gange er de Ord ikke blevne gentagne! Intet Ord af Nietzsche har gjort saadan Lykke. Glem ikke Pisken! Stakkels Nietzsche! Han glemte den ikke.

Der gives et Fotografi, og ikke noget forfalsket, hvor Lou von Salomé ses siddende i en lille Vogn i en Hotelgaard i Nizza, medens paa hver sin Side af Vognstangen Paul Rée og Friedrich Nietzsche staar forspændte, og Lou von Salomé svinger en Pisk over begges Hoved — et skemtefuldt Billede ganske vist. Dèr

glemte Nietzsche unegtelig ikke Pisken; men det var ikke ham, som holdt om dens Skaft. Og Tilfældet er sindbilledligt. Naar Manden gaar til Kvinden med Pisken, bliver det i Almindelighed ikke hende, der faar den at smage.

Nietzsches overlegne Holdning overfor Kvinden havde imidlertid intetsomhelst med bitre Erfaringer eller personlige Skuffelser at gøre. Den er et Udslag af hans Filosofi.

I sin Videreførelse af Darwinismen gaar han ud fra, at i Kampen om Tilværelsen gives der ingen anden Ret end den Stærkeres Ret. Al Fremgang i Kultur hidføres ved, at den Stærkere faar Overmagten. Den Stærkeres Sejr og Herredømme er selve Naturens Vilje, og den alene betrygger Kulturen.

Som den af Naturen svagere er Kvinden bestemt til at tjene Manden. Det at ville udfri Kvinden fra den Afhængighed af Manden, hvori Naturen har stillet hende og Kampen for stigende Kultur har holdt hende, det er at tilstræbe Menneskehedens Forfald. Nietzsche ærer Kvinden som Moder, som Mandens Veninde og Elskerinde. Han skriver: «Mandens Lykke hedder: Jeg vil! Kvindens Lykke hedder: Han vil!» og rammer Sømmet paa Hovedet derved. Han ser dog visselig altfor snevert og ensidigt paa Kvindesagen, fordi hans Opfattelse af Begrebet «Styrke» er udvortes; men som sagt, den hænger sammen med hans hele krigerske Livsbetragtning, og i den er der noget Grundsandt, som ikke bør tilsløres eller glemmes.

Nietzsche ser i Attraaen efter Magt Tilværelsens Grunddrift. Hvad det for ham alene gælder om, er, at Kulturen bestandig stiger, at Menneskeheden drives højere og højere i Vejret til Overmenneskehed, og det kan den formentlig kun igennem Kamp og Krig. Den nu foregaaende blodige Krig mellem Rusland og Japan — en Kulturkamp i Ordets bogstavelige Forstand — er et Eksempel. Kun gennem saadan Kamp paa Liv og Død kan den Stærkeste og for Kulturen Værdifuldeste komme til at udfolde sig og indtage den ham tilkommende Plads. Men i en Verden af denne Beskaffenhed maa det kvindelige Princip, der vil Fred og i Grunden Fred for enhver Pris, trænges tilbage og overvindes, ifald ikke den Kultur, der i ethvert Øjeblik møjsomt tilkæmpes, skal staa for Fald.

Det er ud fra denne Tankegang, at den sidste store moderne Filosof har vendt sig mod Kvinderne og Kvindesagen —

endda han var en ridderlig Ven og Beundrer af mange enkelte Kvinder.

Der er en ikke ringe Afstand fra denne Tænkemaade til Rædslen for Kvinderne og til den teologiske Overtro hos Middelalderens Dominikanermunke, som lagde Baalene til Rette for trolddomskyndige Kvinder, og til den gejstlige Fanatisme hos Inkvisitorerne, der tændte disse Baal.

NORGE

KRISTIANIA

(1902)

For en Dansk er noget af det Bedste ved at besøge Norge efter en halv Snes Aars Forløb, det paany at høre det fælles Sprog saa meget renere og bestemtere udtalt. Den Sang, som for danske Øren det Norske har, er indtagende; den synes mindre fjern fra Oldsprogets kraftigere Tonefald. Her i det mindste har a'erne ingen æ-Lyd og bliver Sætningerne aldrig til Vælling.

Som By er Kristiania ikke smuk; Husenes Arkitektur er ringe, og hvad Nyt der i de senere Aar er tilkommet, er i daarlig Berlinerstil med flove Façader og endnu kedeligere Taarne. Men Beliggenheden er saa dejlig, saa mange Gange skønnere end det flade Kjøbenhavns. Blot en halv Times Kørsel i Vogn bringer En op paa Højderne langs Fjorden med vid Udsigt over Øer og Strand og Klippesider, hvor Træernes Løv nu ved Efteraarstid skinner i broget metallisk Pragt. Og i Stadens Udkanter, hvor Fjældknuder sprænges bort for at give Gaderne Plads, og hvor der gror Græs og vokser Fyrretræer nær de yderste Huse, ses Byen formelig løfte sig ud af Naturomgivelserne som en Statue, der endnu halvvejs sidder fast i Blokken. Frisk, uberørt Natur er Kristiania nærmere end Kjøbenhavn.

Den, der trods talrige Besøg i Norge har set forholdsvis lidet til norsk Natur, er ikke i Stand til at tale med tilstrækkeligt Kendskab om dens Tiltrækning.

Men man kan undertiden overfor et Land og dets Natur (som overfor et enkelt Menneske) paa én Gang ved et pludseligt Syn faa Øjnene aabne for dets hele Skønhed. Den afslører og aabenbarer sig for En for aldrig mere at glemmes. Saaledes vil det for Norges Vedkommende gaa den, der har oplevet en lys Majnat paa Krokkleven. Landskabet synes fortryllet; der hviler magisk Glans over Vandet, man øjner. I den mørke Fjældramme ligger i den dybe Stilhed bølgeformede Marker og Skove, blinkende Vandløb, et broget Skue af stejl Kraft og kølig Ynde i Forening. Ved Nattetid har dette Landskab et Drømmelands Poesi.

I virkeligt store Byer kan der jo ikke tales om en Hovedgade. Kristiania har som bekendt en og kun én. Dèr er det ny Nationalteater blevet opført, hvis Ydre ikke er altfor ilde, og hvis Indre er meget smukt. Desværre er Akustiken kun delvis god. I hvad der kaldes første Parket (hos os Parterre) gaar næsten al Lyd fra Scenen tabt.

Kristiania havde i Septembers Begyndelse afholdt Abel-Festligheder i Anledning af Hundredaarsdagen for Norges største Videnskabsmands Fødsel. Arten af hans Geni gjorde det umuligt, at disse Højtideligheder kunde faa en Folkefests Karakter. Altfor faa af dem, som hyldede ham, formaaede at gøre sig et Begreb om hans Storhed. Kun hans næsten idealt smukke Ansigt og hans tragiske Skæbne — Døden i det Øjeblik, den store Anerkendelses Time slog — kunde give ham national Popularitet.

Nu fulgte Festligheder, der gjaldt en Levende. Sverdrup vendte efter fire Aars Fraværelse tilbage paa *Fram*. Hans Daad var af dem, Hvermand kunde forstaa; hans Skikkelse havde alt i mange Aar været kendt og kær. Her følte den nationale Stolthed sig paa sikrere Grund, naar den gav sig Udslag.

Alligevel var Festfølelsen ikke saa stærk og umiddelbar, som det kunde ventes. Af den Aarsag, at denne heldige Tilbagevenden følte som en Gentagelse. Nansen havde i sin Tid skummet Fløden af Kristianias Begejstring. Han var den første; han var naaet højere imod Nord end Nogen før; han havde forladt sit Skib og lagt eventyrligt Mod for Dagen; han forstod endelig bedre at tage sig ud og at sætte sin Ankomst i Scene. Hans Telegram, der meddelte Ankomsten, var i Bulletinstil; Sverdrups Telegram var mandigt og glansløst.

Paa en smuk, solklar, lidt kølig Septemberdag løb to Panserskibe, *Norge* og *Harald Haarfager* ud for at møde *Fram* i Kristianiafjorden og hilse de Ankommende med skyldig Kanonsalut. Paa *Norge* var alle Ministrene og talrige Honoratiores om Bord, og man maa give de norske Ministre den Ros, at de ikke er storagtige, men Mænd, der viser Fremmede som Landsmænd den største Artighed uden at være nedladende. Flere af dem var yngre Mænd end vi er vante til at se som Ministre hos os, ligesom det paa en Dansk virkede besynderligt om Bord at træffe en saa ung Admiral, at han næppe syntes fyrretyveaarig. Der turde være tidligere Forfremmelse i Norge end i Danmark.

Anordningen var ved denne Lejlighed, som overhovedet i Kristiania, ikke synderlig behændig; Modtagelsen af *Fram* paa dennes forskellige Stadier tog en langsommelig Tid; først sejlede Avtoriteterne fra *Norge* til *Fram* for at hilse paa Sverdrup; saa sejlede han med sine Mænd fra *Fram* for at hilse paa *Norge*, og i al den Tid, og i længere Tid endnu, medens Frammændene paa et andet Fartøj fik Frokost, laa Skibene stille midt i Fjorden og lod Befolkningen i Kristiania, der stod opstillet, Hundredetusinde i Tal, langs Havnen, vente Time efter Time.

Uden Sang eller Klang, uden Hurra eller Velkomsthilsen kom Sverdrup om Bord i *Norge*. Men det var et smukt Syn at se ham. En Mand. Ikke anselig, lidt duknakket; regelrette Træk, Skaldepande, kraftigt, rødt flammende Skæg, rolige Øjne, sikkert Blik, Fasthed og Alvor. Aldrig syntes den Mand at have smilt, aldrig at ville smile. Tavs, sluttet, ubøjelig, en Karakter.

Dagens skønne Øjeblik var Indsejlingen til Kristiania gennem den med Sejlere og Baade helt bedækkede Fjord, mellem hvilke *Fram*, let kendelig for Alle paa Tønden oppe ved Stormasten, stille gled ind, omringet af Jubel, medens fra Land Velkomstraab lød fra de umaadelige Skarer, der dækkede Skrænter, Brygger og Veje. Der var Søndagsstemning over Skuet, Solskinsstemning og et Pust derover af berettiget Nationalstolthed, der smeldede med Vinden i de store Flag.

Havde det nu for en Fremmed sin Interesse at se den samlede Hovedstadsbbefolkning i dens brede Lag, bevæget af festlig Forventning og Begejstring, saa var det dog en større Glæde efter mange Aars Forløb at gense Norges ensomste Mand og paany udveksle Tanker og Indtryk med ham. Henrik Ibsens

Sygdom har besværliggjort hans Gang, men har hverken svækket hans Opmærksomhed for hvad der sker i Verden, eller hans Velvilje mod gamle Venner. Han tilbringer sine Formiddage siddende i sit Hjørnevindue paa Drammensvejen og kan derfra med Blikket følge de mange Mennesker, der vandrer ud og ind ad denne Hovedvej til Byens Midte. Ellers lever han nu som før meget isoleret.

Ifald der kan spores nogen Forandring i hans Væsen, turde det være den, at dets tilbagetrængte Varme er blevet mere fremtrædende, og at i Samtalens Løb nu Inderligheden mærkes fuldt saa stærkt som den aldrig svigtende Strenghed. Det er umuligt uden Sindsbevægelse at gense dette Ansigt, hvis monumentale Træk er kendte Jorden over, og næsten med Andagt griber man paany den Haand, der har skrevet saa dybe Mesterværker.

HENRIK IBSEN

I

I Tyskland

(1890)

Det nye tyske Rige gav i de første 10—15 Aar efter sin Oprettelse ikke mange Livstegn fra sig, som tydede paa, at der til den store Omvæltning i de politiske Forhold vilde komme til at svare et nyt aandeligt Liv.

Freiligrath sang før 1848: Tyskland er Hamlet. Han mente: ubesluttet, uden Handlekraft, levende i stadig Tankefrembringen og stadig Melankoli. Tyskland er i vore Dage blevet sammenlignet med hin Fortinbras, der afslutter Shakespeares Tragedie, Manden med den stærke Arm, sikker, besluttet, fremtrædende med drønende Trin. Man havde i patriotiske Krese efter 1870 ventet et overordenligt Opsving paa det literære og kunstneriske

Omraade. Man betænkte ikke, hvormange Kræfter Hæren, Diplomatiet, Embedsstanden slugte. Opsvinget udeblev. Man maatte længe nøjes med de gamle Storheder, som gjorde deres Bedste, men ikke havde nye Muligheder nok i sig til at foretage en Nybegyndelse. Og en Tid lang bevarede saaledes den skønne Literatur sit gamle Præg.

Nye Begyndelser er fremtraadte i de senere Aar. En aandelig Paavirkning har fundet Sted fra tre Sider: fra Frankrig, fra Rusland og fra Norden, hvad man redebon anerkender. Man har følt sig overfløjet, og man er gaaet i Skole hos de fremmede. Den skandinaviske Indflydelse interesserer naturligvis Nordboer mest. Den er udgaaet paa en Gang fra forskellige Personligheder i nordisk Literatur; men én Mands Indflydelse er her overskyggende, Henrik Ibsens. Han sysselsætter levende en stor Kres af det tyske Publikum, han har efterhaanden vundet Adgang til et betydeligt Antal tyske Scener, ja spiller nu en Hovedrolle paa de Teatre, hvor Kotzebues Aand i Mosers, Schönthans, Bürgers og Lindaus Skikkelse længe har været eneraadende. Og mærkværdigt er det, at Ibsen, hvem Tyskerne var saa længe om at opdage — han blev ikke forstaaet før han var nær de 60 — for Tiden maaske endog sætter de Frembringendes Sind i stærkere Gæring end Zola eller nogen anden nulevende Forfatter. Det opblomstrende tyske Skuespil er i Øjeblikket tydeligt paavirket af ham.

Hvorpaa beror det? Man kommer for let til Svaret, hvis man simpelthen beraaber sig paa Ibsens Talent, paa hans tekniske Mesterskab i Skuespillets Bygning.

Der skal mere til end Talentets Styrke for at trænge igennem udenfor sit Land. Søren Kierkegaard var et af sin Tidsalders Genier og var visselig en langt iderigere Aand end Ibsen; hans Indflydelse strakte sig i hans levende Live dog ikke stort ud over Sjælland og Skaane. Der maa foruden Talentet findes Modtagelighed derfor. I sit eget Samfund skaber den fremragende Aand enten selv langsomt denne Modtagelighed, eller den forudføler nervøst de Understrømninger i Sindene, der snart vil virke, og benytter dem. Men Ibsen har ikke kunnet skabe denne Modtagelighed indenfor en fremmed Sprogkres, der intet vidste om ham, og selv hvor han kan synes at have forudanet noget kommende, slog han tidligere ikke an. Var der *nu* «Kulturkamp» i Tyskland og udgav han *nu*, anset som han

er, *Kejser og Galilæer*, vilde Katolikerne maaske rive den Bog bort i halvhundredtusind Eksemplarer. Men den var udgivet før Kulturkampen, og da den blev oversat, gjorde den slet ingen Opsigt.

Forklaringen er heller ikke den simple, at nogle unge Mænd, den danske Lærde Julius Hoffory, Tyskerne Otto Brahm og Paul Schlenther, som fra forskellige Udgangspunkter har udviklet sig til udprægede Beundrere af Ibsen, har gjort hans Navn bekendt i Tyskland ved et med ualmindelig Haardnakkethed planmæssig ført Felttog. Dette Felttog har i høj Grad fremskyndet den nærværende Tilstand, har kvantitativt udrettet meget, men ikke kvalitativt gjort Udslaget.

Naar Ibsen for store Krese i Tyskland nu er rykket op i de ufejlbare Literaturpavers Klasse, saa beror det paa, at hans Væsen nøjagtigt svarer til den fremmelige moderne Bevidsthed i det store Rige.

I

I dette Land, hvor Uniformen hersker, ja triumferer, ligger der ikke desmindre Individualisme i Luften. Den tyske Bevidsthed har bag sig den stærke Udfoldelse af Individualiteterne, som fandt Sted i den stormende Voldsomheds Tid hos den unge Goethe, hos Lenz og Klinger, afklaredes i Klassicismen, men anden Gang brød frem i Romantikens Dage hos Jean Paul, hos Tieck, hos Fr. Schlegel, senere hos Hoffmann, endelig tredje Gang tog Tilløb paany i det unge Tysklands Stormløb mod alle Myndigheder og hos enkelte af de betydeligste Mænd fra 1848. Denne Strømning er da ét Element i Tysklands moderne Bevidsthed.

Man har følt Nødvendigheden af at give det tyske Folk nye Indskydelser, nye Tilskyndelser til at dyrke Selvstændighed og Aandsfrihed. Man har altsaa Brug for Henrik Ibsen.

Det første Skridt til Frihed og Storhed er det at have Person. Den, der har ringe Person, er kun en Brøkdel af et Menneske; den der slet ikke har nogen, er et Nul. Men kun Nullerne er ens. Man har i vore Dage i Tyskland paany sandet Leonardo da Vinci's Ord: «Alle Verdens Nuller er, hvad deres Indhold og Værdi angaar, lig et eneste Nul». Her alene er Lighedsidealet naaet. Og man tror ikke paa Lighedsidealet i de

tænkende Krese i Tyskland. Henrik Ibsen tror heller ikke derpaa. Mange mener i Tyskland, at efter Flertals-Troens Tid vil Mindretals-Troens komme, og Ibsen er Mindretals-Troens Mand. Mange hævder endelig, at Vejen til Fremskridt gaar gennem Isolering af de Enkelte. Henrik Ibsen slaar ind i denne Tankegang.

Den anden store Strømning igennem de tyske Sind er Socialismen, som i Befolkningens lavere Lag har antaget Karakter af en Religion, og som sysselsætter ogsaa Samfundets Spidser. Den dukkede i Tyskland op i 1847 hos Karl Marx og Friedrich Engels, fik et Udslag i de tyske Hovedstadsrevolutioner, stærkt blandet med Liberalisme, sank saa ved Kontrarevolutionens Sejr i Jorden, men vældede atter frem først som en sparsom Kilde, efterhaanden som en stadigt mægtigere Elv, under Ferdinand Lassalles storladne, men kortvarige Agitation, der kun omspænder to Aar (1862—64), men er bleven afgørende for den sociale Tilstand siden da, idet den har affødt og organiseret det uhyre tyske Arbejderparti, dernæst har skaffet det nordtyske Forbund og senere Riget den almindelige, direkte Valgret, og sent men sikkert har fremkaldt Bismarcks i 1881 indvarslede Statssocialisme, der nu maaske vil fortsættes af Wilhelm II's Statssocialisme fra 1890.

Individualisme og Socialisme det er de to store modsatte Strømninger i vor Tid. Men i det Enkelte og hos de Enkelte ser vi Individualisme og Socialisme sammenblandes. I tysk Skønliteratur er for Eksempel Heine Individualismens maaske mest udprægede Figur, men neppe ankommen til Paris antager han Saint-Simonismens Idé-Indhold, bliver altsaa ren Socialist i Datidens Forstand. Og som han er senere en Mængde af Frihedsmændene fra 1848 mere eller mindre udprægede Socialister. Omvendt er Lassalle, den tyske Socialismes Indfører, i Virkeligheden Typen paa en aristokratisk Individualist. Dette tyder paa, at en Sammenfatning af Socialisme og Individualisme i Fremtiden under en eller anden Form vil vise sig mulig.

En af Ibsens tyske Beundrere, Hermann Bahr, har meget træffende paavist, at den tyske Bevidsthed nuomstunder er sammensat af tre Elementer: den indeholder alle de Følelser og Tankerækker, der er udviklede af Individualismen, alle dem, der er udfoldede af Socialismen, og alle dem, der gaar ud paa en Forbindelse af begge.

Det individualistiske Element i denne Bevidsthed ligger i Strid med Samfundet som vi kender det, fordi dette Samfund gør Vold paa Personlighederne. Det socialistiske Element deri ligger i Strid med det bestaaende Samfund som kapitalistisk, som antisocialt. Forsaavidt er den moderne Bevidsthed rent negativ. Men positiv er den i sit Krav paa en Forening af de to stridende Elementer, i sit Haab om en Udvikling af de virkelige Forhold i Stuart Millsk Aand paa én Gang i Retning af Frihed for de Enkelte og i Retning af Velvære for de Mange, i sin Tro paa at kunne finde en stigende Tilnærmelse til sit Ideal i Virkeligheden.

Det positive Element — det lever som en Længsel efter bedre Tilstande, som en Fremtidstro, en naiv og *optimistisk* i Manges Øjne, Troen paa at det gamle Samfund, der holdes oppe af Løgn og Hykleri, vil afløses af et nyt, hvor der raader Frihed og Glæde. Men at det *kun* er Ønske og Længsel, kun Fremtidstro, det er den store Sorg i Tidsalderen, det udgør tillige dens *Pessimisme.*

Henrik Ibsens Magt over tyske Sind beror paa, at han har givet næsten alle disse Elementer i dette Lands moderne Bevidsthed digterisk Udtryk.

Han er først og fremmest i høj Grad Individualist — lige fra Catilinas Trods mod det romerske Samfund til Noras «Jeg maa først og fremmest undersøge, hvem der har Ret, Samfundet eller jeg» eller til Dr. Stockmanns Udfald mod den forbandede, kompakte osv. Man mindes ogsaa et Par private Udtalelser af Ibsen som «Minoriteten har altid Ret» eller det spøgende, men afgørende: «Jeg har intet Talent til Statsborger».

Men hvis man vil se denne Individualisme efter i Sømmene, saa vil man finde en skjult Socialisme i den, der er at spore allerede i *Samfundets Støtter*, og som kom til Udbrud i Ibsens begejstrede Svartale til Arbejderne i Trondhjem under hans sidste Besøg i Norden: «Den Omformning af Samfundsforholdene, som nu forberedes ude i Evropa, den beskæftiger sig væsenligt med Arbejdernes og med Kvindens fremtidige Stilling. Den er det, jeg haaber paa og venter paa, og den vil jeg virke for og skal jeg virke for hele mit Liv. Alt hvad jeg kan».

Han ser, som jeg for længere Tid siden alt har udviklet det, ingenlunde sort af Overbevisning om Altets Slethed. Det er af Harme, at han ser sort. Hans Personer er ikke i den

Forstand ensomme Naturer, at de intet Naboskab taaler, saaledes som den Byronske Aandsretnings Typer. Nej, de er ofte stille og jævne Mennesker, stundom større eller stort anlagte Mennesker, som attraar en simpel, stille Lykke. Det er dette, at selve denne ringe Ret bliver dem negtet, dette, at Samfundet i sin Stræben efter at holde Alt i Tugt udbreder Ulykke; ved sine Love, sine Regler, sin Moral og sin Sladder umuliggør Lykke, dette er det, som hos Ibsens Mennesker fremkalder Oprøret, og som vækker den lidenskabelige Kritik af det bestaaende Samfund.

Men heri kan Socialismen istemme. Det kan endog socialistiske Gennemsnitsmennesker forstaa. Ogsaa Socialismens Talsmænd er paa én Gang Optimister og Pessimister; ogsaa de har prøvet Samfundets Institutioner: Kirke og Kongedømme, Ægteskab og Ejendom, og har som Fru Alving fundet, at det var Maskinsyning altsammen.

Ja det er vel endda nærmest hos de socialistisk paavirkede, at den revolutionære Patos i Ibsens Værker har fundet Sangbund.

Hans Individualisme er ikke som en Byronsk Manfreds, der tyer op i Alpe-Ensomheden, eller som en Nietzsches, der afskyr de store Byer og flyer til Zarathustras Hule. Nej, han længtes tidligt efter «Livets Sommerriger».

Han tvivler aldrig paa Lykkens Mulighed, borgerlig som han i Grunden er.

I *Samfundets Støtter* og i *Folkefjenden* er det til Amerika der henvises som til Livsglædens og Frihedens Land, i *Gengangere* til Paris. I *Samfundets Støtter* nævnes i Almindelighed de store Samfund som dem, der har Plads for store Gerninger — altid tales der om Muligheden af et Samfund, hvor der er fuldt op af Sol, hvor der er Raaderum og Tilfredshed.

Hans Individualisme kæmper altsaa ikke mod ethvert Samfund, nej omvendt, i Følelsen af den Enkeltes gennemgaaende naturnødvendige Afhængighed af Samfundet — stærkest udtrykt i *Gengangere* — kæmpes der for Samfundets Revolutionering, til det omformes saaledes, at der bliver Mulighed til Lykke for alle. Hvorledes denne Lykke saa paany skal fordeles, hvorledes den skal forenes med Frihed og Storhed, det Spørgsmaal lades aabent af ham som af andre.

Men ved denne Forbindelse af Individualisme og Socialisme

er det, at Ibsens Værker har gjort Indtryk i Tyskland. I Stockholm sagde han 1887: «Jeg er Pessimist, forsaavidt som jeg ikke tror paa de menneskelige Idealers Evighed. Men jeg er ogsaa Optimist, forsaavidt som jeg fuldt og trygt tror paa Idealernes Forplantningsevne og paa deres Udviklingsdygtighed. Navnlig og nærmere bestemt tror jeg, at vor Tids Idealer, idet de gaar tilgrunde, tenderer imod det, jeg i mit Drama *Kejser og Galilæer* har antydet ved Betegnelsen: det tredje Rige».

Det tredje Rige, det er ikke blot bevidst for Ibsen Sammensmeltningen af Hedensk og Kristeligt, af Hellas og Palæstina, nej, det er ubevidst ogsaa Foreningen af Individualisme og Socialisme.

II

Det afgørende Tegn paa at en frembringende Aand er trængt igennem i et Samfund er det, at den paavirker andre frembringende Aander. Indflydelsen paa Læseverdenen kan være stor, uden at denne Indflydelse derfor strækker sig til Forfatterne i Landet. Men naaer Paavirkningen ogsaa til dem, saa er Prøven gjort paa Indtrykkets Styrke.

Og Henrik Ibsens Indflydelse paa det nye Tysklands dramatiske Forfattere er i Øjeblikket utvivlsom; undertiden lader den sig aldeles haandgribeligt eftervise.

En af de yngre tyske Digtere, som tidligst blev stærkt paavirket af Ibsen, er *Richard Voss* (født i Pommern 1851), Forfatter af Noveller og en lang Række Dramer. Jeg tror at kunne datere Tidspunktet for Ibsens overvejende Indflydelse paa ham. Da jeg i 1883 til Tak for en af hans Bøger sendte ham et Essay om Ibsen, modtog jeg et Svar, som forundrede mig; i saa stærke Udtryk udtalte han sig deri om *de nordiske Aandsheltes* Overlegenhed; han saa ikke mere nogen Frelse i den tyske Literatur, *Kraften* kom fra Norden. Den repræsenteredes for ham af Turgenjev og Ibsen; i Sammenligning med dem var de samtidige Tyske *Epigoner og Pygmæer*; han fraskrev i Vemod sig selv Digternavnet. Det var nødvendigt at vække hans Livsmod paany.

Siden da har han ikke sjældent havt stort Held med sig paa Scenen. Det Studium, han foretog af Ibsen, har sat Frugt;

ingensteds vistnok tydeligere end i hans Drama *Alexandra* (1886), en Art Dramatisering af hans Fortælling *Bergasyl* fra 1882. Denne Tragedie blev spillet i Meiningen sammen med Ibsens *Gengangere* ved den Forestillings-Række, hvortil begge Digtere var indbudte.

Ved første Blik paa dette Drama ser man, at det hos Voss som hos saa mange andre yngre tyske Digtere er den Ibsenske Uhyggesstemning, der først og fremmest har slaaet ned.

Æmnet i *Alexandra* er dette: En ung fornem Mand, Erwin von Eberti, har i sit toogtyvende Aar havt en Kærlighedsforbindelse med en ung dejlig Pige af simpel Stand, den faderløse Datter af en Gøglerske. Han har været opdraget i streng Ærbarhed men med altfor blød Ømhed, af en udmærket, retsindig, noget fordringsfuld Moder, har udviklet sig til en sart, nervøs Yngling, som en kort Tid kan fortumles af Lidenskaben, men i Grunden frygter den som en Fjende. Han har brudt med Pigebarnet dels af Svaghed, dels af Hensynsløshed, dels for at genvinde sig selv. Han sendte hende i sin Tid en Pengesum, som hun kastede fra sig med Foragt. Aar efter Aar er gaaede hen, i hvilke han intet har hørt fra eller om hende, men har levet ensomt og stilfærdigt paa sin Moders Slot, angerfuld, saasnart han tænkte paa hint gamle Forhold.

Nu, da Stykket begynder, otte Aar efter Adskillelsen, har han faaet en Billet fra hende, der sætter ham Stævne i et Hotel i en Storstad. Da han genser hende med hendes pragtfulde røde Haar, blegere end nogensinde, modnet, alvorlig, tragisk af Mine og Blik, føler han sig underkastet den gamle Trolddom; hun er for ham uimodstaaelig. Hun hykler ingen blidere Følelser for ham, men kræver Oprejsning for hvad hun har lidt. Han har, uden at vide det, forladt hende svanger. Hun har i Ensomhed og Skam født et Barn; dette Barn er i Mellemtiden dødt; hun har døjet usigeligt ondt; hun fordrer overfor hans Udbrud af Medfølelse og Anger, at han skal indføre hende i sin Moders Hus. Modstræbende giver han sit Samtykke.

Han aner imidlertid ikke Alexandras Skæbne i dens hele Omfang. Forladt som hun var, har hun i sin Tid af fortvivlet Moderkærlighed besluttet at myrde sit Barn. Da det fandtes dødt ved hendes Side og Skinnet var imod hende, tilstod hun, der betragtede sig som skyldig paa Grund af den blotte Hensigt, den Gerning, hun i Virkeligheden ikke havde begaaet, og dømtes

til syvaarigt Tugthusfængsel. Hun har udstaaet Straffen og vender nu tilbage til Livet for at hævne sig paa sin Forfører, idet hun lader, som nærede hun Interesse for ham endnu — dog en kølig Interesse; thi hun optræder med en Stolthed og Fasthed, der er uden Glimt af Erotik. Hun følger ham til hans Moders Slot for at bringe ham til Fortvivlelse ved Haardhed og Kulde.

Hun vinder langsomt den gamle, strengt retsindige Moder for sig. Men dennes Godhed smelter tilsidst hendes eget Væsens Forhærdelse. Hun har ved Stykkets Slutning opgivet sin Hævnplan og indvilliget i at række den dødeligt forelskede Erwin sin Haand. Da røbes hendes Tugthusfortid for Moderen; en Samtale viser desuden Alexandra, at Erwin saalidtsom den gamle Dame kan tænke sig Muligheden af et Ægteskab mellem ham og en tidligere Tugthusfange, og hun dør for sin egen Haand.

Det er da et Drama om Kval og Jammer, der ender med Selvmord; men det har energisk formede Personligheder (ogsaa i Bipersonerne, som jeg har forbigaaet) og der gaar et stort Pust derigennem.

Det Ibsenske deri er Uhyggen, som stiger til Rædsel, Kvindeskikkelsens Storhed og den stærke Betoning af Samfunds-Uretten. Det er et Skuespil, i hvilket Manden er uden Kraft, ret god, men nervøs, forkælet og tankeløs; Kvinden er stærk og ofres, Samfundet er følesløst, dumt og forhyklet. Den stærke Kvinde øver Kritiken over Samfundet, som i *Gengangere* Fru Alving. Hun har staaet i Begreb med at gøre hvad Fru Alving maaske gør, maaske ikke: villet dræbe sit Barn af Moderømhed, og hun har, ganske anderledes endnu end Ibsens Heltinde, bødet for den Samfundsorden, der bestaar. I Stykkets oprindelige Form, den, i hvilken det blev opført paa Hertugen af Meiningens Teater, har Alexandra endda virkelig dræbt sit Barn, tilstaar det til Erwin og skyder sig for hans Øjne. Digteren har øjensynligt kun af ydre Grunde underkastet det en Omarbejdelse.

Dette Drama har en ikke ringe Interesse ved den imod tysk Vane knappe, kortfattede Dialog, til hvilken Forfatteren ikke er naaet uden den norske Paavirkning; men saa knap den end er, saa er den dog sjældent ædru, tvertimod hyppigt efter tysk Vis drevet ud i det Yderste af Lidenskab. Alt er spændt indtil Overspænding. Det, at den unge Mand ingen Besked véd om hvad han i Virkeligheden har forbrudt, forringer ogsaa den kunstneriske Virkning, selv om Nerverystelsen rimeligvis for Fler-

tallet af Tilskuerne er stor. Alt i alt er her i tysk dramatisk Kunst vovet et Forsøg, som ikke bør agtes ringe.

III

Paavirket af Ibsen, fra først af svagere, senere næsten altfor stærkt er dernæst den unge Forfatter og Poet *Hermann Bahr* (født i Linz i Østerrig 1863). Bahr har tidligt taget Del i det offenlige Liv, studerede Statsøkonomi, udviklede sig under Studiet af Rodbertus og Marx til overbevist Socialist, optraadte med Bøger og Artikler i socialdemokratisk Retning og besvarede i 1885 den aldrende Schäffle's *Die Aussichtslosigkeit der Socialdemokratie* med det vittige og velskrevne Flyveskrift *Die Einsichtslosigkeit des Herrn Schäffle.*

Ejendommelig som Aand, sært begavet, men ufuldkommen indtil det Umulige i den dramatiske Formgivning, saadan viste han sig i sit første Drama *Die neuen Menschen*, der ikke synes at være blevet til uden et Forhold til *Gengangere*, men som iøvrigt i lige Grad er et Udtryk for socialistiske Forestillinger om en Verdensgenfødelse og for individualistiske om Følelsens Eneret overfor alle Institutioner.

Dramets Indhold er dette: En ung fremragende Mand, en Politiker og Socialagitator, der gaar op i Tanken om Arbejdet for Slægtens Fremskridt, lever sammen med en højtdannet og udviklet Kvinde, der i et og alt deler hans Ideer, ja med endnu større Iver end han arbejder for deres Virkeliggørelse. De er ikke gifte med hinanden, da begge anser Ægteskabet for en forældet Tvangsform og begge er ude over alle Fordomme. Dog har Anna i sin Tid ikke fulgt Georg ind i dette nye Liv uden et smerteligt Brud. For sin Faders Skyld ønskede hun Giftermaal; da Georg ikke vilde høre Tale derom, tog den gamle Mand sin Død af Sorg derover.

Naar Tæppet ruller op, ser vi en smuk ung Pige, Hedvig, som bor hos Georg og Anna, ifærd med at pynte og tænde et Juletræ for at glæde sig selv og sine to Værtsfolk. Det forekommer hende altfor trist, at Julen skal gaa hen uden Fest, skønt de andre er Hedninger og hun selv ikke mere kristelig end de. Men Anna, som træder ind, dadler med kvindelig Fanatisme hendes Hængen ved denne det gamle Samfunds ved-

tagne Fëstglæde, med Lidenskab hendes aandløse Barnagtighed. Hedvig hævder at Træet vil fornøje Georg, og hun faar Ret. Da han kommer hjem, virker Træet paa ham som et Drømmebilled fra hans Barndom, og han takker med Ømhed den unge Pige derfor.

Af den Samtale, som Annas vilde og i sit Udtryk utækkelige Skinsyge nu fremkalder, lærer vi, at Hedvig er et ungt Pigebarn, hvem Georg en Aften har taget hjem med, da hun som sædvanlig drev om paa Gaden efter Mænd. Han reddede hende da fra et Overfald, hvorfor hun var Genstand fra nogle Drukkenboltes Side, og siden da har hans og Husets Indflydelse forvandlet hende, gjort hende ærbar og brav, men hun har til Gengæld vist sig helt betagen af en Taknemmelighed mod Georg, der i sit Væsen er lidenskabelig Elskov. Da Anna ender med at kræve Hedvig fjernet paa Stedet, lykkes det kun med Møje Georg foreløbig at berolige hende. Snart stiller Annas Harme og Hedvigs Stormløb paa hans Hjerte ham kun Valget imellem dem. Anna er den mangeaarige, aandeligt jævnbyrdige Veninde; men han har aldrig elsket hende anderledes end som Kammerat. Han har det Indtryk, at hun med sin stærke, tilsyneladende forstandige Karakter bedre vil kunne taale at miste ham end Hedvig, og da Anna i sin hidsige Skinsyge, der bestandig taler paa Ideens Vegne i Navn af hans Pligter mod Menneskeheden, viser sig afskrækkende raa, ja endog foretager et Drabsforsøg paa Hedvig, forlader han Huset med den, til hvem en uovervindelig Lidenskab drager ham, og overlader Anna det fælles Hjem.

De to Udvandrede rejser sammen til Gardasøen. Men under deres Ophold her, hvor Georg har opgivet sit Arbejde «i Menneskeslægtens Tjeneste» og ene vil leve for sin Kærlighed og Hedvigs Lykke, kommer der et Tidspunkt, hvor han faar Indtrykket af selv at staa denne Lykke i Vejen. En Art Nemesis er kommen over ham. Han staar nu i Begreb med at blive den Forsmaaede som Anna var det tidligere. Hedvigs ungdommeligt flygtige Naturel, der modstandsløst hengiver sig til det øjeblikkelige Indtryk, er bleven fængslet af en ung flink Tysker, hvem Parret har truffet dernede; med ham sejler hun, saa hyppigt hun kan, paa Gardasøen. Begge i Forening har viet Georg en Art Dyrkelse; men denne føler, at Ynglingen i Grunden allerede er bleven Hedvig Alt, hvad han en Gang var, om de end ikke

endnu er sig deres Følelser bevidste. For at skaane de to unge for Skamfølelse, Anger eller Forargelse, søger han, efter en Samtale med Anna, (som Jacques i George Sands Roman af samme Navn) frivilligt Døden paa en saadan Maade, at han kan synes omkommen ved en Tilfældighed.

Der er, som man sér, al Slags Revolteren mod den almindelige Samfundsopfattelse heri: Forsøget paa at leve rent hedensk og Forsøget paa i Samfundets højere Kres at leve som Kammerater uden Ægteskab; dernæst Adskillelsen, saasnart den ene Parts Følelser forandres; endelig det andet frie Forbund mellem en højerestillet Mand og en prostitueret Kvinde.

Alle disse Forsøg mislykkes, fordi disse *nye Mennesker* ikke er virkelig nye. Det vil, som det i Stykket bliver sagt, aldrig lykkes at bringe den gamle Tids Mennesker i nye Forhold, naar man ikke først har frembragt nye Mennesker under de gamle Forhold. Men det lader sig efter Dramets mistrøstige Lære ikke gøre. Menneskene stikker for dybt i alt det Gamle, de kan ikke hæve sig helt ud deraf, og jo stoltere de en kort Tid løfter sig op derover, des haardere er da deres Fald. De er enten ubevidst bundne ved Følemaader, de bevidst har forladt, som Georg og Anna, eller de er som Hedvig uhelbredeligt fordærvede ved deres Opvækst i det gamle Samfunds Morads. Georg er ikke virkeligt greben af sin Ide, siden han saa let kan ofre den for et Hang til erotisk Lykke. Anna er ikke virkeligt frigjort fra de ægteskabelige Baand, hun ringeagter, siden hun vil hævde sin Ret til Georg endog med Revolveren i Haand. Hun tilstaar ogsaa selv i sin sidste Samtale med den Elskede, hvad hun som forladt af ham til sin Skræk indsaa, at Ideen, hun altid havde talt om, nu var bleven hende ganske ligegyldig, og at Kærligheden, hun altid havde agtet ringe, i Virkeligheden var hende som Fortidens Kvinder Alt. Efterveerne af Ægteskabet og Prostitutionen, de to hinanden fuldstændiggørende Institutioner fra det gamle Samfund, ødelægger de nye Menneskers Lykke.

Stykkets Plan staar højt over Planens Udførelse. Her er ingen anden Indsigt i dramatisk Teknik end den, at de afgørende Optrin, som Æmnet frembyder, altid er skrevne. Men her er Repliker, som er formelige Foredrag, deriblandt én paa fulde otte tættrykte Sider, og her er slet ingen Evne til gennem Ytringen at individualisere. Pigebarnet fra Gaden filosoferer over «Verdens» Eksistens eller Ikke-Eksistens, opsøger i Italien de

Steder, hvor den unge Goethe har dvælet osv. Og her er nu og da Svulst i Udtrykket som naar Georg siger: «Og om Solsystemet trængte sig imellem os, vor Elskov vil knuse det for at skaffe sig Plads». Alligevel gør dette Drama Indtryk af at være en betydelig og selvstændig Ynglings Værk, meget lovende i Betragtning af Forfatterens Ungdom. Jeg gav ham i sin Tid i en Brevveksling derom det Raad at studere Henrik Ibsen nøjere, særlig dennes Teknik. Bahr vægrede sig i sit Svar ved i Ibsen at se hvad jeg saa i ham. Til Ibsens Mangler hørte den at lægge store Ideer ind i smaa Menneskers Sind fra norske Kystbyer, og Bahr skrev ikke længe derefter en Afhandling om Ibsen for at godtgøre disse Mangler samtidig med at han slog hans Fortrin fast.

Men kun to Aar derefter udgav han *Die grosse Sünde*, tilegnet Henrik Ibsen som «det moderne Dramas Stormester» «med ærefrygtsfuld Kærlighed», og dette Arbejde, som ikke staar højere i dramatisk Teknik, (thi det indeholder et Flertal af Optrin med næsten lutter *Tutti*-Repliker, hvor en halv Snes Personer taler i Munden paa hverandre) er helt igennem umiddelbart paavirket af et enkelt Ibsensk Skuespil: *En Folkefjende*.

Vi sér her en ung højtbegavet Mand ved Navn Heyden, der længe har levet for sin egen Dannelse og Udvikling, indfanges af et politisk Oppositionsparti, naiv og lidt kejtet som han fra først af er. Vi sér ham blive Fyr og Flamme for alle hin politiske Oppositions saakaldte store Formaal, overtage Ledelsen af Partiet, af dets Organer, af dets hele Politik, og mene Alt saa alvorligt, rigtignok tillige gribe Alt saa upraktisk an, at han paa et stort offenligt Møde forkynder Revolution som den eneste logiske Udvej. Alle lader ham i Stikken. Saa fortsætter han sin Tale mod Regeringen som Tale mod Oppositionen, en paa Mindelser fra Dr. Stockmann opbygget Forkyndelse af, at Oppositionen og dens Førere er tusind Gange værre, falskere, farligere end selve den brutale Regering, og da endelig én tilraaber ham, at han haaner Folket, det suveræne Folk, kalder han i Raseri Folket for en Bande nederdrægtigt Pak, hvis Fejghed er lige saa stor som de bestukne Føreres — det suveræne Folk en Horde larmende Gadedrenge, der render i Hælene paa enhver, der blot bruger stor Mund, men tyer ind i alle Smuthuller, saasnart én svinger Riset.

Han føres bort i Fængsel. I fjerde Akt vender han hjem fra Fængslet i Fangejakke med kortklippet Haar. (Der kommer i disse tyske Skuespil altid et Tidspunkt, hvor Tugthusfangen, den uskyldigt indespærrede, kommer tilbage bleg, i falmede Klæder med den slette Behandlings Spor i alle Miner.) Han vender hjem til sin Hustru Elsa, der har elsket ham hedt som han elsker hende. Men da han kommer, har Familien overtalt hende til ikke at fortsætte Samlivet med en Forbryder, en Straffefange.

Han omfavner hende, beder hende om Mad og Vin, forstaar ikke hendes besynderlige, tilbageholdende Væsen. Da hun endelig meddeler ham sit Forsæt at forlade ham: hun kan dog ikke leve sammen med et straffet Menneske — synker han først sammen, saa viser han hende i Forbitrelse Døren. Men da hun tigger ham om et godt Ord, tilsidst bønfalder ham om at maatte blive hos ham denne sidste Nat, ja i sit Hysteri kaster sig ned for ham og kysser hans Sko, støder han hende for Brystet, saa hun falder, og da hun, pludseligt ædru, rejser sig, tager sin Kaabe paa, sætter sin Hat foran Spejlet og med tør Forretningsstemme spørger, hvor meget han har tænkt at overlade hende som Udkomme efter Skilsmissen — da det jo ikke vil være let for hende at blive hurtig gift paany — saa kaster han hende om og kvæler hende med sine Hænder.

I femte Akt fejrer netop Partifællerne et stort Orgie med et meget blandet Selskab af Damer, da Heyden, undsluppen fra Sindssygeanstalten, endnu iklædt Spændetrøje (!), viser sig i Døren og tiltaler hver enkelt. Han bekender sin Synd: Han har ofte, har stadig syndet mod Løgnen, den ene store Samfundsløgn. Den store Synd, efter hvilken Dramaet har sit Navn, er den at ville være sand.

Man sér, hvor overmægtigt Paavirkningen fra Ibsen her gør sig gældende. Den har bragt Socialdemokraten til at erklære Oppositionen og Flertallet Krig. Men man vil ogsaa iagttage, hvorledes alt, hvad der hos Ibsen endnu var skemtende holdt er blevet til den bare Alvor, hvorledes det Ibsenske Lune, den fine eller djærve Satire, drukner i denne vilde tyske Patos.

Endnu i 1885 aandede Hermann Bahrs Skrift mod Schäffle den mest ungdommelige Tillid til Socialdemokratiets ubetingede Ret og snarlige Sejr. Meget maa han have gennemlevet for fire Aar derefter at udgive et Drama, der røber, at saa mange Illu-

sioner om Partier og Mennesker er bristede for ham. I tyske Anmeldelser er dette Skuespil blevet sat i Rang med de Ibsenske Stykker, særlig med det, der har tjent som dets Forbillede. Som Kunstværk er det overordenligt svagt.

IV

Wolfgang Kirchbach (født i London 1857 af tyske Forældre) en flersidigt begavet ung Digter, har syslet med poetiske Forsøg og musikalske Studier og har, efter nogen Tids Ophold ved Universitetet i Leipzig, fra 1879 indtil Slutningen af Firserne været bosat i München, Henrik Ibsens seneste Opholdssted. Han udgav i Aaret 1886 et Drama *Waiblinger*, der forekommer mig at røbe Paavirkning af Ibsen, og som trods store Mangler længe af den nye Skole blev regnet for et af dens ypperste Arbejder. Kirchbach blev tidlig ved en Oversættelse af Romanen *Salvator Rosa* indført i den danske Literatur. Han har bl. A. udgivet en stor Novellecyklus *Kinder des Reichs* og en større Digtsamling. Hans stadig tilbagevendende Hang til fantastisk Symbolik skulde synes at maatte holde ham tilbage fra at indlade sig med den dramatiske Form. Dette Hang spores imidlertid næsten ikke i Tragedien *Waiblinger*. Naar denne Tragedie ligefuldt er et af de mindst vellykkede blandt hans Arbejder, saa beror det paa, at Kirchbach her, idet han har forsét sig paa den store Enkeltes Ret og tragiske Stilling, er sunket ned i en Prosa, over hvilken hans Evner ellers plejer at løfte ham.

Waiblinger, en tysk Ingeniør og Opdager, er vendt tilbage fra en Forskerrejse i Afrika, under hvilken han i sit Fædrelands og Menneskehedens Tjeneste har udstaaet de bitreste Savn og Lidelser for at finde Landstrækninger, som tyske Udvandrere en Gang med Fordel kan tage i Eje. Han er bleven saa længe borte, at man har antaget ham for død, og hans Forlovede Adeline von Zedwitz har trolovet sig med en anden Mand, Kurt von Erhardt. Waiblinger er naaet til Tyrol og har i sin Armod givet sig i Kost hos en rig Bonde ved Navn Obdacher, hos hvem han nu lever i stadig Fortvivlelse over at have sat Alt, hvad han ejede, til paa sine Rejser, saa han i Virkeligheden er

ude af Stand til at betale sit daglige Ophold I denne Egn møder ved et Tilfælde hans Elskede ham, og hun føler hele sin gamle Kærlighed vaagne paany. Bonden, som er kommen under Vejr med Waiblingers slette økonomiske Tilstand, kræver nu Betaling af ham for Føde og Husly; den store Forsker søger forgæves at røre hans Hjerte og bevæge ham til et Laan. Waiblinger faar kun Lov til at blive Natten over. Den Kontrast, som skal gribe Tilhørerne, er den mellem det uegennyttige Menneskes dybe Elendighed og Pengebondens Forhærdethed, mellem det store Menneskes Værd og den ubeskrivelige Foragt, som de almindelige platte Mennesker nærer for den, som slet intet ejer.

I anden Akts Begyndelse allerede indløber til Waiblinger et vigtigt Brev, der indeholder Tilsagn om en fordelagtig Ansættelse ved et Jernbaneselskab. Det kommer ham imidlertid ikke lige straks i Hænde, og denne Omstændighed giver Anledning til Dramaets sørgelige Udgang. Det bliver en Uvejrsnat. Under den ankommer hans fordums Elskede med hendes Forlovede til Bondegaarden for at søge Ly. Waiblinger erfarer Forlovelsen. Han er for uvirksom og knækket til at ville kappes med sin Medbejler, for nedslaaet til endog blot at spørge efter Brev. Han fører en hel Del Hamletsk-vanvittig Tale og vender stadigt tilbage til Mordtanker mod Bonden, som har forhaanet ham, men som dog i Grunden kun har vist sig ganske ude af Stand til at begribe et Ord af alle de højttravende Henvendelser, hans Lejer har rettet til ham. Waiblinger er da paa sin Fortvivlelses Højde. Og da Bonden henad Natten vender hjem, staar paa sin Fordring om Betaling og truer med at jage Waiblinger paa Porten ved Midnat, kaster denne sig over ham, griber ham i Struben, og myrder ham med et Knivstik af hans egen Kniv. Denne sidste Omstændighed foranlediger i første Øjeblik Troen paa et Selvmord.

Afklæder man nu Situationen den Pomp, som de store Ord, der bruges, forlener den med, saa er den i sin Magerhed unegtelig ret flov. Denne Hr. Waiblinger er en hastig Herre. Moralen af hans Handlemaade synes nærmest at være den: Gør, hvad du kan for i rette Tid at betale dine Hotelregninger; men formaar du det ikke, saa lad, selv om du er et Geni, i ethvert Tilfælde være at ekspedere din Vært ud af denne Verden!

Husets Besætning samler sig klagende om Liget. Waiblinger,

der imens paa sit Værelse har fundet Brevet, vender tilbage i en ophidset Henrykkelsestilstand over det storartede Bygningsarbejde, der er ham overdraget, Anlægget af en Bjergbane; men glemmer under sine Jubeludbrud dog ikke med fuldendt Hykleri at anraabe Omgivelserne om at holde Morderen fast, heller ikke at udspørge dem om, hvem der har begaaet Udaaden.

Adeline siger sig løs fra Erhart. Hun vil gifte sig med sin første Kærligheds Genstand. Men nu begynder Nemesis at virke. Ti hvad er denne Erhart? Hvad andet end en Politimand, en Undersøgelsesdommer! Han tror ikke paa Selvmordet, skimter en Forbrydelse, aner hvem Forbryderen er. Imidlertid gaar han mærkeligt idealistisk tilværks. Efter længe at have udfrittet Waiblinger, om denne tror det muligt, at i vore Dage et dannet Menneske indlader sig paa Mord, opgiver han at forfølge Sagen videre, da Waiblinger paa Spørgsmaalet, om han føler sig i Stand til nu at ægte Adeline, giver et bejaende Svar. Kan han det, slutter Erhart naivt, saa er han ikke Morderen. Ellers maatte han være «en Djævel, intet Menneske».

I fjerde Akt er der stor Festlighed i Egnen. Hovedtunnelen er paa Nippet til at gennembores, alle Arbejdere og Honoratiores er samlede i Festdragt; Waiblinger er Festtaleren og skal efter Festen holde sit Bryllup. Men hans Tale er besynderlig, mangetydig, overspændt, kreser om Døds- og Drabstanker, og da Adeline kommer i Brudedragten, meddeler han hende rent ud, at han er Bondens Morder. Denne Meddelelse gør hende paa Stedet vanvittig. I sidste Akt endelig lader Erhart i Kraft af et opsnappet Brev Waiblinger arrestere, og denne styrter sig, da han skal føres bort, efter en patetisk Monolog ned i en Afgrund.

Dette synes ment som den store Individualitets Tragedie i et smaaborgerligt Samfund. Skade kun, at Resultatet er blevet halvvejs grotesk formedelst Beskaffenheden af det Kanevas, over hvilket der er arbejdet. Karaktertegningen er for flere af Personernes Vedkommende overmaade vellykket, Storbonden virker naturligt, hans Datter Monica, der nærer et Sværmeri for Waiblinger, er en nydelig og rørende Skikkelse, Haandværkeren Piening en fintholdt, paa én Gang taabelig og humoristisk Figur. Der er ogsaa Partier af Waiblingers Repliker, som er skrevne med Talent; men Alt er strandet paa Umuligheden af at interessere sig for en Hovedperson som denne og et Drabsmotiv som hans.

V

Om *Gerhart Hauptmann*, det nye tyske Riges mest fremragende Dramatiker, og hans Forhold til Henrik Ibsen har jeg andensteds talt (*Saml. Skrifter* VII 712 ff.), især med Hensyn til *Før Solopgang*, *Fredsfesten* og *Den sunkne Klokke*.

I høj Grad beslægtet med *Das Friedenfest* er det meget talentfulde, men endnu sørgeligere og altfor enstonige Skuespil *Die Selicke* af *Arno Holz* og *Johannes Schlaf*, som for et Par Maaneder siden opførtes paa *Freie Bühne* i Berlin.

Faa Stykker gør et saa dødelig sørgmodigt Indtryk, hvad iøvrigt ikke skal være sagt som nogen Anke mod Kunsten deri, der ingenlunde er ringe. Virkelighedstroskaben i Dialogen overgaar selv de videstgaaende Forsøg paa Naturefterligning, man i Norden har set i dramatisk Form. Ved Opførelsen gjorde dette Skuespils Begivenhedsløshed imidlertid, at det aldeles ikke tog sig ud.

Atter her en gammel, fortvivlet Fader, der er forfalden til Drik af Sorg over Samlivet med en Hustru, der skønt i og for sig ret skikkelig ærgrer og piner ham ved at binde hans Frihed. Vi befinder os i social Henseende paa et lavere Trin end i de tidligere Stykker. Vi er blandt Smaaborgere; Selicke er Bogholder. Hele Stykket er holdt i Berliner-Dialekt, der i Ordenes Skrivemaade er følgestrengt gennemført. Neppe en eneste Vending har sin almindelige Retskrivning. Kun Datteren, den to og tyveaarige Toni, og hendes Beundrer, en ung brav teologisk Kandidat ved Navn Wendt, taler almindeligt Højtysk.

Hele Stykket foregaar i Familiens tarvelige Dagligstue, i hvilken den yngste lille Datter, et otteaarigt Barn, ligger syg. Stykkets Stemning er den, som udbreder sig fra dette sygnende Barn, der tæres hen og dør af Mangel paa tilstrækkelig og tilstrækkeligt forstandig Pleje. I Hjemmet raader den dybeste Fattigdom. Den unge Datter syer for Brødet og slæber endog den Aften, paa hvilken Stykket foregaar, atter en Juleaften, en hel Pakke Syarbejde med hjem. Man venter denne Aften Faderen med dobbelt Utaalmodighed i Haab om, at han skal bringe nogle Julegaver med til Familiens Smaa. Da han endelig langt ud paa Natten kommer hjem med Juletræet under Armen, er han drukken, og svarer haanligt paa Udbrud af Ringeagt fra Konen, hvem

han afskyr, og hvis Person det er, som fordriver ham af Huset. Efterhaanden stiger hans Drukkenskab; han vil vække Børnene for at give dem Foræringer, endog den lille dødssyge Lina, hvis Sygdoms Karakter han ikke forstaar. Ja han er tilsidst i overstadig Drukkenskab nær ved at forgribe sig paa sin egen voksne Datter.

Den unge Pige forsmægter i denne Sump. Hun lever for den klynkende Moder, for den fortvivlede Fader, for den syge lille Søster, for den tolvaarige Broder, og føler sig i dette huslige Helvede saa uundværlig, at hun lader den unge Kandidat, der elsker hende og hvem hun elsker, rejse bort for at tiltræde sit Embed uden at turde eller ville følge ham. Hun er en Engel af Godhed og Ynde, udført i realistisk Stil.

Stykket ender gribende med det lille Barns Død. Et Drama er det ikke. Det maatte nødvendigvis falde igennem paa en Scene; men det er et mærkelig ægte Arbejde, stilfærdigt og fornemt i Stil og Tone, saa trist og dagligdags end Indholdet er.

Af de to unge, omtrent jævnaldrende Forfattere, der nu i Fællesskab har udgivet et Bind Noveller og et Skuespil, og som efter deres egen Paastand ikke blot er forbundne ved et flereaarigt Venskab, men ved næsten *kongruente* (ɔ: ensdannede) kunstneriske Individualiteter, har Arno Holz — født 1863 i Rastenburg — før sin realistiske Periode havt en rent lyrisk. I 1886 udgav han den ungdommeligt friske Digtsamling *Das Buch der Zeit, Lieder eines Modernen*, Digte, i hvilke der lufter et lignende Frihedspust som i *Karl Henckells* to dristige, stormende Digtsamlinger *Amselrufe* og *Diorama*, der begge er forbudne i Tyskland.

VI

I Begyndelsen af 1890 udkom endelig det sidste Ibsen tilegnede Drama: *Gerechte Menschen* af *Hans von Basedow* (født i Dessau 1857), Forfatter af talrige naturvidenskabelige, filosofiske og dramaturgiske Skrifter, desuden af en Række Noveller og Skuespil.

Retfærdige Mennesker er en Art Efterligning af *Vildanden*, kun at Indholdet er endnu forfærdeligere. Hvad den dramatiske Diktion angaar, tilhører denne Forfatter ikke den yderligtgaaende

naturalistiske Retning. Han tilstræber fremfor alt den dramatiske Tydelighed. Hans Ærgerrighed er at skrive «en god dramatisk Prosa», hvormed han mener et Sprog, der ved Ordvalg og Sætningsbygning tillader Skuespilleren at virke retorisk uden at blive unaturlig.

Stykkets Lære er den, at «retfærdige Mennesker» i den stærkere og mere omfattende Betydning, hvori Ordet i dette Skuespil tages, maa gaa ynkeligt til Grunde i Samfundet, som det er; der er ingen Frelse uden i *Livsløgnen* — det har en af Stykkets Hovedpersoner lært af *Vildanden*, som hun i en trøstesløs Time har læst. *Moderen* i Stykket — hun nævnes ikke anderledes — er bleven ramt af frygtelige Skæbnens Slag. Hun venter netop sin eneste Søn, sin Fritz, tilbage fra Tugthuset, hvor han har tilbragt fulde fire Aar. Han blev i sin Tid idømt denne Straf, fordi han forsvarede sin Elskede Rosa mod den rige Købmand Prötzner, der havde overfaldet hende og vilde skænde hende. Dette blev kaldt Rovmordsforsøg og straffet som saadant.

Efter Moderens Opfattelse er Loven Skyld i det skete: «Loven, som indespærrer den fattige, naar den rige har været gemen.» Selve Sagen holdes i Stykket i en vis Dunkelhed; thi Fritz har angrebet Købmanden paa Gaden, hvor et Voldtægtsforsøg dog ikke ret vel kan tænkes gjort. Efter den almindelige Opfattelse i den lille By er Fritz nu blot Straffefangen, med hvem ingen kan omgaas. For Moderen er han en Martyr, «der har lidt uskyldig som Kristus paa Korset».

Medens Fritz var i Tugthuset, har Rosa ægtet selve den Købmand, som er Skyld i hendes Forlovedes Fængsling. Derover er Fritz's Søster Bertha blevet vanvittig; hun fører i Stykkets første Akt bestandig afsindig Tale, der drejer sig om Tabet af hendes Broder.

Nu kommer Prötzner til Moderen for at tilkøbe sig Fred fra den tilbagevendende Søns Side, men bliver afvist; saa indfinder hans Hustru Rosa sig, modtages med Foragt, men forklarer da Moderen sin Handlemaade: Det er af Moderkærlighed til Fritz's senere fødte Barn, hvormed hun da var svanger, at hun har indladt sig paa det oprørende Giftermaal. Hun vilde give sit Barn en Fader, for at dette ikke i Samfundet skulde stemples som det uægte Barn af en Straffefange og en Tøjte. Moderen opfordrer hende da til at vende tilbage til Fritz, hvem hun endnu elsker og ene har elsket. Men Rosa vil og tør det

paa ingen Maade; en Plet vilde da bestandig hefte ved Barnet, om Faderen end har været nok saa uskyldig.

Saa snart Moderen er alene, aabner Fritz Husets Dør. Han træder ind «bleg, udtæret og sky», som den tilbagevendende Tugthusfange ser ud i disse Stykker, føler sig undgaaet af alle og finder nu, da han stunder til Mødet med de faa, efter hvem han i de fire lange Aar saa bittert har længtes, sin Søster vanvittig, sin Elskede gift med hans Dødsfjende.

Dog som Savnet af Broderen har berøvet Bertha hendes Forstand, saaledes faar hun den igen, saa snart hun har ham paany. Og da Fritz erfarer Grunden, hvorfor Rosa har ægtet Prötzner, en unegtelig højst spidsfindig Grund, som det ikke var at vente, han eller nogen anden vilde falde paa af sig selv, saa vil han bortføre den Elskede og begynde et nyt Liv. Men Rosa sætter sig derimod; Barnet, deres eget Barn, som Prötzner ansér for sit, staar dem imellem. Dette Barn kan dets Moder hverken forlade eller medtage. Da beslutter Bertha i sit stille Sind at rydde Hindringen for de to's Forening af Vejen, idet hun ofrer sig for deres Vel. Vi erfarer ikke straks hvorledes.

En Nabo, der kommer i Besøg, og i Stykket skal forestille, hvad han deri bliver kaldt, «et Billede paa Menneskeheden», giver med sin spidsborgerlige Grundopfattelse den gamle Moder Anledning til en Del Repliker, i hvilke Stykkets Moral faar et kraftigt Udtryk: Som den store Hob hænger denne Nabo Kappen efter Vinden. For at smigre de andre rammer han de retfærdige Mennesker dødeligt, krænker deres Ære, ødelægger deres Lykke, bryder Staven over dem, naar de er uskyldigst. «Det hele Liv er en Løgn — en vældig Løgn.» Ogsaa Rosa har voldet Ulykken for *Livsløgnens*, for *de andre Menneskers* Skyld.

Ved sidste Akts Begyndelse har Fritz faaet det fulde Indtryk af, hvorledes alle skyer ham og væmmes ved ham som ved en Pestbefængt. Hvor han gaar og staar, hører han Ordet *Tugthusfangen!* Enkelte af hans Ytringer minder stærkt om Ibsen'ske Repliker: «Et føler jeg! Det sandrueste, reneste, retfærdigste Menneske er det, der ikke har nogen Ven. Jo flere Fjender du har, et des friere og sandere Menneske er du». Han og Rosa indser modstræbende, at deres Barn kun kan blive lykkeligt i en Løgn; det maa vedblive at gælde for Købmandens Barn, og de Elskende maa give Afkald paa hinanden. De har netop taget Afsked, og Rosa har til sin Rædsel indset, at Fritz, som ikke

kan leve uden hende, vil gaa bort for at søge Døden, da Bertha udfører sin fattede Beslutning. En Saks, hun tager fra Bordet, jager hun i det lille Barns Bryst; det synker sammen — og hun gribes af Vanvid paany. Nu er de Elskende hinandens for bestandig. Og Stykket ender med Moderens Velsignelse, der ledsages af Berthas afsindige Sang.

Det hele løber altsaa ud i en Protest mod Samfundets Retfærdighedsbegreb, en Protest, der vilde virke med større Kraft, ifald de Forudsætninger, paa hvilke Stykket opbygges, ikke var saa højst usandsynlige. Det forekommer lidet rimeligt, at nogen Domstol i Tyskland skulde idømme fire Aars Tugthus for det mest berettigede Nødværge, især hvor det Politiske som her slet ikke spiller ind, og det forekommer ikke mindre usandsynligt, at en elskende Kvinde, som under sit Hjerte bærer et Barn af en Mand, der ene for hendes Skyld udstaar en uretfærdig Straf, i bedste Hensigt skulde falde paa at række selve den Kæltring sin Haand, der har forsøgt det lumpne Overfald paa hendes Person, som hendes Elskede har afværget med Fare for sin Frihed.

I *Moderne Dichtung* skrev Franz Wichmann om Stykket: «Der lader sig visselig foretage mangen Jævnførelse mellem *Vildanden* og *Retfærdige Mennesker*; vi indrømmer ogsaa at dette og andre Dramaer i Tyskland ikke var opstaaede uden Ibsen som Forbillede; men dog har vi her at gøre med en ægte tysk Digtning. Og vi tilstaar, den synes os at have Forrangen for Ibsens . . . . . Hvad Ibsen forsøgte at skrive med Forstanden, det har Basedow skrevet med Hjertet, og efter vort Skøn tilkommer Prisen ham».

VII

Imidlertid man sporer i alle disse Skuespil en fælles Strømning, en grundmelankolsk. Med haardnakket Tungsind skildres Livet som elendigt, Samfundet som uretfærdigt, usselt indrettet, ulykkeligt, dumt eller lumpent. Digterne drager den offenlige Mening, Politiken, Justitsen osv. ind for deres Domstol og paaviser Egennyttens eller Lavhedens Triumf næsten overalt; kort sagt, man synes — efter disse Skuespil at dømme — at befinde sig over-

maade ilde i det store tyske Samfund. Forfattere, fødte paa de forskelligste Punkter i dette store opblomstrende Rige, har øjensynligt et Indtryk deraf.

Grunden til denne stærke Nedstemthed i hele denne Gruppe af moderne Skuespil er ikke let at angive. Den eneste, tilsyneladende faste, Lov for den literære Smags og Modes Omvekslinger er vistnok den, at det yngre Slægtled altid vil gøre noget andet, helst det modsatte af det, som det ældre Slægtled har gjort. En vis Sum af Pessimisme i vore Dages Digtning beror vel simpelthen paa en tidligere Digtnings lysere Karakter.

Dog skifter end Smagen fra Tidsrum til Tidsrum, saa ligger dog Grunden til de dyberegaaende Omskiftelser i kunstnerisk Retning og Smag hyppigst i Forhold, der falder udenfor Kunsten, særligt i Samtidens økonomiske Vilkaar og den i Samtiden foregaaende økonomiske Bevægelse. Saa længe en fast Overlevering herskede i Kirke og Stat, saa længe var en saadan ogsaa herskende i Kunsten. Med alle økonomiske Kræfters Løsladelse ved Revolutionen fulgte Brud paa Aarhundreders kunstneriske og literære Arveskik. At den nye tyske Skuespil-Literatur paa en saa krampagtig Maade giver sin Utilfredshed med de bestaaende Samfundsforhold Luft, det røber, saa vidt man kan skønne, at i vore Dages Tyskland det gamle Samfund har en afgørende Kamp at bestaa og er truet fra mange Sider paa én Gang. Hvad vi ser Kendetegn paa, er maaske Begyndelsen til Enden.

Det, som har draget denne unge Literaturs Repræsentanter til Ibsen, er da ikke blot hans høje Rang som Digter og Tekniker, men Uhyggesstemningen, hvoraf de har gjort en stadig Rædselsstemning, Forestillingen om en Samfunds-Uret og en Samfunds-Løgn, som de har optaget og stundom til det yderste overspændt, Troen paa Nødvendigheden af en Sindenes Revoltering, som hos dem er bleven til et indre Oprør mod bestaaende Fordomme, der undertiden er nær ved at slaa over i det Parodiske, endelig den Blanding af individualistiske og socialistiske Tilbøjeligheder og Bestræbelser, som findes hos ham, ogsaa gennemgaaende forekommer hos dem, og hvoraf de ikke sjældent har brygget en Mikstur, mod hvilken den Drik, som Ibsen byder, er Sødmælk.

Den Ibsen, disse unge Tyskere dyrker, er ikke ganske vor Ibsen. Han ligner ham omtrent som den tysk-indianske Medicin-

mand med uhyre strittende Haar og Skæg, en Münchener Maler har udført, ligner den nordiske Ibsens kendte Skikkelse.

Paafaldende er det, at Ibsen, som trods sin høje Anseelse og betydelige aandelige Indflydelse i Norden, ikke kan siges her at have dannet Skole, i Tyskland er bleven en Art Fører paa det dramatiske og almindeligt literære Omraade. Man opfatter ham dèr som *Realisten*; man har gjort hans Navn til et Banner, og en hel Ungdom flokkes nu under dette Banner i Tidsskrifter som *Freie Bühne*, *Moderne Dichtung* og andre. Atter og atter nævnes Navnet *Ibsen* som det Tegn, i hvilket man vil sejre.

Underligt er det især af den Grund, at Ibsen i en vis Forstand synes saa lidet egnet til en saadan Stilling. Aldrig ytrer han offenligt i tyske Blade et Ord om sine kunstneriske Grundsætninger eller om sin Trosbekendelse paa andre Omraader; aldrig sender han de Tidsskrifter, i hvilke man engang hver fjortende Dag eller hver Maaned dør for ham, en eneste Linje. Denne Tavshed har imidlertid rimeligvis for Tyskerne, som ikke er vante til den, noget særlig majestætisk. Hertil kommer, at saa lukket det Aasyn er, som Ibsen vender ud imod Offenligheden, saa aabent og talende er i Reglen det, han vender ud imod de Skribenter og Digtere, der søger ham som Privatmand. Talrige af de unge, som Brahm, Schlenther, Bahr, Basedow, har nydt hans Omgang, og at det Indtryk, de har modtaget, har været det gunstigste, derom har flere af dem givet Vidnesbyrd for Offenligheden. Man véd desuden, at Ibsen ikke er sparsom med privat Anerkendelse af de Arbejder, som bliver ham tilsendte af Beundrere; undertiden hænder det jo, at de paagældende udbeder sig Tilladelse til at offenliggøre den i et Privatbrev modtagne smigrende Dom fra Mesteren. Der gives slette Mennesker, som tror, at Ibsen nøjes med i Brevene let at variere stadig den samme begejstrede Formular, som allerede skal have skaffet ham mange Venner og Veninder. Gode Mennesker tror ikke sligt.

VIII

I de senere Aar er *det* hændt Ibsen, som er hændt adskillige andre stærkt fremragende Kunstnere og Digtere paa Alderdommens Grænse, og som er hændt *den* franske Digter, der

frembyder nogle Paralleler med ham, den yngre Dumas, nemlig at han fra Virkelighedsgengiver er bleven Symboliker. *Rosmersholm* og *Fruen fra Havet* svarer i Ibsens Digtning til hvad *L'Etrangère* og *La femme de Claude* er i Dumas's Produktion. I Grunden er Alt i disse Stykker Sindbilledkunst, siger et og mener et andet, mere omfattende.

Montégut har et Sted udtalt sig om den Forandring, der foregik med Shakespeare, da han nærmede sig de halvthundrede Aar og skrev Dramaet *Stormen*. «Det gik Shakespeare», siger han, «som det er gaaet Michelangelo, Goethe og Beethoven: altsom han blev ældre, blev hverken det almindelige Syn paa Naturen eller Hjertets almindelige Følelser ham nok. Han gav Verden sine Drømmes Farve. Hans Opfattelse blev mere sindrig, mere skarpsindig og fin, men det Stoflige og Faste i Skikkelserne stod i Fare for at gaa tabt; han fordybede sig i Abstraktioner. Et Skridt endnu, og han var udenfor Naturen.»

Saaledes er det gaaet Dumas. Hans fremmede Kvinde er Zigøjnerkvindeligheden, Gérard den ideale Elskov, berettiget blot som saadan, Hertugen af Septmonts Fordærvetheden paa Grund af Udsvævelser, Césarine Kejserdømmet, Claude den franske Genius, Cantagnac Prøjsen. Saaledes er det ogsaa gaaet Ibsen: Rosmersholm, hvor Børnene ikke skriger, naar de er smaa, og ikke ler, naar de bliver voksne; det er intet almindeligt Hjem, men det sindbilledlige Udtryk for et Sted, hvor Livsytringerne i deres Uforbeholdenhed kvæles som i Norge. Karudsedammen lige ved Havet, men hvortil Verdenshavets Strøm ikke naaer, det er mere end en almindelig Dam; Nordens Beboere kan næsten alle spejle sig i den. Og saaledes er den fremmede Mand i *Fruen fra Havet* Udveens, de dristige Længslers Genstand.

Naar hos Dumas Rebekka og hendes Fader Daniel vil drage ud i den vide Verden for at finde Israels tabte Stammer og gøre deres Landsmænd til et Folk, saa ligger heri en Idealisme, med hvilken vi er udenfor Virkeligheden. Naar hos Ibsen tilsidst Forestillingen om *Frihed*, *Frihed under Ansvar* er bleven til en Art Trylleformel, som henrykker, selv om Alt ellers bliver, som det var: saa er atter heri en Aandighed, der ikke har stort med Virkeligheden at gøre. Thi om en Kvinde elsker eller ikke elsker sin Mand, det beror paa Naturmagter, som aldeles ikke anfægtes af Spørgsmaalet om Ansvar eller Ikke-Ansvar, end ikke af Spørgsmaalet om Frihed.

Saaledes sporer man i Ibsens seneste Værker ikke faa Træk, der skulde gøre det vanskeligt netop nu i hans Navn at se et Realismens eller Naturalismens Løsen. Og dog er det nu, at han, opfattet som typisk Realist, virker videst omkring.

Ikke noget ganske ringe Antal af nordiske Videnskabsmænd har som bekendt grebet ind i Verdensudviklingen. Langt færre nordiske Forfattere, der tilhører den skønne Literatur, har udøvet nogen nævneværdig Indflydelse udenfor de skandinaviske Lande, selv om de har gjort deres Navne kendte videnom. Siden Holbergs Tid har neppe mere end én nordisk Forfatter udenfor Norden udøvet Indflydelse i større Stil, og denne ene er Ibsen. Han har virket dels ved sin Kunst, som almindeligt beundres, dels ved sin relativt store Fordomsfrihed, som ikke lader sig skille fra hans Kunst, men som ikke er bleven paaskønnet i samme Udstrækning.

Han har fortjent den ualmindelige Medgang, der efter en vanskelig Ungdom nu i hans ældre Alder er bleven hans Lod.

II

I Frankrig

(1902)

Igennem hver sproglig Vending, der bruges, føler i Frankrig den Fremmede, at han staar overfor og midt i en gammel Kultur. Kun den har saa fuldendte Former. Sætter den Fremmede sig saa ind i de Bøger, Frankrig i det 19. Aarhundrede har avlet, vil et nyt Indtryk føjes til. Han vil føle sig slaaet af, hvor ringe den udenlandske Paavirkning har været, hvor selvstændigt og hjemmefødt det hele Aandsliv er, som her er kommet til Orde. Indtil den sidste Menneskealder har Franskmændene, selv deres Forfattere, ikke forstaaet noget fremmed Sprog. Kendte de noget til et enkelt af dem, saa var det et af de romanske, Italiensk eller Spansk, fra hvis Literatur der i det afvigte Aarhundrede ikke kom nye Tilskyndelser.

De Paavirkninger, den franske Skønliteratur i Aarhundredets Begyndelse og Midte var udsat for, stammede hyppigst fra England. Man lærte af Shakespeare, Walter Scott og Byron og modtog senere en Del engelsk Paavirkning gennem Taine. Der er endelig nogen Berøring mellem Dickens og Daudet. Saa stærk en Indflydelse tysk Videnskab end har udøvet, har man i den skønne Literatur lært lidet af Tyskland. En saa uhyre Magt som Goethe spores vel mange Steder, men den franske Digtning vilde være nøjagtigt den samme, om han ikke havde været til, om *Faust* f. Eks. aldrig var bleven skrevet. Quinet som Renan nedstammer fra Herder. Nodier har i gamle Dage modtaget en lille Smule Paavirkning af Amadeus Hoffmann; Gautier og Richepin er blevne noget paavirkede af Heinrich Heine; — det er vist Alt.

Iøvrigt er Frankrigs skønne Literatur i det 19. Aarhundrede som sagt selvstændig. Romantismen var original. Parnasset lige fra Leconte de Lisle over Heredia og Sully-Prudhomme til Coppée skylder Udlandet saa godt som Intet. Naturalisterne er gaaede deres egne Baner; Symbolisterne har opfundet deres Lærdomme selv. Kun hos visse nyreligiøse Forfattere, mellem hvilke Melchior de Vogüé indtager en Plads, spores Efterdønninger fra Dostojevski og Tolstoj, der iøvrigt begge har været oprindeligt og dybt paavirkede fra Frankrig. Hvad i strengere Forstand kaldes Nykatolicisme med dennes Tilhæng af Magi og Satanisme er spiret paa fransk Grund.

Det, der her møder En som gammel Kultur, har da tillige i det verdensborgerlige nittende Aarhundrede vist sig som forbavsende uberørt Kultur, deri stik modsat Tysklands, som har slugt alle andre Kulturer. Denne Dannelse har udviklet sig til et vist Alsind, fordi den henvender sig til hele Evropa; men skønt den altsaa virker almengyldigt, er den i snevreste Forstand national, uvillig til Optagen af fremmede Indtryk, langt mere afvisende det Udenlandske end den synes.

Igennem mindst tre hundrede Aar har Nordboerne uafbrudt modtaget aandelige Tilskyndelser fra Frankrig. Det vilde være umuligt at opregne eller opsummere dem. Anders Arrebo efterligner i sit Hovedværk *Hexaemeron* Bartas. Det syttende og attende Aarhundredes franske Forfattere indvirker paa os, ikke blot Stormændene som Molière, Voltaire og Rousseau, men en Hærskare af mindre Aander. Vi skriver i afskyelige Alexandrinere, der skal

ligne de franske; vi siger *Monsieur* og *Madame* til hinanden som Franskmændene, efterligner deres Former som deres Skikke og Moder. Endnu Fru Gyllembourg anfører i sine Breve stadigt Corneille og Racine. Som Revolutionen betager Sindene, saaledes paavirker den her Skribenterne, bestemmer P. A. Heiberg og Malte Brun. Delavigne paavirker Henrik Hertz. Selv en digterisk Ubetydelighed som Scribe sysselsætter i sin Tid Mænd som J. L. Heiberg og Søren Kierkegaard.

Men i al denne lange Tid har ikke én Nordbo gjort ringeste Indtryk paa Frankrigs skønne Literatur. Ja, ikke nok med det, Franskmændene har ikke kendt en eneste Mand, som har havt Betydning for nordisk Aandsliv, og det siger ikke meget, at i Frankrig nogle ganske faa Børn har læst *H. C. Andersens Eventyr* (medens disse ellers var fast Børnelæsning rundt om i Evropa). Vi har her savnet det afgørende Element i et Folks Opdragelse, som det er at vide hvad et stort, fremmed Folk med udviklet Kunstsans dømmer om dets literære Kunst.

Dog hvad vi herved har manglet er ikke blot et Middel til Selvkundskab, men et Middel til at kende og forstaa de Franske; thi intet Middel til at trænge ind i et andet Folks Sjæleliv overgaar det: at maale dets Indtryk af Noget, vor egen Kultur har frembragt, imod det Indtryk, vi selv har modtaget deraf. Det er saare nyttigt at høre dets Dom over det, som vi kender nøjere end det fremmede Folk, ja, som for os staar som vort eget bedste Eje. Først da ses det tydeligt, hvor det fremmede Folk aandeligt holder, paa samme Tid som det bliver os klarere, hvor vi selv aandeligt befinder os.

Den eneste ældre nordiske Storhed, om hvilken vi, mig bekendt, har en Dom fra fransk Side, er Holberg. I det 18. Aarhundrede kendte Ingen i Frankrig hans Tilværelse; i det 19. har en enkelt Franskmand gengivet sin Opfattelse af ham i en Bog. Ikke tilfredsstillende for os. Legrelle ser ikke andet i Holberg end en Efterligner af Molière.

Først omtrent fra 1890 er et nordisk Navn trængt igennem i Frankrig; en enkelt Nordbo er bleven læst med Opmærksomhed og har gjort Indtryk. Det er, som Alle véd, Henrik Ibsen.

Hvilket Indtryk har han nu gjort? Ja, Svaret er yderst mangfoldigt. Han har vakt en almenmenneskelig og kunstnerisk Interesse hos adskillige finere Dannede; det er en Sag for sig. Jeg har f. Eks. hos den fortrinlige Forfatter Anatole Leroy-Beaulieu

truffet en fransk 80-aarig Dame, der studerede ham paa Tysk. En Konservativ som Melchior de Vogüé, en Radikal som Georges Clemenceau sætter høj Pris paa ham. Men Ungdommen fængslede han af en dobbelt Grund. Den Ungdom, der udgiver og læser de talrige saakaldte *unge* Tidsskrifter, dyrkede ham fra først af som den store Symbolist. Hvis man behøvede et nyt Bevis for, i hvilken Grad hele Slægtled læser ud af Bøgerne hvad de vil finde i dem, saa har man det her. Da Ibsen ved Stiftelsen af Tidsskriftet *Freie Bühne* blev indført i Tyskland, erklæredes han dèr for Naturalist — han, Zola og Tolstoj, der intet har med hverandre at gøre, forherligedes ufravigeligt som de tre store Naturalister — her i Frankrig blev han som sagt Symboliker.

Man har i Kjøbenhavn set denne Grundbetragtning give sig Udtryk i *L'oeuvres* Opførelse af *Rosmersholm*, hvor den fordrukne Ulrik Brendel i en halvt russisk Dragt var omdannet til en Art hemmelighedsfuldt Sendebud fra en højere Verden, hvis Komme indvarsledes af bengalske Flammer.

Paa hvor mærkværdig en Maade Symbolisterne overhovedet opfattede og gengav Ibsen, kunde i sin Tid læses hos Sarcey. Han var ofte uretfærdig, men undertiden undskyldt. Han var f. Eks. undskyldt, naar han ikke fandt *Brand* egnet til Teaterstykke; man havde bildt ham ind, at vi ansaa det derfor.

Han har skildret en fransk Opførelse af *Gengangere*. Stykket slutter som bekendt med Oswalds Ord: *Solen — Solen!* Da Oswald siger disse Ord næstsidste Gang, følger Fru Alvings fortvivlede Udbrud, hvorpaa Sønnen for fjerde Gang tonløst gentager *Solen!* Han kan ikke sige hvad han vil; siger *Solen*, men mener *Giften*, som han anraaber Moderen om at give ham.

Nu fortæller Sarcey, at neppe var hin Aften Ordet sagt, saa brød et rasende Bifald løs; man klappede, larmede, stampede, og en Symbolist forklarede Sarcey Grunden til sin Henrykkelse saaledes: «Stykket ender med Ordet *Solen*, men det begynder med den Sætning: *Det drypper jo af dig* (paa Fransk: det regner). Regnen er som den stadige, tungsindige Ledsagelse af Dramet og betoner dets Sørgmodighed; det sidste Udbrud *Solen!* betegner da sindbilledligt den genvundne Livsglæde». Højst overraskende ikke blot for Sarcey, men for os. Lugné-Poe har de største Fortjenester af Ibsens Anseelse i Frankrig. Men det siges, at da *Dukkehjemmet* første Gang blev opført i

Paris, spillede man egenlig mindre Rollerne, end man messede dem. Man talte med enstonige Røster for ret at fremhæve Ibsens Personer som Væsner, der tilhørte en højere Verden og levede et sindbilledligt Liv. Ja, Skuespillerne hævdede, at denne enstonige Kirkesang krævedes af Digteren og altid udførtes saaledes i Tyskland. For at forøge Effekten opførte man desuden, hedder det, i Paris *Dukkehjemmet* i Halvmørke, og Sarcey fortæller, at da i dette Stykke Fru Linde giver sig til at sy paa Noras Kostyme, sagde han forbavset til sin Nabo: Ved hvad Lys syr hun? hvor kan hun se at sy? Ved denne Opførelse havde, paastaar han, *Ibsenianerne* eller *Esteterne*, som de efter engelsk Forbillede kaldte sig, anlagt særegen Dragt og Frisyre. Haaret var sat à la Botticelli. Nu er der, som man véd, et godt Stykke Vej fra Botticellis Primavera til Ibsens Nora; men man omformer jo gerne det, hvori man forelsker sig, i Lighed med Ens Ideal.

Den underligt hemmelighedsfulde Udtryksmaade, Ibsens Skikkelser stundom anvender, Mystiken i Hedvigs Repliker i *Vildanden*, selve den Rolle, Vildanden spiller, Noras *det Vidunderlige*, Rosmersholms *hvide Heste*, Heddas *Vinløv i Haaret* osv., bestyrkede Troen paa, at Handlingen overalt var et Sindbilled.

At man ved Ibsens Stykker kan sidde temmelig længe i Teatret og endnu ikke vide eller gætte, hvad der før Stykkets Begyndelse er sket — ja at det tit først ved Stykkets Slutning røbes, hvorom der egenlig er Tale — det saarede de ældre Franskmænd med deres næsten sygelige Hang til Klarhed, og det tiltalte visse yngre Franskmænd med deres end mere sygelige Hang til den Dunkelhed, der for dem, især for ti Aar siden, var Poesiens Livsbetingelse.

Meget pudsigt anførte i sin Tid Sarcey, at de som fem Aar før var rede til at indlade sig i Slagsmaal for den symbolske And, senere tilstod, at Sindbilledet ikke var dem ganske klart, og, siger han: «Maaske vil de smile af det Udsagn, som *Brand*, den berømte Kritiker, har lagt Ibsen i Munden: Først skriver jeg et Stykke; saa oppebier jeg Fortolkernes Forklaring for at blive klog derpaa». Selvfølgelig er Citatet af «den berømte Brand» ren Fantasi og Sarcey overhovedet ikke den, af hvem man vilde vente en indgaaende Forstaaelse af Ibsen. Et Geni forstaas sjældent af sine Jævnaldrende. Men endog de Franskmænd af den yngre Slægt, der har studeret Ibsen, ja skrevet Afhandlinger eller Bøger om ham, har begaaet Fejl, der vilde synes os endnu for-

underligere, ifald de ikke saa tydeligt røbede, hvad Krav Forskeren har stillet til Poesien.

Auguste Ehrhard, Forfatteren af den største og bedste Bog om Ibsen, der findes paa Fransk, siger om Ulrik Brendel: «Det er i denne Mands fantastiske og forpinte Skikkelse, at Ibsen har fremstillet sig selv for os. Man lade sig ikke narre af den besynderlige Forklædning, han har hyllet sig i. Ulrik Brendel, den Forrykte, det er ingen anden end Henrik Ibsen, Idealisten. Brendel har villet skaffe Frisindet Indpas paa Rosmersholm; han er bleven jaget paa Porten med Piskeslag. Ibsen har villet være Reformator i Norge; han har maattet gaa i Landflygtighed. Brendel har rejst med en Trup Komedianter; Ibsen har kun skrevet for Teatret. Brendel har fra Tid til anden maattet kæmpe haardt for Tilværelsen; Ibsen har maattet faa sit Livsophold af Publikum».

I et andet omfangsrigt fransk Værk om det norske Teater, *Ernest Tissot's*, forekommer ligeledes besynderlige Misopfattelser foruden de ligefremme Misforstaaelser, der stammer fra, at Forfatteren, trods sin udtrykkelige Paastand, ikke kan det norske Sprog. Tissot har et Hang til hos Ibsen overalt at finde Mindelser fra Andre. Han tiltror Ibsen at have kendt alt det, som han selv kendte før han læste ham. Saasnart han opdager en nok saa svag Lighed, paastaar han straks, at Ibsen har taget dette eller hint fra en Anden. Saadan finder han *Folkefjenden* bygget paa Træk, der er hentede fra Tolstoj, *Vildanden* formet over Indtryk fra Dickens, fra Daudet, ja fra Bjørnsons *Det ny System*. Man begriber endda, at Hjalmarfiguren har mindet ham om Dolobelle, men hvad Lighed der skal være mellem *Vildanden* og *Det ny System*, forbliver selv efter megen Grublen en Gaade.

Meget pudsige er undertiden Tissots Oversættelser. I Digtet *Forviklinger*, ved hvilket han undtagelsesvis øjensynligt ikke har havt nogen tysk Gengivelse at ty til, og hvis Titel af ham er gengivet ved det umulige *Dépendances*, er adskillige Vers selsomt oversatte. Hvor det f. Eks. om Musen hedder:

I Løn han sukked: du Kart saa fin!
Min Kælder var Himlen, hvis du var min

skriver Tissot: O du lille Frøkorn! For mig er du paa min Ære en hel Kælder.

Versene:

Du Frugt saa fin!
Min Rede var Himlen, hvis du var min

oversætter han: O du søde og fine Æble! Gud er mit Vidne, at du har tilhørt mig.

Den satiriske Slutning, i hvilken det udvikles, hvorledes Alt var lykkedes, ifald de forlovede og gifte Par, for hvem det hele Samliv er gaaet i Stykker, blot havde forvandlet sig samtidigt og paa overensstemmende Maade, og som lyder:

Se al denne Jammer og Nød var spart,
var Bien bleven Mus, da Blomsten blev Kart

oversættes: «Ingen havde arbejdet forgæves. Den lille Bi havde hjulpet Musen. Da mistede Blomsten sin Krone», og den sidste Strofe:

Alt kunde endt saa godt og smukt,
var Musen bleven Spurv, da Karten blev Frugt

gengives: «Alt endte paa ærefuld Maade og som det sig hør og bør. Musen havde hjulpet Spurven. Saa kunde ogsaa Frugten modnes».

Intet Under, at Ibsen stundom synes Franskmændene adskilligt mere ubegribelig og hemmelighedsfuld end han er.

Foruden den symbolistiske Gruppe var der en anden Gruppe af Ungdommen, der tilegnede sig Ibsen og som tildels endnu betragter ham som en af dens førende Aander. Det var de oprørsk Sindede, Socialister og Anarkister. Hans Dramer gav jo ikke megen Anledning dertil. Men nogle ret oprørske Udtalelser af ham i gamle Breve til mig, som for en Snes Aar siden med hans Minde blev offenliggjorte og som var gaaede Evropa over, blev optrykte og drøftede i det Uendelige; en af disse Sætninger findes endog som fast Motto paa Grave's anarkistiske Dagblad. Det vil ogsaa huskes, at en af de anklagede Anarkister, Vaillant tror jeg, nævnte Ibsen blandt de store Mænd, som hyldede Læren.

Hvor mange Strømme der nu end løb sammen i Ibsen-Beundringen, er det utvivlsomt, at den i de Unges Tidsskrifter ikke sjældent gav sig Udslag i krænkende Ytringer om Frankrigs

egne Talenter. Det ikke ringe Antal af franske Forfattere, der følte sig opirrede herved, satte sig da til Modværge mod det nye Særsyn, som hævedes paa deres Bekostning. Efterhaanden indtraadte en meget stærk national, ja nationalistisk Reaktion i Frankrig, ikke blot mod Ibsen, men mod enhver udenlandsk Indflydelse. En stigende Selvfølelse afløste Modtageligheden. Og man forsøgte nu med større eller mindre Held i den ældre franske Literatur at paavise Værker af lige Værd og Art som de, man havde villet indføre som helt ny for Franskmændene.

Der findes Spor til denne Bestræbelse allerede i Goncourts Dagbøger, f. Eks. naar det hedder 6. Maj 1894: «Samtalen springer over til Ibsen, som Zola erklærer for avlet af den franske Romantik, især af George Sand, medens Léon Daudet udleder ham af de tyske Romantikere». Det lyder underligt for os. Men det er den Tanke, Zola her henkaster, der har slaaet igennem, og som man senere atter og atter er stødt paa, først hos *Francisque Sarcey*, der i sine sidste Leveaar ikke blev træt af at variere den, derefter hos *Jules Lemaître*, som — paa Springet til at optræde som nationalistisk Angiver af alt Fremmedvæsen i Frankrig — med Lidenskab kastede sig over Ibsen for at stemple ham som pur Efterligner af fransk Literatur.

Han hævdede, allerede i 1895, at Alt hvad der hos Ibsen findes af Tanker — og, sagde han, det er for Tankerne man har hædret ham, endnu mere end for Formen — det fandtes allerede hos George Sand, ja udgjorde nøjagtigt Kærnen i hendes første Romaner. Han ræsonnerede saadan:

Allerede hos George Sand hævdes (som i *Dukkehjemmet*, *Gengangere* og *Fruen fra Havet*), at Ægteskabet er en Tvangsinstitution, ifald det udtrykker andet end to frie Viljers Forening og ifald Kvinden ikke er behandlet som et Aandsvæsen. Allerede George Sand har skildret den religiøse eller borgerlige Morals Sammenstød med den anden, den store, som ikke er indridset paa Lovens Tavler. Hun allerede har (som det sker rundtom hos Ibsen) stillet den Enkeltes Rettigheder op imod Samfundet. Hun allerede har stræbt at fremstille Nykristendommen, den sande, den eneste Aandens Religion. — Alt dette skal da være blevet foredraget for Franskmændene mellem 1830 og 1850, og Lemaître tvivler endda paa, at det dengang har været synderlig nyt.

Han finder i George Sands første Bog hele Nora. Han an-

fører et Sted af den: «Indiana stillede den sunde Fornufts og Menneskelighedens simple Love imod de Krav af vor Civilisation, som man har giort til Grundsætninger. Hendes Indvendinger havde et Præg af vild Kraft, som undertiden gjorde Raymon (ɔ: Helmer) forlegen og som henrev ham ved barnlig Oprindelighed». Om den Mand, der er stillet op som Modsætning til Raymon, anfører Lemaître disse Ord af George Sand: «Han havde én Tro, en eneste, der var stærkere end Raymons tusinde Troesartikler. Det var hverken Kirken eller Kongemagten eller Samfundet eller Omsorgen for hans gode Navn, der indgav ham hans Mod og hans Handlemaade — det var hans Samvittighed. I Ensomheden havde han lært at kende sig selv». Indiana, det er da allerede Nora. Hun flygter fra Delmare med den samme Følelse, hvormed Nora flygter fra Helmer.

Parallelen drages af Lemaître videre saaledes: Lélia, det er allerede Hedda Gabler. Hun er idetmindste lige saa hovmodig, og hun har den samme overstrømmende Følelse af den Enkeltes Rettigheder. Hun behandler Stenio, som Hedda behandler Eilert Løvborg. Romanen om Lélia er overhovedet fuld af de mest begejstrede og forrykte Udbrud af aandeligt og sædeligt Hovmod, som man nogensinde har hørt. — Romanen *Jacques* har, naar Slutningen undtages, samme Æmne og Gang som *Fruen fra Havet.* Som Jacques giver Wangel tilsidst sin Hustru Tilladelse til at følge en anden Mand. Hele Forskellen er, at den ene benytter sig af Tilladelsen, den anden ikke. — Ibsensk er Marcelle i *Mølleren fra Angibault*, der giver Afkald paa Alt, selv danner sig sin Religion og efter et Aars Forløb rækker en Arbejder sin Haand. — Ibsensk er Trenmor i *Lélia*; han er blevet sat i Tugthuset for en i Lidenskab begaaet Forbrydelse, og ganske ene med sig selv er han naaet til Erkendelse af Sandheden. Den Overflod af Energi, han tidligere anvendte i Samfundslivets Farer og Anstrengelser, faar først sit rette Afløb, da den gaar med til at sone det Forbrudte. Ibsens tredje Rige, den ny Kristendom, der skal grundes paa Korsets og Kundskabens Træ, det er netop den ny Religion, hvorom Trenmor stadigt taler, som han tror paa og forudforkynder. Den er ogsaa Indholdet af George Sands *Spiridion.*

Lemaître sammenfatter da det aandelige Indhold af Ibsens Livsværk saadan: Naar man undtager et og andet Stykke, hvor han synes at have faaet Mistillid til sine Drømmerier og at

spotte dem (øjensynligt *Vildanden*), saa fremstiller de alle tilsammen Samvittighedskriser, Historier om Oprør og Frigørelse eller Forsøg paa sædelig Befrielse. Hvad han attraaer, det er Kærlighed til Sandhed; han præker Had til Løgn. Undertiden forkynder han den hedenske Livsopfattelses Oprejsning overfor det kristne Livssyn, Livsglædens Overtag over den religiøse Sørgmodighed, men især og fremfor Alt hvad man har kaldt *Individualismen*, det vil sige Hævdelsen af Samvittighedens Rettigheder overfor de skrevne Love, som ikke forudsér de enkelte Tilfælde, og overfor Samfundsvedtægterne, der ofte er hykkelske og kun vurderer Skinnet. Det er endelig engang imellem Lutring gennem Lidelser. I Forholdet til andre Mennesker er det den uafhængige Barmhjertighed, Tilgivelse af visse Fejl og Fejlgreb, som Farisæismen ikke tilgiver. Det er i Ægteskabet Sjælenes fuldkomne Forening, en Overensstemmelse, der kun kan hvile paa de to Ægtefællers ubetingede Opgaaen i hinanden, og det er i ren Almindelighed Livets Overensstemmelse med Idealet — et Ideal, som Ibsen ingensteds udtrykkeligt har defineret [det manglede blot, at han skulde definere det!], men hvori man skelner en Smule antik Naturtilbedelse og meget Evangelisk, et svagt Hang til Socialisme og nu og da en aristokratisk Overlegenhedsfølelse; over det Hele et pessimistisk Lag. Alle disse Elementer opløser sig i en vis almindelig oprørsk Følelse, en genial Uro og Utilfredshed med Verden. Men alt dette er netop Kærnen i George Sands første Romaner.

Og, fortsætter Lemaître, dersom Ibsen ikke laa helt og holdent i George Sands Romaner, saa kunde man finde hvad der endnu maatte mangle, i Alexandre Dumas' Skuespil, i hvilke Hjertets Moral, modsat Lovbogens og Samfundsvedtægtens, er Sjælen: kun at Ibsen gør Opstand mod Samfundet i Almindelighed, mens Dumas retter sit Angreb enten mod en vis bestemt Lov eller en vis bestemt Fordom. *Kameliadamen* viser os en Kærlighed, der ligger udenfor Samfundsordenen, frikendt i Kraft af Oprigtighed, Dybde og genemlidt Kval. Andre Dramer som *Den uægte Søn* kæmper for de udenfor Ægteskab fødte Børns Samfundsstilling. *Fru Aubrey's Ideer* og *Denise* hævder, at en hæderlig Mand kan gifte sig med en Pige, hvem en Anden har forført. *Claudius's Hustru* vil godtgøre, at en udmærket Mand med frelst Samvittighed kan skyde en fordærvelig Kvinde ned. *Kvindernes Ven*, *Prinsesse Georges*, *Den fremmede Kvinde*, *Francillon* hviler

alle paa den samme Opfattelse af Ægteskabet som *Dukkehjemmet* og *Fruen fra Havet.* Endelig forekommer oprørske og hovmodige Kvinder som Hedda og Rebekka hos Dumas i Fru Clarkson's og Césarine's Skikkelser.

Da jeg i sin Tid i Anledning af denne Fremstilling rettede nogle Spørgsmaal til Henrik Ibsen, modtog jeg fra ham et Svar, hvoraf jeg anfører disse Linjer:

«Jeg erklærer herved paa Ære og Samvittighed, at jeg aldrig i mit hele Liv, hverken i Ungdommen eller senere, har læst en eneste Bog af George Sand. Jeg begyndte engang paa *Consuelo* i Oversættelse, men lagde den straks væk, da den forekom mig at være Produkt af en dilettantisk Filosof og ikke af nogen Digter. Men jeg læste kun nogle faa Blade, saa jeg mulig tager Fejl heri. Alexander Dumas skylder jeg aldeles Ingenting med Hensyn til dramatisk Form — undtagen det, at jeg af hans Skuespil har lært at undgaa adskillige ret drøje Fejl og Misgreb, som han ikke saa sjældent gør sig skyldig i.»

Hermed bortfalder selvfølgelig enhversomhelst Tanke om at Ibsen umiddelbart skulde have øst af George Sand — hvem han iøvrigt ganske miskender. Hans Forhold til Dumas er dog maaske lidt mere sammensat, om end Ibsens Originalitet (ikke mindre selvfølgeligt) bliver den samme, hvad enten han engang har lært noget af Dumas eller ej.

Dermed er jo imidlertid ikke udelukket, at de mod Ibsen uvillige Franskmænd kan have Ret, naar de paastaar at disse nordiske Bøger, hvad Idéindholdet angaar, kun bringer dem et Kraftuddrag af deres egen Literatur for 70 eller for 40 Aar siden, tillæmpet, fornyet og beriget ved at være genfremstillet af en væsenligt forskellige Aand.

Og naar nu dette Aandsindhold synes visse Franskmænd bekendt, bør det maaske nævnes, at en enkelt mod Ibsen særligt uvillig Nordbo er tilbøjelig til at give dem Ret. Klem disse Bøger, har Strindberg undertiden sagt, klem dem, til Kærnen kommer frem, og indrøm, at der intet Nyt er deri.

Det Svar ligger dog saare nær, at ubetinget Nyt findes i den skønne Literatur ingensteds.

Der er mig ikke et eneste samtidigt Digterværk bekendt, om hvilket det med Rette skulde kunne siges, at dets Idéindhold var nyt. Det er jo ikke paa Ideernes Omraade at man venter Fornyelse fra Digtekunsten. Væsenligt Nyt (og dog altid

kun betinget Nyt) møder Læseren i de store Tænkeres Værker og i de Videnskabsmænds, der sætter Tidsskel. En Digter er ny ved sin Personligheds Støbning, ved den ganske ejendommelige Udtryksmaade, han for første Gang betjener sig af. Og aldrig før har der været en Personlighed som Ibsen til; langsomt og sikkert har han uddannet sin geniale og sære dramatiske Bygningskunst. Selve de Motiver og Situationer, som er dramatisk mulige, er jo desuden ikke til i noget overhaands stort Antal; og hvor, som hos ham, Behandlingsmaaden er ny, findes den Nyhed, som det er tilladt og berettiget at vente.

Der gives ganske vist et andet yngre og langt modtageligere Frankrig end det, som repræsenteres af hine Mænd; der gives unge Forfattere, som aldrig omtaler Henrik Ibsen uden med Taknemmelighed og dyb Respekt, og som anerkender hans Storhed uden ringeste Vaklen. Jeg kender imidlertid ikke lærerige Udtalelser af dem om hans Kunst. Derfor dvæler jeg ved de ældres Holdning overfor ham; man finder hos dem en tydeligere Kritik, der saa ensidig den utvivlsomt er, langtfra altid er dum.

Naar Franskmændene skal betone Forskellen mellem Henrik Ibsens Arbejder og deres egne, saa anfører de gerne følgende Hovedpunkter:

De indrømmer, at Virkelighedsgengivelsen i disse Bøger er mere kysk end i deres. Men de ser ikke deri et ubetinget Fortrin; de bemærker at dersom Virkeligheden her er mindre anstødelig, end den undertiden fremtræder i franske Skuespil, saa er til Gengæld Livets Virkelighed anstødelig i langt højere Grad, end det af nordiske Bøger kan ses. De hævder altsaa Franskmændene større Sandhedskærlighed.

Dernæst indrømmer de, at Ibsen og hvem de ellers kender af nordiske Digtere ikke viger tilbage for at skildre Grusomhed og Lidelser, alle Slags smaa og store Kvaler, hvoraf Jordelivet bestaar. Men, siger de, man kan ikke negte, at Nordboerne mildner og svækker denne Elendighed; de kan nok vise os det usigeligt Sørgelige og Ynkelige i Livet; men de skildrer os aldrig Tilværelsen som ligefrem modbydelig, hvad den dog ikke sjældent er. Franske Forfattere som Flaubert eller Maupassant maler os den undertiden saadan; Nordboerne har ikke dette Mod; de ser sjældent saa sort eller dybt, som de lader.

Franskmændene indrømmer fremdeles, at Spørgsmaalet om Ansvar i de nordiske Bøger, de kender, er stillet energisk paa

Spidsen. Det gøres i dem stadigt gældende, at der ikke gives nogen ligegyldig Handling, men at enhver Handling har Virkninger og Eftervirkninger i det Uendelige, at man saaledes bestandig er ansvarlig, og for mere end man tror. Deraf den paafaldende moralske Aarvaagenhed, idet Personerne enten uafbrudt passer paa sig selv, eller Forfatteren passer paa dem. I franske Bøger tænker de Optrædende, selv naar de udvikles ved Erfaring, mindre paa at holde Regnskab med sig selv, og de ypperste iblandt dem tænker som anlagte udadtil mere paa Menneskehedens Fremgang i Lykke end paa deres egen sædelige Forbedring. — Man finder da, at Fortrin og Mangler her kan gaa lige op.

For Franskmændene er og bliver de nordiske Bøger, ligemeget om Forfatterne kalder sig for Fritænkere eller ej, protestantiske Bøger. De indrømmer ikke, at de nordiske Digtere, selv om de bruger deres Forstand med Eftertryk, har frigjort sig helt fra den Trosbekendelse, de oprindeligt tilhørte, og det forekommer dem, at de altid paa en eller anden Maade præker. Ibsen synes dem Protestant helt igennem. De finder ikke blot talrige Prædikanter i hans Strykker; men de finder, at han som Digter har en Slags protestantisk Præstestemme eller Præstebetoning. Ogsaa paa dette Punkt møder der dem maaske nogen Overensstemmelse i Norden; enkelte yngre norske Forfattere har oftere fremsat, at for deres Smag er der altfor megen Præken i Ibsen som i Bjørnson.

Vi, som kender Ibsens aandelige Afstamning tilbunds og tilfulde véd, at han, som de øvrige norske og de fleste danske Forfattere og Digtere i hans Samtid, kun har modtaget ringe Paavirkning fra Frankrig, ser naturligvis med Lethed Vildfarelserne i den franske Opfattelse af hans Væsen. Jeg har selv i sin Tid efter Evne imødegaaet denne i en paa Fransk skrevet Afhandling. Vi kan jo overhovedet med frelst Samvittighed sige: Franske Domme om nordisk Literatur kan aldrig faa nogen større Værdi for os, saalænge de fældes af Mænd, der ikke kender vort Liv og vore Sæder, altsaa er ganske ude af Stand til at bedømme Værkets Lighed med de Tilstande, det vil skildre, Mænd, som endnu mindre kender vort Sprog og vor Literatur, altsaa slet ikke kan have nogen Mening om Sprogets Styrke og Glans, der i Poesien dog betyder saa meget, og lige saa lidt aner det digteriske Arbejdes nationale Forudsætninger.

Men naar vi har sagt dette højt, er der saa ikke noget Andet, som vi maa have Lov til at sige ganske sagte? Jeg mener Jo. Og lad os da sige det ganske sagte: Har disse Franskmænd ikke alligevel til en vis Grad Ret? De har sikkert nok Uret i at lade deres Kritik gaa ud over Ibsens Kunst, som rimeligvis er den ypperste Blomst, den nordiske Kultur har sat i Literaturen. Han er vistnok originalere end nogen anden nordisk Kunstner i hans Fag. Men Franskmændenes Følelse leder dem neppe vild, naar de finder, at den Kultur, hvori han bunder, ikke har den Oprindelighed som deres egen, saa mangefold ældre. Medens de kan se tilbage paa en Kultur, der uden synderlig Afbrydelse strækker sig over en seks hundrede Aar, er vor bevidste literære Kultur neppe et Par Aarhundreder gammel, og selv om Sagatidens Dannelse ligger langt bagved, har ingen jævn Udvikling fundet Sted. Endnu det attende Aarhundrede igennem spejler den nordiske Kultur blot en udenlandsk. Saa dybe Rødder Henrik Ibsen end har skudt i sit Land, Jordbunden var mindre gunstig end de store Landes; der var ikke noget synderlig dybt Jordlag at skyde Rødder i.

Hvor der i aandelig Forstand endnu er meget uopdyrket Jordsmon, synes Vilkaarene særdeles gunstige for Udvikling af stor Originalitet. Fra selve Raaheden udstrømmer en vis Friskhed. Men paa den anden Side er i saadanne Samfund Spidsborgerligheden stærkere end i de store. Den lægger sit Tryk paa Alt og vanskeliggør det for den Opadstræbende at naa til den afgørende kunstneriske Dristighed. Han spilder Tid og Kræfter. En gammel Kultur skræmmes mindre let, giver altid noget mindre uvilligt Plads for ny Talenter, og rummer flere Aander, der straks og redebon forstaar et nyt Geni. Men har Talenterne havt vanskelige Vilkaar i Norge, da endnu langt ugunstigere i Danmark, hvor Middelmaadigheden i en altfor lang Aarrække har faaet Lov at gøre sig bred, og hvor den politiske Elendighed — en herskende Kaste, der krampagtigt klamrede sig til Magten og brugte alle Midler for at bevare den — en Menneskealder igennem udviklede en forbausende Evne til at hæmme i Væksten hvad der af Kunstspirer groede frem.

Napoleon sagde paa St. Helena: Jeg har forstaaet den Kunst at uddrage af Menneskene Alt hvad de var i Stand til at yde. — Den Kunst har ikke været Danmarks. Langt fra at opmuntre den uborgerlige Selvstændighed, der er Kunstnerens Livsbetingelse,

har den offenlige Mening her i lange Tider været denne Selvstændighed ugunstig.

Selv om i Frankrig Ibsen undertiden er blevet angrebet eller dog uvenligt drøftet, man kender ham idetmindste næsten helt, ligesom man kender Et og Andet af Bjørnson og et Par Skuespil af Strindberg; men dette er da ogsaa summa summarum af hvad i allerbedste Tilfælde opregnes som Indbegrebet af nordisk Literatur. Danmark kommer ikke i Betragtning. Højst har en Enkelt faaet en Mundsmag af J. P. Jacobsen, som iøvrigt er ganske ukendt. I Frankrig er Danmarks Navn, hvad Literaturen angaar, som udvisket.

Det huskes maaske, at jeg engang med Vemod anførte Ordet *Le Danemark s'efface.* Man husker maaske ogsaa, hvad den danske Presse derpaa svarede: at Ordet ikke var af Cherbuliez. Som om Noget paa Guds grønne Jord kunde være mere ligegyldigt end om det var af Cherbuliez eller ej! — Eller man svarede at *s'effacer* hyppigst tages i en anden Mening. Som om det var mig ubekendt, og som om det gjorde det ringeste til Sagen! Thi Sagen var og er, at Danmark som literær Magt ikke findes i den franske Bevidsthed, og Følgen deraf er bl. A. den uheldige, at vi ingen literær Dom har faaet fra Frankrig om os selv.

Den franske Literatur om Norden er efterhaanden bleven ikke helt uanselig. Men den drejer sig udelukkende om Norge og Sverig. — Saa ringe det er, saa er det dog betegnende, at naar en dygtig Journalist som Hugues le Roux kommer til Danmark og lever her i Maaneder, saa skriver han ikke derfor om os; vi interesserer nemlig ikke hans Læsekres; men han rejser herfra til Norge, ser Landet efter i Sømmene fra Lindesnæs til Nordkap og skriver en stor, ingenlunde helt ilde Bog om Norge. Eller man tage Bernardinis Bog *Om den skandinaviske Literatur*, skrevet med ikke ringe Sagkundskab. 70 Sider, næsten fejlfri, om svensk Literatur; 120 ret forstandige Sider om norsk Literatur. Saa 33 Sider om Danmark, ikke halvt saa meget som om Sverig, kun Fjerdedelen af hvad der findes om Norge.

Naar jeg tidligere har fremhævet slige Forhold, har danske Blade raabt mod mig i Kor, at det var min saarede Forfængelighed, der talte ud af mig; jeg klagede over, at udmærkede Nordmænd og Svenskere med god Grund var anderledes ansete end jeg. Det var lidet træffende; thi jeg selv er maaske den

eneste Danske, der ikke har nogensomhelst Aarsag til Klage. Jeg tror imidlertid, at den almene Opfattelse nu har undergaaet en Ændring; man vil ikke mere antage, at jeg paa egne Vegne sørger over Danmarks Udslettelse af det literære Evropakort, som bruges i de romanske Lande.

JONAS LIE

(6. Novbr. 1903)

Idag har Jonas Lie den blandede Glæde at fylde sit 70de Aar, blandet, fordi, selv om han endnu har talrige og forhaabenligt glædelige Aar for sig, de første halvfjerdsindstyve, naar alt kommer til alt, som bekendt alligevel maa betragtes som de bedste.

Trænger han i denne sin blandede Glæde til en Trøst, saa har han denne, at han er elsket som faa.

Lod den sig skue, den brede Strøm af Sympati, der fra mange Lande og Byer idag ruller Jonas Lie imøde, saa vilde man undres over dens Bredde. Lod den sig lodde, saa vilde man studse ved dens Dybde. Men lod den sig maale, saa vilde man overraskes ved dens Styrke, som skyldes Hjerternes Taknemmelighed. Naar andre Strømme maales ved Hestekraft, det vil sige den Kraft, som udkræves til et Sekund at løfte et vist Antal Pund en Fod i Vejret, saa maales denne Strøm ved Jonas Lies sjældne Evne til at løfte Sindene for en Stund et godt Stykke i Vejret over Dagliglivets Tryk.

Jonas Lie er de nordiske Literaturers Mester i den dramatiske Fortællings vanskelige Kunst. Han nyder berettiget Beundring for sit Mesterskab. Og dog er det Mennesket mere end Mesteren, man i denne Kunstner elsker, som det er Mennesket, Tankerne søger idag.

Ingen er traadt over Jonas Lies Tærskel, hvem ikke hans

Væsens ligefremme og fine Menneskelighed har vundet, dette jævne Sind, der giver sig Udtryk i mildt skemtende Ord og straks derefter i en løbsk Indbildningskraft, som slaar Vingerne ud og bliver til højt flyvende Fantasi. Naar han samtaler, er det lutter Hyggelighed og Hjertelighed. Hvad han siger, stammer altid fra en Sjæl. Snart er det let og muntert som Fuglekvidder; saa har han vægtige, alvorlige Ord, som rører, Ord, saa følte, at den Fremmede, der ikke har samme Tone i sin Magt, bliver tør og skarp overfor ham. Er Lie under Samkvemmet veltilpas, saa taber han den graalige Hverdag af Syne, giver sine forhaabningsfulde Drømmes Vingehest Tøjlerne og stiger op i det Blaa.

Hvor fyldte det ham, da en og samme Dag, den første Majdag, blev kaaret til Fest- og Hviledag af Arbejderne hele Jorden over — han saa en ny Tids Morgenrøde deri. Og hvor sysselsatte det ham, da Sabelen foresloges afskaffet i en stor evropæisk Hær, Sabelen, den gamle Tids, Næverettens, Sindbilled. Skønt den kun blev afskaffet som Sabel for at anvendes som Bajonet, saa Jonas Lies Indbildningskraft i det blotte Navns Forsvinden det første Glimt af Fredstidens Sol. Altid lever denne Digtersjæl spændt i Forventningen om en rigere, bedre, menneskeligere Fremtid, og altid foregriber han den i sine Anelser og Syner.

Naar Lie indtil nu uafbrudt Aar efter Aar har kunnet udsende disse Bøger, som har samlet en saa umaadelig Læseverden og holdt den fast, fordi de snarest vandt i Styrke og Samling, alt som Tiden gik, saa beror det paa, at han har kunnet leve og arbejde i Fred langt borte fra det Overhæng, som fortærer enhver nordisk Forfatter, der bliver i sit Hjemland efter at han er trængt afgørende igennem. Lie har undgaaet den almindelige Sammensværgelse mod den Enkeltes Herredømme over sin Dag. Ogsaa han har vel som mange andre engang attraaet at eje Gaard og Grund, men han har følt sig fri og uafhængig i sin Landflygtigheds Ballon.

Fri — det er ét Rim paa Jonas Lie. Et andet er *Geni*. Og dog er det Mennesket mere end Mesteren, man elsker i hans Genialitet.

NORSKE KVINDESKIKKELSER
HOS COLLETT-VOGT OG JOHAN BOJER
(1902)

Det yngre Slægtled af Sverigs Forfattere har havt lettere ved at vinde fællesnordisk Opmærksomhed end det norske; de havde ikke saa store og glimrende Forgængere; der var ingen i den ældre Slægt, som trykkede dem ned. Efterhaanden er de trængte igennem allesammen, Versets som Prosaens Kunstnere, og højst glædelig er Rigdommen paa fremragende, uensartede Talenter. Senest har første Del af Selma Lagerlöfs beundringsværdige Bog *Jerusalem*, der betegner den fuldendte Modenhed af hendes Evne, godtgjort, hvilke Kræfter det literære Sverig ogsaa paa Spindesiden rummer.

Underskoven i Norge groer op i Skygge af enkelte Kæmpetræer. Amalie Skram og Gunnar Heiberg har vel faaet mest Sol. Blandt de Yngre, der endnu kæmper for Anerkendelse, er Nils Collett Vogt og Johan Bojer.

Den første har, efter i mange Aar alene at være optraadt som Lyriker, iaar udgivet en Fortælling; den anden, der har vundet Bifald som Fortæller, er iaar fremtraadt med et Drama. I begge Arbejder er en Kvinde Hovedperson.

Nils Collett-Vogt har skrevet Historien om en ung Piges første Udvikling, med Titlen *Harriet Blich*. Denne Fortælling vil ikke være andet end et Stykke Menneskeliv, indtrængende fornummet, belyst og forstaaet. Den skildrer en ganske ung norsk Hovedstadspiges indre og ydre Liv, det rent individuelle, uden at betegne det som alment, uden at negte, at deri kan være noget alment, overladende Læseren selv deraf at drage hvad Lære han maatte finde i Historiens Gang. Opgaven er løst igennem en Overflod af malende og sjælfulde Enkeltheder. Det er ikke blot et Væld af Iagttagelser, der strømmer Læseren i Møde i Kraft af en i dette Tilfælde lidet almindelig Sjælekundskab; men der er Luft omkring Figurerne; de aabenbarer sig bestandig i det norske Landskab, det i Byens Omegn som det fjernere,

med dets Skær og Duft, eller, dersom Aarstiden er Vinter, med dets blændende Sne og agende Kjælker. Lige ypperligt er her gengivet Barnesindet med dets paa en Gang geniale og mistydende Opfattelse af alle Omgivelser, med dets stærke og uforstaaede Følelser, og den unge Piges erotiske Sværmerier, der glider over i erotiske Oplevelser. I sin Tørst efter et Kærlighedsliv som Tilværelsens egenlige Indhold giver Heltinden sig hen til en ung Mand, hverken værre eller bedre end Gennemsnittet, bliver gennem Forholdet til ham selvbevidst, dristig og skuffet, men rejser sig i Bogens Slutning fra sit første store Nederlag i ny, halvvejs haabløs Livslyst.

Arbejdet er kunstnerisk udført paa ethvert Punkt; ikke et Øjeblik er Forfatteren bleven træt, og ikke et Øjeblik glemmer han at se med sin Heltindes Øjne. Han har givet en sanddru og samvittighedsfuld Bog i digterisk bevæget Stil. Hvad der savnes, naar Alt deri er hørt, turde være et større Syn paa Tingene, en overlegen Grundtanke, der satte Alt paa dets Plads. Bogen virker stærkere under selve Læsningen af de mange gode Enkeltheder end bagefter. Den virker med andre Ord ikke synderligt som Helhed, skrumper sammen og bliver for Erindringen mindre end den egenlig er. Da den ikke bæres oppe af en bestemt Idé, gør den snarere Indtryk af et kunstnerisk Brudstykke end af et Kunstværk.

Er der noget Tilfældigt ved den norske Kvinde, som Collett-Vogt fremstiller hende, saa har Johan Bojer med sin *Theodora* afgjort villet give noget Almengyldigt, endda han med Vilje har grebet et Tilfælde, der ligger udenfor Reglen, og har villet fremstille den betydelige og sjældne Undtagelse blandt Kvinder. Hans Drama er ikke saaledes digterisk som Collett-Vogts Fortælling, men gennemtænkt og anlagt paa at indprente en Idé.

Theodora er en ung, ugift Kvinde, trediveaarig, videnskabeligt anlagt med usædvanligt matematisk Talent, et saa afgjort Talent, at det efter Kyndiges Mening vil vække Opsigt i Evropa. Begejstret for sin Videnskab, som hun er, vil hun ikke lade Hjertet føre sig paa Afveje fra den, skyr derfor Giftermaal og Afhængigheden af huslige Pligter. Hun er et Hjernemenneske, der vil leve efter eget Hoved, men tillige Kvinde nok til at attraa Moderglæder. Resultatet af Dobbeltviljen i hendes Indre bliver da det, at hun giver sig til den Mand, der elsker hende og hvem hun lider vel, paa den Betingelse, at han forsvinder

af hendes Liv, saasnart han har Vished for, at han er Fader. Saa sært dette er, kan det paa ingen Maade kaldes umuligt, og første Akt, der ender med, af de Elskende veksler det første Kys, lægger Fremtiden saaledes til Rette, at Læseren er spændt paa, hvorledes den ejendommelige Grundsituation videre vil udfolde sig.

Den udfolder sig saaledes, at ved anden Akts Begyndelse er Theodora svanger, ved tredje Akts Begyndelse Moder, ved fjerde Akts Begyndelse barnløs. Stykket er bygget med sikker Haand.

En Grundtanke deri er denne, at «den, som vil leve udenom Skik og Brug, han faar bestandig Ulve om Huset», d. v. s. Sammenstød med Omgivelserne, hvis Fordomme Theodora har trodset, og af hvilke hun dog umuligt kan gøre sig uafhængig. Vi fornemmer hendes Isolerthed, under hvilken hun kun bevarer en enkelt letsindig, men trofast og virksom Veninde, og meget træffende og morsomt er en Kvindesagsdames Velvilje fremstilt, der betinges af Tilladelsen til at benytte Theodora som Torveskraals-Genstand, foranstalte offenlig Indsamling for hende og hylde hende som *Fremtidens Madonna*. Har Forfatteren ved Fremhævelsen af Theodoras matematiske Anlæg rimeligvis havt Sónja Kovalevski i Tankerne, synes han paa dette Punkt at mindes Gabriele Reuter.

Langt pinligere end Forholdet til Omgivelserne er for Theodora Forholdet til Faderen, en gammel, rettænkende, sneverttænkende og stridbar Mand, der er udsat for Blindhed, ogsaa virkelig bliver blind, hvis Krav det derfor er dobbelt vanskeligt at afvise, og som tilmed skræmmer sin Datter med Selvmordstrusler. Hun overrumples af Efterretningen om hans Død for egen Haand, da han allerede har opgivet Selvmordstanken og tyer til hendes Hjælp. Saa meget stormer ind paa hende, at hun har Følelsen af at sidde paa Hvælvet af en kæntret Baad, hvorfra én Braadsø efter den anden stræber at skylle hende bort.

Til disse Kvaler kommer Sorgerne over Forholdet til den Mand, hun har havt kær, men har villet fjerne fra sit Liv. Han kan ikke undvære hende, lider under sit Savn, forsømmer tilsidst sin Gerning og forfalder. Han har jo ogsaa et billigt Krav paa ikke at spærres ude fra sit Barn, og han elsker hende for højt til at kunne knytte sig til nogen anden.

Dog den egenlige Brydning i Dramaet er den rent indre

mellem Kvindens Aandsliv og hendes Liv som ung Moder. Om det saa blot er de matematiske Pligtarbejder, Theodora efter Barnets Fødsel udfører for at tjene sit Brød, de tærer paa hendes Helbred og gør hende fattigere paa Mælk. Men endnu ganske anderledes tager det egenlige Aandsarbejde paa hende, Nedskrivningen af den epokegørende Afhandling, hun har for. Den Dag, da hun efter en Anstrengelse, der har røvet hende Madlyst og Søvn, fuldender Afhandlingen, bliver hendes spæde Barn sygt. Da det dør, staar hendes hele Livsførelse for hende som Selvskuffelse; hun er sønderslidt. Barnet havde været hende en Hindring, saalænge hun skrev. Dets blotte Tilværelse forstyrrede hende i Arbejdet, vanskeliggjorde hende at samle sine Tanker saa energisk, som det altid kræves, skal det Udmærkede naaes. Hun har da ikke været langt fra at hade Barnet som det Element, der nedbrød hendes højere Liv. Men da det dør, er det hende, som havde hendes Arbejde, hendes Manuskript dræbt Barnet, og den Ære, det indbringer, trøster hende saa lidet, at hun føler sig tilintetgjort. Da derfor Barnets Fader nærmer sig, og med dyb, ærlig Hengivenhed opfordrer hende til at begynde Livet paany, flammer vel et Øjeblik Livslysten op i hende; hun vil bryde med Alt, hvad der minder om Fortiden, kaster endog det Haandskrift, der er ét med hendes videnskabelige Gerning og Ry, paa Ilden, fordi det har dræbt hendes Barn; men hun knækker saa sammen og ser ingen anden Udvej end Døden.

Dramet er ment som den intellektuelt-geniale Kvindes Tragedie i det moderne borgerlige Samfund; hun strander under sit Forsøg paa at komme udenom Ægteskabet. Det selvsamme Grundspørgsmaal er i disse Dage blevet behandlet af den østerrigske Forfatterinde, Grete Meisel-Hess i Fortællingen *Fanny Roth*. Betegnende for Forholdet mellem Norge og Sydevropa er det maaske, at den geniale Kvinde i den østerrigske Bog har langt hedere Blod; iøvrigt er Fortællingen ment som et aabent og frejdigt Angreb paa Ægteskabs-Institutionen, medens Bojers Drama som Skuespil jo er flertydigt.

Collett-Vogt har vist os den unge norske Pige paa tyve Aar, indtagende og skrøbelig, søgende og kæk, som Gennemsnitsskikkelse; Johan Bojer har fremstillet os den trediveaarige norske Kvinde, selvstændig og højtbegavet, som Undtagelsesfigur.

JOHAN BOJERS BRUTUS

(1904)

Naar man hører, at en yngre norsk Digter har skrevet en Tragedie om den ældste Brutus, Kongernes Forjager fra Rom, bliver man ligestraks en Smule forstemt; Brutus er den rette Helt for Skoledrenge i Latinskolernes næstøverste Klasse og staar den Tid, hvori vi lever, Pokkers fjernt. Hvad Nyt er der at sige om Brutus! Hvad skal vi med Behandling af Æmner, der egnede sig for Corneille og David!

Naar man har læst Johan Bojers *Brutus*, indrømmer man Digteren Ret til at gennemarbejde ethvert Æmne, der tiltaler ham og giver ham Anledning til Ytring af, hvad han har paa Hjerte. Og Bojer har personlig havt noget paa Hjerte, for hvilket han i den gamle Fortælling om Lucius Junius Brutus fandt et Udtryk, der lod sig forme dramatisk. Hans Skuespil er noget magert, men velskabt; godt bygget, med sikkert stigende Virkning, baaret af en Idé. Det er lykkedes ham at *menneskeliggøre* den Romerdyd, som bringer Faderen til at fælde Dødsdommen over sine Sønner. Læser og Tilskuer føler — og dette er Bojers Fortjeneste — Umuligheden for Brutus af at handle anderledes end han gør.

For at have Indvendinger og Dadel fra Haanden, er det rigtigst at stille i Spidsen, hvad det i Bojers Stykke skorter paa.

Han har øjensynlig ingen synderligt grundig klassisk Dannelse og har ikke været omhyggelig nok for at give sit Stykke det rette Oldtidspræg.

Forfærdende er det f. Eks., at han etsteds lader den fornemme Romer Publius udtrykke sin Ærbødighed for Brutus's Hustru, Virgilia, ved til hende at anvende Tiltaleformen *De*. Oldtidens Folk kendte kun Du'et; endnu fem hundrede Aar derefter sagde den simpleste Soldat *Du* til Cajus Julius Cæsar. Det, at betragte og behandle den Tiltalte, som var han mere end én, er en Byzantinisme, som Rom til dets sidste Dage ikke har kendt; hvor meget mindre da i det Aar, da Republiken blev oprettet!

Lidt komisk virker det fremdeles, naar Brutus tituleres *Consul* Brutus, ret som man i vore Dage siger Consul Hansen, og naar han frabeder sig Titelen i sit Hus. Forunderligt er det ogsaa, at Forfatteren (som det var Skik paa Holbergs Tid) anvender den latinske Ejeform og taler om *Bruti* Sønner. Der er i nordiske Sprog kun ét Oldtidsnavn (Jesus), som ikke bøjes regelret; ved alle andre fornemmes Anvendelsen af de fremmede Former som pedantisk. Urimeligt og stødende er det endelig, at Bojer for at præge Foredraget som antikt overalt har erstattet Talesprogets *ikke* med Skriftsprogets *ej*.

Han har ikke tilstrækkeligt følt, hvor langt den Tid, hvori hans Stykke spiller, ligger tilbage. Hans Brutus opholder sig daglig længe i sit *Bibliotek;* han og Publius har studeret sammen i *Athen*. Man skulde tro, vi befandt os i Kejsertidens Rom. Det var skralt i Rom med boglig Lærdom i Sagntiden.

Dersom ikke en vis William Shakespeare for tre hundrede Aar siden havde skrevet Romertragedier, vilde det være lettere i saadanne at være helt original; nu minder Bojers Folke-Optrin for meget om Shakespeares Fremstillinger af den romerske Menigmand.

Dette er da Ankerne, som jo alt i alt ikke betyder stort.

I sin Bog *Troens Magt* havde Bojer godtgjort sin værdifulde Evne til Sjæleforskning, og denne har ikke fornegtet sig her. Han har befolket det gamle Sagn med levende Mennesker, hvis Sjæleliv virker troværdigt. Særligt er Skildringen af Brutus's to unge Sønner og den Forførelse fra Morbroderens Side, der ophidser dem mod Faderen og drager dem ind i Forræderiet mod Republiken, et Stykke fin Menneskekundskab om halvvoksne unge Mænd.

Naar Brutus's Personlighed, som berørt, forekommer lidt mager, saa beror det paa, at Bojer har forsømt at benytte enkelte af de Tilskyndelser, Stoffet indeholdt. Hans Brutus har — og det fortjener Ros – det saa sjældne Præg af Storhed. Ellers i Skuespil kaldes jo gerne Hovedpersonen stor, men tænker ikke stort og handler daarligt. Denne Brutus er en Mand, der har havt samme Hang som andre til i Statssager at lade sig lede hellere af menneskelig Medfølelse, end af det i sin Strenghed ligegyldige, derfor grusomme, Lovbud; men han har maattet fortryde det bittert. En ung fjendtlig Hærfører blev engang ført som Fange til hans Telt; faldt paa Knæ og bad om sit Liv; hans

Moder knælte ved Siden af ham; hans unge Hustru kom med sit Barn paa Armen. Brutus indbød dem da til Mad og Vin i sit Telt og lod dem gaa. Men den unge Hærfører samlede en ny Hær mod Rom, og ti Tusind Romere maatte bøde med Livet for Brutus's Svaghed. Da indsaa han, at den saakaldte Godhed tidt kun skyer den Smerte, det volder, at være retfærdig.

Han besluttede at være paa sin Post mod den Art Godhed, dobbelt paa sin Post, naar hans eget Vel og Ve kom i Strid med det Heles. Han nærede i sit Sind Rettens Religion, og han begreb, at intet er farligere for Retfærdighed end Venskab og Slægtskab.

Herover har Bojer da bygget Skikkelsen. Men Sagnets er mangfoldigere. Sagnets Brutus undgik som Tarquinius Superbus's Søstersøn, efter at Kongen havde ladet hans Fader og hans Broder myrde, alene sine Slægtninges Skæbne ved at anstille sig sindssvag. Saaledes gjorde han sig det muligt at optræde som Lucretias Hævner og Roms Befrier. Der er altsaa et Hamlet-Element i hans Væsen, en Evne til Forstillelse for et Øjemeds Skyld, en dyb Kløgt og en under Nedværdigelsen erhvervet vild Haardhed. Dette Motiv har Bojer ladet falde, saa Sagnets Skikkelse forsaavidt er rigere og fyldigere end hans.

Hans Brutus er alene den menneskeliggjorte Æresfølelse og Retssans; men det skal ikke være negtet, at en Rettens Haandhæver, der nødes til at handle sin Naturdrift imod, har Krav paa Deltagelse og kan gribe en Nutidsdigter.

Henrik Ibsen fortalte en Dag, at han i sin Ungdom havde følt sig stærkt tiltrukket af Mogens Heinesens forvovne Skikkelse og havde villet bruge ham som Helt i en Tragedie, hvori hans Ustyrlighed, retsstridige Færd og dristige Personlighed blev udfoldet.

Ibsen fornam sig draget til Fribytteren, Kaperen, Vikingenaturen i ham, og følte med ham, ogsaa hvor han langt overskred sin Fuldmagt, medens Kristofer Valkendorf, der lod ham henrette foran Kjøbenhavns Slot, kom til at staa som Statsinteressens kolde, utiltalende Mand. Imidlertid, sagde Ibsen, da jeg nogle Aar derefter tog Stoffet for paany, havde det drejet sig saaledes for mig, at nu var det Valkendorf, som syntes mig Helten og som jeg maatte gøre til Hovedperson; thi jeg forestillede mig, at han kun ofrede Manden efter en Sjælekamp og for at undgaa Krig med England, og saaledes fængslede

Statsmanden mig mer end den voldsomme Galning, i hvis Død han blev Skyld.

Johan Bojer har samlet sin Hovedperson om Retsfølelsen. Brutus er ikke blot rettænkende, men retfølende — en sjælden Ting. Han siger bl. A.:

> Skal man straffe en Fjende, da mistænker man sit eget Had og nøler. Hadet maa først fjernes fra Ens Dømmekraft, før man er tryg paa, at man dømmer rigtigt. Aldrig havde jeg troet, det var saa svært. Retten er grusom. Tidt føles det, som om Magter, der bunder dybest i Ens Sjæl, maa rykkes op, fordi de fordunkler Ens klare Syn og faar Ens Vilje til at vakle . . . Hvorfor sejler vi ikke i en skøn Baad ned ad Livet, med Fløjter og Vin ombord og Egeløv i Haaret? . . . Hvorfor har Guderne gjort Sandheden til en Smerte? Hvorfor brænder denne Trang til Ret som en vældig Flamme i vor Sjæl?

Her er peget paa det for alle Tider Gyldige i en Skikkelse som Brutus.

Dog de Indtryk, som avlede Stykket, hører øjensynlig Nutiden til.

Forfatteren har i tidligere Bøger vist sig som en skarpsynet Kritiker overfor politiske Forhold i hans Fædreland. Det er øjensynligt ogsaa ud fra Stemninger, disse har fremkaldt, at han er gaaet til sin oldromerske Tragedie.

Da Tyrannen er forjaget, og Folkevælden indstiftet, er i Virkeligheden til Brutus's Sorg intetsomhelst forandret. Befolkningen gaar op i Selvtilfredshed og i Krav paa Velvære. Den forlanger Fritagelse for Afgifter og for Anstrengelser; den indsuger Folketalernes Smiger, beruser sig i tomme Ord og giver sine Ynkeligheder frie Tøjler. Og Brutus føler, at Romerne var mere værd, da de ydmygedes af en Tyran, end nu, da de vanærer sig selv: «Naar Manden hader, gaar han oprejst, endog i Lænker; men den tomme Begejstring gør ham haabløst ussel.» Brutus sørger over, at hans afgørende Handling har faaet saadanne Følger.

Der er her en Skildring, som øjensynligt har en nærmere Adresse i Tid og Rum end den romerske Republik Aar 509 før vor Tidsregning. Hvad Stykket dybest inde handler om, er da ikke, at en Republikaner lader sine to af Kongemagten købte Sønner henrette. Norske Republikanere bliver kongetro, saasnart de blot engang faar Middagsmad paa Slottet i Stockholm

eller Kristiania, og de lader saa vist ingen Kongsmænd halshugge — mindst deres egne Sønner.

Stykket handler i Virkeligheden om ethvert Fremskridts Vanskelighed og Langsomhed. Neppe er Skridtet i den udvortes Verden foretaget, før det viser sig, at det var Marsj paa Stedet. De Reaktionære længes efter den tidligere Tilstand og forsøger med List eller Vold at tilbageføre den. Deres Stræben strander, men er i Grunden overflødig. Thi den nye Tilstand er ikke andet end den gamle under et nyt Navn. Saalænge Forandringen ikke er foretaget af hver Mand og hver Kvinde Landet over i deres eget Indre, saalænge sidder den fordrevne Kong Tarquinius i hver Mands og hver Kvindes Bryst og umuliggør dem at kende Ret fra Uret. Hver Enkelt maa rejse Oprøret i sin egen Sjæl, og en maa begynde.

I Bojers Tragedie har Brutus følt dette, og han begynder med sig selv, det vil i Virkeligheden sige: ofrer sig selv. Han kan ikke stille sig udenfor Loven; der gives ingen særskilt Lov for Brutus's Sønner. I et ypperligt Optrin trygler Moderen forgæves om deres Liv. De rammes, og Brutus's Hustru dræber sig selv af Harme over sin Husbonds Haardhed og af Sorg over sit Tab.

Saa stilles han i Spidsen for Republikens Hær og drager bort for at dø, med disse Ord: Saalænge vi hævder Retten i Rom, har vi et Rom at forsvare. —

Dersom man i Norge vil opføre Tragedien, skal det nok vise sig, at der ikke blot er en mandig Aand, men scenisk Virkekraft i den.

KNUT HAMSUN

Fra det moderne Amerikas Aandsliv
(1889)

Denne overmaade velskrevne Bog, hvormed et nervøst, mere stræbende end søgende Talent debuterer, vil vække stor Opmærksomhed. Der er noget, som er vel egnet til at gøre Opsigt, først i Bogens Aand, i dens Had til alt, hvad der er grovt og plumpt og ukunstnerisk, selv om det kalder sig folkeligt, frit og moralsk — dernæst i Bogens Form, som trods Forfatterens uophørlige Udfald mod det Amerikanske, paa Grund af hans ubevidste nervøse Paavirkelighed af Omgivelser, er bleven rent amerikansk, springende, skærende, humoristisk overdrivende, jagende efter Effekt og i Reglen findende Effekten.

Vil man have Eksempler? Naar Forfatteren har anført daarlige Digte af Walt Whitman, slutter han med, at i *søvnløse Nætter* har han selv «maattet bide Tænderne sammen for ikke at sige rent ud: Saaledes kunde jeg ogsaa skrive Digte». For at give Læseren en Forestilling om, hvad Yankeerne kan lave Skuespil af, hedder det næsten Mark Twain'sk: «De kunde dramatisere Multiplikationstabellen». For at lære os, hvor store Skolebygningerne i Amerika er, forsikrer Hr. Hamsun os, at «man næsten maa have geografiske Kundskaber for at finde ud af dem igen», og for at give et Begreb om Undervisningens Urimelighed siger han, at den drejer sig «om Bjerge, som kunde faa Haaret til at rejse sig paa Hovedet af en skaldet Mand.»

Ja den rene uforfalskede Yankeestil møder os i en Vending som den følgende, der maler Kvindernes Overtag over Mændene hinsides Havet: «Om en Hest stod i Karl Johan og blinked med Øjnene ind til Kassererskcn i Paschas Boglade, saa kunde Kasserersken, hvis hun var Amerikanerinde, blot blinke til en Politibetjent, hvorpaa Politibetjenten, hvis han var Amerikaner, straks vilde beslaglægge den Hest».

Der er Fart og Overgivenhed i en saadan Stil. Den er fortræffeligt egnet til det, som er Bogens Øjemed, et kraftigt Genmæle og en dygtig Latterliggørelse.

Hr. Hamsun har opholdt sig længe i Amerika og set sig

godt om. Han har følt sig frastødt allevegne. Ingensteds passede han ind. Han er en ømtaalig Natur, og Fristaterne er alt andet end det rette Klima for slige Naturer. Efter sit Væsen længes han imod et udsøgt Samfund med høj og sikker Dannelse, en fordomsfri og overlegen Aandsadel, og saa har han lige fuldt maattet tilbringe hele sit Liv som voksent Menneske i Nybyggersamfund, og har vel at mærke draget Nytte deraf.

Denne samme Hr. Hamsun er da en Frilandsplante, der smægter efter Drivhuset. Maatte nu til Afveksling nogen Drivhuspleje vorde ham forundt, at sige da hvis hans Talent kan taale den!

Hr. Hamsun har et fortræffeligt Blik for svage Sider, Latterligheder, Dumheder og Raaheder. Han har den grovkornede Spot og det tæt haglende Vid i sin Magt. Han forstaar at sammentrænge sine Iagttagelser i korte, let flyttelige Sætninger og bruger saa disse Sætninger som Omkvæd, til Læseren kan dem og ikke glemmer dem mere.

Han har villet nedbryde en formentlig Fordom om Amerika som et Land med moderne Aandsliv, villet afsløre, blotte, stemple, brændemærke. Paa en imødekommende Forstaaelse har han hverken villet eller kunnet indlade sig.

Hvor han vil ramme den bekendte amerikanske Kritiker Emerson, siger han: «Sagen er den, at Emerson aldeles ikke magter at trænge ind i den kritiserede Genstands Kærne; han mangler de psykologiske Betingelser, det indtrængende skuende Blik og den bankende nervøse Sympati, som fornemmer alt».

Det er netop dette, som Hamsun — ingenlunde ubetinget — men overfor dette Æmne har manglet. Vi naaer med ham som Vejleder ikke ned til Livskilderne i det store Land. Her vrænges med overordenligt Talent, men her forstaas med mindre. Der gives, tænker Læseren, ikke det Land i Verden, over hvilket man ikke kunde skrive en lignende Satire. Man behøver blot at overspringe ganske lidet, men dette Lidet er maaske ikke alene mere værd, men af større Vægt end det meget, der hjemfalder til Latteren.

Hvor burlesk en Bog angaaende «Aandslivet» lod der sig skrive om de tre skandinaviske Lande!

Selv den, der ikke kender de amerikanske Fristater af Selvsyn, indser, at disse Stater, trods deres i mange Maader tvivlsomme Menneskemateriale og trods deres plebejiske Beundring

for det Kolossale og det Dyre, har et stort Forspring for de evropæiske Lande deri, at Militærvæsnet ikke hos dem sluger Folkets Marv. Denne Betingelse for et gryende Aandsliv berører Forfatteren ikke. Han synes ogsaa at savne Blik for den Betingelse for et Aandsliv, som det udvortes Velvære er. Naar Florents og Venedig under Renæssancen naaede den højeste Blomstring af skøn, bildende Kunst saa var det blandt andet, fordi de først var de rigeste Købmandsbyer i Datidens Italien. Skulde der i Amerika slet intet Aandsliv spire? I ethvert Fald har Hamsun ikke hørt Græsset gro.

Dog Hovedanken mod en Forfatter med saa megen Forkærlighed for Aandsadel maa, hvis man vil tale til hans kunstneriske Samvittighed, blive den, at han selv er altfor uadelig.

Hans Sprogbehandling, der undertiden bliver mesterlig, er mange Gange saa jasket, at det er en Gru. Han skriver: «Nu kunde man ville indvende, at med den Sort Mennesker, Amerika har arbejdet, er det ikke at vente osv.» eller «I alle disse Sange paa Alfarvejen er hans Hjerte varmere end hans Hjerne er kold» eller «Han er ikke selv bleven meddelt Æmnets Liv» og meget mere af den Art. Han skriver *Faktaer*, *Dataer* for *Fakta*, *Data*.

Han væbner Goliat med Samsons Asenskæft. Han nærer en rørende Overtro angaaende Eduard von Hartmanns Dybsind. Han behandler Kristus og Shakespeare som literære Tyve, fordi der i det nye Testamente er lagt den første mangen Sætning i Munden, der var kendt og formuleret før hans Tid, og fordi Shakespeare bearbejdede sine saa langt ringere Forgængeres Stykker. Han siger «den saare *platoniske* Platon» rimeligvis, fordi han ikke har læst ham.

Han nedlader sig endelig en og anden Gang til et ret underordnet Effektmageri, som naar han skildrer den Spænding, med hvilken en Yankee (der dog vel før har læst en Avis) studerer en Reklame under Overskrift *Døden*, og naaer da Højden i dette besynderlige Udraab: «Aa, der er ikke Ord stærke nok til at udtrykke, hvem Døden kan rykke bort!»

Han er endelig i den Grad Patriot, at han bestandig maaler Graden af Folks Uvidenhed paa Graden af deres Uvidenhed om Norge. Den er sikkert i Frankrig betydeligt større end i Fristaterne, og man kan vide meget, overmaade meget endog, uden at kende Norge.

Dog Meningen med disse Linjer var ikke den at sige Hr.

Hamsun Ubehageligheder — saa fristende det end kan være at drille en Drillepind og at trække Sædet bort under den, der har sat sig paa Spotteres Bænk; men Meningen er at sige til Læseverdenen: Her er en ny og fremragende norsk Prosaist, en Skribent, der tænker selvstændigt, vil noget, kan noget, allerede er noget og vil blive til mere.

THORALV KLAVENÆS

(1893)

Eventyrkomedien *Livets Vej* er et virkeligt Folke-Skuespil. Det hæver sig ikke højt; men det er godt anlagt, udsprunget af en skærende Sandhedskærlighed, tydeligt uden at være grelt, en dygtig Naturs redelige og alvorlige Arbejd.

Tolstoj har paa sine gamle Dage udgivet en lille Række energisk formanende, opdragende Skuespil for Menigmand. Klavenæs's *Livets Vej* er et godt Eksempel paa Arten. Som Tolstoj er han ikke bange for eventyrlige Midler, og som den store Russer indfører han Satan som Person i sit Drama. Det skader ikke; men det vilde virke bedre, om hans sataniske Majestæt ikke satte sig i Bevægelse for en saa elendig Bondesjæls Skyld og ikke optraadte i saa lidet eventyrlige Omgivelser; nu falder et altfor mystikfjendsk Dagslys paa ham.

Halvor Pedersen, Skydsskaffer og Gæstgiver i en norsk By, er ved Stykkets Begyndelse sin Undergang nær af jammerlig Fattigdom. I første Akt fremstilles levende Nøden i hans Hus: de Rejsende, der tyer derind for at faa en Forfriskning, gaar igen, fordi de tilsidst forstaar, at Huset end ikke besidder de Par Flasker Øl, de forlanger. Den unge smukke Datter afviser deres næsvise Kur, som Moderen i Grunden mener, hun burde finde sig i; men hun elsker Harald, en fattig Husmands Søn, der er bleven sat i Stand til at studere.

Da Tjenestegutten kommer tilbage fra Staden med den Besked, at al Kredit dèr er udtømt, har Halvor ingen anden Udvej tilbage end den at lægge Strikken om sin Hals. Han gør det; men da optræder for første Gang Satan, skærer ham ned, og frister ham med Penge, indtil Staklen for Rigdom sælger sin Sjæl.

De øvrige fire Akter (der er meget ulige byggede, idet anden Akt er altfor stor, fjerde og femte altfor korte) har nu deres Værd ved den Fremstilling, de giver af den typiske Fordærvelse, som Rigdommen medfører i en Kaksesjæl. Fra først af har han gode Hensigter. Han vil sin Datter det vel og vil ikke tillade Moderen, den kraftigt tegnede Thorine, at give hende bort til Præstens rige Søn, skønt Harald skader sin Sag ved Artikler i Venstreblade, som Præsten paa det dybeste misbilliger. Han vil ligeledes de fattige Husmænds Bedste og vil som Ordfører tale og stemme for Anlægget af den ny Vej, der er en Velfærdssag for de Fattige i Byen. Men da hans Nabo, den rige Ole Storhaugen, faar tilbørligt Tag i ham og han forstaar, at den ny Vej vil bringe ham personligt Forretningstab, afgør han ved sin Stemme Forslagets Forkastelse, ødelægger Husmændene, der havde stolet paa hans Tilsagn, og hykler paa en Gang for sig selv og for andre, idet han slaar om.

Rent ud fortræffeligt er det Optrin, hvor han kommer hjem fra Stemmegivningen og for at dulme sit Samvittighedsnag bliver gemytlig, vil «have det rigtig hyggeligt» til Aften, viser sig tilgavns madkær og brændevinskær, ja kælen imod sin gamle Kone. Han har da allerede stødt Harald bort fra Huset, og denne, som gennemskuer og foragter hans Færd, har af Desperation slaaet sig paa Flasken og er med i en Bande forbitrede Almuesfolk, der giver deres krænkede Retfærdighedsfølelse Luft ved at bombardere Huset med en Stenregn.

Fin er Skildringen af Halvors Brutalitet overfor den ene Husmand, der i Fortvivlelse viser ham Foragt, og af hans frække og blødsødne Naadesstemning overfor den anden, der er klog nok til at krybe for ham.

To Slutnings-Tableauer fremstiller os først Auktionen over Husmændenes Ejendele med en Land-Auktions pligtskyldige Lensmands-Vittigheder, saa Halvors Dødsleje, hvor med en udmærket Ironi fra Forfatterens Side Thorine, Lægen, Præsten og Satan mødes i indbyrdes Kærlighed og gensidig Agtelse, og hvor de Tilstede-

værende (Satan medregnet) opbygger sig og den døende ved Afsyngelsen af et Salmevers.

Er denne Satan end ikke nogen stor eller betydelig Personlighed, saa opstaar dog en vis Humor derved, at han er med til alle den rettænkende Konservatismes Talemaader; intet skræmmer ham, hverken Salmer eller Kors eller Kirkegang, og der er intetsomhelst officielt Agtværdigt, som han ikke viser skyldig Agtelse.

Stykket byder paa Optrin, der (som Kommunerepræsentanternes Møde eller Auktionen) noget sammentrængte og forkortede maatte kunne gøre sig teatralsk. Det er ikke noget Skuespil for kræsne Kendere; men havde man i Norge et virkeligt Folketeater, vilde det dèr selvskrevet finde sin Plads.

TYSKLAND OG ØSTERRIG

FORORD TIL DEN TYSKE UDGAVE AF MINE SAMLEDE SKRIFTER

(1902)

Det er langt vanskeligere for en Kritiker, der tilhører et lidet udbredt Sprogs Literatur, at trænge igennem i de store Lande end for en Digter. Vistnok møder der Digteren Vanskeligheder nok, særligt ifald han skriver paa Vers. Med sin Sprogform mister han sin egenlige Styrke, det fineste af sit Væsen; vi ser derfor ogsaa stadigt, at en Forfatter af fjerde Rang, der tilhører et stort Folk, er langt mere kendt og skattet end en Forfatter af anden Rang, som tilhører et lille. (Og anden Rang er dog en meget høj Rang.) Men for Kritikeren kommer hertil først den Vanskelighed, som hans Stofomraade medfører, saa den Behandlingsmaade, hvortil hans oprindelige Publikum har tvunget ham.

Som bekendt har den literære Kritiker ikke sin fuldstændige, uindskrænkede Sagkyndighed udenfor sit Modersmaals Omraade. Kun overfor Frembringelser i det Sprog, der lød for hans Øren, da han var Barn, og er det eneste, han selv med fuld Sikkerhed behandler, har han den usvigeligt sikre Følelse af hver nok saa lille Afskygnings Betydning og Værd, af hvad der er afgjort nyt og hvad der er Genklang, af hvad der falder naturligt eller tvungent. Kun dèr kan han være en virkelig Dommer over alt, hvad der henhører under Begrebet *Stil*, og det vil omtrent sige det samme som Kunst.

En kritisk Forfatter fra et lille Land gør ikke let sit Navn bekendt i de større uden ved at vælge Stoffer af de store Landes Literaturer, altsaa Stoffer, overfor hvilke han fra først af befinder sig i en Tilstand af Underlegenhed i Sammenligning med de i det tilsvarende Land indfødte Skribenter. Han naaer dem for det første saa at sige aldrig i Lærdom, i indtrængende og udtømmende Kendskab til Stoffet, og han staar, som berørt, nødvendigvis tilbage for dem med Hensyn til Indsigten i den sproglige Form, og hvad den lærer.

Han kan imidlertid ikke være varsom nok med hvad han byder Udlændinge af Undersøgelser om sine Landsmænd, Ordet taget i snevrere eller videre Mening. Jeg for min Del bød den tyske Læseverden længe kun Essays om Personligheder, den godt kendte forud, som H. C. Andersen og Esaias Tegnér. Saa skrev jeg om Bjørnson, men dristede mig endnu ikke til at forelægge det tyske Publikum en Afhandling om Henrik Ibsen, der først en rum Tid senere blev kendt. Ja min Afhandling bidrog vel endog til at gøre Læseverdnen fortrolig med hans Værker. Først længe efter vovede jeg paa Tysk at offenliggøre et Essay om J. P. Jacobsen, som endnu var ukendt, men som saa hurtigt skulde vinde Ry.

Ganske vist er den kritiske Fremstilling en selvstændig Kunst, og det burde gøre lige saa lidt til Sagen, om Publikum forud kendte den Personlighed, hvorom Kritikeren taler, som det, naar Talen er om Portrætmaleri, gør, om Beskueren kender Originalen. Men det er nu engang kun det finere udviklede Publikum, der interesserer sig mere for Behandlingsmaaden end for Stoffet, mere for selve Forfatterpersonligheden end for den Genstand, hvorved den i Øjeblikket dvæler.

Hertil kommer, at selve denne Kritikerens Behandlingsmaade nødvendigvis til et vist Punkt er paavirket af de Læsere, for hvilke han oprindeligt skrev. Taler man om Tyskland til et dansk, norsk, hollandsk eller portugisisk Publikum, kan man ikke forudsætte det Samme bekendt, som hvis man henvendte sig til et tysk; taler man omvendt som Hollænder eller Portugiser til et tysk Publikum om sit eget Land, er man nødsaget til at meddele en Mængde Kendsgerninger, som i Ens Fædreland alle Dannede véd Besked om. Enhver, der vil oplyse eller forklare fremmede Forhold, jævnfører dernæst dels uvilkaarligt, dels forsætligt med beslægtede Forhold blandt de Tilstande

eller Tilfælde, han kan forudsætte Fortrolighed med hos sine Landsmænd.

I det Øjeblik, slige historisk-kritiske Arbejder nu overflyttes paa et andet Sprog, indtræder der en Forskydning. Meget maa udelades, meget tilføjes. Meget viser sig for sammentrængt, meget for vidtløftigt. Tænkemaaden er desuden forskellig i de forskellige Lande. Den fordomsfri Forfatter stræber f. Eks. at stemme sine protestantiske Læsere til Billighed mod Katolicismen. Oversættes han for et katolsk Publikum, er det netop det Modsatte, hvortil der var Trang. Ikke lidet betragtes som selvfølgeligt i det ene Land, der gælder for anstødeligt, undertiden oprørende i det andet. Man maa have skrevet længe, før man opdager en evropæisk Fremstillingsmaade.

Til disse Vanskeligheder, der gælder Alle og kun forsaavidt særligt den nærværende Forfatter, som han maaske er den første Kritiker fra et lille Sprogsamfund, hvem det er lykkedes at faa Adgang til de store Sprogsamfunds Literaturer, er kommen en Vanskelighed, der har mødt mig ganske personligt og som har været skæbnesvanger og afgørende for min Stilling til den tyske Læseverden mit hele Forfatterliv igennem.

Størstedelen af de Bøger, der med mit Navn paa Titelbladet er udkomne paa Tysk, er Bøger, jeg aldrig har set, end mindre gennemset eller udgivet. Der findes ingen literær Overenskomst mellem Tyskland og Danmark, hvad der iøvrigt udelukkende er den danske Rigsdags Skyld. Følgen er, at den danske Skribent, hvis Navn er kendt i Udlandet, er prisgiven, ifald en Forlægger under Skin af at ville udbrede hans Skrifter gør ham selv Konkurrence og efterhaanden bemægtiger sig hans hele Produktion. Dette er sket mig. En bjergsom Forlægger, hvis Anseelse ikke staar i noget Forhold til hans Rørighed, har imod min Vilje og til Trods for mine snart i en Snes Aar gentagne Protester overtaget min hele Forfattervirksomhed paa Tysk, behandlet mine Bøger, som han lystede, udstyret dem med markskrigerske, vilkaarligt valgte Titler, forsynet dem med Tilføjelser og Tillæg, eller har skaaret de større af dem i Stykker og saaledes solgt dem i Detail. Jeg maa her endnu engang hævde, hvad jeg tidt har udtalt, at jeg ikke har ringeste Forhold til de talrige Bøger, som Hr. Barsdorf i Leipzig har udgivet under mit Navn, og aldeles ikke vedkender mig dem som mine. Det vilde i Norden være utænkeligt, at en Forlægger gjorde en fremmed

Forfatter Konkurrence, ifald denne selv vilde udgive sine Skrifter paa et af de nordiske Sprog, og de Erfaringer, jeg har gjort i Storbritannien, har vist mig, at noget Tilsvarende heller ikke kunde tænkes i England. Ingen har dèr forsøgt at fortrænge de af mig selv udgivne Skrifter fra Bogmarkedet.

Skønt jeg som Forfatter har lært mere af Nordboere og Franskmænd end af Tyskere og Englændere, hører jeg til de Skribenter, som har den tyske Kultur uendeligt at takke for. Uden Studiet af den tyske Filosofi og uden Kundskab til den tyske Poesi vilde jeg ikke være den samme. Jeg er en af de talløse Evropæere, hvis Aandsliv har faaet dets Indvielse af Goethe. Det har været en af mine Bestræbelser at leve mig ind i den tyske Kultur, saa jeg i den Henseende ikke stod tilbage for de Indfødte; jeg har ogsaa undertiden kunnet gøre Tyskerne opmærksomme paa det Udmærkede, der, endnu ikke anerkendt, var opstaaet i deres Midte, har saaledes været en af de Første, der henledede Opmærksomheden paa Klinger og paa Nietzsche.

Til alle de Vanskeligheder, der har mødt mig som kritisk Forfatter fra et lille Sprogsamfund, og som en Forfatter, der var ubeskyttet af nogen literær Overenskomst, er endelig kommet en meget stor, der har mødt mig som Dansk. Efter som lille Barn at have oplevet den slesvigholstenske Opstand og den treaarige Krig, hvis Udgang styrkede Nationalfølelsen i Danmark uforholdsmæssigt, maatte jeg som Yngling opleve den danske Stats Sammenbrud og stod, da jeg nærmede mig Mandsalderen, overfor en Misstemning mod Tyskland i mit Fædreland, der forvirrede mine Landsmænds Omdømme og aandeligt maatte sætte dem tilbage. Frivilligt udsatte jeg mig for megen Misforstaaelse og Misbilligelse, da jeg i en lang Aarrække bestræbte mig for at iværksætte en Forandring i den aandelige Holdning overfor Tyskheden. Disse Bestræbelser blev imidlertid ikke uden Resultat, og jeg er en af dem, der har medvirket til, at hin Misstemning tilsidst næsten sporløst forsvandt.

Men saa medførte Omstændighederne, at Misstemningen syntes at være flyttet over Grænsen, og med den fulgte nu en ny Misbilligelse af min personlige Holdning.

Den Udryddelseskrig, som de prøjsiske Myndigheder i Nordslesvig fører mod det danske Sprog, og den Undertrykkelse, for hvilken de danske Nordslesvigere i de senere Aar stedse mere er blevne Genstand, har paany vakt Uro og Sorg nordfor Konge-

aaen. Ingen Fare truer Tyskland fra det mindste Kongerige i Evropa. Man skulde derfor tro, at Prøjsen følte sig stærkt nok til at kunne vise Højmod. Det har foretrukket at vise sin Magt. Under disse Forhold kunde en dansk Forfatter, hvis Navn var kendt hinsides Grænsen, ikke vise den Opgave fra sig at fremtræde som sine Landsmænds Talsmand, og han har roligt maattet finde sig i fra tysk Side at møde deres Misbilligelse, der under lignende Forhold vilde handle anderledes end han. Det er imidlertid i slige alvorlige Sager ikke den Døgnstemning eller det Fædrelanderi, der faar Luft i Avisartikler, som i Længden gør Udslaget, men de højest Udvikledes Dannelse og rolige Humanitet.

BREVE

(1902)

I de store Literaturer foreligger fra hvert Aarhundrede siden det fjortende som Kilde til Kundskab om Datidens Kulturforhold og Personligheder ved Siden af Bøgerne Samlinger af Breve. Brevet afspejler Tidsalderens Stil saa tro som Bogen. Og da Brevet ikke er beregnet paa Offenligheden, staar det i Reglen Livet nærmere, indeholder om saa blot i sproglig Henseende mindre Vedtægt og Anordning.

Dog fejler man, ifald man tror, at den Skrivende ikke sætter sig til Rette, naar han udtrykker sig i et Privatbrev. Ogsaa paa dette Omraade gør Vedtægt, Former, Kunstleri og Skaberi sig gældende; dog efter Sagens Natur mindre gennemført end i Bøger.

Der er nylig i Tyskland udkommet en Bog, som paa 5—600 store Sider giver en Oversigt over tyske Breve lige fra den Tid, da Latinskrivningen hørte op, indtil vore Dage. Der er talrige Prøver paa hver Tidsalders og hver fremragende Personligheds Skrivemaade. Over Hundrede betydelige Mænd og Kvinder er repræsenterede i Samlingen, saa den rummer næsten alle

tyske Storheder: Luther ikke mindre end Elisabeth Charlotte, Gellert og Rabener, Klopstock og hans Meta, Lessing og Eva König, Schiller og Charlotte von Lengenfeld, Goethe og hans Moder, lige op til Bismarck og Moltke. (*Det tyske Brevs Mestre*, udg. af Theodor Klaiber og Otto Lyon). Det er en morsom Bog, dog nok saa meget ved sit Indhold, idet Udgiverne har valgt Breve af historisk eller menneskeligt Værd, som ved Brevenes Form.

Vistnok er det lærerigt at spore de skiftende Tidsalderes Indflydelse i Minnesangertiden, Mystikernes Stil, det 15. Aarhundredes djærve og muntre Udtryksmaade, Luthers Folkesprog med dets Kraft og Vid, det 17. Aarhundredes afskyelige Sprogblanderi, der ved Overfyldningen med Fremmedord minder om vore Dages værste Bladskriver-Mundart, dernæst det 18. Aarhundredes glatte Brevstil, der attraar det Smidige og Yndefulde i Udtrykket, endelig det 19. Aarhundredes umaadelige Tonespil af de forskelligste Instrumenter. Men alligevel er det sjældent Formen, der volder Læseren Glæde. Den Blanding af mundtlig og skriftlig Udtryksmaade, der er Brevstilens Tiltrækning, ligger ikke for Germanerne. Det Skriftlige bliver for dem altfor let en eller anden Form af Cancellistil, og saa indtræder da i Skrivemaaden regelmæssigt én Gang hvert Aarhundrede Forsøg paa ved en Reform at føre det kunstlede Udtryk tilbage til Naturens Simpelhed og Ægthed. Derfor har Kvinderne paa dette Omraade neppe ringere Betydning end Kæmper som Luther, Lessing, Goethe og Bismarck. Med en anden Vending: den germanske Stamme har den beklagelige Ejendommelighed, at Ordets Kunst i det brevlige Udtryk hos den altfor let forvandler sig til Unatur, til Smagløshed eller paataget Væsen, saa den alene som ukunstnerisk er ret naturlig. Derfor skriver dens Kvinder bedre Breve end dens Mænd. Da den franske Kultur i det 18. Aarhundrede naaede sin største og sikreste Ejendommelighed, forholdt det sig anderledes; den stilistiske Kultur var for de højere Klassers Vedkommende gennemgribende og strakte sig helt ned til Kammertjenere og Kammerjomfruer. I Datidens talrige Brevsamlinger udtrykker man sig kunstnerisk med Naturlighed.

Udgiverne af de tyske Breve gør derimod bestandig opmærksom paa, hvorledes det er Kvinderne, som gennembryder den stilistiske Tvang, Mændene stadigt paany underkaster sig, idet kun hos Kvinderne Brevet af sig selv bliver et naturligt Udbrud,

og de fremsætter den Mening, at saavel Klopstock som Lessing, saavel Schiller som Goethe, har lært deres naturlige Sprog af Kvindebreve — en kraftig, men overmaade betegnende Overdrivelse og Overtro.

Saa herlige Breve som Samlingen rummer, berømte Breve som Gellerts Husarbrev, der spøgende skildrer en Situation, nydelige Breve som Metas Fortælling om Klopstocks første Besøg hos hende, kritisk overordenlige Breve som Goethes Brevkritik af Schillers Ballade om Ibykus eller prægtigt malende Breve som Bismarcks til hans Hustru, saa er det dog forholdsvis sjældent, at man har særlig Glæde af den sproglige Vending. Kraft og Klarhed er hyppigere forekommende Egenskaber end Finhed og Ynde. Disse Breve virker allesammen næsten kun ved deres Indhold i Kraft af Personlighedernes Værdi. Hvad kan være afgørende som dette, at selv Goethe, Halvguden, der med Rette her indføres under Overskriften *Livsfylden i det tyske Brev*, i sin Ungdom skrev svulstigt følsomme, i sin Alderdom stive og snørklede Breve.

Man kunde fortælle Brevets Historie saaledes, at det blev den menneskelige Affektations. I det 18. Aarhundrede hedder i Brevene et Kys: «Aftryk af ildfuld Tilbøjelighed paa en Koralpresse» eller «Kærlighedens karmoasinrøde Saarplaster». Schiller skriver til sin Svigermoder, da han mener at maatte opgive Opholdet i hendes Hus: «Min Stolthed har allerede gjort min Dyd saa mange Tjenester, at jeg ogsaa maa give en Dyd til Pris for den». Börne skriver fra Paris: «Jeg havde kunnet trække Støvlerne af. Sandelig kun barfodet burde man betræde Paris's hellige Stenbro. Gud velsigne dette herlige Folk og fylde dets gyldne Bæger til Randen med den sødeste Vin, til den løber ned over Dugen, hvor vi Fluer kryber om og slikker af den. *Summ — summ — wie dumm!*» Pückler-Muskau skriver til Bettina: «Du er en skøn Aand, fordi du er saa ydmyg, thi i Ydmyghed ligger Storhed. I mig ser du mere end jeg er, men maaske er det den bedste Vej til at gøre noget ud af mig. Du er det mandlige Element i vort Forhold, jeg det kvindelige . . . Gode Mand, min tro Slavinde, kære Tiger!»

Af nulevende tyske Mænd er der neppe mere end én, der er «en Mester i Brevstil»; det er Paul Heyse.

I Almindelighed kan man sige, at trykte Breve er en ulidelig Læsning. Netop naar de oprigtigt og simpelt kun var be-

regnede paa Modtageren, indeholder de en Masse for Efterverdenen kedsommeligt Tøjeri. Kun er det urimeligt at vende denne Omstændighed som en Anklage mod den afdøde Brevskriver. Andræ ivrede f. Eks. en Dag mod Goethes Breve til Fru von Stein. Han fandt dem flove og udbrød heftigt: «Saa skrev han til hende: *Jeg sender dig Asparges!* Er det aandfuldt eller morsomt? Og det skal man beundre!» — Men hvad i al Verden skulde Goethe skrive andet! Heldigvis var hans Kærlighedsbilletter ikke beregnede paa Efterverdenen, som Alfred de Mussets til George Sand. De har netop derved deres Tiltrækning. Og man behøver neppe engang at være Goethedyrker for at føle og forstaa den.

Som Forholdet nu har udviklet sig, at berømte Personers Breve i stort Antal trykkes efter deres Død, maa man frygte, at adskillige indretter deres Breve derpaa. Og den, der kender enkelte i den Retning særligt Udpegede, vil ogsaa have lagt Mærke til, hvorledes hos En og Anden fra det Øjeblik af, da den store Berømmelses Time slog for dem, i Brevene kun de ædleste og højærværdigste Følelser er komne til Orde.

Mænd, som føler sig plagede af det Brevbombardement, en offenlig Personligheds Liv medfører, siger undertiden, at de anerkender kun to Slags Breve: Kærlighedsbreve og Pengebreve. De sidste egner sig ikke til Trykning; man tror det Modsatte om de første; men i Almindelighed virker de som trykte frygteligt. Hvem er kommen igennem det tykke Bind Kærlighedsbreve, George Egerton (en Dame) iaar udgav i London under Titlen: *Rosa Amorosa, en Kvindes Elskovsbreve.* Det er 244 Sider «Hjertensven, kære Elskede, min Skæbnes Skaber!» — I Guder!

Der er Folk, som paastaar, at der i vore Dage ikke skrives lange Breve mere. Ingen Vildfarelse er større. Der er Mænd, som daglig faar mangfoldige Breve paa baade 8 og 12 Sider, der hverken handler om Kærlighed eller bringer Penge. Det er en ren Overtro, at Telegraf og Telefon, Brevkort og Billedkort formindsker Brevenes Antal. End ikke de anonyme Breves Antal tager af, disse lærerige Udslag af mandlig og kvindelig Sjofelisme. Sikkert nok vil den nulevende Slægt give Efterslægten Milliarder Skippund Breve i Arv.

Dersom Nogen vilde forsøge af dansk Literatur at sammenstille en lignende Brevets Historie, som iaar er forsøgt for den tyskes Vedkommende, vilde Udbyttet desværre ikke blive synder-

lig rigt. De danske Kongers Breve har ingenlunde den Interesse som de mange originale tyske Fyrsters. Troels-Lund har vist, at Udbyttet af det 16. Aarhundredes danske Breve er magert. Af Holberg har vi ikke andre Breve end hans Epistler. Saa højt Ewald kan stige i sin Prosa, hans Breve er lidet mærkelige, og Wessels er ikke bedre. Baggesen skrev mange og lange Breve, men de efterlader intet Indtryk i Læserens Sind. Først fra det 19. Aarhundrede foreligger en Del Brevsamlinger fra Danmarks betydeligere Personligheder, af hvilke enkelte har beriget Literaturen, som Fru Gyllembourgs, Oehlenschlägers, Ørstedernes. Her findes dog ikke nogen Brevveksling, der er bleven folkekær som Goethes og Schillers, eller nogen Brevsamling, der kan kaldes kulturførende som Voltaires. Vi har ejendommelige Brevsamlinger fra en hel Slægt, som de to Samlinger af Soldaterbreve fra den første og den anden slesvigske Krig. Men af vore store Forfattere har saare faa (som J. P. Jacobsen) skrevet Breve, der vil huskes.

THERESE HUBER

(1764—1829)

(1901)

Den psykologisk-historiske Interesse, der for fyrretyve Aar siden var svag i Tyskland, er efterhaanden vaagnet, og det er ikke blot Aandslivets Hovedpersoner, hvis Udvikling studeres; ogsaa Bipersonerne i det 18. og 19. Aarhundredes Literatur behandles med omstændelig Omhu. Kvinderne fremstilles med Forkærlighed, ogsaa de, der han staaet i andet Plan og hvis Frembringelser er glemte, ifald deres Livsførelse ellers indeholder noget, der kan berige Læserens Menneskekundskab og altsaa pirrer Nysgerrigheden eller Videbegærligheden. Blandt tyske Kvinder fra det 18. Aarhundrede er mangfoldige, som Charlotte von Schiller, Dorothea Schlegel, Charlotte Stieglitz, Karoline von Günde-

rode, Bettina v. Arnim og Caroline Schlegel længst blevne skildrede udførligt.

I den senere Tid har nu ogsaa *Therese Huber* faaet sit Mindesmærke. Professor *Ludwig Geiger* ved Berliner-Universitetet har viet hende Aar af sit Liv, og efter at han allerede havde kastet Lys over hendes Historie ved Afsnittet om hende i anden Del af hans *Digtere og Kvinder*, har han nu helliget hende et selvstændigt Værk paa over 400 Sider i stort Format.

Therese Huber var en Datter af den i sin Tid højt ansete Filolog Christian Gottlob Heyne, der et halvthundred Aar igennem var Göttinger Universitetets Hovedskikkelse. 19 Aar gammel blev hun gift med den ti Aar ældre Georg Forster, en meget fremragende Skribent, der da allerede nød et ikke ringe Ry som Verdensomsejler, idet han 1772—75 havde ledsaget Cook og sin Fader paa en Rejse om Jorden, hvis Udbytte han senere beskrev. Forster, som er Alexander von Humboldts Lærer, regnedes til sin Tids store Mænd, men var for meget Sværmer og Drømmer til at faa noget Blivende udrettet i det praktiske Liv og for mangesidig til at samle sig om noget enkelt Værk, man endnu den Dag idag kunde læse. Han droges til Therese uden dog at føle nogen Elskov til hende, og hun paa sin Side nærede ikke en Gnist af Kærlighed til ham, men synes at have anset ham for et passende Parti, og giftede sig med ham, skønt hun nærede en heftig Lidenskab for en anden Mand, hvem hun først som forlovet lærte at kende. Det var en Ven af Herder, hvem ogsaa Schiller vurderede højt, en frugtbar, men nu glemt Forfatter af Digte og Dramer, F. L. W. Meyer, en Personlighed, som de Samtidige søgte og tidt beundrede paa Grund af hans «uindskrænkede Individualitet». Forholdet mellem Therese og Meyer blev dog ikke andet og mer end et glødende Venskab, om det end paa et vist Tidspunkt foruroligede Forster i hans Ægteskab, saa stærkt han ogsaa oprindeligt havde beskyttet dette Forhold.

Det var ikke Meyer, som hidførte den afgørende Begivenhed i Thereses Liv, der hendrog den almindelige Opmærksomhed paa hende. Krisen i hendes Liv indtraadte først mange Aar efter. Hun havde fulgt sin Mand overalt, hvorhen hans Skæbne kaldte ham, til Wilna, til Göttingen og til Mainz, og havde i et syvaarigt Ægteskab født ham Børn og delt hans trange Kaar, der blev trangere ved hans Mangel paa Evne til Sparsomhed og

ved hans haardnakkede Fortien af sin økonomiske Elendighed overfor hende. Den franske Revolution var brudt ud, Forster var lidenskabelig Republikaner. Som Medlem af det revolutionære Nationalkonvent i Mainz, der for en kort Tid var blevet erobret af Franskmændene, var han Marts 1793 rejst til Paris, og kunde, da Byen tilbageerobredes af de allierede Tropper, ikke vende hjem til Tyskland. Uden Formue, uden Indtægter, ude af Stand til at sørge for Hustru og Børn, overlod han da disse til en Ven.

Denne Ven havde allerede kendt Familien i fire Aar og betragtedes af Fremmede som næsten hørende til den. I et Brev fra 26. Oktober 1791 udtrykker den unge Justus Erich Bollmann, den bekendte, dristige Eventyrer, Lafayettes heltemodige Befrier fra Fangenskabet i Olmütz, vild Begejstring over den Lykke at være modtaget i den berømte Forsters Hus i Mainz; hans Hustru er den første af alle Kvinder, Bollmann har lært at kende, hun straaler af godt Lune, er uendeligt rig paa Vid og Kundskab, elskværdigt naiv og aldeles fordringsløs. I Huset boer desuden endnu en Legationsraad Huber fra Dresden, en Hjertensven af Schiller, Forfatter af et Sørgespil, en fremragende Mand og en ualmindelig Karakter.

Ludwig Ferdinand Hubers Navn er endnu den Dag idag godt kendt i Tyskland, fordi han har grebet ind i Schillers Levned. Det var i sin Tid et med fire Navne undertegnet Brev, der bevægede Schiller til at forlade Mannheim og bosætte sig i Sachsen, og Navnene var Huber, hans Forlovede Dora Stock, Körner og dennes Forlovede Minna Stock. Huber var en Tid lang Schillers nære Ven, men denne trak sig noget tilbage fra ham, da han dels ikke skattede hans Karakter synderlig højt, dels snarere holdt ham for en dygtig Journalist end for det, han vilde være, en Digter.

Huber forelskede sig i Therese, og hun gengældte med dyb Lidenskab hans Følelse. Da han saa opløste sin Forlovelse med Dora Stock, gjorde han et Skridt, der vakte lige levende Forbitrelse mod ham og mod den Kvinde, for hvis Skyld han foretog Skridtet. Schiller og Körner tilgav aldrig ham og aldrig hende — vistnok paa den forladte Dora Stocks Vegne. Thi Forster gav straks og uden Betænkning sit Minde til Ægteskabets Opløsning, hvor meget end den Ensomhed, hvortil han derved blev henvist, gik ham til Hjerte. Meget varmt havde Forholdet mel-

lem ham og Therese aldrig været, og den lunefulde, bedaarende og ondskabsfulde Caroline Böhmer havde forlængst erobret sig Forster til Elsker. Nu levede han et halvt Aars Tid i Frankrig, udrettende forskellige Hverv for den franske Regering, tilbragte saa tre Dage paa Grænsen af Frankrig og det franske Schweiz sammen med Huber og sin tidligere Hustru og vendte tilbage til Paris, i mange tyske Krese afskyet som Fædrelandsforræder.

Men ogsaa hans Hustru og Huber førte da en saare plaget Eksistens i Neuchatel i Schweiz, hvor Therese havde boet et halvt Aars Tid alene med sine Børn og hvortil Huber ankom i Juli 1793. Saa utroligt det lyder, vilde Magthaverne i Byen eller i det lille Fyrstendømme ikke taale ham der, mindre paa Grund af den usande og let gendrevne Beskyldning, at han var Jakobiner, end fordi de betegnede hans Forhold til Therese som usædeligt. Therese var tvungen til at forlade den Pension, hvori hun boede, og leje et usselt lille Værelse i Byens ene Ende, medens Huber boede i den anden Ende af Byen. Hun lukkede aldrig Skodderne for sine Vinduer, og gik kun ud at spadsere med Huber, naar hun ledsagedes af sine Børn.

Imidlertid døde Forster i Paris, endnu før den retslige Skilsmisse var indledet, og nogle Maaneder efter hans Død kunde da Huber og Therese indgaa Ægteskab. Hvilke Mangler Huberts Karakter end kan have havt, overfor Therese viste han sig som en Ridder. Og Therese bruger, mens han lever og efter hans Død, kun det ene Ord *Engel* om ham. Det fuldstændigt lykkelige Ægteskab endte ti Aar senere ved Hubers Død. Therese overlevede ham i fulde femten Aar, og viste sig i disse Aar som en ualmindeligt tapper og højtbegavet Kvinde, der fandt Udveje til at ernære sin Familie, passe sit Hus, bortgifte sine Børn, og ved Siden deraf udvikle ikke ringe Evne som Underholdningsforfatterinde og Leder af et Tidsskrift.

Det er tilsyneladende alene paa Grund af den uregelrette Maade, hvorpaa hendes Forhold til Huber blev indledet, at hun har staaet med et saa daarligt Ry i Samtiden. Den virkelige Grund var den, at hun var sanddru, lidenskabeligt sandhedskærlig, en Kvinde med et Element af Storhed i sit Væsen. Og hun er for en ikke-tysk Læser især interessant, fordi hun hører til den tyske Dannelses verdensborgerlige Tidsalder. Hun er i Grunden langt mere fransk- end tysk-sindet, og hun betragter sig selv som halvt fransk, skriver altid kun Fransk til

sin Datter. Alle betydelige Personligheder i sin Samtid har hun kendt fra Goethe og Schelling til Fru de Charrière og Benjamin Constant.

I Frankrig vilde nu en saadan Kvindes Sjælehistorie være bleven fremstillet uden videnskabeligt Tilbehør. Det er anderledes i Tyskland. Her træder Filologien ind i sine Rettigheder og med mægtig Lærdom rystes Dokumenterne selv, en Masse af Breve, fra hvilke der atter i Anmærkningerne henvises til andre Personligheders Breve eller til vejledende Særskrifter, ud for Læseren, der bliver sat i Stand til selv at danne sig sin Mening, men undertiden næsten finder, at han faar alt for meget at vide.

Den Mand, hvem det skyldes, at Therese Hubers Personlighed nu staar klar, med sikre Omrids for os, er en af den tyske Literaturs lærdeste, paalideligste og lærerigeste Forskere. Det Omraade, han spænder over, er saare stort. Han debuterede vistnok med det paa én Gang sprænglærde og underholdende Værk om Reuchlin, som han uden grundig Kundskab til Hebraisk og Latin ikke havde kunnet skrive; han har behandlet den italienske og den tyske Renæssance i en ypperlig Bog, skrevet det Berlin'ske Aandslivs Historie fra 1688—1840 i flere Bind, men navnlig samlet sine Studier om Goethe og hans Tidsalder. I over en Snes Aar har han nu været Goethe-Aarbogens Udgiver.

Denne Artikel vilde blive meget for lang, ifald jeg endnu skulde opregne, hvor meget jeg personligt har ham at takke for.

HEINRICH HEINE

(13. Decbr. 1897)

I

Det er idag hundrede Aar siden at *Heinrich Heine* blev født. Naar han i *Badene ved Lucca* siger, at han fødtes Nytaarsnat 1800 og altsaa er en af det ny Aarhundredes første Mænd, saa

er dette en Spøg. Han fødtes i Düsseldorf 13. December 1797. Naar man i Almindelighed har anset ham for to Aar yngre, saa beror dette ikke blot paa, at saavel den jødiske Menigheds Register i Düsseldorf som den Heine'ske Slægts Familiepapirer i Hamburg er gaaede til Grunde ved Ildebrand; men hans Forældre havde ved en bestemt Lejlighed udgivet ham for to Aar yngre:

Rhinprovinserne var i 1815 af Wienerkongressen blevne overgivne til Prøjsen. Forældrene vilde i 1816 sende Sønnen til Hamburg for at lære Handelen; men den prøjsiske Stat tilstedte kun de Ynglinge, der endnu ikke var fyldte 17 Aar, fri Udvandring. For at de unge Mennesker ikke skulde unddrage sig Værnepligten i de forhadte Prøjseres Tjeneste, lagdes der dem efter det fyldte 17de Aar alle Slags Vanskeligheder i Vejen. Den unge Heine, der i Virkeligheden gik i sit 19de Aar, blev da udgivet for kun 16-aarig. Han var nødt til at fastholde det én Gang officielt angivne Fødselsaar 1799 i offenlige Aktstykker; saaledes betegnede han sig, da han i November 1819 stilledes for den akademiske Ret i Bonn, som nittenaarig, og ligeledes lod han sin Døbeattest fra Juni 1825 anføre Fødselsdagen 13. Decbr. 1799; men privat lagde han ikke Skjul paa sin virkelige Alder. I et Brev fra 20. Oktober 1821 kalder han sig fireogtyveaarig, og hans fire Ungdomsvenner, J. B. Rousseau, Neunzig, Prag og Steinmann betegner ham uafhængigt af hverandre alle som født 1797. Senere har han sikkert af Koketteri ikke havt noget imod at anses for et Par Aar yngre, end han var. Alligevel tilstod han med sædvanligt Skelmeri i tilslørede Udtryk, at den gængse Betegnelse ikke var korrekt. I et Brev til Saint-René Taillandier fra 1851 siger han: «Min Fødsels Datum er ikke ganske rigtig angivet i de sædvanlige biografiske Notitser. Mellem os sagt synes disse Unøjagtigheder at udspringe af en frivillig Fejltagelse, som man begik til Gunst for mig i Anledning af den prøjsiske Indmarsj i Rhinlandet for at unddrage mig Militærtjeneste under Hs. Maj. Kongen af Prøjsen . . . I min Døbeattest finder jeg den 13de Decbr. 1799 som min Fødselsdag. Men Hovedsagen er, at jeg er født.»

Det var unegteligt Hovedsagen, og høj- og velbaaren kom han til Verden, om han end fødtes i beskedne Forhold og paa en ugunstig Plads i Samfundet. Hvor stærkt han sit Liv igennem har sat sine Samtidiges Følelser og Lidenskaber i Bevæ-

gelse, røber sig klarest deri, at Kampen om hans Navn endnu den Dag i Dag ikke er udkæmpet i hans Fædreland, næsten 42 Aar efter hans Død, der efter det otteaarige Sygeleje indtraf 17de Februar 1856. Heine er vel af alle Tysklands Klassikere den eneste, der endnu stadig er Genstand for voldsomme Angreb; men han er ogsaa den af dem alle, som udenfor det tyske Rige læses mest.

Intet afgiver en bedre Maalestok for Heines Almenyndest end Antallet af de musikalske Kompositioner til hans Digte. Det beløber sig til 3000, og blandt disse Kompositioner findes talrige af Schuberts, Mendelssohns, Schumanns, Brahms's, Robert Franz's og Rubinsteins skønneste Sange. Efter ham med sine 3000 Kompositioner følger Goethe med omtrent 1700 og saa først i lang Afstand de andre.

Det er ret lærerigt med Hensyn til Musikernes og Offenlighedens Sindstilstand at se, hvilke Digte af Heine det er, som mest er slaaede an. Aller hyppigst, dobbelt saa ofte som nogen anden Sang, er *Du bist wie eine Bluhme* komponeret af ikke mindre end 160 forskellige Komponister. Det er øjensynligt det Nænsomme, Andagtsfulde i Følelsen, som har slaaet an. Sangens Tekst er denne: «Du er som en Blomst, saa yndig og skøn og ren. Jeg ser paa dig, og Vemod sniger sig ind i mit Hjerte. Det er mig, som skulde jeg lægge mine Hænder paa dit Hoved og bede Gud bevare dig saa ren og skøn og yndig.» Som man ser, er Følelse og Stemning her saa fjern som mulig fra et Udbrud af Vid eller Haan. Selve den velsignende Haandbevægelse er visselig ikke den for Heine betegnende. Ikke desmindre viser det sig, at naar Heine for en Gangs Skyld har velsignet, saa har denne Velsignelse slaaet an som ingen Kirkefyrstes i nogen Tidsalder.

To af Heines Digte er blevne komponerede hver 83 Gange. Det er *Ich hab' im Traum geweinet* og *Leise zieht durch mein Gemüth*. Det første af disse Digte er overmaade følsomt; det er skrevet under Elskovskvaler, da hans skønne Kusine Amalie Heine havde forlovet sig med en anden. Heller ikke det har det ringeste af det Heine'ske Dobbeltspil, der indfører Prosaen i Poesien som Baggrund for den eller Spot over den. Det lyder: «Jeg har grædt i Drømme. Jeg drømte, du laa i din Grav. Jeg vaagnede og mine Taarer flød endnu ned ad min Kind. — Jeg har grædt i Drømme. Jeg drømte, du forlod mig. Jeg vaagnede op, og

jeg græd endnu længe bitterligt. — Jeg har grædt i Drømme, jeg drømte, du blev ved at være mig god. Jeg vaagnede op, og endnu bestandig flyder mine Taarers Strøm.» — Det som her har grebet og gjort Indtryk, er øjensynligt Indførelsen af hvad Franskmændene kalder Esprit med dens overraskende Fynd og dens stigende Virkning i Tungsindets Følsomhed. Selv naar han har drømt, at hun var tro; netop naar han har drømt, at hun var tro, maa han ved sin Opvaagnen græde.

Ligeledes 83 Gange komponeret er altsaa *Leise zieht durch mein Gemüth*. Det er et af dem blandt Heines Ungdomsdigte, der især vil virke ved Klangen, ved en lys skær Tone, en klinger Musik, baaren oppe af Rim og Klangligheder i Linjerne som ved Linjernes Slutning. *Zieht*, *Gemüth* og *Lied*, *Hinaus*, *Haus* og *schaust* er mente som Rim, *Leise*, *Liebliches* og *Klinge*, *Kleines* er Klangligheder:

Leise zieht durch mein Gemüth
Liebliches Geläute,
Klinge, kleines Frühlingslied,
Kling hinaus in's Weite.

Kling hinaus bis an das Haus
Wo die Blumen spriessen.
Wenn du eine Rose schaust,
Sag, ich lass' sie grüssen.

Det er dette Digt, Holger Drachmann har efterlignet i en yndig lille Vise, der i samme Versemaal med samme Lydvirkning forbinder en inderlig Stemning:

Alle Klokker bringer fjernt
  Bud fra gamle Dage;
Alle Blomster vender sig
  Og ser med Suk tilbage;
Hjertegræsset skælver svagt
  Under Aftnens Brise:
Stille, Hjerte! skælv ej du
  Som denne lille Vise.

Ein Fichtenbaum steht einsam kommer dernæst i Rækken. Det er komponeret 76 Gange. Ogsaa dette er et helt alvorligt Digt. Det gengiver den rene Elskovslængsel, som Heine formaar

at udtrykke den, hvor han naar højst. Plastisk Indbildningkraft og fuldendt Ordknaphed i Stilen har her frembragt et Digt, der aldrig vil forældes.

37 Gange er endelig det Digt komponeret, som af alle Heines bliver hyppigst sunget, og som er blevet først Studentervise, saa Folkevise i Tyskland, *Ich weiss nicht, was soll es bedeuten*, Digtet om Lorelei. Der er i den Heine fjendtlige Kritik, ja selv i saa forstandige Bøger som Wilhelm Scherers tyske Literaturhistorie, blevet gjort meget Væsen af, at denne Heines mest folkeyndede Digtning i sin Opfindelse ikke er af ham, men nærmest maa betragtes som en Bearbejdelse af de tidligere Digte om Æmnet, Brentanos, Nikolaus Vogts og Loebens. At ville tilbageføre hans Geni som Lyriker til den blotte «forøgede literære Behændighed», som skal være Efterromantikerne egen, er ligefuldt en kritisk Taabelighed. Selv her, hvor Heine tager alt det Stoflige fra Andre, har først han gjort noget Genialt og Blivende ud deraf. Hans Digt har naaet sin høje Plads i Kraft af det personlige Udgangspunkt, som er taget i det uforklarede Tungsind, der ikke kan blive det gamle Eventyr kvit, dernæst i Kraft af det øjeblikkelige Syn, det bestemte, tydelige Billede af Landskabet, endelig i Kraft af den dæmoniske Lidenskab. som alene Heine har formaaet at nedlægge i Æmnet; hans Lorelei betager de Forbisejlende med et uimodstaaeligt Raseri.

Hvad der altsaa af Heines Lyrik har slaaet stærkest an og oftest faar Liv paa syngende Menneskers Læber, det er hans uskyldigste, følsomste, barnligste, folkeligste Vers — det var i Grunden at vente, forsaavidt Intet kan blive almenyndet som det Simple og Folkelige, men det er lige saa vist, at disse simple Sange kun ved Stilens hidtil uhørte Fynd og de anvendte Billeders slaaende Sikkerhed har holdt sig uberørte af Tiden; det er altsaa dog til syvende og sidst Digterens Geni, som har skaffet dem den store Udbredelse.

Men disse Digte rummer ikke hans hele Ejendommelighed. De er uden Misklang, og de er usammensatte i deres Følemaade, mens ingen var sammensat som han, «Nattergalen, der byggede sin Rede i Voltaires Paryk». Han var som Digter en ren og simpel Aand, der levede i hemmelighedsfuldt Samkvem med Naturen — en drømmende Sjæl; og han var som Spotter en skarp og hvas Ironiker, pludseligt bidende, troløst overfaldende, gnistrende vittig, ætsende farlig. Han beraabte sig paa

Hegel og paa Moses, paa Luther og paa Aristofanes. Han var tysk-fransk og jødisk-græsk, forenede og forsonede de dybeste Folke- og Racemodsætninger i sit Væsen, og saa var der tilmed noget i ham, der omspændte alle Tiders Kunstretninger, han var klassisk, romantisk og moderne paa én Gang, idet han, som det nys er blevet sagt, var en romantisk Digter, der gav den moderne Aand et klassisk Udtryk.

II

Heinrich Heine hører til de Døde, som lever. Det spændstige, kraftfyldte Liv, han har meddelt sine Vers og sin Prosa, bringer Slægt efter Slægt til at dvæle ved hans Skrifter. Endnu er den Tid ikke forbi, i hvilken den seksten-, syttenaarige Yngling eller Pige med et laant Eksemplar af *Sangenes Bog* for sig afskriver Smaavers deraf for at kunne læse dem atter og atter. Endnu gives der trediveaarige Mænd og Kvinder, som vækkes og ægges af det krigerske Vid i Heines Satirer, og som i hans *Vintereventyr* finder Pirring for deres Livsaander, Næring for deres Begejstring, deres Harme og Daadstrang. De endnu ældre kan det altsammen halvvejs udenad.

Navnet Henrich Heine har ligesom noget Betegnende ved den i Fornavn og Efternavn forekommende Dobbeltvokals lyse, skarpe Fløjtelyd. Den, som bar det, var en fristende Fløjtespiller, der i levende Live fik en stor Del af Evropa til at lytte til sine Toner, og som nu har sin Tilhørerskare spredt over hele Jordens Kres.

Heinrich Heine var ved sin Afstamning Orientaler, ved Fødsel og Opdragelse Tysker, ved en stor Del af sin Dannelse Franskmand, og som Aand Verdensborger paa mere udpræget Maade end nogen anden tysk Digter, Goethe undtagen.

Ingen Digter af israelitisk Æt har siden Jehuda ha Levi's og Mose ben Esra's Dage naaet saa højt i digterisk Flugt; dog ligner Heine ingenlunde disse sine store Forgængere. Han gengiver, som lidt senere Disraeli i England, Lassalle i Tyskland, Gambetta i Frankrig, den Brydning, hvorunder hans Races Egenskaber gnistrede, da den moderne Kultur brød ind over den og ramte den som Staalet Flinten. Som Tysker tilhører Heine den tyske Romantik, har dens Grundstemning af Sværmeri, dens

Vellyd og dens Farve; men som Tysker er han ogsaa Lærling af Goethe og af Hegel, har begges Hellenisme, noget af den førstes hedenske Aand, noget af den andens Dialektik i sit Vid. Som Verdensborger forener han germansk Følelsesromantik med fransk Esprit og jødisk Inderlighed, Vemod, Skelmeri i en Form, som lettilgængelig og tiltrækkende har skaffet hans Frembringelser Indpas Verden over, saa de i vore Dage er oversatte paa alle Sprog.

Det nye tyske Rige har vægret sig ved at rejse Heinrich Heine det Mindesmærke, hans Beundrere dèr havde ønsket for ham, og som han saa godt kan undvære. Østerrig-Ungarns Kejserinde blev i sin Tid tvungen til at tage sit Bidrag til Heines Billedstøtte tilbage. End ikke i den Provinsby, hvori han fødtes, har noget Mindesmærke over ham turdet finde Plads. Og overfor denne det tyske Riges Holdning har vore Dages Franskmænd ikke engang havt det Indfald at rejse ham et Monument i det Paris, han elskede saa højt, og hvor han tilbragte den sidste Halvdel af sit Liv. Imidlertid har udenfor det tyske Rige sikkert Ingen, der har skrevet paa det tyske Sprog, saa stor en Læsekres som hans.

Nyere evropæisk Literatur er rig som Noah's Ark. Den har vilde og tamme Dyr, kongelige Løver og mægtige Ørne, plumpe Bjørne og hvide Svaner, kloge Ræve og forfængelige Paafugle og smægtende Nattergale, ikke at tale om Æsler og Hunde og Aber i Overflod. Den har ogsaa en Antilope.

Og Antilopen var slankere og mere yndefuld end alle Markens vilde Dyr, som Gud Herren havde skabt, og den sagde til Kvinden: Mon Gud skulde have sagt: I maa ikke spise af alle Havens Træer? . . .

Thi det var Antilopen, som sagde det.

Antilopen er aarvaagen, indsmigrende, bevægelig; naar den føler sig tryg, er den munter og skelmsk; altid er den smidig og hurtig og gratiøs. Dens Væsen er Ynde. Der gives en Antilopefamilie, som hedder Beni Israel. Til den maa Heinrich Heine have hørt.

Selv Byron har neppe i det nittende Aarhundrede virket saa dybt som han. Man sporer hans Indflydelse allevegne i Tyskland som i Østerrig og Italien, i Rusland som i Polen, i Frankrig fra Gautier til Richepin. I Norden har hans Skrifter tidligt fundet Indgang. Han er her bleven slugt af en Læseverden. Han har paavirket talrige af de Ypperste blandt Dan-

marks Ældre, Mænd som Christian Winther, Orla Lehmann, Emil Aarestrup, M. Goldschmidt, og talrige af de Yngre fra J. P. Jacobsen til Sophus Claussen, ligesom i Norge Slægtled fra Henrik Ibsen og hans Jævnaldrende til Alexander Kielland, Gunnar Heiberg og deres. Men i endnu højere Grad end de Skrivende har han paavirket deres Læseverden, været medvirkende under Tilblivelsen af næsten hver enkelt udviklet Personligheds Sjæleliv og Forstandsdannelse

Umaalelig er hans Indflydelse, men umaadelig har den været; umærkelig og vældig. Farlig og forvirrende var den altid for karakterløse Væsener og skrøbelige Hoveder, men befriende, oplivende for sunde, stærke Sjæle; i gamle Dage betagende som en Smitte, senere hen velgørende som en Befrugtning, og nu, da den ikke mere virker samlet, ligger den i Luften og vil kunne spores ogsaa i det kommende, nye Aarhundredes Luft.

HEINE OG NAPOLEON

(1903)

Man kunde tro, der ikke var noget Nyt at sige mere om Lyrikeren fra Düsseldorf og Geniet fra Ajaccio, og saa har dog en ung Forfatter, *Paul Holzhausen* i et med stor Flid gennemført, strengt videnskabeligt Værk, *Heinrich Heine og Napoleon I*, sammenarbejdet en Mængde hidtil upaaagtet Stof og stillet Forholdet mellem Digteren og Kejseren i en rigtigere Belysning, end det før var sket.

Der lader sig sondre tre Tidsafsnit i Heines Forhold til Napoleon, naar man ser bort fra den korte Aarrække, da han i sin grønneste Ungdom, som tysk-patriotisk Student, samme Aar som Slaget ved Waterloo blev slaaet, skrev middelmaadige Vers om, hvorledes *Helvede* kom fra det fjerne Frankerrige og bragte Skændsel over «det fromme, tyske Land».

Af disse tre Tidsafsnit er det første den ubetingede Begejstrings. Heine skriver det ved Kraft og Sværmeri enestaaende Digt *De to Grenaderer*, et af Verdensliteraturens ypperste. At Heines Hadere har beskyldt ham for her at have kopieret Bérangers Digt med samme Titel, er æselsagtigt; Beskyldningen fortjener end ikke en Imødegaaelse. Efter dette Digt fra 1819 udgiver han 1826 Bogen *Le Grand*, hvori Napoleonsdyrkelsen naaer sit Højdepunkt hos ham; med større Hensynsløshed end nogen anden beslægtet Udtalelse i Samtidens Tyskland brød denne Bog Kærligheden til Napoleon en Bane i det Land, han havde overvundet og undertrykt.

For Heine er her Napoleon Folkets Mand, mod hvem Kongerne havde sammensvoret sig; paa ham vilde de hævne, hvad Folket engang havde øvet mod en af deres, Ludvig XVI. Han er videre Ideernes Mand, det vil sige de to Ideers, Heine ungdommeligt, næsten barnligt, altid nævner sammen og sammenblander, Frihedens og Lighedens, de Grundforestillinger, der var Digteren selv de kæreste. Derfor kalder han ogsaa etsteds Napoleon den menneskevordne Idé. At Frihed og Lighed vanskelig trives sammen, at Napoleon i ethvert Fald fremmede og befæstede Ligheden, paa samme Tid som han sløjfede den politiske Frihed, ser Heine endnu ikke, og vil han ikke sé. Han bygger sin Forestilling om Napoleon paa *Erindringerne* fra hans Fangenskab paa St. Helena, hvis forskellige Forfattere han troende betegner som de fire Evangelister. Napoleon selv er en Gud; hans Lidelseshistorie Gudmenneskets. Alle hans Modstandere bliver for Heine Uslinger eller Karikaturer eller Bødler.

Under Digterens italienske Rejse 1828 spores den første Ændring i denne ubetingede Tilbedelse og Beundring. I Kapitlet om Marengoslaget beder Heine Læseren ikke antage ham for ubetinget Bonapartist. Det synes, som om han i Italien, der led under det østerrigske Aag, har faaet Øjnene bedre op for Frihedens Velsignelser, og han beskylder nu Bonaparte for den 18. Brumaire at have forraadt Friheden, endda «af Forkærlighed for Aristokratismen» — hvad der klinger som en Mindelse fra Börne. Han udtaler her, at Napoleon har ombyttet det betydeligere Ry, at være sit Aarhundredes største Menneske, med det ringere, at være sin Tids største Kejser.

Efter at Julirevolutionen 1830 paany har kaldt Frihedstanken til Live i alle aandeligt Bevægedes Sind, følger hos Heine, over-

for Napoleon, Tvivlens og den betingede Uviljes Tidsrum. Maaske har Paavirkning fra hans Omgivelser i Paris, Mænd som Mignet og Carnot, her havt en Del at sige. At han var indtraadt i de Aar, hvor Personbegejstringen i Reglen tager af, har vel været medvirkende.

I sine under forskellige Navne samlede brevlige Meddelelser fra Paris staar han under Indflydelse af Ludvig Filip-Tidens Aand, saa fremmed den end er hans Væsen. Han priser Lafayette paa Napoleons Bekostning; han anfører Auguste Barbiers Ord, at ingen fransk Moder kan se paa Vendôme-Søjlen uden Taarer; Lafayette har grundet sig en bedre Mindestøtte i franske Sind. Det kæreste ved Napoleon er ham nu det, at han er død; thi levede han, maatte Heine bekæmpe ham. Ved sin Død har Napoleon bødet for den Troløshed, han har vist mod sin Moder, Revolutionen. Heine opfatter hans østerrigske Giftermaal som udtrykkeligt Brud med Folkesuverænitetens Tanke, den, Napoleon selv skyldte Alt. Han sammenligner ham med Cromwell og hæver denne over Bonaparte; Cromwell sank aldrig saa dybt, at han af en Præst lod sig salve til Kejser og som Revolutionens frafaldne Søn «tilbolede» sig Fætterskab med Cæsarer. Ja, han sammenligner ham med Orestes: Friheden forfulgte ham som hans ihjelslagne Moders Aand; han hørte overalt dens Stemme; endog om Natten skræmmede den ham op af Armene paa den Legitimitet, han havde formælet sig med.

Tidligere havde Heine prist Napoleon, fordi han aldrig havde handlet helt revolutionært eller helt modrevolutionært, men i Kraft af sin Genialitet, der sammenfattede Modsætningerne, simpelt, stort og rolig mildt. Nu ser Heine i Kejserens Forsøg paa at sammensmelte den nye Tid med den gamle kun en rent udvortes Sammenlodning, der maatte mislykkes, og som styrtede ham: Kejsertiden dræbte i Frankrig borgerlig Enfold og Frihedskærlighed. Og i 1837 skildrer Heine Kejsertidens Velsignelser saaledes: Agrene laa brak, Menneskene blev førte til Slagterbænken.

Disse Aar var for Heine Træthedens Aar, og det ham omgivende Borgerdømme smittede af paa hans Væsen. Dertil kom ydre Hensyn. Som Statsunderstøttet af Ludvig Filips Regering kunde han ikke prise Kejsertiden paa Datidens Bekostning, og da han under sine stadige Pengesorger paatænkte Udgivelsen af en tysk Avis i Paris, maatte han tilstræbe, at den prøjsiske Re-

gering, der af gode Grunde var ham yderst fjendsk, ikke lagde dette Blads Udbredelse i Prøjsen Hindringer i Vejen.

Men Hovedsagen var dog, at han i sit Indre var bleven anderledes. Man ser det, hvor han simpelt udtaler, hvad han føler. Nu hævder han i *Lutetia*, at Napoleon, hvis Betydning som Idé han tidligere havde følt, kun var «en glimrende Kendsgerning». Ja, Napoleons Fortrolige paa St. Helena, de tidligere «Evangelister», er ham nu kun «Insekter», der kryber om paa et Menneskes Hoved uden at ane det mindste om hans sande Liv og hans Tanker. Med forbavsende Kulde omtaler Heine derfor ogsaa nu i sin Prosa det kejserlige Ligs Tilbageførelse til Paris, der dog rørte mange, hvem man skulde tiltroet ringere Deltagelse. Og som daarlig Spaamand erklærer Heine, at Kejserdømmet nu er lige saa dødt som Kejseren og med ham begravet under Invalidedomens Kuppel. I et senere ændret Sted skriver han endog: «Kejseren er død og begravet. Vi vil prise og besynge ham, men tillige takke Gud for, at han er død.» Dette forklares saaledes, at over hans Grav løfter sig den industrielle Borgertid, der beundrer James Watt mer end ham. Den gamle Heltetilbeder Heine synes for bestandig omvendt.

Saa følger Omslaget. Heine vender ved Halvhundredaarsalderen tilbage til sin Ungdoms Napoleonsbeundring. Efter ti Aars Tavshed om sin Helt priser han ham paany som det store Sindbillede paa alt, hvad han elsker. Det har øjensynligt gjort et mægtigt Indtryk paa ham, at det Napoleonske Navn paany har bevist sin Livskraft, idet den store Kejsers Brodersøn blot i Kraft af dette Navn har kunnet foretage sit Statskup i 1852 og opkaste sig til Frankrigs Hersker. Heine havde som alle andre dømt Louis Napoleon haardt, betragtet ham blot som Nar og Fantast paa Grund af hans forskellige mislykkede Oprørsforsøg. Nu, da Heine, gammel, lammet og seende tilbage over sit Liv, i sine *Tilstaaelser* forsøger at bringe Enhed deri, nu staar det for ham, som havde han altid uforandret været Bonapartist, og han udregner dels, at han som født Düsseldorfer har Napoleon III til retmæssig Suveræn, dels hævder han, at dennes Tronbestigelse er den første Napoleons Triumf, Genoprejsningen for Waterloo: «Det er ikke en ny Mand, der sidder paa Frankrigs Trone, men den samme Napoleon Bonaparte, hvem den hellige Alliance har erklæret i Rigens Akt, mod hvem den har ført Krig og som den paastod at have afsat og dræbt.» Napoleon er ham atter

den guddommelige; han vender tilbage til denne sin Ungdoms Gud ganske i samme Aandedræt, som han vender tilbage til sin Barndoms Tro paa en personlig Gud udenfor og over Naturen. Men der er anderledes Glød i den Inderlighed, hvormed han omfatter Menneskeguden. «Evangelisterne» er ham paany Evangelister. Napoleon er paany Repræsentanten for den Menneskehed, der kæmper for at forløses fra de gamle Aag. «I hin enestaaende Mand var det ogsaa os, man slog, os, man forhaanede, os, man korsfæstede; det var ogsaa os, man paa *Bellerophon* førte bort, ogsaa os, hvem Hudson Lowe pinte; Marterklippen St. Helena var vort eget Golgatha, og vor første Lidelsesstation hed Waterloo.» Det var, skriver han, Frihedens, Lighedens, Broderlighedens, Sandhedens og Fornuftens Sag, selve Menneskeheden, der ved Waterloo tabte Slaget.

Saaledes vender den ildfulde Friheds- og Stemningsdigter ved sit Livs Slutning tilbage til sin første Ungdoms Sværmerier, uden at der er synderlig Aarsag til at bebrejde ham Ustadighed.

Hr. Holzhausens Værk er paa tysk Vis omstændeligt, og der tages efter den filologiske Metode mere Hensyn til Stoffets Fuldstændighed end til det Tankeudbytte, som derved opnaas. Men han har skrevet en paalidelig og lærerig Bog.

LOUIS BETZ

(1903)

Der findes hos vore Dages yngre og unge Lærde en Jorden overskuende Literaturkundskab, man ikke før har kendt. Den er bygget op paa filologisk Grundlag og er maaske i sit Væsen nok saa sprogkyndig som sjælekyndig, men den er ved sin Grundighed og sit Overblik efterhaanden bleven en sand Kulturmagt. Gaston Paris har stiftet Skole i alle Lande; i Norden stammer f. Eks. Kristoffer Nyrop og Finnen Werner Söderhjelm ned fra ham. De store tyske Germanister har ligeledes stiftet Skole, og Literaturhistorien paa deres Grundlag repræsenteres i Berlin af

Erich Schmidt og Ludwig Geiger. Ogsaa de skandinaviske Literaturer har de fremmede Forskere inddraget under deres Studie-Omraade. Saaledes har Edmund Gosse leveret interessante Arbejder om nordiske Digtere, og Franskmanden Fernand Baldensperger selvstændigt og paa en vor Kundskab berigende Maade gransket Oehlenschlägers Forhold til Tieck.

En af de dygtigste og indsigtsfuldeste blandt disse Evropa og Amerika omfattende Forskere er den omtrent fyretyveaarige Tyskamerikaner *Louis Betz*, født i New York, Universitetsdocent i Zürich, der nylig har udgivet en værdifuld Bog *Studier til sammenlignende Literaturhistorie for den nyere Tid*. Ved sin Fødsel har han havt umiddelbar Adgang til den engelsk-amerikanske Literatur, ved sin Stilling som Schweizer har han lige let Adgang til det tyske, franske og italienske Aandsliv. Han har udviklet sin Sporsans for alle Strømninger, Land og Land imellem, og vælger sig med Forkærlighed Æmner, der opfordrer til Paavisning af, hvorledes Aander fra forskelligartede Samfund befrugter hinanden, og hvorledes den aandige Indflydelse forplanter sig fra Nation til Nation. Har man gennemlæst hans Bog, har man et Indtryk af, hvorledes i disse Dage, hvor Nationaliteterne tilsyneladende afslutter sig mod hverandre som ingensinde før, ja hvor alt Slags Landsmaal og enhver literær Provinsialisme trives, ikke desmindre umaadelige, altovervindende Aandsbølger og Kunstbølger, udgaaende snart fra et, snart fra et andet Punkt, breder sig over hele Jordkloden, saa Bevægelserne med faa Aars Mellemrum optræder ensartede i de forskellige Lande.

De Æmner, Betz har valgt sig, bliver alle underholdende ved Forfatterens udtømmende Sagkundskab.

Han tegner f. Eks. Amerikaneren Edgar Poe og efterviser den overvældende Indflydelse, han gennem Charles Baudelaire har faaet paa Frankrigs nyere Literatur. Eller han skildrer den franske Digter Gérard de Nerval, en fin og indtagende Aand, der ramtes af Sindssyge i en meget ung Alder, men som forøvrigt under sin Sygdom skrev Digte, der er mindre forrykte end de, Mallarmé har skrevet som aandsfrisk. Gérard oversatte som bekendt Goethes *Faust* til Mesterens Tilfredshed, endda hans Kendskab til det tyske Sprog ikke var fuldkomment. Morsomt er det at følge Betz's Paavisning af, hvorledes der efterhaanden i Frankrig udviklede sig stedse yppigere Sagn om Goethes Aner-

kendelse af Gérard, om Breve fra Goethe til denne, hvori Beundringen for Oversætteren faar et bestandig mere overdrevent Udtryk.

Paaskønnelsesværdigt er det, at Betz i en Fremstilling af den udmærkede franske Kritiker Emile Montégut giver denne oversete Mand den Hyldest, som tilkommer ham. Montégut døde for vel syv Aar siden, 70 Aar gammel, og blev da lidet omtalt, skønt han havde havt et Verdenstidsskrift som *Revue des deux mondes* til sin Raadighed. Men det er altid en Nydelse at læse ham; det beriger. Han var paa en Gang grundig og fin, og det Felt, han omspændte, var stort. Aldrig var han kedsom; han kunde skrive om saa fjernt liggende Æmner som Tasso eller om saa nærliggende som Alfred de Musset, han fængslede og belærte. Han manglede for at naa Berømmelse en tydeligere Originalitet, en stærkere Personlighed. Fordomsfrihed og Alsind er store Egenskaber; men de er ikke nok.

Det ligger i Betz's Afstamning og Virksomhed, at Schweiz indtager en Hovedplads i hans Forskning. Mænd som J. J. Bodmer, som Benjamin Constant eller som Gottfried Keller og Heinrich Leuthold tiltaler ham, saa forskellige de er, alle i deres Egenskab af Schweizere, og han har fordybet sig i det Schweizeriske i Scheffels Digtning.

Et Midtpunkt for Betz's Forskning har flere Aar igennem Heinrich Heine udgjort, og atter her har han en fortræffelig Afhandling om den i vore Dages Tyskland saa forunderligt miskendte Heine som Verdensdigter, forfølgende hans Anseelse og Indflydelse fra Land til Land.

Forbavselse og Undren griber Sindet, naar man saaledes i det Enkelte finder paavist, hvorledes Heine er bleven tilegnet og efterlignet i Tyskland, oversat og tilegnet i Frankrig, Italien, Spanien, England, Nordamerika osv. Aldrig før har vel et rent lyrisk Geni grebet Menneskeheden saa stærkt.

Heines Indflydelse i Skandinavien, der er saa uomtvistelig, har Forfatteren paa Grund af manglende Sprogkundskab ikke kunnet paavise nøjagtigt og rigtigt. Baldensperger har gjort ham opmærksom paa Aarestrups *Erotiske Situationer*, men der er andet af Aarestrup, hvor Paavirkningen er anderledes klar, og andre end Aarestrup, hos hvem den findes.

Der er meget faa Fejltagelser i Bogen, nogle ret ligegyldige,

som naar Shakespeare-Oversætteren François Victor Hugo betegnes som Victor Hugos Broder istedetfor hans Søn.

En lille Unøjagtighed i Afhandlingen om Heine berører disse Linjers Forfatter. Det siges, at jeg i mine *Ungdomsvers* i Digtet *Til Foibos Apollon* har givet et Ekko af det Heine'ske Vers «Phoibos, du lächelst, o mein himmlischer Vater!», ret som gaves der et Heine'sk Vers, der lød saaledes. Ganske vist fortæller hin Kilde til talløse Vildfarelser om mig, Hr. Alfred Ipsens Biografi, at hin Linje stammer fra et Heine'sk «Digt, der aabenbart har inspireret» mit; men det undrer ikke hos Hr. Ipsen, hvis Uvidenhed er en stadig frisk sprudlende Kilde, som den heldigvis sjældent forekommende Læser kan læske sin Tørst paa, Heine har aldrig skrevet noget saadant Digt. Den anførte Linje er som ikke ubekendt den sidste Prosalinje i Fortalen til *Buch der Lieder.* Mine *Ungdomsvers* er visselig en uanselig og fordringsløs Bog, men noget uforstandigere lod sig ikke godt sige om dem, end at de efterligner Heinrich Heine. Jeg tør paastaa, at end ikke et Spor af Paavirkning fra Heine lader sig eftervise i dem, og de fandt forøvrigt i Danmark oftest en skønsom og forstandig Kritik. Men pudsigt er det, at netop med hint ene Digt fra min Sekstenaarsalder har Kritiken her som udenlands været aldeles vildfarende. Den gik vel ingenlunde til den Ipsen'ske Urimelighed i det at finde Efterligning af Heine; men den troede Rytmen efterlignet efter Heibergs *Vaaren og Freden.* Endog i det engelske Tidsskrift *Academy* blev dette ment, Det beror paa den Mani, der har udviklet sig hos de fleste Kritikere at ville finde Forbilleder til Alt. Hvis jeg i hin Alder havde kendt Heibergs Digt *Vaaren og Freden*, havde jeg maaske gerne efterlignet dets vanskelige, mesterligt behandlede Versemaal, hvorimod det simple i mine Ungdomsvers ikke kommer op. Men jeg kendte det ikke og jeg kom langt simplere til Rytmen deri. Jeg havde den over Digtet oprindeligt anførte Heine'ske Prosalinje i Hovedet; jeg oversatte den paa Dansk, satte Ordet *ler* i Stedet for *smiler* og havde dermed Rytmen. Det er saa simpelt, at Ingen er falden derpaa.

MAX STIRNER

(1902)

I Aaret 1845 udkom i Leipzig Bogen *Den Eneste og hans Ejendom*, der straks gjorde ikke ringe Opsigt ved sin oprørske Dristighed, i vore Dage er blevet fremsøgt og gransket paany som Forløber for individualistiske eller anarkistiske Lærdomme i Samtiden, og nu ogsaa har fundet en dansk Beundrer og Oversætter.

Forfatteren kaldte sig Max Stirner, men hed Kaspar Schmidt, var født i Baireuth 1806, var en fattig Lærer, der maatte opgive sin Stilling som Følge af Bogens Udgivelse, nogen Tid fristede Livet som Forfatter og Oversætter og døde glemt i Berlin 1856.

Tilhængere af Friedrich Nietzsche er vendte tilbage til Max Stirner i Kraft af den allevegne udbredte Drift til at finde en Stamfader, og den moderne Anarkisme beraaber sig paa ham, fordi han har paavirket en af dens betydeligste Mænd, Bakunin.

Max Stirner nedstammer i lige Linje fra den tidlige Middelalders Nominalister, der henved 800 Aar før hans Tid allerede hævdede, at Almenbegreber som de, han bekæmper under Navnet Spøgelser (særligt Mennesket, Menneskeheden), ikke havde nogen Virkelighed, ikke var andet end Ord og Navne. Deres Kamp strakte sig videre gennem hele det fjortende og femtende Aarhundrede, og de udstod Forfølgelser for deres Overbevisning som sidenhen han.

Særligt synes Stirner at være bleven tilskyndet til sin Optræden ved Udgivelsen af Ludwig Feuerbach's *Kristendommens Væsen* (1841), der paa hans Tid gjaldt for den fremskredne Retnings sidste Ord. I denne Bog fandt Datiden de yderste radikale Følgeslutninger dragne. Bogen vendte op og ned paa Teologien, idet den hævdede, at Sandheden kom frem, naar man ombyttede de kristelige Sætninger: «Gud er Kærlighed, Gud er Godhed» med de menneskelige: «Kærligheden er guddommelig, Godheden er guddommelig», og helligpriste alt sandt Menneskeligt; Mennesket var helligt, Venskabet, Ægteskabet helligt. Det forekom Max Stirner, at under denne Venden op og ned paa Teologien var Teologiens Grundsynsmaade i et Hovedpunkt bevaret, og han

rejste sig med Rette derimod. Saa langt han end som Aand og som Skribent stod tilbage for Feuerbach i Fylde og Sving, betegnede han dog utvivlsomt som Tænker et Fremskridt, der fører ud over ham.

I den Menneskehedsreligion, som Feuerbach havde ladet uanfægtet, blev Selvfornegtelse neppe mindre prist end i Kristendommen. Egenkærligheden opfattedes som det Umenneskelige, der skulde ofres. Med en Lidenskab, der maaske har faaet Næring ved Studiet af Helvetius og som foregriber Nietzsche, kæmper Max Stirner mod den af Kristendommen paavirkede Opfattelse af Egenkærlighed eller Egennytte som det onde Princip. For ham er den Enkeltes Jeg det eneste virkelige Jeg, derfor den eneste Magtkilde og Retskilde. Mennesket, Folkeaanden, Kirken, Staten, disse hemmelighedsfulde moralske eller politiske Personer, er forlorne Personligheder, Æsler i Jeg'ets Løvehud, som Stirner trækker ned over Ørerne paa dem. At jeg er egenkær, betyder i hans Modstanderes Mund, at jeg kun ser paa, hvad der behager mit sanselige Menneske; han hævder derimod, at mit Jeg ikke er udtømt med min Sanselighed; han viser, paa hvad Overtro Buddet om Selvfornegtelse kan bero, og skildrer med Deltagelse den unaturlige Afholdenheds Ofre.

I sine Modstanderes Tale og Færd finder han en skjult, utilstaaet Egenkærlighed; selv vedkender han sig aabenlyst Egenkærligheden som ledende Følelse, og viser, hvorledes jeg alene sikrer mig min Frihed ved at benytte mine Omgivelser til mit Bedste. Som alle Tænkere af denne Retning vil han godtgøre, at ethvert Offer, jeg bringer andre Mennesker, min Ven, min Elskede, bringer jeg ikke for deres, men for min egen Skyld, fordi jeg ikke taaler at se dem lide eller savne; men Ingen har Krav paa min Kærlighed, og Kærlighed er intet Bud; det er en fri Ydelse, under hvilken Jeg'et forholder sig til sig selv.

Selvkærlighedslæren er (ganske ligesom Pessimismen) et med Begreber anstillet Forsøg, nemlig Forsøget paa, hvorvidt vi kan naa i Forklaring af Tilværelsen ud fra den Enkeltes Jeg. Vel at mærke ses hos Stirner som hos de spekulative Tænkere overhovedet Jeg'et aldrig som Resultant, kun som nyt Udgangpunkt, uforklaret. Men det er lærerigt at følge ham, naar han med Rette viser, at Opdageren forfølger sin Opdagelse eller Forfatteren sin Grundtanke ikke af Kærlighed til Menneskeheden, alene for

at give sin Tanke Udtryk, ligesom Fuglen synger, fordi den er Sangfugl. Man behøver, siger han, ikke at se paa Menneskehedens Vel for ikke at lyve og bedrage, men kan meget vel af egenkærlige Grunde lade være dermed.

Naar han fastslaar Egenkærlighedens Grundlov som den ene sande og saliggørende og med Vilje bruger det stødende Udtryk, at vi betragter hverandre som Brugsgenstande, saa mener han dermed nærmest dette, at Ingen giver Velvilje eller Penge for andet end hvad han har Brug for. «Behøver vi en Konge? spørger Nordamerikanerne og svarer: han og hans Arbejde er os ikke en Styver værd.» Og naar Stirner hævder, at den Egenkærlige ikke venter sin Formue af Andres Uddeling, men bemægtiger sig, hvad han formaar, idet Alt, hvad han kan tilegne sig, er hans Formue — saa opfatter han ikke Ordet Formue udvortes og raat. «Hvilken Formue,» siger han, «har ikke Barnet i sit Smil, sin Leg, sin Graad, kort sagt i sin blotte Tilværelse! Er du i Stand til at modstaa dets Ønsker?»

Det er ogsaa højst betegnende, at det fuldkomneste Eksempel paa den Egenkærlighed og Selvhævdelse, han priser, finder han i Jesus, der efter hans Opfattelse ikke (som Julius Cæsar) blot var en Revolutionær, der omstyrtede Staten for at indsætte en ny Statsorden, men var «en Egenmægtig, der hævede sig over Alt, hvad Regeringen og dens Modstandere fandt ophøjet, og løsrev sig fra Alt, som bandt de Andre». Særlig forherliger Stirner Jesus for, at han istedenfor at spilde sin Kraft paa Omstyrtning af det Bestaaende «murede det inde», idet han trøstigt og hensynsløst, uden at agte paa de Indemuredes Kvaler, opførte sit eget Tempel ovenover. Naturligvis antyder han derefter, at det nu vil gaa den kristne Verdensorden som engang Hedenskabets.

Egenviljen, som han skildrer den, er efter sit Væsen Statens Fordærv. Hvad hans Samtidige attraaede under Navnet politisk Frihed var Bundethed af Staten og dens Love. Ingen maatte efter deres Opfattelse drive Spot med, hvad der var Andre helligt, hvor foragteligt dette end var. Elskovsforbindelser udenfor Ægteskabet betragtedes af dem som «umoralske». Naar blot en upersonlig Hersker traadte i Stedet for den personlige Vilkaarlighed, var de tilfredse, og de attraaede «Friheden», en saakaldt fri Forfatning, som Gave fra Magthaverne. Med Fynd retter Stirner det Udbrud mod dem: I længes efter Frihed, I Daarer,

tag Magten, saa kommer Friheden af sig selv! Jeg har kun den Frihed, jeg selv skaffer mig; jeg fortjener ikke at have den, som jeg lader mig fratage! — Og han haaner dem, som tror, at Friheden lader sig skænke, ligesom dem, der indbilder sig, at Retten nogensinde har andet Udspring end Magt. Tigeren har Ret, naar den angriber mig, og jeg, naar jeg slaar den ihjel.

For ham som senere for Henrik Ibsen og Nietzsche er Staten de Enkeltes Forbandelse. Staten optræder som Hersker ganske som Kirken gjorde det, bygger paa «Moral» som Kirken paa «Fromhed». Staten anvender fra første Færd af Statskulturens Saks mod de Enkelte, og al Aandsvirksomhed mod Staten er strafbar. Jo friere Folket som saadant kaldes, des stærkere er i Reglen den Enkelte bundet ved Statsbaand, Samfundsbaand og Partibaand. Men selve Folkefriheden var jo i Datiden kun et Ideal, og Stirner er uudtømmelig i Spotterier over Datidens politiske Opposition i Tyskland, den lovlydige og kongetro Opposition, der højagtede selv de usleste Love blot som Love, og fandt Den umoralsk, der søgte at unddrage sig den bestaaende Censur. Overfor den daværende Stats socialistisk anlagte Modstandere gør han gældende, at da Samfundet kun kan organisere det almennyttige Arbejde, bliver Den, der frembringer det Sjældne, det Enestaaende, ingen Genstand for dets Omsorg, ja nærmest betragtet som et forstyrrende Element. Han finder det Tilsvarende allerede i Oldtiden. Athenæerne var ikke Sokrates's Dommere, men hans Fjender.

I Aaret 1843 fejredes det tyske Riges Tusindaarsfest. I det Aar allerede maa Stirner have arbejdet paa sin Bog. Thi det hedder midt i den: «Hør, mens jeg skriver dette, begynder Klokkerne at ringe Festdagen ind for vort kære Tysklands tusindaarige Bestaaen. Ring, ring dets Gravsang! I ringer jo saa højtideligt, som blev Eders Knevl bevæget af en Anelse om, at I fulgte en Død til Graven .... Folket er dødt, leve mit Jeg! .... Imorgen bærer man dig, Tyskland, til Graven; snart vil dine Søstre, Folkeslagene, følge dig. Men naar de alle er borte, saa er Menneskeheden begravet, og jeg, jeg er mig selv; jeg er Arvingen med det store Smil.»

Saa nærforestaaende troede Tysklands første Anarkist Sejren for sine Ideer. Lidet anede han, at henved 60 Aar derefter vilde det tyske Rige være gaaet op i Statstanken som ingensinde før.

Paa Spørgsmaalet hvad der vil ske, naar den store Omvæltning, han venter, kommer, bliver han Svaret skyldig med den Vending, at man lige saa godt kunde kræve af ham, at han skulde tyde et Barns Skæbne i Fødselsøjeblikket. Kun saa meget ser man, at han tænker sig Statssamfundet erstattet af en fri Forening, i hvilken jeg ofrer en Del af min Frihed, ikke for Andres Skyld, men for min egen.

Stirners Form og Fremgangsmaade som Tænker er forældet; men det vrimler i hans Hovedværk af Tanker, der hørte Fremtiden til, og af hvilke nogle allerede er virkeliggjorte, medens andres Virkeliggørelse ikke synes fjern. Man møder naturligvis mangt og meget, der tykkes En urimeligt og drillende sat paa Spidsen, ogsaa blotte Udslag af en Fortidsdrøm. Men hyppigere studser den moderne Læser ved Stirners Fremsyn.

KARL VOGT

(1895)

I Løbet af faa Dage har Tyskland mistet to af sine berømteste Mænd, to Jævnaldrende. Forleden døde *Gustav Freytag*, den nationale Romanforfatter og Historiker, der paa en Prik havde opfyldt de Krav, det nye tyske Rige stiller til de Mænd, det skal hædre. Han var ædru, grundtysk og havde forlængst afsvoret og forsaget Anno 48 og al dets Gerning, Den 7. Maj meddeler Telegrafen, at *Karl Vogt* er død, død udenfor sit Fødeland, ligesom han overhovedet havde tilbragt henved et halvhundrede Aar udenfor det, og med ham dør en af de sidste Veteraner fra Revolutionsaaret, hvis Grundtanker vedblev at være hans.

Karl Vogt, der blev næsten 78 Aar gammel, havde i sine yngre Aar et mangesidigt Ry som Naturforsker, Filosof og Politiker. Mest fremragende var han i den første Egenskab. Han blev født i Giessen, studerede fra sit 16de Aar dèr Medicin, men

gik allerede 18 Aar gammel til det Land, der skulde blive hans andet og egenlige Fædreland, Schweiz. Hans Fader var bleven medicinsk Professor i Bern, og dèr gav Sønnen sig af først med anatomiske og fysiologiske, dernæst med geologiske Studier. Med Agassiz undersøgte han Gletscherne og skrev 25 Aar gammel en Bog, *I Bjergene og paa Gletscherne*, og samtidig paa Fransk et Værk om Ferskvandsfiskenes Naturhistorie. Faa Aar efter fulgte en Lærebog i Geologi og *Fysiologiske Breve*. Han levede i disse sine Ungdomsaar afvekslende i Italien, Frankrig og Schweiz og fik allerede da det Verdensborgerpræg, der aldrig forlod ham.

1847 blev han Professor i Giessen, men da i Marts 1848 Revolutionen brød ud, kastede han sig med Liv og Sjæl ind i den, blev valgt til den i Frankfurt sammentrædende tyske Rigsdag, blev en af det yderste Venstres Førere og ypperste Talere og blev i Stuttgarterparlamentet, kort før det sprængtes, valgt til Medlem af det revolutionære Rigsregentskab.

Naturligvis fik han nu Afsked fra sin Stilling i Giessen, men blev fra 1852 geologisk Professor i Genf og overhovedet en stor Mand og høj Embedsmand i Schweiz. Blandt hans Skrifter fra Halvtredserne blev det politisk-satiriske Værk om *Dyrestater* og hans Stridsskrift mod R. Wagner *Kulsviertro og Videnskab* (en Latterliggørelse af Rettroenhed hos Videnskabsmænd) berømte og meget læste. Da Darwins Lære fremkom, sluttede Vogt sig med Lidenskab til den og fatteliggjorde den ved talløse Vandreforedrag.

Han var en udmærket Foredragsholder og ikke altfor ængstelig med Hensyn til de Midler, hvorved en Taler vinder Bifald. Hvad han end talte om, der var altid nogle djærve Vittigheder deri, og hans Tilhørere sad og ventede paa dem. Han var høj og svær, jovial og ved godt Humør, paa én Gang stridbar og gemytlig.

Som Filosof var han udpræget og overbevist Materialist af en noget forældet Type. I sine Forelæsninger om *Mennesket, dets Stilling i Naturen og i Jordens Historie* gør han gældende, at der ikke videnskabeligt lader sig opstille noget særegent Menneskerige i Modsætning til Dyreriget, eftersom Menneskets anatomiske og fysiologiske Kendetegn, hvorpaa det alene kommer an, ikke er forskellige fra Dyrenes. Fra den ældste Tid har Mennesket ikke efterladt os «flere Spor af sin Tilværelse end ethvert andet vildt Dyr», og det aandelige Element, der i senere Tider

er fremtraadt, udgør ikke noget for Menneskene Ejendommeligt. Religiøsitet f. Eks. beror ikke paa andet end paa den Frygt for det Ubekendte, som ogsaa Dyrene føler. Selv Spøgelseræ dslen fornemmer Hunde og andre forstandige Husdyr «saa godt som Bretagneren eller Baskeren». Ogsaa til Moral viser Dyrene Anlæg, og tilmed er Begreberne om Godt og Ondt jo kun relative og afhængige af Kulturtrinet, har altsaa ikke den Betydning, der tillægges dem. Vogt giver sig vel ikke ud for at kunne forklare Bevidsthedens Opstaaen, men han ser i dens Afhængighed af Hjernen Beviset ikke blot for, at det Aandelige er betinget af det Legemlige, men for, at det er en Frembringelse deraf.

Hans Lære har neppe nutildags en eneste Tilhænger mere. Materien, som for adskillige Ældre var Fodfæstet, har for de Nulevende opløst sig i et Fantasibillede, vi ikke kan gribe.

Karl Vogt hørte endnu til den Slægt, hvem det morede at fremsætte alle Naturvidenskabens Resultater og Gætninger paa den for den kirkelige og gængse Dannelse mest drillende Maade. Læren om det nære Slægtskab mellem Aber og Mennesker har givet ham Stof til utallige Artikler, Foredrag og Vittigheder.

Man mindes vistnok i ikke faa Krese endnu hans Besøg i Kjøbenhavn ved det arkæologiske Møde i Tredsernes Slutning. Han og Quatrefages var Mødets Helte; Quatrefages fordi han havde skrevet en Artikel i *Revue des deux mondes* om, at Prøjserne slet ikke var rigtige Tyskere men en ringere slavisk Race, og Karl Vogt, fordi han stod paa Stridsfod mod den hele officielle Tyskhed, vittig og respektstridig — som man den Gang var eller indbildte sig at være i Kjøbenhavn. Han var kommen herop for at fordybe sig i *Køkkenmøddingerne*, som overhovedet blev de Fremmede serverede med al Slags god Vin, og han var henrykt over dem. Men ligesaa henrykt var han — ærlig Madelsker som han var — over det udmærkede danske Køkken, som ved alle Lejligheder blev anrettet for Mødets Arkæologer. Man anstrengte sig nemlig af yderste Evne som Værter. Disse to Ting, Køkkenet og Køkkenmøddingerne, blandede sig nu paa den mest lunefulde Maade i de utallige Bordtaler, som holdtes af Karl Vogt, og hans store, brede Skikkelse med det tykke Haar blev i hine Dage en af de folkekæreste paa Hovedstadens Gader.

Karl Vogt blev med Aarene mere og mere blot underholdende som Forfatter. Han skrev Artikler og holdt Foredrag af forskelligartet Indhold og skildrede sine Sammentræf med alle

mulige berømte Mænd. For at gøre Løjer med denne Tilbøjelighed hos ham skrev i sin Tid Paul Lindau sin morsomme Satire: *Karl Vogts Besøg hos Karl Vogt.* Den begynder:

Da jeg traadte ind i min Studerestue, rejste jeg mig fra Stolen og ilede mig selv i Møde. «Tak, kære Ven, at De endelig en Gang lader Dem se hos mig», sagde jeg, idet jeg greb min Haand og hjertelig trykkede den mellem begge mine, «det gør virkelig godt en Gang igen at kunne tale med et fornuftigt Menneske. Tag Plads, kære Ven.»

«Jeg kan tænke mig,» gav jeg til Svar, «at De er noget mat efter alle disse videnskabelige Vandreforedrag.»

«Hvad gør man ikke for Videnskabens Skyld!» svarede jeg.

«Naa, kære Ven, vi er nu mellem os,» sagde jeg og klappede mig fortroligt paa Skulderen, «vi kan gøre os det bekvemt og behøver under to Øjne intet Vigtigmageri med Videnskaben.»

«Tror De maaske, at mine Foredrag ikke gør Videnskaben Gavn?»

«Langtfra; jeg er endog overbevist om, at de fleste af Deres Tilhørere nu er dybt gennemtrængte af Overbevisningen om, at de stammer ned fra Aber, og for saa vidt Deres Foredrag bidrager til at udbrede Selverkendelse, anser jeg dem for gode og smukke; men . . . .»

«Hvad men?» osv. osv.

Karl Vogt knapper sig op og tilstaar sig selv, at Hensynet til Honoraret ikke er noget Bihensyn for ham, og at dette Hensyn gør Foredragenes Form bestandig mere folkelig og mere jovial. Tilhørerne sidder fem Timer i Træk og hører paa Udviklingshistorien i spændt Forventning om *Abekatten*, der først forekommer i den sjette Forelæsning, medens Vejen til denne længselsfuldt ventede Abekat forsødes dem ved muntre Indfald.

Karl Vogt havde saa længe været berømt, at man mindre forbavses over at høre, han er død, end over at han har levet indtil nu. Det er kun faa Aar siden, at Døden bortrev den anden store Materialist, Nederlænderen *Moleschott*, Hermann Hettners Ven, der havde fundet et Tilflugtssted og en Virksomhed i Florens. Ogsaa hans berømteste Hovedskrifter er udkomne mellem 1850 og 60. Tidsalderens tredje navnkundige Materialist, Ludwig Büchner, har disse Linjers Forfatter for ikke altfor lang Tid siden truffet paa.

Karl Vogt, Moleschott, Büchner — et Trekløver af frem-

ragende og begejstrede Mænd, hvis Ord har paavirket hele Slægtled i Evropas fleste Lande, vakt Tilslutning og Modstand som faa, sat Tanker i Bevægelse i vide Krese og i dybe Lag, gjort overmaade megen Gavn og liden Skade, men der alle som én har overlevet deres Lære.

LUDWIG BÜCHNER

(1899)

Det var en Aften i Darmstadt 1885. Jeg havde lige sluttet et Foredrag, som jeg efter Indbydelse holdt i en Sal i Byen, da en lille, omtrent tredsindstyveaarig Herre med et rundt Hoved og forstandige Træk nærmede sig Katedret og sagde til mig: «Maa jeg forestille mig, mit Navn er *Büchner.*» Det vakte i Øjeblikket ingen bestemtere Forestilling hos mig; men jeg saa paa Manden, at han ventede, jeg skulde kende hans Navn. *Dr. Büchner*, gentog han. — De er Læge? spurgte jeg. — Ja, Læge og Skribent. — I et Nu gik det gennem mit Hoved: det er dog vel aldrig Filosofen Büchner; han maa da være død for mange Aar siden. Ludwig Büchner? sagde jeg tøvende. Han nikkede. — Er det muligt, at det er Dem? *Kraft og Stof*? — *Kraft og Stof*, svarede han med et Smil. —

At han levede endnu! at han stod dèr, spillevende, livlig, smilende, ikke videre gammel; han, der allerede længst var gaaet over i Historien, i Romanerne; han, som forekommer i Turgénjevs gamle Bog *Fædre og Sønner.* — Da Bazarov taler med sin unge Ven om de Gamles Umulighed og Ubekendtskab med al moderne Kultur, siger han, som man taler om at give en Dreng en *ABC*: «Vi maa give dem *Kraft og Stof* at læse.» — Nu meddeler Telegrafen, at han virkelig er død.

Kraft og Stof udkom 1855 og har siden da vel oplevet en god Snes Oplag. Saa lidet dybtgaaende den djærve og drøje Materialisme er, som den forkynder, saa naiv den hele Tro paa

Stoffet, som den udtaler, forekommer os nu, saa har den Bog i sin Tid gjort stor Opsigt og nogen Nytte ved at bekæmpe den gængse teologisk-filosofiske Lære. Men det var mig umuligt at tale med Büchner om *Kraft og Stof*. Dertil havde Bogen kedet mig for hjerteligt og været mig for fladbundet. Som en frelsende Planke greb jeg da hans Broders Navn. — Jeg kender ikke blot Dem, men ogsaa Deres Broder Georg, der døde saa ung. Jeg har for nylig gennemlæst hans Arbejder paany; der er neppe noget andet Eksempel paa, at en tyveaarig Digter har skrevet et Værk som hans *Danions Død*. — Og Samtalen gled over paa Broderen, der kun 23 Aar gammel blev reven bort af en Sygdom, og med hvem store Evner gik til Grunde, den ti Aar ældre Broder, der stod for min Forestilling som Yngling.

Brødrene havde det revolutionære Hang tilfælles; begge maatte bringe deres Overbevisning Ofre. Den ældre blev landflygtig, den yngre mistede sin Stilling ved Universitetet i Tübingen og havde siden 1855 levet i sin Fødeby Darmstadt. Han gjorde Indtryk af en jævn, brav og dygtig Mand. At han havde sat Evropa i Bevægelse vel et Tiaar igennem, beroede vistnok mere paa hans Karakter end paa hans Evner. Han hørte til de Tænkere, der bliver klare og indtrængende, fordi de ikke ser Vanskeligheder. Det Hele syntes ham i Grunden saa uendelig simpelt. Det var for ham kun den slette Opdragelse, Overtroen og Hykleriet, som forhindrede Erkendelsen af den simple Sandhed. For Folk, der var anlagte som han selv, ligefremme, djærve, praktiske Mænd med Hang til at simplificere, dygtige Mænd, som var tilbøjelige til at udlede Anderledestænkendes Opfattelse af dunkel Tænkning og Tilbøjelighed til at snakke sort, blev hans Bog den ny Tids Evangelium. Nutildags har hans Navn som hans Gerning kun historisk Interesse. Vi kan endnu forbinde en Mening med *Kraften*, om vi end kalder den anderledes; men vi véd ikke mere, hvad *Stoffet* er.

FRIEDRICH SPIELHAGEN

(Mændene fra 1848 i Tyskland)

(1903)

Friedrich Spielhagens sidste Bog *Ved Vejen* vækker alle Minder om det Tyskland, der var for fem og tyve Aar siden, det, hvori Spielhagen selv indtog stor Plads. Den bedste Del af hint Tyskland træder En levende i Møde og Forfatterens Skikkelse staar smukt i denne Bog. Gammel er han af Aar — han fødtes 1829 — af Sindelag staar han i politiske og religiøse Spørgsmaal paa den yderste venstre Fløj af den Nationalforsamling, der i 1848 samledes i Paulskirken i Frankfurt, naturligvis saaledes forstaaet, at mer end et halvt Aarhundredes Livserfaringer siden da ikke har ladet ham uberørt. Han tilhører som en af de sidste Overlevende den ypperlige Gruppe af Mænd, der en Snes Aar gamle oplevede Evropas eneste almene Revolution.

Ingen Tid er retfærdig mod den nærmest foregaaende, og Mændene fra 1848 har i det nyeste Tyskland faaet et Stempel paa sig af upraktiske Drømmere, Politikere uden Virkelighedssans, hvem Tiden længst er løben forbi. Den Del af vore Dages tyske Ungdom, der, stolt af den Højde det tyske Rige har naaet, alene tror paa Kejseren, Riget, Hæren og Marinen, betragter hine Dages Mænd som forældede, forsaavidt de er døde, som Fortidsforsteninger, forsaavidt de er i Live.

Sudermann, der selv i sit Væsens inderste Fibrer er berørt af hin Tids Idealer, har mod sin Hensigt i sit sidste Arbejde *Der Sturmgeselle Sokrates* hos Publikum fremkaldt den Tro, at han vilde stille Mændene fra 48 i et latterligt Lys. Han har skildret nogle Smaaborgere i en Smaaby i Prøjsens yderste Østen, som endnu i Halvfjerdsernes sidste Halvdel danner et lille hemmeligt Selskab, i hvilket de ugenligt ved et Glas Øl sammensværger sig til Omstyrtning af det Bestaaende, fælder Dødsdomme, der efter den næste heldige Revolution skal sættes i Værk, og iøvrigt hader Tyranner og omfavner Menneskeheden. Sudermann har forsøgt at vække Velvilje og Deltagelse for enkelte af dem, fordi de i deres Ungdom har lidt Ondt og bragt Ofre for deres Overbevisning og fordi de endnu lever for Idealer; men han har ikke kunnet opnaa nogen Virkning, da han samtidigt indfører

rene Farcemotiver. Hans Hovedperson, som er Tandlæge, afslaar at trække en Tand ud paa en fyrstelig Jagthund, og da hans Søn gør det for ham, forstøder han denne Søn, og bliver ikke desmindre glad bevæget, da han paa Sønnens Vegne til Belønning dekoreres med en mecklenburgsk Grif. Han brister saa i Graad af Skam over denne sin Glæde.

Den store Del af den tyske Presse, i hvilken Sudermann hades og misundes, angreb ham som Forhaaner af Tysklands gamle Frihedsmænd, en Anklage, han i sit varme og smukke Forsvar sejrrigt gendrev. Han viste, hvor megen Velvilje Staklerne i hans Skuespil fortjente, hævdede, at han selv i sin Barndom i Østprøjsen havde kendt den Art Mænd, og havde efter sin Paastand kun villet ramme det borgerlige *Frisind*, der efterhaanden har maattet dø ud af Mangel paa en Ungdom, der sluttede sig til det. I hans Skuespil gaar den dygtige, aandeligt bevægede unge Mand til Socialdemokratiet; Sudermann har formentlig blot villet stemple den afvisende Holdning overfor sociale Reformer som Fremskridtspartiets Indskrænkethed og Fordærv.

Saa skarpt opfattede og rigtige, tildels nye de Skikkelser end er, som hans Skuespil rummer, hans Hovedpersoner er dog for barnagtige til at virke anderledes end som Karikaturer.

Hvorledes Mændene fra 48 efter tredive Aars Surmulen artede sig i et tysk Provinshul, er i ethvert Tilfælde en Sag for sig. Sikkert er det, at de iblandt dem, der samtidigt virkede i Hovedstaden som Skribenter og særligt i Rigsdagen som politiske Førere, var alt Andet end Mænd, hvem Tiden havde overfløjet. Det er Spielhagens Fortjeneste at have genvakt Erindringen om disse Mænd, at have vurderet dem med Indsigt og Lidenskab. Mangen ungdommelig Læser vil maaske studse ved denne Forfatters Skildring af en Nytaarsnat, hvor efter at længe Ingen havde villet tale, han selv brød Isen og nu den ene efter den anden af hine Mænd (mellem dem den uforglemmelige Löwe-Calbe) talte, saa det blev en Fest, han aldrig havde oplevet og aldrig senere kom til at opleve. Men den, der selv har kendt disse Mænd, vil tro ham. De havde allesammen Ordets Gave, og bag deres Veltalenhed laa, hvad der i Virkeligheden ene gør den sande Veltalenhed, Viljens Liv. De havde som unge sat hele deres Eksistens paa ét Kort som Indsats for hvad de vilde hævde; de havde næsten alle levet Aaringer igennem landflygtige

under de vanskeligste Forhold; de vendte hjem, da Amnestien gjorde dem det muligt, og — i Modsætning til Sudermanns Demokrater — deres Holdning overfor Bismarck var beundringsværdig; de negtede ham ikke deres Anerkendelse, de støttede ham overalt, hvor han virkeliggjorde deres Ungdoms Tanker; men de gjorde, endog naar han personligt stræbte at vinde dem ved vidtgaaende Elskværdighed, fast Modstand mod den Part af hans Politik, som de fordømte.

En af de ikke-politiske Mænd fra hin Tid, hvem Spielhagen ikke blot lader vederfares fuld Retfærdighed, men hvem han har Mod til nu, da Manden er dels glemt, dels aldeles forsmaaet og ringeagtet, at hylde med overstrømmende Varme, er Berthold Auerbach. Auerbach talte sidst hin Nytaarsaften, og Spielhagen, som ellers ikke kan beskyldes for Følsomhed eller Sværmeri, skriver derom: «Naar jeg tænker tilbage derpaa, er det, som havde det ikke været nogen Tale, men himmelsk Musik. Ja, jeg havde allerede den Gang det Indtryk. Jeg lyttede i Henrykkelse, sagte skælvende paa alle Lemmer. De andre var uden Undtagelse Talere, fremragende ved Naturanlæg og skolede ved næsten daglig Øvelse. Men Auerbach var den største iblandt dem.» Man vil end mere paaskønne en saadan Udtalelse, naar man betænker, at Auerbach en Menneskealder igennem som Romanforfatter var ikke blot Spielhagens Ven, men hans Medbejler til Læseverdenens Yndest.

Auerbach, der holdt oprigtigt af Spielhagen, plejede ikke derfor mundtligt at lægge Baand paa sin Kritik. Spielhagen gør ikke Gengæld. Alt hvad han siger om Auerbach, bærer Inderlighedens Præg. Træffende udtaler han, at Auerbach med den hellige Alvor, hvormed han omfattede sit Kald, betragtede sig som en Præst for Sandhed og Skønhed, to Magter, der for ham var utænkelige uden Frihed.

Har Spielhagen saaledes i sit Forfatterskab gjort sig til resolut Forsvarer af sine adskilligt ældre Samtidige, saa er det Forhold, hvori han som Menneske har stillet sig til de Unge i Literaturen, smukkere endnu. Medens hans Samtidige, alene med Undtagelse af Theodor Fontane, holdt sig fornemt tilbage fra den i Firserne begyndende ny Literaturbevægelse, ja tidt fordømte den uden at forstaa den, har Spielhagen følt sig som Kammerat af de Unge. Hvem der har set ham sidde ved deres Bord og hørt ham tale for deres Triumfer, særlig de

dramatiske, som trods Talent og Stræben blev negtede ham selv, véd tilfulde, hvor helt umisundelig han er og hvor vidt hans Forstaaelse rækker. Og der var dog det, som her kunde skræmmet ham tilbage. Thi da det saakaldte naturalistiske Oprør i Firserne begyndte i Tyskland, gik det fremfor Nogen ud over ham; rigtignok var de, der faldt over ham, ikke Ungdommens frugtbare Aander, men de golde. Og det burde ikke været glemt, at Spielhagen som Udformeren af den nyere tyske Samfundsroman har udøvet Indflydelse ikke blot paa tysk Grund og i de nordamerikanske Fristater, men særligt i Rusland, hvor *Leo*, Heltens Navn fra hans Roman *I Række og Geled* formelig er blevet et Ord i Sproget. Man taler dèr om en Leo som om en Don Quijote.

Spielhagen har skrevet en lille Afhandling *Goethe, vor Hertug*, der er fin og slaaende sand. Det undrer en Smule, at han i den Grad forstaar at vurdere Goethe, da han selv dog snarere tilhører Schiller-Typen af tyske Digtere, fuld af Sving, Patos og politisk-digterisk Veltalenhed som han er. Ikkedesmindre føler han fuldt saa dybt som nogen Digter af den modsatte Type, at Goethe er den største af alle tyske Mænd, og, hvad mærkeligere er, han hævder overfor den taabelige Opfattelse af Goethe som unational, at Ingen nogensinde har været tysk som han. De politiske Storheder som Frederik II og Bismarck lades ude af Betragtning, da deres Egenskaber hører til de sjældneste i Tyskland; Schiller fjernes, fordi han ikke havde noget af det grundtyske: Lad det ske, lad det gaa hen! Luther afvises paa Grund af sin Ensidighed og sin stive Dogmetro. Men Goethe finder Spielhagen urtysk, saavel i Fortrin som i Mangler; han er grundtysk i sin Følsomhed, sin Blødhed, sin Tillempningsevne, sin Kærlighedstrang, sit kvindelige Sindelag, sin umættelige Dannelsesdrift, sit Alsind, men ikke mindre ved Svagheden af sit politiske Instinkt og ved sin Mangel paa Evne til at virke paa Masserne og lede dem.

Dog Spielhagen forstaar at vurdere det Menneskelige i Goethe over det Tyske. Han ser, hvorvidt det spænder hos ham. Medens Byrons Helte altid er Byron selv, er Goethe paa én Gang den djærve Götz og den svage Weislingen, den sorgløse Egmont og den vise Oranien; Faust og Mefistofeles; Digteren Tasso og Verdensmanden Antonio; Ifigenias kyske Sjæleskønhed og Philines elskværdige Løsagtighed. Han giver Billedet af det

mangesidige Menneske. Og det saarer ikke Spielhagen, at hos Goethe Handlingsmennesket er udelukket; han savner ikke hos den Største, hvad han selv kan fremstille.

THEODOR BILLROTH

(1896)

Den vidtberømte Kirurg vil i Wien blive savnet ikke blot som Læge og Videnskabsmand. Han var en af de rigeste Menneskenaturer, man kunde træffe, en Lærd, en Kunstner, en Videnskabsmand uden Skygge af Pedanteri og fuld af Livslyst.

Naar han traadte ind i en Stue med sin kraftige Skikkelse, sit store blonde Skæg og det Smil om Munden, som hans Venner plejede at sammenligne med mildt Solskin, saa var han overalt et velgørende Element. Hans Kres i Wien var meget stor, men en mindre Kres i den større dannedes af Familier, der lidenskabeligt interesserede sig for Musik eller Literatur. Han var fortrolig med Filologen Gompertz, som i dette Øjeblik udgiver en Fremstilling af den græske Filosofis Historie, der kan betegnes som ideal, med Musikkritikeren Eduard Hanslick og med Digteren Moritz Hartmanns Enke. Han var i Musik en lidenskabelig Beundrer af Brahms, i Literaturen forbavsende fordomsfri, kendte og vurderede det mest forskelligartede og det mindst officielle, maaske med en svag Forkærlighed for de yderligt gaaende Frihedspoeter. Han var som Ven og Kirurg bleven kaldt til Lassalle's Dødsleje, da denne laa haabløst saaret i Duel, og han var en Beundrer af Georg Herwegh.

Han, der var saa berømt for sine geniale Operationer og en Tidlang saa frygtet for deres Dristighed *(Heute Billroth, morgen todt)*, var Blidheden og Finheden selv i Optræden. Til en dansk Forfatter, med hvem han havde tilbragt en enkelt Aften i Wien,

sendte han et Fjerdingaar derefter en hel Kasse Bøger, værdifulde, men mindre bekendte Digterværker, som han yndede, til Foræring med Paaskriften: «Fra Billroth; i Haabet om ikke at være glemt». Der var dog ingen Fare for, at Nogen skulde glemme ham.

Han boede om Vinteren i Wien, om Sommeren i sin Villa i St. Gilgen ved Wolfgangsee. For at hædre ham gav Regeringen i 1893 den Station, der ved Jernbanen fra Ischl til Salzburg gaar forbi St. Gilgen, det Navn *Station Billroth.*

HERMANN GRIMM

(1900)

Hermann Grimm, hvis Død Telegrafen meddeler, indtog som Novelleforfatter, som meget yndet Essayist, som Professor i Kunsthistorie ved Universitetet i Berlin en ikke ringe Plads i den tyske Literatur. Blot ved det store Navn, han havde arvet, var han i social Henseende en lille Magt; hans Artikler beherskede det ansete Tidsskrift *Deutsche Rundschau;* han var en betydelig Stilist.

Grimm var et ægte Professorbarn saavel som en ægte Professor. Naar man første Gang saa ham, mindedes man Anekdoten om hans Faders Giftermaal. De to berømte Brødre, den geniale Jakob og den dygtige, men mindre geniale Wilhelm Grimm, der boede sammen i Cassel og i Fællig udgav deres Skrifter, havde naaet Fyrretyveaarsalderen, og Jakob følte Nødvendigheden af, at en kvindelig Haand tog sig af den fælles Husholdning. Han gik da til Wilhelm og sagde: «Du ser, i hvilken Uorden vi lever. Jeg har tænkt derover og har fundet det nødvendigt, at en af os to gifter sig. Da jeg er den af os, som er mest optaget af Studierne, og da du er yngst, saa falder det nu i din Lod at gifte Dig.» Saa ofrede Wilhelm sig, og Hermann blev Ægteskabets Frugt.

Han kom til Verden i Januar 1828, blev altsaa 73 Aar gammel. Som Digter er han smagfuld og kølig; men han har det Fortrin, at hans sikre Pen ikke slaar Klatter. Han beskriver ingensinde med herlig, henrivende osv., altid med gul, blaa, grøn etc. Han er gerne ironisk, attraar at være fornem, har hverken Blod eller Lidenskab, men hyppigt en akademisk Ynde.

Som Essayist er han ikke lidet paavirket af den geniale men løse Amerikaner Ralph Waldo Emerson, Carlyle's Elev, der forholder sig til denne som Van Dyck til Rubens. Hermann Grimm var den første, der henledede den tyske Læseverdens Opmærksomhed paa Emerson, og han har omplantet hans aandrige Opfattelse og hans Dommes Vilkaarlighed paa tysk Grund. Grimm er som Kritiker fin, sindrig, udspekuleret, udtrykker sig med en tidt vel eftergjort Naturlighed.

Han havde altid søgt sin Ære i at være Lærling af Goethe. Efter at han ved sit Ægteskab med Bettina von Arnims Datter havde faaet selve Goethedyrkelsens Ypperstepræstinde til Svigermoder, gik han saaledes op i denne Dyrkelse, at det var næsten uhyggeligt. Han kunde ikke sætte Pen til Papiret uden at sige Goethe. Goethe og hvad hans var blev for ham ikke blot den tyske Dannelses, men Verdens Midtpunkt.

Hans store Værk om Michelangelo, der første Gang udkom 1860—63, senere i talrige Oplag, senest i Pragtudgave, betragtes vist i Reglen som hans Hovedværk. Det er et affekteret og dilettantisk Arbejde, men har, især ved sin dygtige Skildring af den historiske Baggrund, faaet overmaade mange Læsere i Tyskland. Det indeholder Særheder og irriterende urigtige Domme, fældede med umaadeligt Selvbehag. Men det er i det mindste et Værk, hvori der er Aand, en Egenskab, man ikke er fristet til at tillægge den anden Berliner-Professor i Kunsthistorie Karl Frey, hvis sprængvigtige Fortale til Udgaven af Brevene til Michelangelo viser, at han i Selvtilfredshed fuldtud er sin nu afdøde Foresattes Lige. I den Tid, da han var Grimms Assistent, kunde denne undertiden paa Forelæsninger fremkomme med skemtsomme Ytringer, der tydede paa, at den strengt pedantiske Retning i Kunsthistorien ikke havde nogen Beundrer i ham. Grimm oraklede efter bedste Evne; men han var ingen Pedant.

Han sad inde med Overleveringerne fra den Weimarske Stortid. Han hægede om dem, hævdede dem. Han skrev

sin dygtige Bog om Goethe med Begejstring, uden Superlativer; rigtignok med ulidelig Affektation: «*Ifigenia* var som en ung Gran, der i Italien forvandlede sig til en Pinie.» — «Schiller havde under Gemytlighedens Kappe Schwaberens uudgrundelige Snuhed (!) til sin Raadighed». — Hvor han omtaler Goethes Forhold til Charlotte von Stein, erklærer han for at hævde dets oversanselige Natur, at man ellers maa forudsætte Løgn, Selvskuffelse og Frækhed hos Charlotte, Kulde, Raahed og Frækhed hos Goethe — nemlig hos den Charlotte og den Goethe, han tegner. Som hans længst afdøde Frue en Gang beundrende sagde om ham: «Min Mand har en jomfruelig Sjæl». Det lød Pokkers komisk, som Ordene dengang faldt om den da halvhundredaarige Mand; men der var noget i det: der boede en gammel Jomfrus Sjæl i denne weimarsk-berlinske Kunst-Oldings Bryst.

I hans Hus løb to Rækker Erindringer sammen fra Tysklands aandelige Glanstid, Erindringerne om Brødrene Grimm, Grundlæggerne af den hele tyske Filologi og Oldtidsvidenskab, paa hvis Arbejde Germanismen hviler, og Erindringerne om hin gnistrende Bettina, Barnet, der tilbad Goethe og fra hans gamle Moders Læber opsamlede de Minder om hans Barndom og første Ungdom, hvorfor han, da han gik til Udarbejdelsen af sit Levned, havde Brug.

Hermann Grimm nedstammede fra altfor megen Literatur og overtog ved Arv altfor megen Literatur til, at han som Digter kunde være helt oprindelig og som Kritiker helt naturlig. Men med ham dør en af de sidste, indviede Repræsentanter for den klassiske, tyske Kultur.

BERTHA VON SUTTNER

(1888)

Forud for det tyske Riges Beboere har Østerrigeren og end mere Østerrigerinden en Lethed ved at forstaa og en indtagende Evne til at meddele sig, som jævnlig bliver til Ynde. Den tyske

Østerriger er ikke uden Grund rundt om i Evropa en mere yndet Skikkelse end den i vore Dage saa magtbevidste Prøjser. Han er mere oprømt og tilsyneladende mere fordringsløs end Nordtyskeren.

Det tyske Østerrigs Literatur, der i Reglen i Fremstillingerne gaar op i den almindelig tyske, har sit eget Præg og burde i Grunden behandles under et og for sig. Poetiske Kolorister som Lenau og Hamerling, Frihedsdigtere som Anastasius Grün og Moritz Hartmann forraader deres østerrigske Afstamning ved andet og mer end Sprogtonen alene.

Østerrig har frembragt det tyske Sprogs største Digterinde, Marianne von Willemer, hin unge Kvinde, som Kærligheden til den 66aarige Goethe indgav enkelte af de skønneste Sange i *Westöstlicher Diwan*, saaledes de to lyriske Mesterværker: «Ach um deine feuchten Schwingen, West, wie sehr ich dich beneide!» og «Was bedeutet die Bewegung, giebt der Ost mir frohe Kunde?»

Og Østerrig har i vore Dage tre fremragende Forfatterinder, den gamle elskværdige Baronesse Marie v. Ebner-Eschenbach, Pseudonymen Ossip Schubin og den Dame, paa hvem det er disse Linjers Øjemed at henlede Opmærksomheden, Baronesse von Suttner, født Grevinde Kinsky.

Hun tilhører den høje østerrigske Adel. Hendes Fader var Kammerér og Feltmarskalløjtnant; gennem sin Moder er hun i Slægt med Theodor Körner. Hun er født i Prag og har tilbragt hele sin Ungdom i fornemme Krese i Wien og Paris. Da hun forelskede sig i sin Mand, Baron Arthur v. Suttner (som Forfatter udmærket ved et fint og skarpt Talent), og da begges Familier var imod Partiet, giftede Parret sig trods Omgivelsernes Uvilje og Misbilligelse og forsvandt sammen til Kaukasus, hvor de opholdt sig næsten ti Aar. Der maatte de arbejde strengt for det daglige Brød, han som Ingeniør, Arkitekt og Krigskorrespondent, hun som Lærerinde i Sprog og Musik.

Efter nogen Tids Forløb begyndte de begge at skrive og vandt sig snart et Navn. Nu lever de et stilfærdigt og virksomt Forfatterliv paa deres Slot Harmannsdorf ved Eggenburg i Nedre-Østerrig.

Af Arthur von Suttner kender jeg kun en enkelt Roman *Daredjan*, en Studie af mingrelisk Liv, særlig af kvindeligt Sjæleliv i hine kaukasiske Egne, som gør et stærkt Indtryk af

Egthed og Sanddruhed. Æmnet er behersket og er formet med edru Kraft.

Bertha von Suttner har først efterhaanden kæmpet sig frem il ordknap, plastisk Menneskefremstilling. Oprindelig røber hun kke saa meget et kunstnerisk som et aandrigt overvejende Naurel med livfuld, kvindelig Veltalenhed, omtrent af den Art, om udmærker de gode Brevskriverinder fra den franske Liteaturs klassiske Tid.

Man kan læse sig hendes Dannelseshistorie til i hendes ikrifter. Tænksomt anlagt, med levende Hang til Selvstændigied og aandelig Uafhængighed, med kvindelig Videlyst og uden len Ballast af Kendskab til Autoriteter, som tidlige Studier giver Manden, men med mandlig Udholdenhed og Trang til at bringe Sammenhæng og Orden i sine Indtryk af Omverdenen, vokser iun op i en Adelskaste. Denne er forfinet gennem lange Tiders Elegance og fælt indskrænket ved lange Tiders Stillestaaen, Dovenkab, Selvtilfredshed og ved en Afsky for Tidsalderen, hvori len lever, som har sin Aarsag i, at den føler denne Tidsalder om en Trusel. Hun har fra først af havt Drifter og Forkærligieder tilfælles med Menneskene i hendes Kres, denne Verden, iden for hvilken Alt var mindre renligt, mindre udsøgt, mindre ellugtende og velklingende end i den. Saa har hun opfattet lisse Mennesker som boende i grundmurede, udsmykkede Forlomme, fængslede i triste, mørke Fordomme, pansrede med iaarde. uigennemtrængelige Fordomme, Lag over Lag.

Og saa har hun, saa meget der end holdt hende fast i lenne Verden, hvor Navnene og Guldet klang, og som var geniemtrængt af Hoffernes og Slottenes Parfyme, ikke uden en vis Ieftighed revet sig løs, har smøget de nedarvede Fordomme af ig, givet sig til at lære og forske som en Borgerlig, til at søge iaturvidenskabelig Kundskab som en Student og har begyndt at ietragte Livet i den fornemme Verden, og snart det evropæiske iv overhovedet, med en frigjort og uafhængigt tænkende Kvinles Blik.

Bertha von Suttner optraadte derfor først med Artikler, trøtanker og Afhandlinger, ikke med Noveller, og hun skrev i lere Aar vel skjult under Mærket B. Oulot. Jeg husker en f disse mindre Artikler, *Bønnen*, et mønsterværdigt Indlæg fra n Fritænkerinde, overlegent skrevet og roligt, med en slaaende, vingende Logik.

En af hendes større Bøger giver en god Forestilling om den naive og frugtbare, videbegærlige og veltalende Skabning, hun fra først af var. Dens Titel lyder: *Inventarium einer Seele.* Ideen har sin Originalitet: en Sjæl, der opgør sit Bo og efter Evne gør sig Rede for sit hele Forraad af Anskuelser og Synsmaader. Men Bogen i sig selv bringer ikke meget nyt, nærmest hvad man kalder Tidsalderens Resultater, en fremskreden Liberalismes Indhold, moderne Videnskabs og moderne Metoders Udbytte, udviklede i en let, underholdende Epistel-Stil med stor Klarhed og ringere Dybde.

Nerven i det hele er en glødende Tro paa det almene Fremskridt, en Overbevisning om, at der uafbrudt finder et saakaldt Fremskridt Sted ikke blot paa de Omraader, hvor det ikke lader sig omtviste, de fagvidenskabelige og tekniske Omraader, men endog paa de moralske og kunstneriske. Hvad Moralen angaar, betragter Forfatterinden med den gængse Forveksling Menneskenes Tæmning som enstydig med deres Forbedring. Paa det kunstneriske Felt nøjes hun ikke blot med at stille sin Lidenskab for Nutidsaand mod Klassikerdyrkelse, men i Kraft af den almindelige Sandhed, at selv overfor det Udmærkede er et højere altid tænkeligt, er hun tilbøjelig til overhovedet at stille de moderne paa et højere Trin end de ældre. Hun har af den sidste Menneskealders Kritik og Historieskrivning faaet den Anskuelse indprentet, at den store Personlighed er et Udtryk for sin Tidsalder og sit Folk; hun mangler Blikket for, at det, som gør den Enkelte uerstattelig, er det væsentligste ved ham, Magten i ham, Magten over Tid og over Folk, og at dette Enestaaende vanskelig lader sig sammenligne og i visse store Tilfælde aldrig lader sig overgaa. Hvad vil det sige at overtræffe Michelangelos to Kapeller eller Goethes lyriske Digte!

Sligt er Udslag af Forfatterindens haardnakkede Gladsyn, der hos hende udstrømmer af Fremskridtstroen.

Derfor kan hun ogsaa samle sin Moral i den elskværdige og uskyldige Forskrift: «Blot aldrig — aldrig volde nogen Smerte!» som hun, efter at have givet den, oplyser med Tilføjelsen: «Hvor vilde ikke Summen af menneskelig Lykke stige, hvis enhver var ret gennemtrængt af denne Bestemmelsesgrund! Hvor mange smaa Krænkelser, Bebrejdelser, Fornærmelser, Hensynsløsheder og unyttige Modbeskyldninger vilde da ikke spares!»

Højst betegnende er i denne Sætning Tillægsordet *smaa.* Det

er som om Forfatterinden anede, at mod de store Sorger og Kvaler er hin Forskrift ikke nogen tilstrækkelig Recept for Menneskeheden, saa længe Lammet bløder for Ulvens Tand eller for Slagterens Kniv, saalænge fremdeles den ene lider, saasnart den anden bliver ham foretrukket, og saalænge overhovedet i den store Kappestrid den enes Død er den andens Brød. Jeg kan jo tilmed slet ikke undlade at volde dem Smerte, hvem min blotte Tilværelse er en Torn i Øjet, eller dem, hvis Meninger jeg bekæmper, hvis Magt staar mig og det, jeg holder for Ret eller Sandhed, i Vejen, og som derfor i mig ser en Fjende eller en Fare. Og er det først blevet deres Formaal at slaa mig ned, saa gør jeg dem visselig Møjen altfor let ved at følge Forskriften: ikke at skade nogen. Jeg turde da ikke foretage nogen Oprørshandling mod bøddelagtige Tyranner, ikke heller gøre Skadedyret eller Snigmorderen uskadelige, saasnart de blot optraadte civiliseret, saakaldt menneskeligt og ikke lagde sig ud med Statens Love. Nej, Menneskeheden trænger til en mandigere Moral.

Dog undre kan det ikke, at i en Tidsalder som vor Afskyen for Krig, for Blodsudgydelse, for al den væbnede Raahed overhovedet, fører en varmt og fint følende Kvinde til Udbruddet: Blot aldrig skade nogen! Læg Vaabnene ned! — *Nieder mit den Waffen!* er ogsaa Titlen paa et Værk, som denne Forfatterinde har under Arbejde, og som formodenligt i dette af Krigstilberedelser drønende Aar kun vanskeligt vil finde et Publikum i Tyskland og Østerrig, maaske vanskeligt endog en Forlægger.

Jeg sagde, at Bertha von Suttners Tanker nu og da har Klarhed paa Dybdens Bekostning. Det er da ogsaa billigt at erindre om, hvor megen tilsyneladende Dybde i literære Værker der ikke er andet end Mangel paa Klarhed, og det maa siges til denne Forfatterindes Ære, at den forlorne Dybde maaske ikke i Tidsalderen har nogen bestemtere og mere skarptskuende Fjende end hende. I en Roman, hun nu har færdig, og af hvilken et Afsnit har været offenliggjort: *Die Tiefinnersten*, har hun med sikker Overlegenhed taget Sigte paa den hule Inderlighed, den tanketomme Dybde, som i Tyskland endnu den Dag i Dag ofte vækker en vis andagtsfuld Beundring, eftersom det *Dybtinderlige* jo gælder for at være en af de væsenligste tyske Nationalegenskaber og Dyder. Hun har etsteds, hvor literære Eksempler fremføres, vist et ikke ringe Mod i sine Angreb, lige-

som overhovedet hendes aandelige Uforsagthed gør de fleste mandlige Skribenters Holdning til Skamme.

Hendes Fortælling *Ein schlechter Mensch* danner Overgangen fra hendes ræsonnerende Skrifter til de rent digteriske. Den har rimeligvis for Fru von Suttner selv mest Betydning som et Indlæg for den moderne Aand mod forældet Opdragelsesvæsen og indskrænket politisk Konservatisme, men den har sit Værd ved den nydelige og fine Skildring af en ung varmblodig Musiklærerindes Forelskelse i Bogens unge adelige Helt, af Maaden, hvorpaa hun hengiver sig til ham og straks derefter atter tager sig tilbage, da hun ser, at han kun har følt en flygtig Attraa, ingen dybere Kærlighed til hende. Rent ud fortræffelige er her alene et Par Breve fra Frank til hende, som der skulde udsøgt Takt og Finhed til at forfatte, Breve, i hvilke han, efter at hun har løsrevet sig, byder hende en Pengesum, hun har nødig, og, en Gang afvist, ved den forstandige og sjælfulde Maade, hvorpaa han vurderer hendes hele Færd, faar hende til at modtage en endnu større Sum. Der udkrævedes hos Forfatterinden det gode Selskabs højeste Dannelse til at skrive disse Epistler, som de er faldne ud.

Kun en eneste Bog af Bertha von Suttner er mig bekendt, som ikke har det mindste ved sig af et Program, og som maa betegnes som et vellykket Kunstværk. Det er Romanen *High-life*, i hvilken det østerrigske Aristokrati med dets Annekser af evropæiske, asiatiske og amerikanske Elementer er skildret af en Forfatter, der kender det tilbunds og har indaandet dets Luft, og skildret sandt, fint, i Æmnets Aand, ganske uden Beundring som ganske uden Vrede. Sjælegranskningen er vel heller ikke her at kalde dyb, men den slaar til, thi Sjælene er ikke dybere end Skildringen gaar. Den udtømmer saa temmelig, hvad der findes i dem. Den er fornem nok til aldrig at være snerpet, og formsikker nok til aldrig ved Omtalen af noget Letfærdigt at kunne give Anstød. Og den tager sine Hovedpersoner paa Kornet, to unge østerrigske Adelsfruer, en Fyrstinde og en Grevinde, to Søstre, af hvilke den ene er rolig og kold, tilbageholdende af Hovmod, uindtagelig af Ladhed, den anden mere fængslende og koket, længe haanligt afvisende og dog ubevidst tiltrækkende af nysgerrig Trang til at lege med Ilden, saa skænkende sig bort og saa brydende med sin Elsker af Medlidenhed med hans unge forladte Brud. Ypperlig er her Skildringen af

en asiatisk Prins, en i Paris overfladisk naturaliseret Fyrste af Abschasien, øjensynlig portræteret efter et eller andet i Kaukasusegnene stiftet Bekendtskab. Træffende gengivet er ogsaa den mandlige Hovedperson, en hovedrig og velopdragen, meget smuk, østerrigsk Kavallerioffícer, og helt vellykkede er nogle borgerlig fødte, adelig gifte franske Damer og nogle Russerinder af det fornemme Selskab. Der staar som en let Sky af Pudder over Damernes Aasyn og som en svag Duft af god Parfyme over Kavalleristens foretagsomme og dog let opgivende Væsens Elegance.

Bogens Handling til dens tragiske Udgang med Heltens Død i en efter Samfundsfordommen uundgaaelig, iøvrigt ganske fornuftstridig Duel er rigtig ført, tydelig og ganske tilstrækkelig for en moderne Læser, der ingen udvortes Spænding søger. Kun plettes Bogen af en forstandig og frisindet nordamerikansk Rigmands Breve til Hjemmet om det fine Selskab, han lærer at kende. Her er der Glimt af alle Forfatterindens gamle Lærdomme. Denne fortvivlet modne Amerikaner har lutter rigtige Meninger, lutter Fremtidsmeninger. Læseren ønsker ham Pokker i Vold tilbage til Boston. Dog kan dette enkelte Sandhedsvidne ikke væsenligt forringe Bogens Værd som et let, fint, yderst levende og duftigt Pastelmaleri af fornemt Liv i Evropas Hovedstæder, paa adelige Godser og verdensborgerlige Samlingspladser.

GOLDMANN OG LANÇKORONSKI

(Rejser omkring Jorden)

(1900)

Under den bestandig stigende Interesse for fremmede Egne og fjerne Verdensdele faar to i og for sig gode Rejsebeskrivelser en ny Tiltrækning. *Paul Goldmanns Kinarejse* udkom ifjor og udgives i disse Dage i nyt Oplag; *Grev Lançkoronskis Rejse*

om Jorden udkom i 1891 og er af de Bøger, der ved Forfatterens ualmindelige Personlighed bevarer deres Værdi.

Af disse to Værker er det første det lettest tilgængelige; en indsmigrende Bog. Dens Forfatter, *Paul Goldmann*, er Journalist af Fag og et sandt Mønster paa en Journalist, forsaavidt han har aabne Sanser for, hvad der foregaar omkring ham, skarp Forstand til at opfatte det og en smidig Pen til at gengive det. Dog, man behøver ikke at have læst mange Sider af ham for at fornemme, at han inderst inde er et Hjertemenneske, og lykkeligvis et af de Hjertemennesker, hvis Følelse kun giver sig Udslag som en ganske let Bevægelse, et mildt Lune, en altid let og redebon Selvironi. Han har skrevet to smukke Bind om Rejsen til Kina, Opholdet i alle kinesiske Byer, Samtaler med de forskelligste høje Embedsmænd derovre, om Byliv og Flodliv, kinesiske Jernbaner og Aviser osv.; men i alt dette har han dog trods sin fagmæssige Saglighed skildret sig selv, og man faar Fortælleren kær, hvor han røber sig som han er, i sin Kærlighed til Børn, i sin tyske Nationalfølelse, i sine overbærende Domme, i sin Skemt, der altid indeholder en Grundsum af Vemod og Afkald, endelig i hans Sværmeri, der ikke gælder noget, som ikke er Begejstring værd. Henrivende er f. Eks. Bogens Slutning skreven, Gensynet med Evropa, Skibets Indløb i Neapels Golf, Skuet af Capri, Amalfi, Sorrent, Afrystelsen af den kinesiske Mare, Glæden over Evropas store Kunst efter Skuet af Østens Grimacer, Besøget af den hellige Januarius's Kapel, hvor Bogen slutter.

Det rørte mig, at Bogen netop slutter i dette verdensberømte Kapel, der er mig saa kært. Men naar Goldmann i sin Glæde over paany at betræde den italienske Renæssances Grund, Michelangelos Jordbund, antager Kardinal Oliviero Carafas legemsstore Statue for et Værk af selve Michelangelo, saa er han sikkert paa Vildspor. Michelangelo har neppe udført mere end den ene, ødelagte og tilintetgjorte, Portrætstatue af Julius II, og denne er i ethvert Tilfælde ikke af ham. Den tillægges Tommaso Malvito, hvad jo i og for sig ikke gjorde nogen Verdens Ting, dersom Bogen ikke endte med de Ord, at det er som et Under, et lykkeligt Under, fra det fjerneste Østerland, fra Folk uden Storhed, fra Lande uden Skønhed, at vende tilbage til Michelangelo. Navnet er vistnok urigtigt anvendt her, men det staar iøvrigt paa sin Plads; thi det kan aldrig for indtrængende fastslaas, at

dette Navn er det største og ypperste i al Evropas nyere kunstneriske Kultur.

Der findes i denne Bog et for Forfatteren meget betegnende Sted; det er Gengivelsen af en Samtale med den høje, graahaarede, engelske Kaptejn paa Damperen mellem Hongkong og Kanton, der i Aaringer, sit halve Liv igennem har sejlet frem og tilbage, frem og tilbage imellem de to Byer og som lever ganske ensom der paa Floden imellem de tusind eller totusind Kinesere, han hver Gang har ombord. Paa Spørgsmaalet, om han ikke længes hjem til England, svarer han: «Jeg tog naturligvis gerne hjem, men maa blive her». Han siger det uden Bitterhed, med rolig Hengivelse i sin Skæbne; han har stridt ud og føjet sig, og trøster sig med, at det slet ikke er saa ensformigt her, og at det, naar Alt kommer til Alt, er ensformigt allevegne. Og Goldmann fortolker her Kaptejnens Tanker og lægger sine ind i hans Bevidsthed i en lille filosofisk Afstikker om at vort ydre Liv i Grunden overhovedet kun er en Rejse frem og tilbage mellem to Punkter ved den samme Flod, og hvad deraf følger. Ogsaa i ham er der noget af denne Forsagelse, endda han som rejsende Journalist ved 35 Aars Alderen har set de fleste af Jordens Lande. Han var længe *Frankfurter Zeitungs* Korrespondent i Paris og er for Tiden *Neue freie Presses* Repræsentant i Berlin.

Stor er Forskellen paa den Maade, paa hvilken Goldmanns Bog og Grev Lançkoronskis er skrevne. Goldmann er som Forfatter Fagmand. I ethvert Øjeblik tænker han paa, at han henvender sig til en stor og blandet Læsekres; aldrig slipper han den af Syne, lægger Alt til Rette for Læseren, stræber uafbrudt at være klar, tydelig, anskuelig, underholdende, glemmer aldrig Læserens Magelighed, gør ham Alting fatteligt ved Skildringer og Eksempler, livfuldt ved indstrøede Samtaler, lærerigt ved nøjagtige Opgivelser, og vækker ham ved en morsom Anekdote, naar han frygter for, at Opmærksomheden er ved at slappes. Det er den folkelige Skrivemaade, som Enhver nødes til at slaa ind paa, der henvender sig til et uoverskueligt Publikum og hvis Livsstilling er den at skrive.

I gamle Dage skrev man mindre folkeligt, mere for sig selv og sine Lige — hvis man ellers har Lige. Saaledes er *Lançkoronskis* Rejse *Rundt om Jorden* skrevet. Saa pragtfuldt Bogen end er udstyret og saa mange udmærkede Illustrationer den end

har, den er fra først af kun Optegnelser, gjorte Dag for Dag under Rejsen, til Gennemlæsning for Forfatterens Vennekres. Der blev en Bog for det store Publikum ud deraf, fordi Grev Lançkoronski, som han med sund Selvfølelse i Fortalen siger, kom til det Resultat, at selv om der foreligger Rejsebeskrivelser i Mængde, ser dog en ny Rejsende Omverdenen med ny Øjne.

Da ogsaa Alt, hvad denne Forfatter har skildret, er mig ganske ubekendt af Selvsyn, vil jeg hellere end at gengive Bogens Indhold, dvæle en Smule ved dens Ophavsmand.

Grev Karl Lançkoronski er østerrigsk Polak, bosat i Wien, en Kunstkender og Kunstsamler i meget stor Stil, yderst vel set ved Kejserhoffet — jeg skulde tro det muligt at Østerrigs nuværende Kultusminister for en stor Del skylder hans Indflydelse sin Stilling. Han har i sin Tid været en Beskytter af Makart, hvem han synes at overvurdere en Smule. Hans Hus i *Jacquingasse*, der i Virkeligheden snarere maatte kaldes et Palads end et Hus, er, hvad dets Indretning angaar, vistnok det smukkeste Hus, jeg i mit Liv har set. Det er helt igennem opført efter Ejerens Tegning. Arbejdsværelset, hvori man i Stueetagen træder ind, imponerer: det er en umaadelig, men stærkt møbleret Sal, til hvilken Loftet er gennembrudt, saa den har hele Husets Højde; ad en Vindeltrappe og Gallerier naaer man op i de øvre Stokværk. Hvad dette Hus gemmer af antike og moderne Kunstskatte er overordenligt. Det er vel kun de store engelskē Lorders Samlinger, der kan komme i Betragtning ved Siden af denne. Thi Alt her er udsøgt. Malerierne, store og smaa, Tapeter, Tæpper, Kaminer, Bohave, har Kunstværdi. Fra alle Verdensdele er skønne Sjældenheder samlede her. Familieportræterne i Stuen fører En Aarhundreder tilbage blandt Ejerens Forfædre, og i første Etage findes bl. A. en Rembrandt og en dejlig Holbein.

Tre Gange har Grev Lançkoronski foretaget Rejser i Lilleasien for selv at udgrave græske Oldsager; i en mægtig Sal opbevares de Herligheder, han har fundet i Jorden og ved alle Slags diplomatiske Kunstgreb faaet bragt i Sikkerhed paa et østerrigsk Skib. Den Smag, hvormed Alt er opstilt, er velgørende, idet den lader Kunstgenstandene komme til deres Ret. Antiksalens Loft er dekoreret med ypperlige Kopier af Raffaels Planetbilleder fra *Capella Chigi* i *Maria del Popolo Kirken* i Rom og denne Dekoration gør her sin fulde Virkning.

Som alt berørt skriver denne Forfatter, som vi alle helst

vilde skrive, optegnende sine Indtryk, som de kommer, appellerende til tidligere Oplevelser og Bevidsthedsindtryk, uden synderligt Hensyn til Sandsynligheden eller Usandsynligheden af, at Læseren har havt de samme. Da han har set de fleste tilgængelige Egne, erindrer en ham jævnligt om en anden. Nær *Bab-el-Mandeb* skriver han f. Eks.: «Skyet Himmel, staalblaat Hav; man kunde tro sig mellem Bergen og Trondhjem». Et Landskab i Indien erindrer ham om et spansk; Kapeller i et Buddhistkloster minder ham om Hulerne ved *Subiaco* i Rom osv.; han forudsætter i Reglen Alt det, han selv kender til, bekendt. Der er i hans Verdensmandstone og Videbegærlighed noget, der genkalder Fürst Pückler, kun at han giver sig langt mindre hen og er langt mere ordknap; der er i den selvsikre Maade, hvorpaa han gør sig Rede, noget der minder om en anden udmærket Kunstelsker, Brysseler-Advokaten Edmond Picard. Dennes Rejse i Marokko *El Moghreb-Al-Aksa* synes mig det mest beslægtede Sidestykke til Lançkoronskis Bog, endda Picard er radikal og Lançkoronski Hofmand.

Betegnende nok er for denne Forfatter ganske som for Goldmann, trods Længslen efter at se den hele Jordklode, Italien Hjertets Hjemland. Han siger i sin Indledning: «Jeg glæder mig til Indien; men mit Hjerte tilhører dog den store Landtunge imellem det adriatiske og tyrrhenske Hav. Med Robert Browning kan jeg sige: Aabn mit Hjerte og paa Indersiden vil Du se skrevet: Italien». Han overvurderer heller ikke den Indsigt, der lader sig erhverve ved at fare Jorden rundt, ja, siger rent ud, at naar Alt kommer til Alt, er der paa vor Planet ensformigere end man mener; kun Beskueren er bestandig en anden, om end tilsyneladende den samme; vort Hjerte vilde, ifald vi kunde iagttage det som Tingene udenfor os, maaske byde os flere Overraskelser end en Verdensomsejling.

Saa kortfattet Stilen end med Forsæt er, saa vilde man dog tage højligt fejl, ifald man betvivlede, at Forfatteren var Kunstner; det glimrende Digt, hvori han med malerisk Kraft og sikkert Lune har beskrevet Omegnen og Hotellivet i Colombo, viser hans Herredømme over Sproget. Hans Beskrivelser af de Kunstværker, han møder undervejs, er Jacob Burckhardt værdige, og man mærker den gode Skribent paa den Sikkerhed, hvormed han tegner de forskellige nationale Typer, evropæiske som asiatiske og afrikanske.

Politiske Betragtninger forekommer ikke meget hyppigt, men de er sunde og i Reglen rigtige. Skønt der er Adskilligt, som senere Begivenheder har gendrevet i Lançkoronskis Betragtninger over England før og nu, er Grundsynet slaaende rigtigt, Opfattelsen af Gladstone som den Fare, han var for England som Verdensmagt. Jeg betragter ligesom Lançkoronski den Politik som fordærvelig for England, der vilde føre til at opgive Indien for at betale nogle Shillings mindre i Skat. Den vilde, hvis den var eneraadende, gøre England til et Holland. Jeg ærer i Modsætning til Lançkoronski den store Menneskekærlighed og velgørende Retfærdighedssans hos Gladstone. Men der er nu én Gang i vore Dage det ene store politiske Grundspørgsmaal: England eller Rusland som Jordens første Magt? og Gladstone har kun altfor hyppigt, som da Østerrig erobrede Bosnien og Herzegowina, vist den Blindhed at støtte Rusland. Lord Beaconsfield havde altid det rette Blik for den Vej, ad hvilken engelsk Udenrigspolitik maatte gaa; ikke Gladstone.

Dog, jeg fjerner mig alt for langt fra min Genstand. De to Personligheder, hvis Bøger jeg har berørt, er Modsætninger. Goldmann er lille, svær og bredskuldret, Lançkoronski kæmpehøj og rank; den ene er Journalist, den anden er Aristokrat; men begge er ægte Mennesker, begge har faaet de Øjne, der ser, og de Øren, der hører, og begge har fulgt Driften til med deres Sanser at tage Jordkloden i Besiddelse.

ARNO HOLZ

(1897)

I December Maaned er følgende Skrivelse bleven omsendt til 5000 Adresser i Tyskland:

Novemberheftet af *Die Zukunft* bragte en Tilskyndelse til at sikre Hr. *Arno Holz* den udvortes Mulighed til at føre sit Arbejde *Berlin, En Tidsalders Slutning i Dramer* videre frem, et Arbejde, om hvilket man

kan slutte, at det efter at have naaet sin Fuldendelse vil blive et varigt Vidnesbyrd fra vore Dage.

Allerede det næste Hefte meldte et Resultat af 605 Mark, der siden da er blevet betydeligt forøget. Idet vi hermed retter den Bøn til Dem venligst at ville understøtte Kunstneren og hans Værk, fremhæver vi: Manden fortjener, at man hjælper ham. Han er en alvorlig og helt igennem ærlig Kunstner med stærke Evner, hvis Udviklingsmuligheder endnu ikke lader sig overskue. Ham skylder Hr. Gerhart Hauptmann efter sin egen Udtalelse «den afgørende Vækkelse», og denne Mand, som under de vanskeligste Forhold har lagt Kæmpeplanen til en Dramarække, der skal omspænde det storborgerlige Berlin, har i hele sit Liv kun set omtrent ti Skuespil-Opførelser, fordi han ikke havde Raad til hyppigere at besøge Teatret.

Georg Brandes *Maximilian Harden*

Ingen af de to Underskrivere er nogen ubetinget Beundrer af Hr. *Arno Holz's* dramatiske Kunst, men begge anerkender i høj Grad hans Betydning for tysk Literatur, og begge er enige om efter Evne at afbøde den Skæbne, der truer ham i det store tyske Rige, hvis Kunstforstand og Kunstinteresse saa ufuldkomment svarer til dets politiske, militære og industrielle Rang. Det sker forholdsvis hyppigt, at Tysklands ansete Skribenter og Forlæggere tyer til en fremmed Kritiker med Anmodning om, at han skal gøre Sit til at hjælpe denne eller hin betydelige og almenkendte Mand under hans haarde Kamp for det daglige Brød.

Arno Holz, der fødtes 1863 og altsaa nu er en ung Mand i sin bedste Kraft, udgav 1886 den ungdommeligt friske Digtsamling *Das Buch der Zeit, Lieder eines Modernen*, en af de mest lovende Samlinger af lyriske Digte, som det nyere Tyskland ejer. 1892 udkom den i en stærkt forøget Udgave. Den første, som indeholdt 430 Sider Lyrik, havde indbragt Digteren et Honorar af 25 Mark.

Fra nu af arbejdede Holz i en Række af Aar i Fællesskab med *Johannes Schlaf*; de vilde indlede en følgestreng virkelighedstro Retning i tysk Poesi. Under Navneskjulet *Bjarne P. Holmsen*, en hidtil ganske ubekendt Nordmand, som hvis Oversætter en *Dr. Bruno Franzius* navngav sig, udgav de to Venner i Januar 1889 en Novellesamling *Papa Hamlet*. Spøgen lykkedes. Bogen blev bedømt, fordømt, lovprist, afskyet, beundret som ny Indførsel fra det banebrydende Norge. Hauptmann tilegnede Bjarne P. Holmsen sit første Skuespil *Før Solopgang*. Johannes Schlaf skrev alene

Dramaet *Mester Oelze*. Hvad Fællerne har udarbejdet i Forening, er samlet i Bogen *Neue Gleise* fra 1892. Fra dette Aar skriver sig ogsaa den store Børnebog *Den flaaede Pegasus*, hvis Billeder er af Schlaf, mens Teksten er digtet af Holz, og som i en Række pudsige Karikaturer skildrer deres Forfatter-Samliv og deres besynderlige Eventyr paa en enkelt Dag. Selvkarikeringen er med Lune gennemført i hundrede Billeder.

De to unge Forfattere gjorde imidlertid ikke blot ingen Lykke, men havde i den Grad Modvind, at Nøden i dens mest tvingende Form gjorde dem Arbejdet for deres Ideer umuligt. Johannes Schlaf blev angreben af en Nervesygdom, og Holz, som i 1892 udgav en Art Program, *Kunsten, dens Væsen og Love*, har fra da af maattet forstumme.

Først nu har han paany ladet høre fra sig med det første Drama af den Serie, han har planlagt, et satirisk Skuespil, kaldet *Socialaristokraterne*, der behandler Berlins literære Forhold for Tiden. Til dette skal en Række Dramaer slutte sig, der afspejler alle Klasser og Krese i det tyske Riges Hovedstad.

Systematikere er Tyskerne nu én Gang paa en Hals, endog i Poesi og Kunst. Det Store er for dem i Reglen altid tillige det Omfattende, Encyklopædiske. I den yngste Digterslægt sidder Heinrich Hart og arbejder nu alt paa syvende Aar paa sit vidtløftige Værk *Das Lied der Menschheit*, Epos i 24 Afdelinger, af hvilke tre er udkomne; Arno Holz vil levere det dramatiske Sidestykke dertil eller maaske snarere til Zolas uhyre Romanrække. Og som Tyskerne er Systematikere, saaledes er de ogsaa Teoretikere. Ingen har været det med mere udpræget Lidenskab end Holz. Han har en Kunstteori, paa hvilken han tror, og som han tror ny. Han betragter sig som Skaberen af en ny dramatisk Stil. Afstanden mellem Schiller og Ibsen skal være forsvindende i Sammenligning med Springet fra Ibsen til ham. Hans Løsen er det i og for sig ikke synderligt slaaende: *Naturgengivelse*, men han vil følge og gennemføre det ved at bringe Teatrets Sprog i nøjeste Overensstemmelse med det i Dagliglivet talte Sprog. Han vil tilvejebringe et lignende Fremskridt som det fra Atelierlys til Friluftslys i Malerkunsten. Denne Reform har mere Mening i Tyskland med dets Kancelli- og Kurialstil end her i Norden, hvor Afstanden mellem Talesprog og Teatersprog allerede hos Hostrup for halvhundrede Aar siden var forsvindende ringe. En Agtpaagivenhed paa Sproget, som det høres

og klinger, en Indtrængen deri, som den fandtes hos H. C. Andersen og i vore Dage forekommer f. Eks. hos Karl Larsen, var før Holz's og Schlafs forenede Optræden, før Hauptmanns første Skuespil, ukendt i Tyskland, hvis Lystspil længe har været holdte i den saakaldte Guvernantestil. Hos Holz taler i *Socialaristokraterne* alle de Optrædende Dialekt, hyppigst Berlinermundart, en Enkelt taler med sachsisk, En med polsk Betoning, En udtrykker sig paa Tysk-Amerikansk, En paa fraseagtigt Højtysk osv., alt med den pinligste Naturtroskab. Ikke et Tonefald er overladt til Skuespillerens Fantasi. Dette har i Tyskland virket saa nyt, at Stykket er blevet tilbagevist fra alle Teatre.

Maaske har andre Grunde været medvirkende. Portrætagtige Træk er øjensynligt stærkt anvendte, og uden Godmodighed. En Kender af det nuværende literære Berlin vilde formodentlig have let ved at angive Modeller til alle Personerne; paafaldende er saaledes den muntert spotske Opfattelse af en yngre polsktysk Forfatter, hvis Skrifter ogsaa har faaet Indpas i den dansknorske Literatur. Men dernæst er overhovedet Berlins literærtpolitiske Verden, som det har været Holz's Opgave at skildre, drevet ud i den tydelige Karikatur. Hele Stykket drejer sig om overmaade intetsigende Personer i Brydninger, som næsten er farceagtige. Der er endog en vis Strid mellem Karikaturens store Træk, dens dristige Flugt, og saa den Ængstelighed, hvormed Sproget holder sig ved Jorden, stadigt gaar med smaa, faste Skridt nøjagtigt klæbende til Virkeligheden.

En af Hr. Holz's Kritikere har desuden med Rette bemærket, at det ikke egenlig er Dramaets Opgave at skildre. Vil man i første Linje *skildre* sin Tid, saa er Skuespillet ikke det lempeligste Redskab, som dertil er at anvende; thi det kræver Handling, og den dvælende Udmalen er ikke dets Sag.

Der er da Indvendinger at gøre imod den Maade, hvorpaa Arno Holz har stillet sin Opgave og begyndt at løse den. Men der er langt mere ved ham at rose, først og fremmest den Kunstnerstolthed, som har bragt ham til at tie i Aaringer hellere end at gøre den ringeste Indrømmelse, hans literære Samvittighed forbød ham, og som har udsat ham for at maatte forstumme for bestandigt. Højt staar han over de talrige Forfattere, som i Tyskland vinder Guld og Ry, blot fordi deres Praksis og Læsepøbelens Begreber om Kunst falder ganske og aldeles sammen. Hvad man maa ønske Arno Holz, er kun, at han ikke

lader sine Lærdomme forvirre eller vildlede eller endog blot paavirke hans digteriske Instinkt.

Jeg anser det for uberettiget at opfordre den danske Almenhed, hvis Velvilje tages saa stærkt i Beslag, til at komme en fremmed Digter til Hjælp. Der bor jo imidlertid et stort Antal Tyske her i Landet, som har vedligeholdt deres Interesse for Hjemlandets Forhold og bevaret Kærligheden til den tyske Literatur. Med særligt Hensyn til dem er disse Linjer skrevne. Det er ikke sandsynligt, at der i det tyske Rige skulde indkomme saa overvældende meget til Arno Holz, at et Bidrag fra Danmark blev overflødigt.

ARTHUR SCHNITZLER

(1901)

I Løbet af kun 7—8 Aar har *Arthur Schnitzler* udviklet sig til Østerrigs mest tiltrækkende Digter. Det er vanskeligt at angive hans Særmærker, da han er saa forskelligartet. Men hvad man med Sandhed kan sige om ham, er dette: han er et genialt Menneske. Meningen med dette paa én Gang meget sigende og lidet betegnende Udtryk er den, at der samtidigt i hans Væsen er noget højst Forstandigt og noget ganske Uberegneligt, tilsyneladende Irrationelt. Man er ikke tryg, naar der kommer en ny Bog af ham, ikke vis paa, at den betyder et «Fremskridt», som man kalder det, udover hvad han tidligere har frembragt; men man er sikker paa, at Bogen vil sætte Ens Sind i Stemning og Ens Tanker i frugtbar Bevægelse.

Hans nyeste Værk, Femaktsskuespillet *Beatrices Slør*, er et rigt Arbejd, der bliver i Ens Erindring, fortryllende og forrykt, virkelighedstro i sit Anlæg og med Forsæt virkelighedsfjernt i sin Udførelse, rigt paa Sol og Feststemning, med en dyb Slagskygge af Dødstanker tvers over Billedet, en ægte Schnitzlersk Blanding af Nydelsestørst, Grubleri over Døden som nærfore-

staaende, Trang til afgørende Lidenskab, dyb Begejstring for Kunst — Alt dette i Rammen af et Skuespil, der foregaar paa Cesar Borgias Tid i Bologna og som sikkert vil gøre ikke ringe Virkning paa Scenen.

Men den, der elsker Schnitzlers Talent, ham sysselsætter mindre det Spørgsmaal, om det nye Drama vil have større eller ringere Held med sig paa Teatret, end dette, hvorledes det er udgaaet fra Stammen af hans Sjæleliv og hvorledes det forholder sig til hans tidligere Arbejder.

Sjældent har vel i moderne tysk Literatur en Debut været opsigtvækkende som Arthur Schnitzlers med den lille Samling Dialoger *Anatol*. Det letsindige Wien er i den Bog, letfærdig og bitter, vemodig og vittig, verdensklog og kvindeklog som den er. Megen Erfaring er her sammentrængt, og med overlegen Ironi og Selvironi er den meddelt. Paa faa Blade lever her for lange Tider Amouretternes og Separatkabinetternes og Ungkarlehjemmenes Wien, og morsomt er det Indfald, at Hovedpersonen, den ofte forelskede Anatol, og hans klarhovede Ven Max forekommer i alle Samtalerne, belyses fra forskellige Sider og ses i Forhold til forskellige Kvinder, indtil Læseren kender dem tilbunds.

Skuespillet *Eventyret* viste med sin noget tunge Alvor Schnitzler fra en helt ny Side. Her røbede første Gang Hjertemennesket sig hos ham; den skarptseende Menneskekender var der ogsaa og godtgjorde sit Kendskab til Menneskehjertet. Stykket berører Teaterverdenen som saa mange af Schnitzlers; det er jo den Verden, i hvilken han har tilbragt det meste af sit Liv, skønt han længe har praktiseret som Læge. Her tager en ung Mand i en Samtale til Genmæle mod Eventyret om de *faldne* Kvinder, d. e.: mod det Svælg, man vil befæste mellem de anstændige og de uanstændige, hævder, at man ved sin Ringeagt støder de sidste ned i Afgrunden osv. Stykket viser, hvorledes efterhaanden Skinsygen paa den Kvindes Fortid, hvem Feder elsker, bringer ham til aandeligt at mishandle hende og gør deres Samliv umuligt. Det er et Skuespil uden Glans, dog ikke blot et ærligt, prunkløst Arbejde, men et, der ved sin Sjælekundskab staar højt. Den unge begyndende Skuespillerinde her er, om end mindre glimrende, ganske anderledes ægte end Sudermanns Magda i *Hjemmet*.

Saa fulgte det fine og smukke lille Skuespil, som paa Dansk fører den noget tvungne og literære Titel *Elskovsleg*, det Stykke,

hvormed Schnitzler paa Teatret slog igennem. Dette Stykke er atter ægte wiensk, og man følte det maaske end ikke stærkere i Østerrig end ved Opførelsen i Berlin, hvor det næsten helt spiltes af østerrigske Skuespillere. Der er heri den samme Blanding af Hjertelag og Verdenserfaring som i det tidligere; men her er Gratien kommen til, og den lette Munterhed i første Akt er en fortræffelig Baggrund for Alvoren og Dødsbudskabet i den sidste.

Aaret før *Elskovsleg* kom ud, havde Schnitzler udgivet en stor Fortælling, den pinligt gribende Novelle *Det at dø*, der med en grundig Forskertrang skildrer en af Lægerne Dødsdømts sidste Leveaar under Bevidstheden om den forestaaende Død, hans Forhold til den unge Kvinde, han elsker, under Ømhed, Livstørst, Sanselyst, Skinsyge, Trang til hendes ubetingede Hengivelse, egenkærlig Attraa efter at tage hende med sig i Døden, Skuffelser angaaende Bedring, Aftagen af Viljeskraften, Tiltagen af den hensynsløse Egenkærlighed, indtil Enden er der.

1898 udkom et Bind Noveller med Titlen *Den Vises Hustru*, gode, oplevede Fortællinger, hvoriblandt et Mesterværk, den sidste, betitlet *De Døde tier*, en med sikker Haand og sikkert Øje udført Studie af et Kvindehjerte, hvori der er mest Godt og Kønt, men i hvilket under et Sammenbrud Selvopholdelsesdriften gaar over sine Bredder og bringer det hende selv ubevidste Uværdige frem. Hun er gift; hun er en Aften kørt ud af Byen med sin Elsker for at kunne tilbringe en Time i Fred og rolig Samtale med ham, da Vognen vælter, hans Hoved knuses og hun efter nogen Tid at have holdt Vagt ved Liget redder sig ved Flugt for ikke unyttigt at stilles blot. Hun elskede ham med fuldkommen Oprigtighed; i Angsten og Oprøret ved hans Død trænger Tanken paa hendes egen Frelse ethvert andet Hensyn tilbage; men neppe hjemkommen er hun ude af Stand til at beherske sin Bevægelse og skrifter Alt for sin Mand.

I Skuespillene *Freiwild* (Vildt, som Enhver tør jage) og *En sidste Vilje* er Oppositionsaanden mod det borgerlige Samfunds Fordomme, Trodsen mod den moralske Vedtægt paany kommen til Orde hos Schnitzler. Han svinger jo mellem de to Poler, det krigerske Forstandsmenneske og den poetiske Grubler; her er det Forstandsmennesket, som taler. Det første Stykke imødegaar Officershovmodet overfor Kvinder, der ikke hører til Selskabet, smaa Skuespillerinder ved et Sommerteater, og indehol-

der et Angreb paa Duellens Ufornuft og dens Afgørelsers Uretfærdighed. Men Stykket er omtrent som i Frankrig Paul Hervieu's altfor stærkt lagt til Rette for at tjene Tendensen, saa det mindre virker som levende Liv end som et virkningsfuldt Indlæg. Det andet Stykke skildrer den vanskelige, tilsidst umulige Stilling, hvori en ung Kvinde, som har levet sammen med Sønnen i en borgerlig Familie, kommer, da hun efter hans Død (paa Grund af hans sidste Vilje) er blevet optaget i et regulært borgerligt Hjem. Skuespillet er med en Bitterhed, som den, Huysmans i gamle Dage lagde for Dagen, rettet mod det officielle Samfunds Sneversind og Farisæisme.

Saa fik Fantasimennesket i Schnitzler atter Luft i de tre smaa Enaktsstykker, som udkom i 1899 under Fællestitlen *Den grønne Kakadue* og af hvilke *Paracelsus* er opført i Kjøbenhavn. I dette Stykke er den Trolddom, Paracelsus udøver, hans hele Styrke og Svaghed, et Sindbillede paa Digterens. Det andet, besynderlige Stykke, *Livsledsagerinden*, er et Udbrud af Forfatterens Bitterhed og Kvindeforagt, det tredje, efter hvilket Samlingen har Navn, er det første Udtryk for den Grundsynsmaade, der nu er brudt frem i hans sidste Værk, af Livet som et Gøglespil, i hvilket Virkelighed og blot Foreteelse barokt og hemmelighedsfuldt glider over i hinanden. *Den grønne Kakadue* foregaar umiddelbart før den store, franske Revolution i Paris, hvor — ifølge Forfatterens sære Indfald — i en Skænkebod Skuespillere, dertil lejede af Værten, opfører Oprørs-Optrin for blaserede Aristokrater, indtil Spøgen bliver Alvor endnu før det ret begribes. Stykket illustrerer saa at sige Kierkegaards Fyndsprog: «Det hændte paa et Teater, at der gik Ild i Kulisserne. Bajads kom for at underrette Publikum derom. Man troede, det var en Vittighed, og applavderede; han gentog det; man jublede endnu mere. Saaledes tænker jeg, at Verden vil gaa til Grunde under almindelig Jubel af vittige Hoveder, der tror, det er en Witz».

Et mærkværdigt Eksempel paa Schnitzlers Fortællerkunst er den dybe og træffende Monolog *Lieutenant Gustl*, der afslører den gennemsnitlige unge østerrigske Løjtnants Indre. Den følger de stumme Bevægelser i hans Sjæl en hel Nat igennem, da han mener henad Morgen at maatte skyde sig paa Grund af en ham overgaaet Fornærmelse; den meddeler os hele hans foregaaende Liv, opklarer i Et og Alt hans Tænke- og Følemaade. Den gav Anledning til at Schnitzler som Militærlæge fik sin Afsked fra

Hæren; den blev nemlig opfattet som et ondskabsfuldt Angreb paa denne. Den er kun uskyldigt og sanddru burlersk.

I en Bog med Titlen *Runddans* (*Reigen*), en ny Række Dialoger, har Schnitzler behandlet seksuelle Forhold med overlegent Vid, omtrent som det sker i den franske Literatur hos Fru Marni eller Lavedan. Denne Bog var flere Aar i Træk ikke i Handelen, af Forfatteren kun i nogle faa Eksemplarer skænket til hans Venner, da han, som han i Forordet siger, ikke vilde udsætte sig for de Misforstaaelser, som Dumhed og ond Vilje utvivlsomt vilde sætte i Omløb. Senere har det vist sig, at den kunde offentliggøres uden Anstød.

Bogens højst originale Ide er den, at hver Mand og Kvinde, der forekommer i den, ses i to paa hinanden følgende Dialoger forbunden med et forskelligt Væsen af det andet Køn. I Bogens sidste Dialog vender derfor et Kvindemenneske tilbage, der forekom i dens første.

Det er meget langt fra, at denne dristige Bog kan kaldes en lystig Bog. Der er ikke et Glimt af noget Gladsyn i den. Den handler om den Raahed, de Løgne og plumpe Bedragerier, den Affektation, den Plathed og Ladhed, som menneskelig Lystenhed har i sit Følge.

Dermed skal ikke være negtet, at Bogen har komisk Styrke. Den glimrer af Vid og strømmer over af underholdende og sjælekyndig Satire.

Og saa er 1901 udkommet dette mærkelige Skuespil *Beatrices Slør*, der trods Ufuldkommenhederne i Handlingens Motivering er et fyldigt Udtryk for Schnitzlers Livsanskuelse, som den nu har formet sig. Højst betegnende er det, at Handlingen foregaar i Bologna i de sidste Dage før man venter Cesar Borgias Ankomst udenfor Murene med en mægtig Hær, overfor hvilken intet Forsvar med Byens svage Kræfter kan nytte, saa Alle véd, at almindelig Nedsabling staar for Døren. Omtrent som Renan i *Abbedissen af Jouarre* har Schnitzler drømt om, hvorledes en saadan Forudvished om umiddelbart forestaaende Død og Undergang vilde virke paa Sindene, særligt paa de erotiske Følelser, som disse under Renæssancen tog Form, og har besvaret dette Spørgsmaal med Virtuositet. Men i Stykkets Midte staar en ung Kvinde, et sekstenaarigt Barn, der synes som en Art Mønster at skulle kendetegne Kvindens Væsen overhovedet, trofast i Sind, troløs i Forestillinger og Drømme, handlende og føjende sig rent

tankeløst, inderst inde uden Skyld. Tilgavns er hendes Væsen ikke fortolket. Hun som en god Del andre Kvinder i Stykket elsker dets Hovedperson, en altfor moderne Skikkelse for Renæssancetiden, desværre af Livsstilling Digter og Geni uden at vi Læsere er i Stand til at beundre ham, som det kræves af os. Der stikker i ham for megen gammel Romantik, men utvivlsomt en god Del af Schnitzlers eget Væsen. I Beundringen for ham er dog mest udtrykt Forfatterens Begejstring for Kunsten som det eneste i Forgængeligheden Blivende.

I Stykket er den sorte og den røde Traad i Schnitzlers Digtning sammenflettede: Kvindernes Skønhed og Kunstens Herlighed gør Livet rigt; Lykkens Dyrekøbthed og Flygtighed gør Livet tungt; Visheden om Dødens Nærhed gør Livet eventyrligt.

PAUL HEYSE

(Det spøger —)

(1897)

Det spøger overalt i evropæisk Aandsliv i dette Aarhundredes sidste Aar. Ikke i lange Tider har der været en saadan Forkærlighed for hemmelighedsfulde Magter og Æmner. I Belgien troner Maeterlinck, i Frankrig Sar Peladan og den omvendte Huysmans, i Sverig August Strindberg, i Norge Arne Garborg og Kristofer Janson, i Danmark .... Ikke siden den tyske Romantiks bedste Dage har der været saa god Gang i Varsler og Syner, i Guldmageri, Mystik, hvid og sort Magi, Teosofi og Satanisme. Fanden og hans Oldemoer har aldrig befundet sig bedre end i denne Tidsalder, hvor blot i de skandinaviske Lande Garborg og Janson har faaet Bordene til at svare og Aanderne til at give Forklaring, Strindberg faaet Varsel af en Hund i en Port og af en lille Pige med et Kortspil paa en

Trappe, medens i Frankrig Huysmans offenlig har anklaget Markien af Guaïta for at have skaffet ham, der opholdt sig i Lyon, Brystsmerter om Natten ved at trolde imod ham i Paris. Vi har oplevet at høre Ferdinand Brunetière, den repræsentative Kritiker, Akademiker og Udgiver af *Revue des deux mondes*, meddele Verden, at nu ved Aarhundredets Slutning *har Videnskaben spillet Bankerot*, og vi har oplevet at høre Kejser Wilhelm forkynde den Sætning, at kun den rettroende Kristen er god Soldat (Leonidas og Alexander den Store, Frederik den Anden og Napoleon skal have læst Talen med nogen Forundring i deres Elysium).

Ingensinde har der eksisteret en saadan Idiotdyrkelse; den indvarsledes, da Richard Wagner forherligede Parsifal, «den rene Daare»; den er med ustandselig Varme bleven forkyndt i Rusland af Dostojevski (*Idioten*) og af Tolstoj, i Frankrig af Wyzewa, i Danmark . . .

Ikke i hundrede Aar har Rettroenheden havt en saadan Glansperiode. I Tyskland sværger Kejser Wilhelm ved den, i Sverig Dronning Sofia, i Danmark . . . ., nu ja, i Danmark har i ethvert Tilfælde Vilhelm Beck og Johannes Jørgensen bragt den til Sejr, hver i sin Kirke. Bourget gør kælne Øjne til den i Frankrig. Aldrig blomstrede maaske et saa rørende Had til Fornuften; aldrig fandt vel en saa sejrrig Nedslagtning af den Sted. De faa Forældede, der endnu hylder den, er med Rette Genstand for Ringeagt som aflægs. Der ligger den, bastet og bundet og kneblet, mens der trampes paa den under Jubelskrig af Spiritister, Protestanter og Katoliker. Paven i Rom er snart det eneste relativt fornuftige Menneske, der er tilbage.

Titlen *Det spøger* kunde tyde paa, at ogsaa Paul Heyse var gaaet over til Sejrherrerne. Men det forholder sig alligevel ikke saadan. Hans Titel er halvvejs Spøg. Hans Bog indeholder en Række rent kunstneriske Forsøg paa at begrunde de gode gamle Spøgelsers Optræden sjæleligt og digterisk, omtrent som det paa saa mønsterværdig Maade er sket i Goethe's *Bruden fra Korinth*.

I den første Fortælling, *Abigail*, er det en tilforn elsket Kvinde, der efter mange Aars Adskillelse besøger den Mand, som engang har havt hende kær, og ved Nattetid faar ham til at ledsage sig til sin Bopæl, der viser sig at ligge paa Kirkegaarden. Fortællemaaden er her som ellers hos Heyse efter

vore Dages Forestillinger en Smule gammeldags, men Handlingen er gennemført med megen Fantasi. En halvvejs rationalistisk Forklaring af det her Foregaaede, der forsøges i en af de senere Fortællingers Samtaler, kunde godt være udeladt.

Spøgeri ved Middagstid er noget mindre troværdig; de Spøgelser, der indfinder sig ved højlys Dag, som Ninus i Voltaire's *Semiramis*, virker nu en Gang ikke saa overbevisende som Aanden i *Hamlet*.

Den tredje Fortælling *Lisbeth*, hvis Heltinde er et Barn, en lille Pige paa Landet, der lever for at pleje sine Husdyr, Hunde, Katte og især Kaniner, men som bliver skambidt af en Hund, mod hvilken hun vil beskytte sin Yndlingskanin, er en rørende lille Historie. Det forekommer ingenlunde unaturligt, at Lisbeth ogsaa efter sin Død sørger for, at hendes Yndlinge ikke forsmægter af Mangel paa Foder og Vand.

Skovlatter er den ypperste af Spøgelsehistorierne; den er gennemført med Kunst; den er den eneste af dem, som i sin Virkning nogenledes kommer i Højde med Walter Scott's berømte Spøgelsehistorie. Der er her et Sted, hvor det virkelig løber den opmærksomme Læser koldt ned ad Ryggen. Og dog er netop her Forklaringen af Underet som naturligt Sansebedrag saa indlysende, at den slet ikke behøver at gives, og enhver paaklæbet Rationalisme bliver overflødig.

Original er endelig den sidste Fortælling *Martin, den højtstræbende*, i hvilken den gamle Hedning, som Heyse er, med ikke ringe Overgivenhed gør sig lystig over den hele i Bogen digterisk behandlede Overtro og sprænger den i Luften ved en Spøgelsehistorie af ganske ny Art, som udmunder i en Vantro's Satire.

ET SØRGESPIL AF PAUL HEYSE

(1901)

Medens i Tyskland en yngre Slægt af Dramatikere gror op, er den ældre Slægt ikke uvirksom, og det kan ikke andet end fængsle Betragteren, naar Ældre og Yngre kappes med værdifulde Arbejder, hvori en forskellig artet Kunstaand og Tidsaand spejler sig.

Af den ældre Slægt er Paul Heyse i den senere Tid fremtraadt med to smukke Dramer *Maria fra Magdala* og *Det tilsløredе Billede i Sais*, Dramer, der foregaar i det gamle Palæstina og det gamle Ægypten, det første paa Prosa, det andet paa Vers, dog ikke paa de regelrette femfodede Jamber, men for store Partiers Vedkommende i en ny Versart af ikke ringe Særegenhed. Skønt begge Dramer ved deres Stoffer tilhører den fjerne Oldtid, lader Behandlingsmaaden ingen Tvivl opstaa om det Tidspunkt, hvorpaa de blev til.

Medens *Billedet i Sais* er det teatralsk virkningsfuldeste af dem, har Femaktsskuespillet *Maria fra Magdala* størst dramatisk Interesse. Hvilken tiltrækkende Skikkelse hin ældste Magdalena, og hvor forunderligt, at hun ikke har lokket Dramatikerne, da dog Malerne i den store Tid aldrig er blevne trætte af at fremstille hende! Thi middelalderlige Mysteriers Behandling er jo ikke værd at regne med. Af vore Dages Digtere har hun, saavidt vides, kun fristet Anatole France. Man skræmmedes vel tilbage fra dramatisk Behandling af Skikkelsen, fordi man ikke syntes at kunne naa til den uden samtidigt at forgribe sig paa en anden Skikkelse, der vanskeligt lod sig bringe paa Scenens Bræddер. Halvjapaneren Sadakichi Hartmanns Forsøg paa et Drama om Kristi Liv var lidet tilfredsstillende. Heyse har overvundet Vanskeligheden. Skønt Stykket spiller i Jerusalem i Dagene før Jesu Død, forekommer han selv ikke deri; kun en eneste Gang høres hans Stemme. I hele Stykket nævnes ikke én Gang hans Navn.

Maria Magdalena er hos Heyse Jerusalems skønneste Kurtisane. Da denne Digter aldrig tegner andre Kvinder end skønne og fribaarne, er hun stolt og selvstændig. Femten Aar gammel

blev hun af sine Forældre trods sin Modstand givet til en 50 Aar ældre Mand, den rigeste og fæleste i Magdala, men flygtede efter nogle Aars Forløb fra ham til Jerusalem, hvor Stadens gyldne Ungdom gør hende sin Opvartning, og hvor hun udmærker de Enkelte, hun synes om. Nu har hun til Elsker en Mand med trodsigt og forvovent Sind, hvis Liv gaar hen i Harme over det romerske Tvangsherredømme i Landet, og som kun drømmer om at afryste Aaget. Det er Judas. Men i Uger er han udeblevet fra hendes Hus og har ikke ladet hende Grunden vide; hans Udeblivelse har krænket hende og vendt hendes Hjerte fra ham. Vi ser hende bestormet af Stadens fornemme Ynglinge, hvoriblandt Ypperstepræstens Søn, en daarlig og svirende Fyr, og af den ikke mindre fornemme Romer Flavius, Pilatus' Brodersøn. Hun afviser Alle, men da Flavius hos hende træffer den tilbagevendende Judas, hvis dristige Sind hun har prist, gør han Judas ringe i hendes Øjne ved den Meddelelse, at en jødisk Profet, hvem Romeren ofte har set som Gæst i sin Nabos Hus, hvor han æres som en Fyrste og Alle trænges om ham, en Dag har væltet Bordet, ved hvilket Judas som Vekselerer sad foran Templet, og derved gjort et saadant Indtryk paa denne, at han siden den Dag følger Profeten som en Hund. I Marias Sind opstaar det heftige Ønske at se hin Mester, der saaledes overvælder og fængsler sine Omgivelser.

Da hun klædt i sin skønneste Pynt kommer til Romerens Hus for derfra at blive Vidne til Mesterens Færd, møder hun Ypperstepræsten, der behandler hende med Haardhed og Foragt; men da han erfarer hendes Forsæt, foreslaar han hende at bruge sin Skønhed til at forlokke hin Oprørsmand mod Præstevælden. Denne siges aldrig at have rørt nogen Kvinde; han vilde tabe sit Helgenskin, ifald han betoges af den dejlige Maria. Hun skal da blive hædret i Menigheden over alle andre Kvinder.

Hun viser med Afsky denne Anmodning tilbage; men da hun i sin Pragt, dækket med sine Smykker, nærmer sig Kresen af Jesu Disciple og Tilhængere, løftes et rasende Skrig imod Kvinden, der lever i Ægteskabsbrud; fra alle Sider lyder Raabet paa Stening, og med Møje stræber først Judas, saa Flavius at redde hendes Liv. Da lyder under pludselig opstaaet Tavshed en Stemme udenfor Scenen: Den som er uden Synd, kaste den første Sten! Fra nu af er Maria forvandlet; hun har ingen an-

den Tanke end den at være Mesteren nær, hvem hun skylder sit Liv og hvis Højhed har tilintetgjort og frigjort hende. Hans Blik føler hun bestandig hvilende paa sig.

I den næste Akt kommer hun sortklædt i Bodsdragt med en lille Salvebøsse i sin Haand til Simons Hus, hvor Mesteren sidder tilbords og hvor der er en saadan Trængsel for at se og høre ham, at de Besøgende atter og atter afvises. Men hun frygter ikke hans Tilhængeres Had og Foragt.

Kajafas, hvis Planer med Maria strandede, vender sig til Judas og vil overtale ham til at udlevere Øvrigheden Mesteren i al Stilhed, saa Opsigt og Folke-Opløb undgaas. Judas indrømmer, at han elsker ham ikke mere. Da han hørte og saa ham først, troede han at have mødt Den, der vilde befri sit Folk ved at rejse det mod Romerne og som ene i sin Person havde den Vælde, der udkrævedes. Men nu tror han det ikke længer; gennem Flavius har han det Indtryk, at Romerne i Profeten ser deres ypperste Forbundsfælle, siden han lærer Underkastelse i alt Verdsligt og opfordrer til at give Kejseren hvad dennes er; og Judas oprøres ved Tanken om, at Den, han saa dybt har beundret og saaledes ydmyget sig under, af Romerne snarere betragtes som en Fælle end som en Fjende. Dog afslaar han Ypperstepræstens Tilbud som uværdigt.

Men da derefter Simon ad en Bagdør har lukket Maria ind i sit overfyldte Hus, og da hun er sunket ned for Mesterens Fødder, medens han sad ved Bordet, har kysset disse Fødder, vædet dem med sin Salve og sine Taarer og tørret dem med sit Haar, og da Mesteren til dem, der oprørtes over hendes Færd, har taget hende i Forsvar og rost hende som den, der har gjort en god Gerning imod ham, saa vækkes Judas' Forbitrelse mod den Skamløse, der har kastet sig hen og ligesom tilbudt sig for Alles Øjne; han haaner hende, paa hvis Fortryllelse al hans Haan preller af, og da Flavius straks derefter meddeler ham, at Pontius nu forstaar, hvilken Ven og Hjælper der er opstaaet for Romerne i den ny Profet, der bør sendes til Rom for dèr at hædres, og hvem Judas' skønne Veninde sikkert gerne vil ledsage dertil — da er for Judas Maalet fuldt, og han banker sent om Natten paa Ypperstepræstens Dør for at gaa ind paa det Forslag, han én Gang har afvist.

Judas' Skikkelse, der har tiltrukket saa mangen Digter, staar i det Ny Testamente som det femte Hjul til Vognen — en ganske

overflødig Figur, øjensynlig formet som det mørke Modstykke til Lysskikkelsen; Forræderen overfor Frelseren; dobbelt afskyværdig, fordi han (som ægte Kontrastfigur) forraader med et Kys. Da den, han vil forraade, er kendt af Alle, offenligt har holdt sit Indtog i Staden, daglig forkynder og helbreder offenligt, aldrig skjuler sig eller stræber at undgaa sine Fjender, er en forræderisk Udlevering fornuftstridig og umulig. Hvad der i den moderne Tid har interesseret Digterne (Tor Hedberg f. Eks.) er Begrundelsen af Omslaget hos ham fra Kærlighed til Had. Dramatisk er Heyses Begrundelse fyldestgørende og den knytter paa en aandfuld Maade Judas' Skikkelse til Magdalenas. Hos Johannes er det jo ogsaa udtrykkeligt ham, som forarges, da hun salver Herrens Fødder. Historisk set er det derimod utænkeligt, at en saa meningsløs Handling som Forjagelsen af de Handlende udenfor Templet skulde kunne imponere og omvende nogen, som sad der.

I fjerde Akt tilbyder Flavius Maria at redde Mesteren ved at give de Soldater, der bevogter ham, en falsk Befaling i Pontius' Navn, dog paa den Betingelse, at hun skænker ham sin Gunst samme Nat. Hendes Sjælekamp vises, tilsidst hendes viljeløse Afslag; hun *kan* ikke. Saa i sidste Akt Indtrykket af Korsfæstelsen paa Judas, Flavius og Maria, medens Toget vender tilbage fra Golgatha. Flavius beskytter Maria mod Kajafas, der vil lade hende fængsle. Hun fortvivler over ikke at have frelst Jesu Liv, da hun kunde; men Fortvivlelsen glider over i den henrykte Forventning om hans Genkomst.

Da Stykket er i Prosa, vilde det let kunne gengives. Var der en Skuespillerinde, hvem Marias saa taknemmelige Rolle fristede, vilde det uden Vanskelighed kunne opføres. Kun Ypperstepræsten er vedtægtsmæssig, den herskesyge, hjerteløse Prælat. Den unge Romer er Verdensmand, nydelsessyg, hverken ond eller god, forstandig; en for Skuespilleren meget tiltrækkende Figur. Der er en Del gode Biroller. Af Judas' Oprørsaand og Skinsyge lod der sig skabe et Menneske, der var andet og mere end Skurken. Og i Marias Væsen er store og forskelligartede Kræfter naturligt forenede: Sanselighed og Kulde, Stolthed og Ydmyghed, Beundring, der slaar over i Taknemmelighed, og Begejstring, der udmunder i religiøs Ekstase.

ET SØRGESPIL AF ARTHUR FITGER

(1903)

Ifald *Arthur Fitger* som Digter har Velyndere i Norden, bør de læse hans nye Sørgespil. Dets Form kan skræmme dem, der kun ynder det Moderne eller rettere sagt dem, der hylder Moden; thi det er skrevet i femfodede Jamber, som man i de nordiske Lande sjældent eller aldrig mere anvender i dramatisk Poesi. Men disse Jamber er meget smukke; de Fordomsfri anerkender ingen Regel, og Stykket vil gribe de Fordomsfri stærkt; dets Skikkelser lever, og det er fyldt til Randen med stærke Følelser og en dyb og dyster Livsfilosofi.

San Marco's Datter aabnes i Venedig, da Tyrkerne er blevne den store Fare for Kristenheden og truer Konstantinopel. Venedig staar i sin fulde Kraft; Pisa og Genua, Serbiens Behersker og Patriarken af Byzants søger Forbund med Staden. Lavinia Urano, den unge Datter af Venedigs Doge, er Genstand for Hyldest allevegne fra. Da ankommer Sendebud fra Konstantinopel, der bejler til hendes Haand for den unge Kejser af Byzants. Han kender ikke hende, og hun har aldrig set ham; tager hun mod den udstrakte Haand, er det et Offer, hun bringer Statskunsten. I Øjeblikkets Angst mindes hun Ifigenia, der lod sig ofre i Aulis for Grækerfolkets Sejr. Men Kejseren Maximus og ikke mindre hans Tvillingbroder Maximin har trods deres Ungdom Heltery, og hun imødekommer sin store Faders og Venedigs Ønske ved at følge Kaldet; de Rædsler, Tyrkerne har iværksat paa de græske Øer og rundt om i Lilleasien, maner Evropas Statsmænd og Krigere til Enighed og Forbund. Republiken Venedig adopterer da i Afskedens Øjeblik Lavinia som Datter og giver hende Dogeretten til at benaade, hvilke Forbrydere hun vil. I et virksomt Optrin strømmer Galejslaverne om hende og tigger hende om Benaadning, saa voldsomt og paatrængende, at de haarde Vogtere driver dem tilbage med frygtelige Piskeslag. Det første hjerteskærende Indtryk af menneskelig Elendighed griber Lavinia og bliver hende som en Indvielse til den umaadelige Medlidenhed, der efterhaanden betager hende og uddyber hendes uskyldige Sind.

Imidlertid er Ulykken slaaet ned i Kejserborgen i Byzants. Under Kampen mod Tyrkerne i Grækenland, under Belejringen af en Fæstning paa Olymposbjerget, i hvilken de sorte Kopper rasede, har Smitten naaet den byzantinske Hær og angrebet selve den unge Kejser og hans Tvillingbroder. De plejes nu paa Slottet af deres Moder og af Lægen i et mørkt Værelse, til hvilket Ingen har Adgang; deres Øjne er truede, efter at deres Liv ikke mere er i Fare. Da de endelig føres ud i Dagslyset, viser det sig, at Maximin har gennemgaaet den svære Sygdom uden at tage Men, medens den unge Kejser Maximus ikke blot er saaledes vanheldet af Kopperne, at han har mistet sin Skønhed; men hans ene Øjes Sekraft er gaaet tabt, og han skimter kun svagt og under stærke Smerter med det andet.

Mellem Brødrene og deres Moder, Kejserinde Irene, udvikler sig et heftigt bevæget Optrin. Det synes Maximus selv umuligt at fremstille sig som Brudgom og modtage den unge Brud fra Venedig i denne afskrækkende Skikkelse, efter at hun har givet sit Ja til et Billede af ham, paa hvilket han straalede i ungdommelig Skønhed. Hvem véd desuden, om ikke det hele Forbund med Venedig vil briste, naar Dogen faar denne Svigersøn at se? Maximus selv øjner ingen anden Udvej end den, at han forsager, og at man benytter Ligheden mellem Tvillingbrødrene til at udgive Maximin for Kejseren og overlade ham Riget og Bruden. Denne vægrer sig forgæves; man finder ingen anden Udvej, og alle binder sig ved en højtidelig Ed til ubrydelig Tavshed om det Skete.

Dog Lavinia ankommer, lysende af Skønhed, uimodstaaelig ved Ædelsind og Menneskekærlighed, og vinder ikke blot straks sin Brudgom, den nye Kejser Maximin, men tænder en Lidenskab i den ulykkelige Maximus' Sjæl, saa han flammer op i Misundelse af Broderen, i de bitreste Udbrud af Kval, ja i aaben Erklæring af sin Elskov til Lavinia. Og det forunderlige indtræder, at den fortvivlede Krøblings Lidenskab gør et dybere Indtryk paa den unge Venezianerinde end hendes mandigskønne Brudgoms Ømhed. Hun elsker i Stilhed Maximus, som han aabent hende.

Lægen har anvendt sine Instrumenter for at redde det Øje, som den Syge har tilbage, og denne vaander sig i Smerter. Lavinias gamle Amme Melantho siger hende da, at al Lægens Kunst er gavnløs; der gives kun ét Middel, som kan hjælpe:

den Syge helbredes, ifald en ren Jomfru ofrer sig for ham, saa han kan bade sig i hendes Blod. Lavinia tror hende, samler sin Sjæl i en heroisk Beslutning og tilbyder ved Nattetid Lægen, der ikke kender hende, sit Blod. Denne, der tilfulde véd, at Midlet er Ammestueovertro og Fabel, men vurderer den unge Kvindes Heltemod, vil idetmindste forsøge Virkningen paa den Syges Sind af det Indtryk, som en saa ovevældende, offerberedt Kærlighed maa gøre paa ham. Istedenfor at afvise Lavinias Tilbud tager han da paa Skrømt derimod, kalder Maximus til og bereder sig tilsyneladende til Drabet. Da Maximus erfarer, hvem den unge Kvinde er, der vil redde hans Syn med sit Liv, føler han paa én Gang den højeste Glæde og Sorg. Hans Syn udslukkes, men han har den Trøst at være bleven elsket, og han gør en Ende paa de spændte og umulige Forhold, hvori alle Hovedpersonerne befinder sig, idet han overtaler Lægen til at hælde nogle Draaber Gift i hans Bæger.

Dette er Handlingens Skelet, det følelsesbevægede Indholds Ramme. I Maximus har Fitger fremstilt menneskelig Ulykke, som den æder om sig i Sjælen paa den, der ved et Slag af den blinde Skæbne styrter fra sin Højde. Var Maximus ikke forud ædel af Tænkemaade; havde han ikke selv været villig til at forsage, saalænge han ikke endnu fornam Omfanget af, hvad han giver Afkald paa, saa var han mindre fængslende. Nu føler han sig pludselig stillet som Ismael overfor Isak, Esau over Jakob, og efterat Lavinias Skønhed og Værd har aabenbaret sig for ham, endmere efterat han véd sig truet med som blind aldrig mere at kunne se hende, elsker han hende med al et martret Væsens Glød. Hans Naturs medfødte Adel og den Attraa, der gør ham vild, kæmper om Herredømmet i hans Sjæl.

At give en Engel af Skønhed og Godhed menneskeligt Liv var ikke let. Det er lykkedes Fitger med Lavinia. Tilværelsen viser denne unge Kvinde, over hvem Lykken tilsyneladende har udøst Overflødighedshornet, sit Medusahoved. Første Gang ved Synet af Galejslaverne, saa ved Skuet af Rædslerne paa de græske Øer, saa ved Modtagelsen i Konstantinopel, da alle Byens Krøblinge strømmer til Havnen, endelig ved Mødet med den Elskede, der er Krøbling ogsaa han. Og det gaar op for hende, hvilken Sum af Lidelse enhver stor By og ethvert Menneskeliv rummer, og hvorledes i Naturen Dyr og Planter kæmper med

hinanden, til hun tilsidst forstaar, at Livet er et Skibbrud, i hvilket Enhver søger at frelse sig og sine Kære ved at gribe efter en Planke eller ved at klamre sig til et Halmstraa.

Først som gennembævet af alt Livs uendelige Kval naaer hun til den barnligt-heltemodige Tanke at ville give Livet for den, der er hende dyrebarest, som Alkeste gik til Hades for Admet, som Jeftas Datter døde for sin Fader, som den unge Pige i det tyske Sagn, der gav sit Blod for den syge Ridder Heinrich i Salerno. Og end mere tilskyndes hun, fordi hun indser, at ved hendes Død falder hvadsomhelst Aarsag til indbyrdes Strid mellem Kejserbrødrene bort. Det er en ikke ringe Finhed i Stykket (der foregaar udenfor bestemtere historisk Virkelighed), at hendes Tilbud afvises som et Foster af Folkeovertro, saa vi oplever den heltemodige Beslutning uden at pines af dens Udførelse. Paa dette Punkt ligger en Jævnførelse med Vendepunktet i Hauptmanns sidste, samtidige Drama om den syge Ridder Heinrich nær.

Der er en vis gammeldags Stil over Stykkets Diktion. Der findes et Par temmelig lange Enetaler, og i Lægens har Fitger endog begaaet det dristige Brud med Tidsregningen, i en Oversættelse at indflette Victor Hugos Digt om den erobrede By (af *Les Orientales*) som stammende fra «en gammel Digter». Men saavel den Akt, der foregaar i Venedig, som de, der spiller i Byzants, er teatralsk i høj Grad virksomme — den Sans, Fitger som Maler besidder for det Dekorative, fornegter sig ikke her — og først og sidst er det Styrken af det Følelsesvæld og Alvoren i den Livsfilosofi, som Skuespillet rummer, hvorpaa dets digteriske Værd beror.

WEDEKIND OG SCHLAJKJER

(Tyske Dramatikere)

(1901)

Af yngre tyske Dramatikere er Hauptmann, Sudermann, Fulda og Østerrigeren Schnitzler vel kendte i Norden. Navnene paa de senere opdukkede, mindre almindeligt ansete Skuespilforfattere er ikke trængte igennem udenfor de tysktalende Lande. Der er imidlertid iblandt dem Talenter. To vilde det være særlig uretfærdigt at overse: Wedekind og Schlajkjer.

Frank Wedekind, der lever i München og hvis Frembringelser bærer Præget af den Hensynsløshed, der er ejendommelig for det kunstneriske Zigøjnerliv i Sydtyskland, fødtes i Hannover 1864. Kun tre af hans Skuespil er mig bekendte; *Foraarsopvaagnen*, der behandler Halvvoksnes Erotik, *Markien af Keith*, der skildrer Eventyrer- og Svindler-Liv, endelig det iaar udkomne *Pandoras Æske*.

Frank Wedekind er Mefisto-Skikkelsen i Tysklands artige Literatur, Loke i det tyske Valhal, Det er lidet sandsynligt, at han nogensinde skulde vinde sig en stor Læsekres eller et større Teaterpublikum i Schillers Fædreland; thi saavel de Æmner, han behandler, som selve Behandlingsmaaden røber ualmindelig Tilbøjelighed til Udæskning af den gængse Moral. Wedekind er dristig indtil Frækhed eller Paradoksi; ja en vis Paradoksi turde betegnes som hans kunstneriske Grundegenskab. Han tumler med det Anstødeligste, som var det for den, der kender Menneskenaturen, det Selvfølgelige. Men han har en sjælden Evne til at stille et Menneske lyslevende for os, og han er overordentlig aandrig. Samtalerne i hans Skuespil knitrer af Vid og overraskende Indfald.

Hans Skuespil *Pandoras Æske* er skrevet ned med en Flothed uden Lige; men det brænder sig ind i Erindringen ved den Kraft, hvormed Skikkelserne er gengivne, og ved den koldblodige Skemt under Galgen, hvormed her den yderste Effekt i Fremstillingen af det Græsselige er naaet. *Galgenhumor* er overhovedet den Form af Lune, som Wedekind har Eneret paa.

Stykket er, ogsaa i Maaden, hvorpaa det er bygget op, saa-

ledes paa Kant med al Overlevering, at man under Læsningen maa passe yderst omhyggeligt paa for tilgavns at forstaa, hvad der ligger forud for Handlingens Begyndelse, og Et og Andet deri forbliver uopklaret. Men Stykket har ved det Pludselige i Indledningen vundet et overordentligt Liv. Der er tre Akter. Ved Stykkets Begyndelse ser vi flere af Hovedpersonerne i Spænding, om det vil lykkes at befri Heltinden, en smuk Kurtisane, der har begaaet et Mord paa sin Ægtemand, fra Tugthuset, hvori hun flere Aar har siddet. Grundene til Drabet erfarer vi ikke; det synes begaaet i en øjeblikkelig Hidsighed.

Virksomme for Befrielsen er først Sønnen af den Dræbte, en moderne Digter, Alwa Schön, der har staaet i Forhold til Stedmoderen, en morsomt skildret Frasemager, som iøvrigt er ædelmodig og skikkelig, og i hvis Mund Wedekind har lagt de kunstneriske Anskuelser, han øjensynligt selv nærer. Alwa Schön klager atter og atter over, at Digterne i den ungtyske Literatur et altfor literære. De behandler ikke andre Æmner øg Spørgsmaal end saadanne, der opstaar blandt Forfattere og Lærde. Han vil for at bringe Kunsten paa Fode igen begynde med at fremstille Mennesker, som deres Liv igennem aldrig har læst en Bog, og hvis Handlinger fremgaar af deres simpleste dyriske Drifter — netop hvad Wedekind her har gjort. Højst betegnende skriver Alwa paa et Drama *Verdensbeherskeren*. Siden de unge tyske Digtere har læst Nietzsche, sysler de alle med Verdensherskere. Max Halbe forsøgte sig nylig med en.

Mere virksomt indgribende i Befrielsesplanen har desuden en Cirkusatlet Rodrigo været, hvis Maade at udtrykke sig paa i dens Raahed, Pøbelagtighed og overlegne Vittighed er et Vidnesbyrd om Digterens Mesterskab, og foruden ham en stakkels ung Dame, Grevinde Geschwitz, som hører til de ulykkelige Kvinder, der forelsker sig i andre Kvinder; hendes hele Eksistens er gaaet op i Lidenskab for Kurtisanen.

Befrielsen lykkes. Lulu undflyer fra Fængslet. I anden Akt træffer vi hele Selskabet i Paris, i den saa ofte fremstilte Mellemverden og Forbryderverden, hvor der elskes og spilles. Her optræder de mellemrigske Størrelser, vi kender f. Eks. fra *Odette,* og her ser vi Lulu udnyttet af Andre, omtumlet i idelig Frygt for af sine Elskere og Hjælpere at angives som den flygtede Morderske, for hvis Paagribelse en Sum er udsat. I sidste Akt, der foregaar i London, er hun sunken til at søge sit Livs-

ophold ved Prostitution. Rækken af de Mænd, med hvem hun indlader sig, skildres atter med overlegent Lune, saa der selv i det Modbydeligste er noget Grotesk, der morer, indtil Jack the Ripper indfinder sig og med sin Kniv gør Ende paa den omtumlede Kvindes Eksistens.

Som et Vidnesbyrd blandt mange om, hvor skødesløst Wedekind sætter sig ud over al Skik og Brug, selv den forstandigste, kan det nævnes, at der i Stykket afvekslende tales Tysk, Fransk og Engelsk, alt efter de Optrædendes Nationalitet. De fremmede Sprog tales i Regelen nogenlunde rigtigt; usikrest er Fransken behandlet. Vidunderlig af mefistofelisk Lune er den latterlige Schweizers Talemaade i sidste Akt.

I Wedekinds Verden gives der kun Drifter og Driftsmennesker, Han sløjfer med Forsæt alt, hvad der i Menneskevæsnet hæver sig over Driften. I dette Punkt danner Schlajkjer en Modsætning til ham. Han sysler gerne med de højere Tilskyndelser og Instinkter i Menneskesjælen, om han end med en Uforfærdethed, man i den idealistiske Skole ikke kendte, afslører det altfor Menneskelige, endog hos dem, han forherliger.

Erich Schlajkjer er en Slesviger, født 1867 i Aabenraa. Han kan Dansk og har en Gang paa Dansk holdt et Foredrag i Studentersamfundet i Kjøbenhavn, men skriver kun Tysk og tilhører den tyske Literatur, hvilken han har tilført en Kraft. Et tidligere Stykke af Schlajkjer, *Heinrich Lornsen*, var et dygtigt Arbejde, der med en dyb, noget tung Alvor skildrede mørke Familieforhold i Forfatterens Hjemstavn; det blev ikke overset; thi det spiltes i Berlin, Wien, München og Kiel; men den Omstændighed, at det ikke naaede frem til Scenen i endnu flere Byer, tyder paa, at det ikke havde afgørende Held med sig. Det havde trods sine Fortrin heller ikke det fra Scenen tændende ved sig, hvorpaa et Skuespils Teaterheld beror.

Schlajkjers nye Skuespil derimod, der ligeledes foregaar i Slesvig, er antaget til Opførelse i et halvthundrede tyske og østerrigske Byer og ses allevegne med Interesse. Det er paa én Gang underholdende og sundt. Det vil ikke være ganske let i Oversættelse at tillempe dets ejendommelige Sprogform, særligt hvor Studenter-Mundart og Berliner-Dialekt gør sig uundværligt gældende; ellers fortjente det at opføres i Danmark og Norge.

Dets Titel er *Pastorens Rikke*, og Hovedpersonen — hvad vistnok sjældent før er set i et alvorligt Skuespil — er en ganske

jævn Kokkepige, den slesvigske Pastors Berliner-Kokkepige. Blot det Indfald at gøre en Kokkepige, som ikke paa nogen Maade er sunken ned til sin Stand og altsaa er alt andet end en formummet Prinsesse, til Heltinden i et Drama, der sætter stærke Følelser og alvorlige Spørgsmaal i Bevægelse, maa kaldes dristigt og nyt; det lykkedes for Schlajkjer. fordi han lige saa forsigtig som dristig har taget Hensyn til et moderne Teaterpublikums Krav. Han er en Socialist, som sidder inde med Menneskekundskab, og som efterhaanden erhverver sig mere og mere Kendskab til Scenen.

Handlingen spiller i en nordslesvigsk Landsby, Sprogforholdene berøres ikke; men skønt alle Navnene paa de Optrædende er danske, synes Egnen fuldstændig fortysket. Kjøbenhavn nævnes vel tidt, men kun som en By, hvortil man undertiden tager hen, da den ikke ligger langt borte. I den afsides Egn har en begejstret Mand, Hans Dahl, der langt ude er lidt i Slægt med Bjørnsons Sang og Ibsens Rosmer, nedsat sig som Præst. Rig, uafhængig og af god Familie som han er, har han fra først af nærmest søgt Præstekald af Stemningsgrunde; men han er her i Landsbyen bleven stillet Ansigt til Ansigt med, hvad der for ham har aabenbaret sig som Livet selv, den tunge, uskønne Menigmand. En brændende Menneskekærlighed bringer ham til helt at gaa op i det Kald at leve med sine Sognebørn som Menneske med Mennesker i det Fællesmenneskelige; han vil tage Del i deres Dont og deres Sorger, hæve dem personligt og socialt, og hans smukke, sjældne Virksomhed synes at lønnes ved hans Menigheds Tillids- og Hengivenhedsforhold til ham.

Men Pastorens fornemme Slægtninge misbilliger det Demokratiske, tilsyneladende Demagogiske, i hans Færd. Hans gamle, vrede Fader omtales kun; men hans smukke, verdslige, kokette Søster forekommer i Stykket og er udført med Finhed. Thi skønt hun kun er Fornøjelseslyst og tiltalende Overflade, skønt hun intrigerer af alle Kræfter mod Broderen og faar de simple Folk i Egnen til under Myndighedernes Paavirkning at vende sig fra ham og styrte ham fra hans Tillidshverv, er hun ikke ond eller lav, men kun Verdensdame. Omslaget i Stykket beror paa, at Pastorens store, naive Tro til Menneskene kuldkastes, at hans lyse Syn bliver til Sortsyn, hans Socialisme til Individualisme. Men over Pastorens Intelligens svæver her den folkelige, sunde Fornuft, og den er det, som hvis Udtryk Kokkepigen staar

der. Hun har Hjertelag som han selv; hun beundrer ham indtil Grænsen af Tilbedelse, dog saaledes, at Forfatteren for at holde Tilfældet rent ikke lader noget Erotisk komme med.

Rikke kan naturligvis spilles saaledes, at hun bliver en ren Teaterfigur, Kvinden af Folket med det muntre Sind, de slagfærdige, djærve Repliker, det lyse Hoved og det varme Hjerte. Men det er i saa Fald Skuespillerindens Skyld. Schlajkjer har havt den gode Ide at lade Rikke være en forhenværende Berliner-Opvartningspige, der har oplevet saa meget og har en saa stormfuld Fortid bag sig, at Mændene ikke mere frister hende. Hun er temmelig færdig med dem. Men aldrig før har Nogen behandlet hende saa godt som denne Pastor; aldrig før har hun set et Menneske som ham. Alt det bedste i hende er da blevet kaldt til Live i hans Hus. Med sine drøje Erfaringer forstaar hun de fornemme Omgivelser bedre end han selv; og med sit grundige Kendskab til Menigmand bliver hun ikke saaledes forbavset eller overrasket af Frafaldet fra Velgøreren som han. Tvertimod, hun viser ham, da han vil se hele sit tidligere Liv som Fejlgreb, paa sin jævne Maade, at han tager dette første Sammenbrud af sine Bestræbelser altfor tragisk. Hun forklarer ham, at han har været paa rette Vej, og at han ikke nu bør tro paa det Slettes endelige Sejr over det Gode, blot fordi et Par Usselrygge, hvoraf der dog maa være nogle i ethvert Sogn, faar en Bunke viljesvage Skrog til imod ham paany at lystre de Myndigheder, der i Aarhundreder har kommanderet og skræmt dem. I dette sidste Optrin hæver Rikke sig, uden at fjerne sig altfor langt fra sit Omraade Køkkenet, til den Højde af Menneskelighed og sund Fornuft, hvorfra Forfatteren indbyder os til at betragte Verdens Gang. Der ligger her den Opgave for en udmærket Skuespillerinde at vise os det tænkende Menneske i Kokkepigen uden derfor at lade os glemme Kokkepigen over Mennesket.

JACOB WASSERMANN

(Renate Fuchs)

(1901)

Det er ret længe siden, at i Tyskland en Roman har gjort den Opsigt, som *Jacob Wassermanns Den unge Renate Fuchs's Historie.* Det var den nye Bog, om hvilken der i Foraaret taltes mest, og som flest havde læst. Romanen er ikke noget Debutværk; den slutter sig endog ved Genoptagen af de samme Personer tæt til en af Wassermanns tidligere Bøger: *Jøderne fra Zirndorf.* Dog er Forfatteren endnu ganske ung.

Det var ingenlunde urimeligt, at hans sidste Arbejde vakte stor Opmærksomhed; thi han har skrevet en rig Bog. Han har et stort indre Magasin at tage af, Overflod paa Livsindtryk, mange Følelser og Stemninger, et Par ledende Tanker, et indre Galleri af tydelige og mindre tydelige Personer. Han er en Digter.

Han er imidlertid ingen Former. Og han har saa meget at lære for at blive det og synes saa uvidende om sine Mangler, at det foreløbigt maa staa hen, om han nogensinde kommer til at skrive en Roman, som et udviklet Menneske anderledes end i sit Ansigts Sved kan arbejde sig igennem.

Wassermann har som Romanforfatter den tyske Skoles Fejl saaledes udviklede, som neppe nogen anden Digter (af dem, man overhovedet regner med) i det tyske Sprog. Man skulde, hvis man ikke vidste det bedre, forsværge, at han nogensinde har faaet et Indtryk af romansk Aand og Form eller blot med kunstnerisk Udbytte har læst en eneste god fransk Roman. Der er hos ham end ikke et Forsøg paa Komposition. Hans Fortællemaades Uoverskuelighed opirrer formeligt. Ingensteds fornemmer man Kunstnerens ordnende og fordelende Haand; man slider sig som gennem en klæbrig Masse. Naar Handlingen behøver et Hvilepunkt, indfører Hr. Wassermann fem og tyve nye Personer. De vrimler frem af alle Bogens Kroge. Man glemmer Navnene og kan ikke holde disse talløse Bifigurer ude fra hinanden. Forfatteren pakker Stoffet til en halv Snes Bøger ned i én, som man presser Rejsetøj ned i en altfor lille Kuffert, og Bogen vilde

kun vinde, om en kyndig Haand plukkede alle ikke strengt medhenhørende Skikkelser, Samtaler og Indskud ud af den. Hvad der efter Forfatterens Mening skal fremkalde Indtrykket af Livet selv, gør kun Indtryk af dilettantisk Kunst.

Wassermann er af jødisk Afstamning og betoner denne Afstamning ved sine Æmners Valg. Han har hørt til de ivrigste Sionister, og der har hos ham som hos enkelte andre yngre Skribenter af samme Blod rundtom i Evropa (under Modstanden mod den i alle Hovedlande mægtige Opblussen af antisemitisk Racehad) udviklet sig en saa lidenskabelig jødisk Nationalfølelse, at man foruden med alt det andet løsslupne Folkehovmod, der hjemsøger Evropa, nu oven i Købet maa regne med et jødisk.

Des forunderligere er det, at der i Wassermanns Bøger — deres øvrige Fortrin ufortalte — ikke findes Spor af jødisk Formsans.

Han er fuld af Talent, men han har ingen kunstnerisk Kultur. Hans Bogs Anslag er falsk. Dens første Afsnit burde forberede paa dens Æmne. I Stedet begynder den forbløffende og spændende som en Colportage-Roman: en ung Pige styrter ved højlys Dag splitternøgen ud af et Hus i München og bedækkes, da hun falder om, af Medlidenhed med en Kappe. Først længe efter erfarer vi Aarsagen til hendes Adfærd, og hun selv er tilmed kun en Biperson; det hele Optrin er overflødigt. Det er der kun som den første Næsestyver, Læseren faar.

Med alt det, at Wassermann nu ikke er nogen udviklet Kunstner, er han dog endnu fjernere fra at være en Naturgengiver. Han lever som Digter i en anden Verden end Dagliglivets, saa at sige i et indre System af trodsige Grundforestillinger, i aaben Fejde med de hos alle Pænemænd og Regelkvinder raadende Anskuelser, og forsaavidt han ser Livets Gang og Menneskenes Skæbne selvstændigt, sært, under en Synsvinkel, der aldrig er den sunde Menneskeforstands, men et digterisk Sværmeris, kan man sige, at der uagtet hans Mangler som Kunstner i hans Bog er mere Kunst end Natur. Ja man kunde endog udtrykke det saaledes: dette er Kunst-Kunst, ikke Kunst-Natur.

Renate Fuchs er en ung, dejlig Pige, barnligt uerfaren, fri for Koketteri, inderst i sit Sind sikker og storladen, der som Barn af hovedrige Forældre faar til Frier en Hertug af et regerende Herskerhus og modtager hans Haand. Hun synes om sin Forlovede uden just at være forelsket i ham; det passer for

hende at blive Hertuginde. Men Frihedsdriften i hende virker modsat; Tvangen og Etiketten, hvorunder hun indordnes, er hende afgjort imod, og da hun aner en oprørende Handling, den lave Mishandling af ovennævnte Kvinde, som Hertugen nys har begaaet, beslutter hun at bryde overtvert. For at undgaa det forhadte Bryllup forlader hun hemmeligt sine Forældres Hus og flygter til Schweiz med en ung Student, Anselm Wanderer, der er forelsket i hende og dyrker hende, men for hvem hun kun har en kammeratlig Følelse. De er hinanden saa fremmede, og hendes Forhold til ham saa usanseligt, at da de sidder sammen i Jernbanevognen, har de endnu aldrig vekslet et Kys. Renate er tilfreds under Samlivet med ham; da mister han pludselig sin Formue, og de udvortes Livsvanskeligheder rejser sig for dem. Svaghederne i Anselms Karakter træde nu efterhaanden stedse mere frem. Tilsidst kan Renate ikke andet end ringeagte ham. Og nu er hun trods sin stadig ædle og fine Følelse paa Livets Skraaplan. Hun kæmper for at leve sit eget Liv, bl. a. for at fortjene sit Brød, og med stor Dygtighed skildres nu de Hindringer, hun har at overvinde, de Snarer, der lægges for hende, adskillige af de Mennesker, der halvvejs vinder hende og som hun er for ung og uskyldig til at gennemskue. En Skikkelse af høj Rang er her den talentfulde, bundforløjede Romanforfatter Gudstikker, der gaar igen fra den forrige Bog. Mesterlig er især Fremstillingen af en modbydelig Familie Samassa, der har antaget Renate som Selskabsdame, og som hun tvinges til hurtigt at forlade.

Længe har en «dæmonisk» Skikkelse, der indgyder Renate Skræk og Modbydelighed, forfulgt hende med sine Tilnærmelser. Nu bliver hun i sin forladte Stilling Peter Graumanns Bytte. Han er et godt Hoved og en Forbrydernatur. Han udnytter hendes Talenter ved at gøre hende til Variété-Dame og sætter paa samme Tid hendes Skønhed i Omløb. Hun lader viljeløst, tvungen af Skæbnenødvendigheden, Alt ske med sig, synker tilsyneladende stedse dybere, river sig løs, lever i Armod, ernærer sig kummerligt ved opslidende Arbejd af forskellig Art og naaer endelig sin Bestemmelse, idet hun finder Wassermanns Helt (fra forrige Bog og overhovedet) Agathon Geyer, en jødisk Sværmer, Idealet i Menneskeskikkelse, der vil skabe den ny, frigjorte Menneskehed, paany hvælve det gamle Grækenlands Himmel over den, og som er den, der begriber, tilgiver, virker og forløser.

I hans Arme synker hun, da han ligger syg paa sit Dødsleje; han omfavner hende med sin sidste Kraft, og han vil blive genfødt i hendes Barn (der maa og skal blive en Søn) i ny og endnu fuldkomnere Skikkelse. Vi er her udenfor al Virkelighed og inde i Fremtidssyner.

Hvad Bogen vil godtgøre, er dette: Renates Levned synes lutter Urenhed; dog forbliver hun ren. Hendes inderste Væsen er upaavirket af hendes Skæbner. Hun gaar gennem Livet som en Søvngængerske. Hun hengiver sig uden Lidenskab — men for at undgaa et Vedtægts-Ægteskab; dette synes fornuftstridigt, men er rimeligt. Hun hengiver sig af Gru; det synes umuligt, men er følgerigtigt. Hun gaar fra Haand til Haand; det synes at maatte ske i Letsind; det sker i Tungsind. Da hun endelig træffer sit Livs Ideal, der tillige er Forfatterens, staar hun for Agathon saa uberørt som en Jomfru, og det Favntag, hvori de mødes, er det eneste sande i hendes Liv.

Denne Lære har to Sider, en formanende og en forklarende.

Til Formaning siger Forfatteren: «Dømmer ikke! I lægger altfor megen Vægt paa Handlingens Yderside. Se dybere, og I vil finde Renhed, endog hos den tilsyneladende Faldne!»

Herimod er der neppe noget at indvende. Renate Fuchs er en saa smuk Skikkelse, at Læseren straks er villig til at skænke hende enhver Overbærenhed.

Men til Forklaring siger Forfatteren desuden: Renate Fuchs var uden Ansvar; thi hun handlede som en Søvngængerske. Og Renate Fuchs var uden Lyde; thi inderst inde var hun ren.

Dette er straks meget mere betænkeligt.

Hvad Søvngængerlæren angaar, vil neppe nogen negte, at i de Øjeblikke, hvor et Menneske (særligt en Kvinde) handler under Tvangs-Indskydelse, er det uden Ansvar. Men hvis man udstrækker denne viljeløse Tilstand til at omfatte et helt Ungdomsliv, burde den vel følgerigtigt udstrækkes over hele Livet, maaske endog gælde alle Kvinder, muligvis desuden gælde alle Mænd. Man skimter i Bogen nemlig ingen Linje, hvor Søvngængeriet og Ansvarsløsheden ophører. Men desværre bliver Nødvendighedslæren hul og tom, naar den forvandler sig til Skæbnetro. Der bliver for Iagttageren intet andet tilbage end maabende at udraabe: Det maatte saa være!

Som Skæbne lader Alt sig forsvare og maa Alt forsvares. —

Dernæst: «Renate Fuchs var uden Lyde; thi inderst inde

forblev hun ren.» I den nyere Literatur møder os ikke sjældent Udbrud af denne Idealisme. Det er den samme Lære, Dostojevski forkynder os om sin Sonja i *Raskolnikov;* kun at han som ægte Russer løber Linen helt ud og tilmed af Skøgen gør en Helgeninde.

Hvorledes lykkes for Digterne Sligt? Det beror paa Behandlingsmaaden, der overspringer Udførelsen af alle de dagligt tilbagevendende grimme Optrin, som ikke lader sig forene med Læren. I Virkeligheden er der nemlig intet andet i denne Paastand end en Antitese og et Paradoks. En Kvinde, der kaster sig hen til den Første den Bedste, kan have gode Egenskaber, være baade indtagende og elskværdig, men det er Affektation at kalde hende ren, at fremstille hende som ren og ville indbilde os, at hendes Livsførelse intet har med hendes Sjæleliv at gøre. Derfor er *Renate Fuchs* Kunst-Kunst, ikke Kunst-Natur.

Det er en Bog, som er skreven med Inderlighed, med Begejstring og med megen Menneskekundskab i det Enkelte og det Smaa. Men det er en Bog uden Form, uden Menneskekundskab i det Store, og en Bog, hvis Idé er mere forbløffende end sand.

Dens Forfatter sidder inde med ualmindelige og rige Evner. Der er i ham en Grundsum af ædelt Sværmeri, og de fleste af hans Fejl stammer fra Overdaadigheden af hans Indfald og Mængden af hans Figurer.

LUDWIG JACOBOWSKI

(1901)

Udenfor den tysktalende Verden følges ikke i dette Øjeblik den unge tyske Literatur med synderlig Interesse. Mest levende er Interessen vistnok i Frankrig, hvor efter et længst bemærket Omslag hos Ungdommen Sejrherrerne fra 1870 om saa blot af Trods mod den ældre Slægt kan glæde sig ved kunstnerisk Del-

tagelse og Sympati. Men i Tyskland selv er under den med det nationale Opsving følgende stærke Selvfølelse fulgt en Opmærksomhed for alt gryende Liv og en Kærlighed til de spirende Talenter, som ikke findes saaledes i Norden, hvor Talenterne paa det snevrere Omraade trænges tættere, er forholdsvis langt flere i Tal og i Grunden ikke sjældent har naaet en finere Udvikling.

Som et Bevis paa den Kærlighed, hvormed man i Tyskland hæger om unge Talenter, kan det nævnes, at om den i December 1900 kun 32 Aar gammel afdøde Ludwig Jacobowski var der i hans levende Live allerede udgivet to smaa Bøger — ikke for at angribe ham, men for at forklare Offenligheden hans Væsen, der dog ingen Gaader frembød.

Ludwig Jacobowski blev født 21. Januar 1868 i den lille By Strelno i Kresen Inowrazlaw i Posen, en fattig og sørgelig Egn, som Barn af jødiske Forældre. Moderen laa bestandig syg; Faderen løb omkring som lille Handelsmand for møjsomt at fortjene Brødet til hende og fem Børn; hun døde efter attenaarig Sygdom, og de to af Børnene døde tidligt. Fra den tyskpolske Egn flyttede Faderen til Berlin, hvor Drengen blev sat i Skole, lærte Schiller at kende og tilfredsstillede sin rasende Læselyst. I hans første Studentertid begyndte en ny Literaturbevægelse i Tyskland under Indtryk fra Udlandet (Norden, Frankrig og Rusland) senere fra Nietzsche, og under den literære Ungdoms dengang i Grunden mere voldsomme end frugtbare. Kamp mod den ældre Slægt stod den unge Student naturligvis ganske paa de Opadstræbendes Side. Kun tyve Aar gammel optraadte han som Lyriker med en Digtsamling *I bevægede Timer* (Aus bewegten Stunden).

Han var lille og styg; han stammede stærkt og skelede svagt, men gjorde ikke desto mindre, sjælfuld som han var, paa ikke Faa et behageligt Indtryk. Han begyndte som en Grubler og Tvivler, en Lidende paa egne og Andres Vegne, en Sværmer for den frelsende Sandhed og den hellige Poesi — som alle begavede Skoledrenge med metrisk Talent. Han studerede i Berlin og i Freiburg i Breisgau tysk Literatur, Historie og Filosofi, sysselsatte sig desuden med Statsøkonomi. Han forlovede sig med en ung Pige, hvis blonde Skønhed han har besunget og beskrevet. I Slutningen af Firserne og Begyndelsen af Halvfemserne optraadte han, saa ung han var og saa lidet han var

rustet som Taler, jævnlig paa antisemitiske Folkeforsamlinger og holdt Stand imod de ophidsede Masser for at vise dem, hvad Uret de gjorde ved at betvivle det tysk-nationale Sindelag hos hans Stammefæller, der var levende hos ham selv. Man kan tænke sig, hvor megen Raahed der i slige Tilfælde mødte ham, og hvor nær den gik ham, ømtaalig til det yderste, som han var.

Det er ikke nogen Overdrivelse, at den antisemitiske Bevægelse i Tyskland blev den afgørende Begivenhed i hans Liv. Det beroede ikke paa hans Afstamning alene; thi der er mange jødiske Skribenter og Digtere i Tyskland og Østerrig, i hvis Arbejder den ikke spores: det beroede paa hans Finfølelse overfor Ydmygelser og paa hans troskyldige Opfattelse af sig selv som rent tysk. Hvad der næst dette Forhold har gjort ham til den, han blev, er den Række afgørende Tab, han i faa Aar led ved Døden. Han mistede én Ven efter den anden, Moderen, Faderen, sin ene Broder, sin anden. Da han i 1891 kom hjem fra dennes Begravelse, erfor han, at hans unge højtelskede Forlovede, hans Martha, var død af Tyfus.

Jacobowski har givet en yndefuld Skildring af hende i Fortællingen *Min blinde Ven*, som findes i Samlingen *Satan lo*, og har helliget hende en Gruppe rørende Digte i sin Digtsamling *Lysende Dage*. Fra Tabet af hende stammer maaske den fine Stemning af Tungsind og Savn, som møder En næsten overalt i hans Skrifter.

I Samlingen *Satan lo* er der et Par smaa Fortællinger fra det gamle Berlin, en fra det 16de, en fra det 18de Aarhundrede, Smaating, men saa gode, som sligt nogensteds gøres. Han har ogsaa skrevet en Novelle *Den kloge Scheikh*, der foregaar i Nordafrika, saglig som begge de andre smaa Fortællinger, men i høj Grad anskuelig med rolig Fremstilling af barbarisk Lidenskabelighed og Hævntørst. I disse enkelte Ting viser Jacobowski sig som en Ætling af Kleist. Muligt, at han, om et længere Liv havde været ham forundt, havde udfoldet den Evne til farverig og plastisk Gengivelse, som røber sig her.

Men i sit Livsværk, som det foreligger, virker han ikke ved denne Gave, men ene ved sin Evne til at sætte Følelsen i Bevægelse, ved udtalt eller bunden Lyrik, og ved et Hang til smerteligt Grubleri.

To af hans Bøger er især værdifulde, Romanen *Werther*

og Digtsamlingen *Lysende Dage*. I dem begge fremtræder med tydelige Træk den sjæleligt modtagelige og kunstnerisk frembringende Personlighed med dens Stolthed og Varme.

Romanen *Werther som Jøde* griber dybt. Titlen er misvisende; thi Werthermotivet har lidet at betyde for Bogens Økonomi. Hvad den handler om, er den unge, jødiske Students Stilling i det tyske Samfund for Tiden, hans Sjæleliv, hans Ydmygelser, de Kampe, han har at bestaa, de Idealer, han danner sig, de Skuffelser, han lider. Det er forbavsende, at denne Roman er skreven af en kun 23aarig. Bogens Plan er ypperligt lagt og gennemført med sikker Dygtighed. De fleste Skikkelser er tegnede med Mesterskab. Først og fremmest den lille blonde Pige, som Helten elsker og som efter lang Tids Modstræben bliver hans Elskerinde, saa Hovedpersonen selv, hvis Sjælehistorie er udredet med en Evne til Selvforstaaelse og Selverkendelse, som overrasker; thi der er for Læseren ingen Tvivl om, at Helt og Forfatter i dette Ungdomsværk dækker hinanden. Goldschmidts berømte Roman *En Jøde* er nok bedre skrevet — dansk Fortællerstil er vel altid paa sin Højde tysk overlegen — men den har ikke dette overstrømmende Følelsesliv; den er hverken saa ung eller saa ægte i sin Tragik. Denne kunstnerisk byggede men uden synderlig Kunst fortalte Roman er hjertegribende, et Stykke levende Liv, pulserende og varmt, og Helten selv er sensitiv som en Mimose, grusom overfor den, der elsker ham, som en Svækling og rettænkende som en ualmindelig Mand. Han afskyr sin Stammes Fejl og Laster; han vil selv efter Goethes Ord være «ædel, hjælpsom og god», og hele hans Stamme skal være som han. Men han har Ungdommens Svagheder og Fejl; han kan overfor Kammeraterne ikke som ung Student tie med sit Kærlighedsforhold og tvinges bl. a. derved til planmæssigt at forføre den unge Pige, som elsker ham, og hvad værre er: han gør hende ulykkelig ved det usalige Hang, der ligger i hans Sjæl, til at pine og plage Den, over hvem han føler sin Magt.

Er der et Menneske, han højagter, saa er det hans Lærer, en gammel Filolog; men dennes unge skønne Hustru kaster sine Øjne paa Studenten, der tilsidst viser sig svag og ikke modstaar hendes Attraa. Dette Parti er kun rigtigt tænkt, men saa ængsteligt antydet, at det i Udførelsen er forfejlet. Des ypperligere er Sammenbruddet udført, som hidføres ved, at Heltens gamle

Fader, der uden at være egentlig slet er opdraget i halvt middelalderlig Jødedoms Begreber om tilladelig Handel, ved et Aktieforetagende, der beriger ham selv, styrter de Mennesker, som hans Søn mindst vilde skade, i Afgrunden, saa den unge Mand ikke mere kan se dem i Øjnene, hvem han ærer, og ved hvem hans Hjerte hænger, men er prisgivet til Græmmelse og Skam. Faderen forstaar ham saa lidet, at han nærmest er stolt af sin snilde Forretning. Sønnen bliver heftig syg, og i sin nedbrudte Tilstand erfarer han, at den unge Pige, han har elsket, i den Tro, at han har forladt hende, af Frygt for Opdagelsen af de Følger, Forholdet har havt, har søgt Døden ved et Spring ned i Spreefloden. Saa gør han ved Selvmord Ende paa sit Liv.

Der er et saadant Virkelighedsstudium bag Fortællingen og en saadan Inderlighed i Fremstillingen, at neppe nogen nyere tysk Roman virker stærkere end dette en Ynglings Skriftermaal, denne hans anklagende Klage. Og idet jeg nedskriver disse Ord, gør det mig bitterligt ondt ikke at have sagt dem, mens Forfatteren endnu var i Live. Efter hans Død har jeg efterhaanden fundet alle hans Bøger, sendte mig af Forfatteren; foran denne hans Roman har jeg endog for ved Lejlighed at besvare hans Breve optegnet hans daværende Adresse. Men desværre har jeg aldrig før efter hans Død aabnet en eneste af hans Bøger. Naar det Antal Bind, en Kritiker daglig faar sendt, bliver altfor stort, kan han med sin bedste Vilje ikke længer følge med. Nu smerter denne Omstændighed mig dobbelt, fordi jeg har Grund til den Formodning, at Jacobowski tog sig min tilsyneladende Ligegyldighed nær.

Hans næste større Værk *Loki, en Guds Roman* sættes i Tyskland af den literære Kritik langt højere end *Werther*, men med stor Uret; det er en ganske mislykket Bog, skønt der er noget Sindrigt i dens Anlæg. Jeg havde troet Kundskaben til nordisk Gudetro og gammelnordisk Væsen mere udbredt i Tyskland, end den kan være udenfor Germanisternes Krese, siden Ingen har savnet et Pust af nordisk Aand i denne Digtning. Den støder an derimod, som var den skrevet af en Franskmand, der havde kigget lidt i en mytologisk Haandbog. Jacobowski har tilvredet Stoffet for at faa det formet til Organ for beslægtede Grundtanker med dem, han har udtrykt i *Werther*. Loke overfor Guderne, det er den ringeagtede, ilde behandlede Jøde i det kristne Samfund, hvem Ydmygelser og Forurettelser

gør til en forbitret Oprører, ond og stor paa én Gang. Men hvor lidet har ikke her Form og Indhold med hinanden at gøre!

Jacobowski tumler efter Behag med det i Eddaerne Givne. Paa Bogens Shirtingsbind ses et Billede af Sigyn, der i en Skaal opfanger den fra Slangen dryppende Gift. Men i Bogen selv straffes Loke slet ikke paa den herved antydede Maade; i den er der hverken Tale om Fængsling til Klippen eller om nogen Slange, og Sigyn er her ikke Lokes Hustru men den ældgamle Kvinde, der som hans Plejemoder har opfostret ham. Vilkaarligheden gaar saa vidt, at Freia lider af uigengældt Elskov til Loke, og Balder ikke dør for Høders Skud. Derimod er Myten bleven en virkelig Samlingsplads for moderne Instinkter og Lidenskaber: Loke er Ophidseren til den sociale Revolution, kalder Trællene til Vaaben mod Jarlerne og afstedkommer et afskyeligt Blodbad. Skønt det lykkes ham at fælde Balder, fortvivler han dog tilsidst, da Balders Afkom, hans Søn, der dukker op mod Bogens Slutning, som det Godes Magt er stærkere end Hadet og Hævnlysten.

Saa stilløst Værket er, maa det anerkendes, at Digteren overhovedet har taget sig de gamle Myter saaledes til Hjerte, at han har pustet nyt Liv i dem. Det er i Norden sjældent sket siden Oehlenschlägers og Grundtvigs Dage, medens i Tyskland allerede Richard Wagner har formaaet at levendegøre de ældste og betydeligste germanske Sagn for Samtiden i Værker af storladen Kunst. Jacobowski har søgt at leve sig ind i en Asynjes og en Valkyrjes Følemaade; men har kun frembragt et stilløst Værk.

Man søger gerne fra det til hans sidste store Digtsamling *Lysende Dage*, som indbefatter de afgørende Minder i hans Liv. Det er Følelsespoesi og Eftertænksomhedspoesi, men af Rang. For en nordisk Smag er der for mange Tanker og for lidt Anskuelighed, i de erotiske Digte stundom et Stænk af Praleri, desuden vel megen Sysselsættelse med Død og Grav. Man har Lov til at foretrække det Haandgribelige for det Hjertegribende i Kunsten. Dog, de lader sig forene, og man finder her enkelte aandfulde og hjertegribende Digte, der henkaster en Situation og fremkalder en Stemning.

En stor og i Tyskland enestaaende Fortjeneste havde Jacobowski endnu. Under Indtryk af J. P. Jacobsens Ord «Lys over

Landet, det er det, vi vil», udgav han til billigst Pris gode Bøger for Folket. Da Andre paa Goethes 150aars Dag fejrede ham med dyre Udgaver og dyrere Mindesmærker, samlede han med Omsigt og Flid alt det Ypperste og Fatteligste af Goethe, udgav det i et tykt, lille Bind for den Pris 10 Øre og gjorde derved mere for Forstaaelsen af Goethe i det tyske Folk end de, der rejste ham Statuer til 100,000 Kroner.

GABRIELE REUTER

(1901)

For en halv Snes Aar siden overraskedes en lille Kres i de nordiske Lande ved den Meddelelse, at en kendt og agtet Skribent i Sverig havde indgaaet ægteskabelig Forbindelse med en ung norsk Dame uden dog at underkaste sig hverken det borgerlige eller det kirkelige Ægteskabs Ceremoniel. Parret havde erstattet dette med en indbyrdes Overenskomst, som offenliggjordes og i hvilken det blev fastslaaet, hvorledes den økonomiske Side af deres Samliv skulde ordnes, og hvad der i Tilfælde af Børns Fødsel skulde gøres for disse, dersom Samlivet efter en af Parternes Ønske blev opløst.

Den Agtelse, begge med Rette nød, bødede ikke lidt paa den sociale Forargelse, der i første Øjeblik opstod, og efterhaanden vænnede deres Samtidige sig til i Forbindelsen at se et Ægteskab som et andet.

I Tyskland hændte for vel omtrent lige saa lang Tid siden en Begivenhed, der paa beslægtet Maade, kun endnu stærkere, afveg fra det i Samfundet Vedtagne, og som Samfundet ikke desmindre ligeledes har vænnet sig til, ja godkendt. En ung Dame af meget god Familie var forlovet. Brylluppet var nær forestaaende, og det maatte betragtes som ønskeligt, at det snart

fandt Sted. Den unge Mand havde heller ikke andet i Sinde. Da erklærede den unge Dame, at som hun nu kendte sin Forlovede og sig selv, kunde hun ikke imødese et Ægteskab imellem dem med Tryghed og Glæde, og hun løste derfor Forbindelsen.

Nogen Tid derefter blev hun Moder, skammede sig ikke derover, skjulte det ikke, men vedkendte sig sit Barn efter at have vraget dets Fader og begyndte i Stilhed dets Opdragelse. Da den unge Dames Handlemaade stred saa stærkt mod det i Samfundet gængse, blev hendes Færd fordømt af Nogle; men til Gengæld vakte den Beundring hos Andre; særligt hos begejstrede Kvindesagsdamer, og Opmærksomheden forblev heftet paa den Paagældende som en ualmindelig og tapper Karakter. Hertil kom snart Anerkendelsen af hendes meget betydelige Evner.

Af Gabriele Reuter har jeg læst to Bøger, begge gode, men af stærkt forskelligt Værd. Den ene, *Ellen van der Weiden*, fortæller med Dygtighed en Kvindes Liv, der hæver sig betydeligt over Gennemsnittet. Hun er opvokset i inderligt Samliv med Naturen, er selv et kraftigt og indtagende Stykke Natur, og har til Ideal en Mand, i hvem Naturen med Vælde og Oprindelighed bryder igennem. Hun bliver gift med en dygtig og hæderlig Mand, til hvis Regelrethed hun ikke passer, opdager efterhaanden og langsomt Uensartetheden imellem dem, møder den Mand, der helt betager hende først ved sin Kunst, saa ved sin Person, og samler efter at have oplevet en ny Skuffelse i sit Forhold til ham sit hele Sind om Opdragelsen af sit svage og sygelige Barn. Denne Historie er fortalt med en Kvindes Indsigt i Kvindesjælens Følelses- og Stemningsliv; men dels er den i sig selv ikke meget mærkværdig, dels lider den i høj Grad under den Form, hvori den forebringes, den ukunstneriske og slappe Dagbogsform, til hvilken en Forfatterinde som Gabriele Reuter skulde holde sig for god.

Den anden Bog derimod, hvis Titel er *Af god Familie* med Undertitlen *En ung Piges Lidelseshistorie*, har ikke blot meget fastere Form, men Betydningen af et Aktstykke. Den er et af de vægtigste Indlæg, som i vore Dage er fremkommet om den Tvang og den Bearbejdelse, som i visse Samfundslag, i konservativt sindede Familier, kærlige Forældre udøver mod den unge Piges Sind; man lærer hende saa længe Underkastelse under Regelen, at hun tilsidst mister al Selvtillid og Selvstæn-

dighed; man holder saa længe al kraftig Næring borte fra hendes Aand, at hun bliver udygtig i Livskampen, og man lærer hende saaledes at kue sit Temperament, at dette tilsidst gør Modstand og giver sig Udslag i Nervekriser, Hysteri eller forbigaaende Sindssyge.

Som Kunstværk staar denne Bog ikke over de fleste tyske Romaner, der giver sig saa umaadelig god Tid. Man kender den store Skribent paa hans Evne til at sammentrænge; den tyske Forfatter er altid vidtløftig. Havde Voltaire skrevet som Tyskerne, vilde han istedenfor en halvhundrede Bind have efterladt fire hundrede. Men en skrivende Dame frigør sig jo ikke let for den i hendes Folk herskende Kunststil; det falder Gabriele Reuter lige saa naturligt at fortælle en Kvindes Levnedsløb paa 380 Sider, som det falder Jeanne Marni at fortælle det paa seks. Hovedsagen er imidlertid ikke her Kunstformen, men den Aandsoverlegenhed, den sjældne Modenhed og den udtømmende Kundskab til Kvindesjælen i Tysklands højere Stænder, som Gabriele Reuter har lagt for Dagen. Den Vægt hendes Bog derved har faaet, er overordenlig, og at man i hendes Fædreland har begrebet denne Bogs Betydning, viser den Omstændighed, at den i faa Aar har oplevet ti Oplag.

Fortræffeligt er straks fra først af den fine, fornemme, raadyrsagtige Skikkelse anlagt; den hæver sig tydeligt frem mellem de platte eller klogt og drøjt kokette Veninder. Saa det Træk af Naturfjernhed og Virkelighedsfremmedhed, som Opdragelsen meddeler hende. Om dette virkelig hos en ung ukunstlet Pige kan gaa saa vidt, at hun under sin Tøse-Forelskelse i Lord Byron føler formelig Skinsyge paa Grevinde Giuccioli, maa Forfatterinden vide. Betegnende er den Forfærdelse eller Overrumpling, hun fornemmer, saa tit den djærve og grimme Virkelighed i Forholdet mellem de to Køn træder hende i Møde; saaledes da hun opdager sin forlovede Broders Forbindelse med en lille Tjenestepige og senere, da hun erfarer, at den Mand, hun paa Afstand tilbeder, har et uægte Barn. Rigtigt, skønt forunderligt, synes det Træk, at den unge Pige kan leve i et helt indbildt Forhold til en Mand, hun dyrker, uden at begribe, hun slet ikke er til for ham. Og mesterligt er Omslaget skildret, da Agathe i Angst for ikke at blive gift, er villig til at tage den halvgamle, ret frastødende Levemand, hun aldrig har været et

Gran forelsket i, og som opgiver hende, da han erfarer, at hendes Fader har sat sine Penge til.

Det lærerigste Grundtræk i Bogen er maaske det, at Forældrene, der kun vil Agathes Bedste og hvis Kærlighed til hende er stor og ægte nok, paa Grund af deres Indskrænkethed lige fuldt aldrig gør andet end paalægge baade hendes Forstand og hendes Vilje Tvang, indtil de helt har nedbrudt den Egenkærlighed i hende, der er nødvendig til at leve Livet. Naar hun, som engang var et saa straalende og hjertevindende Væsen, tillidsfuld og uforsagt, tilsidst strander som et Vrag og synker sammen som en Klud, saa har vel Samfundsnettet, hvori hun var indspundet, lammet hendes Kræfter, men det inderste i Nettet har de to hjemlige Edderkopper, Faderen og Moderen, været Mestre for.

Fint er fra først af Forholdet til Omverdenen antydet ved Konfirmationen, da Herweghs Digte som Gave fra Fætteren vækker Forundring og blid Uvilje, borttages og erstattes med en frommere Bog, medens *Kvindens Liv og Virken som Jomfru, Hustru og Moder* faar en Æresplads. Logisk udmunder Bogen i Agathes fortvivlede Holdning overfor hin Fætter, den socialistiske Skribet, hvem hun er paa Nippet til grænseløst at elske og saa opirrer ved Skinsyge og fjerner for bestandig.

Det vilde være lærerigt at se en med Kundskab gennemført Sammenligning mellem Familie- og Samfundsforholdene, som de her er skildrede i det nye tyske Rige, og Forholdene i konservative Familier i Danmark eller Norden. Visse Forskelligheder er der utvivlsomt, og muligvis — kun muligvis — tegner Forholdene sig noget lysere her.

GEORG REICKE

I

(1901)

En Afgørelse, der nylig blev truffet i Sverig, har ikke udenfor Sverig vakt den Opmærksomhed, som den fortjente. Knut Wicksell's Ansættelse som statsøkonomisk Professor i Lund var en Begivenhed i nordisk Aandslivs Historie, forsaavidt den betydede en Sejr for Tænke- og Lærefrihedens Sag. Wicksell havde meget imod sig: han havde udtalt sig fjendtligt mod den bestaaende Samfundsordning; han havde nedlagt Indsigelse (og ikke blot paa Prent) mod det borgerlige som mod det kristelige Ægteskab; han var Nymalthusianismens Talsmand; han havde for ikke længe siden i Spørgsmaalet om Sverigs Udenrigspolitik sagt uforsigtige og vistnok meget uforstandige Ord om Muligheden af Sverigs Erobring ved Rusland som en ringere Ulykke i Sammenligning med andre; han hyldede stærkt fremskredne Synsmaader paa det økonomiske Omraade; han havde i den svenske Kirke ikke nogen Ven, og der var desuden den Betænkelighed ved ham, at han stod, hvor han altid havde staaet, ikke (som geniale offenlige Personligheder ellers) havde slaaet seksten Gange om; der var da intet Haab om hans snarlige Omvendelse. For sig havde han ikke andet end sin videnskabelige Adkomst; han var uden Spørgsmaal den bedste, man kunde faa til Embedet.

Det er ufornødent at meddele, hvor meget der i Sverig blev forsøgt for at holde ham ude fra det: det kan Enhver, der kender nordiske Forhold, sige sig selv. I Bladene ophidsedes der forud imod Wicksell. Da Afgørelsen forestod, skrev Universitetets Prokansler, Biskop Billing, et maadeholdent og klogt Indlæg, fuldt af Indrømmelser, der uden at kaste Stænk paa Wicksell's Karakter, uden endog blot at berøre hans Personlighed eller Privatliv, af Hensyn til visse samfunds- og statsfarlige Anskuelser, han nærede, og som man formentlig ikke turde give den Autoritet, der vilde følge med et Professorembede, fraraadede hans Ansættelse. Imod Biskop Billing optraadte i Pressen den højkonservative Upsalaprofessor Harald Hjärne med et Indlæg af usædvanlig Skarphed. Han indlod sig ikke paa

Godkendelse af Wicksell's politiske og sociale Meninger, holdt sig endog op over visse Udtalelser af ham; men han tog med ikke ringe Voldsomhed til Genmæle mod Forebringeren af Sligt. Med energisk Frisind haanede han den Opfattelse, at en Professor blot som saadan skulde staa for Studenterne som Autoritet. Det gjaldt omvendt om at stille det Krav til dem, at de skulde lide paa egen Dømmekraft og se med egne Øjne, saa de aldrig svor ved nogen Avtoritet. Ja, Prof. Hjärne gik saa vidt, at efter hans Skøn burde Biskop Billing stilles under Tiltale, eftersom han i Strid med Universitetets Statuter, der udtrykkeligt hævder, at det kun er Spørgsmaalet om videnskabelig Lærerdygtighed, der ved Embedsbesættelser tør tages i Betragtning, altsaa i Strid med Loven, havde lagt uvedkommende Hensyn til Grund for sit Indlæg. Straks derefter indstillede Universitetets Kansler Wicksell til Ansættelse, og Studenterne hilste ham forleden Dag som Professor i højtideligt Optog og paa hjærtelig Maade.

Jævnfører man hermed Lærefrihedens Stilling i Danmark, kan Sammenligningen ikke falde ud til vor Fordel. For det Første har i Danmark Ingen nogensinde trodset herskende Synsmaader paa en saadan Maade som Wicksell; dernæst kan Enhver sige sig selv, at denne i Danmark vanskelig var blevet taalt, aldrig ansat. Alene den Offenlighed, hvormed Forhandlingen om Wicksells Ansættelse er blevet ført, er for os overraskende. Her vilde man i et beslægtet Tilfælde have kvalt Lærefriheden bag et Gardin. Her er det Arveskik at straffe afvigende Meninger paa Brødet, «at sparke i Skrævet», som afdøde Kaptejn Rovsing kaldte det. Vi har her en Gang havt et langtude beslægtet Tilfælde. Det var i 1875. En forvoven Kultusminister, der vel ikke vilde sætte sin Stilling paa Spil ved at ansætte den Paagældende uden videre, men som var dumdristig nok til at ville udskrive en Concurrence i Faget og havde afgivet højtidelig Erklæring om dette sit Forsæt, blev ved alle Slags Bagtrappe-Indflydelser tvungen til at lade Concurrencen falde, saa snart det var sikkert, at den, som Kirke og Konsistorium vilde undgaa, agtede at indstille sig til den.

Tyskland har længe gældt for Aandsfrihedens Land, men den moderne Imperialismes Aand er ikke en Luft, hvor Aandsfrihed blomstrer. Under det sidste Tiaars Styre har kirkelige Indflydelser i al Stilhed vokset sig bestandig stærkere, og kun naar den Indskrænkethed og Tykpandethed, der efterhaanden er

bleven betegnende for det tyske Riges regelrette Embedsvælde, giver sig et eller andet synligt og opsigtvækkende Udslag, gør man sig udenfor Tyskland rede for, hvor stor Tilbagegangen er.

At en Lov som *Lex Heinze* i sin Tid kunde foreslaas, var et Tidens Tegn; det var den magtyndede Morals Forsøg paa at vælte sig ind over Videnskaben og Kunsten. Hvor stærk Reaktionen i den tyske Embedsverden er blevet, blev dog ved den Lejlighed mindre paafaldende, fordi Alt, hvad der var i Tyskland af Aand og Kunst lige op til de ældste Mestere, til de 70- og 80-aarige, som én Mand rejste sig mod Forsmædelsen. Loven faldt, da Personligheder som Mommsen, som Reinhold Begas og Franz Lenbach ikke mindre end Mænd som Sudermann og Hauptmann og Max Klinger indgik Goethe-Forbundet imod den.

Et Tilfælde, der i Aar har sysselsat Tysklands offenlige Mening, viser lige fuldt, hvor stærke Aandsfrihedens Fjender i vore Dage dèr er blevne.

I Marts Maaned i Fjor opførtes for første Gang i Berlin et Skuespil af Georg Reicke *Frit Lys* (Freilicht), et kækt og værdifuldt Arbejde. En Kritik derover i Præstebladet *Der Reichsbote* lød saaledes:

> Reickes Skuespil er ganske skrevet i samme Aand som Ibsens *Nora* og Sudermanns *Magda*; det er et Tendensdrama fuldt af Anklager mod den bestaaende Samfundsorden . . . hvori enhver fri Udvikling af Personligheden er umuliggjort Kvinden. Og hvem er denne socialistiske Anklager, Georg Reicke, der opkaster sig til Forsvarer af Nietzsches Individualisme (!) og ved sit Vrængbillede baner Socialismen (!) Vej? Hr. Dr. jur. Reicke, Skuespillet *Frit Lys*'s Forfatter, er Konsistorialraad og Justitiarius ved det kongelige Konsistorium i Provinsen Brandenburg. Et Medlem af Kirkeøvrigheden kæmper altsaa Skulder ved Skulder sammen med Nietzche, Ibsen, Sudermann, og fremstiller paa Scenen Mennesker, der hverken kender Gud eller Pligter mod den guddommelige Verdensorden: Mennesker, hvis øverste Grundsætning er Personlighedens grænseløse Ret til at leve fuldt ud og som til Bedste for deres eget Jeg træder Alt i Støvet, hvad der er Religionen og Sæderne helligt.

Denne Artikel var Signalskuddet, der satte, hvad den protestantiske Rettroenhed byder over af Magt i det tyske Rige, i Bevægelse mod den enkelte Mand for at faa ham fjernet fra Embedsbanen og knække hans Dristighed. Mere end et Aar blev der virket i det Skjulte. En Omstændighed, der foruden Digtervirksomheden blev gjort gældende mod Georg Reicke, var den, at han var ikke blot Medlem af det *Goethe-Forbund*, der

stiftedes i Anledning af Lex Heinze til Værn for Kunstens Frihed, men endog var dettes «Skriftfører» (hvad vi med et Fremmedord kalder Sekretær).

Da der saaledes 17de Januar 1901 i Berlin af Foreningen til Kunstens Fremme foranstaltedes en Goethefest, hvortil Indbydelserne ogsaa underskreves af Goethe-Forbundet, blev det meget bemærket, at Reicke som «Skriftfører» havde undertegnet dem.

Den evangeliske Kirketidende rasede imod denne Fest, hvis Deltagere om muligt skulde indfinde sig i Dragter fra Goethetiden og ved hvilken Digtninger af Goethe skulde opføres og foredrages. Ogsaa *Das Ueberbrettl* skulde medvirke under Ernst v. Wolzogens Ledelse, hvis Oldefader 1801 havde optraadt under Goethes Øjne ved Aarhundredfesten i Weimar. Der klagedes over, at Festen var berammet til Aftenen før 200aars Kroningsfesten, der fejredes ved Gudstjeneste i Kirkerne; at en «usædelig» Forfatter som Wolzogen skulde medvirke; at end ikke ved en saadan patriotisk Lejlighed Selskabet vilde afholde sig fra Udfald mod «de Hellige». Og Artiklen sluttede: «Til Undertegnerne af dette Makværk hører ogsaa den kongeligt prøjsiske Konsistorialraad Reicke i Berlin som stedfortrædende Skriftfører for Goethe-Forbundet. Stakkels Goethe! Stakkels tyske Folk! Stakkels evangeliske Kirke!»

Fra den verdslige Presses Side — endog konservative Blade som *Kölnische Zeitung* eller *Neue freie Presse* i Wien tog her uforbeholdent Parti — gjordes det for det Første gældende, at Reicke var juridisk, ikke teologisk Medlem af Konsistoriet, og som saadan i sin Egenskab af Doctor juris dels havde Opsynet i personlige Anliggender, dels var højeste Instans i kirkelige Forvaltningsspørgsmaal. Dertil duede han lige godt, enten han foretrak Goethe eller Pastor Stöcker. Men for det Andet lagde man ikke Skjul paa, at man ansaa en Mand med Reickes Dannelse og Frisind for ganske paa sin Plads ogsaa blandt Konsistoriets Teologer og udtalte det Ønske, at disse Kirkeraad var fulde af Mænd som ham. Thi de evangeliske Konsistorier var jo ikke Kætterdomstole eller bundne ved dogmatiske Forskrifter.

Under disse Forhold vendte Blikkene sig naturligt til den tyske Rigskansler Grev Bülow, der ved Afsløringen af Bismarck-Mindesmærket i Berlin i denne Sommer som Taler viste Mod dels ved den Varme, med hvilken han talte om Bismarck ved en

Lejlighed, ved hvilken Kejseren havde forbudt sine Sønner at være tilstede og befalet Tropperne, ikke at møde i Gala-Uniform, dels ved den endnu større Varme, hvormed han forherligede Goethe som Tysklands aandelige Stormand, større selv end Handlingens Mænd.

Dog i Reicke-Sagen anvendte Grev Bülow ikke sin Indflydelse, hvad enten han nu ikke har villet eller ikke har evnet. «I Tjenestens Interesse», som det hykkelsk hedder, blev Georg Reicke i Juni i Aar mod sin Vilje forsat fra Berlin til Königsberg, og tog straks sin Afsked.

Hele den tyske Presse har opfattet denne Begivenhed som et betydningsfuldt Kendetegn. Stedse mere højrøstet havde i et helt Aar de rettroende Blade forlangt Afskedigelsen af denne Mand, der skønt Medlem af et Konsistorium vovede at skrive Teaterstykker og lade dem opføre. Forgæves havde de verdslige Blade erindret om, at Herder havde været Overkonsistorialraad og Generalsuperintendent (Biskop) og dog, som Goethe kalder ham, «en afgjort Ikke-Kristen». Saadan gik det til i gamle hedenske Tider, ikke nu. Reicke havde en Gang i Konsistoriet (1 mod 25) stemt for Ansættelsen af en frisindet Stettiner-Præst, som en Berliner Menighed havde valgt.

Netop i de Dage havde imidlertid Grev Bülow erklæret sig beredt til at stille sig i Spidsen for Oprettelsen af et Fichte-Monument. Man mindede da om, at Fichte var bleven afskediget i Jena for saakaldt «Ateisme» og at Frederik Wilhelm III af Prøjsen, der kaldte ham til Berlin, i den Anledning havde skrevet: «Er det sandt, at Fichte ligger i Strid med den kære Gud, saa maa den kære Gud afgøre det med ham; mig gør det Ingenting.» Og man paaberaabte sig, at Frederik den Store i det 18de Aarhundrede havde skrevet til Voltaire: «Overvind Dem dog til at foragte en Nation, der miskender en Voltaires Fortjenester, og kom til et Land, hvor der ikke gives Religionsivrere!» Men det blev ved Justitiarius Reicke's Afsked. Den vil komme Digteren Reicke til Gode, og hans Arbejder fortjener en Betragtning.

II

(1901)

Georg Reicke har udgivet en Samling stemningsrige lyriske Digte *Vinterforaar* og to Skuespil, enakts Dramaet *Stjernekiggeren* og et Skuespil i fire Akter *Frit Lys*.

Stjernekiggeren er et mørkt Familiedrama fra en lille By i Nordharzen, der tillige giver et Folkelivsbillede der fra Egnen. Det er et alvorligt og gribende Arbejd, som kunstnerisk Hele vistnok det Ypperste, han har forfattet, gennemført i alle Linjer med streng Ægthed og ikke ringe Kraft. Det var med Dramer af denne Art, at den naturalistiske Bevægelse i Tyskland begyndte. Det er i Slægt med Gerhart Hauptmann's *Fredsfesten* og med enkelte af Broderen Carl Hauptmann's med stor Uret oversete, betydelige Skuespil om Æmner af tysk Bondeliv. Alt hviler her paa et indtrængende Studium af Egnens Sæder og Karakterer. Stykket behandler et Sammenstød mellem Fader og Søn. Faderen er en mægtig og myndig Mand, en raa og haard Tyran, Sønnen er blød og ung, en Grubler og Sværmer, der ingen Ting har lært og lider under en ubestemt Attraa efter Frihed og Kundskab, ikke kan udholde Livet i Hjemmet, hvor han ydmyges og prygles, derfor er løbet bort og er vandret fra Hus til Hus forklædt som en af «de hellige tre Konger», for hvem han har skrevet de Vers, de paa deres Tiggergang synger. Han erfarer, hvad han kun har anet, at Faderen har pryglet sin Elskerinde, hans Moder, ihjel, og da Faderen overfor ham paany optræder med hjerteløs Raahed, fælder han ham i Lidenskab med et Sabelhug.

I denne enakts Tragedie er den bærende Patos Sønnens Fortvivlelse over Faderens og Stedmoderens Mangel paa Evne og Vilje til at forstaa ham, og denne Sag, den ældre Slægts Forhærdelse overfor det, som bevæger unge Hjerter og Sind, er tilsyneladende det, som har gjort dybest Indtryk paa Georg Reicke, thi det er ogsaa derom, hans største Arbejde handler.

Frit Lys, det Skuespil, hvis Opførelse er blevet bestemmende for Reickes Løbebane, er udarbejdet med den samme lidenskabelige, lidt pinlige Bestræbelse for Naturtroskab indtil de mindste Enkeltheder, der er den moderne tyske Skoles Ejendommelighed.

Her er som hos Brødrene Hauptmann og hos Sudermann ved selve Ordenes Skrivemaade hver enkelt Persons Mundart eller Diktion paa det Nøjeste betegnet, og her tales i Stykket med en halv Snes Dialektafvigelser og med tre eller fire Arter Standspræg. Ikke desmindre virker Skuespillet nærmest lyrisk-agitatorisk som et Nødskrig, efterlader, skønt ganske anderledes artet, et lignende Indtryk som Gabriele Reuters tapre Bog *Af god Familie.*

Først med et Par Ord, hvad Stykket handler om: En ung Gehejmeraadsdatter fra Berlin, Cornelie Linde, er i München som Malerinde, lykkelig over at være undsluppen den fornemme Indskrænkethed i Familiehjemmet, levende frit om end ganske ærbart mellem unge Malerinder og Malere, fattige, elskværdige, snurrige, dygtige Mennesker, der vender op og ned paa al borgerlig Regel. Nærmest staar hende en ung, norsk Maler, Ragnar Andresen, lige saa fattig som de andre, men fremragende, der opmuntrer hende med sit Bifald og omgaas hende med uskyldig Fortrolighed. Hun udrives af denne sin Lykkes Idyl, idet hendes Forlovede, en smuk og statelig prøjsisk Løjtnant, hvem hun i sit stille Sind er bleven meget fremmed for under sit Ophold i München, kommer dertil for at afhente hende til Berlin, hvor hun i Forældrenes Hus bliver savnet og hvor man overhovedet kun ugerne har indvilliget i at lade hende rejse. Løjtnanten er vistnok et Indbegreb af Officersstandens Synsmaader og Fordomme; men hverken dum, raa eller uridderlig, og han er oprigtigt forelsket i hende. Hun har i sin Tid forgabet sig i hans smukke Ansigt og er rent legemligt en Smule betaget af ham, men gyser inderst inde for et Samliv med ham og føjer sig usigeligt nødigt efter Ordren at skulle afbryde sit Münchenerophold. Thi hun har kunstnerisk Evne og Kunstner-Ærgerrighed. Det *er* hende, som skulde hun opgive selve sit Menneskevæsen, ifald hun skal opgive Kunsten. Og som Officersfrue i Memel, der synes at blive Botho's fremtidige Garnison, er hun jo nødsaget til det. I anden og tredje Akt ser vi Cornelie leve Livet under stigende Forpinthed og med fortvivlet, undertrykt Oprørsaand i Forældrenes Hus i Berlin. I tredje Akts Slutning ankommer Ragnar, efter hvem hun indtil Galskab har længtes, til Berlin, og hun kan ikke andet end kaste sig om Halsen paa ham. Fjerde Akt viser Samlivet mellem Ragnar og hende som ludfattige Nygifte i deres Atelier i München.

Dette er Rammen. Vi vil nu dvæle ved Billedet, og i Billedet først ved dets aandelige Indhold.

Udgangspunktet er det, at tyske Mænd i deres Ægteskaber ikke ønsker at finde Personlighed hos deres Hustruer. Tyskeren betragter det lykkelige Ægteskab som et godt opvarmet Værelse, i hvilket Husets Frue er Kakkelovnen. Meget betegnende for den Plads, Norge efterhaanden har vundet i tysk Fantasi, staar i Modsætning til hine tyske Mænd i Stykket Nordmanden, der siger: «Hos os er en Mand stolt, naar hans Kone er noget ved sig selv.» Og Nordmanden lærer den unge Prøjserinde, at hun først maa være sig selv, «have sig selv», før hun giver sig bort under Forbindelsen med en Mand. Cornelie gaar uvillig til Ægteskab med Botho, fordi hun frygter for i Samlivet med ham at forsmægte af Tørst. Hun trænger til aandelig Paavirkning, til at danne sig sin egen Verden sammen med Mennesker, der tænker som hun.

Faderen, der er et Udtryk for Embedsmands-Stædigheden og den forstokkede Indskrænkethed, ikke mindre end for Mands-Egenkærligheden (i en Grad, saa man skulde tro denne Skikkelse tegnet af en Kvinde), repræsenterer den dannede tyske Embedsmands Forhold til Kunsten. Han indbilder sig at agte og elske den, fordi han taler med Beundring om Raffael og Mozart, om Fortidens af Ingen anfægtede Kunst. Og dog har han ikke Anelse om Kunstens Væsen. Overfor den Kunst, der groer og lever omkring ham, staar han som den blindeste Bertel; den er ham i al Oprigtighed en Afsky. Han er ganske ude af Stand til at skelne Talentet hos sin Datter. Hun har i hans Øjne kun tegnet og smurt en Smule til Adspredelse. Da han tvinges til at indhente en Sagkyndigs Dom om hendes Billeder, kender han som Avtoritet kun Akademidirektøren Hr. v. Ulrich (læs: Anton von Werner), der efter Datterens Paastand «forstaar saa meget af Malerkunst som en Rigsdagsmand» og kalder Datterens eneste Berliner-Avtoritet Hettermann (læs: Liebermann) for «Skidtmaleren». I dette Hjem, hvor Søsteren, der er Enke, lever i lutter Resignation uden Kraft til mere at føle hverken Lykke eller Kval, fornemmer Cornelie, at hendes indre Menneske gaar til Grunde, og smægter efter Frihed til selv at svare for hvad hun tør gøre og lade. Da Broderen spydigt spørger hende, om hun maaske selv vil skrive en Morallovbog, svarer hun kækt, at uden saadan en vil det neppe gaa. Og da Faderen indvender,

at hun nok nærmest havde Lyst til at præke sine forrykte Anskuelser paa Gader og Stræder, svarer hun ikke mindre dristigt med Stykkets centrale Replik:

Ja, det havde jeg Lyst til! Jeg gad raabe det op i Ansigtet paa dem alle, paa de tusind stakkels Piger, der bliver sure ved deres Forældres Kaffebord, Aar efter Aar maa lade sig slæbe om i Selskaber og paa Baller, evig og altid maa smile, og lade som de var lykkelige, naar de ikke netop forbliver ugifte. Til dem vilde jeg raabe: Betænk dog, hvad I er! hvad der bliver af Jer! Gaa dog tusind Gange hellere i Værkstedet eller sid bag Skrivepulten! Saa vender I dog idetmindste hjem med den Følelse: Du har arbejdet! Du er ingen Drone! Du har erhvervet dig Retten til at tage af denne Verdens Lykke, hvad dig lyster, hvad du med ren Samvittighed kan forsvare for dig selv! selv om de Andre ikke forstaar det, men smæder og beskæmmer dig derfor!

Det er hendes Kval, at hun skal pines til at være «Husets Solskin», nøjes med at klippe Lampeskærme, male Skrivemapper, spille Mendelssohn for Mutter og hente Tøflerne til Papa.

Denne kvindelige Hovedperson er godt og sikkert tegnet; alle hendes Omgivelser ligedan.

Ganske saa vellykket er ikke Nordmanden, Stykkets Helt. En betydelig Flid har Reicke øjensynligt anvendt paa hans skrækkelige Tysk. Enkelte Ting har han havt Øre for, Nordboens urigtige Udtale af det tyske bløde s (szie for sie), Sløjfningen af sch (slecht for schlecht). Andet er rent pine galt, som naar Nordmanden siger «hohren» for «hören» eller «Kiss» for «Kus». Reicke kan tydeligt nok selv ikke nordiske Sprog; men han skulde ladet Ragnars Diktion gennemgaa af en Nordmand. Denne vilde have oplyst ham om, at talrige Fejl, i hvilke han lader Ragnar bevæge sig, er rent umulige i en Nordmands Mund, som «eine Apfel», «ein schöne Hauptmann» o. s. v. Ved de Milliarder af Sprogfejl, som Ragnar begaar, faar han desværre et Stempel af affekteret Barnlighed eller dog af en afskrækkende Mangel paa Nemme. Efter Aaringers Ophold i Tyskland taler han Tysk som havde han ikke været der en Uge. Han gør da ingenlunde det friske, indtagende Indtryk, som han skal.

Imidlertid udvikles hans Karakter først i sidste Akt, der i Virkeligheden er et ganske nyt Stykke. Det gamle Stykke er endt med Cornelies Flugt fra Hjemmet. Kun i udvortes Forbindelse dermed staar hendes følgende Samliv med Ragnar og den deri opstaaede Forvikling, og dette er utvivlsomt en Kom-

positionsfejl. I det nye Stykke er Situationen denne: Cornelie vilde endog i den jammerlige Armod, hvori hun lever med Ragnar, være helt lykkelig, ifald hun ikke havde en Fornemmelse af at være ham som Kunstner en Hindring. Han har jo dog kun taget hende, fordi hun faldt ham om Halsen først, af Ridderlighed alene, og i den Verden, hvori de to nu har taget Bo, betragtes Ægteskabet som en forældet Besværlighed. Dobbelt angst er hun for at være ham til Byrde, da hun nu er med Barn og maa frygte for, at Familiens Forøgelse vil skræmme ham saaledes, at det var bedre, straks at give ham sin Frihed tilbage.

Men det kommer ganske anderledes. Thi da hun røber ham sin Tilstand, er han som brav Mand ganske lykkelig over den, og det lille Efterspil udmunder saaledes i fornøjet Samklang. Medens Stykket ellers synes at være blevet til under Inspiration af en eller anden ung, frihedstørstig og kunstbegejstret Kvinde, saa ikke lidet er set ganske fra Kvindens Synspunkt, er Efterspillet øjensynligt skrevet af en Mand. Var Dramet forfattet af en Kvinde, vilde Ragnar temmelig sikkert have skuffet Cornelies Forventning. Nu føler mån, at Forfatterens Hensigt har været en Paavisning af, hvor godt Kvinden uden Frygt for at skuffes kan følge sine Evners og sit Hjertes Kald.

III

(1903)

Naar man mindedes, hvor vanskeligt det havde vist sig at opnaa den tyske Kejsers Stadfæstelse af de Borgermestervalg for Byen Berlin, der i de senere Aar har fundet Sted, saa var det med en vis Blanding af Undren og Tilfredsstillelse, man for et Par Uger siden erfor, at det Valg, Berlin har truffet af en Borgermester til den Plads, der saa længe har staaet ledig, denne Gang er blevet godkendt. Thi i Valget af Georg Reicke ligger den utvivlsomme Tilkendegivelse af et Sindelag, om hvilket man paa Forhaand kunde sige, at det ikke vilde behage.

Samtidigt med at Reicke modtog sit Valg som Berlins Borgermester, udgav han sin ny Roman, en smuk og underholdende Bog, som fører Titlen *Den grønne Høne.* Den vil sikkert komme

til at nyde godt af sin Forfatters sociale Forfremmelse; men den havde ikke havt denne Side-Interesse behov.

Selv den, der betænker sig noget, før han skrider til Læsningen af en tysk Roman paa henved 500 Sider, vil hurtigt fængsles og have vanskeligere ved at lægge Bogen bort end ved at fortsætte sin Læsning.

Dens Forfatter er 39-aarig, tilhører altsaa det yngre Tyskland og den Part deraf, som med Rette maa kaldes den frisindede, den, som ikke ellers er ved Magten eller har nogen Udsigt til snart at komme i Besiddelse af den. Han har en Digters Gave til at anskueliggøre og levendegøre Skikkelser, dog Kvinder adskilligt bedre end Mænd, og han er en talentfuld, altid naturlig Fortæller, der kun nu og da kan blive lidt refererende tør. Han interesserer imidlertid især som Aand i Kraft af, hvad han vil have frem og hvad han fordømmer, hvad han vover at hævde som berettiget og hvad han undskylder, kort sagt i Kraft af sin Livsfilosofi, sin Menneskelighed og sine Fremtidsforhaabninger. Han virker som en Type paa det bedre Tyskland, der staar i Begreb med at arbejde sig op over det officielle, det, som ikke er blevet det før-Bismarckske Tysklands Idealer utro, men hos hvem disse med hele det moderne Livs rige Udvikling for Øje har antaget anderledes faste Virkelighedsformer. Efter at Cyklerne er blevne almindeligt Færdselsmiddel, og efter at kvindelige Studenter er blevne Hverdagsforeteelser, er Opfattelsen af det Maal Frihed, der kan eller maa indrømmes Kvinderne, jo undergaaet en væsenlig Forandring.

Den Grundforestilling, der behersker Reickes Bog, er den, at for den moderne, fremskredne Mand passer ikke længere den ældre Tids Kvindeskikkelse, som, naar det kom højt, udmærkede sig ved yndefuld Person, feminin Tiltrækning, huslige Dyder, og hos hvem Indskrænkethed og Fordomme nærmest var en Ynde mer. Bogens mandlige Hovedperson forelsker sig (formentlig for Livstid) i en ung Enke, som har en uimodstaaelig Skønheds Egenskaber, men kun dem, og bliver, da han ægter hende, nogle Aar igennem saa lykkelig som en skønhedselskende Mand kan være, naar han har en Kvinde i sit Hjem, der ser henrivende ud, dufter sødt og elsker ham oprigtigt, om end med altid vaagen Nidkærhed og Skinsyge.

Skæbnen vil, at denne dejlige Dame i Ægteskabet medbringer en næsten voksen Datter, der før hun anede Renius's Til-

nærmelse til Moderen, har forelsket sig lidenskabeligt i ham, og hvem derfor Forlovelsens Indgaaelse bringer i et saa heftigt Oprør, at hun — for nogen Tid — forlader Moderens Hus. I denne Datter, som hurtigt vokser til, og udvikler en fintfølende, indesluttet, selvstændig Personlighed, har Forfatteren villet skildre den nye Kvinde, som hun staar for ham, den, der ser oprindeligt paa Livet, vrager Vedtægt, har en stræbende Sjæl og selv vil forme sine Love. Ogsaa et Fag har hun som Manden, og efterhaanden viser det sig, at den unge Piges Evner gaar i Retning af Bygningskunst.

Bogens Bevægelse beror nu paa, at Renius, en klar, ærekær Natur, stedse mere faar Øjnene op for sin Steddatters Betydning og sin Hustrus Begrænsning, og at begge Kvinder langsomt forvandles, den ene under sin tilbagetrængte og aldeles beherskede, den anden under sin aabne Lidenskab for ham. Iveren for at bevare Renius for sig alene faar den smukke Fru Lotte til at anvende hvilkesomhelst Midler; hun sætter endog Ild paa deres Landsted for at have ham mere for sig selv i Berlin. Og hun vækker ham mod sin Vilje til Bevidsthed om hans Følelser for Datteren Ursine ved Uelskværdighed, Herskesyge, Mistænksomhed og Spioneri.

Tilsidst er han saa vidt, at han maa bede hende give ham sin Frihed tilbage; han er naaet til Overbevisningen om, at han og Ursine har en højere Ret til at tilhøre hinanden. Fru Lotte negter sit Samtykke og bliver ved sin Vægring. Saa nærmer da han og Ursine sig hinanden trods denne Vægring; de tager Afskyen paa sig for en saadan Handlemaade og faar Samfundsdommen over den at føle.

Som man ser, kunde Bruddet med den gamle Tid og Hengivelsen til den nye ikke fremstilles skarpere eller mere udæskende end ved at en og samme Mand saaledes drages fra Moder til Datter. Stedfaderens Ægteskab med Datteren er jo tilmed forbudt i alle Landes Love. — Derfor har Forfatteren, som ingen Interesse havde af at saare netop den Følelse, der forbyder at forlade en Moder for hendes Datter, ogsaa taget den værste Braad af det Tilfælde, han forelægger. Ursine er, uden selv at ane det, slet ikke Fru Lottes Datter, men dennes afdøde Mands, som han har avlet udenfor sit Ægteskab med den smukke Frue, og hvem denne i sin Godhed ligefuldt har antaget som sit eget Barn. Herved borttages ganske vist det halvt Forbryderiske

i Lidenskaben mellem Ursine og Renius; men til Gengæld staar herved Fru Lotte saa smukt og især saa fordomsfrit, at hun unegteligt nu egner sig langt mindre vel til at repræsentere de gamle Tiders fordomsfulde Kvinde. Desuden ligger heri en Indrømmelse til Publikum; thi man føler, at Forfatteren vilde have godkendt Forholdet, selv om Ursine havde været Fru Lottes egen Datter.

En Styrke ved Bogen er det til Gengæld, at Tanken paa Fru Lotte gør et grundigt Skaar i Renius' og Ursine's unge Lykke. Da Ursine er blevet svanger og af den Grund maa lide under Omgivelsernes Foragt, er hun endog meget nær ved i denne Ringeagt at se en Straf for Skyld. Men med megen Energi, med en Alvor, der viser, at Forfatteren ikke blot er en Mand med Fantasi, men med Rygrad, stempler Renius denne Følelse som Sygelighed og hævder sig og hende Retten til at bøje Livets Former efter dets ægte Indhold.

I Bogens Begyndelse tilbyder en Kone, der handler med Fajance og Stentøj, Ursine en grøn Høne, der foroven har en lille smal Sprække; det er en Sparebøsse. — Men hvordan faar man sine Skatte ud igen? spørger den unge Pige. — Tænk en-Gang efter! svarer Konen. Og da Ursine ikke véd Raad, giver hun hende smilende dette Vink: «Hvad man ikke kan bøje, maa man brække».

Dette Svar er Romanens Løsen; den grønne Høne bliver derfor Ursines Vartegn og Bogens Titel. Der ligger en vis frisk Manddom deri.

Lidt gammeldags er det, at Reicke for at bringe Fortællingen til en lykkelig Afslutning maa lade Fru Lotte styrte fra Hesten under et Ridt og saaledes brække den smukke Nakke, der ikke lod sig bøje, saa de Elskende efter adskillig Miskendelse kan blive rigtigt gift. Pudsigt virker det desuden paa en Nordbo, at Renius og Ursine under deres uregelrette Samliv, da man i Tyskland gør dem Opholdet altfor surt, finder et Tilflugtssted i det frisindede Kristiania. Som bekendt findes en aarvaagen Pastor Klavenæs dèr; han regnes endog efter Stedets Lejlighed til de mest frisindede Præster, og han vilde dog muligvis bidrage sit til at rense Norge for Parret. Efter nytysk Vis anser Georg Reicke tilmed Nordmændene for i den Grad moderne, at de tilbyder den fra Tyskland for kønslig Usædelighed halvvejs fordrevne Renius en Stilling ved Kristiania Universitet. — Selvfølgelig er

Norge Foregangslandet, men omvendt, i offentlig Moral. Bjørnson har ikke for Intet virket for Overholdelsen af sjette Bud deroppe, og der er visselig Omraader, hvor Kristiania Universitet ikke forstaar Spøg.

Bogens Bifigurer, en noget farveløs Sværm, der mest bevæger sig i Kunstnerkrese, minder lidt om saadanne Skikkelser hos Paul Heyse. En enkelt af dem har et kraftigere Særpræg.

DR. HERMANN TÜRCK

(1902)

Paa Gennemreje i et tysk Hotel; Kufferten netop lukket til Viderekørsel samme Nat, da Ovarteren bringer et Visitkort ind. Navnet: *Dr. Hermann Türck.* Manden er mig ubekendt, men Navnet bekendt. Jeg mindes et skarpsindigt Særskrift om det psykologiske Problem i Hamlettragedien af denne Forfatter og fra nyere Tid en sær og subtil, om end ikke ganske overbevisende, Undersøgelse om Meningen med Begrebet Magi i Goethes *Faust.* — Bed Herren træde ind!

Dr. Türck vilde takke mig, fordi jeg ikke som visse andre havde ladet hans Navn unævnt ved Omtalen af Shakespeares Hamlet. Som i Almindelighed tyske Lærde lagde han megen Vægt paa, at hans Navn blev nævnt, hver Gang Nogen drog Nytte af hans Arbejd. og tog en Forbigaaelse meget ilde op. Udenfor Tyskland er man i den Henseende maaske mindre nøjeregnende. Men dette var kun Indledningen. Denne Videnskabsmand kom ikke for at gøre et formelt Besøg, men for at udveksle Tanker, og en Samtale udspandt sig, som den vistnok sjældent føres mellem to hinanden fremmede Mænd paa et Hotelværelse umiddelbart før den enes Afreise. Saa lidet havde denne Samtale med Omgivelserne og Omstændighederne at gøre.

Efter faa Minutters Forløb faldt Talen paa Kritiken af det ny Testamente. Da min Gæst viste sig grundig bekendt med

den, spurgte jeg: Hvorledes forklarer De Fortællingen om Kvinden, der blev greben i Ægteskabsbrud, i Johannes-Evangeliets 8de Kapitel? Historien hører jo ikke hjemme her, er et senere Indskud: ikke en af de synoptiske Evangelister har den, den er i sig selv usandsynlig, forsaavidt Kvinden her forskaanes for Straf, blot fordi en Mand uden Myndighed frikender hende for den; men selve Jesu Svar er vistnok ikke opdigtet, dertil er det altfor monumentalt. Stedet er altsaa uægte, hvor det staar, men Svaret synes ægte, hvorledes forklarer De det?

Han svarede: Historien er ganske vist et Indskud og hører ikke hjemme, hvor den staar. Dog er den ikke blot ægte, men det eneste i hele Johannes-Evangeliet, som er ægte. Sikkert nok har man ogsaa i det første kristne Aarhundrede kendt Historien, og den har nedskrevet været i Omløb; men ved Redaktionen af de tre første Evangelier er den bestandig bleven forkastet og stødt ud, fordi den i altfor høj Grad stred imod Evangelisternes jødisk-kristne Moralbegreb. Ud fra den Formel: Den, som er uden Synd, kaste den første Sten! var der jo ikke mere nogen Kønsforseelse, som kunde fordømmes. Ogsaa af det fjerde Evangelium blev da i sin Tid Historien holdt ude, indtil en Gang en Afskriver, der kendte den og følte sig tiltalt af den, skød den ind midt i en Sammenhæng, hvor den ikke passede, men hvor den nu staar. Saaledes er den naaet til os. Den er ældre end Alt, hvad Johannes-Evangeliet ellers bringer.

Og han begyndte at tale om, hvilke af Evangeliernes Fortællinger der overhovedet var de ældste, og om, hvorledes han opfattede dem. Kender De mit Værk *Det geniale Menneske?* — Nej. — Bogen har ellers gjort Lykke, har i faa Aar oplevet fem Oplag; men saa maa jeg udvikle Dem Et og Andet, angaaende hvilket jeg ellers kunde henvise til den.

Den gængse Opfattelse af Forholdet mellem Jesus og Johannes er falsk. Man betragter det som et Fortsættelsesforhold; det blev hurtigt et udpræget Modsætningsforhold. Saa snart Jesus vilde gøre Alvor af at følge Døberen efter, blev dennes Grundvildfarelse ham klar. Johannes var en Bodsprædikant; for ham var det ene Rette Askesen, alt verdsligt Liv som saadant syndigt. De Ord, der i Lukas-Evangeliet er lagte ham i Munden og som gaar paa Akkord, Ordene, efter hvilke ogsaa en Tolder, en Soldat og Andre kan bestaa for Guds Domstol, er uægte Tilføjelser. Kender De Paul Wernles Bog *Det synoptiske Spørgsmaal?* —

Nej. — Saa læs den; han har tilfulde godtgjort, hvad jeg siger. Som sagt, Døberen forkyndte kun Faste og Bøn, vilde dermed umiddelbart bekæmpe Menneskets Syndighed. Jesus med sin overlegne Aand indsaa, at dette er saa umuligt som at fjerne Mørket fra et tillukket Hus ved at bære det ud i Spande eller Sække. Det er bedre at slaa Vinduerne op. Saaledes foretrak Jesus at fremme Menneskets Stræben efter Fuldkommenhed for direkte at bekæmpe Synden med Afkald. Derfor blev den Gud, hvortil han henviste, heller ikke den straffende Dommer, men den kærlige Fader.

Han indbildte sig fra først af at kunne finde Tilfredsstillelse hos Asketen Johannes, og da han var døbt og dermed troede at være hensat i Syndfrihedens Tilstand, syntes det ham, som aabnede Himlene sig over ham; men denne Henrykkelse varede ikke længe; thi da han efter Døberens Eksempel i Ørkenen havde givet sig hen til et Liv i Spægelse og Selvplageri, følte han sig som tilintetgjort og alene givet Mørkets Magter i Vold. Der indtraadte nu i hans Liv dets afgørende indre Krise, som han i sit Billedsprog har fremstillet for sine Disciple, og sikkert tilhører de Partier af Evangelierne, der skildrer Jesu Fristelseshistorie, de aller ældste Samlinger af Jesu Taler.

Hver enkelt af Fristelseshistoriens tre Stadier er typisk i det store Menneskes Liv. Krisen har i Regelen hos alle samme Forløb. Det hedder, at da han havde fastet i fyrretyve Døgn, led han af Sult, og Fristeren sagde til ham: Tal, og disse Stene bliver Brød! Med andre Ord: han indsaa, det var et daarligt, unyttigt Offer at døde Kødet. Han følte, at selv den renest stræbende Aand forbliver afhængig af jordiske Fornødenheder og kan lide under Savnet af en elendig Bid Brød. Og idet han harmedes over saaledes stadigt at støde paa sin Endeligheds Skranker, endog naar hans Væsen tog højest Flugt, indfandt Fristelsen til *Selvbedrag* sig, Fristelsen til at indbilde sig, hans blotte Vilje var nok til at forvandle Virkelighedens Forhold. Ærlig mod sig selv, som han var, overvandt han dog denne Fristelse, saa Virkeligheden under Øjne og erkendte dens Magt.

Men da traadte den næste Fristelse Jesus nær. Da han med al sin indre Vælde ikke formaaede at bryde de Skranker, Virkeligheden stillede imod ham, saa viste den Fortvivlelsens Udvej sig for ham, at unddrage sig Virkelighedens Kval ved *Selvmord*. Det er, hvad Jesus mente, da han i sit Billedsprog

fortalte Disciplene om, hvorledes Fristeren havde tilhvisket ham sin Opfordring til fra Templets Tinde at styrte sig ned. Ogsaa denne Fristelse er typisk og har indfundet sig hos Jordens betydeligste Aander, ligesom sande Digtere har fremstillet den som nærmende sig de ypperste og mest geniale Mennesker, de har undfanget.

Naar den store Aand overvinder den dybe Nedslaaethed, der fører til Selvtilintetgørelse, og kæmper sig frem til indre Frihed, sker det, fordi den én Gang for alle løfter sig over Medgang og Modgang, over Frygt og Tvivl, ser Jordelivet, som det er, indskrænket, betinget, udsat for at rammes af en Tilfældighed, og søger ind til sit eget Væsens Midtpunkt.

Men da indfinder ogsaa for tredje Gang Fristelsen sig, den til i Kraft af overordentlige Evner at søge *ydre Magt og Glans* og hensynsløst gaa sin Gang som et Uvejr. Det er denne Fristelse, Jesus betegnede i sit Billedsprog, naar han fortalte, hvorledes Fristeren bød ham Herredømmet over alle Jordens Riger. Et Øjeblik har han følt sig fristet til at vinde Magt ikke ad aandelig Vej, men ved ydre Midler som Erobrer og Hersker. Hans sande Natur, der ikke egnede sig til Anvendelse af Vold og List, fik af sig selv Bugt ogsaa med denne Fristelse som med alle de andre, Askesen havde fremkaldt hos ham, og i Modsætning til Johannes, som paalagde sine Lærlinge Forsagelsens tunge Aag, blev han nu den, der om sig selv sagde: Mit Aag er blidt og min Byrde er let. —

En kraftig Banken paa Døren afbrød Dr. Türck. Det var Hotelkarlen, der vilde bære Kufferten ned. Men det ejendommelige Besøg og den tankevækkende Samtale staar uudsletteligt prægede i min Erindring.

OTTO WEISS

(Strølanker)

(1904)

Der er kommet mig for Øje en Samling Strøtanker af en for denne filosofisk-kunstneriske Særart mærkelig begavet Mand; han er født i Budapest, har mest opholdt sig i Wien og har der i sin Tid som dramatisk Forfatter havt ikke ringe Medgang, men har (tildels paa Grund af legemlige Lidelser) været nødsaget til i Aarevis at afbryde sine sceniske Arbejder. Hans Navn er *Otto Weiss;* han er Musiker af Kald, Sanglærer af Livsstilling, hvad der blandt hans Strøtanker har givet sig Udtryk i dette ene spøgefulde Fyndsprog, der lader sig overføre paa mange andre Omraader end det nævnte:

Sørgeligt:

De fleste Sanglærere paastaar, at de fleste Sanglærere ikke duer.

Endnu sørgeligere:

De fleste Sanglærere har Ret.

Disse Strøtanker er endnu uudgivne, og deres Forfatter har bedet mig indføre dem hos det tyske Publikum.

Idealet for en Aforisme er det samme som Idealet for et Vers: den vil udsige noget paa uforglemmelig Maade.

Aforismen sammentrænger en Iagttagelse, en Række Erfaringer, en Betragtning, en Tankegang, i den knappest mulige Form.

Alle Forfattere af Strøtanker har da det fælles Træk, at de er Skribenter, som afskyr Vidtløftighed og holder af Fynd.

De har endnu et andet Fællestræk, Hanget til Almindeliggørelse. Man kan som Skribent elske almindelige Ideer og dog saare sjældent nedskrive en, der er saaledes formet, at den lader sig udskille af Teksten som Aforisme, det vil sige som rørlig, flyttelig Sandhed. Thi den, som især optages af det Individuelle og mest fængsles af det, der skiller de Enkelte fra hverandre, har en vis Uvilje mod Almindeliggørelsen, fordi der ved den altid gaar meget tabt, naar den da ikke indskrænker sig til ren Begrebsbestemmelse, som f. Eks. hos Chamfort, naar han siger:

En Filosof er en Mand, der stiller Naturen mod Loven, Fornuften mod Sædvanerne, sin Samvittighed mod den offentlige Mening og sin Dømmekraft mod Vildfarelserne.

Dog det forstaar sig, der gives almindelige Iagttagelser af utvivlsom Rigtighed, der netop fremhæver det Individuelle, som f. Eks. denne af samme Forfatter: Det gaar med Menneskers Værd som med Diamanter, der efter et vist Maal betræffende deres Størrelse, Renhed, Fuldkommenhed har en fast Pris, men ud over dette Maal er uden bestemt Pris og vanskeligt finder Købere.

Nogle Forfattere af Strøtanker er rolige og sunde som Poul Møller, andre er bitre og skarpe som La Rochefoucauld, tilbøjelige til Menneskeforagt, andre er vemodige, tungsindige som Amiel, andre er Riddersmænd med godt Humør som Argentineren Mansilla *(Estudios morales)*, andre er skarpsindige og verdsligt fine som Ungareren Wertheimer *(Pensées et maximes)*, ingen er overlegen og vidtskuende som Goethe. Enkelte synes at uddrage deres klare, fornøjende Grundsætninger af uhyggelige Erfaringer, uhumske Indtryk, som man uddrager visse gode Parfymer af ringeagtede, ildelugtende Stoffer. Til disse hører Otto Weiss.

Han har den fortræffelige Egenskab, at han er vittig, lige saa vittig som fyndig. Han siger:

Alle Kærlighedsbreve lyver — enten straks eller sidenhen.

Mangen En har slaaet sig selv ihjel, fordi han ikke kunde faa Den, hvem han et Aar senere var bleven utro.

Vil du uddanne dig i Polemikens Kunst? Gift dig!

At det ægteskabelige Liv har mange behagelige Sider, hvem vilde negte det? Højest en Ægtemand.

Endnu mere end Guder bliver Kvinder tilbedte. Men de bønhører En ogsaa oftere.

Mange Kvinders Mandsideal: En Løve med et Lams Taalmodighed.

Mangen en Mand har endnu slet ikke udtalt et Ønske — og hans Kone er allerede derimod.

Der er et tiltalende Skelmeri i disse kortfattede Udtalelser om Elskov, Giftermaal og Kvinder. Og de er formede saadan, at de vanskeligt glemmes.

Han siger f. Eks.:

Havde vi halvt saa mange gode Mennesker som fromme — saa var Verden et Paradis.

«Mærk dig det: Man maa vise Ærbødighed for meget, man foragter; ellers bliver man indespærret.

Saa meget er dog indlysende: Da de gamle Løgne stadigt bliver sagte paany, nødes man til at gentage de gamle Sandheder.

Vore Fjender skal vi elske? Var vi blot saa vidt, at vi elskede vore Venner.

I Dødsøjeblikket lyver Ingen. Nej, for da tjener det virkelig heller ikke til noget.

Mange anraaber ofte Gud som Vidne. De véd, han aflægger ikke Vidnesbyrd.

Religiøs Fanatisme svækker vel Aanden, men forhærder Hjertet.

Mange er stolte af at bekende sig til en Religion, hvis Bud de ikke følger.

Saa mange tror, at de tror paa Gud.»

Dette er Eksempler paa den Maade, paa hvilken Weiss sammenfatter sine Indtryk af meget, der gælder for ærværdigt og derfor imponerer; han har et skarpt Øje for falsk eller hjerteløs Religiøsitet, for Sandhedskærlighedens Svaghed og Løgnens Styrke.

Angaaende Selskab og Samfund lader der sig af hans Samling uddrage morsomt formede Sætninger, der belyser hinanden og derigennem Forfatterens Personlighed.

Frit efter Hobbes [sigter til Sætningen om Alles Krig mod Alle]: Selskabet er Alles Bagtalelse af Alle.

Loven beskytter ogsaa deres Ære, der ingen har.

Jeg foreslaar visse Blade følgende Beroligelsesfrase: Forholdene er aldeles ikke saa utaalelige, som *de* paastaar, der lider under dem.

Der gives ingen afskyeligere Fejl end de andres.

At trøste vil sige at overbevise andre om det, hvorpaa man selv ikke tror.

De mange Træer og de faa Mennesker — de gør Skoven saa smuk.

En Statistiker har udregnet Venskabernes Gennemsnitsvarighed: De varer saa længe, til de sættes paa Prøve.

Mangen gammel Kunstner forfølger ikke mere Formaal, kun Talenter.

I gamle Dage levede en Gang to Svigerinder. De elskede hinanden inderligt.

Der gives flere miskendte Dumrianer end miskendte Genier.

Der er saa meget umuligt for Folk, naar de blot alvorligt vil.

En Æstetiker definerer Dansen som «Menneskets Attraa efter ved Hjælp af rytmiske Legemsbevægelser under tilsvarende Musikledsagelse at gøre et godt Parti».

«Meget yndede er jo i vore Dage Spørgsmaal, som Aviserne sender en Mængde kendte Personligheder til Besvarelse. Deres Svar er ofte interessante, undertiden endog oprigtige.

Desmere undrer det mig, at endnu intet Blad har tilstillet sine Abonnenter følgende Spørgsmaal:

1. Tager De ved Deres Handlinger af og til Hensyn til Deres egen Interesse?

2. Føler De Dem *altid* veltilpas ved den Tanke, at Andre har flere af Lykkens Goder end De?

3. Hvoraf kommer det, at De i Deres hele Liv ikke endnu har sagt en Usandhed? og naar vil De endelig beslutte Dem dertil?

4. Hvem er — næst efter Dem — den Klogeste i Verden? og hvorfor er Deres Smag altid den rigtige?

5. Hvor store Indtægter maa et Menneske have for at De skal værdige ham Deres Omgang?

6. Hvorfor vil De absolut betale Staten mere Skat, end den forlanger?

7. Hvorfor giver De af Deres betydelige Indtægter kun Fjerdedelen til de Fattige?»

Paa saadanne Steder hæver Forfatteren sig, som man ser, til en ikke ringe Overgivenhed. Paa andre sammenfatter han sit vemodige Indtryk af Menneskeslægten i en maadeholden, skemtefuld, men skarp Aforisme som denne: Det vigtigste pædagogiske Spørgsmaal er: Hvorledes opdrager man Børnene saadan, at de ikke kommer til at ligne deres Forældre for meget?

Andetsteds atter giver han et Stykke humoristisk Kvindepsykologi i denne Form:

En Hustrus Enetale: Gerne vilde jeg lade mig skille fra denne Elendige . . . Imidlertid! — jeg véd det kun altfor godt. Denne Skilsmisse vilde gøre ham og en Anden lykkelige . . . Nej, nej! vor Forbindelse skal ikke blive opløst.

Eller paa finere Maade saaledes:

Kvinden beklager sig, naar man hos hende skatter det

Aandelige mindre højt end det Legemlige — men ærgrer sig endnu mere, naar man hos hende skatter det Legemlige mindre højt end det Aandelige.

Man kan ikke udtrykke sig sjælekyndigt og sandt i en nydeligere Antitese.

Weiss er kortsagt skemtsom og vittig, ofte ret hvas, uden nogensinde at forfalde til det grinende.

Viddet er af sig selv tilbøjeligt til at tilspidses, til at løbe ud i en Braad, en Pointe. Saaledes har den Vittige et naturligt Anlæg til den korte Aforisme. Hos den, hvis Anlæg ikke gaar i Retning af Viddet, er den Kunst maaske endnu større, at sammentrænge en Iagttagelse i en uforglemmelig Vending, som naar Goethe udtrykker den Erfaring, at selv den mest Straalende ikke i Længden synes mærkværdig eller fængslende med Billedet: «En Regnbue, der staar et Kvarter, ser Ingen mere paa».

Otto Weiss's *Strøtanker* nøjes med at give en Dagligdagslivets Psykologi. De fordyber sig ikke i Tilværelsens Hemmeligheder og svinger sig ikke højt; men de gaar undertiden dybt i deres Opsøgen af Rødderne til menneskelig Fordom, Følelse og Handling. De drejer sig ikke blot om Venskaber og Ægteskaber, Religion og Moral, men om Klaverspil og Begravelser, om Forholdet mellem Fattige og Rige, om Savnet af Penge og Overfloden paa dem, om Kunst og Teater, om alle Arter af For stillelse og af Vildfarelser.

Poul Møller sagde med Rette: Strøtankers Læsning er intet Arbejde, men et Erstatningsmiddel for Samtale. Den, der læser Otto Weiss's, har Følelsen af at samtale med en fin Satiriker, hvem Menneskekærlighed og Menneskeforagt i Forening har gjort vittig.

MODERNE TYSKE ROMANFORFATTERE

(1891)

I. Wolfgang Kirchbach

Helten i *Wolfgang Kirchbachs* trebinds Roman *Der Weltfahrer*, en Naturforsker ved Navn Heinrich Hochstein, et fint og energisk Menneske, tror at have gjort en stor naturvidenskabelig Opdagelse, at have iagttaget Plantens Overgang til Dyr.

Misundelige og ildesindede Kaldsfæller, som nærer den Anskuelse, at hin Opdagelse ikke har noget paa sig, idet Heinrich forveksler visse Sværmsporer med en formentlig ny Art, bestyrker ham i hans Tro, at han med en Opdagelse, der sætter Tidsskel, er trængt ned i Verdenshemmelighedens Dybder. De haaber, at han paa det næste Naturforskermøde vil gøre sig latterlig derved. Ja end mere: ved falske Meddelelser om en vis Plante foranlediger de ham til at gøre en Rejse til Sydamerika for at finde sin Opdagelse bekræftet ved pragtfulde Eksempler. Efter vidtløftige Farter kommer han tilbage, holder virkelig ved et stort Naturforskermøde et Foredrag om sin Opdagelse og staar beskæmmet, da ikke et eneste af hans Plantedyr viser sig i den mikroskopiske Forstørrelse, fordi alle hans Præparater om Natten før hans Foredrag er raadnede bort.

Denne unge Naturforsker udgør med sin ærlige og dybe Naturbegejstring, sit gennemsande Menneskevæsen, Modsætningen til den skønliterære Forfatter og Redaktør Dr. Streicher, der kalder sig Naturalist, beraaber sig paa den moderne Naturforskning, om hvilken han ingen Anelse har, i flere Retninger kæmper for det Moderne og repræsenterer den utyske Opløsning af alle sædelige Baand.

Romanen vil lære, at Heinrich er den værdige, alvorlige om ogsaa en Tid lang ulykkelige Repræsentant for vore Dages naturvidenskabelige Grundsyn, mens «Naturalisten» Streicher er en Skændsel for den moderne tyske Kultur.

Hvis imidlertid dette skulde være Bogens Mening, saa maatte dens Forfatter have sørget for, at Læseren fik et bestemt Ind-

tryk af Hovedpersonens naturvidenskabelige Kald. Det er ikke lykkedes.

For det Første ligger den Opgave, som Heinrich Hochstein stiller sig, den moderne naturvidenskabelige Tankegang meget fjernt. Det hedder i Romanen:

Her i Tusindfryd-Blomstens Sædstøv, som han ved Paagydning havde ladet forraadne, troede han at have opdaget et endnu ubekendt, usynligt Væsen, som, avlet af Planteliv, sammen med alle Kendemærker paa Plantekarakteren tillige udfoldede Kendetegn paa vilkaarligt Dyreliv. Han troede her med egne Øjne at iagttage et lillebitte Plantevæsens Forvandling til et lille Dyr, da det i Forraadnelsestilstanden udviste fuldstændige Plante-Kendetegn for derefter at røbe sig som Infusionsdyr med vilkaarlig Bevægelse.

Dette er «Opdagelsen». Jeg tror, den for den moderne Naturforsker er ganske meningsløs. Højest kunde der her være Tale om et plantelignende Udviklingstrin hos Dyret; men Naturforskeren er vant til at samme Art paa forskellige Trin af sit Livs Udvikling antager yderst forskelligartede Former og at lavt staaende Organismer saavel frembyder Lighed med utvivlsomt dyriske som med utvivlsomt planteagtige Eksistenser. Systematikeren kan derfor vakle mellem, om han skal regne en Organisme til Dyr eller Planter; men paa Muligheden af en Forvandling fra Plante til Dyr, som kunde opklare den naturlige Skabelseshistorie, derpaa tror nutildags ingen Naturforsker, endsige en ung, fremragende Videnskabsmand. Dertil kommer, at Opdagelsen slet ikke synes at have været Wolfgang Kirchbach klar.

I Bogens Begyndelse tror Heinrich, som vi saa, at have opdaget det ubekendte Væsen i det forraadnede Sædstøv af en Blomst. I Bogens Midte har Forfatteren øjensynligt glemt det. Thi da Heinrich paa sin sydamerikanske Rejse i Urskoven, forladt af sine Ledsagere, endelig opdager det saa møjsomt søgte Plantedyr, finder han det ikke i det forraadnede Sædstøv, men i det friske. Efter at hans glade Overraskelse er skildret, staar der:

Imidlertid havde Heinrich lagt den første lille Støvpung under Forstørrelsesglasset og, udstrakt saa lang han var, stirrede han ind i det gyldne Rør. — Saa rystede han paa Hovedet. Han blæste Støvet fra Glaspladen og viskede den forsigtigt af. Saa lagde han en anden lille Blomst til Rette og udbredte den omhyggeligere under det forstørrende Glas . . . . Han arbejdede den hele Dag. Uophørligt lagde han ny Plantedele ind under Serøret . . . indeholdt det ene Stykke ingen Mikrober, saa kunde de findes paa et andet.

Her udvikler da Mikroben sig ikke af det Forraadnede, men sidder paa den friske Plante som en Flue.

Dog lige meget: Romanens Slutning synes i intet Tilfælde troværdig. Den fra sine Rejser tilbagevendte Helt agter ved Hjælp af en Laterna magica at forevise de forsamlede Naturforskere det forstørrede Billede af hans usynlige Infusionsdyr paa Salens lyse Væg. Han har imidlertid været uforsigtig; han har fra Skoven hjembragt Tusindfryds-Blomster til Forsøget, hvis Infusionsdyr er blevne angrebne af Bakterier og har været for svage til at staa sig imod dem. Meget omstændeligt bliver dette udmalet i et eget Kapitel *Mikrobe-Roman*, ja i sin Begejstring for Æmnet glemmer Kirchbach endog tilsidst, at her tales om usynlige Væsner.

Medens det lille Dyr saaledes mageligt plaskede om i sin Dugdraabe, kom tilfældigvis en forvildet Bakterie svømmende. Infusionsdyret drev den hen til sig ved Hjælp af de bittesmaa Bølger, det selv fremkaldte, og da Bakterien naaede indenfor dets Fangarmes Rækkevidde, omklamrede det den, sank den i al Mag og søgte at fordøje den. Men dette blev dets Død. Det var langt fra, at dets Mavesafter formaaede at opløse Bakterien; denne sugede omvendt Livssafterne ud af Dyrets Mave og voksede *synligt*.

Det sidste Ord indeholder tydeligt nok en ikke ganske ringe Overdrivelse. Saa meget er imidlertid ubestrideligt, at Præparater kan raadne, naar de ikke opbevares med tilstrækkelig Omhu. Kun bliver det, her sker, ikke derfor mere sandsynligt. Hvis det var Præparater af døde Organismer, som Heinrich vilde forevise, saa lod det sig forstaa, at han selv ødelægger dem ved Svampespirer, da han om Natten før Foredraget gør sine Tilberedelser. Men naar der tales om levende Organismer, saa vil intet fornuftigt Menneske «præparere» dem før nogle Minutter inden Foredraget, og saaledes er det da udelukket, at de i selve Forelæsningstimen kan være fortærede og sporløst forsvundne.

Man begriber jo ret vel, at Forfatteren har maattet tilvejebringe en vis «Forsvinding» af Opdagelsen, da han ikke godt kunde tilskrive sin Helt en allerede gjort og endnu mindre en ikke gjort Opdagelse. Men dette Indfald var ikke heldigt. Man føler, at Wolfgang Kirchbach mellem alle disse Infusionsdyr og Svampe bevæger sig paa et Jordsmon, hvor han ikke er hjemme tiltrods for sin Stilling som Medlem af *Den naturvidenskabelige Vandreforening*, hvilken Romanen er tilegnet.

Ikke desmindre er der ment noget smukt med Hovedper-

sonen og nu og da naaet noget Tiltalende. Denne Naturtilbeder, der aldrig føler sig stavnsbunden, men altid som en Vidførle, en Lærling i Verdensaltet, har en ikke ringe personlig Friskhed og noget oprindeligt, simpelt om end en Smule indskrænket ved sig, der virker velgørende. Det er f. Eks. et smukt Træk, at da det i Urskoven lykkes ham at tænde Ild, folder han sine Hænder i Erindring om sin Barndoms Bønner. Mindre vellykket er den Sancho Pansa, der er givet denne vakre Don Quijote til Rejseledsager, Berlineren Püseke. Han synes undsluppet fra en eller anden Bog af Julius Stinde, er som virkeligt Menneske usandsynlig, og rent ud fantastisk bliver Fremstillingen, hvor Püseke i Japan holder Tale til Folket og irettesætter Japanerne for formentlige Mangler og Skavanker ved deres Kultur.

Som Kirchbach i Heinrich Hochstein har legemliggjort de djærve og ædle Egenskaber, han vurderer og betragter som samfundsbærende, saaledes har han i Dr. Streicher villet give Typen paa den fæleste moderne Upaalidelighed og Samvittighedsløshed. Ved Skildringen af denne Mand, hans Frue, hans Elskerinder og hans unge Ven, Digteren Conrad Hermann, hvem han ødelægger, har Kirchbach sat Alt ind paa at levere en ætsende Satire og føre et afgørende Slag. Som Heinrich lovprises altfor meget — det klinger besynderligt, at hans Kærlighedsbrev kaldes «det mest fortryllende af alle Kærlighedsbreve» — saadan bliver Streicher altfor hadefuldt behandlet.

Fremstillingen synes at have en ganske personlig Adresse, og Den, der er noget kendt med sydtyske Forfatter- og Kunstnerkrese, forbliver ikke uvidende om, til hvem der sigtes. Men selv den for disse Forhold helt fremmede Læser har hvert Øjeblik det Indtryk, at en eller anden Model her er bleven stærkt, meget stærkt benyttet, og at Træk, der er grebne ud af Virkeligheden, her har maattet gaa op i en lidenskabeligt udført Karikatur. I ethvert Tilfælde er Skikkelsen i dens hele Ynkelighed gennemtegnet, saa man tror paa dens Eksistens; man har i Literaturen selv truffet lignende Fyre; den naive Uforskammethed og den slappe Nydelsessyge, der udstafferer sig som Frisind, synes her engang imellem morsomme og ny.

Men naar denne Mand og hans Kres er saadan som Wolfgang Kirchbach har tegnet dem, hvor er det saa muligt, i fuldt Alvor at henpege paa denne Type som paa en Samfunds-

fare, at angribe den med et helt Artilleri, overhovedet at behandle den som Magt? Den staar jo saavel i Dannelse som i Energi saa lavt, at den ikke er værd et Skud Krudt.

Læseren dømme selv:

Som moden Mand, der for lang Tid siden er gift, venter Streicher sin Elskerinde, der er gift andensteds. Han er saa langt fra at ville skjule sit Forhold til hende for Omgivelserne, at han meddeler sin unge Beundrer, Digteren Conrad Hermann, hendes Ankomst til Staden brevligt paa følgende Maade: «Kære, tro Hermann! Ada Becker er fra igaar her i Byen. *Hurrah!* Din taabelige Eduard St., der hilser dig hjerteligt.»

Denne Billets Adressat, der dog er 25 Aar gammel og har et helt Bind *Syndens Sange* bag sig, bliver ved denne Meddelelse nøjagtigt tilmode som en Skoledreng, naar en anden Dreng betror ham sine Erotica:

Hermann følte sig ved disse Ord styrtet ind i en *uhyre* Ophidselse . . . . Utaalmodighed og Rastløshed betog ham; og denne Følelse var des mægtigere, som en stille *Gru* blandede sig i hans besynderlige *Salighed*, en hemmelig, unævnelig Angest. Det skulde altsaa ske, det Forbudne, Forbryderiske.

Mon virkelig i Tysklands store Byer de unge Sangere bliver i den Grad ude af sig selv over en halgammel Vens smagløse *Hurrah?* I Norden er de i ethvert Tilfælde betydeligt køligere og vilde, 25 Aar gamle, ikke tage en Streicher højtideligt, endsige komme i Henrykkelse over hans Leflerier.

Hermann aflægger det illegitime Par et Besøg. Streicher modtager ham saaledes: «Se paa hende! *Er hun ikke et smukt Stykke Kød?*» Man skulde nu vente, at Doktoren, hans frigjorte Veninde og hans naturalistiske unge Ven vilde opføre sig nogenlunde frit i den uregelrette Situation, hvori de staar. Men nej! Den Katekismus, de lærte som Børn, lægger dem alle de Ord, de siger, paa Tungen, og de taler ikke om andet end om Streichers Frue, om Synd, om Ægteskabsbrud, det vil sige om alt det, de i Virkeligheden omhyggeligt vilde undlade at omtale.

Hermann sagde: «Jeg er lykkelig ved at lære den skønne *Synderinde* at kende, om hvem min Ven Streicher har fortalt mig med saa meget Sværmeri» . . . . «Sæt Dem dog», gentog Ada med en indbydende Haandbevægelse. «Ikke før I har sagt mig, hvad der skal blive af Jer begge. Streichers Hustru har mange Gange beværtet mig paa disse Tallerkener;

dèr ser hun ned fra Væggen . . .». — Ada kyssede i Hermanns Nærværelse Streicher. «Hvordan smager det?» spurgte hun *med et Udtryk af løsluppen Sanselighed.* Derefter kyssede hun den unge Gæst: «De véd nu, hvorledes Kys smager af Hustruer, der fører deres dumme Mænd bag Lyset. Dette er *Kys af en Ægteskabsbryderske!* Nu er du mærket, unge Ven!»

Skulde Læseren spørge, i hvad for en Kres dette gaar for sig, saa lyder Svaret, at Ada er en fin, smuk, dannet Dame, skal forestille en Hustru og Moder af det højere Selskab. Vilde han spørge, hvorfor Parret bestandig vil have den unge Fyr til Vidne — under Forhold, hvor elskende Par ellers søger Ensomhed — saa lyder Streichers Svar: Vi gør færre *dumme Streger*, naar vor Mentor vaager over os. Og en anden Gang: Gaa med, ledsag mig, jeg er i din Nærhed ikke udsat for at begaa *dumme Streger* — hvad der unegtelig sætter Læseren i nogen Forundring, eftersom han svævede i den Tro, at Parret netop havde truffet hinanden i den Hensigt at begaa «dumme Streger».

Hermann gaar til Grunde ved den Ophidselse, hvori Parrets Samliv sætter ham. Medens Streichers Frue med tilsyneladende Ligegyldighed finder sig i sin Skæbne, bliver den unge Mand, der i sine Vers har paadigtet sig «de skrækkeligste Laster og Skændselsgerninger», bestandig mere oprørt over sin Medviden. Først har han sammenlignet Streicher og Ada med Faust og Helena, og kaldt sig selv Euphorion. Men snart begynder han, ikke som «Syndens» Digter, men som ungdommelig Metodistpræst at holde Bodsprædiken for Damen: «Lille Moer! jeg vil være din Samvittighed, jeg vil sige . . . . . dig og din Faust, at I er fortabte, *at jer Skændsel vil kunne lugtes til de fjerneste Taagepletter* som selve de syv Dødssynder!» og i den besynderlige Fornemmelse af, selv at være bleven dybt beskæmmet ved sin Medviderstilling, udraaber han: «Aldrig kan denne Skam vaskes af mig! Aldrig! Ak, stakkels Euphorion!» Han vedbliver imidlertid med at omgaas Streicher, Fru Streicher og Ada, kun afbryder han nu og da den selskabelige Underholdning ved Udbrud som dette til Streicher: «Du begaar alligevel Ægteskabsbrud, du begaar det!» og maa finde sig i Fru Streichers Genmæle, at hendes Mand aldrig har bedraget hende; Alt har forud været aftalt mellem dem. Tilsidst formaar Hermann lige fuldt ikke at leve videre som Tilskuer til saadanne Misgerninger; han føler sig selv som smittet af Usædelighedens Raaddenskab, og dræber sig efter at have skrevet et Brev til Streicher, hvori han

gør ham ansvarlig for sin Undergang: «Jer Levevis har tilintetgjort de sædelige Begrebers Marv i mig, som alene muliggør den aandelige Opflammen og Spænding, der udkræves til en Digtning . . . . Du er en falsk Svulst paa det tyske Legem. Ud maa du skæres.»

For helt at forstaa denne sidste Ytring maa man vide, at Streicher har et fransk, parisisk, overhovedet fremmedartet Anstrøg. Saa lidet troværdigt det end klinger for Enhver, der kender parisiske Kunstner- og Forfatterkreses Stemning overfor tyske Journalister, saa har Streicher i sine Stuer et helt lille Museum af Foræringer, som berømte Franske, Victor Hugo, Gambetta, Sarah Bernhardt og andre har skænket ham. Besynderligt nok har denne Repræsentant for det mest Moderne paa sine Vægge kun Skitser af Cabanel, Bouguereau og andre slige Malere, der er akademiske af den ældste franske Retning. Som saa mangen oprindeligt ærbar Tysker er han bleven «fordærvet i Paris». Det er Pariservæsnet, som har dræbt Samvittigheden i ham.

Dog Straffen udebliver ikke. Vrede Socialister slaar hans franske Nipssager itu, en ædel tysk Pige ydmyger ham ved en djærv Afvisning, og tilsidst skærer hans første Kone Halsen over paa ham, mens han fejrer sin Brudenat med den anden, en velhavende Balletdanserinde. Han har nemlig været saa «moderne» og uforsigtig at indrette sig med begge Koner i én Lejlighed.

Før sin Død har han stiftet Ulykke nok og gjort Nytte nok, da han har foranlediget Spliden mellem Helt og Heltinde, uden hvilken Romanen straks vilde være til Ende. Helten forskrækker nemlig ved sin naturvidenskabelige, Goetheske, Darwinistiske Opfattelse af Blomsten som en blot Omdannelse af Bladet den skønne og ædle, men mangelfuldt oplærte Eva — det *er* hende, som havde han fraranet hende Blomsterne — medens den flade Streicher ved sit æstetiske Blomstersprog gengiver hende «Troen paa de søde, dyrebare Blomster».

Alt ordner sig imidlertid tilsidst. Da Heinrich er faldet igennem med sit Foredrag i Naturforskerforsamlingen, viser hans Elskede sig trods sin Skuffelse saa rørende god og rar, at hun tilbyder sig til ham som Trøsterinde og Trøst.

Romanen har sin Interesse som Udslag af tysk Kønsmoraliseren og tysk Nationalisme. Den tyske Nationalisme har, som

man ser, det tilfælles med den danske, at Franskhed og kønslig Letfærdighed for den er nærbeslægtede Ting. Den Omstændighed, at nogle Münchener Forfattere, der priste og efterlignede Zola, vakte Opsigt ved deres frie Levned, gjorde, at man i Krese, hvor germansk Væsen og gammeldags Sædelighed gjaldt for enstydige, slog Løsagtighed og Fremmeddyrkelse sammen i én Fordømmelse.

Tysk og fransk Nationalisme optræder i Literaturen som udenfor Literaturen i det nationale Spørgsmaal aldeles ens; hele Forskellen er en Navneforskel: hvor den ene siger *tysk* om det Bedste i Verden og *fransk* om det Forkastelige, udtrykker den anden sig omvendt. Hvad det etisk-religiøse Sidespørgsmaal angaar, er Forskellen kun den, at den franske Nationalisme betoner Katolicismen som Nationalreligion, medens den tyske forpagter Sædeligheden som afgjort og ubetinget germansk.

II. Max Kretzer.

De Avisudklip, der er vedføjede Max Kretzers Arbejder, viser, at han fra kyndig Side har høstet megen Ros og at han har gjort ikke ringe Lykke. Der bliver dèr talt om *Løvens Klo*, om *Mester- og Mønsterværker*, om Kretzer som *Grundlægger af Berliner Romanen*. Otte eller ni Bind af ham har jeg nu gennemlæst i Træk uden at kunne formulere saa fyndig en Dom over hans utvivlsomme Talent. Selv med den bedste Vilje til at anerkende hans Evner til Opfindelse og Fremstilling kan man ikke rose ham saa ubetinget som man gerne vilde, ifald man er vant til at stille nogenlunde strenge Krav til Sindets og Stilens Gennemdannelse hos en Forfatter.

Max Kretzer (født 1854) har skrevet ikke blot Romaner, men Noveller og Skuespil.

Hans Drama *Borgerlig Død* fremstiller som flere andre nytyske Skuespil (se ovenfor 236, 241, 247, 248) den sædelige Modsætning mellem det værdifulde Menneskelige i den frigivne Tugthusfange og paa den anden Side det dydsirede Samfund. Som dramatisk Arbejde staar Kretzers Stykke utvivlsomt over de Skuespil af Bahr og Basedow, hvormed det indbyder til Sammenligning, skønt egentlig kun den godmodige Bogtyv Hippe er

nogenlunde ny. Det skorter heller ikke paa Opfindsomhed; Forfatteren har ikke gaaet i Skole hos Ibsen.

Stykket har desværre en Grundmangel, der forstyrrer Indtrykket. Det gaar ud paa at gøre Begrebet om grov Forbrydelse relativt eller flydende; men det hævder ikke desmindre, hvor det passer Forfatteren, dette Begreb som ubetinget. I de dømte Forbrydere aabenbares den gode eller endog ædle Kærne; men den højtstillede, allevegne højagtede Storkøbmand skal afsløres som ganske lav Skurk. Medens Kretzer imidlertid uden Vanskelighed overbeviser Læseren om, at Tugthusfangen undertiden straffes meget for strengt, bibringer han ham ingenlunde Troen paa, at hans uhyggelige Hædersmand er en grov Forbryder.

Efter Kretzers Grundanskuelse gives der saa lidet ubetingede Forbrydelser som ubetingede Pligter. At enhver Mened som saadan udgør en svær Forbrydelse, lader sig altsaa efter dette Grundsyn ikke paastaa, og bliver det alligevel hævdet af al Magt, endog i et Tilfælde, hvor Mened efter Manges Mening ikke blot er undskyldelig men paabudt, saa staar Læseren usikker og forvirret overfor Digtningens Grundtanke, og følger kun modstræbende Forfatteren, ifald han overhovedet følger ham.

Men et saadant Tilfælde foreligger i Kretzers Skuespil. Den Mened, som Storkøbmanden Wölm engang i fordums Tid før sit Giftermaal har begaaet, bekræftede, at han ikke stod i nogensomhelst intim Forbindelse med Fru Hippe, hvis Mand sad i Fængsel paa Grund af Tyveri.

I Fortalen til sit Drama *L'Etrangère* behandler Alexandre Dumas dette Spørgsmaal. Han tænker sig det Tilfælde, at en Ægtemand i et Anfald af Skinsyge har dræbt sin Hustru og at den formentlige Elsker er tilkaldt som Vidne:

Retsformanden: Deres Navn, Fornavn, Livsstilling, Alder osv.
Vidnet besvarer disse Spørgsmaal.
Retsformanden: De sværger at sige Sandheden, Intet uden Sandheden, den hele Sandhed?
Vidnet: Ja.
Retsformanden: Løft Deres Haand og sig: Jeg sværger derpaa.
Vidnet (løftende sin Haand mod Kristusbilledet): Jeg sværger derpaa.
Retsformanden: Har De staaet i intim Forbindelse med den Anklagedes Hustru?
Vidnet: Ja.
Den hele Sal (opbragt til det yderste) o!
Hvorfor er hele Salen harmfuld? Fordi en Mand, der bliver udspurgt

af den menneskelige Retfærdighed og som har svoret ved den guddommelige Retfærdighed at sige Sandheden, ogsaa siger den Sandhed, han højtideligt har lovet ikke at fordølge? Hvis han ikke siger den, saa bryder han ikke blot den Ed, han lige har aflagt, udtrykker sig altsaa gudsbespotteligt: men han hidfører desuden den af ham bedragne Ægtemands Domfældelse. Og dog udhaaner og foragter hele Retssalen, maaske endog Dommerne, denne Mand. Hvorfor? Fordi han har overtraadt den mest elementære Vedtægt, som Finfølelsen i et Elskovsforhold paalægger.

Tilfældet med Wölms er nu langtfra saa alvorligt som dette; ved hans Udsagn bliver ingen Ægtemand domfældt, kun Damens Navn renset. Til sin Hustru siger han, da man forekaster ham Sagen: «Francisca, hvad jeg dengang gjorde, det gjorde jeg for at redde en Kvindes Ære» Og det er dog purt Sofisteri, naar hans Francisca dertil svarer! «Hvorledes kunde man redde noget, som ikke mere var til!»

Men naar dette forholder sig saadan, hvor urimeligt er det da ikke, at den lige fra Tugthuset løsladte Søn anklager sin Fader i rent Hamletsk Stil: «Tænk hvad det vil sige, at jeg véd min Moder, der er saa ædel og hvem jeg tilbeder, ved denne Skurks Side. At jeg i Aanden maa se deres Kærtegn, forestille mig, at hun trykker den Haand, hvormed han har svoret falsk.» Denne Edens Religion passer daarligt i Dens Mund, der har begaaet et Falskneri. Og affekteret klinger det, naar den unge Mand, der staar i Begreb med at meddele sin Forlovede Stedfaderens Hemmelighed, udtrykker sig saadan: Velan, vær stærk . . . *jeg vil holde dig, for at du ikke skal vakle*. Altsaa hør: Wölms har for ni Aar siden aflagt en Mened.»

Sagen er, at Max Kretzer som Digter selv staar med det ene Ben i den menneskekærlige Samfundsomvæltning, med det andet i den gængse Samfundsvedtægt.

Han har som Dramatiker en ikke ringe Evne til at gengive Repliker i en eller anden Mundart; men som Romanforfatter skriver han i eget Navn ikke godt. I hans Roman ***Millionbonden*** tales der om Visiter som et Brudepar har at gøre, der bestaar af en Baron og en rig Bondedatter. Det hedder da: «Endelig var de *til Dels for Heckenstelt* besværlige Besøg overstaaede.»

Undertiden forekommer en Opdyngen af overflødige Ord, der røber en forskrækkende Skødesløshed i Udarbejdelsen. Saaledes f. Eks. i *Farvet Haar:* Han ønskede at kende Dagen for hendes Fødselsdag (den *Tag* ihres Geburt*tages*) eller i Romanen

Bjergprædikenen denne Sætning: «Sidstnævnte var udpræget Antisemit og det især af den Grund, at det jødiske Element var meget stærkt repræsenteret i dette Kvarter og han i Følge deraf (*in Folge dessen*) bragte Formindskelsen af Kirkepengene i Forbindelse dermed.»

Saadan skriver end ikke en samvittighedsfuld Discipel i øverste Klasse. Men selv hvor Sætningen syntaktisk er udadlelig, forekommer saa kejtede Vendinger, som man neppe vilde finde hos en Fremmed, der var Tysken nogenlunde mægtig. F. Eks.: «Med det forviltrede, blegnede Haar, der faldt ned paa Skuldrene og ikke fik nogen Afbrydelse (*keine Unterbrechung erhielten*) ved det brede, hvide Halsbind, gjorde han Indtryk af en fra de Døde Genopstanden.» — Hvordan i al Verden kan Haar *faa en Afbrydelse?* Neppe engang ved Haarskærerens Saks, i ethvert Tilfælde ikke ved et hvidt Halsbind.

Disse smaa Anstød mod god Prosastil forstyrrer dog ikke saa meget, at man ved dem skulde lade Nydelsen af Kretzers betydeligere Arbejder fordærve for sig.

Nogle af hans større Fortællinger er aandfuldt anlagte og udførte med megen Sans for dramatiske Virkninger. *Millionbonden* og *Bjergprædikenen* er særligt læseværdige.

Millionbonden er en flydende skrevet, godt gennemtænkt Roman, der helt samler sig om Hovedpersonen. Skildringen af Bonden som Opkomling er fuldendt; hver Fold af hans Væsen er gennemforsket, hver Sindsbevægelse hos ham forstaaet saadan, at Tegningen nærmer sig Mesterskab. Og Bifigurerne, Köppke's Kone og Datter, ligesom Modstykket til Parvenu-Familien, Heckenstett'ernes fornemme Slægt, der er sunket i Fattigdom, er om end med ringere Sikkerhed dog tegnede sikkert nok, til at den skarpe Kontrastvirkning er naaet. Romanen (og det af den uddragne, svagere Skuespil) er Augier's *Hr. Poirier's Svigersøn* overført paa moderne tyske Forhold, om der end her ligger fuldt selvstændige Virkelighedsstudier til Grund. Köppke er en raaere, plumpere *Poirier*, hans fornemme Svigersøn en meget koldere, langt plattere tænkende *Gaston de Presles* og hans Datter en langt mindre poetisk Skikkelse end Franskmandens *Antoinette*. Men den tyske Fortælling er sandere end det franske Lystspil; den virker som Helhed besk og kraftigt som Virkeligheden selv.

Ganske vist findes der ogsaa her nogle Tillempelser og

nogle usandsynlige Træk, hensatte for at opnaa en tilfredsstil-stillende Slutning. Den lille Dora, som fører Friherren i Fristelse, er noget frygtsomt og snerpet behandlet, og henimod Romanens Slutning er den Umulighed indført, at den helt forgældede og forsoldede Svigersøn, der sit Liv igennem har været en uduelig Lediggænger, pludselig længes efter at arbejde: «Længselen efter en Virksomhed vaagnede i ham.» Aa nej! Saa pludseligt vaagner den Drift ikke; Romanforfattere kan ikke ved en Ukas ophæve Menneskenaturens Love blot for at opnaa en harmonisk Slutning. Dog Manglerne er her trods Alt forsvindende i Sammenligning med Fortrinene. Her er langt mere Iagttagelse end Vedtægt.

Endnu værdifuldere er Romanen *Bjergprædikenen;* den har i ethvert Tilfælde noget, der er lige saa meget værd som en alsidigt opfattet Hovedfigur, nemlig en klar og paa virksom Maade legemliggjort Grundtanke.

Fortællingen fremstiller Farisæismen, det fine Hykleri og Misbruget af den udvortes Magt i visse rettroende Krese af den Berlinske Gejstlighed, idet disse Gejstliges og deres Tilhængeres daarligste Egenskaber kommer for Dagen ved en hjertensgod og ædelttænkende Kaldsfælles Optræden i deres Midte. Klart og følgerigtigt vises det, hvorledes enhver sandt kristelig Handling bliver misforstaaet og vrangvilligt udlagt af det moderne ortodoks-kristelige Samfund og dets officielle Talsmænd. Ikke engang et Barn, en fattig Pige, kan Konrad Baldus tage sig af uden at mistænkes og bagvaskes. Epigrammatisk (om end maaske noget overdrevent) tilspidses Skildringen, hvor Konrad paa Gaden hjælper en fattig Kone at faa en tung Sæk op paa hendes Ryg. Hundrede Forbigaaende har udeltagende kastet et Blik paa den Gamles frugtesløse Forsøg. Da en Herre med høj Hat paa Hovedet træder til og griber om Sækken, bliver enkelte Nysgerrige staaende, en ung fin Dame støder den ældre, med hvem hun gaar, paa Armen og siger: Mama, se dog paa Herren og Konen! hvor komisk! – «*Maaske en Englænder!*» svarer den Gamle tørt. En Mand iagttager Konrad fra øverst til nederst med en Opdagelsesbetjents Holdning; en Dreng siger: «Han er ikke herfra», hvortil en anden svarer: «Eller det var hans Bedstemoer».

Blot Kretzer altid havde holdt sin Helt saa simpelt menneskelig! Men Trangen til at faa et rigtig lyst, rent Balder-agtigt

Modstykke frem til Mørkemændenes Væsen har ført ham altfor vidt. Lidt efter lidt tillægger Kretzer Konrad Baldus den Art overmenneskelige, umenneskelige Egenskaber, som netop for de Rettroende er den ægte Kristendoms Kendetegn, men som ved Paradoksi falder udenfor det, der er et sundt Menneske muligt.

I Bogen forekommer en ganske forløjet og forvorpen Slyngel ved Navn Oskar, der blandt andre Misgerninger har begaaet den at beruse og skænde det fattige Pigebarn, som Konrad har taget til sig. Efter en Samtale, under hvilken dette Menneske har røbet sin hele Nederdrægtighed, tilbyder Konrad ham Alt hvad han ejer. Ja han gør mere. Denne Oskar lider af uigengældt Kærlighed til Pigen, hvem Konrad i Stilhed elsker lidenskabeligt og af hvem han uden at vide det bliver genelsket. Af rent kristelige Grunde, for om muligt at redde en ellers Fortabt, holder han det nu for sin Pligt at tale den ækle Slubberts Sag overfor Pigen.

«Jeg skal altsaa gifte mig med *ham*, ikke sandt? busede det ud af hende . . . . . «Ikke lige straks. De vilde opnaa meget, naar De blot kom ham lidt kærligt i Møde og gav ham Bevis for, at han under visse Omstændigheder tør nære Haab.» Og saaledes fremdeles seks, syv Sider endnu, indtil Konrad endog anraaber hende: «Aa kom, *jeg lægger Eders Hænder i hinanden.*»

Hvad er dette andet, end af Moral at fornegte al Moral, af forskruet Pligtfølelse at uddrive al sund Pligtfølelse, og tilintetgøre den Levendes uomtvisteligste Ret ved Hjælp af den vedtagne Kristendom, den Magt, hvorimod Helten netop kæmper!

Aa denne afsindige Selvplager-Moral! Denne ældgamle, af Tolstoj opvarmede Lære, at man ikke tør afværge det Onde: Ondt skal ikke lade sig fordrive med Ondt, kun med Godt. Som om ikke omvendt Godt overmaade vel lod sig fordrive med Ondt, saasnart ikke det Godes ydre, haandgribelige Magt staar bag det Gode!

Altsaa ogsaa her hos Kretzer Vaklen mellem den moralske Vedtægt og det ny Menneskes Sædelighed.

Det er til denne Vaklen, at hans kunstneriske Usikkerhed svarer. Han hæver sig i de større Fortællinger undertiden til digterisk Flugt. I mindre Noveller synker han stundom ned til en flov Prosa. Nu og da virker han slæbende, naar han istedenfor at lade den os længst velbekendte Hovedperson tale for sig

selv, begynder vidtløftigt at forklare os Karakteren. Et helt Bind igennem har han i *Bjergprædikenen* skildret og afsløret Claudine som Hyklerske; i andet Bind meddeler han nu, hvorledes hun bærer sig ad som Religionslærerinde, og tilføjer, ret som skrev han for Børn: «Det var ikke Kristentro og ikke Kærlighed til Kirken, der gjorde hende til Josefas Lærerinde, men den faste Hensigt at benytte hende som sit Redskab imod Konrad». — Men, højtærede Hr. Kretzer, De undervurderer Deres Læseres Forstand og Dannelsestrin! Det om Claudine véd vi; det har vi længst forstaaet, og havde vi det ikke, saa vilde det sandelig ikke lønne sig, endnu engang at fortælle os det vidt og bredt.

Max Kretzer staar trods sine let opdagelige Mangler i den tyske Literatur som en tiltalende Skikkelse. Han er Proletaren som Skribent, Autodidakten, der ensomt og møjsomt har maattet erhverve sig den Kultur, til hvilken den Forfatter, som tilhører de begunstigede Klasser, med største Lethed naaer ved Samfundets Hjælp. Han vinder Læserens Hjerte ved sin Oprørsaand, der er halvt urkristelig, halvt socialistisk, men som ikke har formaaet at frigøre ham helt. Uden at ane det er han i mangt og meget hildet i det Væv af Fordom, han optrevler eller sønderhugger. Han mangler Finhed, formaar ikke at meddele sig ad Omveje; men han rører ved sin Sandhedskærlighed og sin folkelige Kraft.

MORGENSTEMNING

(1901)

Solen skinnede ind ad Vinduet til den danske Rejsende i Hotellet, varm, bagende Foraarssol. Alle Træer paa Pladsen for hans Øjne stod i Knop og det var ham, som kunde han høre disse Knopper springe ud med et lille svagt foraarsglad Knald; det gav den fineste Musik i hans Øren.

Han var paa Gennemrejse i Berlin; havde i flere Uger

været træt og overanstrengt; nu havde han sovet otte Timer i Træk uden en Afbrydelse; han var et nyt Menneske, sit gamle Menneske, helt igennem sundt; hver en Følelse af angrebne Nerver bortblæst. Foraarssolen skinnede ham helt ind i Sindet, og det var ham, som bristede ogsaa i hans Indre Knopper med et svagt lille Knald.

Varmen var saa solid, at Overtøj var unødvendigt. Han gik gennem Voss-Strasse ud i Thiergarten, hvor han som gammel Berliner kendte hver Sti. Hans Øjne hang ved disse tykke, klæbrige Kastanieskud, den rige Klump af halvt udfoldede Blade overalt, det liflige skinnende Grønne — ingen Farveharmoni, intet af Nedgangens, Svaghedens, Afmagtens besnærende og fine Skønhed, kun den friske, vegetative Fremsprudlen af Livets uudtømmelige Safter.

Netop dette passede til hans Stemning denne Morgen. Han selv var langtfra ung og havde mange Menneskeliv bag sig, men han var som disse gamle Kastanietræer med brun og knudret Bark, bag hvilken Safterne steg med samme Friskhed iaar som ifjor. Og Alt hvad han saa om sig, hele Vaarens utaalmodige, ja brutale Frembrud, alt dette syntes ham at foregaa inden i ham. Han begreb næsten ikke, at det var ham, som endnu igaar var nedtrykt af vinterligt Tungsind.

Han naaede Sejersalleen og gik ned ad den, først ad Vestsiden, saa ad Bysiden. I kun tre Aar har her de nogle og tredive store Marmormonumenter rejst sig, der fortæller Prøjsens Herskeres Historie, fra de første Markgrevers af Brandenburg til Kejser Wilhelm den Førstes. Mindesmærkerne er jo alle i nytysk Stil; Ideen til dem er opstaaet i Wilhelm II's Hjerne; derfor virker de prangende og fordringsfuldt; Eftertrykket er sjældnere lagt paa det Kunstneriske end paa det Officielle. Meget deraf er nødvendigvis krigersk Kostymekunst, Ringbrynjer, Slagsværd og Skjolde; Harnisker, Skærf og Hjelme; Køllerter, Fjerhatte og Kaarder; Hofdragter, Parykker og trekantede Hatte; Uniform, Pikkelhue, Kikkert og Sabel. Bag hver i overnaturlig Størrelse højt knejsende Monark to af de Mænd, hvis Navne er sammenknyttede med hans Regering; mest en Feltherre og en Statsmand eller en Kriger og en Lærd; der findes til Ens Forbavselse to store Mænd imellem dem, Sebastian Bach og Kant. Og naar Solen skinner paa det hvide Marmor, saa det lyser imod det overalt frempiblende Grønne, tager det Hele sig festligt ud. Der

er desuden Afveksling i den krigerske Ensformighed, som de Panserklædte medfører. Der er en morsom Regent med Tilnavnet den Dovne. Der er en med Tilnavn Barnet, en indtagende Ynglingeskikkelse. Der er Fr. Wilhelm den Første med den tunge Stok. Der er den slappe Epikuræer Fr. Wilhelm II. Der er Frederik den Store som ganske ung Mand i frejdig, næsten dansende Gang med denne Profil, hvori det er vanskeligt ikke at forelske sig, og med Ørneblikket.

Dog Hovedsagen for den store Befolkning, som ikke har synderligt Hang til Kongedyrkelse, er det Indtryk, Alleen giver hver Enkelt af, at han tilhører et Rige, der er i stadig, kun ganske kort (som ved Napoleon) afbrudt Vækst, stigende i Betydning, Rigdom, Indflydelse og Magt. Det begynder som et Markgrevskab, bliver et Kurfyrstendømme, udnævnes til et Kongerige, gøres af den store Frederik til en Fremtidsstat, og ender som et Kejserdømme, hvis Magtomraade gaar langt ud over dets Grænser. Sligt avler i den fødte Berliners Sind en Følelse af at tilhøre et Hele i stadig, uimodstaaelig Fremgang og Medgang, som er i Harmoni med Foraaret omkring ham og som ikke kan vurderes højt nok. Langt vanskeligere er det at opnaa denne Følelse af Svulmen og Vækst, naar man som fremmed her tilhører et Hele, der ikke ligger i Sol, men i Skygge og der stadigt fra Aarhundrede til Aarhundrede er mindsket og svundet ind.

Dog, naar Solen er saa varm og saa frugtbar, Løvet saa lyst og purungt, alle Knopper saa utaalmodige, det ny Liv saa dumdristigt, meddeler hin Følelse af Medgang, Udfoldelse, Udbredelse, sig ogsaa til den Rejsende, der kun er udenforstaaende Tilskuer. Og han siger til sig selv: En saadan Sejersallé burde Enhver have inden i sig. Som den burde et Menneskeliv være anlagt og ført. Og han mindes den Tid, da han selv var en lille, fattig Markgreve og altid laa paa Vagt ved sit Væsens Grænser for at hævde, befæste og udvide dem, husker, da han blev Kurfyrste, og stræber i Tanken at glide let hen over de mange Nederlag, af hvilke hans ydre og indre Historie som de flestes bestaar. Men bah! Solen skinner, Kastanietræernes Knopper er saa dejligt klæbrige og saftige; hvad betyder Nederlag! Selv Frederik den Store led Nederlag; efter Kunersdorf syntes han fortabt og forbi. Ingensteds et Glimt af Udsigt til Redning! Men *han* kunde ikke gaa til Grunde; et Tilfælde, en Skæbne

frelste ham. I et saadant Solskin føler den Rejsende det, som maatte i et afgørende Øjeblik ogsaa i hans Liv Skæbnen vende sig, idet en Peter III besteg Tronen. Saa er Faren forbi, og Fjenden forvandler sig til Ven og Hjælper, saa pludseligt som Vinteren bliver Vaar.

MAGNET FOR GALE

(1901)

Det er en stor Fornøjelse at køre paa Jernbane gennem Landene lige i den første Foraarstid, som Alt springer ud. En halvhundrede Mile i Træk ser man lidet andet end Tusinder af Frugttræer, der staar i Blomst, og det saa helt bedækkede med Blomster, at Grenene ikke øjnes, og ikke blot Frugttræerne blomstrer, men hver Tjørnebusk, hvert Magnoliatræ, og ikke blot Frugttræerne i alle Haver, men de, der er plantede langs Vejene. Man mindes Japanerne, der saa længe før Evropas Beboere forstod at nyde Skønheden heraf; det er En, som saa man lutter Foraarslandskaber paa Kakemonoer for sig. Og nu Bøgene med deres halvtudfoldede Løv og Birkenes svajende Kroner, lysere end det lyseste Grønne; de opfrisker Sindet, naar man har gennemfaret en Skov af alvorlige Naaletræer.

Dog fik jeg ikke Lov til at nyde Skuet i Ro. Krage søger Mage, hedder det, og — tilføjer H. C. Andersen belærende for de Smaa — «det er altid en Krage». Saaledes hændte det, at en anden Kritiker satte sig ind i Vognen til mig og gav sig til at fortælle mig Historier fra sit journalistiske Liv, angaaende alle de Plagerier, han var Genstand for, de Personer, der hjemsøgte ham for at faa Tjenester af ham osv.

Min Særegenhed, sagde han, er den, at jeg er Magnet for Gale, for Opfindere og for Miskendte.

Tre meget forskellige Klasser, sagde jeg.

Ingenlunde; ogsaa Opfinderne eller Opdagerne og de Mis-

kendte er gale. Jeg faar aldrig Besøg af Andre. Jeg skal eksempelvis nævne Dem, hvad der er hændt mig i en eneste Uge. En Dag træder en ung, ganske køn Mand, velklædt, med et roligt Væsen, ind til mig med en stor Mappe under Armen: «Jeg har gjort en Opdagelse.» — Af hvad Art? — «En astronomisk.» — Jeg forstaar mig ikke paa Astronomi. — «Det har jeg tænkt mig; men De har almindelig god Forstand og vil kunne begribe mig.» — Megen Ære, men hvorfor kommer De til mig? — «Fordi jeg vil bede Dem skaffe mig min Opdagelse anerkendt.» — Hvorpaa gaar den ud? — «Den paaviser, at Newtons Geni ikke var andet end Humbug, og at hans hele Verdenssystem er urigtigt.« — Jasaa; Newton er ellers et solidt gammelt Firma, ikke let at rokke. — «Det véd jeg; desmere nødvendigt er det, at Overtroen paa ham bliver styrtet.» — Det kan ikke være Dem ubekendt, at hele vor moderne Kultur er bygget paa Newton? — «Nej.» — De vil vel ikke forny den gamle latterlige Anklage, at han har taget sine Ideer fra Pascal? De véd vel, at Brevene, som skulde bevise det, var Falsknerier? — «Jeg har intet dermed at gøre; jeg beviser, at hans Beregninger er rent forkerte.» — Hvorfor gaar De ikke til Professorerne i Astronomi dermed, naar De er Astronom? — «Jeg er ikke Astronom; jeg er Dekorationsmaler.» — Jasaa; men De vil for Fremtiden sysselsætte Dem med Astronomi? — «Nej; jeg mener at have gjort nok for Videnskaben, naar jeg har afsløret Newton.» — Og hvorfor gaar De ikke til Professorerne? — «Fordi jeg er bange for, de vilde anse mig for gal.» — Men overfor mig har De ikke denne Frygt? — «Nej, og jeg er sikker paa, at De mellem Deres Venner har Folk, som kan undersøge mine Beregninger, og at De saa vil gøre mit Navn bekendt, naar De erfarer, hvor epokegørende de er.» — Jeg viste da Papirerne til en Matematiker, og han var jo hurtigt paa det Rene med, at Manden var gal, men i Grunden mere overrasket over den Skarpsindighed, han midt i al sin Galskab havde udvist.

Dagen efter kom en ung, tynd, meget blond Mand, meddelte sit Navn, sin Livsstilling og andre Egenskaber og udbrød: «Jeg har gjort en Opdagelse.» — Vær saa god at sidde ned. Maa jeg spørge, hvorpaa den gaar ud? — «Det er om Kærlighed.» — Mellem Mand og Kvinde? — «Ja.» — Jeg troede, det Meste var opdaget. «Nej. Jeg har indset og for første Gang i denne Række Noveller udviklet, at de Forlovede bør have Lov til at

leve som Ægtefolk.» — Er det det Hele? — «Jeg synes, det er nok. Ingen har bevist det før jeg.» — Overvældende synes Opdagelsen mig ikke. Neppe heller helt ny. Troer De ikke, at nogle Forlovede har været paa Sporet? — «Det har Ingenting at sige. Tanken er aldrig udtalt og gennemført som hos mig.» — Han gik og lod et Bundt Noveller blive tilbage, der ved Eftersyn viste sig at være uskyldige som Mælkevand. Dog det er egenlig ikke om ham, jeg vilde fortælle; men at jeg anden Dagen derefter igen fik et saa beslægtet Besøg, at jeg først troede at være Genstand for et Gækkeri af Spøgefugle, der vilde have mig til Bedste.

En ung Mand, lille, bredskuldret, tyk, med Hornbriller, traadte ind og sagde efter at have taget Plads: «Jeg tillader mig at søge Dem i Anledning af en Opdagelse, jeg har gjort.» — Af hvad Art? — «Om Kærlighed.» — Jeg saa paa ham; dette syntes mig ikke at kunne gaa naturligt til. — Mellem Mand og Kvinde? — «Ja. Og jeg har udviklet Opdagelsen i dette Haandskrift, jeg har med mig, som jeg meget indstændigt vil bede Dem at læse.» — Hvorpaa gaar Opdagelsen ud? — «Paa, at Genkærlighed er et Begreb, hvortil der ikke svarer nogen Virkelighed. Naar den Ene elsker den Anden, saa elsker den Anden aldrig den Ene, lader sig kun elske. Det er aldrig fastslaaet saaledes før; det er min Opdagelse. Dog hvad siger De selv? Stemmer det ikke med Deres Erfaring?» — Jeg har saa at sige ingen Erfaringer paa dette Omraade. — «Jeg ser, De vil ikke rigtig ud med Sproget. Men Sagen er sikker nok. Jeg skal meddele Dem, hvorledes jeg kom til at gøre Opdagelsen. De har formodentlig hørt Tale om den Historie, jeg havde med et Pigebarn?» — Jeg rystede energisk paa Hovedet. — «Naa ikke! De vil maaske ikke sige det. Altsaa: jeg havde i længere Tid levet sammen med en ung Pige. Men saa en Morgen tager hun sit Tøj paa og siger uden videre: Nu gaar jeg.» — Og saa gik hun? —» «Hun gik og kom aldrig mere tilbage. Det tog jeg mig naturligvis nær; det harmede mig; jeg havde vænnet mig til hende. Men saa var det, at jeg foretog min Rejse til Dresden.» (Han sagde det, som Hannibal kunde sagt: Saa var det, jeg gik over Alperne). — De har været i Dresden? — «Har De virkelig ikke hørt Tale derom? Naa, De vil maaske ikke sige det. Som sagt, jeg var i Dresden; der grublede jeg meget over mit Liv og min Skæbne, over Livet og Skæbnen i Almindelighed. Der

gjorde jeg saa Opdagelsen.» (Paa mit spørgende Blik fortsatte han): «Javel, Opdagelsen om Kærlighed. Og (her rejste den lille Gnom med Hornbrillerne sig i sin fulde Højde) siden den Tid regerer jeg Kvinderne med en Jernhaand.» — Saa haardt? — «Saa fast. Jeg vendte hjem fra Dresden; jeg mødte min tidligere Kæreste paa Gaden. Blot et Blik, et koldt, ligegyldigt, og hun var min paany. Nu elskes jeg af Kvinder i Hobetal. Jeg forbavser dem først ved Flegma, interesserer dem saa ved rolig Overlegenhed og erobrer dem endelig ved, at det Hele er mig saa revnende ligegyldigt.» — Troer De nu ogsaa, at det Middel duer for Andre end Dem? — «Jeg overlader Dem det,» sagde han naadigt, «saa kan De jo selv prøve.» Han satte Hornbrillerne til Rette og gik. — Jo, jeg er afgjort at betragte som Magnet for Gale, sluttede min Rejsefælle og pustede ud.

Vi kørte just gennem en Bøgeskov, og Synet af Naturens Friskhed fik os for et Øjeblik til at glemme det Ufriske i Menneskeverdenen. Saa sagde jeg: Jeg tror, den Tiltrækning, De nævner, følger med Professionen. Saa underligt det kan lyde, gaar det mig ganske som Dem. Jeg bombarderes Dag ud, Dag ind med Breve, dels fra gale Mennesker, der sender mig en halv Snes Sider paa Halsen, hvori der neppe er en Linje, som giver Mening, dels fra halvgale Mennesker, som er værre end de gale, idet de snart udskælder, snart truer. Disse sidste er anonyme og i Reglen fra Norge. Saa er der dé forrykte Breve om religiøse Spørgsmaal, i Reglen fra Nordamerika, stadigt fra de samme Brevskrivere, der ikke synes at vente Svar og ikke heller faar det. Opfindere og Opdagere, Genier af enhver Art, hjemsøger mig. Tidt siger de allerede i Døren: «Jeg kommer ikke til Dem for at erfare, om jeg er et Geni; det véd jeg», eller med denne Vending: «Jeg søger Dem ikke for min Skyld, men for Deres. Det er ikke heldigt for en Astronom, om det efter hans Død bliver sagt: Paa hans Tid fremstod en Stjerne af første Rang, men han bemærkede den ikke.» Der kommer saa mange af den Art til mig, at en lille Pige i mit Hus engang sagde til mig: «Ham, der staar i Forstuen, tror jeg, Du godt kan modtage; han ser ikke ud til at være gal.»

Der havde nemlig Dagen forud været en Herre, der havde forskrækket hende, fordi han raabte saa højt. Han traadte rask og belevent ind, rystede en Del Avisudklip ud for mig og sagde: «Er der Talent deri?» — Jeg saa derpaa, det viste sig at være

Smaa-Artikler, fulde af Skældsord mod forskellige Venstremænd og Fritænkere. — «Hvad siger De, gentog han utaalmodigt, er der Talent deri?» — Jeg kan ikke se det saa hurtigt; det synes jo mest at være Skældsord. — «Højst nødvendige Skældsord», sagde han, trak i det Samme et Portræt op af sin Brystlomme, holdt det ind til sig og sagde: «Vil De se Danmarks viseste Mand?» Han vendte Billedet. Det var en tyk Mand med Præstekrave. Han navngav ham som en Provst i Jylland. «Vil De se Danmarks klogeste Mand?» Han rev et andet Billede op af Lommen, viste mig Bagsiden, drejede det saa. Det var et gammelt Portræt af mig uværdige. «Vil De saa se Danmarks dejligste Kvinde?» Han havde et tredje Portræt i Haanden. Men han drejede det ikke. «Nej, nej! De skal ikke faa hende at se; det er min Elskede, skal jeg sige Dem. Og hende har jeg ikke med til Dem. Hvad jeg har til Dem, er et Raad, et ærbødigt, men venskabeligt Raad. (Han hævede Stemmen stærkt). De slutter Dem til Deres Fjender, De miskender Deres Venner. Hør op med det!» — Jeg véd ikke, hvem De mener med mine Venner og mine Fjender. — «Jeg skal sige Dem det. (Med et Brøl, saa det lød, som blev han overfalden.) Vogt Dem for Hørup! Vogt Dem for ham! Der er noget Tykt ved hans Underlæbe. Det er Trællemærket; Trællemærket siger jeg Dem. Og hold op med at miskende Matzen! Gengæld de Følelser, han altid har næret for Dem! Han elsker Dem, han tilbeder Dem, han vaager over Dem, og De (næsten hulkende), De miskender ham. Hvad maa han lide!»

Min Rejsefælle stod ud. Vi trykkede Hænder som Kalds- og Lidelsesfæller, og Toget rullede videre sydpaa mellem blomstrende Frugttræer.

COLBERG

(1896)

To Fag har jeg i *Colberg Strandhotel* og Fløjdøre af Glas ud til en paa Søjler hvilende og Søjler bærende muret Balkon, seksten Skridt lang og fem Skridt dyb. Træder jeg ud paa den, har jeg Horisontens Bue for mig i over en Halvcirkel; saa vid og aaben er Udsigten, og for Øje og Øre har jeg Dag og Nat -- thi jeg lukker ikke mine Fløjdøre — Havet i dets hele Udstrækning, og dets uafbrudte, stærke, syngende Brusen og Plasken. Der er en Bevægelse i Søen her næsten som ved Vesterhavets Kyst. Strømmen paalands er tidt saa stærk, at man ikke kommer af Pletten, hvor ivrigt man end svømmer. Og da der her i denne Udkant, langt udenfor Byen, i dette Hotel, der er opført umiddelbart ved Stranden, er fuldstændigt stille, uden Færdsel, uden Vognrummel, uden Menneskelarm eller Jernbanepiben, saa hører man i hvert Sekund kun de hvidkammede, fraadedækkede Bølgers Musik.

Colberg er et nordtysk Bad som Heringsdorf, men mindre elegant. Heringsdorf er næsten udelukkende Berlinernes Bad; Colberg er Pommeranernes og Polakkernes Søbad. Her er en langt friskere, mere uberørt Natur end i Heringsdorf. Østersøkysten her er ikke stærkt befolket som der, og ingen Steds ses her heller en Villarække som langs Sundets gadelignende Kyst. De Nordtyskere, som er her, udgør et plumpt og ingenlunde aristokratisk Folkefærd; deres Damer er utroligt firkantede, uskønne og udtryksløse; men Familierne har en Rigdom af Børn. Ja, her vrimler saaledes af Børn, at der vist er tre eller fire af dem for hver Voksen. Foruden Beboerne af Pommern søger Polakkerne fra russisk og prøjsisk Polen hertil. De har intet nærmere Søbad. De gaar i Sommermaanederne enten Syd paa til Karpatherne, som de kalder Tatri (særligt til Zakopane) eller herhen til Colbergermünde. Her er ganske vist mange simple, højst vulgære Polakker fra Warschau, og her er enkelte af den rigtige Finemands- og Pænemandstype, der ligesom særlig stolte af den Omstændighed, at Polakkerne slet ikke har nogen national Tilværelse og ingensteds regnes med, sætter Næsen dobbelt i Vejret, som tilhørte de Jordens herskende Kaste. Men her er

ogsaa enkelte Familier, som har bevaret den udsøgte Fornemhed, som er de ypperste polske Huse egen, i hvilke Mændene ved deres smukke og elegante Ydre, Kvinderne ved en Ynde og en stilfærdig Værdighed, som ingensteds overgaas, røber, at de sidder inde med en høj, i mange haarde Skæbner prøvet Kultur.

Medens Tyskerne her, som overalt paa offenlige Steder, er højrøstede indtil det Larmende, taler Polakkerne sagte med hverandre. Ved Fællesbordene her er Provinstysker-Typen den herskende, Mænd med runde Ansigter og vældige Maver, unge Piger med Aasyn saa stive som paa gamle Malerier af Kranach eller Memling, men med Sløvhedens i Stedet for Fromhedens og Ærbarhedens Præg. Disse tyske Familier mangler ikke Godmodighed, men Takt; saa snart en eller anden Gruppe vækker deres Opmærksomhed enten ved Damernes fremmede Holdning og omhyggelige Klædedragt, eller ved at der ved den Bord-Ende tales Fransk, saa stirrer Alle — fra Bedsteforældre til Børnebørn — pludselig og ufravendt paa de Anderledes-Udseende og tager end ikke Øjnene til sig, medens de fører Gaflerne til Munden eller drikker de rigelige Maal af Øl, som forsvinder i deres Top-Spids- eller Kuglemaver. At gaa i Vandet her er en Idræt, som beriger En med de mest burleske Iagttagelser med Hensyn til de Misdannelser, som det nordevropæiske Borgerskab ved Slutningen af det 19. Aarhundrede har antaget. Man sér ikke andet end Vomme af et Omfang som uhyre Blæsebælge, og skaldede Pander, Isser og Nakker over Vommene. Kunde man anstille Sammenligninger, vilde man maaske finde danske Grosserere rent ud velskabte i Sammenligning med disse. Men her findes hverken Danske, Norske eller Svenske. Alligevel byder Retfærdigheden maaske den Tilføjelse, at Krøyers Børsbillede just ikke udviste noget Kompagni af græske Gudekroppe.

Det stormer i Aften. Den røde «Stormkurv», som den kaldes, har været hejset, og de fraadende Søer slaar over den høje, af huggede Sten byggede Pier, som strækker sig langt ud i Østersøen ved Siden af det gamle Fort *Münde*. Det er et bredt, rundt Taarn, opmuret af røde Teglsten med Skydehuller og Bastioner, som i sin Tid har gjort Tjeneste under det berømte Forsvar af Colberg, som Paul Heyse har behandlet i et af de ikke ret mange Skuespil, der er lykkedes ham helt. Der staar fra forrige Aarhundrede en Glorie af tappert Mod om Byen Colbergs Murkrone. Nutildags repræsenteres Tapperheden her af nogle

Batailloner prøjsisk Infanteri, smaa, firskaarne Bønderkarle, stive i Nakken og under Marsjen, med Lærredsbukser og Bomuldshandsker, som, naar man vandrer i Smaaskovene her omkring, gør Egnen og Stilheden usikker ved med pludselige Brøl og megen Mislyd at istemme Soldatersange i Kor.

ARKONA

(1903)

Sassnitz er en vakker Skovegn med god, bred Spadserevej langs Stranden. Men susende Storm og strømmende Regn Dag ud, Dag ind er ikke det Vejr, der klæder Stedet. Fugtighed kommer allevegne fra, den synker fra Himlen, indaandes med Luften, stiger fra Jorden, kommer fra Havet. Den slaar En imøde fra Husets Vægge, fra de klamme Lagener, fra de fugtige Haandklæder, og man har intet andet Middel til at blive Fornemmelsen kvit end det at springe i Vandet. Men Badene er saa elendigt og upraktisk indrettede, at man gaar vel en 60 Skridt fra sit Afklædningsrum til Søen og har al Anledning til at lade sig gennemregne og gennemblæse imens.

Øen Rügen er som det tyske Fastland bedækket med Regler og Anvisninger. Hvert Øjeblik belærer en Indskrift En om, hvad man skal gøre og lade, hvad der er forbudt og hvad der er tilladt, hvad der er klogt og hvad der er dumt. Saaledes erfarer man f. Eks., at man ikke bør stille sig i Vejen for Karrer med Grus eller Kridt, naar de kommer løbende ned ad Skrænten, eller at man, hvis man ønsker overordentlige Tjenester af Bademesteren, maa komme overens med ham om et passende Vederlag derfor. God tysk Forvaltning medfører, at ingen Selvfølgelighed lades uopskreven og at intet Ufornuftigt lades uforbudt. Det første Ord, man opdager ved Indsejlingen i Kieler Havn, er dette: *Es ist verboten.*

I daarligt Vejr frembyder Sassnitz da som Hovedadspredelse en hel lille Literatur af Opslag med selvfølgelige Vink, Raad, Vejledninger og Forbud, der virkeliggør et Flertal af danske og norske Literaturelskeres Ideal, en Literatur, som ikke blot er moralsk, men i hvis Selvfølgeligheder der ikke forekommer en Linje, som jo har sin moraliserende Hensigt.

Rügens Natur er nøjagtigt Møens i lidt større Format, og paa de smukkeste Punkter som Stubbenkammer, hvortil man fra Sassnitz naaer efter en Køretur gennem friske, fugtige Skove, der snart ligger over En, snart under En, snart i Højde med En, er man som hensat paa Møens Klint. Det hvide Kridt og det blaa Hav og de lyse Bøge staar, naar Solen en enkelt Dag skinner, saare smukt mod hverandre. Man føler sig i Stubbenkammer ganske hjemligt tilmode. Den Tanke er helt underlig, at det er denne Egn, denne Ø, som de Danske for 800—900 Aar siden betragtede som Fjende-Øen, med hvilken man laa i Fejde, vendiske Sørøveres Tilhold, vilde Hedningers Hjemstavn, Afgudsdyrkeres Hovedsæde.

Om Rügen er der i de gamle Fortællinger altid en Luftning af noget ikke blot Fremmed, men Fjernt. Til Rügen drager man paa Korstog; fra Rügen som fra en langt borte liggende sydlandsk Elskovs-Ø kommer Poesiens Yndling, den sagnomspundne, uendeligt besungne, hjertevindende Tove. Og saa maa man dog selv i Oldtiden have kunnet naa fra Skaane eller Bornholm til Rügen i nogle Timer, og fra Sjælland dertil i en Timestid endnu. Aldrig har vel et Korstog til Bekæmpelse af Hedenskabet i fremmed Land kunnet foretages saa mageligt som de Danskes berømte Tog til Rügen.

Enhver dansk Dreng har fra sin Barndom af hørt Tale om Arkona, om de Danskes Sejrvinding der, Borgens Bestormelse, Afguderiets Nederlag, Nedbrydelsen af Svantevits Tempel og Sønderhugningen af Gudens Træbilled. Ak, at de ikke kunde lade det Billed i Fred! At de ikke tog det med sig som Trofæ til Absalons nye Borg ved Hafn! Saa priselig deres gudelige Iver naturligvis var, saa store Fortjenester de selvfølgelig har indlagt sig ved overhovedet med tapre Øksehug i stakkels vendiske Hjerneskaller at udbrede den sande Lære, saa ønskeligt havde det af rent profane, arkæologiske Grunde alligevel været, om de Kristne i gamle Dage havde kunnet behandle Afgudsbilleder lidt mere filosofisk.

Er det vemodigt at betænke, hvor mange Tusinder af de dejligste Afrodite- og Artemis-Statuer den hellige Iver har hugget til Skærver, saa er det neppe mindre harmeligt at mindes, hvor fuldstændigt kristen Begejstring har gjort ethvert stateligt nordisk eller slavisk Gudebilled til Pindebrænde. Det vilde være morsomt og lærerigt nutildags at have disse gamle Afguder for Øje, der en Gang sad inde med saa megen Magt over Vejr og Vind, over Held og Vanheld, men især over Menneskenes Sind, og som nu fører et saa uskadeligt Skyggeliv i Mytologier og Folklore-Samlinger.

En Dansk, der opholder sig i Sassnitz, vil nødvendigvis se Arkona. Man tænker sig uvilkaarligt, at noget af Absalons Aand endnu svæver over Stedet. Man vil sættes i Stand til at forestille sig, hvor Borgen laa, hvor Svantevit stod, hvorledes Angrebet gik for sig.

Men at komme til Arkona i den sidste Uge af Avgust 1903 var ikke saa let en Sag, som man skulde tro. I øsende Regn var det umuligt at sejle derop, og hver Gang man vilde sejle afsted, gav det sig til at øse. Var det en Dag Opholdsvejr, og ilte man ned til Skibet ved Afgangstiden, vilde Kaptejnen ikke sejle, fordi Stormen var altfor stærk, og han umuligt kunde faa sit Kulforbrug erstattet ved at medføre en Passager eller to.

Endelig lovede Kaptejnen en Morgen, at han næste Dag vilde se Sagen an, og trods en kraftig Paalandsvind og en Himmel uden en Lysplet tog han virkelig afsted. Blæsten havde vel ikke lagt sig, men den blæste i Dagens Løb Himlen ren. Da Arkona efterhaanden var bleven den Rejsende til en fiks Idé, en Besathed, eftersom i Sassnitz Navnet allevegne fra slog Ens Øje imode fra farvede Plakater — *Arkona* hed et Dampskib, Skibet *Darss* gik daglig til Arkona, *Sassnitz* ligeledes og i kortere Tid — saa var Arkona bleven det Uopnaaelige, Utilgængelige. Man maatte være forberedt paa at komme til at forlade Øen uden at have faaet Stedet at se. Da Kaptejnen altsaa paa Spørgsmaalet: Gaar De idag til Arkona? svarede et muggent Ja, lød det i Ens Øren som Lyden af hundrede Harper.

Og afsted gik det over et Hav sort som Blæk, med Sølvreflekser derover, da endelig Solen, en kølig Efteraarssol, gav sig til at spille derpaa. Afsted gik det langs Stranden med de skovbevoksede Skrænter, langs graalige eller kalkhvide Klinter, over hvilke Træerne ludede ud, langs Stubbenkammers høje, kridt-

hvide *Kongestol*, langs en Kyst, hvor Kridthøjene stundom lignede smaa Øer og Trægrupperne Haar paa Kridtmandens Hoved, til man for en rum Tid forlod Kysten og saá Hav paa begge Sider af Skibet, saa langt Øjet kunde naa.

Der er Kysten igen, men anderledes beskaffen, stejl og øde og barsk, med høje, sandede Skrænter, paa hvilke intet vokser uden lidt Græs, indtil Øen slutter med at stige saa højt i Vejret, den kan komme, øde ogsaa her, og den yderste Pynt former sig som en bred, lille Højslette, hvis Sider med talrige Kløfter, i hvilke Lys og Skygger spiller smukt, gaar næsten lodret ned i Østersøen.

Dette er Arkona med det rungende Navn.

Ikke her, men andensteds gik de Danske i Land paa Rügen, da de kom her med deres Skibe, Drage ved Drage, Sejl ved Sejl. Pile sendte de ind mod Kysten, og med Buer og Økser og Sværd, som de løftede over deres Hoveder, vadede de i Land. Til Arkona kom de ad Landvejen og befæstede sig udenfor disse grønne Volde, af hvilke ikke lidt staar endnu. I den ene Side af Jordvolden findes en kort, underjordisk Gang, gennem hvilken de gamle Vender naaede ud til en Brønd i Voldens Nærhed, som nu er et lille Kær.

I Arkonas Værtshus hænger over Spisebordet et uskyldigt Maleri, forestillende Svantevit efter Beskrivelsen hos Saxo, med de fire Ansigter, Hornet i Bæltet, Sværdet ved Siden. Han ligner paa en Prik en godmodig, velvillig gammel Sømand, og ny Medlidenhed griber En med den ubarmhjertige Fremfærd, han har maattet lide. Hvis ikke alle Mærker skuffer, har han været en fortræffelig Gud, netop den Gud, man havde Brug for paa et Sted som Rügen, og havde han hersket endnu, hvem véd, om man da paa Rügen i Avgust havde havt det forskrækkelige Vejr! Værre havde det sikkert ikke kunnet være under hans Styre.

Med en vis stille dyb Velvilje betragter han Gæsten ved Værtshusbordet, der saa opmærksomt har Øjnene fæstede paa ham. Han synes at spore en ægte, forhærdet Afgudsdyrker i ham, og neppe har man efter endt Maaltid begivet sig hen paa den smukke, stormomsuste Højslette, hvor engang hans Tempel stod, før han lader sin Sol med pludselig Varme skinne over Stedet og gennembage Den, som ligger udstrakt i Græsset fortabt i Minderne om hans Glanstid.

Gode Svantevit, miskendte og mishandlede Svantevit, slaviske

Guddom! Han her i Græsset holder med dig. Han misbilliger af hele sit Hjerte den Overlast, som dig er vederfaret.

Men, hellige Svantevit! Du er hævnet. Du ved det selv bedst. De, som stormede din Borg og haanede dit Billed, har aldrig formaaet at holde nogen Erobring fast, heller ikke denne. De slap straks igen din Ø. Og intet andet udrettede de ved din Fornedrelse, end at dine Vender, over hvem du ikke mere kunde vaage, de, hvis Manddom og Selvstændighed du var, de lod sig til det sidste Spor fortyske, de blev Tyskere som alle de andre Tyskere og som alle de andre Slaver paa Fastlandet lige til Danzig, og din Ø blev tysk.

Nu har de Danske det saa godt. I dit Sted raader nu her den tyske Gud og hans kæreste Allierede, den tyske Kejser, og naar de Danske paany tager herover, er de indskrænkede til her at søge Opbyggelse i Læsningen af moraliserende Indskrifter, der i det tyske Sprog meddeler dem, hvad der er tilladt, hvad der er forbudt, og hvor mange Mark og Pfennig hver Køretur, hver Sejltur og hvert Maaltid i dit gamle Rige koster.

SCHWEIZ

SCHWEIZ, FRIHED OG FREMSKRIDT

(1903)

Efter Østerrigs Udtræden af det tyske Forbund og snart følgende Tvedeling blev det ret ofte i politiske Drøftelser udtalt, at nu var der ikke anden Redning for det i Nationaliteter splittede Rige end den, at blive *et monarkisk Schweiz*. Hvor langt Østerrig-Ungarn er fra at være dette, véd Enhver. Ingensteds raser Folkehad og Sprogstrid som der. Og hvis Nogen vil hævde, at selve Forbindelsen «et monarkisk Schweiz» skjuler en Modsigelse, maa det indvendes, at Monarkens Person her saa langt fra bidrager til Splittelsen, at den i Øjeblikket synes det eneste forenende Element. Og som det er i Østerrig, gaar det de fleste andre Steder i Evropa, hvor forskellige Sproggrupper og Stammer findes indenfor samme Stats Grænser. Undertrykkelse af Beboerne og Udryddelse af Sproget er Løsenet. Laa ikke Schweiz i Evropas Midte som et levende Bevis paa Muligheden af fuldstændig Fordragelighed og gensidig Imødekommen paa dette Felt, vilde man i vore Dage forsværge, at den lod sig virkeliggøre. Og visselig er den ikke virkeliggjort uden en højt udviklet politisk Evne hos dem, der har bragt den til Veje. I den ene af Schweiz's Nabostater, det tyske Rige, føres Udryddelseskrigen mod det franske Sprog i Vest, det danske i Nord, det polske i Øst, med en Lidenskab, der ikke giver Russernes Enhedsbestræbelser det ringeste efter. Schweiz har løst Opgaven, som uden-

for Schweiz først en sen Fremtid vil løse den, ved at lade Hvermand tale og skrive sit Sprog og ved at give tre Hovedsprog lige Ret i sit Parlament. Der findes ikke en Kanton, som for Sprogets Skyld ønskede at udtræde af det schweiziske Forbund.

Friheden har, paa dette Punkt som paa andre i Schweiz, vist sig velsignelsesrig, efter at den var vundet gennem blodige Kampe. Og som i Schweiz indenfor Republiken det ene Sprogsamfund ikke foretager noget Overgreb mod det andet, saaledes viser Schweizernes Frihedskærlighed sig kemisk ren for Fædrelanderi. Hvorledes skulde ellers den højere Undervisning i Schweiz være bleven saa mønsterværdig som den er! Ved de schweizerske Universiteter og polytekniske Anstalter ansættes Udlændinge saa vel som Indfødte, og af disse Udlændinge kræves ikke Ed paa Republikens Forfatning; de behøver end ikke at lade sig naturalisere. Visse af disse Institutter er ved den Rundhaandethed, hvormed Forbundsforsamlingen har bevilliget Pengene til dem, og ved den Fordomsfrihed, hvormed man til deres Ledelse har indkaldt fremragende Udlændinge, blevne de første i Evropa. Saaledes det i Halvfemserne oprettede Maskinlaboratorium og det ny elektriske Laboratorium i Zürich. Naar man betænker, at Flertallet af Forbundsforsamlingens Medlemmer er bondefødte Mænd, lader det sig ikke negte, at de har lagt Fremsyn for Dagen. Thi en Anstalt som Maskinlaboratoriet til Opdragelse af Ingeniører fandtes forhen ingensteds. Følgen af dets Oprettelse har da ogsaa været, at Studerende fra alle Jordens Lande strømmer sammen i Zürich.

De af Edsforbundet oprettede Institutter, der kan give høje Lønninger, formaar derved at holde paa deres udmærkede Professorer, hvorimod Universiteterne, der er Kantonernes Skabninger og ikke evner at lønne saa højt, er stærkt udsatte for, at Udlændinge, der som Professorer ved dem vinder Anerkendelse eller Ry, forlader dem for Ansættelse i de større Lande. Men beundringsværdigt er i ethvert Tilfælde det, at den Paagældendes fremmede Nationalitet ingen Hindring afgiver for hans Kaldelse til Lærer, og Republiken høster da ogsaa umiddelbart Lønnen derfor ved den Glans, der staar af dens Undervisningsanstalter, og det Antal Fremmede, disse hidlokker.

Der er god Politik heri som i andre Schweizerforhold, et stort Pust af verdensborgerlig Frihedsaand.

Vemodigt har det været i den sidste Menneskealder at iagt-

tage, hvorledes den Asylret, som i tidligere Tid politiske Flygtninge fra alle Lande fandt i Schweiz, er bleven mere og mere indsnevret. Saalænge Staten endnu kun i ringe Grad var centraliseret, kunde Flygtningen, i Fald en fremmed Regering foruroligede Forbundsstaten for hans Skyld, forsvinde fra den ene Kanton til den anden, og Ingen vidste, hvor han opholdt sig. Efterhaanden som Edsforbundet midtsamledes, blev Trykket fra Stormagterne for stærkt for den lille og forholdsvis svage Stat, og nu kan den Fremmede neppe bosætte sig i Schweiz, før Politiet er der og afkræver ham hans Papirer. Man saa det nylig endog ved Kronprinsessen af Sachsen. Paa denne Maade umuliggjorde man i sin Tid ogsaa Vera Sassulitsj Opholdet i Schweiz; Krapotkin udviste man ligefrem, som det synes paavirket af Ruslands Trusel, ellers at udvise de talrige schweizerske Opdragerinder og Kammerjomfruer af det russiske Rige. Det er nu kun England, som har paa én Gang Kraft og Frihedskærlighed nok til at afgive politiske Flygtninge et Tilflugtssted.

Iøvrigt har Friheden øjensynligt betinget de Fremskridt, der er foretagne i Schweiz, eller med andre Ord: Schweiz er et af de Lande, hvor for Tiden Frihed og Fremskridt uden Betænkning lader sig nævne i samme Aandedræt. Det forholder sig jo ikke altid saaledes. Ligesom Sammenkoblingen af Ordene *Frihed* og *Lighed* i Reglen er ret ukritisk, da en virkelig Lighed kun vilde kunne sikres ved en gennemført Række af Tvangsforanstaltninger, saaledes sker Sammenkoblingen i *Frihed og Fremskridt* ikke sjældent ret tankeløst. Man ser det for Øjeblikket i Frankrig, hvor de Ledende, der har Øje for den Fare, der truer Republiken og det hele moderne Tankeliv fra den katolske Kirke, er stedte i det Tvangsvalg, enten at tilstede fuldstændig Undervisningsfrihed, endog til Bedste for al Aandsfriheds haardnakkede Fjender, eller i Nødstilfælde at anvende voldelige ydre Midler som Lukning af Skoler og deslige for at sikre Fremskridtet. Selv om Enkelte mener, at fuld Undervisningsfrihed i det lange Løb vilde tjene Fremskridtets Sag, maa de være klare over, at de ved at tilstede den ubetingede Frihed kan forsinke Fremskridtet i Aarhundreder. De ræsonnerer da i Øjeblikket saaledes, at ligesom den religiøse Overtro fra først af er bleven udbredt ved Magt, saaledes er det nødvendigt ogsaa at møde den med Magt. Man kan i den Bog, der maa betragtes som Zola's Testamente, den trods sine Mangler mægtige og gribende Bog

Sandhed, læse sig til, hvorledes Kampen for den fri Tænkning mod Avtoritetstroen i en stor Del af de moderne Franskmænds Sind er bleven til selve Kampen for Sandhed og Retfærdighed. En Zola saa ulig Personlighed som France staar i dette Punkt helt paa hans Side.

Naar de to Løsener *Frihed* og *Fremskridt* ikke skurrer mod hinanden i Schweiz, er det fordi dette Land har Frankrigs Krise bag sig. Fra 1844 til Slutningen af 1847 kæmpedes i Schweiz den samme Kamp under Borgerkrig. I de forskellige Kantoner stredes der med Vaaben i Haand om Klostergodsets Inddragelse, om Jesuiternes Fordrivelse eller deres Overtagen af Undervisningen. I Luzern og Aargau sloges man 1844 og 1845, indtil de katolske Kantoner Luzern, Schwyz, Uri, Unterwalden, Zug, Freiburg og Wallis indgik et *Særforbund*, som først opløstes ved Beslutning af Forbundsraadet 1847 og hvis Opløsning fulgtes af en Lov om Jesuiternes Fordrivelse. Men da *Særforbundet* nedlagde Indsigelse, sejrede Radikalismen kun ved en Hær paa 30,000 Mand, som hidførte de katolske Kantoners Nederlag og deres Troppers Kapitulationer.

Naar da Schweiz for Øjeblikket er saa heldigt at kunne nævne *Frihed* og *Fremskridt* i samme Aandedræt, kan ikke deraf sluttes, at de to i et fornuftigt regeret Land til alle Tider er uopløseligt forbundne.

DAVOS

(1903)

Med de sindrigt ordnede Samlinger i *Landesmuseum* kan man i Zürich tilbringe sin Tid paa behagelig og lærerig Maade; Udsigten fra det nærliggende Uetlibjerg er i klart Vejr seværdig og imponerende. Men det lokker En dog mere, naar man ved Vintertid er i Schweiz, at begive sig op paa Bjergene, hvor Himlen næsten altid er blaa, hvor Solen skinner og Sneen ligger

højt. Paa seks, syv Timer kommer man fra Zürich til Davos, der ligger mellem 1500 og 1600 Meter over Havet.

Selve Jernbanekørslen derop er en fængslende Rejse. Vejen stiger jævnt i det rige Bjerglandskab under det blændende hvide Snedække, hvor Fjældstrømme styrter ned i Dalene fra de takkede Klipper. Navnlig fra Landquart af frembyder Vejen, som slynger sig i Vejret, Afveksling af vilde og storladne Udsigter, Fyrreskove, der vokser op ad Fjældet, og ganske nøgne Bjergsider; Floden Landwasser, der strømmer ud fra Davoser Sø, ledsager En et stort Stykke Vej. Saa vinterligt Landskabet end er, gaar ikke blot de talrige engelske Idrætsmænd med deres Damer, men alle de Indfødte, Bønder og Arbejdere, deres Kvinder og Børn, uden Overtøj i Kulden. Rigtignok skinner Solen, saa Kulden lidet føles, og Luften er stille, gennemsigtig for Øjet, renere og tørrere end anden Luft, derfor velgørende for Lungen.

Davos er de Brystsyges Kursted, og i Øjeblikket opholder tre Tusind Brystsyge sig der, en hel lille Befolkning, ganske saa talrig som den af de Indfødte. Straks man ankommer, ser man Patienterne ligge udstrakte paa deres Leje i fri Luft paa Hotellernes Svalegange med en Bog eller et Blad i Haanden. I Sanatorierne lukkes Vinduerne aldrig helt hverken Nat eller Dag.

Med Undtagelse af Læger og Sportsmænd er der i Davos næsten Ingen, som ikke opholder sig der for Helbredets Skyld. Intet Opholdssted i Evropa betragtes som saa sundt for Tuberkuløse, og fra alle Verdens Lande strømmer derfor de Angrebne sammen her. Mange bedres hurtigt; mange helbredes helt; andre er tvungne til at blive her paa ubestemt Tid, i Fald Forsøg paa at skifte Opholdssted er mislykkede for dem, og saadanne føler det som en Plage eller en Sorg, at de er henviste til at tilbringe Resten af deres Dage paa et Sted, hvor de i Reglen er ude af Stand til at fortsætte den Virksomhed, der ernærede dem, da de var raske, og som udfyldte deres Liv. Der udspilles mangen en stille Tragedie paa denne solbeskinnede Plads.

Omegnen er underfuldt skøn. Hvis man fra Davos Dorf foretager en Køretur ad den langs Bjergsiden sprængte Vej til et Sted, der hedder *Wiesen*, har man et Par Timer gennem de smukkeste og mest overraskende Alpelandskaber i broget Afveksling for Øje. Etsteds ved Davos-Glaris er en Tunnel sprængt gennem en uhyre Lavine, der for en Snes Aar siden styrtede ned over Vejen, fyldte den østlige Dalside og endda steg et be-

tydeligt Stykke i Vejret paa Dalens modsatte Side. Det er skønt at køre igennem den; Belysningen er hemmelighedsfuld, og de lange Istapper hænger fra dens Loft som Naalene i en Drypstensgrotte.

Et andet dejligt Sted i Nærheden af Davos er Schatzalp, som ligger 300 Meter højere, og hvortil man kommer op ad en Staaltraadsbane, Her har man en Udsigt over Alperygge og Alpetinder, som er uforglemmelig. Retter man Øjet i Vejret, er det som laa Side ved Side uhyre Sfinkser for En, tæt ved hinanden, Ryg ved Ryg, med Ansigterne bortvendte. Man ser kun disse umaadelige Rygge, der naaer op til Himlen i Ens Nærhed. Længere borte kranser de Synskresen med deres Solsne i Kamme og Takker mod Himmelblaaet. Ak! Var der paa Kongens Nytorv saadan en Udsigt, vilde Danmark kunne afskaffe sine Skatter og leve udelukkende af de Rejsende, der kom for at nyde Skuet.

Davos, som for tredive Aar siden var en Ødemark, er nu en Dobbeltby (*Platz* og *Dorf*) med en Række af smukke, tildels pragtfulde Hoteller, der tillige er Sanatorier; Villaer, Restauranter osv. Hovedgaden har Badesteders almindelige Præg. Der findes her et Teater, hvis Forestillinger omhyggeligt bedømmes i den stedlige Avis, dog med krævet Hensyn til ikke at virke afskrækkende paa Fremmedbesøget ved altfor strenge Domme over, hvad der ydes. Skuespillere og Virtuoser kommer hyppigt til Stedet, hvis Publikum er kunstforstandigt og taknemmeligt. Et Par Gange om Ugen gives i Kurhuset saakaldte Øl-Koncerter, dels af klassisk, dels af lettere Musik, hvortil de af Patienterne, som tør gaa ud om Aftenen, indfinder sig i meget stort Antal.

Paa Forhaand vilde man tro Opholdet mellem lutter Syge, eller dog Angrebne, uhyggeligt; men det er ingenlunde Tilfældet. I de store Spisesale, hvor Sanatoriernes Beboere grupperer sig om Bordene efter Nationaliteter og efter Sympati, høres næsten aldrig nogen Hoste, og de Syge viser sig ikke mere forstemte end andre Mennesker, snarere mindre. De lever paa et af Jordens smukkeste Steder, altid i frisk Luft; deres Tid og Tanker optages under dette Friluftsliv dels af deres Kur, dels af det selskabelige Samliv med unge Mænd og Kvinder af de forskelligste Folkeslag i broget Sværm, og Ørkesløsheden er nødvendigvis, her som andensteds, de Forelskedes Hovedpude.

Blandt de mange Sanatorier ejes et af de smukkeste og bedst udstyrede af en dansk Mand, Hr. *Alfred Hvalsøe*, der i sin Tid tyede herhen for sin Helbreds Skyld, og som, efter at have genvundet den, er forbleven her for ikke at sætte den indvundne Sundhed paa Spil paany. Skønt der i hans rummelige, nys opførte Bygning i *Davos Dorf* findes Repræsentanter for Grækenland og Portugal som for Amerika, Tyskland, Italien og Schweiz, er det dog naturligt, at Skandinaverne særligt tager ind hos ham, hvor de befinder sig vel og hjemligt.

Da Stedet gælder for saa sundt, har forskellige Samfund og Stater oprettet Sanatorier her for Patienter, som ikke er i Stand til at betale fuld Pleje. Kanton Basel har opført sin egen Bygning; desuden har Englænderne, der overhovedet dominerer og holder stærkt sammen, et saadant billigt Sanatorium; det tyske Rige har opført et lignende, meget stort, hvori hver Plads er besat. Desuden har, om jeg ikke fejler, Hollænderne et.

Derimod fattes ganske et Sanatorium for Smaakaarsfolk af den Nation, som sender det største Antal ludfattige Syge herop, den russiske nemlig. Det siger sig selv, hvor skadelige Savn og mangelfuld Bespisning er for Brystsvage; Enhver begriber, at Nøden nedbryder, hvad Gavn Friluftslivet i den rene, tørre Luft kunde gøre. Ved Koncerter og Oplæsninger lykkes det nu og da at faa et Par Tusind Francs om Aaret sammen til de fattige Russere, en saare ringe Hjælp, hvor det gælder Hundreder af Syge, og der er vist for Øjeblikket fire eller fem Hundrede russiske Syge i Davos.

Formanden for den russiske Forening i Byen har henvendt sig til mig med Anmodning om at gøre den velhavende Befolkning i Petersborg opmærksom paa dette Forhold, som med Lethed vilde kunne afhjælpes, naar blot Pressen dèr vilde anraabe den russiske Godgørenhed. Uden Vanskelighed vilde der kunne bringes en Sum til Veje, som var tilstrækkelig til Opførelsen af et russisk Sanatorium. Det tager sig dog altfor besynderligt ud, at Rusland skal staa tilbage for Kanton Basel. Dersom Summen sendes til *Den russiske Forening* i Davos, kan man være sikker paa, at den bliver anvendt paa bedste Maade.

EFTERSKRIFT

Skikkelser og Tanker hedder den Ramme, som sammenholder disse tre Bind, men Følelsernes Omraade er ikke udelukket. En eneste Grundfølelse, den Menneskekærlighed. der ytrer sig som trodsig Hævdelse af Folkenes Ret til Frihed, har dikteret hele dette Binds første Afsnit *Undertrykte Folkeslag*, der omhandler Armeniernes, Makedonernes, Georgiernes, Ruthenernes, Polakkernes, Jødernes, Spaniernes, Boernes, Finnernes, Danskernes og Kinesernes Skæbne i det 20. Aarhundredes første Aar. Alle disse Stykker er blevne skrevne efter Opfordring. Et enkelt af dem staar ikke i sine Udtryk paa Højde med det undertrykte Folkefærds Lidelser. Det er Stykket *Folkekvaler og Utopier;* da det skreves, lod det sig ikke forudse, hvilken Massetortur den forbryderiske russiske Enevælde og Embedsvælde for neppe mindre forbryderiske jødiske Bankierers Penge vilde sætte i Værk mod de Israeliter, der har været ulykkelige nok til at fødes indenfor dens Rækkevidde.

I dette Bind lægger jeg selv mest Vægt paa dette første Afsnit, skønt det er lidet dybsindigt og det, som kræver færrest Evner. Det er imidlertid for at Sligt skal siges, at et Folk har en Literatur.

Det første Bind var udelukkende helliget Danmark, det andet Frankrig og Italien, dette tredie behandler en Mængde